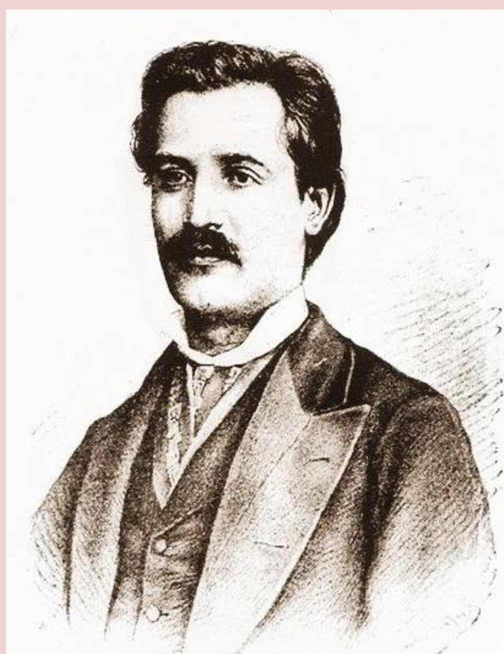
Dr. *Gianina Maria-Cristina*
PICIORUȘ

Epilog la lumea veche



Teologie *pentru* azi

București
2015

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Epilog la lumea veche

Literatura română între
viziunea tradițională și ideologia modernă.
Mentalități, forme literare
și univers spiritual

POEZIA

Vol. I
(partea a doua)

Ediția a II-a

Teologie pentru azi
București
2015

Doar atunci când prin lumine
M-oi sui la Dumnezeu,
Veți gândi și voi la mine
Cum am fost în lume eu.

(Eminescu, *Cântecul lăutarului*)

„Eminescu este și rămâne, prin structura lui intimă și ireductibilă, un raționalist mistic ce năzuiește spre Absolut. [...]
Nu ezităm să-l numim pe Eminescu un geniu religios. [...]
Pentru prima dată, spiritualitatea românească își găsea Poetul".

Rosa del Conte[1]

[1] *Eminescu sau despre Absolut*, ediţia a II-a, îngrijire, traducere şi prefaţă de Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, postfaţă de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 132, 273, 285.

Date despre autoare aici:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte.

Aici puteți asculta un podcast al nostru, de 20. 51 minute, despre opiniile autoarei referitoare la Eminescu:

http://www.trilulilu.ro/bastrix/df368382ed75a4.

Preliminarii...

Într-o încercare de caracterizare a ceea ce el numește *epoca lui Asachi și Eliade*, Paul Zarifopol susținea că, din punct de vedere *estetic*, este de preferat lectura *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei sau a *Țiganiadei* lui Ioan Budai-Deleanu decât a majorității producțiilor poetice ale erei prepașoptiste și pașoptiste.

Astfel, în opinia sa,

> „Simțul nostru literar actual ne face să gustăm unele versuri din *Psaltirea* lui Dosoftei nu numai în savoarea lor de trecut depărtat; ci găsim în ele și o frumusețe directă: *arhaismul lor e în acord cu sentimentul nostru viu al trecutului* (s. n.).
>
> Din contră: poezia de la sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului trecut, de la Văcărești prin Cârlova și Hrisoverghi, până la Asachi și Eliade Rădulescu, ne insuflă, în definitiv, o atitudine dezaprobatoare.
>
> Pentru gustul cititorului de astăzi, acele încercări poetice sunt valori mai mult sau mai puțin *degradate*, și nu *simplu învechite*.
>
> În mare parte, acea poezie ne apare, cum atât de exact spune d. profesor Densusianu despre Văcărești – ca poezie *lăutărească*. În adevăr, pentru noi acea literatură a căzut în bună

parte la nivel suburban. În ea noi *nu aflăm parfum de arhaism*, ci *aer de semicultură* (s. n.)”[2].

Zarifopol e atât de vehement[3], încât susține că Eminescu a greșit atunci când a elogiat această perioadă, în *Epigonii*, numind-o *veac de aur*, când sintagma s-ar potrivi, de fapt, *epocii lui Dosoftei*:

---

[2] Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, ediție îngrijită, note, bibliografie și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Ed. Minerva, București, 1971, p. 78.

A se vedea toată pledoaria sa între p. 78-88 ale cărții citate supra.

[3] Zarifopol e încă și mai categoric decât Ș. Cioculescu, atunci când afirmă că nu putem „a vorbi hotărât de un *romantism* român. Românii care căutau a face poezie în anii 30 până la 40 luau ce găseau pe piața literară franceză. Romantică era poezia aceasta franceză la ea acasă, în București și în Iași ea nu era *romantică*, era [doar] poezia nouă din Apus, poezia pe care tinerii români aveau a o pune împotriva poeziei de imitație neogreacă. Romantism nu puteam avea, pentru că nu avusesem clasicism”, *cf.* Idem, p. 99.

Opinia noastră este aceea că, *adaptând* până la urmă ideile romantismului apusean la realitatea și sensibilitatea românească, pașoptiștii sau măcar unii dintre ei sau măcar în parte, au reușit să creeze o *mișcare* care se poate numi *romantism românesc*, ale cărei trăsături particulare sunt date tocmai de imposibilitatea de *identificare* a scriitorilor noștri cu sensibilitatea Apusului.

Însă acest lucru nu exclude justețea observațiilor lui Zarifopol: în mare, *romantismul* pașoptist a debutat la noi ca o încercare de a schimba *o imitație* cu o *altă imitație*, înlocuind, adică, influența fanariotă cu cea franceză. De aici *diletantismul* scriitoricesc al epocii (pre)pașoptiste, remarcat chiar de poetul Gr. Alexandrescu și acuzat de același Zarifopol.

În veacul acesta există însă și *tendințe*, personale sau ocazionale ale poeților, spre adâncimi valorice, care merită reținute. Am încercat și noi să le punem în evidență, în cartea noastră:

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

> „Eminescu – [tocmai] *Eminescu*, conducătorul frumoasei limbi vechi românești – așează, cu un procedeu regretabil sumar, tot scrisul din vremea lui Alecsandri și Bolintineanu în *„veacul de aur al scripturilor române”*, pe când ***e doar de prima evidență că, pentru Eminescu***, ca și pentru acei dintre noi câți iubesc trecutul fără rezervă, ***„veacul de aur al scripturilor române" îl umplu atât de frumos Dosoftei, Costin și Neculcea*** (s. n.)”[4].

Ceea ce este *de prima evidență* pentru Zarifopol (cum fusese și pentru Eminescu) a fost și este încă *de neacceptat* pentru mulți: anume că *„veacul de aur al scripturilor române”* îl constituie *epoca literară* a lui Dosoftei, Miron Costin și Ioan Neculce.

În ceea ce privește *eroarea* lui Eminescu din *Epigonii*, un răspuns a fost oferit deja de Mircea Scarlat:

> „La *adevărata epocă de aur* a poeziei române vechi (Dosoftei, Miron Costin) nu se fac referiri în *Epigonii*! [Pentru că] elogiile din acest poem sunt adresate unor autori care, în intenția lui Eminescu, ar fi oferit exemple de poezie *naivă*, în sensul schillerian al termenului [...].

[4] Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, op. cit., p. 105.

> Nucleul poemului îl constituie a doua lui parte, cea inaugurală fiind creată din necesități de *strategie* literară, ca o contrapondere iluzorie pentru prezentul detestat”[5].

În afară de aceste argumente, credem că nu trebuie să pierdem din vedere nici *când* a scris Eminescu acest poem și *pentru ce fel de public*. De altfel, poetul și-a publicat întotdeauna producțiile literare fiind conștient de gradul de înțelegere și acceptare al publicului receptor, fie că vorbim de cel *larg*, fie de cel *critic* de la *Junimea*.

Pe de altă parte, chiar Eminescu numește epoca veche *veac de aur*, în *Scrisoarea III*: *„De-aşa vremi se-nvredniciră* ***cronicarii şi rapsozii****;/ Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și Irozii.../ În* ***izvoadele bătrâne*** *pe eroi mai pot să caut; /.../ O eroi! Care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,/ Ați ajuns acum de modă de vă scot din* ***letopiseți****,/ Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,/ Mestecând* ***veacul de aur*** *în noroiul greu al prozii. /.../ Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de* ***cronici****;/ Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici”*[6].

Și ne întoarcem la convingerea lui Paul Zarifopol, care, asemenea lui Eminescu, credea că *„veacul de aur al scripturilor române* îl umplu atât de frumos Dosoftei, Costin și Neculcea”.

---

[5] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984, p. 40.

[6] M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, p. 149.

Și prin aceasta este un caz rar de exeget român din secolul trecut, între cei situați pe linia *estetismului*, care a recunoscut, astfel, că literatura română *veche* nu reprezintă o falie *disparată* de literatura română modernă, ci o *epocă primă*, de *aur*, a acestei literaturi.

Eminescu era cât se poate de conștient de această realitate și el nu a considerat niciodată că poezia neoanacreontică și pașoptistă reprezintă singura *moștenire literară* pe care i-au lăsat-o înaintașii, ci s-a întors întotdeauna către literatura *veche* ca spre un izvor nesecat de *limbă* și de *viziune poetică* pentru creațiile sale.

Însă acest lucru, chiar dacă a fost cunoscut de contemporani, *a trecut treptat în uitare*, după moartea sa, iar la nivel exegetic a fost mai degrabă *ocultat*.

Dosarul receptării critice a acestor *influențe* din partea *literaturii noastre vechi* l-am prezentat într-o carte recentă[7]. Dorim să reamintim acum doar *momentele* sale principale.

Pe la începutul secolului al XX-lea, la foarte scurtă vreme după ce Maiorescu *donase*, în sfârșit, *manuscrisele*/ *caietele* lui Eminescu Academiei Române (în 1902, după semnale de alarmă și somații în presă), Ilarie Chendi scria:

> „Eminescu a căutat să întrupeze în poezia sa toate elementele cari ar putea alcătui o poezie

---

[7] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, 550 p.

artistică națională și a recurs la toate izvoarele din cari trebuie să pornească poezia oricărui popor. Din manuscrisele lui se poate vedea ***cu câtă dragoste a cetit și studiat vechea literatură românească***.

[Chendi sesiza, înaintea lui G. Călinescu, câteva manuscrise românești din care Eminescu a copiat în caietele sale, reproducând, de asemenea, și câteva aprecieri manuscrise ale poetului din care se înțelege cu prisosință admirația sa față de perioada veche, și vorbește despre *proiectele dramatice* ale poetului, rămase nefinalizate, sau despre «planuri de epopee» etc.] [...]

Un alt mediu prin care Eminescu ajunge în atingere cu sufletul poporului român este *studiul istoriei naționale*. *El citea cronicile și documentele istorice*, și în citirea lor se călăuzea de aceleași principii de literatură națională cari se ridică în jurul continuității. În genere, istoria în ochii lui era poezie ea însăși, cea mai înaltă poezie. [...]

Astfel Eminescu era *singurul poet care, din proprie intuiție, cunoștea întreg neamul românesc, singurul care s-a însuflețit de poezia și istoria noastră întreagă*; el a visat o glorie unitară și o *cultură unitară* pentru toți românii [...]

Devotamentul acesta cucernic pentru *trecutul văzut în culorile vieții străbune și ale poeziei* era în parte și o urmare psihologică a

lipsei de conștiință națională în neamul nostru de pretutindeni pe timpul activității lui Eminescu”[8].

O altă *atenționare*, în același sens, îi aparține lui Nicolae Iorga, aproape trei decenii mai târziu. Într-o vreme dominată de junimiști, spune el, când nu se acorda „un preț extraordinar *vechii noastre literaturi* din cărțile bisericești și din manuscriptele scoase din uz”, Eminescu

„a avut *curajul*, *el singur din toată generația*, să iubească aceste însemnări, aceste *zapise și hrisoave* [și cu mult mai mult decât atât], și să se găsească *fericit în mijlocul lor*. [...]

El însă s-a coborât în *adâncimea* acestei vechi literaturi și *a trăit în fiecare carte*; fiecare rând din ele i-a zis ceva. Și vă asigur pe dumneavoastră, cărora împrejurările vieții nu v-au îngăduit să vă duceți des la aceste *izvoare de lumină adevărată*, că *nu este pagină* din vechile noastre manuscripte și tipărituri și nu este bucată care să nu fie *o adevărată lecție* de limbă pentru graiul de astăzi.

Limba aceasta nu era limba nelucrată a maselor populare, ci era, dimpotrivă, o limbă înfățișând sinteza dintre graiul popular și vechea literatură grecească, și este mult mai ușor să

---

[8] Ilarie Chendi, *Eminescu și vremea sa*, Ed. Viitorul Românesc, București, 1999, p. 21-22, 25, 27.

traduci pentru un foileton un roman francez la modă decât să preferi ceea ce *gândirea creștină a avut de la început mai adânc și mai subtil*. Și călugării de la 1700 erau niște *mari alcătuitori ai scrisului românesc*, după ce în românește se putuse traduce, înainte de 1650, Herodot.

Această literatură a cunoscut-o Eminescu, toată, înaintea lui Gaster și înaintea lui Hașdeu (s. n.). El s-a cufundat în această limbă – i-a descoperit toate tainele – : a fost astfel *ucenicul râvnitor al tuturor scriitorilor pe care ni i-au lăsat veacurile* cu mai puțin noroc decât al nostru”[9].

Trei ani mai târziu, în 1932, D. Murărașu a publicat studiul *Naționalismul lui Eminescu*, în care autorul, urmărind subiectul precizat în titlul cărții, are adesea ocazia să remarce iubirea lui Eminescu pentru trecut și mai ales pentru evul mediu românesc.

Reproducem câteva din observațiile sale:

„Eminescu evocă adeseori și sub diferite forme figurile mari ale trecutului nostru. Lui Eminescu îi place să rătăcească cu sufletul în epocile de mărire ale istoriei noastre. […] Eminescu avea planul să evoce în lucrările sale multe figuri ale istoriei noastre.

---

[9] Nicolae Iorga, *Eminescu. El, generația lui și generația noastră*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929, p. 10-11. Sublinierile ne aparțin.

Un *Dodecameron dramatic* pe care avea intenția să-l scrie, trebuia să cuprindă piesele: *Drgoș-Vodă*, *Neamul Mușatin (Mircea-Vodă*; *Bătălia de la Nicopole)*, *Alexandru cel Bun*, *Ștefan și Ilie*, *Ștefan cel Mare el însuși*, *Bogdan cel Chior*, *Ștefan cel Tânăr*, *Petru Rareș*, *Alexandru și Ilieș*, *Alexandru Lăpușneanu*, *Despot-Vodă*. [...]

Când e vorba de limba înaintașilor, Eminescu e tot poetul îndrăgostit de trecut. E același care în *Scrisoarea II* vorbea de «limba veche și înțeleaptă».

Eminescu, poetul ce adesea se cufunda în cetirea cronicilor, a ajuns la o deosebită dragoste pentru limba cronicarilor. În *Curierul de Iași* reproducea bucăți din vechile scrieri românești, la întruniri literare cetea din aceste scrieri, ca profesor dădea elevilor săi să traducă în germană fragmente din cronice.

Dragostea pentru vechea limbă românească e un sentiment constant la Eminescu. Cu ocazia ceremoniei descoperirii bustului lui Gr. Ghica la Iași, sentimentele poetului ies la iveală îndată ce aude cântările preoților; în acestea el vede «dulcea limbă a trecutului».

Chiar și în epoca ziaristică la *Timpul*, printre vehemente atacuri la adresa celor pe care-i considera dușmani ai națiunii, Eminescu își exprimă dragostea pentru limba de altădată. [...]

Eminescu nu cere întoarcerea la trecut, ci crearea condițiilor de viață de pe vremuri, când

neamul creștea și progresa. [...] Eminescu nu s-a refugiat în trecut din cauza mizeriei vieții prezente, ci fiindcă temperamental poetul se simțea bine în trecut. [...] Eminescu s-a adâncit în trecut încă de timpuriu, cum ne-o mărturisesc scrierile din tinerețe, încă de pe vremea când dezamăgirile vieții nu-l atinseseră”[10].

Aceste articole sau studii nu au reușit însă *a îndrepta* atenția criticii literare românești spre *sursele literare românești vechi*. Murărașu însuși, în studiile sale ulterioare, nu a prea ținut seama de constatările sale din această carte.

În celebrul său studiu din 1934, *Opera lui Mihai Eminescu*, G. Călinescu a inventariat *sursele* poetului, între care și pe cele românești vechi, dar *le-a enumerat* doar, repartizându-le la capitolul *Filologie* și neacordându-le o importanță deosebită în elaborarea operei romantice eminesciene.

În 1955, Alexandru Elian a scos la lumină manuscrisele vechi care i-au aparținut lui Eminescu, depozitate *tainic* la Academia Română[11]. Titu

---

[10] D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, ediție de Stancu Ilin, Ed. Atos, București, 1999, p. 33, 35, 197-198, 284-285.

Ni se precizează că „textul ediției a fost stabilit, cu modificările ortografice necesare, după ediția princeps, apărută la Editura *Bucovina* I. E. Torouțiu, București, 1932”.

[11] Al. Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, 1955, p. 129-160, reluat în: Alexandru Elian, *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită

Maiorescu le dăruise Academiei în 1904 (doi ani mai târziu după *caietele Eminescu*), *ocultând* proveniența lor, prin declarația că ar fi aparținut tatălui său[12].

Toate aceste *avertismente* și *descoperiri* nu au găsit însă decât *foarte târziu* un ecou în critica literară.

Abia în 1962, Rosa del Conte a elaborat un studiu amplu dedicat lui Eminescu (publicat inițial în italiană, la Milano), în care a luat în discuție și relația poetului cu tradiția sa literară veche, cu spiritualitatea patristică și cu literatura și cultura ortodoxă/ bizantină.

Ea nu s-a putut extinde, însă, la *analize literare* concludente, care să dovedească, în mod irefutabil, faptul că *expresia* și *viziunea* literaturii și a spiritualității vechi românești și-au pus o amprentă decisivă asupra operei eminesciene.

Studiul lui Del Conte reprezintă însă o *cotitură* în eminescologie, nu numai pentru că a făcut *legătura* cu tradiția spirituală și literară românească și bizantin-ortodoxă, căreia exegeza românească i-a întors inexplicabil spatele (și continuă să păstreze, în general, această atitudine), ci și pentru că *a susținut*, totodată, că Eminescu este un mare și original poet al epocii

---

de Pr. Prof. Dr. Vasile V. Muntean, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 347-378. Vom cita din ediția a doua.

[12] Nu *faptul în sine*, acela că a deținut aceste cărți vechi și nici chiar acela că le cerceta îndeaproape (Călinescu a putut ușor repartiza acest lucru interesului strict *filologic*) constituie aspectul *absolut esențial* pentru înțelegerea gândirii eminesciene – pentru că Eminescu a avut și a citit enorm de multe cărți. Dar nu *proporția* lor în biblioteca *flotantă* a poetului este singura importantă, ci mai degrabă descoperirea unei *amprente fundamentale* a cugetării tradiționale asupra sa.

romantice, care *îmbogățește* „patrimoniul nostru spiritual [european] și acela al omenirii”[13] prin opera lui, și că este un *poet al Absolutului*, a cărui cugetare, de o profunzime impresionantă, a fost *insuficient relevată* de critica din țara lui.

Mircea Eliade, elogiind studiul Rosei del Conte, afirma:

> „Criticii români au subliniat influența tradiției autohtone asupra concepțiilor politice și literare ale lui Eminescu – *dar nu și-au închipuit că temeiul imaginației și al speculațiilor teoretice l-ar fi putut împrumuta din universul spiritualității arhaice românești* (s. n.)”[14].

În recenzia pe care o făcea Emil Turdeanu, aflat și el în exil, acesta nota:

> „autoarea dă operei lui Eminescu o dimensiune în veacuri pe care n-a avut-o până acum, și o așază în cadrul *spiritualității bizantino-ortodoxe*, comunicată poetului fie de textele vechi românești, fie de tradiția orală a poporului. [...]
>
> «Mai presus de toate [...] un însetat de Absolut»: teza aceasta esențială a cărții d-rei Del Conte alungă în umbră toate interpretările idilice sau revoluționare ale operei lui Eminescu, toate

---

[13] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 26.
[14] *Cf.* Idem, p. 466.

> minorele apropieri cu *poeții lunii*, ai *lacurilor*, ai *pădurilor de fag*, etc., precum și toate concluziile *materialiste* scoase din exploatarea *ad libitum* a explozivului *Împărat și proletar*"[15].

În urma ei, în România, doar Zoe Dumitrescu-Bușulenga a mai făcut apropieri de gândirea spirituală tradițională, însă fără incursiuni propriu-zise în *tradiția literară română veche* și fără să o amintească pe Del Conte, ci (după afirmațiile sale, din principalul său studiu despre opera poetului, *Eminescu – cultură și creație*, din 1976) urmărind numai traseul *teoretic* sugerat de eseurile lui Lucian Blaga și de studiile de istoria religiilor ale lui Mircea Eliade.

Bușulenga face mai mult trimiteri la *arhetipuri*, însă operează decriptări de text care pot fi, în bună măsură, interpretate în avantajul celor care susțin atașamentul față de tradiție al lui Eminescu.

Din păcate, Rosa del Conte nu a avut posibilitatea să facă *realmente* un studiu comparativ care să învedereze opera lui Eminescu și literatura noastră veche, ea bazându-se mai mult pe *intuiție* și pe concluzii extrase din *fapte* (mărturiile rămase despre cărțile vechi lecturate de Eminescu), nu dintr-un comentariu literar aplicat și exhaustiv.

---

[15] Emil Turdeanu, Laetitia Turdeanu-Cartojan, *Studii și articole literare*, postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1995, p. 215.

Tocmai această sarcină extrem de dificilă (Paul Cernovodeanu considera că o analiză a interesului manifestat de Eminescu „pentru literatura veche românească *în ansamblul ei*” este o „sarcină evident dificilă și de o reală complexitate”[16]) ne-am asumat-o, beneficiind și de *apelul* pe care, cu câțiva ani în urmă, l-a făcut Mihai Moraru pentru *reluarea* cercetărilor în această direcție[17].

Am plecat deci de la premisa că Eminescu poate fi comentat și înțeles mult mai bine dacă nu se mai deviază *sursologic* pe teritorii literare și filosofice *cât mai îndepărtate* și dacă Eminescu este integrat în contextul *ideal* și *ideatic* al romantismului *major/ High Romanticism* (primul romantism) și al exigențelor lui, între care fundamentală era *întoarcerea* la operele și la spiritualitatea și viziunea Evului Mediu.

Între 2010-2013 am elaborat, așadar, un nou studiu[18], care a apărut la Editura Universității din București, fiind intitulat: *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară* (550 p.). Aveam, din fericire, în expediția exegetică foarte dificilă pe care ne-am asumat-o, *experiența*

---

[16] Paul Cernovodeanu, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974, p. 55.

[17] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 197-211.

[18] L-am scris, de fapt, în decursul unui an, începând cu octombrie 2010, după care, până la momentul publicării sale (august 2013) – întârziat din motive independente de mine – am fost ocupată cu alte studii și activități și nu am mai făcut decât unele adăugiri, rectificări sau retușuri.

fundamentală a unor studii anterioare despre Eminescu, concretizate într-un volum[19].

Aveam, de asemenea, și experiența altor cercetări elaborate despre poezia română, editate tot la nivel online (primele patru volume din *Epilog la lumea veche*, într-o primă ediție, apărute între 2010 și 2012, și altele) la care se adăuga – nu în ultimul rând – un capitol din teza noastră doctorală[20] în care am remarcat apropierile care se pot face între viziunea poetică eminesciană și cea a Sfântului Antim Ivireanul – *primul*, de altfel, în care am întreprins o *cercetare extinsă comparativă* menită să învedereze relația poetului cu literatura română veche.

Am demonstrat, deci, în cartea amintită (*Eminescu și literatura română veche*), că literatura română *medievală* și tradiția spirituală românească au constituit *surse* și *factori* absolut esențiali în configurarea operei eminesciene. Cartea prezintă rezultatele unui studiu comparativ foarte dificil, care

---

[19] A se vedea: *Epilog la lumea veche I. 2, cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

De fapt, volumul acesta reunea articole pe care le-am publicat pe platforma noastră online începând din ianuarie 2007 (adică de la începutul funcționării platformei noastre online). A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/category/literatura-romana-din-perspectiva-ortodoxa/eminescu-si-ortodoxia/.

[20] *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

și-a propus să analizeze opera lui Mihail Eminescu, pe de o parte, și *tradiția literară română veche*, pe de altă parte; la aceasta s-a adăugat investigarea unor surse fundamentale ale *literaturii patristice*, precum și o bibliografie generală cuprinzătoare, însumând exegeza eminesciană, studii de literatură veche și alte cărți care ne-au fost necesare în elaborarea demonstrației noastre.

Studiul nostru a urmărit, în mod esențial, să evidențieze faptul că Mihail Eminescu era nu doar un *excelent cunoscător* al textelor vechi – fapt recunoscut de multă vreme – dar, mai cu seamă, că literatura română veche a constituit pentru Eminescu un *material fundamental*, din punct de vedere *tematic* și *vizionar*, pentru realizarea operei sale literare romantice, datorită căreia putem vorbi de un *romantism românesc*, depășindu-se faza debutului pașoptist, timid și nesigur, al literaturii noastre *moderne*.

Eminescu – ajutat și de un context romantic favorabil construirii unei *literaturi naționale*, care avea între exigențe valorificarea operelor Evului Mediu, a istoriei naționale și a literaturii populare –, și-a creat opera desfășurând în același timp o muncă imensă pentru descoperirea și cunoașterea tipăriturilor și a manuscriselor românești vechi: renumitele *tomuri* vechi și grele de pe care el cu adevărat *ștergea colbul* și pe care le lua cu sine oriunde se ducea, în la fel de renumita *ladă*, pe care au făcut-o celebră descrierile din nuvele (*Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*).

Datorită lui Eminescu, literatura română are *o mare figură romantică* în panteonul personalităților *europene* de acest fel. Și, totodată, el este cel care a trasat calea de urmat pentru literatura română modernă (care ar merita numele de *post-eminescianism*, cum propunea Ioana Bot), lucru recunoscut de primii poeți *moderni* ai secolului XX[21], cât și de toți marii poeți ai epocii interbelice și postbelice, care *i-au venerat* memoria. Fără el, acest drum ar fi fost infinit mai greu de intuit.

Nu este vorba de a aduce numai *elogii*, ci de a recunoaște un adevăr cât se poate de *obiectiv*...Cum, însă, Eminescu nu poate fi niciodată *epuizat*, ne întoarcem pentru a oferi publicului o a doua ediție, revăzută și adăugită, a primului nostru studiu amplu dedicat operei eminesciene.

Situația (condițiile în care am lucrat) a făcut ca studiul nostru, *Eminescu și literatura română veche*, să beneficieze din plin de cercetările noastre anterioare, acolo dezvoltând o perspectivă critică și numeroase idei care s-au conturat în volumele concepute până atunci din *Epilog...* (mai ales în vol. I. 2, pe care îl reedităm acum). Iar acum, acesta de față, revizuit, însumează și experiența studiului amintit.

Și aceasta pentru că cercetările noastre presupun *continuitate*, o perpetuă descoperire și *amplificare* a

---

[21] A se vedea cartea noastră: *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

unor semnificații care se înlănțuie coerent. Pentru că cercetarea continuă presupune *permanentă aprofundare*, dezvăluire a unor sensuri care nu se revelează – sau nu se revelează *plenar* – de la bun început, ci numai prin căutare asiduă și atentă.

Nu ştim dacă se poate face vreodată o listă *exhaustivă*, care să conţină aproape toate cărţile, între care multe *vechi*, care i-au căzut vreodată sub ochi sau au trecut prin mâna lui Eminescu – fapt recunoscut, de altfel, și de Al. Elian.

> „Când nu avea bani, era în stare să parcurgă, repede, acolo, pe loc [în librării și anticariate], paginile de care avea nevoie. Când putea, cumpăra însă volumele care-l interesau [...], reţinând numai pe acelea la care ţinea foarte mult. Restul era vândut pe măsură ce banii se împuţinau”[22].

Eminescu însuși amintește adesea, atât în poezii cât și în nuvele, de reculegerea sa în fața cărților vechi: *„În volumul ros de molii/ Cauți noaptea adevăr”* (*Pajul Cupidon...*); *„Gândirea mea în vremi trecute-noată,/ Deschid volume mari și vechi tipicuri”* (o versiune a

[22] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – Viața*, ediție îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte de Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 126-127. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga.

unui *Sonet*[23]). Avatarii săi literari, Dionis sau Toma Nour, au reflexe asemănătoare:

> „într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo *câteva sute de cărţi vechi*, multe din ele grecești, pline de învăţătură bizantină"[24] (*Sărmanul Dionis*).

> „Printr-o claie prăfuită de *cărţi vechi* (am o predilecţiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou..."[25].
>
> „Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când domni îmbrăcaţi în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni – poporul entuziast și creştin undoind ca valurile mărei în curtea domniei – iară eu în mijlocul acestor capete încoronate de părul alb al înţelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspiraţiune – preot durerilor și bucuriilor – bardul lor.
>
> Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro câteva *cronice vechi*..." (*Geniu pustiu*)[26].

---

[23] M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, EPL, București 1964, p. 324.

[24] Eminescu, *Proză literară*, postfaţă de Eugen Simion, EPL, Bucureşti, 1964, p. 36.

[25] Idem, p. 103.

[26] Idem, p. 111-112.

Depănând firul biografic şi recuperând momentul întâlnirii poetului cu cărţile, Buşulenga ne spune:

> „Cum biserica se afla foarte aproape de casa Eminovicilor şi locuinţa poetului la câţiva paşi de ea, vizitele copilului n-au întârziat, îndesite de plăcerea de a umbla prin cărţile cu legătură de piele, vechi, roase, cu litere frumos înflorate, ale bătrânului [preot], care a şi început să-l înveţe buchiile, ţinându-l pe genunchi"[27].

Aceste detalii apar în manuscrisul lui Ioan (*Geniu pustiu*):

> „Când eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ţiindu-mă pe genunchi, îmi dete primele lecţiuni în citire. O dorinţă nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine..."[28].

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte ne comunica faptul că a ajuns să susțină *legătura* dintre poet și tradiția sa literară și spirituală, pentru că a urmat acel traseu prin care

> „avem conştiinţa de a ne fi aşezat în faţa *miracolului* Eminescu cu independenţă de jude-

---

[27] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – Viaţa*, op. cit., p. 32.
[28] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 116.

cată – o independenţă care nu exclude niciodată respectul pentru rezultatele la care a ajuns critica precedentă – și cu o absolută umilință față de cuvântul poetului” [și] „urmând îndemnul bătrânului cronicar: *Ispitește singur scripturile*”[29].

Rezultatul acestei *ispitiri* a fost revendicarea *arhaicității* poeziei eminesciene:

„în loc să vedem în Eminescu o sinteză fericită, culmea unui proces de asimilare a marii poezii europene, început în România odată cu epoca modernă, noi revendicăm arhaicitatea și deci *românitatea* acestui cântec, tânăr și bătrân: *Vechiul cântec mai străbate, cum în nopți izvorul sare* [...]

Cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiției autohtone”[30].

Și, de altfel, Rosa del Conte s-a arătat nedumerită de opțiunea istoriei literare românești de a-și *anihila* trecutul literar:

---

[29] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață de Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 28.

Despre autoare:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte.

[30] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 28.

> „ni se pare de neînţeles hiatul pe care l-a creat România modernă [...] între modernitatea ei atât de recentă și trecutul său atât de bogat şi de interesant” [căruia] „s-ar spune că epoca modernă i-a întors spatele.
>
> O evaluare pe planul cultural-istoric concret al influenţei exercitate de vechea tradiţie lingvistică și literară, în special asupra *constituirii limbajului metaforic al poeziei și asupra definirii geniului expresiv al scriitorilor moderni*, rămâne – după câte știm – în întregime de făcut”[31].

Ne-am asumat acest deziderat, care ar fi trebuit împlinit de mult de exegeza românească, încercând să îl ducem la îndeplinire, în aproape toate cărțile și studiile literare pe care le-am conceput până în prezent.

Pentru că și noi am resimțit ca un *hiat dureros* această amputare a literaturii românești de perioada ei *veche* – numită adesea astfel cu o nuanță de dispreț și ca semn al rejectării ideologice.

Cincizeci de ani mai târziu, publicând, în 2002, *Melancolia lui Eminescu*, George Gană[32] se vedea, ca opţiune hermeneutică, în acelaşi punct cu Del Conte, ceea ce ne dovedește că progresul în receptarea operei eminesciene nu a fost totuși atât de mare:

---

[31] Idem, p. 281.

[32] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83.

„În universul operei eminesciene se poate intra, dată fiind unitatea ei substanţială, pe mai multe porţi. Eu am ales-o pe aceea din care mi s-a deschis perspectiva cea mai cuprinzătoare, în extensie şi în profunzime, şi *am ales-o pornind nu de la sugestiile exegezei eminesciene, ci de la lectura repetată şi pendulând mereu între parte (poem, imagine, idee, motiv) şi întreg* (s. n.)”[33].

În exerciţiul nostru critic, am resimţit aceasta ca pe o *necesitate vitală* şi nu credem că am greşit[34].

Ne-am întemeiat atât pe argumente oferite de sursa *poetică* (deşi n-am ignorat nici *proza* eminesciană), cât şi pe reliefarea dedublării procesului

---

[33] George Gană, într-un interviu acordat lui Daniel Cristea Enache, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 692/ 18 nov. 2003, *cf.* http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-rămas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html.

[34] Mircea Anghelescu afirma: „Steiner, într-o carte memorialistică minunată (toate cărţile lui sînt minunate de altfel) îşi mărturiseşte credinţa că "în matricea ei ebraico-elenică, cultura occidentală a fost, pînă foarte recent, o cultură *a comentariului*, a comentariului la comentariu" şi în locul unor asemenea despicări ale firului în patru preferă o bună ediţie cu tot aparatul necesar. Bănuiesc că la noi ar fi privit cu milă”, *cf. Totul sau aproape totul începe în secolul al XIX-lea, şi pînă nu vom înţelege acest lucru, nu vom putea să ne analizăm bine*, interviu acordat lui Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 733, sept. 2004, *cf.* http://atelier.liternet.ro/articol/1800/Daniel-Cristea-Enache-Mircea-Anghelescu/Mircea-Anghelescu-Totul-sau-aproape-totul-incepe-in-secolul-al-XIX-lea-si-pina-nu-vom-intelege-acest-lucru-nu-vom-putea-sa-ne-analizam-bine.html.

A se vedea: http://www.mircea-anghelescu.com/ şi http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache.

hermeneutic care ne descoperă semnificaţii *tradiţionale* ale scrisului eminescian, camuflate în spatele a ceea ce pare a fi *o integrare fără rest* în structura ideatică a romantismului european, pentru formaţia noastră de intelectuali *laicizaţi* şi predispuşi (ca să nu zic *programaţi*) să auzim numai ecourile *demonismului*, *revoltei* și *nihilismului* din poezia și literatura română.

Am purces aşadar la cercetarea operelor eminesciene, antume şi postume, care ne poate oferi un tablou al biografiei poetului, reprodus prin însăşi *lentila interioară a perspectivei sale* asupra vieţii proprii.

Între *ars amandi* și *ars moriendi*

Privește astă viață ca pas spre mântuire /.../
A vieții comedie mișcată e de aur –
Când *scena astei viețe e-al mântuirei faur*.

Femeia?...Măr de ceartă

Căutând mărturiile care să ne descopere o etapizare a experiențelor sale existențiale, am descoperit că începuturile conștiinței de sine, *mature* (deși era încă adolescent), echivalează cu un segment temporal caracterizat prin studiul și lectura asiduă a textelor ascetice și religioase ale culturii și literaturii noastre vechi, ale cărților aparținând *medievalității* românești, descoperite în biblioteca de la Ipotești și în *arhivele* bisericilor și mănăstirilor.

De la o vârstă foarte tânără (de la 12 ani, zice Stefanelli și, după el, Al. Elian, cunoștea scrierea chirilică, învățând să citească pe *Psaltire* și *Viețile Sfinților*[35]), Eminescu s-a preocupat cu lectura vechilor

---

[35] *Cf.* Alexandru Elian, *Eminescu și vechiul scris românesc*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, 1955, reluat în vol. *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie literară*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 353, n. 19.

A se vedea:

cărți românești. Acest interes precoce va fi fructificat din plin ulterior, atât ca bibliotecar al „gimnasiaștilor români”, la Cernăuți, cât și, apoi, la Biblioteca din Iași, pentru care întocmește rapoarte de achiziționare a numeroase cărți și manuscrise românești vechi[36].

Pasiunea pentru acestea n-a încetat niciodată, memoriile prietenilor și ale cunoscuților reprezentându-l mereu în preajma lor[37]. În fine, după ce a fost internat, „lada” cu astfel de cărți și manuscrise a ajuns la Maiorescu, pe care poetul l-a implorat în zadar să i le restituie[38].

Devreme, așadar, Eminescu a luat cunoştinţă de *practicile ascetice* din literatura *mistică isihastă*, pe care și le-a însușit, precum și de numeroase texte – religioase sau istorice – care glosau pe marginea aceluiași *vanitas*, înaintea oricăror altor experienţe fundamentale ale vieţii sale, inclusiv erotice.

O evocare a acestui parcurs biografic descoperim în mai multe poeme: *Pentru păzirea auzului*[39], *Gelozie*, *Când te-am văzut, Verena...* etc. Poemul *Gelozie* ne precizează tocmai această consecuţie temporală, ordinea *devenirii* sale, de care aveam absolută nevoie – dar la acest poem vom reveni puţin mai târziu.

Cert este că – şi critica literară a subliniat acest fapt – Eminescu a pendulat mereu între *conştiinţa de*

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian.

[36] *Cf.* Alexandru Elian, op. cit., p. 347-355.

[37] *Cf.* Idem, p. 356-359.

[38] *Cf.* Idem, p. 360-361.

[39] Poemul a fost extras din manuscrisul 2262, f. 137-138 şi a apărut mai întâi în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 266.

sine, a poetului *erudit* și *genial*, și ipostaza *îndrăgostitului fatal*, asaltat de *melancolie*, *scepticism* și *pesimism*, atât datorită unor experiențe dramatice, cât și a unui anume sentiment, resimțit la adevăratele proporții numai de către el în lumea românească, de *mal du siècle*[40], și de lecturile (cu precădere) din filosofia germană.

Despre prima dintre poeziile pe care le-am amintit – la care dorim să ne referim în continuare –, s-a stabilit că versifică învățături ale Sfântului Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu le-a citit într-un vechi manuscris românesc, care i-a aparținut și care reprezintă traducerea din greacă a cărții Sfântului Nicodim despre *paza celor cinci simțuri*.

Începem cu ea pentru că discuția asupra textului ne oferă un prilej binevenit pentru o foarte succintă introducere teoretică în principiile isihasmului, despre care am pomenit de mai multe ori și va mai fi vorba, și care trebuie lămurite (pe cât ne permite studiul nostru literar) pentru cititorii nefamiliari cu aceste concepții.

Titlul manuscrisului era: *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțiri și a nălucirei și a minții și a inimii...* (ms. rom. 3074)[41]. Manuscrisul vechi românesc a fost în biblioteca lui Eminescu și, în 1904, Titu Maiorescu l-a donat *Bibliotecii Academiei*, odată cu celelalte, după identificările operate de Al. Elian.

Cartea Sfântului Nicodim Aghioritul (care a fost relativ recent diortosită și republicată de mai multe

---

[40] În franceză: *răul secolului*.

[41] *Cf.* Alexandru Elian, op. cit., p. 369.

ori[42]), este un îndreptar esențial pentru cei care vor să-și curățească mintea și inima de patimi prin rugăciunea neîncetată, isihastă, însoţită de păzirea simţurilor şi de atenţia la gânduri.

Să vedem, prin urmare, poemul:

Dacă auzi în aer cântare dulce, veche
[lăutărească, erotică],
O taie chiar cu sila de la a ta ureche –
Căci cântecele-acestea te-nchină dezmierdării
Şi-ţi leagănă simţirea *pe undele uitării*;

Se varsă înlăuntru-ţi a aerului miere
Slăbănogindu-ţi ***mintea şi dulcea ei putere***
Şi acea ***socoteală*** [raţiune] ***măreață***-mbărbătată
A sufletului mândru o-ntunecă îndată.

Prea dulce adormire în aer curge miere
Şi inima-ţi bărbată devine de muiere,
Iar ***mintea ta cu partea ei cea nălucitoare*** [imaginaţia]
Nu încetează-n forme a plămădi, uşoare,
Acele chipuri mândre în cântec înţelese:
Cu chipuri pătimașe se umple ea adese.

Când cântăreţii nu-i vezi ş-a fi muieri se-ntâmplă,
Atunci se bate-n tremur sângele tău sub tâmplă
Şi-n ***primitorii creieri*** îndată *el încheagă*

---

[42] A se vedea una dintre edițiile recente:
http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul.

Poftite chipuri albe – femei cu firea dragă.
Nu fluieraţi de-aceea urechii-n *versul iambic*[43]:
Picioru-uşor se mişcă în saltul ditirambic,
Fără de rânduială, şi dulce şi molatec,
Ca ceara ea îți face sufletul muieratec[44].

De vrei să scapi de ele, de-urmarea lor amară [= păcatul],
Astup-a ta ureche tu singur chiar – cu ceară.
Nu spune-*un basmu numai* poetul cel vorbăreţ
[cred că Homer[45], pe care Platon[46] l-a numit „vorbăreţ”]
De eroul Odissev [Ulise[47]] cel mult meşteşugăreţ;

Și-au astupat cu ceară urechea, să se culce,
La glasul de sirenă adormitor de dulce,
Ş-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pe lângă a lor ostrov [al sirenelor] aducător de moarte;
Dori pază şi sie, urechei, înţeleptul,

---

[43] Versul popular.

[44] A se vedea și *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, Ed. Academiei Române, București, 2011, p. 209:

„Ce, așijderea, și urechile, carile ascultă și iau aminte cu de-adins cântecele muierilor celor curve și cenghii [dansatoare] în multe chipure acolo nemică nu vor auzi de-aceastea [în Iad], numai acel glas înfricoșat al urâților draci și al păcătoșilor, de plângere, împutare și tânguire și neîncetată suspinare [...].

Aceastea *ceanghii* [cântări] vor fi demâneața și târziu, în zi și în noapte, acestora carii acmu întârziază cu cinghii [un fel de geamparale] și cu fluiere în case de curvie și fără frica lui Dumnezeu fac fărăleage, adunându-și lor păcatele spre periciunea de veaci”.

[45] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer.

[46] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon.

[47] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu.

Cu gândul să-și ferească și inima și pieptul.

Căci făr' de rânduială e al femeiei vers,
Ca de pe-o tablă gândul din minte ţi l-a şters:
Te farmecă, urechei neavând învălitoare,
Sirena dezmierdării de moarte purtătoare
[de moartea păcatului].

Cu drept cuvânt de-aceea se prihănesc de carte
Asirienii antici din Asia departe,
Ce nu se-mbată însă (nicicând) cu dulce vin
ci [cu] cântări molateci, cu-al glasului suspin.

Ei schilozesc băieţii ca glasul să-l subţie,
Ca gura lor ca gura muierilor să fie.
Păreau c-a lor ființe sunt cu muierea gemeni,
Cântau cu glasul dulce și rugător [spre păcat] asemeni
[femeilor].

La cânturi desfrânate ei ascultau cu haz,
Se îmbătau de patimi, se îmbrăcau cu-atlaz
Și numai în odihnă și-n desfătări de rând,
Culcaţi pe sub umbrare, ***trăiau ei putrezind***
În dulce lenevire și nu erau destoinici
S-asculte glasul aspru al trâmbiței războinici:

Hrănindu-şi nălucirea cu gânduri moi, băieţii,
Să pară cântărețe – că li sunt cântăreţii.

Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri,
Cu zicători s-asamăn' și glasul cel de pasări.

Ba-mpătimit se poate să fie omul oare
Pentru jivine-adesea și necuvântătoare.
Onorie-mpăratul[48] mai mult iubea acușa
Decât cetatea Roma – pe Roma cățelușa.
Mai mult decât pe oameni, *inimi împătimite*
Iubesc flori, iubesc păsări cu penele-mpistrite[49].

---

[48] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius.

[49] A se vedea și Ilie Miniat, *Cazanii (București, 1742)*, ediție de Cristina Crețu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, p. 508: „Scrie și Gheorghie Chedrineanul la Lêtopisețul lui, cum că Onorie, împăratul Apusului, fiiul lui Theodosie cel Mare, hrăniia la palaturile lui o pasăre pre care, au pentru cea frumoasă pestriciune a aripilor ei, au pentru cea frumoasă cântare a glasului, o iubiia foarte și o numiia Roma. Într-o zi, vine un boiariu al lui, plin de cutremur și de întristare și zice așa: *„Au perit, o, împărate, Roma". „Cum, au răspuns împăratul, încă cu mai mult cutremur și întristare, cum să fie așa, de vrême ce eu acuma am văzut și am auzit pasăre cântând?". „Nu zic ție, o, împărate* (au răspuns boiarinul) *pentru pasărea Roma, ce zic ție pentru Roma, cetatea, pre care au prădat-o vrăjmașii". „Spământatu-m-ai, o, omule* (zice împăratul) *cât puțin m-ai făcut să-mi ies din minte. Iată că acuma luai puțină răcoreală și mă mângâiu. De au perit cetatea Roma, fie răbdare, numai să fie vie pasărea Roma. Spământatu-m-ai, o, omule!"*. O, nesimțire nebună a nebunului împărat, a peri o cetate și o cetate ca acêia Roma, care iaste scaunul vechiu al împărăției cei de a toată lumea, nu să întristează, nici grijaște, ci să întristează și să primejduiaște să piarză mintea lui, de va peri o pasăre! Într-acest chip iaste nesimțitoriu și nebun un om care [...] cu păcatul piiarde pre Dumnezeu".

Din păcate, editoarea cărții, Cristina Crețu, în studiile introductive ale cărții indicate mai sus (teza ei de doctorat) ***a plagiat*** un capitol din teza mea doctorală, intitulat *Antim Ivireanul și Ilie Miniat*, după cum am arătat aici: http://www.teologiepentruazi.ro/tag/cristina-cretu-plagiat/.

Sunt oameni care vecinic cu oameni nu se-mpac.
Și Xerxes se-ndrăgește mai iute de-un copac:
Platanu-mpodobește el ca pre o mireasă
Și spânzură în crenge gherdamuri mult frumoasă;
De ramuri el atârnă cercei și cu inele
Și rădăcina vezi-o ***înfrumsețând*** brățele
Și vârfu-ncununează surguci[50] împărătești...
(Să semene cu-o mândră crăiasă din povești).

Și-astfel împodobindu-l, el rădăcin-adapă
Cu o mult prețioasă, mirositoare apă.
Spre a-și păzi mireasa de orice ochi obraznic,
Străjeri el pune-n poartă, aproape pune paznic,
Iar despre-un alt se spune, că mult au îndrăgit
P-un chip pe care singur cu mâna l-a cioplit:
Sărută-mbrățișează el propria făptură [creație]
Și singur se jertfește cu sufletul pe gură[51].

Am subliniat în text termeni și expresii care evocă limba bisericească și filosofia *isihastă* – regăsibilă în *Cazanii*, *Didahii*, la Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir etc. – (și pe care Eminescu le-a păstrat în forma

[50] *Surguci* = un panaș din pene (de struț) împodobit cu pene scumpe, purtat la turban sau la ișlic de sultani, de înalți demnitari turci sau de unii domni români, *cf. DEX 2009*.

[51] Pentru ultima parte din poem, a se vedea capitolul 4, partea a patra, din: Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mănăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999, p. 78-79.

originală), mai ales cele referitoare la *paza minții* sau *paza gândurilor*, la *trezvia minții*, exercițiu duhovnicesc prin care mintea este obișnuită să se despartă de cele dinafară, să se disocieze de *tumultul* gândurilor și al patimilor.

Prin imaginație, mintea convorbește cu *inspiratori* nevăzuți și nefaști, se întoarce către lucruri deșarte și pătimașe și astfel își pierde rațiunea sa firească (numită și *dreaptă socoteală* sau *dreaptă judecată*), conducând întregul om, cu suflet și trup, la păcat, la o *urmare amară*, cum zice Eminescu.

Prin atenție și *trezvie*, cel ce duce războiul mental, își păzește gândurile și simțurile de tentații.

> „Trezvia e o metodă duhovnicească durabilă, urmărită cu râvnă, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește pe om cu totul de gânduri și cuvinte pătimașe și de fapte rele; urmărită astfel, ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu putință, și dezlegarea tainelor dumnezeiești și ascunse [...].
>
> Trezvia e calea a toată virtutea și porunca lui Dumnezeu. Ea e numită și *liniștea* inimii (isihia). Iar desăvârșită până la golirea de orice nălucire, e tot ea și pază a minții. [...]
>
> Atenția e liniștea neîncetată a inimii față de orice gând. Ea răsuflă și cheamă pururea și neîncetat numai pe Hristos Iisus... [e vorba de *rugăciunea minții* sau *a inimii* sau *rugăciunea lui*

Iisus, *neptică* sau *veghetoare*, care se face în ritmul respirației].

Trezvia e fixarea stăruitoare a gândului și așezarea lui în poarta inimii, ca să privească gândurile hoțești care vin și să asculte ce zic și ce fac ucigașele și care este chipul făurit și înălțat de diavoli, care încearcă să amăgească mintea prin năluciri. Însușindu-ne aceste osteneli, ele ne învață, cu multă știință, iscusința războiului minții. [...]

Ființa și fundamentul trezviei, al atenției, al liniștii sufletești adânci și abisul vederilor fericite și negrăite [extaze mistice], al smereniei recunoscătoare, al dreptății și al dragostei constă din trezvia cea mai deplină și din rugăciunea fără gânduri a lui Iisus Hristos, care trebuie făcută strâns și des, neîncetat și cu osteneală, fără să slăbești"[52].

Exemplele din istoria veche sunt des folosite de către Sfinţii Părinţi și prin acestea se expun pildele negative ale marilor împăraţi care au ajuns la un comportament penibil, de oameni smintiţi, din cauza faptului că s-au dedat *moleşelii* şi *dezmierdărilor*

---

[52] *Cuvântul* lui Isihie Sinaitul către Teodul, *Filocalia românească*, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948, p. 41-44.

A se vedea:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Stăniloae.

pătimaşe, prin care şi-au pierdut raţiunea firească a minţii şi iubirea pentru semenii lor, dorind lucruri nedemne de un om virtuos şi întreg la minte.

Creştinismul s-a folosit, de asemenea, încă de timpuriu, de vechile legende păgâne, cum este cea *a sirenelor*, de mai sus, pentru a explica oamenilor că virtutea a fost lăudată și iubită de către cei înțelepţi chiar şi în vremurile vechi ale păgânismului și, cu atât mai mult, se cade creştinilor să-şi păzească mintea de cotropirea patimilor.

Faptul că Eminescu *versifica* învăţăturile isihaste ale Bisericii şi pe cele referitoare la moravurile rele care îl corup pe om și îl dezumanizează este o dovadă pertinentă a felului în care el cunoştea şi privea aceste învăţături milenare. Le putea regăsi, de altfel, de foarte multe ori și sub nenumărate forme, exprimate în multe dintre cărțile vechi pe care le-a deținut.

Eminescu avea, despre cultura română, conştiinţa că era una fundamental tradiţională, ortodoxă şi isihastă.

Neagoe Basarab[53] scrisese o carte plină de *sfătuiri isihaste* către fiul său, Teodosie[54]. Continuând tradiția sbornicelor slavone colectoare de omilii ale Sfinților Părinți, *Cazaniile* româneşti – între care amintim *Cazania* lui Coresi[55], *Cazania de la Govora*, *Cazania*

---

[53] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab.

[54] Idem:
http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie.

[55] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi.

Sfântului Varlaam[56], *Cheia înțelesului* a lui Ioannichie Haleatovski/ Galeatovski, *Didahiile* Sfântului Antim Ivireanul erau prelucrări omiletice sau culegeri de predici pline de învățături isihaste.

Sfântul Antim Ivireanul punea în predicile sale, adresate unor mireni, îndemnuri la *rugăciunea neîncetată* și la *vederea luminii dumnezeiești*, prin transformarea minții în *muntele Taborului*.

La fel procedează şi Dimitrie Cantemir, care îşi alcătuieşte *Divanul*[57], aşa-zisa carte *filosofică*, pe schema antagonismului evanghelic dintre lumea a cărui stăpânitor e diavolul și care e *deșertăciune a deșertăciunilor*, și înțeleptul care nu este altul decât omul virtuos care ascultă poruncile Domnului, creştinul ortodox care se nevoieşte luptând *cu mintea* sa împotriva patimilor şi a curselor nenumărate pe care i le întind desfătările lumeşti.

Iar secolul al XVIII-lea va fi secolul *renașterii isihaste* în Țările Române, prin Sfântul Vasile de la Poiana Mărului[58] și Sfântul Paisie Velicikovski[59].

Pe de altă parte, *epoca pașoptistă* descoperise *trecutul* ţării şi poeţii scriau, ca despre cele mai înalte modele de viaţă, despre voievozi cucernici şi viteji şi despre Sfinţii sihaştri, ale căror peşteri – ca cele ale Sfântului Daniil Sihastrul[60] sau Nicodim de la

---

[56] Idem: http://sfintiromani.mmb.ro/?sf=14.

[57] Idem: http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm.

[58] Idem: http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html.

[59] Idem: http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky.

[60] Idem:

Tismana[61] – le contemplau în poezii, alături de Mănăstiri și de ruinele vechilor cetăți domnești. E adevărat că pașoptiștii *nu aveau acces* (intelectual vorbind) la *cea mai înaltă* teologie și învățătură isihastă, dar epoca lor fusese totuși una a redescoperirii trecutului *medieval* al Țărilor Române[62].

---

http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html.

[61] Se poate consulta aici: http://tismana.afcn.ro/index.htm, ediția: *Vieța Prea Cuviosului Părintelui nostru Nicodim Sânțitul, Arhimandritul Lavrei din Sânta Mônastire Tisména*, lucrată de Ieromonachul și duchovnicul Ștefan din Tisména, la anul 1836, după cea tipărită la 1763 de Episcopul Romnicului, Kir Partenie și dupre unŭ manuscriptŭ keviŭ, Ed. Tipografia carților bisericesci, București, 1883, 82 p.

[62] A se vedea Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, 1929, cap. *Expresia integrală a sufletului românesc: Mihail Eminescu*, reluat în: N. Iorga, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 193-194: „Tipărirea cronicelor lui Kogălniceanu a exercitat o foarte mare acțiune asupra literaturii românești de atunci. Negruzzi, din *Sobieski și românii*, din *Lăpușneanu*, nu se poate închipui fără de tipărirea *Letopisețelor*. Kogălniceanu el însuși a luat din aceste cronici inspirația pentru nuvelele sale istorice. Tot de la dânsul și puțintel și de la cronicile muntene, publicate de Laurian și Bălcescu, a plecat o parte din scrisul, foarte artificial, dar foarte elegant și cu o pasiune de viață istorică, pe care nu o poate avea decât un om atât de delicat și atât de fin cum era, el, al lui Alexandru Odobescu.

Dar, prin anii 1860, urmând pe Kogălniceanu, care încetase acum astfel de publicații, au apărut documentele românești prezintate de Hașdeu în *Arhiva istorică*. O adevărată revelație a unei limbi alta decât a cronicilor, de atâtea ori cu mai multă libertate decât aceasta. A fost din nou un avânt din trecut, un șivoi de viață care a măturat o mulțime de elemente artificiale și a lăsat mâlul fecund, din care a putut să răsară altă literatură și altă poezie [etc.] [...] Supt toate aceste înrâuriri diverse, în lumea din Viena s-a creat nu numai în Eminescu, ci și în alții, spiritul acela nou, pe care geniul lui Eminescu l-a întrupat cu o splendoare care mai târziu numai a fost prețuită”.

Pentru Alecsandri[63], *„sehastrul”* este cel *„ce cunoaște al globului mister”* (*Pe coastele Calabriei*). Asemenea, pentru Eminescu, *monahii* sunt *„cunoscătorii vieții pământene”* (*Strigoii*).

Problematica însăși a monahismului, a sihăstriei, nu le-a rămas indiferentă nici pașoptiștilor (care *se scuză* în scrierilor lor de *neaderare* din cauza degradării vieții monahale în contemporaneitate) și nici lui Eminescu. Din cele două capitole ale *Cugetărilor* lui Oxenstiern, pe care Eminescu le-a copiat în caietele sale, unul este *Pentru pustietate sau singurătate*[64].

De asemenea, un autor isihast din care poetul și-a notat, considerându-l un desăvârșit cunoscător al caracterului uman, este Sfântul Calist Patriarhul[65], considerat o vreme a fi avut o contribuție importantă în cazaniile românești, ale lui Coresi și Varlaam.

Toate acestea sunt lucruri pe care ideologia modernistă și cea contemporană încearcă ori să le prezinte *edulcorat*, ori *să le șteargă cu buretele* sau *să le parodieze grotesc*, beneficiind de avantajul a jumătate

---

În urma lui Iorga, Dan Zamfirescu a scris articolul *Eminescu și literatura română veche*, rev. *Luceafărul* din 25 aprilie 1964, reprodus în vol. *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 43-53, în care recapitulează importanța mediului pașoptist-romantic pentru formarea lui Eminescu.

[63] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri.

[64] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universității București, 1994, p. 391.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu.

[65] A se vedea: Alexandru Elian, op. cit., p. 363-364.

Și: http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm.

de secol de propagandă comunistă și *uitare* a sensurilor religioase de care fusese încărcată, mai înainte, cultura română.

Nu e de mirare că, la puţin peste o jumătate de secol de la moartea lui Eminescu, regimul comunist ateu, instaurat cu forţa în România, a identificat în isihasm *un inamic redutabil*.

Spre exemplu, un student arestat, judecat și condamnat la opt ani de muncă silnică, în 1958, în lotul *Rugului Aprins*, era obligat să semneze următorul *autodenunț*, în care specifica faptul că rugăciunea inimii

> „reprezenta forma cea mai exagerată a Ortodoxiei, fiind potrivnică și dăunătoare actualului regim, prin aceea că *cei ce ajungeau să practice această rugăciune în mod corect trebuia ca tot timpul în afara orelor de somn să repete în gând această rugăciune* (s. n.) [...].
>
> Aceasta este *activitatea dușmănoasă* desfășurată de mine și celelalte elemente împotriva actualului regim în perioada anilor 1955-1956”[66].

Numai pentru *crima* de a fi făcut *rugăciunea inimii* s-a primit, în acest caz, condamnarea la opt ani

[66] AMJ, fond Penal, dosar 113668, vol. 2, f. 217, *cf.* George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005, p. 424, nota 49.

de muncă silnică, din care au fost executaţi şase la Jilava, coloniile de muncă din Salcia și la Gherla[67]!

Spiritualitatea ortodoxă, al cărei nucleu este isihasmul, nu a fost o *victimă colaterală*, ci *un obiectiv de distrugere principal* al regimului comunist. Ideologii de serviciu ai regimului s-au bucurat, fără îndoială, să preia acuzele de *misticism obscurantist* propulsate în perioada interbelică (de dragul *sincronizării* care trebuia urgentate, chiar și cu preţul, neimpresionant pentru Lovinescu[68], al *eliberării* de toată tradiția literară românească dintre sec. XV-XIX) la adresa unui anumit tip de literatură și să le dezvolte hidos.

Studiile literare din perioada comunistă au fost obligate să instaureze o *blocadă mentală* dincolo de care nu trebuia să pătrundă în conştiinţa publică nici măcar o idee firavă de tradiţie religioasă și ortodoxă în viaţa literară românească.

După *obsedantul deceniu* și după relaxarea întrucâtva a climatului politic, s-a vorbit și despre religie, dar numai atât cât aspectele sale esenţiale tradiţionale să fie estompate, catalogate ca *mitologie* sau *folclor*, într-un discurs critic adesea extravagant, înecat într-o *osmoză complicată* de idei filosofice și de concepte religioase hibride, convocând aproape toată cultura și religiile umanităţii, de la Antichitate la Renascentism, Umanism și Iluminism și până la epoca modernă, de la Pascal[69], Kant[70] și Schopenhauer[71] la

---

[67] *Cf.* Idem, p. 425.
[68] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu.
[69] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

Kierkegaard[72] și Unamuno[73] și – într-o ordine a îndepărtării de harta spirituală a României – de la platonism, pitagorism și aristotelism până la hinduism și budism. Fără a se pomeni vreodată de vreun *reflex ortodox*, decât în scop *periferizant* și *minimalizator* (cu foarte rare excepții *în sens bun*).

Cei care au încercat să susțină o tradiție bizantină, un *Bizanț după Bizanț*[74], au fost și ei nevoiți să insiste pe existența unor epoci *umaniste* și *renascentiste* bizantine (o suprapunere a periodizării specifice istoriei Apusului și care nu se potrivește *prea bine* Răsăritului), păstrându-se în mod nevoit într-un areal al studiilor *culturale*, prin care să nu se dezvăluie neapărat substratul religios ortodox-isihast al *bizantinismului*.

Sincretismele religioase, mitologiile și filosofiile lumii, care nu calificau *din interior* ființa românească, nu realizau *niciun pericol* pentru ideologia comunistă. Ele erau un factor de permanentă polemică critică, de infinite dezbateri, dar nu *constituiau niciun fundament* plecând de la care s-ar fi putut clătina ideologia epocii.

Important era să nu se descopere o temelie unică și esențială a gândirii românești. Și nu s-a descoperit...

Însă – revenind la discuția noastră –, *asceza* și *erosul pătimaș* nu pot conviețui.

---

[70] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant.

[71] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

[72] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierkegaard.

[73] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamuno.

[74] Aluzie la Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, pe care o găsiți online aici: http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprins.htm.

Vom vedea mai departe ce s-a petrecut cu Eminescu – din propriile lui mărturii – după ce dragostea a pătruns în existenţa sa şi a interferat cu *regimul său ascetic*, însuşit precoce, de studiu şi de vieţuire.

Credem, așadar, a fi descoperit în versurile eminesciene mărturia pentru o adolescenţă marcată de năzuinţe ascetice, urmată de romanul iubirii în trei capitole:

1. tentaţia/refuzul erosului;
2. dragostea; şi
3. coborârea în infern a sentimentelor.

Aceste trei secvenţe ale biografiei erotice eminesciene le vom avea în vedere mai departe, ținând seama de faptul că *tematica erotică* se integrează organic în *experiența filosofică* eminesciană și *în concluziile sale existențiale*, neputând fi tranșată arbitrar și *decupată* din viața lui.

În afară de aceasta, dorim să stabilim neîntârziat locul și rolul *iubirii* pentru activitatea sa creatoare, pentru a putea accede apoi la o discuție despre preocupările sale de ordin spiritual și filosofic. Însă nu putem opera o separație între aceste experiențe decât *teoretic*.

Din poemele *Când te-am văzut, Verena*... şi *Gelozie* aflăm un detaliu biografic absolut esenţial despre Eminescu şi anume pe acela că poetul s-a împotrivit la început, în adolescenţa sa, tentaţiilor erotice şi nu oricum, ci prin păzirea minţii şi prin lupta cu gândurile, aşa cum prevede *Filocalia*, învăţătura

Sfântului Ioan Gură de Aur[75] și a Sfinţilor Părinţi, recapitulate în literatura noastră românească veche sau de către Sfinții Nicodim Aghioritul, Dimitrie al Rostovului (ale căror cărți cunoaștem că poetul le-a parcurs) sau Paisie Velicikovski.

Cele două poeme ne oferă imaginea, inedită pentru concluziile exegezelor moderne, a unui Eminescu ca adevărat *nevoitor* ortodox, conform cu prescripţiile Bisericii.

Începem cu poemul *Gelozie*:

Când te-am văzut, femeie, știi ce mi-am zis în sine-mi?
N-ai să pătrunzi vreodată înlăuntrul astei inemi.
Voi pune ușei mele zăvoare grele, lacăt,
Să nu pătrundă-n casă-mi zâmbirea ta din treacăt.

Și cum? dar înțelegi tu cum? Cu-acea gelozie,
Ce gândurile-ți arde și inima-ți sfâșie.
Căci mă-ntrebam, se poate c-atât de-mpodobită
Cu inima şi mintea, să nu fie iubită?

Căci prea, prea e frumoasă... Dorinţa-i guralivă,
Ademenirea-i blândă, putut-a sta-mpotrivă
Atâtor vorbe calde şoptite cu durere,
Ce aerul îl împle c-un val de mângâiere?

Putut-a împotriva atâtora să steie
Când e așa de dulce și nu-i decât femeie?

---

[75] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gură_de_Aur.

Știind că o săgeată din arcul cel cu gene
E chiar durerea însăși a vieții pământene,

Venin știind că este sărutul zânei Vineri,
Venin mi-era suflarea și ochii tăi cei tineri
Și nu voiam ca dânșii cu dulce vicleșug
S-aprinză al meu suflet pe-***al patimilor rug***;

Și zborul cugetării-mi, mândria din cântare-mi,
Eu nu voiam c-un zâmbet al tău să mi le sfaremi...
Priveai la mine straniu și te mirai că tac...
Tu nici visai că-n gându-mi eu fălcile-ți dezbrac

De cărnurile albe și gingașe și sterpe,
Că idolului mândru scot ochii blânzi de șerpe,
Tu nici visai că-n gându-mi eu fața ta o tai,
Că ce rămase-atuncea naintea minții-mi, vai!,

Era doar începutul frumos al unui leș...
Ba mai treceai cu mâna prin perii tăi cei deși,
Și nici visai că gându-mi te face de ocară
Pentru că porți pe oase un obrăzar de ceară

Și că *priviri grozave, ca mâini fără de trup*,
Se întindeau asupra-ți cu ele să te rup,
Și pe cât de frumoasă și gingașă la port
Eu te priveam atuncea c-un rece ochi de mort.

Dar m-ai învins... Pătruns-ai ***a inimei cămări***
Și-acum lucești ca steaua fatală peste mări

Pe gândurile mele... și treci așa frumoasă
Ca marmora de albă, cu gene lăcrămoase,

Și cum plutești n-atinge piciorul de pământ...
Atârni precum atârnă nădejdile... de vânt.
Mă mișc ca oceanul cu suferinți adânci,
Ce brațele-i de valuri le-atârnă trist de stânci.

Se naltă și recade și murmură întruna
Când lunecă pe negre păduri de paltin luna:
Pătruns el [oceanul] e de jalea luminei celei reci...
În veci de el departe și el iubind-o-n veci.

De s-ar lăsa pe sânu-i, din cer vreodinioară,
El ar simți că-nlăuntru-i [luna] cu ceru-ntreg coboară
Și-ar cadența durerea-i pe-al veacurilor mers
C-un univers deasupra-i și-n el c-un univers.

Astfel domnești pe visu-mi și pe singurătate-mi
Și miști în al meu suflet un ocean de patemi.
Iar brațele-mi s-aruncă ca valurile mării
– Ah, în deșert, nici nu pot ca să te dau uitării –

S-aruncă înspre cerul cel luminos, recad
Și mistuit de chinuri ca Tantalus[76] în iad.
Dar în zadar! căci astfel a fost voința sorții
Ca tu să-mi dai durerea și voluptatea morții

[76] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus.

Şi să-mi răsai din marea de suferinți, înaltă,
Ca marmura eternă ieșită de sub daltă.

Poemul acesta cuprinde, în esență, într-un mod magistral, sinteza unui întreg bildungsroman[77], în confesiunea și redactarea poetului însuși, dezvăluindu-ne cele trei etape: *dezavuarea erosului*, *idealul iubirii* și *decepția*. Sau, altfel spus, avem aici toată *biografia iubirii* în viața lui Mihail Eminescu.

Primele versuri (prima strofă) vorbesc despre zăvorârea casei sufletului și încuierea ușii simțurilor pentru a putea intra înăuntrul său, unde să se roage și să cugete în pace.

Versurile amintesc și de binecunoscutul verset din *Psaltire* care se cântă la Vecernie: „Pune, Doamne, straje gurii mele și ușă de îngrădire împrejur[ul] buzelor mele" (Ps. 140, 3, *Biblia 1688*)[78]. Dar și de învățătura lui Hristos, care cere intrarea în *camera inimii* și încuierea ușii simțurilor, în vremea rugăciunii: „Dar tu, când te rogi, intră în camera ta lăuntrică/ tainică și închizând ușa ta, roagă-te Tatălui tău în ascuns/ în taină! Și Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va reîntoarce/ răsplăti ție" (Mt. 6, 6)[79].

---

[77] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman.

[78] La versetul acesta a făcut referire și Rosa del Conte, adăugând că psalmul din care face parte se cântă sâmbăta, la slujba de vecernie, *cf. Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 327.

[79] *Cf. Evanghelia după Matei*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2011, p. 20, http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/.

„Acea gelozie/ Ce gândurile-ţi arde și inima-ţi sfâșie” este *gelozia* care se numește *râvnă* sau *zel*, după cum şi Dumnezeu este *zelos* și este urâtă înaintea Lui închinarea la alţi zei: „Eu sânt Domnul Dumnezăul tău, Dumnezeu râvnitoriu” (Ieş. 20, 5, *Biblia 1688*)[80].

Eminescu mărturisește așadar că, la începutul tinereţii sale, a căutat să fugă de închinarea la *idolul feminin* şi în acest sens se înțelege şi titlul poeziei, *Gelozie*, ca râvnă pentru a evita *închinarea* la idolii patimilor.

Se pare că poetul avea o concepţie *primară* isihastă (pe care o putea descoperi în manuscrisele românești conținând traducerile cărților Sfinților Dimitrie al Rostovului și Nicodim Aghioritul, precum și în omiliile tipărite ale altor Sfinți Părinți, ca Macarie cel Mare sau Isaac Sirul etc., pe care le citise) asupra gândirii și simţirii umane.

Potrivit cu aceasta, inima omului se maculează prin gândurile rele, de inspiraţie demonică, cu care mintea umană acceptă, mai întâi, să convorbească şi apoi le primește ca și cum ar fi ale sale.

Omul nu poate să-L vadă pe Dumnezeu decât dacă are inima curată, dacă are ochii inimii luminaţi. Şi pentru a ajunge la curăţia inimii trebuie să-și păzească mai întâi mintea curată şi neîntinată.

Și acest lucru nu îl poate împlini decât prin paza gândurilor, prin vegherea, însoţită de rugăciune, asupra gândurilor, care bat la poarta minții și vor, prin

[80] A se vedea: http://archive.org/details/Biblia1688.

aceasta, să o convingă de autenticitatea lor. De aceea, mintea novicelui isihast trebuie

> „să învețe mai întâi, prin monahiceasca filosofie după Hristos, care este cel dinlăuntru și întru noi nearătat război vrăjmășesc. Care este *deosebirea gândurilor* (s. n.), ce au de-a pururea curgere, intră și ies.
>
> Pe care dintre ele adică se cade a le primi și în jitnița inimii a le învistieri. Și cărora se cuvine a le grăi împotrivă, dar mai ales a le goni și desăvârșit a le sugruma”[81].

Gândurile negative trebuie identificate și respinse, altfel, cum ar zice Barbu[82], *„pahar e gândul, cu otravă”*... (*Riga Crypto și lapona Enigel*).

Poetul mărturisește că înțelegea și cunoștea faptul că săgeţile erosului produc dureri (*„Ştiind că o săgeată din arcul cel cu gene*[83]*/ E chiar durerea însăşi a*

---

[81] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit, p. 29.

[82] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian.

[83] A se vedea aceeaşi metaforă la Cantemir: *„Și așa, îndată, o fecioară ghizdavă și frumoasă dinainte-ne în picioare stătea, care cu ochii săgeta, cu sprâncenele arcul încorda*...”, *cf. Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997, p. 280.

Dar imaginea aceasta, care provine din *Pildele lui Solomon* (6, 25), se regăseşte şi în versurile lui Alecu Văcărescu, Conachi şi Bolintineanu.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Văcărescu,

http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi și

vieţii pământene”), că patima erotică provoacă tulburare şi suferinţă în suflet şi trup, așa după cum susține filosofia creştină.

Este adevărat că, în acest punct, creştinismul se întâlnește cu alte filosofii și religii ale lumii, care admit prescripții asemănătoare privind *ataraxia*, dar acest fapt nu conduce neapărat spre concluzia *dislocării credinței arhaice* a poetului, ci, mai degrabă, din momentul în care Eminescu a făcut cunoștință și cu acestea, la *edificarea ei*.

De aceea s-a ferit să aprindă *„al patimilor rug”*, pentru a nu înfrâna *„zborul cugetării”*. De unde se înțelege că cele două nu pot merge împreună.

Teoriile despre poezia modernă şi postmodernă promovează însă din plin toate patimile umane ca sursă a *inspiraţiei şi gândirii artistice*. Dacă îl concepem pe Eminescu ca primul mare – cu adevărat – poet *modern* român, trebuie totuși să acceptăm că modernitatea sa este paradoxală, în contextul arealului spiritual în care el a apărut și s-a dezvoltat.

Strofa pe care am subliniat-o reprezintă, în întregime, versificarea unei învăţături a Sfântului Ioan Gură de Aur cu privire la gândurile erotice (reluată apoi și de Sf. Nicodim Aghioritul), în care acesta recomandă ca antidot al acestora cugetarea la nimicnicia şi neputinţa trupului feminin, care pare atât de frumos, dar este atât de vulnerabil în faţa timpului, a bolii şi a morţii.

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintineanu.

Pasajele din Sfântul Ioan Hrisostom, la care ne referim, puteau fi cu ușurință lecturate de către Eminescu în cărțile aflate în circulație sau păstrate în biblioteci, între care și o carte a Sfântului cu titlul *Mărgăritare*[84], tipărită la noi prima dată, în traducerea românească a fraților Radu și Șerban Greceanu, în 1691, dar și în manualul despre paza simțurilor al Sf. Nicodim.

Mai înaintea lor însă, Neagoe Basarab, în *Învățăturile* către fiul său – carte pe care Eminescu o consultase și o cunoștea neîndoielnic –, transpunea astfel cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, care privea critic spre deșertăciunea celor *părut frumoase* ale lumii acesteia:

> „Au doar nu sunt toți țărână? Au nu sunt toți pulbere? Au nu sunt toți plini de împuțiciune? Au nu ne sunt acum urâte oasele celora ce ne era odată dragi? O, mare nevoie și greutate!
>
> Unde iaste acum frumusețea obrazului [frumusețea obrazului, a feței – vezi *obrăzar de ceară* la Eminescu]? Iată, s-a înnegrit. Unde iaste rumeneala feței și buzele cele roșii? Iată, s-au veștejit. Unde este clipeala ochilor și vederile lor? Iată, se topiră. Unde este părul cel frumos și pieptănat? Iată, au căzut. Unde sunt grumazii cei netezi [gâtul cel neted]? Iată, s-au frânt.

---

[84] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/01/sfantul-ioan-gura-de-aur-margaritare/.

Unde este limba cea repede și deslușită? Iată, au tăcut. Unde sunt mâinile cele albe și frumoase? Iată, s-au deznodat [dezmembrat]. Unde sunt hainele cele scumpe? Iată, s-au pierdut.

Unde iaste înflorirea statului [a trupului]? Iată, au pierit. Unde sunt unsorile [alifiile] și zulufiile cele cu miros frumos? Iată, s-au împuţit.

Unde iaste veselia şi dezmierdăciunile tinereţelor? Iată, au trecut. Unde sunt părerile şi nălucirile omeneşti? Iată, se făcură ţărână, că ţărână au fost”[85].

În altă parte, Sfântul Ioan Hrisostom sfătuia:

„Când tu, de pildă, vezi vreo femeie frumoasă, și simţi ceva pentru dânsa, să n-o mai vezi deloc, și atunci ai scăpat.

Și cum am să pot a n-o mai vedea, zici tu, [fiind] *atras de pofta de a o vedea?*

Predă-te pe sine-ţi altor îndeletniciri: cărţilor folositoare, de pildă, îngrijirilor de cele necesare, epitropisirei și îngrijirii de orfani, ajutorării celor nedreptăţiţi, rugăciunilor, filosofiei pentru cele viitoare; cu de-acestea ocupă-ţi sufletul. [...] Pe lângă toate acestea mai gândește-te și la aceea, că

[85] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă. Ed. Minerva, Bucureşti, 1971, p. 213.

adică ceea ce vezi nimic altceva nu este decât *flegmă și sânge* [Eminescu reproduce întocmai aceste cuvinte în poemul *Când te-am văzut, Verena...*] şi suc al unei hrane trecute în putrezire. [...]

Deci...nu te uita numai la frumuseţea ei, ci coboară-te mai afund cu gândirea şi atunci dezvelind cu raţionamentul acea pieliţă frumoasă, priveşte cu amănunţime cele ce sunt sub dânsa. [...]

Dar poate că ochiul acelei femei este umed şi zburdalnic în privire, sprâncenele sunt frumos întinse şi genele bat în vânăt şi fecioara este blândă şi căutătura liniştită. Decât, priveşte bine şi aici şi vei vedea că nimic nu este decât nervi şi vine şi membrane şi artere.

Însă tu închipuie-ţi ochiul acesta îmbolnăvit, îmbătrânit, veştejit de tristeţe, umflat de mânie, cât de greţos este, cât de iute se nimiceşte şi cum dispare mai repede decât cele scrise"[86].

Dacă ceea ce pare *iubire* pentru o femeie nu depăşeşte această probă, a trecerii, în orice condiţii, peste aspectele exterioare, înseamnă că *îndrăgostirea*

---

[86] *Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni a celui între Sfinți Părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolei*, trad. din lb. elină, ediţia de Oxonia, 1845, de Arhiereu Theodoie A. Ploeşteanu, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1910, Omilia a VII-a, p. 112-113.

nu este de ființa ei, ci este doar *o aprindere pătimașă a simțurilor* în fața unui corp frumos.

Învățătura Sfântului Patriarh al Constantinopolului s-a răspândit în tot Creştinismul şi poate fi regăsită, și fără a fi citat Sfântul Ioan, în omiliile multor Părinți ortodocși, dar și în ale unor predicatori catolici sau greco-catolici – ca Petru Maior[87] – etc.

Expresia *„priviri grozave, ca mâni fără de trup"* i-a fost inspirată lui Eminescu de către Sfântul Vasile cel Mare[88] – după cum a semnalat mai întâi Virgil Cândea[89] – și care ne pune în temă cu faptul că privirea nu este nevinovată, ci are un puternic caracter tactil (fapt sesizat și de personajul *Mini*, într-unul din romanele Hortensiei Papadat-Bengescu[90]).

Eminescu o putea cunoaște atât direct, din textul Sfântului Vasile, cât și din cartea Sfântului Nicodim, din capitolul al treilea, *Pentru păzirea vederii*:

> „Sau ca să zic după marele Vasile: ochii sunt cele două mâini fără trup, cu care sufletul le apucă pe cele văzute și le iubește de departe, iar pe acelea pe care nu le poate apuca cu mâinile

[87] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior.

[88] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare.

[89] *Cf.* Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46: „versul *a ochilor privire ca mâni fără de trup* (Ms. 2277, 331) reia imaginea Sfântului Vasile cel Mare: *Ochii sunt cele 1000 mâini fără trup* (Ms. 3074, f. 40)".

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

[90] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu.

(care sunt mai ales ochii cei frumoși) le apucă iarăși cu ochii și le dobândește. Pentru că vederea (pipăire) este mai subțire decât pipăirea mâinilor, dar mai groasă decât pipăirea nălucirii și a minții, după același Vasile, care zice:

Deci printr-o oarecare pipăire, vederea amăgește sufletul către dulceață cu aruncăturile ochilor, atingându-se de departe de orice voiește ca și cum ar avea ajutorul unor mâini netrupești, iar pe acelea pe care, cu mâinile trupului a le atinge nu poate, pe acestea prin aruncările ochilor cu împătimire le cuprinde.

Drept aceea a zis și Cuvântătorul de Dumnezeu Grigorie: *Se sting făcliile, ochii, și de cele neatinse*. Deci, de la acești ochi să tai privirile și frumusețile trupurilor acelora care îndeamnă sufletul la urâte și necuviincioase îndrăgiri"[91].

Privirea cu patimă către o femeie şi dorirea ei, se precizează mai departe, chiar şi numai în gând, reprezintă o posesiune autentică a ei, la fel de vinovată ca şi atunci când este săvârşită cu fapta (*cf.* Mt. 5, 28).

Aici însă Eminescu foloseşte această expresie în sensul că aceleaşi mâini ale privirii, care se puteau întinde doritor spre o femeie, el le întindea asupra ei pentru a îndepărta *obrăzarul de ceară*, masca, iluzia

---

[91] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 60-61.

frumuseţii, învelişul care acoperă goliciunea oaselor noastre. În alte poezii însă, el uzează de sensul inițial.

Această imagine – ca şi cea a *arcului cu gene*, amintită anterior – se regăseşte, puţin modificată, şi în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, în sintagma *a sufletului mâni*, denumind intenţia de a *apuca* fericirea cea veşnică:

> „Deci oricine ar fi acela carile aceiii nepovestite fericiri părtaş a fi ar pofti, întâi trebuie ca nu numai a trupului, ce și a sufletului mâni totdeodată să întinză şi nu numai cu ale trupului picioare, ce şi cu ale sufletului aripi să alerge și să zboare...”[92].

Din versuri ca acestea (şi sunt destule de acest fel în poezia lui Eminescu), putem deduce că *filosofia* lui Eminescu despre „iluzia” vieţii nu trebuia neapărat să aştepte etapa studiilor sale vieneze şi a lecturilor filosofice din Schopenhauer sau din literatura sanscrită pentru ca să se contureze.

Faptul că viaţa este *vis* şi *iluzie* nu este nicio noutate pentru gândirea creştin-ortodoxă. Aceste teme le regăsim din plin la Neagoe Basarab, Miron Costin[93] şi Dimitrie Cantemir, ca să nu mai vorbim de *Cazanii*

---

[92] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997, p. 115.

[93] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin.

și *Didahii*. Aproape că nu există carte ortodoxă în care să nu se precizeze acest lucru. De aceea, considerăm că este cu totul injust apelul la *visul brahmanic* pentru interpretarea versurilor eminesciene, când toată tradiția românească geme de referințe la *vis* și *iluzie* ca trăsături esențiale ale vieții pământești.

Partea a doua a poemului, care urmează acestor versuri, reprezintă un alt episod al vieţii sale, cel al îndrăgostirii, şi care, reafirmăm, este chintesenţiat în acest poem în mod magnific. Femeia devine *icoana tutelară* a fiinţei sale.

Poetul este un ocean de iubire zbuciumându-se de valuri, de pătimirile iubirii, sub lumina *sacriscentă* a lunii, care închipuie fiinţa şi icoana iubitei – o ipostază inversă decât cea din Luceafărul. Vom reveni foarte curând la această discuţie.

Vrem deocamdată să remarcăm expresiile *a inimii cămări* – pe care şi Rosa del Conte o recunoştea ca fiind indubitabil de sorginte isihastă și pe care o aflăm de asemenea la Sf. Nicodim Aghioritul[94] – şi *ocean de patimi*, care aparţin limbajului bisericesc.

---

[94] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 21, 36, 49, 62 etc.

Spre exemplu, la p. 36, este descris trupul omenesc ca un palat:

„Dar pentru mai multă înțelegere a pricinii ce ne stă înainte, închipuiește-ți că trupul se asemuiește cu un palat împărătesc, făcut cu prea înalta arhitectonie a unui Ziditor nemărginit cu înțelepciunea, care are drept cerdac capul, iar cămară prea tainică inima, grabnici alergători – duhurile, aducători și treceri – venele cu chip de țevi, ferestre – cele cinci organe ale simțurilor, iar sufletul, sau mai bine-zis mintea (că sufletul curățit este în întregime *minte*, după Sf. Calist), socotește-l ca pe

De asemenea, versul *„ca tu să-mi dai durerea și voluptatea morții”*, din finalul poemului, ne oferă o interpretare mult mai limpede şi mai sigură a mult mai elipticelor şi mai enigmaticelor versuri din *Odă (în metru antic)*:

Când deodată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce…
Până-n fund băui voluptatea morţii
Ne-ndurătoare.

Dacă în *Odă*, poetul își compara chinurile pătimirii sale din dragoste cu cele ale lui Nessus[95] sau Hercule[96], aici se compară cu Tantal în iad.

Dorința sa era ca femeia să se mântuiască prin durerea suferită de el (*„să-mi rasai din marea de suferinți, înaltă”*), și el însuși, după cum ne spune *Oda*, să poată reînvia *„luminos ca Pasărea Phoenix”*.

Pasărea Phoenix a fost consideră ca semn de la Dumnezeu și simbol al învierii din morţi, de către

---

un împărat cu trei puteri mai cuprinzătoare înconjurat: de cea înțelegătoare, de cea socotitoare și de cea vorbitoare. Iar sufletul se află în toate părțile trupului (căci se află, zice dumnezeiescul Damaschin, sufletul în trup precum focul se află în tot fierul înfocat), și după chipul lucrării sale înțelegătoare are unealtă pe creier.

Iar pentru lucrare și puterea sa socotitoare și voitoare, dar și ca scaun al ființei sale, are inima, după cum vom arăta și mai jos. Are, dar, împăratul acesta și hârtie, pe tabla nălucirii – imaginația, ca să fie însemnate toate câte vin din afară prin ferestrele simțurilor”.

[95] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_(mythology).

[96] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle.

literatura apologetică creştină, încă din primul secol al Creştinismului[97]. Cu acelaşi sens folosea Antim Ivireanul, în didahiile sale, simbolul păsării Phoenix[98], în predica pe care a rostit-o la moartea doamnei Stanca, una dintre fiicele lui Constantin Brâncoveanu[99].

Însă poemul *Gelozie* nu este singurul din opera eminesciană în care descoperim mărturisirea cunoaşterii de către poet (reprezentând, în mod cert, un aspect autobiografic) a luptei cu patima concupiscenţei şi cu puternicele gânduri senzualiste. Astfel, călugărul din finalul poemului *În vremi de mult trecute*, nu se

---

[97] Sfântul Clement Romanul, în *Epistola către corinteni*: „Să vedem semnul minunat, care se petrece în ținuturile din răsărit, adică în acelea din Arabia. Este acolo o pasăre, care se numește *fenix*, această pasăre este una singură și trăiește ca cinci sute de ani; când se apropie de moarte, își face un cuib din tămâie, smirnă și din alte aromate; când se împlinește timpul, intră în cuib și moare. Din trupul putrezit se naște un vierme; acesta se hrănește din trupul animalului mort și-i cresc penele și aripile; apoi, când ajunge puternic, ia cuibul acela în care sunt oasele premergătorului ei și, purtându-le pe acestea, aboară din Arabia până în Egipt, în orașul numit Heliopolis. Și ziua, în nămiaza mare, în văzul tuturora, zboară la altarul soarelui și pune cuibul cu oasele acolo și apoi se întoarce înapoi. Preoții cercetează cronicile și găsesc că pasărea a venit la plinirea a cinci sute de ani. Mai putem socoti oare mare și minunat lucru dacă Creatorul lumii va învia pe toți aceia care i-au slujit cu cuvioșie, în încrederea bunei credințe, când chiar printr-o pasăre ne arată măreția făgăduinței lui?”, *cf. Scrierile Părinților apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D.[umitru] Fecioru, col. PSB, vol. I, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1979, p. 59-60.

[98] Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 191: „O pasăre, ce să numește finix, de ce să săvârșește făr' de vreme, de aceia mai mult îș[i] adaoge zilele vieții lui, pentru căci moartea îi înoiaște viața și-i dăruiaște ani mai mulți”.

[99] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Brâncoveanu.

poate aduna întru sine, în ciuda sforţărilor, nu-şi poate aduna mintea în rugăciune și isihie, tocmai din cauza gândurilor de acest fel, după cum ne relevă versurile pe care le vom cita în continuare:

Atunci el se retrage în muri de mănăstire
Și capul și-l cufundă-ntr-a lumei sfinte cărți. /.../
În van pune pe suflet greoile cătușe
De gânduri uriaşe, de-nalte rugăciuni.
În van în a lui urmă a-nchis ***a lumei uşă***
La visele ei turburi, cu mari deşertăciuni;
Pe focul cugetărei a presărat cenușă,
Ci sub cenușă-ard încă consumatori cărbuni.
Atunci [înțelege că] ***visul mărirei*** s-a șterge-n a lui gând
Când peste spuza sură se va turna pământ.

Atunci claustrul-îl fuge – şi-n ţărmuri sterpi de mare
Se trage să găsească liniștea-i ce s-a dus,
Dar vai! ş-acolo-l urmă visările-i amare,
Căci ***lumea cu-a ei visuri gândirea i-au supus***.

Aici visarea-i e-adânc-omorâtoare,
Căci în chip de femeie s-arată-n aer sus.
Lumești gânduri într-alt chip împleau sufletul său.
El cugeta la toate, ci nu – la Dumnezeu.

În aceste versuri eminesciene nu se descrie nimic altceva decât *lupta ascetică*, pe care o poartă monahii și lucrătorii rugăciunii isihaste cu focul gândurilor ero-

tice, care aduce înapoi în inimă și în minte iubirea pătimașă, precum și alipirea de cele deșarte ale lumii.

Influența lecturilor din literatura patristică și ascetică este indubitabilă.

Eminescu secondează poetic experiența mărturisită de către mulți Sfinți Părinți și nevoitori ortodocși, conform cărora, dintre toate patimile omenești, slava deșartă (*visul mărirei*, zice Eminescu) și concupiscența sunt cele care se luptă cu omul cel mai mult, chiar dacă se retrage în pustie.

Acestea mor ultimele, cum spun Sfinții Părinți, dacă nu cumva conduc omul până la groapă și nu scapă de ele decât după moarte.

Imaginea *visării* sau a nălucirii care *„în chip de femeie s-arată-n aer sus”*[100] reprezintă iarăși, în mod

---

[100] Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Unii spun că dracii, atingându-se în somn de anumite părți ale trupului, stârnesc patima curviei. Pe urmă patima stârnită aduce în minte forma femeii prin amintire. Iar alții zic că aceia se arată minții în chip de femeie și, atingând părțile trupului, stârnesc dorința, și așa se ivesc nălucirile. [...] De asemenea, despre alte năluciri pătimașe, unii spun că se produc într-un fel, alții, într-alt fel”.

A nu se înțelege de aici că *femeia* poartă *răul* în sine, din cauză că se produc aceste ispitiri: „Tot războiul monahului împotriva dracilor urmărește să despartă patimile de înțelesuri (de chipuri) [patima e una și felul în care se arată e altceva]. Căci altfel nu poate privi lucrurile [sau ființele] fără patimă. [...]

Înțeles pătimaș este gândul compus din patimă și înțeles. Să despărțim patima de înțeles și va rămâne gândul simplu. Și o despărțim prin iubire duhovnicească și înfrânare, dacă voim”, *cf. Filocalia*, vol. II, *Sfântul Maxim Mărturisitorul*, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 84 și 94.

Cuvinte asemănătoare se pot găsi adesea în literatura ascetică și nu ne îndoim că Eminescu a avut în vedere o lectură anume, când a scris despre ispita *„în chip de femeie„* care *„s-arată-n aer sus”*.

evident, o parafrază din literatura ascetică, la acele pasaje care ilustrează capcanele întinse de duhurile răutății, numeroase şi felurite, din viaţa monahilor și mai ales a sihaştrilor, a eremiţilor.

Însă epoca lui Eminescu trăia într-o societate căreia îi era familiară atmosfera acestui război interior cu patimile, ale cărui ecouri se văd foarte bine într-o poezie *de lume*, copiată de poet în caietul său (manuscrisul 2257):

Slava lumii am lăsat-o,
În pustiu m-am depărtat,
Ca să scap măcar cu viaţa
De durerea ce mi-ai dat.

Ci-n zadar e, căci odihnă
Nici aicea n-am găsit;
Zi și noapte e de mine
Al tău chip nedespărţit...

Pustnicele cântăreţe
Apele ajung la glas,
Ele cântă, eu vărs lacrami
Făr de tine c-am rămas;

Munţii, stâncile răsună
De amarul meu suspin,
Cerul stă la îndoială,

Lui sau ţie mă închin?[101]

Poezia e în stil neoanacreontic, cu un final indecis, şi poate fi considerată un exemplu de lirică erotică ce desfide morala ascetică.

Însă, dacă lăsăm puţin de-o parte jubilarea pentru faptul că *femeia* L-a învins pe *Dumnezeu* în inima *cântăreţului*, putem să observăm că problema era foarte serioasă pentru acele vremuri.

Nuvelele lui Caragiale[102], *La hanul lui Mânjoală*[103] şi *Păcat*[104], ne informează că amorurile imorale se soluţionau prin retragerea la mănăstire, pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, care favoriza revenirea *în fire*, la *raţiunea dominantă*[105] şi la conştientizarea faptului că amorul cu pricina nu era decât un foc de paie, faţă de care cel/ cea în culpă resimţea, ulterior, indiferenţă şi un apăsător sentiment de ruşine.

Fără îndoială că Eminescu privea lucrurile *în mod grav* şi nu *cu lejeritate*. Poeţii paşoptişti, înaintea lui, nu mai agreaseră libertatea de limbaj şi incertitudinea

---

[101] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, XV, ediţie critică întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1993, p. 144.

[102] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale.

[103] Textul integral: http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83.

[104] Idem: http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29.

[105] Aluzie la cartea lui Virgil Cândea cu acest titlu.

morală a *neoanacreonticilor*, chiar dacă ei înșiși, în viața privată, nu erau întotdeauna niște *împlinitori fără greș* ai preceptelor morale.

Epoca însăși, împreună cu mentalitățile sale, nu se lasă atât de ușor de penetrat, pe cât ne-am putea închipui. Cântecele de lume conviețuiau cu cele religioase.

De la *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf* (pe care Eminescu a citit-o dintr-un miscelaneu aflat în posesia sa) s-a plecat în conceperea unui cântec de stea intitulat *Cântecul pustiei* (amintind de hotărârea Sfântului Ioasaf de a părăsi palatele împărătești pentru a viețui în pustie). Faptul interesant este acela că a fost găsit într-un manuscris moldovenesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1784), dar și – variantă – în altul de secol XIX și în culegerea lui Anton Pann[106] din 1852, ceea ce denotă că subiectul *isihiei* și al *sihăstriei* n-a fost lăsat în umbra uitării odată cu intrarea în secolul modernității:

O, preafrumoasă pustia!
Priimește-mă întru a ta desâme,
O, prea frumoasă pustia!
Ca pre pruncul la maică,
Când la țâță îl apleacă,
O, prea frumoasă pustia!
Pre la miez de miază-noapti,
Nu mă înfricoșa cu moarti,

[106] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann.

O, prea frumoasă pustia!
Nici cu a ta îngrozire
Ca să nu fiea prefuiri,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste polate [cămări],
Ce sunt cu aur suflate,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste visteria
Ce-este plină de-avuția,
O, prea frumoasă pustia!
Merge-voi pi dumbrăvi odrăslite,
Ca pre niște vii rodite,
O, prea frumoasă pustia!
Fi-voi sălbatică fiară,
Lăsând lumea cea amară,
O, prea frumoasă pustia!
Și păzând a ta rădăcină
Ca să stau fără pricină,
O, prea frumoasă pustia!
Ramurile tale îmi plac
Ca ruga să mi să triacă [la Dumnezeu],
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cât de gios
Ca să dobândesc folos,
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cât de multe,
Ca ruga să mi să-asculte,
O, prea frumoasă pustia!
Că lume am părăsât
Și la tine-am năzuit,

O, prea frumoasă pustia!
Că doresc di al meu prietin [Sf. Varlaam]
Și aduc lacrămi fierbinte,
O, prea frumoasă pustia!
Carele m-au îndemnat
De înșelăciuni m-am lăsat,
O, prea frumoasă pustia!
Cumitrenie lui Hristos
De la care am folos,
O, prea frumoasă pustia!
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul păcat,
O, prea frumoasă pustia!
Carele S-au pironit pre Cruce
Și și-au vărsat sfântul sânge,
O, prea frumoasă pustia![107]

*

Verșul pustii [pustiei]

O, prea frumoasă pustie,
Primește-mă într-a ta desie, of!
Ca pre pruncul a sa maică
Când la țâță îl apleacă, of!
Și în leagăn îl odihnește,
De tot răul îl ferește, of!

[107] Veche variantă transilvană, dintr-un *Acaftistier* nedatat, *cf.* Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, Ed. Minerva, București, 1981, p. 227, n. 1.

Păzește-mă fără frică,
Să nu mă tem de nimică, of!
Pe la miez de miazănoapte,
Nu mă înfricoșa de moarte,
Nice căuta îngrozire
Să nu mă faci fără de fire;
Te-am iubit peste polată,
Tot cu aur fericată;
Te-am iubit pre visterie
Ce sunt plină de avere;
Împărățâia am părăsit
Și la pustiire am venit;
Fiind sălbatică fiară
Părăsind lumea cia amară;
Cât în lume am trăit,
Multe valuri am pățit.
Voi să scap fără vină
Și prin a tale verzi lamuri
Voi să trăiesc fără valuri;
Ramurile tale îț pleacă
Ca ruga să mi se treacă;
Și le pleacă cât de jos,
Ca să dobândesc folos;
Că doresc de-al meu părinte
Plângând cu lacrăm fierbinte:
De părintele Varlaam
Care povățuitori eram,
Carile m-au îndemnat
De eu lumea am lăsat,
Și în cale am povățuit,

La pustie am venit,
Ca să urmez lui Hristos
Care-i lumii de folos,
Care și-au vărsat sfântul sânge,
Pironindu-Să pe Cruce,
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul meu păcat.
Oh! Hristoase împărate!
Mă rog să-mi faci și mie parte
Cu îngerii să mă odihnesc,
În veci să mă veselesc,
O, prea frumoasă pustie![108]

*

Acel fiu de-mpărat mare,
O, prea frumoasă pustie!
Domnul dându-i luminare,
O, prea frumoasă pustie!
A lăsat împărăție
Și a plecat în pustie
Cu dor și cu multă jale,
Cântând în astfel pre cale:
O, prea frumoasă pustie!

Mă rog din inimă ție,
Primește-mă pre mine
Ca să viețuiesc în tine;

[108] După un manuscris aflat în posesia lui Aron Densusianu, *cf.* Idem, p. 229, n. 2.

A ta desime să-mi fie
Schiptrul de împărăție;
Pre tine te voi d-acuma
Ca să-mi fii tata și muma;
Ș-ale tale rămurele
A-mi fi surorile mele;
Și din tine brăzișorii
Voi să-mi fie frățiorii;
Și toate lemnele crude
Să-mi fie în loc de rude;
Ș-ale tale floricele
Ca nepoți și nepoțele.

Mă rog iar, pustie, ție,
Milă de mine să-ți fie,
Și să mă ferești de toate
Păzindu-mă-n zi și noapte
De năluciri, de ispite,
Și de fiarele cumplite.

Și să mă-ntărești în răbdare,
Dându-mi bună cugetare;
Să sufăr vara căldura
Și iarna degerătura;
De mă-i vedea-n vro durere,
Să-mi dai a ta mângâiere,
Stând doftor boalelor grele
Și balsam ranelor mele,
Ca din lume când m-oi duce,
Să-mi poci da sufletul dulce

Întru Aceluia mână
Ce m-a zidit din țărână[109].

Prezența acestor cântece de stea în *epoca romantică*, culese, între alții, și de același autor care scria *Spitalul amorului*[110], dar care compunea și muzică psaltică, este foarte importantă.

Ele sunt o alternativă, alături de *cronicile rimate*, la *neoanacreonticele* cântece de lume, care propuneau *închinarea* la idolul frumuseții feminine.

Dacă mergem pe ideea că și unele și altele sunt *tradiționale*, că au o existență neîntreruptă, dar și *neîntrerupt conflictuală*, numai că unele sunt clasic-eclesiale și altele sunt *oficial prohibite* și cu o circulație oarecum *subterană/ suburbană/ subculturală*, neagreată, în acest caz *modernitatea* nu mai apare chiar atât de *inedită* în manifestările sale și chiar polemica pe tărâm ideologic nu mai reprezintă o noutate absolută.

Eminescu însuși proiectează, în permanență, lupta sa interioară pe un fond dramatic, care exclude din ecuație orice gând al frivolității. Cred că este relevant faptul că un alt poem în care sunt refuzate favorurile erosului, se intitulează *Pustnicul* (titlu coincident – deși fără legătură directă între ele – cu al

---

[109] *Cf.* M. Gaster, *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983, p. 38-42.

[110] O ediție recentă a cărții:
http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann.

uneia din redacțiile textului dedus din *Varlaam și Ioasaf*[111]):

Sala-mbrăcată cu-atlas alb ca neaua,
Cusut cu foi și roze vișinii,
Și ceruită strălucea podeaua
Ca și-aurită sub lumine vii –
Lumini de-o ceară ca zăharu – o steauă,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint e-n sală și de raze nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.

Copile dulci ca îngerii – virgine –
Prin sală trec purtând cununi de flori;
Ah! vorba înger scapă pe oricine
De lungi descrieri, dulce cititoriu –
Astfel acum ea mă scăpă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minți deşerte și cu inimi nule.

La ce-aş descrie gingașa cochetă,
Ce-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, şirete,
Când unui tont, ce o privea avan,
Când unui ghiuj[112], cu mintea căpietă,
Urât ş-avar, sinistru și pleşcan,

[111] A se vedea: Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, op. cit., p. 231, n. 1.
[112] Cuvânt albanez: *bunic*. Om bătrân și ramolit, *cf. DEX 2009*.

Sau unui general cu talia naltă,
Strigău și prost ca și un bou de baltă?

Să cânt cum samănă de rău, impulsul
În corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron[113] să-i simt pulsul
Ori autorului ce-a scris Marion de Lorme[114]?
Să descriu nopți romantice ? – Avulsul
Ce apele plângând le-aruncă – adorm
Chiar îngerii – și în azur muiete
Curg stele de-aur dulci și-mprăștiete ?

Și să discos dar inima femeii
Suspinsă-n nopți albastre, plin' de-amor?
Ah, a ei patimi au firea scânteii;
În clipa ce le naște, ele mor; –
Închideți ochii, căci păzească zeii
L-a lor lucire să te uiți cu dor:
Abisuri sunt în suflet. Pe o clipă
Pasiunea li lumin-a lor risipă.

La ce escursiuni? – Ce nu sunt oare
Unde v-au dus, în sala cea de bal,
Pe înflorite, dulci și moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal';
Sub a perdelei umbră scutitoare,

113 Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron.
114 Idem:
http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html.

Ce de trădarea mândrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Când vrei s-observi cum grupe se configur.

Deci după o perdea! Pe-o moale sofă
A lene șade-un înger de copil.
În păru-i negru-o roșie garofă,
În ochi albaștri plutitori ș-agil
Și haina de-albă, strălucită stofă
Cuprinde-un mijloc mlădiet-gentil,
Ce lin se-ndoaie parc-ar sta să culce
Sub evantaliu-i ce plutește dulce.

Un înger, da! aripa doar se cade
Pe ai ei umeri albi ca neaua, goi,
Spre-a fi un îngeraș precum se cade.
Ș-apoi ce bine-i ca s-o credeți voi!
Cine-ar ghici v-odată cumcă șade
Un demon crud în suflet de noroi?
Cu vorba înger însă eu săracul
Mă voiu scuti de a descri – pe dracul[115].

Aceeași gândire, de care vorbeam anterior, împrumutată din literatura patristică și isihastă, de la Sfinții Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Nicodim Aghioritul, se regăsește intactă și în poemul *Când te-am văzut, Verena*... (elaborat înaintea poemului *Gelo-*

---

[115] M. Eminescu, *Opere*, IV, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1952, p. 202-204.

zie, dar la care noi am ales să ne referim *mai întâi*, datorită viziunii sale totalizatoare):

Când te-am văzut, Verena, atunci am zis în sine-mi:
Zăvor voi pune minţi-mi, simţirei mele lacăt,
Să nu pătrundă dulce zâmbirea ta din treacăt
Prin ***uşile gândirei, cămara tristei inemi***.

Căci nu voiam să ardă pe-al patimilor rug
Al gândurilor sânge şi sufletu-n cântare-mi;
Și nu voiam a vieţii iluzie s-o sfaremi
Cu ochii tăi de-un dulce, puternic vicleşug.

Te miri atunci, crăiasă, când tu zâmbești, că tac:
Eu idolului mândru scot ochii blânzi de şerpe,
La rodul gurii tale gândirile-mi sunt sterpe,
De cărnurile albe eu fălcile-ți dizbrac.

Și pielea de deasupra și buzele le tai.
Hidoasa căpăţână de păru-i despoiată,
Din sânge și din flegmă scârbos e închegată.
O, ce rămase-atunci naintea minţi-mi? Vai!

Nu-mi mrejuai gândirea cu perii tăi cei deși,
Nu-mi pătrundeai, tu idol, în gând vreodinioară[116];

[116] În strofele 2-4 se expune exact pedagogia recapitulată de Sfântul Nicodim: „Iar de va ajunge vreodată un fur ca acesta să te răpească, să te nevoiești măcar a nu lăsa pe idolul Afroditei, adică al poftei celei urâte, a se întipări în sufletul tău. [...]

Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu idolul acela al feței ce a ajuns de s-a tipărit în nălucirea ta, te sfătuiește pe tine dumnezeiescul

Pentru că ***porți pe oase un obrăzar de ceară***
Păreai a fi-nceputul frumos al unui leș.

Oricât fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Și blândă ca un înger de-ai fi cântat în psalme
Sau dacă o heteră jucând băteai din palme,
Priveam deopotrivă c-un rece ochi de mort.

De dulcea iscodire eu mă feream în lături.
În veci cătam în suflet mânia s-o întărât,
Ca lumea şi-a ei chipuri să-mi pară vis deşert
De muierești cuvinte și lunecoase sfaturi.

Uşor te biruieşte poftirea frumuseţii,
Ziceam – şi o privire din arcul cel cu gene
Te-nvaţă crud durerea fiinţei pământene
Și-n inimă îți bagă el viermele vieţii [deșarte].

Venin e sărutarea păgânei zâne Vineri

Gură de Aur și Sfânta Singlitichia să uneltești acest meșteșug, ca să te izbăvești de împătimirea ta, adică: scoate cu mintea ta ochii idolului aceluia, scoate-i cărnurile de pe fălci, taie-i buzele, scoate-i pielea cea de pe deasupra ce se arată frumoasă și socotește aceea ce se ascunde dedesubt cât este atât de grețoasă, căci om nu suferă a o vedea fără urâciune și îngrețoșare.

Pentru că nu este altceva, fără numai o căpățână despuiată și os cu totul roșit, plin de sânge și înfricoșat la vedere. [...] ...Și se va vedea acea închegare urâtă de oase goale.

Și așa socotească-se ce era cea dorită.

Că așa gândul s-ar fi putut ține de la deșearta rătăcire, căci cea iubită nimic nu era, fără numai sânge cu flegmă oarecare amestecată”, *cf.* Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 63-64.

[Venera, Afrodita[117]],
Care aruncă-n inimi săgeţile-ndulcirii,
Dizbărbătează mintea cu vălul amăgirii -
Deci în zadar ţi-e gura frumoasă, ochii tineri.

Decât să-ntind ***privirea-mi, ca mâni fără de trup***,
Să caut cu ei dulcea a ochilor tăi vrajă,
În ***porțile*** acestea mi-oi pune mâna strajă.
De nu – atunci din frunte-mi mai bine să mi-i rup.

Observăm că Eminescu reproduce întocmai, în poemele sale, concepţia isihastă despre războiul cu gândurile și cu patimile, lupta cu *minţile demonice*.

Şi nu vedem niciun impediment de a considera amănuntele acestea ca ilustrând *aspecte autobiografice* foarte reale.

Undeva își nota:

> „Prin rugăciune și umilinţă se întărește mușchiul inimii noastre, de putem suporta durerea"[118].

O asemena afirmaţie nu o poate face sau nu poate să stârnească interesul decât celui care *practică* sau *a practicat* exerciţii ascetice isihaste, mai precis, cel care are experienţă în legătură cu efectele pe care le produce rugăciunea neîncetată, rugăciunea inimii,

[117] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodita.
[118] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 348.

care, în primă fază, solicită foarte mult și obosește miocardul, pentru ca, ulterior, rugăciunea să intre în ritmul inimii și aceasta să capete o forţă şi o rezistenţă mai mare, atât fizic, cât şi spiritual.

Gimnastica aceasta isihastă reprezintă un detaliu ignorat cu desăvârşire de cei care nu au experienţă practică.

Și deși nu am studiat problema, înaintăm totuși o ipoteză: se poate ca *inima* lui Eminescu *să fi cedat foarte greu* nu numai pentru că, în esență, era un om *foarte sănătos*, ci și datorită acestor exerciții duhovnicești care *întăresc mușchiul inimii*.

Poetul reținea că prin *poarta* ochilor și apoi prin *uşile gândirei* şi imaginaţiei intră *poftirea frumuseţii* [feminine], adică patima concupiscenţei în suflet.

Prin ochiul care vede şi prin mintea care consimte să primească gândurile din afară pătrunde gândul păcatului în *casa* sufletului şi în *cămara tristei inemi*. Ca şi isihaştii, dar şi precum întreaga înţelepciune vetero şi neotestamentară, Eminescu susţine că erotismul descătușat înseamnă jertfire a fiinţei umane şi a celei mai bune componente a ei, mintea curată şi sfântă, *pe-al patimilor rug*.

Pentru această iubire necurată şi pătimaşă omul trebuie să plătească, cu *al gândurilor sânge* (magnifică expresie!). Adică, cu degradarea dureroasă a atributului său esenţial de fiinţă raţională, de chip al lui Dumnezeu, de stăpân peste patimile iraţionale, dezumanizante.

În alt poem, Eminescu spunea că a dăruit femeii *„partea cea mai bună/ Din inima-mi și minte”* (*Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*).

Și tot în conformitate cu filosofia ortodoxă isihastă este și afirmația poetului că și-a direcționat mânia împotriva tentațiilor lumești (filosofia ortodoxă insistă pe ideea că *mânia*, partea irascibilă a sufletului, trebuie concentrată asupra patimilor și păcatelor și nu împotriva aproapelui) și că se educa să contemple lumea ca pe un *vis deșert*, ceea ce constituie o mărturie irefutabilă că lumea ca *umbră* și *vis* (precum și lumea ca *teatru*) sunt principii vechi în viața și gândirea eminesciană, însușite încă din fragedă tinerețe, din arealul său religios tradițional de existență, sunt ale cugetării ortodoxe patristice și nu ale filosofiei germane sau budiste.

Pedagogia Sfântului Ioan Gură de Aur – din ale cărui omilii am citat mai devreme în secțiunea de față – este reprodusă în poezie într-un mod aproape identic, Eminescu utilizând chiar termenii hrisostomici în acea strofă și în acele versuri subliniate de către noi, atunci când vorbește despre alcătuirea feței ispititoare *din sânge și din flegmă* (le citează aidoma și Sfântul Nicodim).

Mai sunt și alte poeme în care se poate citi că Eminescu s-a reîntors cu gândul, în momentele de deziluzie, la recomandările conținute în literatura ascetică parcursă de poet, ca spre exemplu în *Iar fața ta e străvezie*:

Dar în curând și nicio umbră
Din frumusețea ta n-a fi –
Trei zile numai vei fi astfel
Apoi…, apoi vei putrezi.

Pământ nesimțitor și rece
De ce iluziile sfermi?
De ce ne-arăți că adorarăm
Un vas de lut, un sac de viermi?

O altă poezie (*M-ai chinuit atâta cu vorbe de iubire*) surprinde acuratețea confesiunilor poetului cu privire la experiența amoroasă, într-o direcție convergentă cu cele menționate de noi mai sus:

Ai fi ucis și capul și inima din mine
Dacă-n a tale lanțuri eu m-aș fi prins mai bine. /…/

Cum mulțumesc eu soartei că am scăpat de tine
Făr-a comite, Doamnă, păcatul moștenit.
Azi iarăși mă văd singur și fericit și bine!
Azi muza mea mă cată cu ochiul liniștit.

Acele nopți turbate de doruri și suspine
S-au dus ca un vis negru, sălbatec și urât!
Azi iarăși capu-n visuri eu îl cufund prin cărți…

În același timp, în lirica sa, Eminescu mărturisește că țelul final al căutărilor lui era o femeie curată și sfântă, neatinsă de patimă, care să-l iubească cu

toată inima, precum vedem în poemul *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*, la care ne-am referit și puțin mai devreme:

Eu caut pe-nțeleptul cel mai nebun – arate-mi
O singură femeie lipsită ce-i de patemi
Și eu… eu îl voi crede, în stare tot să cred:
– Numai a ei făptură de înger dac-o văd –
Că niciodată buza n-atinse-o altă buză,
Că niciodată-urechea de-amor nu vru s-auză,
Că niciodată ochii-i n-opri c-un blând repaos
Pe-o față bărbătească… că ea nu s-a adaos
În gându-i sau cu fapta în rândul altei vieți…

Le cred, le cred pe toate… de ce nu mi-o spuneți?
Spuneți că-i ca omătul din proaspăt abia nins,
Că gura i-i fecioară, că ochiu-i e virgin
Și mâna asta dulce, ca floarea cea de crin,
Că nu a strâns-o nimeni, că n-a răspuns cu strâns –
Că setea de iubire pe ea n-o au atins.

Ca un ecou peste timp, Nichita Stănescu[119] răspundea acestor versuri, într-o altă tonalitate lirică, dar exprimând regretul pierderii idealului feminin, sfânt, din vechime, în care încă mai credeau *mult vechii de romantici*, mai ales Eminescu: *„De ce n-aș crede că exiști/ tu ce respiri în unde,/ tu singură, văzuto*

---

[119] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu.

doar cu ochiul/ triunghiular, din frunte” (vol. *În dulcele stil clasic*).

Legat de cele ce am afirmat, despre idealul feminin şi despre lupta cu patima concupiscenţei, confruntare duhovnicească, care, se pare, că nu i-a fost necunoscută lui Eminescu, conform mărturiilor poetice pe care ni le-a lăsat, am mai avea de spus câteva cuvinte şi despre ceea ce credem noi că a fost, pentru marele nostru poet, *idealul sfinţeniei* sau *idealul ascetic*.

De altfel, din câteva versuri din *Strigoii*, remarcăm definirea Ortodoxiei, în mod exemplar, ca *„mistica religie”*, sintagmă pe care o interpretăm individualizant, în contextul liric de care vorbeam:

„Făcliile ridică, se mișc-în line pasuri,/ Ducând la groapă trupul reginei dunărene,/ Monahi, cunoscătorii vieții pământene,/ Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene,/ Preoți bătrâni ca iarna, cu gângavele glasuri. // O duc cântând prin tainiți și pe sub negre bolți,/ A misticei religii întunecoase cete,/ Pe funii lungi coboară sicriul sub părete,/ Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete/ Sub candela ce arde în umbra unui colț”.

Cetele de monahi, *întunecoase*, ale *misticei religii*, indică nu un atribut peiorativ, ci un superlativ apofatic.

Vom vedea în continuare mărturisirile poetului în legătură cu idealul său ascetico-monastic din tinereţe, în faţa căruia a căpătat ulterior întâietate cel al feminităţii angelice.

Din poeziile sale am înţeles că, în vremea primei tinereţi, poetul a oscilat în problema căii pe care o va alege în viaţă. S-a dedicat întâi studiului, cunoaşterii, gnoseologiei, pentru ca înţelepciunea să-i întraripeze *zborul cugetării*.

A ales *şcoala cunoașterii*, după cum se vede din *Scrisoarea II*, şcoala unde *„lumea cea gândită pentru noi avea fiinţă,/ Şi, din contră, cea aievea ne părea cu neputinţă"*, în locul a ceea ce unii numesc astăzi *şcoala vieţii* iar el numea *şcoala lumii* sau *a femeii* – în același poem:

„Azi adeseori femeia, ca și lumea, e o şcoală,/ Unde-nveţi numai durere, înjosire și spoială;/ La aceste academii de științi a zânei Vineri [Venera, numele latin al Afroditei]*/ Tot mai des se perindează și din tineri în mai tineri,/ Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas,/ Până când din şcoala toată o ruină a rămas"* (*Scrisoarea II*).

Între cele două *şcoli*, Eminescu preferă calea cunoaşterii şi a înţelepciunii, renunțând benevol să frecventeze *academia* Afroditei.

Dintr-o perspectivă mai mult sau mai puţin asemănătoare, dilema alegerii între *amor* și *înțelepciune* este pusă în discuţie şi în mult comentata poezie *Floare albastră*, în care universul interior, cu ale sale *„stele"*, *„ceruri nalte"*, *„râuri în soare"*, *„întunecata mare"* sau *„câmpii asire"*, este preferat de poet în locul *codrului cu verdeață* (ca imagine a idealităţii terestre), al realităţii în care *„izvoare plâng în vale"* (*valea*

plângerii care este lumea aceasta) și al iubitei ademenitoare.

Însă, voit sau *ne-voit*, iubirea pătrunde în viața poetului. O primă mare iubire a sa, din perioada Ipoteștiului, numită *Elena*, moare foarte tânără și poetul se va întoarce mereu cu gândul fie la ea (a se vedea poemul *O, dulce înger blând...*), fie la simbolul ei, pentru a susține că femeia sau iubirea care i-a fost menită din cer a murit mai înainte de vreme – precum în poemul *Din lira spartă*:

Din lira spartă a mea cântare
Zboar-amorțită, un glas de vânt,
Să se oprească tânguitoare
Pe un mormânt!

Oare *femeia pe care mie*
Dumnezeu Sântul o-a destinat
În patu-acela de cununie
S-a-nfășurat?

O caut, gându-mi și-o-nchipuiește,
Dar n-am văzut-o de când eu sunt...
Oare amorul ce îmi zâmbește
E în mormânt?

Odată ce s-a despărțit de idealul său *ascetic* primordial, Eminescu a căutat apoi toată viața acel *ideal* de femeie, care să fie un *înger întrupat*, să vină în calea sa *„ca un înger dintre oameni”* (*Atât de fragedă*),

să fie *„umbra frumuseții cei eterne pe pământ"* (*Scrisoarea V*) sau care să aibă ca prototip al curăției, nevinovăției și sfințeniei pe Maica Domnului: *„să-mi răsai ca o icoană/ A pururi Verginei Marii,/ Pe fruntea ta purtând coroană"*... (*Atât de fragedă*).

Semnificativ, în acest sens, este și titlul unui poem, *Venere și Madonă*: Venerele sunt *la plural*, dar Madona una singură.

Însă, adeseori, poetul a fost sfâșiat între idealul său *angelic*, de la care aștepta ca să fie capabil să-i redea seninătatea, să împace *demonul* din el însuși, *„un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine"*, ale îngerului-femeie, și realitatea dură, în care *„ea devine pozitivă"* (*Scrisoarea V*), o femeie *utilitaristă*.

Această realitate din urmă, Eminescu o numește adesea, pe drept cuvânt, *demonică* (vezi, spre exemplu, *Venere și Madonă*) – pentru Nicolae Filimon[120] era *prozaică*[121] –, infernală, ucigașă în raport cu setea lui de fericire și cu dorul după serenitatea sufletului, la care el aspira să ajungă alături de femeia iubită. Calea pe care și-o alesese inițial poetul era una a *înțelepciunii ascetice*, din care erau rejectate ispitele senzualiste.

---

[120] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

[121] „Am făcut observațiuni serioase asupra prozaismului în care au căzut acești demoni în formă de angeli, când m-am convins că femeile din clasa de jos iubesc și vând pe amanții lor pentru aur, că burghezele se inamoră de numele și pozițiunea socială a amantului lor, iar femeile din clasa aristocratică sunt atât de sceptice și epicuriane, încât schimbă amanții mai des decât crinolinele și scufiile...", *cf.* Nicolae Filimon, *Escursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984, p. 182.

Ca urmare, în poemele eminesciene apare destul de des ideea că intrarea iubitei în viaţa sa a făcut să dispară *îngerul său de pază*, al cărui loc poetul ar fi dorit apoi să fie luat de *îngerul-femeie*, de *icoana femeii*, care să fie *„o icoană de lumină”* (*Singurătate*) în viaţa sa:

Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins cu o haină de umbră şi raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripele-a-ntins;
Dar cum te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor şi de taină,
Fugi acel înger de ochiu-ţi învins.

Eşti demon, copilă, că numai c-o zare
Din genele-ţi lunge, din ochiul tău mare
Făcuşi pe-al meu înger cu spaimă să zboare,
El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
Ori poate!...O,-nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaşte trăsăturile-ţi pale -
Căci tu... *tu eşti el*.

Poetul nu a primit, aşadar, *iubirea pentru o femeie* ca ideal al vieţii sale până în momentul în care nu s-a născut în fiinţa sa convingerea că iubita poate fi *un alt înger de pază* al său, care să îl vindece de scepticism, să îi redea serenitatea paradisiacă, lui, *demonului*, celui care a devenit *demon* prin faptul că a pierdut

fermitatea și fervoarea credinţei din copilărie – o ipostază care este însă departe de ceea ce noi definim astăzi ca fiind un *nihilist* sau un *apostat*.

Femeia aleasă urma să devină o *icoană tutelară* a fericirii sale, o fiinţă care să-i ofere linişte, fericire şi echilibru sufletesc în mod desăvârşit.

De aceea, altfel putem privi şi înţelege, prin prisma celor afirmate, acele poeme în care Eminescu se confesează în legătură cu direcţiile pe care putea să le urmeze viaţa sa şi cu motivaţiile şi consecinţele deciziei finale.

Însă, chiar şi motivele pentru această din urmă alegere sunt tot de ordin religios, deşi vorbim despre o *substituție*, a *îngerului-păzitor*, cu *femeia*.

Şi aceasta, fiindcă caracteristicile acestei femei, care era *destinată* de Dumnezeu să-l împlinească pe pământ, fac parte din paradigma, uşor de recunoscut (dacă ne dăm jos ochelarii postmoderni), a sfinţeniei.

Tangențial cu subiectul, remarcăm aici epitetul *palidă*, din sintagma *palidă haină*, despre care trebuie să facem unele precizări.

Cuvântul *palid* în sine nu semnifică întotdeauna *paloarea* și nici *culoarea galben șters*. Câteodată, el înseamnă contrariul, și anume *luminos*.

Iată, spre exemplu, cum descria Bonifaciu Florescu, intersectarea fastă, pe stradă, cu Alexandrescu:

> „Crezui că în ochiul său, un moment îndreptat spre mine, zărisem flacăra geniului și pe

> fața sa era răspândită *acea paloare* (s. n.) care, zice poetul, nu va mai părăsi chipul lui Moise din ziua când văzuse fața lui Dumnezeu”[122].

Paloarea cu pricina înseamnă nu *un chip palid*, ci, dimpotrivă, *o față radioasă*, plină de lumină.

Asemenea, *copila* îmbrăcată într-o *palidă haină* – care ia locul îngerului *încins cu o haină de umbră și raze* –, poartă, de fapt, în ochiul poetului, un veșmânt de lumină, amănunt care face mai de înțeles substituția.

Mergând înapoi pe acest fir și legându-l de ceea ce numeam a fi fost la început un adevărat ideal *ascetic* și *studios-contemplativ* al foarte tânărului Eminescu, descoperim o mărturisire despre idealul monastic ca posibilă cale de împlinire a vocației sale, alături de cea eroică și de cea erotică – ultima din ele, din perspectiva pe care am evidențiat-o deja – după cum se vede și din poemul *Care-o fi în lume...*:

– Care-o fi în lume și al meu amor?
Sufletul întreabă inima cu dor.

Va fi mănăstirea cu zidiri cernite,
Cu icoane sânte și îngălbenite,

[122] Gr.[igore] Alexandrescu, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, București, 1985, p. 257. A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu.

Va fi vitejia cu coif de aramă
L-ale cărei flamuri patria te cheamă,

Ori va fi o dulce inimă de înger
Să mângâie blândă ale mele plângeri?

L-am cătat în lume. Unde o să fie
Îngerul cu râsul de-albă veselie?

Unde o să-l caut, mare Dumnezeu…
Poate-i v-o fantasm-a sufletului meu?

Ba nu, nu! Oglinda sufletului meu
Îmi arat-adesea dulce chipul său,

Căci oglinda-i rece îmi arat-o zeie
Cu suflet de înger, cu chip de femeie,

Dulce și iubită, sântă și frumoasă,
Vergină curată, steauă radioasă,

Și să mă iubească, s-o iubesc și eu,
Să-i închin viața sufletului meu.

Dar ce râde lumea? Ce râde și spune?
– Femeia nu este ce crezi tu, nebune.

Fața ei e-o mască ce-ascunde un infern
Și inima-i este blestemul etern,

Buza ei e dulce, însă-i de venin,
Ochiu-i te omoară, când e mai senin.

Și-apoi ce-i amorul? Visu-i și părere,
Haina strălucită pusă pe durere.

Dar dacă e astfel unde-i a mea zână
Cu chipul de înger muiat în lumină?

– N-a fost niciodată. De-a fost vreodată
Atunci în mormântul cel rece o cată.

De n-a fost – imagină-ți singur în tine
Un înger din ceriuri cu aripi senine,

Pe care deodată cu sufletul tău
Pe lume-l trimise de sus Dumnezeu

Și care-nainte de-al întâlni tu
În sufletul morții ființa-și pierdu.

Și cântă pe-ăst înger de dulce amor
Și plânge-l cu jale și plânge-l cu dor;

Din sufletu-ți rece tu fă o grădină
Cu râuri de cânturi, cu flori de lumină;

Colo-n cimitirul cu cruci risipite
Te primblă adesea cu gânduri uimite;

Alege-ţi o cruce, alege-un mormânt
Şi zi: Aici doarme amorul meu sânt;

Şi cântă la capu-i şi cântă mereu;
Dormi dulce şi dusă, tu, sufletul meu!

Deși în *Scrisoarea V*, spre exemplu, avem portretul femeii corupte, venale, al femeii-Dalilă (reafirmare a tradiției biblice în care gândea și se integra poetul), Eminescu va rămâne mai degrabă la convingerea că *„tu ești sfântă prin iubire”* (*Venere și Madonă*).

Însă pe această femeie ideală, care să întrupeze virtuţile curăţiei şi sfinţeniei dorite de către el, Eminescu nu a aflat-o şi de aceea, pentru a nu susţine că ea n-ar putea să existe – ceea ce ar fi fost fals, din perspectiva istoriei Creştinismului, cel puţin –, spunea adesea că ea a murit înainte ca el s-o cunoască.

Se observă că femeia, pentru Eminescu, corespundea *idealului feminin* creştin-ortodox, opus imaginii păgâne a femeii viciate de corupţie morală şi libertinaj, care pentru el reprezenta o adevărată *desfigurare* a feminităţii.

În acelaşi timp, nicăieri, în poezia lui Eminescu, femeia nu apare în ipostaza pasivă de *obiect al veneraţiei*, incitator la leşinuri, de *trup adorat*, ca în lirica neoanacreontică.

Până târziu, nu vom mai vorbi în poezia românească de fiziologia sentimentului erotic.

Într-o interpretare care poate avea veleități ortodoxe, ea, femeia din versurile lui Eminescu, trebuie să fie *îngerul lui păzitor*, după cum și el trebuie să fie îngerul ei păzitor. Și unul altuia să-și fie întărire în fericire și sfințenie.

Idealul *feminității angelice* nu este pentru poetul nostru unul edulcorat, ca în creștinismul apusean (așa cum apare în picturile *Renașterii*), ci o pretenție foarte pertinentă și conformă cu tradiția, pentru care *sfințenia* reprezintă desăvârșirea umanului iar femeia trebuie să fie o cale de salvare, de mântuire pentru bărbat, ca și bărbatul pentru femeie.

Am remarcat o singură idee neortodoxă, netradițională, aceea că *„femeia-i prototipul îngerilor din senin”* (*Venere și Madonă*).

Sursa erorii (vorbind din punct de vedere teologic) este la Bolintineanu (care păstrează în versurile sale accente *idolatre* din poezia anacreontică) și mai cu seamă la Heliade-Rădulescu[123] (pe care ulterior Eminescu îl acuză de falsificarea teologiei), care vede în Eva *„model de frumusețe al angelii din ceruri”* (*Anatolida sau Omul și forțele*). Este o teză teologică străină ariei ortodox-bizantine.

Având în vedere că, în poemul evocat, *Venere și Madonă*, Eminescu vorbește de Rafael și de creația sa, *„Madona dumnezeie”*, putem presupune o influență din spațiul catolic, unde cultul mariologic (mai ales prin

[123] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-Rădulescu.

falsa dogmă a *imaculatei concepţii*[124], care pune semnul de egalitate între *rolul Fecioarei* și *cel al lui Hristos* în iconomia mântuirii) a depășit limitele admise de cugetarea ortodoxă.

Negoițescu pune tot pe seama influenței lui Heliade și o altă concepție străină spiritualității românești, cea despre „*îngeri-stele*, ce i-au înfierbântat imaginația și visul tinereții [lui Eminescu și care] vin desigur din influența heliadescă”[125].

Nu vin *din influența heliadescă*, ci, indirect, din influența foare mare pe care a avut-o apocriful *Cartea lui Enoh* în literatura romantică europeană și pe care *a resimțit*-o și Eminescu – dar am discutat despre acest subiect cu altă ocazie și nu mai insistăm aici.

Însă acest ideal feminin eminescian presupune, în mod evident, asceza și nevoința sfințeniei, chiar dacă nu în interiorul unei mănăstiri, ci în sânul familiei (asceza *în lume* nu e nicio noutate, nicio contradicţie pentru conștiința tradițională – pentru *vremurile din urmă*, spre exemplu, toată literatura ortodoxă vorbeşte despre *monahism în lume*), pentru că iubirea cunoaște la Eminescu împlinirea și ascensiunea infinită numai *în cadrul căsătoriei* și niciodată printr-o relaţie pasageră, pe care poetul o respingea:

Ca toţi să fiu? ca dânșii să fiu viclean făţarnic?
Să cumpăr cu un zâmbet, un zâmbet iar zădarnic;

---

[124] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Concepția_Imaculată.

[125] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, 1997, p. 31.

Viaţa adoratei şi gingaşei copile
Să o pătez cu umbra plăcerei unei zile
Şi să iubesc ca dânşii… când partea cea mai bună
Din inima-mi şi minte i-a ei pe totdeauna?

(*Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*)

*

În ochii altor oameni tu eşti o carne vie,
O neted-arătare, un animal gentil.
Ei doresc mâna-ţi albă pe frunte să-i mângîie
Căci dulce e şi mică mânuţa-ţi de copil.

Ei doresc buza-ţi coaptă, nectar amar de patimi,
Ei vor să-ţi sugă ochiul, divinul ochiul tău,
Tu lor li-eşti femeie, *o jucărea de patimi…*
Căci *nimeni nu te vede astfel cum te văd eu*.

Nu! Pentru mine eşti tu ca glasul unei coarde
Ce nemaiauzită a fost pe-acest pământ
Şi inima-mi bolnavă la văzul tău îmi arde
De jos în sus o simt dar mişcată, tremurând.

(*În ochii altor oameni*)[126]

Într-o scrisoare din 1882, către Veronica Micle[127], răspunzând imputărilor născute de gelozia acesteia, Eminescu mărturisea acest ideal al său:

---

[126] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, ed. Perpessicius, p. 939.
[127] A se vedea:

> „Oare n-ai pătruns tu încă *natura mea de călugăr* (subl. n.) pentru a ști că nu există amuzament pentru mine fără tine...?”[128].

Chiar și în interiorul idealului erotic, Eminescu își păstrează *natura de călugăr*, solemnă, ascetică, serioasă.

Iubirea pe care o dorea Eminescu era una care să se perpetueze nu doar în întreagă viaţa aceasta, ci care să fie eternă, să dureze întreaga veşnicie: *„Chiar de murim, ajungem limanul fericirii”* (*Sarmis*).

Tocmai de aceea avem în poezia de dragoste eminesciană nenumărate *sugestii onirice, hipnotice și tanatice*, despre care exegeza literară a vorbit din destul și care demonstrează dorul poetului de *înveşnicire* a iubirii sale.

De altfel, *Biserica*, *Mănăstirea* sau *călugărul sihastru* sunt prezenţe extrem de frecvente în lirica eminesciană, după cum este şi *dorul după o iubire sfântă*, desăvârșită în căsătorie. Și chiar din acest motiv, atunci când eroii poemelor sale sunt dezamăgiţi în iubire, ei sfârșesc prin a deveni călugări, prin a se întoarce la asceza minţii şi a inimii, la lupta cu gândurile şi cu patimile. Mai mult decât atât, ceea ce preconiza să se întâmple cu eroii săi în poeme, nu era

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.

[128] *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 124.

pentru el doar o fantezie literară. Se pare că amănuntul acesta *poetic* a fost aproape de a se transforma într-unul *biografic*.

Urmărind mărturiile celor din apropierea sa, Theodor Codreanu[129] susţine că, în 1882-83, înainte de a fi arestat şi internat cu forţa, Eminescu a avut intenţia să intre în monahism[130].

Când dragostea sa se transformă în deziluzie, poetul însuşi se întoarce la înţelepciunea învăţăturilor ascetice, pe care şi-o însuşise practic, înainte de a interveni etapa îndrăgostirii.

Apare, de asemenea, şi ideea că, dacă femeia nu e sfântă şi fidelă iubirii, atunci ispita feminină poate deveni un pericol pentru mântuire, o capcană existenţială, *„când scena astei vieţe e-al mântuirei faur”* (*Femeia?... măr de ceartă*).

În acelaşi poem, precizează că femeia are puterea să facă din el un Sisif[131], un condamnat la chinul şi la Infernul veşnic – dar şi că *„adorata”* este *„un sac de viermi”*, cum spunea şi altundeva mai devreme:

Atâta-nţelepciune pari a vedea [în femeie], ş-atâta
Plăcere pare-a duce în inima-amărâtă,
Când capul c-oboseală pe umăru-i ţi-l culci

---

[129] A se vedea: http://usriasi.ro/codreanu.html
şi http://theodorcodreanu.wordpress.com/.

[130] Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediţie online, revăzută şi adăugită, p. 291. A se vedea:
http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf.

[131] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif.

Sau când te uiţi în ochii-i ucizător de dulci,
Încât chiar mântuirea cea veşnică ţi-o sfermi
Şi redevii un Sisif – sacrifici[u] pentru viermi…

În acelaşi sens, în alt poem, *S-a dus amorul…*, poetul afla o explicaţie pentru neîmplinirea visului său de iubire în faptul că *„Prea am uitat de Dumnezeu,/ Precum uitarăm toate*”.

Eminescu este un poet care şi-a pus toată nădejdea în forţa mântuitoare a iubirii.

Dezamăgirea care l-a luat în stăpânire, când i s-au ruinat speranţele de împlinire a visului de iubire pe acest pământ, s-a transformat într-un fluviu de sentimente dureroase, un adevărat tăvălug de suferinţă, însă de o mare putere spirituală, care l-a rupt treptat de fantezie, l-a spălat şi l-a curăţit atât de iluzia iubirii împlinite la modul absolut pe pământ, cât şi de iluzia artei – pentru că *melancolia* dragostei este cea care *se face vers* (*Singurătate*).

Singurătatea, absenţa femeii, a fiinţei iubite trezeşte *melancolia*, iar melancolia naşte *versul*. Versul lui Eminescu este profund *nostalgic*, pentru că exprimă, în esenţă, o pierdere imensă, o *jale* sfâşietoare, care depăşeşte sfera romantică.

Sesizând rolul central al acestui aspect în lirica eminesciană, George Gană îşi intitulează studiul *Melancolia lui Eminescu*, ocupându-se în chiar primul capitol de precizarea *esenţei* acestei melancolii.

G. Gană a fost preocupat să stabilească *fizionomia* lumii care generează o astfel de melancolie și o face folosindu-se de analizele lui Jean Starobinski:

> „Născută din slăbirea sacrului, din distanța crescândă dintre conștiință și divin și refractată și reflectată prin situațiile și operele cele mai diverse, ea este așchia din carnea acestei modernități, care de la greci încoace nu încetează a se naște”[132].

O acoladă – care nu cuprinde medievul românesc, chiar dacă se poate vorbi și de un alt tip de *melancolie*, care e nostalgia paradisiacă, în virtutea căreia „am putea spune că Adam e cel dintâi melancolic”[133] – unește antichitatea greacă și epoca modernă, după cum, ceva mai târziu, vom vedea că Eminescu însuși sesizează, definindu-se ca *modern*, deși se simte agresat și nu reconfortat de această constatare – așa cum se vor simți toți poeții noștri *moderni*, începând cu Bacovia – pe care și G. Gană observă și îl receptează tot ca *un spirit afin* lui Eminescu.

Eminescu nu se simte *modern* în adâncul ființei sale, ci *om al timpului modern* (aici a intuit bine Maiorescu[134]), parte a unei conjuncturi istorice din care

---

[132] *Cf.* George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 9.

[133] Idem, p. 12.

[134] A se vedea:

nu se putea smulge, de care nu putea face abstracţie, lăsându-se *defazat*, chiar dacă reveria îl purta prin epoci ideale, ale lui Alexandru cel Bun[135], Mircea cel Bătrân[136], Ștefan cel Mare[137] sau Matei Basarab[138] (*Scrisoarea III*, *Scrisoarea IV*, *Sărmanul Dionis* etc).

> „Dacă epoca romantică a fost *un timp al melancoliei*, a fost pentru că anumite *evoluții spirituale și sociale* au cunoscut atunci faze critice. [...]
>
> *Melancolia*, ca și termenii sinonimi *Weltschmerz*, *ennui*, *mal du siècle* ş. a. semnifică o insatisfacţie sufletească sau o tristețe existenţială care, în ultimă analiză, trebuie înțelească "ca un fenomen consecutiv *morţii lui Dumnezeu* şi secularizării conștiinței europene, începând de la Renaștere" [...]. Cu timpul..., viaţa spirituală s-a diminuat și omul a fost luat în stăpânire de urât și de nevoi: "Preste tot credinţele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare amenință toată clădirea măreață a civilizaţiei creştine".

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu.
[135] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_cel_Bun.
[136] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_cel_B%C4%83tr%C3%A2n.
[137] Idem: http://www.stefancelmare.ro/.
[138] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab.

Într-un cuvânt, "e o epocă în care ideile mari asfinţesc, în care zeii mor" [spunea Eminescu în *Timpul*, 5 aprilie 1879; v. *Opere*, X, p. 214].

Afirmaţii asemănătoare aflăm şi în alte articole. Iată încă două exemple:

"Ireligiozitatea se întinde *într-un mod înspăimântător*", scrie poetul la 6 septembrie 1880, pentru a reveni peste patru zile: "Dispariţi-unea sentimentului religios *e de regretat* nu numai la noi, dar pretutindenea" [*Opere*, XI, p. 325, 330]. [...]

E greu de găsit un poet romantic care să fi exprimat pe spaţii mai mari şi cu o vibraţie mai puternică decât Eminescu *tristeţea destrămării societăţii tradiţionale* (s. n.) a ţării sale şi ne-mulţumirea pentru stările de lucruri – sociale, economice, morale – produse de revoluţia burgheză.

Reflexul acestei stări de spirit, documentată de toată publicistica, nu trebuie căutat numai în poezia lui de atitudine socială, fiind un factor care a accentuat melancolia difuză în toată opera”[139].

Melancolia se repercutează în literatura vremii, de la Goethe[140] la Verlaine[141], dar şi în lirica românească şi Eminescu o sesizează ca atare:

---

[139] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 9-11, 13.
[140] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe.
[141] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine.

> „Ca poeţi melancolici îi receptează pe Grigore Alexandrescu (*Şi ca Byron, treaz de vântul cel sălbatic al durerii,/ Palid stinge*-Alexandrescu *sânta candel-a sperării,/ Descifrând eternitatea din ruina unui an*) şi pe Bolintineanu (*Şi din liră curgeau note şi din ochi lacrimi amare/ Şi astfel* Bolintineanu *începu cântecul său*) şi chiar *veselul Alecsandri* e văzut şi în această lumină mai sumbră: bard şi "elegant poet de salon", "cu toate acestea se rătăceşte pe piscurile de granit a gândirei în nourii cei suşi ai melancoliei puternice" [*Opere*, XV, p. 142]"[142].

Am semnalat aceste lucruri acum, pentru că Eminescu însuşi, în versul şi în poezia amintite mai sus, leagă melancolia de *singurătate* (care dă titlul poemului), de absenţa iubitei, vers plecând de la care şi G. Gană şi-a iniţiat studiul şi observaţiile.

Însă precizări importante conexe cu toate aceste aspecte urmează să facem şi în subcapitolul următor, dar şi în altele, subsecvente, din lucrarea de faţă.

În poezia lui Eminescu, exprimarea acestei deznădejdi a pierderii iubirii capătă vii tonalităţi de smerenie şi pocăinţă.

Versurile au evidente sonorităţi psalmodice iar retorica şi recuzita terminologică aparţin, fără dubii, palierului ortodox omiletic şi filocalic.

---

[142] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 15.

Dosoftei și Miron Costin, poezia veche și moral-religioasă era, chiar și într-un mod paradoxal, model pentru primii poeţi români, şi ne referim aici inclusiv la cei denumiţi neoanacreontici, după cum am văzut în volumul anterior.

Ecourile ortodoxe și filocalic-isihaste nu sunt necunoscute sau străine de poezia lui Eminescu, mai ales când acesta ajunge la tensiuni interioare aproape insuportabile şi lasă ca durerea lui să curgă în mod fulminat în versuri.

Astfel de versuri au un temperament ortodox foarte bine conturat al sufletului deznădăjduit de lume şi de nimicnicia omenească şi care nu poate fi confundat cu pesimismul şi mizantropia schopenhaueriene.

Pecetea tradiţională este recognoscibilă atât în plan spiritual-afectiv, cât şi în planul stilistic şi imagistico-muzical al poemelor – influența imaginilor și a sonurilor elegiace din imnografie nu e de lepădat, a plângerilor sfâșitoare.

Neaflarea idealui său de iubire, în lume, l-a făcut profund nefericit, a declanşat în el, cum spuneam, o revărsare sentimentală zdrobitoare, care are în versurile sale inconfundabile tonalităţi psalmodice şi religioase.

În momentele de rememorare postumă a clipelor fericite de dragoste, iubita este chemată să *răsară* din *valurile vremii*, de unde a fost înghițită de marea acestei lumi viclene și înșelătoare: *„Din valurile vremii, iubita mea, răsai…// Cum oare din noianul de neguri să*

te rump,/ Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump”… (*Din valurile vremii…*).

În *Sonete* există numeroase aluzii la textele fundamentale ale Ortodoxiei.

Un *Sonet* începe astfel cu următoarele versuri: *„Când însuși glasul gândurilor tace,/ Mă-ngână cântul unei dulci evlavii*. Și continuă: *Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei?/ Din neguri reci plutind te vei desface?”.*

„Când însuși glasul gândurilor tace” este un vers care ne trimite fără echivoc la repere isihaste, la *tăcerea gândurilor* la care nevoitorii ajung prin *rugăciunea inimii*. Referirea lui la *tăcerea gândurilor* sau *a minții*, nu ne poate conduce decât la o singură concluzie: poetul era un intim al textelor isihaste și filocalice.

Deși folosite într-un context care nu e religios (*tehnică literară* inițiată de Dosoftei, Cantemir și de scriitorii medievali), asemenea aluzii ne certifică influența covârșitoare pe care au avut-o asupra sa scrierile vechi și religioase și care iese la suprafață din sufletul lui, în momentele de maximă tensiune, de mare încordare spirituală.

În poezia prepașoptistă și pașoptistă există imne religioase și expresii poetice care secondează formulările dogmatice ale credinței ortodoxe, pasajele scripturale devenite liturgice sau des invocate în oratoria religioasă, dar nu am aflat o atât de mare intimizare cu ascetismul filocalic și cu isihasmul, ca în opera lui Eminescu.

Sau formula poetică mai concisă și mai puțin fastuoasă a acelora – în comparaţie cu Eminescu – nu ne permite să întrevedem sensuri la fel de bogate, deși ele ar fi putut fi cumva *subînțelese* de către autori.

Chemarea iubitei din *neguri* și din *valuri*, pe lângă faptul că partajează un topos tradițional, seamănă foarte mult cu o implorare a scoaterii ei din Infern, pentru că ea s-a lăsat înghițită de *valurile vremii* și ale *lumii*, s-a lăsat ademenită și înșelată de chipul trecător al acestei lumi deșarte.

Într-o variantă a poemului *Din valurile vremii*, poetul își arată dorința de a o mântui: *„O, nu fugi, iubito, plutind astfel înnot/ Răpită de nimicul vieții și de tot/ Ca frunzele când toamna, pe lume-și mână vântu-i /…/* ***Din valurile vremii mă lasă să te mântui****”*[143].

Idealul său de femeie era o icoană de femeie, *„o icoană de lumină”* (*Singurătate*), *„femeie între stele și stea între femei”* (*Din valurile vremii…*), care să se apropie cât mai mult, prin bunătate și frumusețe interioară, de arhetipul feminin, pe care Dumnezeu l-a arătat în Preacurata Sa Maică. El a așteptat să întâlnească în viață *„femeia pe care mie/ Dumnezeu Sântul o-a destinat”* (*Din lyra spartă…*).

Imaginea angelică a iubitei confirmă și ea un recurs la Ortodoxie, la felul în care este percepută femeia în Biserică, la cum trebuie să fie desăvârșirea ei: femeia curată și sfântă, urmând modelul Maicii Domnului și al Sfintelor.

---

[143] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, III, ed. critică de Perpessicius, Ed. Fundaţia Regele Mihai I, București, 1944, p. 220.

De aceea, ea este purtătoare de pace și aducătoare de liniște în suflet: *„Puterea nopții blând însenina-vei/ Cu ochii mari și purtători de pace?/ Răsai din umbra vremilor încoace,/ Ca să te văd venind – ca-n vis, așa vii!”*. Iar într-un alt *Sonet*, apropierea ei are ceva din puritatea genezei cosmice: *„Tu nici nu știi a ta apropiere/ Cum inima-mi de-adânc o liniștește,/ Ca răsărirea stelei în tăcere”*.

Imaginea femeii-stea apare și în *Luceafărul*: *„O, vin', în părul tău bălai/ S-anin cununi de stele,/ Pe-a mele ceruri să răsai/ Mai mândră decât ele”*.

Însă și această imagistică face parte tot din mentalitatea ortodoxă a poporului român, pentru care *frumoasă ca luna și ca stelele* înseamnă o comparație nu cu *strălucirea exterioară* a aștrilor, ci *cu lumina interioară* a frumuseții spirituale, care e veșnică.

Căci *„luna între stele”* este *„cum e Fecioara între Sfinți”*. Iar fata de împărat din *Luceafărul*, care este frumoasă ca *luna între stele*, are ca icoană a frumuseții pe Maica Domnului, după cum înseși versurile poemului ne descoperă.

Expresia în sine se regăsește și în *Istoria ieroglifică* – [candelele templului] *„ca soare[le] lumina și ca luna între alte stele să arăta”*[144] –, ceea ce ne dovedește peremptoriu vechimea ei și faptul că Eminescu, cel mai probabil, a descoperit-o într-un text al literaturii noastre vechi – sursele omiletice erau izvoarele de inspirație pentru viziunile cosmice.

---

[144] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 131.

Iubirea este *„visul de lumină”* (*Atât de fragedă*), momentul întâlnirii e *„ceasul sfânt în care ne-ntâlnirăm”* (sonetul *Sunt ani la mijloc...*), iar poetul speră cu disperare că iubirea îi va sfinţi pe amândoi: *„Ş-o să-mi răsai ca o icoană/ A pururi Verginei Marii,/ Pe fruntea ta purtând coroană –/ Unde te duci? Când o să vii ?”* (*Atât de fragedă...*).

În *Sărmanul Dionis*[145], iubirea dintre Dionis/ Dan şi Maria, sfinţenia sentimentului dintre cei doi, îi face să recupereze starea de fericire a cuplului primordial, dar şi puterile primilor oameni, pe care aceia le-au avut mai înainte de căderea din Rai.

Eminescu ne oferă, bineînţeles, un tablou, al forţelor umane corespunzând primordialităţii, născut din imaginaţia sa (ajutată şi de *Hexaimera* şi de alte precizări patristice), dar corespondenţa este evidentă.

Iubirea readuce sfinţenia, recuperarea naturii umane iniţiale nepervetite, căci prin iubire

> „se restaurează fiinţei şi puritatea şi atributele creatoare pe care le-a pierdut prin cădere, izvorul intact de sfinţenie şi putere”[146].

Rezonanţele onomastice sunt, de asemenea, un indicator spre sursa şi optica creştină a poetului.

---

[145] Textul integral: http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis.

[146] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1976, p. 83-84.

Imaginea iubirii sfinţite prin statornicie apare în mai multe locuri în creaţia sa, ca de exemplu în poemul *Pe lângă plopii fără soţ*: *„Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfânt,/ Şi noaptea candelă s-aprinzi/ Iubirii pe pământ”*.

Regretul sfâşietor al lui Eminescu este *„Că nu mai vrei să te arăţi/ Lumină de-ndeparte,/ Cu ochii tăi întunecaţi/* ***Renăscători din moarte****! /…/ Prea mult un înger mi-ai părut/ Şi prea puţin femeie,/ Ca fericirea ce-am avut/ Să fi putut să steie. /…/ Şi poate nici nu este loc/ Pe-o lume de mizerii/ Pentr-un atât de sfânt noroc/ Străbătător durerii!”* (*S-a dus amorul…*).

Suferinţa poetului era cu atât mai insuportabilă, cu cât simţea în conştiinţa şi în inima sa că iubirea e veşnică, că nu este un sentiment perisabil, că ea nu se poate stinge, aşa după cum şi persoana iubită este destinată veşniciei.

Gândul extincţiei, al disoluţiei în neant, însemna o profundă măcinare şi erodare interioară, întrucât era un non-sens pentru el. Iubirea nu poate accepta niciodată ideea de *absorbţie în neant*, numai ura sau nepăsarea se pot împăca cu absurdul unei asemenea presupuneri.

Şi aflăm aici o altă dovadă pentru a rejecta opiniile conform cărora Eminescu ar fi crezut şi, în consecinţă, ar fi aşteptat o *întoarcere în nefiinţă* sau în *Nirvana*.

Aici, la Eminescu, nu e vorba de *Nirvana*, în viziune budistă, ci de o suferinţă devoratoare, nimicitoare, prin care sufletul poetului îşi simte

nimicul (nimicnicia, vanitatea existenţei), în mod spiritual, din cauza durerii foarte profunde.

Semnificative sunt versurile poemului *Când amintirile...*, din care răzbate logica imbatabilă a poetului: dacă universul, creat de Dumnezeu *din iubire*, rămâne mereu acelaşi, plin de aceeaşi splendoare, de ce nu poate să rămână şi minunea iubirii nealterată?

Cum ar putea cosmosul să fie mai *nepieritor* decât iubirea, când *din iubire* a fost creat? Răspunsul nu poate fi decât acela că lipsa iubirii e o aberaţie, un non-sens, o nebunie care nu poate fi acceptată de un om cu minte întreagă.

Poetul ar fi dorit ca şi iubirea sa să fi fost la fel de statornică şi de neclintită ca şi frumuseţea şi neclintirea cosmică: *„Deasupra casei tale ies/ Şi azi aceleaşi stele,/ Ce-au luminat atât de des/ Înduioşării mele.// Putut-au oare atâta dor / În noapte să se stângă,/ Când valurile de izvor/ N-au încetat să plângă,// Când luna trece prin stejari/ Urmând mereu în cale-şi,/ Când ochii tăi, tot încă mari,/ Se uită dulci şi galeşi?”.*

Eminescu insistă destul de mult, după cum s-a putut observa şi din exemplele noastre, pe imaginea şi conceptul de *răsărire* şi de *renaştere* a iubitei din *neguri* şi din *valuri*.

Aceşti termeni sunt foarte familiari oricărei conştiinţe ortodoxe sau care cunoaşte cărţile vechi, în faţa căreia ei denumesc *întreitele valuri* ale patimilor

care năvălesc peste oameni și *marea ce amară* a vieţii acesteia și a lumii care trăiește în păcate.

În timp ce *noianul de neguri* are și el o semnificaţie similară, fiind o referire la scufundarea *ei* în adâncul uitării și al pierderii, care este Iadul și în care poetul nu suportă să o știe.

Verbele *a răsări* și *a renaște* au conotaţii anastasice, redemptorii, cu atât mai mult cu cât sunt aşezate în acelaşi context cu marea învolburată şi *aspră* (*Mai am un singur dor*) a lumii acesteia și cu noianul de neguri din care trebuie să iasă, să se înalţe, înviind, iubita sa:

„Din noaptea vecinicei uitări/ În care toate curg,/ A vieții noastre desmierdări/ Și raze din amurg,// De unde nu mai străbătu/ Nimic din ce-au apus –/ Aş vrea odată-n viață tu/ ***Să te înalți în sus****”* (*Din noaptea*).

Iubirea este cea care vrea să îl învieze, să-l renască, înălţându-l din mormânt și din Iad pe cel iubit, să-l ridice deasupra neputinţelor și a defectelor proprii, să-l aşeze în lumina care desăvârşeşte, în realitatea veşnică a Împărăţiei Cerurilor, unde nu mai poate fi atins de durere sau de stricăciune.

Eminescu ajunge în cele din urmă la constatarea experiată a faptului că persoana umană este o realitate veşnică, care devine veşnică prin naşterea sa în această lume și că iubirea se perpetuează dincolo de prezenţa ei și de contactul fizic, iar îndepărtarea și înstrăinarea de fiinţa iubită provoacă o suferinţă cruntă, o durere insuportabilă:

„Icoana stelei ce-a murit/ Încet pe cer se suie:/ Era pe când nu s-a zărit,/ Azi o vedem și nu e.// Tot astfel când al nostru dor/ Pieri în noapte-adâncă,/ Lumina stinsului amor/ Ne urmărește încă” (*La steaua*).

Simbolistica ortodoxă, pe temeiuri evanghelice, care aseamănă pe Sfinţi cu stelele, pentru că ei sunt aştrii care luminează în Împărăţia cea de sus, este şi temeiul şi motivaţia pentru care Eminescu foloseşte verbul *a răsări* cu conotaţii pascale, precum şi comparaţii iconografice şi *iluminatorii*/ *fotianice*.

O dovadă în plus este şi poemul-rugăciune către Preasfânta Fecioară, *Răsai asupra mea...*:

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!

Eminescu nu credea, prin urmare, în puterea gestului orfic sau dantesc de a coborî, ca un om simplu, în Infern, ci, în mod ortodox, credea în puterea rugăciunii și a iubirii, care imploră pe Dumnezeu şi pe Preasfânta Sa Maică, ca să dăruiască mântuirea, înălţarea din *beznele* Iadului.

Credem, așadar, că am detectat în versurile lui Eminescu un *jurnal poetic*, care poate fi un document credibil şi a cărui lectură atentă ne poate ilumina, de la sine, multe necunoscute. Doar că această lectură nu s-a făcut, până la noi, cel puţin nu în sensul intenţiei de a stabili *un traseu al gândirii poetice* şi, mai ales, *un izvor* şi *un fundament* al ei.

Luceafărul

Am comentat, parțial, semnificațiile *Luceafărului*, cu alte ocazii, în cărțile noastre. Dorim, în cele ce urmează, să urmărim pas cu pas modul în care s-a reflectat influența literaturii românești tradiționale (zisă *veche*) în acest poem-capodoperă al lui Eminescu[147].

Vrem să demonstrăm cât de mult – fapt care se vede chiar la o evaluare neexhaustivă –, s-a impregnat Eminescu de lecturile repetate și atente din ceea ce formează tezaurul de scrieri și traduceri românești ale veacurilor XVI-XVIII.

Vom relua, uneori, semnificații pe care le-am înțeles și formulat anterior, cu intenția de a le unifica într-o perspectivă *integratoare* asupra *Luceafărului*.

Tematic, poemul e înrudit cu *Strigoii* (adaptare eminesciană a unui motiv romantic de largă răspândire), *Floare albastră*, *Scrisoarea IV*, *Scrisoarea V*, *În vremi de mult trecute/ Povestea magului...*, *Sarmis* și *Gemenii*. Dar și cu nuvelele *Sărmanul Dionis*, *Geniu pustiu* și *Cezara*. El dezbate, sub această formă alegorică, o problemă *de prim ordin* pentru Eminescu și

---

[147] Acest comentariu l-am publicat inițial online, pe platforma noastră, pe episoade, începând din data de 9 noiembrie 2014.

A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/tag/luceafarul/.

Apoi într-o carte aparte, existentă aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/18/luceafarul-comentariu-literar/.

anume ezitarea lui între a se dedica complet și definitiv *iubirii* sau *ascezei studioase*.

Începutul poemului e *familiar*, printr-o formulă de basm – reminiscență a basmului original *Fata din grădina de aur*, cules de Kunisch, din care poetul a *derivat* mai întâi un poem cu titlul omonim[148]. Eminescu nu a urmărit să creeze o *stare de familiaritate* cititorului, ci să *înalțe* ex abrupto situația la nivelul *sublimului*.

În basmul românesc cules de Richard Kunisch, fata de împărat e o adevărată *icoană a Frumuseții* și este, totodată, *izvor de viață/ sănătate*. Sursa *teologică* a concepției este evidentă.

O asemenea frumusețe, care să producă și *restaurarea* spirituală a celor care o vedeau[149], nu știu dacă are *echivalent* între poveștile noastre *populare*.

Eminescu a receptat însă *neașteptat de ortodox* această relatare. El a recunoscut (dovedind nu doar cunoașterea, ci intimizarea sa profundă cu *conținutul* cărților vechi studiate) că un asemenea *portret* nu se cuvine decât *icoanei Maicii Domnului*. De aceea, *elucidează* un fragment din basm, *concentrându-l* în

---

[148] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Fata-n_grădina_de_aur.

[149] „Un împărat puternic avea o fată atât de frumoasă că, de când era copilă, veneau să o vază oameni din apropiere și din depărtări. Și cine avea vreo durere era ușurat, cine era bolnav se însănătoșea, privind la fata cea frumoasă. Cu cât creștea, se făcea tot mai drăgălașe, tot mai încântătoare și vestea ei se răspândea în toate țările”, *cf.* D. Caracostea, *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Ed. Librăriei Socec & Co., București, 1926, p. 13.

doar câteva versuri și mai ales, la modul apoteotic, în *comparația* frumuseții tinerei fete de împărat cu cea *a Fecioarei*:

A fost odată ca-n povești,
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O prea frumoasă fată.

Și era una la părinți
Și mândră-n toate cele,
Cum e Fecioara între sfinți
Și luna între stele.

S-a spus adesea că, în *Luceafărul*, Eminescu a recurs la *mutații stilistice* esențiale. Într-adevăr, a renunțat la pletora de tropi a tinereții sale poetice și a tins spre *esențe*, spre punerea în valoare a *cuvântului* și spre concentrarea imaginilor în linii fundamentale. *Simplitatea* cuvintelor și a liniilor ne-ar putea determina să afirmăm că poetul a tins spre *brâncu-șianism* mai înainte de Brâncuși.

Nu s-a observat prea bine, însă, *în ce sens* s-au petrecut aceste mutații stilistice. Spuneam, nu demult, despre poezia Sfântului Dosoftei, că

> „Mai înainte de a fi creat *viziuni poetice*, Dosoftei are *simțul cuvântului*, el descinde poezia *din cuvânt*.

Pentru că și lumea a fost creată *cu cuvântul...*”[150].

Eminescu pare a *înainta* spre aprofundarea acestui fenomen, pe care l-a sesizat neîndoielnic, în psalmii dosofteieni versificați.

Ne întoarcem la *portretul* sau la *icoana* fetei. Ea este *„din rude mari împărătești”*, expresie care pare să continue formularea proprie *basmului*. Eminescu și-ar fi putut-o însuși, însă, chiar de la Dosoftei, la care am întâlnit-o în *Viețile Sfinților*:

Acestuia era moșiia Chi[p]rul [Cipru].
Apoi pustiia.
Și lăsând aceasta ș-aceaia,
are moșiie ceriul.

---

[150] Și continuam: *„Poezia*, la scara poemului, cu viziuni ebluisante, alegorii și metafore, pornește de la descoperirea *cuvântului poetic*, a cuvântului care are *orizont fanic*, un atom care închide în sine, la rândul lui, o lume de semnificații și percepții. Cuvintele sunt așadar, la el, așezate unele lângă altele ca *nestematele/ podoabele* care formează universul. El le-a scrutat etimologia și le-a cântărit *greutatea*, așezându-le în versuri după *preț* și *strălucire*.

Scenele cosmice au căpătat poeticitate prin *punerea în abis* a semnificațiilor, astfel încât *urzirea de stele* și *undirea de valuri* să nu aibă sfârșit. Taina și frumusețea lor stă tocmai în faptul că au *zare*, dar și *dincolo de zare*.

Însă aceasta este o caracteristică a *Scripturii*, în care cuvintele însele sunt *mări abisale*. A te apleca *asupra* cuvântului înseamnă a cădea într-o *genune* de gânduri și semnificații”, *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, p. 205,

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Că lăsând strălucoarea rudei sale,
că ***era din rudâ mare***,
și unul din cei mai mare
și mai vestiț[i] ***a-mpăratului***,
și mearsâ la nontrul pustiiei...[151].

Înaintea lui Eminescu, Asachi a reținut de la Dosoftei și a folosit în poezie termenul *lucoare* cu sensul său etimologic de *notorietate/ faimă* (pe lângă cel de *lumină*), precum acesta mai sus: *„strălucoarea rudei”* (însemnând faima/ slava neamului său).

Cele două strofe introductive ale *Luceafărului* se referă la *noblețea* și *frumusețea* fetei, cea de-a doua subliniind caracterul ei de *unicat*: nu numai că este *„una la părinți”*, dar este și de-o frumusețe care întrece închipuirea: *„Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”*.

Deși, din punct de vedere sintactic, ar părea că sunt *două comparații*, de fapt, este *una singură*. Pentru că *Fecioara* este strălucitoare *între Sfinți*, în Împărăția lui Dumnezeu, ca *luna între stele*.

Sfinții „sunt pre lângă Hristos ca niște stele, carii iau lumina lor de la acest Soare al dreptății”[152].

---

[151] [Sfântul] Dosoftei, *Viața și petreacerea Svinților*, B. A. R., CRV 73, f. 262v, din *Viața Sfântului Marchian*, 18 ianuarie.

Pentru acest manuscris am apelat la *Biblioteca digitală a Bucureștilor*, http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R/4UDA3NV7MCGCK2N1268TTHMEYID2GJ4Y657RF2JUAXGMUTHTHM-02527.

La Eminescu: *„Din limpedea nălțime pe-alocuri se disface/* ***O stea, apoi iar una****; pe ape diafane/ Își limpezesc în tremur pe rând a lor* ***icoane****”* (*Sarmis*).

Comparația pleacă de la I Cor. 15, 41: „Alta e mărirea soarelui, și alta e mărirea lunii și alta e mărirea stelelor, pentru că stea de stea osebire are întru mărire” (*Biblia 1688*). Și dacă fiecare Sfânt e o stea care are strălucirea sa pe catapeteasma Cerului, Maica Domnului este ca *luna între stele*, pentru că

strălucește mai vârtos
decât celelalte lumini ale ceriului.
Aleasă iaste și ***frumoasă ca luna***[153],
pentru că, cu lumina sfinţeniei stinge
celelalte stele
şi pentru marea și minunata strălucire
de toate şireagurile stelelor
celor de taină
se cinsteşte, ca o Împărătească[154].

Am făcut și în teza noastră doctorală apropierea între *metafora* lunii la Eminescu și la Antim Ivireanul[155].

---

[152] [Sfântul] Antim Ivireanul, *Opere*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 10.

[153] *Cf.* Cânt. Cânt. 6, 10: καλὴ ὡς σελήνη (LXX)/ pulchra ut luna (VUL 6, 9).

[154] [Sfântul] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 19.

[155] A se vedea cap. *„Lună tu, stăpân-a mării...”. Puncte de convergență între opera lui Antim Ivireanul și cea a lui Mihai Eminescu.*

În comentariile lui Ilie Miniat, luna are mai des conotații negative (se deosebește în mod evident de Sfântul Antim, la acest capitol).

Comparația *a migrat*, din sfera cărților bisericești, atât în literatura cultă, la Cantemir (candelele din templu „ca soare lumina și ***ca luna între*** alte ***stele*** să arăta”[156]), cât și în zona folclorului: D. Murărașu a remarcat următoarele versuri dintr-o poezie populară, transcrisă de Eminescu într-un caiet (ms. 2260): *„Cî eu am fost **una la părinți**/ Ca șî **luna între sfinți**/ Și le-am fost de mângâieri/ Ca șî **luna printre stele**”*[157].

Așa cum se înfățișează ele, versurile poeziei populare ne demonstrează că Eminescu a făcut apel la folclor *cunoscând* semnificațiile *metaforelor* din literatura religioasă. În versurile populare, doar câțiva termeni emană conotații religioase, contextul fiind altfel *neclar* sub acest aspect.

Dosoftei și Cantemir, înaintea lui, procedaseră cu același discernământ la *selectarea* materialului folcloric.

Cunoscând deci toate implicațiile interpretative, Eminescu ajunge la această formă *concentrată* de

---

Motive și viziuni comune sau similare, din teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 383-428, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[156] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 131.

[157] M. Eminescu, *Poezii. III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982, p. 325.

A se vedea și M. Eminescu, *Opere*, VI, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1963, p. 175.

exprimare a faptului că tânăra fată de împărat era înzestrată cu virtuți ale frumuseții fizice și spirituale uluitoare: *„Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”*.

Mai aproape de izvorul popular (chiar foarte aproape) sunt versurile dintr-o creație poetică eminesciană care prelucrează surse folclorice, rămasă în manuscris, și care dezvoltă tema Zburătorului: *„Și e una la părinți,/ Cum e luna printre sfinți,/ Și-ntre fete tinerele/ Ca și luna printre stele”* (*Peste codri sta cetatea*)[158].

Formularea din *Luceafărul* ne demonstrează însă, după cum spuneam, că Eminescu era conștient de *sursa cultă/ ortodoxă* a imaginilor poetice descoperite în poezia populară. O variantă manuscrisă ne stă ca dovadă, fiind foarte explicită în acest sens:

A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată
Din rude bune-mpărătești
Fecioară prea-curată

Și era una la părinți
Și una-n toate cele
Cum e Maria între sfinți
Și luna între stele[159].

[158] M. Eminescu, *Opere*, VI, ed. Perpessicius, p. 110.
[159] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 392.

Strofele următoare ale poemului eminescian urmăresc *intriga erotică*.

După cum am arătat mai sus, poetul și-a însușit, încă din fragedă tinerețe, din cărțile vechi cu conținut filocalic pe care le citise, un *ideal ascetic* căruia a încercat să-i rămână fidel cât mai mult și către care a tins totdeauna, oscilând între dorința unei vieți de familie și cea de a se dedica *cunoașterii* și existenței *ascetico-creative*.

Eminescu însuși a indicat, în poemele sale, acest traiect sentimental și cognitiv, dar până la noi nu a fost luat în seamă.

Acesta este motivul pentru care, în versurile sale, inițierea erotică are loc în contexte care presupun... *fermecarea*, o *alunecare* treptată în *plasa* îndrăgostirii:

Și pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie,
Țesând cu recile-i scântei
O mreajă de văpaie.

Ipostaza este cea a unui *păianjen*, care *își țese mreaja*...

O *mreajă de lumină*, dar totuși o mreajă. Sau, mai bine zis: o mreajă de *lumină rece* – pentru că o împletește *„cu recile-i scântei”*.

Văpaia presupune căldura, însă aici focul *patimii* erotice este descris ca fiind o *văpaie rece*. Pentru că

patima pare fierbinte, dar îndărătul ei este numai răceală. Pentru că nu o susține iubirea dumnezeiască, singura iubire care e *veșnică*, ci o aprindere care e doar iluzie, care nu are consistență eternă.

De aceea Eminescu construiește acest paradox: *reci scântei* țes *o mreajă de văpaie*. Îi vor urma multe altele în poem...

Situația este aproape identică în *Călin (file din poveste)*. Acolo tânăra fată este aproape *învăluită* cu totul în această *plasă strălucitoare/ scânteietoare* în momentul în care se apropie de ea Călin („*Zburător cu plete negre*”):

Iar de sus pân-în podele *un painjăn* prins de *vrajă*,
A țesut subțire *pânză străvezie ca o mreajă*;
Tremurând ea *licurește* și se pare a se rumpe,
Încărcată de o bură, de un colb de *pietre scumpe*.
După pânza de painjăn doarme fata de-mpărat;
Înecată de lumină...

Este *multă lumină* în această *vrajă*...multă strălucire sau scânteiere ca de pietre prețioase...

Și totuși Eminescu nu are încredere în acest joc al seducției. Mereu a fost suspicios față de *mrejele sclipitoare* ale momentului, pentru că întotdeauna ceea ce părea o feerie de fericire s-a terminat în multă suferință. Și poetul se întorcea mereu la *înțelepciunea dintâi*...

De altfel, imaginea *păianjenului*, în literatura noastră veche, urmând Psaltirii, era simbol al acestei lumi *degrab trecătoare* și plină de *mreje*: *„A[n]ii ni să trec cu grabă,/ Ca o painjină slabă”* (Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Ps. 89, 35-36)[160]; *„painjini sunt anii și zilele noastre”* (Miron Costin, *Viiața lumii*)[161].

Iar scenariul erotic cuprinde – ca mai totdeauna la Eminescu – și anumite detalii tanatice:

Și când în pat *se-ntinde drept*
Copila să se culce,
I-atinge *mâinile pe piept*,
I-nchide geana dulce;

Gestul fetei de a *„se-ntinde drept”* (expresie veche), cu *„mâinile pe piept”* are în mod evident ceva mortuar în sine, la care se adaugă și *atingerea* Luceafărului pentru *a-i închide ochii*.

Nu vedem, însă, ceva *ocult* în acest lucru. E ca și cum în spatele sclipitoarelor imagini s-ar afla mereu spectrul morții.

Pe lângă experiența personală a lui Eminescu, faptul în sine ni se pare un *reflex* al apelului îndelung la *cugetarea la moarte*, înregistrat în tot Răsăritul

---

[160] A se vedea: Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

[161] A se vedea: Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958, p. 322.

ortodox și în literatura noastră românească cu prisosință.

Luceafărul își întețește intențiile seductive folosindu-se de *oglindă*, pentru a-și…*înmulți* lumina: *„Și din oglindă luminiș/ Pe trupu-i se revarsă,/ Pe ochii mari, bătând închiși/ Pe fața ei întoarsă /…/ El tremura-n oglindă”*.

Se face un *luminiș* în oglindă. E un fel de *primă întrupare* a Luceafărului, folosindu-se de oglindă ca de un mediu *materializant* și care *dublează* intensitatea razelor sale.

Oglinda este un mediu de adâncire, dar și de propulsare a luminii. Sau *luminișul din oglindă* devine *dublul* terestru al Luceafărului.

Însă fata de-mpărat dorește ca el să aibă o înfățișare reală: să *coboare* și *să pătrundă „-n* ***casă*** *și în* ***gând****”*.

După cum spuneam altădată, în cărțile noastre, *pătrunderea* este în *casa sufletului* și în *gândul minții* – adică în *inimă* și în *minte*[162] –, poetul urmărind, de fapt, în aceste strofe, *treptele* infiltrării patimii în suflet, așa cum le descriu învățăturile isihaste, pe care Eminescu le cunoștea.

Asemenea, și în *Cazania* Sfântului Varlaam se spune:

---

[162] A se vedea teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 390-391, 395-396, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

> „lăcașul sufletului iaste într-înimă [...]. Pentr-aceea Dumnedzău va să aibă pre om cu totul. Și cu *inema*, carea iaste *casă sufletului*”[163]...

Se poate face comparația cu luna *„stăpân-a mării”*, lunecând pe *bolta lumii*, care *„în câte mii de* ***case*** *lin* ***pătruns-ai*** *prin ferești,/ Câte frunți pline de* ***gânduri****, gânditoare le privești!”* (*Scrisoarea I*).

Diferența esențială constă în faptul că *luna* pătrunde *în casă și în gând* cu *„lumina ta fecioară”*, în timp ce Luceafărul are aici o lumină *pătimașă*, rece – într-o variantă manuscrisă, Părintele îl mustră pe Luceafăr pentru că: *„Din noaptea vergină tu chemi/ Voința fără sațiu”*[164].

Iar fereastra sufletului și gândul minții se pot *deschide* fie spre lumină curată și sfântă, fie spre *sclipirile* tentațiilor.

Am prezentat până acum perspectiva Luceafărului, modul în care el se îndrăgostește și se apropie de fata de împărat închisă în *negrul castel* de lângă mare – *negru* indică nu culoarea castelului, ci *un spectru* de culori, bătând spre *întunecat*, provocat de lumina lunii *difuzată* prin întunericul nopții pe zidurile castelului/ cetății.

---

[163] Sfântul Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură*, vol. II, textul, ediție îngrijită și glosar de Stela Toma, prefață și studiu de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011, p. 254.

[164] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 414.

În conceperea acestei imagini, pe lângă literatura romantică, luăm în calcul și posibila contemplare, de către poet, a ruinelor unor cetăți medievale românești, precum cetatea Neamțului, care este impunătoare, chiar dacă nu se află lângă mare, dar care, după unele litografii, poate corespunde imaginii *castelului* eminescian[165]:



Tânăra face *pasul* spre a contempla cele de dincolo de lumea sa:

Din umbra falnicelor *bolți*
Ea *pasul* și-l îndreaptă
Lângă fereastră, unde-n colț
Luceafărul așteaptă.

Privea *în zare* cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe *mișcătoarele cărări*
Corăbii *negre* duce.

---

[165] A se vedea: http://cetateaneamtului.ro/. Sau: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Neam%C8%9B.

Spuneam altădată[166] că versurile *„Pe mișcă-toarele cărări/ Corăbii negre duce”* ni se par a fi *un ecou* al binecunoscutelor versuri dosofteiene: *„Preste luciu de genune/ Trec corăbii cu minune”* (Ps. 103, 109-110).

Castelul are *falnice bolți*, dar ele sunt o *umbră* pe lângă *bolta cerului*.

Așa cum lumea e o *umbră* față de măreția Creatorului ei: *„O, Adonai! al cărui gând e lumea/ Și pentru care toate sunt de față, /…/ Deși te-adoră stele, mări în spume,/ Un univers cu vocea îndrăzneață,/ Toate ce-au fost, ce sunt, ce-ți nasc în cale/ N-ajung nici* ***umbra*** *măreției tale. /…/ Ce-i omul /…/ ? O undă e, având a undei fire,/ Și în nimicuri zilele-și dișterne./ Pământul dă tărie nălucirei,/ Și* ***umbra****-i drumul gliei ce s-așterne/ Sub pasul lui…Căci lutul în el crește,/ Lutul îl naște, lutul îl primește”* (*Fata-n grădina de aur*).

Lumea pământească, cu toți locuitorii ei, sunt o *umbră* și *vis/ nălucire* pe lângă cea cerească, așa cum precizează *Scriptura* („umbră iaste pre pământ viața noastră”: Iov 8, 9, *Biblia 1688*), dar și toate cărțile de cult ortodoxe și o mulțime de alte cărți vechi, pe care Eminescu le-a cercetat cu nesaț.

„Și oamenii toți – pământ și cenușă” (Înț. Sir. 17, 26, *Biblia 1688*). „Pământ ești și în pământ vei mearge” (Fac. 3, 19, *Biblia 1688*) – sau, cum zice Eminescu, *„lutul îl naște, lutul îl primește”*.

[166] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, op. cit., p. 180, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

De aceea, fata se mută *„din umbra falnicelor bolți”* ale *negrului* castel, făcând *pasul* esențial spre a privi: *„în zare”*.

Și *zarea* aceasta este copleșitoare…

Castelul este un punct *indistinct*, din perspectivă cosmică, fiind *negru* tocmai pentru că este unul din multe altele, fără să prezinte un interes deosebit – situație similară celei din *Scrisoarea I*: *„Câte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți,/ Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!”*.

Din cer, Luceafărul nu vede decât un oarecare *castel negru*, însă în el este o tânără *unică*: *„una la părinți”*, *„cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”*.

Și fata dovedește că are aptitudini aparte, prin felul în care părăsește *falnice bolți* ale *umbrei* pământești pentru a contempla *„în zare cum pe mări/ Răsare și străluce* [Luceafărul]*,/ Pe mișcătoarele cărări/ Corăbii negre duce”*.

Perspectiva ei se înrudește cu a Luceafărului, pentru că și ea vede *„corăbii negre”* orientându-se după Luceafăr, dar fără importanță pentru ea.

Ar fi putut, precum negustorul ipotetic sau paradigmatic din *Scrisoarea I*, să gândească *„socotind cât aur marea poartă-n negrele-i corăbii”*. Dar n-a interesat-o *aurul* din *negrele corăbii*, după cum nici Luceafărul n-a remarcat splendoarea castelului.

Cei doi *se văd* doar *unul pe altul*.

Fata de împărat nu caută *valoarea bogățiilor lumii*, ci e atrasă de *zarea* pe care Luceafărul o *face să fie*. Căci, dacă se văd *mișcătoare cărări* de ape și

siluetele corăbiilor, aceasta este pentru că Luceafărul *strălucește* și...*dă zare* acestei lumi plutitoare.

Și credem că sugestia acestui tip de contemplație Eminescu a primit-o de la Dosoftei: *„De la Tine zua luminează,/ Și noaptea cu stelele **dă rază**./ Tu ai tocmit **luna de dă zare**”* (Ps. 73, 65-67); *„Făcut-au* [Dumnezeu] *lumini mare,/ De **dau raze și zare** /.../ Preste nopț[i] au pus lună/ Cu stelele-mpreună”* (Ps. 135, 25-26, 33-34).

Când Cătălin o va ispiti cu dragostea lui, tânăra își va aminti de Luceafăr în același fel:

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Pentru că el este cel care *„în zare /.../ Răsare și strălucе”*. *Corăbiile*, ca și *castelul*, sunt elemente de decor neesențiale. Ceea ce o atrage pe fată în tot acest tablou este *nemărginirea*.

Singurătatea mării indică *singularitatea* imensității ei și poate chiar *unicitatea* Luceafărului care *strălucе* și face ca marea să aibă contur și conștiință a singurătății. Căci *conștiința* se naște în prezența *luminii*: *„Iată lacul. Luna plină,/ Poleindu-l, îl străbate;/ El, aprins de-a ei lumină,/ Simte-a lui singurătate”* (*Lasă-ți lumea ta uitată*).

Lumea capătă *contur* și *conștiință de sine* în psalmii Sfântului Dosoftei, atunci când Dumnezeu face să strălucească peste ea luna și stelele care *deschid orizontul*. Privirea spre „zariștea cosmică” a românului, despre care vorbea Lucian Blaga, este o atitudine psalmică/ biblică, pe care a pus-o în relief *poetul* Dosoftei[167].

---

[167] A se vedea comentariul nostru anterior: „În Ps. 73 descoperim o nouă *poetizare* a puterii creatoare a lui Dumnezeu. Ne oprim aici pentru că peisajul central îl constituie un tablou astral, care ne revelează noi valențe profunde ale frumuseții cosmice. Este *unic* chiar și în *Psaltirea pre versuri* și ne extindem la el pentru că ne oferă o *poezie* cu semnificații complementare pentru ceea ce am arătat puțin mai devreme. Iată versurile la care ne referim:

De la Tine z[i]ua luminează,
Și noaptea cu stele dă rază.
Tu ai tocmit *luna* de *dă zare*,
Și soarelui i-ai dat de răsare.
(Ps. 73, 65-68)

E o imagine *luminoasă* a cosmosului, în care *întuneric* nu încape. Dar echivalența expresivă pe care a găsit-o Dosoftei pentru a exprima *strălucirea* lunii noaptea este absolut genială. În această *imagine poetică* aproape că se poate concentra toată poezia și filosofia lui Eminescu și Blaga. Tot *vagul* simbolului simbolist și *clar-obscurul* nopților eminesciene, toată *ferestruirea* lunii ca *irizare* a ochiului luminii veșnice spre pământ, din poezia lui Eminescu, toată poezia lunii care *„mărește și mai tare taina nopții /…/ cu largi fiori de sfânt mister”* (Blaga, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*) se cuprind aici, se află *in nuce* în acest vers al lui Dosoftei: *„Tu ai tocmit luna de dă zare”*. Luna *„dă zare”* cosmosului reproducând *gestul primordial* al Autorului lumii, acela de a scoate lumina și lumea din întuneric.

El *a tocmit*-o ca să fie o *pleoapă întredeschisă* a minții spre geneza universului. El a *pictat* acest tablou care simbolizează răsăritul luminii intelectuale și spirituale în om, ruperea întunericului, a pânzei neștiinței. Lumina lunii este acel *intermezzo* necesar gândirii înainte de *răsăritul*

soarelui, al luminii clare: *„Tu ai tocmit luna de dă zare,/ Și soarelui i-ai dat de răsare”*. Interval care destăinuie *etapele* nașterii lumii, *umplerea* treptată a golului despre care vorbeam și altădată la Dosoftei. Lumea *a răsărit* așa cum *se nasc* stele din întunericul nopții. Lumina lunii *conturează* doar *dimensiunile* creației lui Dumnezeu, ale universului. Ea indică *zarea*, orizonturile întinderii și ale frumuseții cosmice, fără să le dezvăluie în toată lărgimea și *culoarea* lor. *Luna dă zare*: este deschiderea *unui ochi* spre univers și spre cuprinderea lui *fără să-l cuprindă*. Un ochi *genuin*, care vede lumea pentru prima dată și *o pipăie* cu privirea nemaculată de preconcepții, de necredință, de curiozitate științifică sau de orice alt interes.

E o *deschidere* a lumii în a cărei vedere *cazi* fără alte gânduri *indiscrete*, o privire spre-n afară care te adâncește în tine însuți, care e în același timp *mirare* și *cunoaștere* – cum ar spune Nichita Stănescu: *„E o cunoaștere aidoma cunoașterii dintâi, / când lumile-ți încep la căpătâi, /…/ și mâna-ntinsă simte o dimensiune, / și fiece mirare e un nume”* (*Cântec*, din vol. *O viziune a sentimentelor*).

Este deopotrivă, aici, în versul lui Dosoftei, luna eminesciană creatoare de *zări* ale universului și ale gândirii (*Scrisoarea I*: *„Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate /…/ gândirilor dând viață /…/ Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,/ Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!”…*), precum și anticiparea definiției metafizice a *lumii deschise*, pe care a dat-o Blaga, numind-o „zariște cosmică” [Lucian Blaga, *Trilogia culturii. III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 15]. Parafrazându-l tot pe Blaga, luna care *dă zare* ne conduce spre *altfel* de orizonturi, unde „ne găsim în zona nepipăitului, a inefabilului” [Idem, *Trilogia culturii. I. Orizont și stil*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 82].

Și parcă spre *a ne asigura* că poeții moderni n-au trecut cu vederea *versul* lui Dosoftei, Coșbuc *eminescianizează* apelând chiar la metafora dosofteiană: *„Cu făclioara, pe-unde treci,/* ***Dai zare*** *negrilor poteci/ În noaptea negrului pustiu”…* (*Moartea lui Fulger*)”.

Comentariul este preluat din cartea: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, op. cit., p. 128-129, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Cărările mării sunt tot o expresie psalmică[168].

Fata de împărat nu vede doar obiectele de pe suprafața apei *mișcătoare*, ci vede *zarea în adâncime*, care se profilează sub *strălucirea* Luceafărului.

Întâlnirea cu această contemplație naște în ea *conștiința eternității* – a eternității sufletului – dorul de *nemărginire*: *„De dorul lui și inima/ Și sufletu-i **se împle**"*. La Dosoftei găsim o exprimare asemănătoare: „Fericitu-i acela ce-ș[i] *va împlea dorul*"... (Ps. 126, 6, *Psaltirea de-nțăles*)[169].

Umplerea sufletului este analoagă *umplerii* cosmosului de lumină și de viață, din *Psaltirea* lui Dosoftei și din cronografe. Spuneam, nu demult:

> „Tot la fel de impresionantă și de încărcată de semnificații nebănuite este însă și imaginea *stelelor* care ***împlu** tot seninul lin și gol* [din *Călin Nebunul*]: geneza cosmică se prezintă astfel ca o *umplere* a unui *gol*. Ar putea fi o concepție care să poarte amprenta lui Dosoftei: *A Ta este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce **le-ai împlut** sângur dintâi cu cuvântul* (Ps. 23, 1-2). Sau: *De mila Ta,*

---

[168] A se vedea ceea ce am afirmat altădată: „Expresia *cărările mării* o putea afla însă Eminescu în literatura veche, spre exemplu în Ps. 8, 8-9. *Psaltirea 1577* (Coresi): „Pasărâle ceriului și peștii mărei, ce îmblă *cărările mărei*". *Psaltirea 1651* (Alba Iulia): „Pasările ceriului și peștii măriei și ce treace *cărările măriei*". *Biblia 1688*: „Păsările ceriului și peștii mării, cealea ce merg pre *cărările mărilor*", *cf.* articolului noastru de aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/23/cararile-marii/.

[169] *Cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

Doamne,-i plin pământul,/ Ceriurile le-ai fapt [făcut] *cu Cuvântul./ Și cu Duhul rostului Tău toate/* ***Le-ai împlut*** *de îngeri și de gloate* [mulțimi] (Ps. 32, 13-16)[170].

Radu Dragnea a vorbit despre «o mistică a golului», amintind de «vacuitatea [care] precede în *Scrisoarea I* ivirea punctului de mișcare» și de același spectacol al «umplerii golului» prin care «se populează marele tot»[171] și care se desfășoară (recapitulativ) înaintea ochilor Luceafărului zburător prin imensitatea cosmică.

Am putea adăuga și fragmentul poetic menționat la cele sesizate de el"[172].

Dorul care *imple* sufletul este după cele *eterne* și *nemărginite*. Pentru că toate cele ale lumii trecătoare, care alunecă *„pe mișcătoarele cărări"* ale vieții, nu pot să *umple* sufletul: *„De-aceea zilele îmi sunt/ Pustii ca niște stepe"* (extraordinară metaforă)...

Iubirea pentru Luceafărul care *umple* cu lumina sa *orizontul*, coincide cu deșteptarea conștiinței *sin-*

---

[170] „Eu *umplu* cerul și pământul" (Ier. 23, 24), spune Dumnezeu. În latină, verbul este *impleo* (VUL: „caelum et terram Ego impleo").

[171] Radu Dragnea, *Supunerea la tradiție*, ediție, fișă biobliografică, note, bibliografie analitică și indice de nume de Emil Pintea, prefață de Mircea Popa, Ed. Echinocțiu, Cluj-Napoca, 1998, p. 225.

[172] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, p. 265-266.

A se vedea, pe aceeași temă, și ceea ce am spus aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/11/08/conotatiile-umplerii-ca-gest-duhovnicesc/.

gurătății fetei, adică a dorului omenesc după Absolut: „Abis pe abis cheamă întru glasul cascadelor Tale” (Ps. 41, 8, *cf.* LXX/ VUL: ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρρακτῶν Σου/ abyssus ad abyssum invocat in voce cataractarum Tuarum).

Dorul de Luceafăr e sinonim cu dorul de *eternitate*. Însă, în același timp, eternitatea o *sperie*...

Dacă Luceafărul o urmărește pe fecioara de împărat cu razele luminii sale în odaie (*„Și pas cu pas pe urma ei/ Alunecă-n odaie,/ Țesând cu recile-i scântei/ O mreajă de văpaie”*) și își amplifică strălucirea *în oglindă*, totuși, distanța între ei este prea mare, atât de mare încât *convorbirea* lor nu poate avea loc decât în *somn* și în *vis*: *„Iar ea, vorbind cu el în somn”*...

Mențiunea aceasta urmează o specificație care apare adesea în hagiografii: *vederile* care depășesc cele obișnuite ale vieții se produc fie prin *răpire extatică*, fie într-un *vis revelator*. În critica noastră literară s-a vorbit mai mult despre *regimul oniric* care ar sugera *imposibilitatea relației*.

Însă Eminescu nu vorbește despre *imposibilitate*, ci despre *refuzul* uneia din părți de a face sacrificii asemănătoare celor de care este în stare cealaltă: *„Știe oare ea că poate ca să-ți dea o lume-ntreagă,/ C-aruncîndu-se în valuri și cercând să te-nțeleagă/* ***Ar împlea****-a ta adâncime cu luceferi luminoși?”* (*Scrisoarea V*).

Ea nu vrea să se *arunce în valuri*...de aceea face el pasul acesta: *„Și s-arunca fulgerător,/ Se cufunda în mare”*. Caracterul acesta *„fulgerător”* al deplasării

Luceafărului îi este specific, căci mai târziu va călători printre miriadele de stele părând *„un fulger nentrerupt”*. Scena e plină de semnificații și o vom comenta la momentul potrivit.

Acum însă are loc prima *apariție* a Luceafărului, sub o formă anume, în fața ochilor fiicei de-mpărat:

Și *apa unde-au fost căzut*
În cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr crește.

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei...

„El trece ca pe prag/ Pe marginea ferestei”, pentru că și mai înainte stătea *în colțul ferestrei: „Ea pasul și-l îndreaptă/ Lângă fereastră, unde-n colț/ Luceafărul așteaptă”.*

Fereastra este *pragul* dintre cele două lumi: celestă și terestră.

„Au fost căzut” e o formă verbală specifică limbii române vechi.

Însă trebuie să reținem că poetul ne înfățișează această întâmplare ca pe o *cădere* a Luceafărului. Aluziile metaforic-simbolice prefațează ceea ce îi va spune Părintele mai târziu.

Și ne întoarcem inevitabil la acel *„s-arunca fulgerător”* al Luceafărului. *Fulgerul* ne trimite, neîndoielnic, la semnificații biblice, pentru că Mântuitorul le-

a spus ucenicilor Săi: „Am văzut pe satana *ca un fulger* căzând din cer” (Lc. 10, 18, *Biblia 1988*)[173]. Iar în *Psaltire* ni se spune:

> „Eu am zis: *Dumnezei sunteți și toți fii ai Celui Preaînalt*. Dar voi ca niște oameni muriți și ca unul din căpetenii cădeți” (Ps. 81, 6-7, *Biblia 1988*)[174].

Fără îndoială că Eminescu a reflectat îndelung asupra acestor versete. Iar versurile sale sugerează, așa cum spuneam, o *cădere* a Luceafărului, fără ca prin aceasta să identificăm, așa cum au făcut-o alții, pe Luceafăr cu Satana.

Nimic din poemul eminescian nu ne poate conduce la concluzia unei asemenea *identități*.

Vorbim de *o cădere*, nu de *damnare veșnică*.

Ceea ce ne comunică versurile este că *orice păcat* își are prototipul în *căderea dintâi*, a lui Lucifer, iar Luceafărul eminescian reiterează această *cădere* ca oricine altcineva care părăsește, chiar și numai temporar, ascultarea de Dumnezeu.

Iar *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește”*, după cum și muzica de sfere *„se naște din rotire și cădere”* (*Scrisoarea V*). Pentru că viața universului presupune *parcurs* și *moarte* ca și a oamenilor, în concepția lui Eminescu...iar Luceafărul, *căzând*, se

---

[173] *Biblia 1688*: „Văzuiu pre satana, ca un fulger den ceriu căzând”.

[174] Idem: „Eu ziș: *Dumnezăi sânteț[i] și fiii Celui de Sus toți*. Și voi ca niște oameni muriți și ca unul den boiari cădeți”.

apropie de *moarte*. Ceea ce își dorește el este o *apropiere* de lumea muritoare, de lumea în care și cea mai sublimă muzică, a sferelor, se naște din *legile* pe care Dumnezeu le-a pus universului, adică din același exercițiu al repetiției ființării și extincției:

> „Lumină și a patra zi. Începu [Dumnezeu] a pod[o]bi ceriul cu stéle și cu lucéferi, cu soarele și cu luna, *de se întrec una cu alta, întru lauda Cui le-au fapt* [făcut] și să cunoască oamenii vremile a[n]ilor.
>
> Puse pre Cron [Chronos/ Saturn] mai sus, al doile Zevs [Jupiter] și al treile Aris [Marte], al patrul[ea] Soarele, de luminează lumiei, al cincile Afrodit [Venus], al șasele Ermia [Hermes/ Mercur], și Luna mai jos, *și îmblă nepărăsit, după zisa lui Dumnezeu*, careaș în rândul ei”[175].

Din aceeași concepție ortodoxă a tras și Cantemir următoarea concluzie (după cum am sesizat și altădată[176]):

> „Soarele, luna ceriul și alalte trupuri [corpuri] cerești toate, *din-ceput* nepărăsit și cu mare răpegiune aleargă. [...] Aședară, *toate lucrurile firești*, cu una și singură a soarelui

---

[175] Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică de G. Mihăilă, Ed. Minerva, 1989, p. 100.

[176] A se vedea: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 299.

paradigmă, precum să cade, a să înțelege să pot. [...] Ziditoriul [...], o dată numai poruncind, din veci și până în veci *zidirea ca o slujnică după poruncă nepărăsit aleargă*”[177].

Muzica sferelor se naște din *rotirea și căderea planetelor*, pentru că *„Sori se sting și cad în caos mari sisteme planetare”* (*Memento mori*) – nu e vorba de sfârșitul lumii, ci de evenimente cosmice.

Și dacă *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește”* este pentru că Luceafărul încearcă să experieze el însuși *nașterea* și *moartea*: *„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege;/ Cu vecinicia sunt legat,/ Ci voi să mă dezlege”*[178].

În alt poem, înfățișa astfel *căderea* apelor: *„Vezi isvoare zdrumicate peste pietre licurind;/ Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic,/ Când* ***coboară-n*** *ropot dulce din tăpșanul prăvălatic,/ Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,/ În cuibar* ***rotind de ape****, peste care luna zace”* (*Călin (file din poveste)*).

Aici, *rotirea apelor* face parte dintr-un peisaj care indică geneza lumii, după cum corect a observat Bușulenga – „apele care se rotesc ca un cuibar devin apele începutului lumii”[179]. Pentru că, așa după cum

---

[177] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 326-327.

[178] Am comentat aceste versuri aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/.

[179] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976, p. 89.

am arătat altădată[180] (fapt pe care Bușulenga nu l-a mai remarcat), imaginea poetică a *lunii* stând pe *cuibarul* rotitor de ape este prelucrată după *Hexaemeronul* Sfântului Vasile cel Mare.

Rotirea înseamnă, pentru Eminescu, circularitatea mișcării, mișcarea orbitală, mecanică, sau *repetiția* ciclică pe care o considera specifică lucrurilor fără rațiune, care execută comandamentele unei legi universale. Generațiile umane sunt și ele *„muști de-o zi"*[181] care *„ne-nvârtim"* (*Scrisoarea I*), dacă nu se ridică mai presus de înțelesurile slabe ale acestei lumi. Rosa del Conte remarca, în opera lui Eminescu, frecvența unor termeni poetici

> „precum *vrajă*, care indică tocmai fascinația, magia, *paingăn*, pânză de păianjen, urzeală inconsistentă și care totuși îl prinde pe om în firele deșertăciunii și părerii, așa cum păienjenișul capturează musca; iar dintre verbe ***a roi***, care sugerează tocmai ideea unui flux care se risipește fărâmițându-se"[182].

---

[180] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2007/03/15/doar-un-vers-din-eminescu/.

[181] Eminescu folosește cuvântul *„muști"* cu sensul din limba veche, care nu avea mulți termeni pentru a face deosebirea între insecte. Aici credem că se referă la acea specie de *fluturi* care trăiesc doar o singură zi.

[182] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a 2-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 326.

Ne amintim, desigur, cum *„colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de chaos /…/ în roiuri luminoase”* (*Scrisoarea I*). În cazul Luceafărului, *„apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește”* pentru că el încearcă să *ia ființă* asemenea celor trecătoare ale lumii. El, *„Hyperion ce din genuni* [din ape]/ *Răsai c-o-ntreagă lume”*.

Așadar,

Ușor el trece ca pe prag
Pe marginea ferestei
Și ține-n mână *un toiag*
Încununat cu trestii.

Părea un tânăr *voievod*
Cu păr de aur moale,
Un *vânăt giulgi* se-ncheie nod
Pe umerele goale.

Iar *umbra* feței străvezii
E *albă* ca de ceară –
Un mort frumos cu ochii vii
Ce scânteie-n afară.

Fata îl numește *înger* (într-o variantă a poemului era *geniu*[183]), îl vede ca un *înger* – *„O, ești frumos, cum numa-n vis/ Un înger se arată”* – și în același timp ca pe

183 *„O ești frumos cum numa-n vis/ Un geniu se arată”*, *cf.* M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 395.

un *mort*: *„Lucești fără de viață,/ Căci eu sunt vie, tu ești mort,/ Și ochiul tău mă-nghează”*.

Cea de-a doua *întrupare* a Luceafărului (care este de asemenea *aparentă*, în vis) pare să-i modifice *profilul*:

Cum el din cer o auzi,
Se stinse cu durere,
Iar *ceru-ncepe a roti*
În locul unde piere;

În aer rumene văpăi
Se-ntind pe lumea-ntreagă,
Și *din a chaosului văi*
Un mândru chip se-nchegă;

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,
Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Din *negru giulgi* se desfășor
Marmoreele brațe,
El vine trist și gânditor
Și *palid* e la față;

Dar ochii mari și minunați
Lucesc adânc *himeric*,
Ca două patimi fără saț
Și pline de-ntuneric.

În esență, el rămâne același, numai felul în care *își culege ființa*[184] este diferit, pentru a se arăta fiicei de împărat.

De data aceasta, ei i se pare a fi un *demon* (*„O, ești frumos cum numa-n vis/ Un demon se arată”*), însă nici această ipostază nu o poate convinge să-l urmeze, fiind cutremurată de diferența *de esență* dintre ei.

Versurile *„Iar ceru-ncepe a roti/ În locul unde piere;/…/ Și din a chaosului văi/ Un mândru chip se-ncheagă”* sunt în raport de simetrie cu cele pe care le-am comentat mai sus: *„Și apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește,/ Și din adânc necunoscut/ Un mândru tânăr crește”*.

Diferența este că acum nu *apa*, ci *cerul se rotește*, iar el vine *„din a chaosului văi”*, precum acele *„colonii de lumi pierdute* [care]/ *Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute”* (*Scrisoarea I*).

*„Un mândru chip **se-ncheagă**”*: Eminescu utilizează verbul *a (se) închega* cu sensul creaționist de *a (se) plăsmui*, cu care l-a folosit Dosoftei în psalmii versificați: *„Din maică-mea din mătrice/ **M-ai închegat**, și Ț-voi zâce/ Cântare nepărăsâtă”* (Ps. 70, 19-21); *„Tu **ai închegat** marea-n vârtute/ Când o ai despărțit cu vânt iute”* (Ps. 73, 47-48); Dumnezeu *„**au închegat** pământul/ Dintr-apă cu cuvântul”* (Ps. 135, 21-22). Însă această *închegare* a Luceafărului nu este reală, pentru că numai Dumnezeu-Creatorul poate să *închege* în acest fel, iar El nu este de acord cu intenția acestuia.

---

[184] *Cf.* Idem, p. 396: *„El sta din aer și văpăi/ Ființa s-o culeagă/ Coboar-a chaosului văi/ Și umple lumea-ntreagă”.*

Niciuna din aceste *transformări* nu reprezintă *întrupări* adevărate ale Luceafărului, ci modalități de *reprezentare* ale persoanei sale într-un fel în care să fie *relevante* pentru tânăra fată, pentru ca ea să îi înțeleagă măreția ființei.

Luceafărul încearcă să spună ceva *esențial* despre el însuși, deși el, cu adevărat, nu se află în niciuna dintre cele două *apariții*, care sunt două moduri de percepere a personalității sale. De aceea, ele pot să pară, în același timp *asemănătoare* și *contrare*.

Au existat multe controverse în exegeza noastră pe marginea acestor *metamorfoze* ale Luceafărului.

Rezumând istoria comentariilor, reținem că personajul a fost considerat a fi, în principal, fie un înger/ Arhanghel (Radu Dragnea), fie un demon/ Satană (Tudor Vianu, Iulian Jura), fie o simplă *alegorie*, care nu are, în fapt, mare legătură nici cu îngerii, nici cu demonii (G. Călinescu, D. Murărașu). Iar

> „D. Caracostea [...], comentând faptul că Radu Dragnea vedea în Luceafăr un *înger*, iar Tudor Vianu un *demon*, afirmă că nu este de acord cu niciuna dintre cele două *decriptări*, pentru că în personalitatea Luceafărului se observă «alături de o înaltă idealizare, coexistența patimii *fără saț și plină de-ntunerec*. Dar tocmai această coexistență mă împiedică să văd numai cealaltă lature, cea demonică. Pe cât este de nesățioasă patima, pe atât este de inalienabil felul înalt [al Luceafărului]» [D. Caracostea,

Creativitatea eminesciană, Ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 87-88, 94]”[185].

În opinia noastră, cele două înfățișări pe care le îmbracă Hyperion reprezintă, indiscutabil, *alegorii* care privesc condiția *geniului*, însă veșmintele alegorice ale celor două *întruchipări* sunt menite să ne lămurească tocmai perspectiva eminesciană asupra condiției omului de geniu, sau, mai bine zis, asupra *condiției sale*. Pentru că Eminescu vorbea încifrat despre propria *personalitate*. Și remarcăm preocuparea sa febrilă, de o viață, de a-și lămuri necunoscutele propriei ființe, de a-și înțelege trăsăturile esențiale și rolul *personalității* sale în istorie și în lume.

Revenind la cele două *apariții* din visul fetei de împărat: denumirea de *voievod*, din prima *transformare*, a ridicat întrebări, deși contextul specifică faptul că e vorba de vederea unui *înger*.

În capitolul al II-lea din *Hronograful den începutul lumii*, intitulat *Cum au cădzut Luceafărul den ceriu*, se spune:

„A patra dzî când fiace Dumnădzău luminele cele mari și stelele, într-aceasta dzî au cădzut den ceriu Luceafărul, carele <iara mai mare> pre o ceată de îngeri den cetele îngerești, carele s-au mărit dentru sâne și s-au mândrit în cugetul său. <Și au zis> că-ș va pune scaunul său împotriva

---

[185] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 158, n. 534.

scaunului <lui> Dumnedzău <să să> privască și el tocma cu Dumnădzău. Dece numai <cât îi vini> acesta gând întru sine, atâta s-au și desfăcut <ceriul și au cădzut> cu toată ceata lui. [...]

Și toți aceia câți au cădzut de în cer <cu acel voevod, făcutu-s-au> diiavoli întunecați. [...] Pentr-aceasta au cădzut acest <***voevod de îngeri*** (s. n.) și> s-au făcut diiavol”[186].

Dintr-o altă relatare, asemănătoare cu cea de mai sus, Iulian Jura a tras concluzia identității între Luceafărul eminescian și Satana[187]. Dar *voievozi* sunt numiți Arhanghelii (cum a remarcat și Bușulenga) – și orice biserică cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril se mai numește și *Sfinții Voievozi* – iar ceea ce ni se sugerează mai sus, de fapt, e că Satana, pe când era *Luceafăr* (purtător de lumină: ἑωσφόρος în LXX, *lucifer* în VUL, *luceafărul cel ce dimineața răsare* în Biblia

---

[186] *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, Ed. Minerva, București, 1998, p. 5-6.

Poetul a avut în posesia sa un exemplar manuscris, pe care l-a citit fie din biblioteca familiei, fie l-a achiziționat el însuși, *cf.* Paul Cernovodeanu, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974, p. 57-59.

În ce privește *Hronograful den începutul lumii*, având la bază cronograful lui Matei Kigalas, Ștrempel și Cernovodeanu consideră că a fost tradus de Danovici, însă alți cercetători sunt de părere că e o traducere colectivă, la care au participat și Nicolae Milescu și Dosoftei.

A se vedea Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Ed. Trinitas, Iași, 2006.

[187] *Cf.* M. Eminescu, *Poezii III*, ediție de D. Murărașu, op. cit., p. 326-327.

1688, *cf*. Is. 14, 12, fără să fie un nume propriu), era în ceata Arhanghelilor.

Însă fetei i se arată, prima dată, *„un tânăr voievod/ Cu păr de aur moale”*, portret care e asemănător cu cel al Arhanghelului Mihail, din *Cezara*:

> „cu faţa de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer.
>
> *Pletele lui blonde* fluturau împrejurul capului său alb ca marmura şi a frunţii boltite şi ochii lui albaştri străluceau pare că de putere şi energie. Braţu-i se întindea spre haos...*aripile lungi și albe* păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele albastre”[188].

E adevărat că, în literatura noastră veche, Lucifer e numit Luceafăr[189], însă, cum spuneam, credem că Eminescu a apelat la această onomastică *nu* pentru a *se identifica* cu demonul, ci mai degrabă pentru a indica *propria experiență* a căderii – despre care aflăm o mărturie precisă în *Memento mori*, căci propriile gânduri și gândiri, *„Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei ușă,/ Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul*

---

[188] *Cf.* Eminescu, *Proză literară*, postfață de Eugen Simion, EPL, București, 1964, p. 82.

[189] A se vedea, spre exemplu, Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 49. Sau aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2009/01/10/luceafarul-in-varianta-sfantului-antim-ivireanul/.

cu cenușă” – cenușa pocăinței, despre care se vorbește în Vechiul Testament.

Eminescu s-a considerat întotdeauna un *geniu* – adică *un fiu* al lui Dumnezeu[190] –, pe de o parte, iar pe de altă parte a simțit în sine dezvoltarea unor tendințe contrare, pe care a încercat fie să le *armonizeze*, fie să le *separe*, în orice caz, a căutat să le *elucideze*.

A invocat chiar că femeia avea rolul de a desăvârși această elucidare de sine: *„Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu o vrei* [ca pe o femeie obișnuită]...*că-n tine/ E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine,/ C-acel demon plânge, râde, neputând s-auză plânsu-și,/ Că o vrea...**spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși** /.../ Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă **de model**/ Marmura-i cu ochii negri și cu glas de porumbel”* (*Scrisoarea V*).

Identificarea *temporară* cu un *demon* insurgent sau *aprins de pasiune* nu e ceva neobișnuit pentru poet. Cel mai adesea însă, aceasta presupune mai degrabă o *recunoaștere smerită* decât o *asumare orgolioasă*.

Să ne întoarcem însă la *Luceafărul* și la cele două apariții succesive ale personajului[191].

---

[190] „Geniile sunt acei oameni cărora *Dumnezeu în lume le ține loc de tată/ Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată* [*În vremi de mult trecute/ Povestea magului*...] și, în consecință, poetul se concepe pe sine ca un fiu al lui Dumnezeu, care, după asemănarea Sa, *turma visurilor* [a gândurilor] *mele eu le pasc ca oi de aur*”, *cf.* Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 399.

[191] În ultimul nostru studiu despre Eminescu, am făcut câteva observații importante. A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 215, 217-218: „există, în elaborarea personalității geniale întruchipate alegoric de *Hyperion-Luceafăr*, combinația între dogma hristologică (indicată inechivoc de

Tudor Vianu contestă posibilitatea ca prima *apariție* să fie sub forma unui *înger* (deși contextul poetic pare a fi inechivoc), pe motiv că acestuia nu-i poate corespunde imaginea unui *mort*:

> „De curând, d-l Dragnea, într-un interesant articol, a susținut că cele două întrupări ale Luceafărului sunt două apariții îngerești[192]. [...] Luceafărul apare în adevăr ca *„un mort frumos cu ochii vii”*. Un mort [...] poate fi el un înger? El nu poate fi decât un demon”[193].

---

sintagmele *„lumină din lumină”* și *„cuvântul meu dentâi”* și sugerând ideea că *geniul* este *un fiu* al lui Dumnezeu) și elemente *demonice* (pornind de la nume, *Luceafăr*, până la imagini cu trimiteri biblice precise, precum: *„părea un fulger ne-ntrerupt/ Rătăcitor”*...).

Personalitatea sa antagonică – reunind extreme de neunit –, hyperionic-luciferică, poetul însuși o recunoaște, numindu-se *fire hibridă* (*„Și eu, fire hibridă – copil făr' de noroc” (Icoană și privaz)*). [...] Hyperion și Luceafărul, îngerul și demonul/ insurgentul/ rebelul, Sarmis și Brigbel, Dan și Dionis, Ioan și Toma, *umbrele*, *gemenii* sunt însă, în definitiv, fețele/ avatarii unei singure *personalități* complexe, care încearcă să se *clarifice*. Este ușor de constatat, în cazul lor, confuzia dintre angelitate și demonism, între masculin și feminin – *portretele* din nuvele au ceva *androgin* în ele. Dedublarea/ hibridizarea reprezintă un element esențial eminescian.

Luceafărul-Hyperion este un personaj *hibrid* – după cum am afirmat –, *angelico-demonic* (Luceafărul reprezintă *demonismul*, iar Hyperion *angelitatea/ serafismul* caracterului său), așa cum sunt și Toma, Ioan sau Ieronim, înzestrați cu frumusețe și sensibilitate *angelice*, dar animați de o revoltă și o indignare *demonice*.

Și, da, Eminescu tinde spre *unitate*, sau, mai bine zis, spre *clarificarea* acestui *hybris*”.

[192] R. Dragnea, *Spiritualitatea lui Eminescu*, în *Gândirea*, 1929.

[193] *Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefață de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009, p. 84-85.

Mărturisesc că, aici, nu înțeleg logica lui T. Vianu.

E adevărat că icoana ortodoxă a unui Înger nu îl asociază niciodată cu un *mort*, dar, în același timp, nici demonul nu este vreodată *mort*, așa încât concluzia lui Vianu – „prima impresie falsă este corectată de cea de a doua în care se manifestă cu adevărat natura demonică a personajului”[194] – nu poate sta în picioare.

Nu suntem de acord cu această opinie, chiar dacă unora li s-ar părea că *nașterea din ape*, din prima schimbare, este *inferioară* celei din *văi de chaos* ale cerului, din a doua.

Și aceasta pentru că prima are un corelativ de netăgăduit în *portretul* pe care i-l face chiar Părintele ceresc: *„Hyperion ce din genuni* [din ape]/ *Răsai c-o-ntreagă lume”* – după cum am arătat cu alte ocazii, *genune*, în psalmii lui Dosoftei, înseamnă *adânc de ape*.

Iar fata de împărat îl numește *„al valurilor domn”*.

Așa încât nu ni se pare că a doua preschimbare a personajului ar fi *mai autentică* decât prima. Dar nici invers...

Vianu asociază imaginea Luceafărului din această primă secvență cu cea a lui Poseidon/ Neptun, considerând că *toiagul încununat cu trestii* este în locul miticului trident și că, mai mult,

> „chiar gândul transformărilor unei ființe suprapământești și nemuritoare este un gând

---

[194] Idem, p. 85.

păgân. Revine astfel în poema lui Eminescu imaginea vestitelor *metamorfoze* ale zeilor”[195].

Nu suntem de aceeași părere. Eminescu *subliniază* faptul că aceste metamorfoze se petrec *în visul* fetei de împărat. Iar aparițiile angelice sau demonice *în vis* sunt o coordonată aghiografică ortodoxă lesne de recunoscut.

Nu e vorba, în aceste situații, de metamorfozele specifice mitologiei păgâne. Acolo dorința erotică a zeilor se împlinea fără a cere acordul *partenerelor* de pe pământ și, mai ales, fără a căuta ca ele să fie *înălțate* deasupra condiției lor muritoare. Vianu s-a grăbit să dea credit unor corelații *elementare* și, mai ales, *aparente*.

În mod cert, Eminescu nu s-a gândit să-i atribuie Luceafărului său un *erotism ieftin/ superficial*, chiar dacă acceptăm că el considera această dragoste ca o *coborâre* sau o *cădere* din treapta sa.

Imaginea Îngerului nu poate fi confundată cu cea a *demonului* din cauză că pare *mort* fetei de-mpărat, și nici cu a lui Poseidon doar pentru că are *„toiag/ Încununat cu trestii”*. Dimpotrivă, în versurile lui Eminescu ies în relief trăsături pe care le-am putea considera mai degrabă *cristice*. Iar faptul că fata de împărat îl vede ca pe un *mort* suportă mai degrabă alte explicații, pe care vom lămuri mai bine pe parcurs. În poemul *La moartea principelui Știrbey*, descoperim un

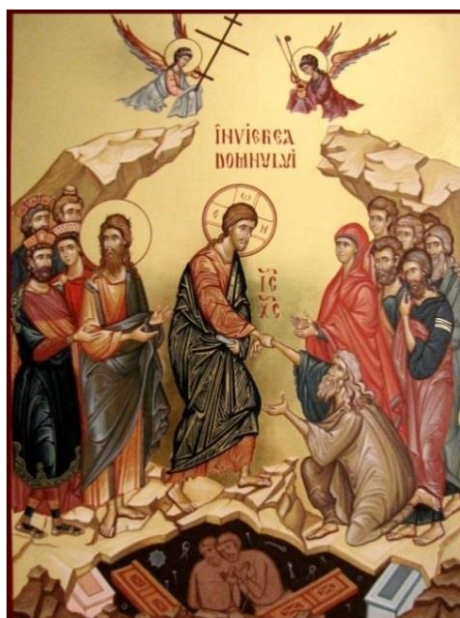
---

[195] Idem, p. 86.

Înger al morții: *„un înger cu-aripi negre, cu diademă de spini”*. Or, *diadema de spini* e o trimitere evidentă la *coroana de spini* a Mântuitorului, și, la fel, credem că *toiagul de trestii* face aluzie la acea trestie care I-a fost pusă în mână Domnului (în bătaie de joc, în loc de sceptru împărătesc) și cu care apoi El a fost bătut, înainte de Răstignire.

Atât *trestia*, cât și *spinii* sunt simboluri preluate de poet din scenele batjocoririi Domnului, înainte de moartea Sa, și el le asociază *imaginii angelice* urmând, cel mai probabil, acelor icoane ale Învierii Domnului, în care Îngerii poartă *crucea*, *cuiele*, *sulița*, simbolizând toate obiectele cu care El fusese torturat.

Aripile negre ale Îngerului, din versurile eminesciene (*„un înger cu-aripi negre, cu diademă de spini”*), nu sunt aici o sugestie demonică, ci un semn al *doliului*.



Se poate, de asemenea, ca Eminescu să fi reținut din icoanele ortodoxe combinația paradoxală de slavă dumnezeiască și umilință pământească.

După cum spuneam, credem că poetul a primit sugestii din iconografie, în care apar *în slavă* Îngerii purtători ai instrumentelor de tortură, așa cum apare în Icoana de mai sus[196].

În *Memento mori*, acest Înger al morții apare ca locuind într-un tărâm paradisiac:

Mergi tu, luntre-a vieții mele, pe-a visării lucii valuri,
Până unde-n ape sfinte se ridică mândre maluri,
Cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos,
Unde-n ramurile negre o cântare-n veci suspină,
Unde sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină,
Unde-i *moartea cu-aripi negre și cu chipul ei frumos*.

Iar din *Geniu pustiu*, aflăm că:

„voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți *moarte*. Pentru mine *e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre*. Un înger...îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie"[197].

---

[196] Sursa iconografică: http://picturabizantina.blogspot.ro/p/icoane-maica-domnului-cu-pruncul.html.

[197] M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. inițiată de Perpessicius, p. 185.

În cântările ortodoxe, *Îngerul morții* este considerat, uneori, a fi chiar Arhanghelul Mihail[198].

Remarcăm, de asemenea, că, în prima *apariție*, Luceafărul e *îmbrăcat* cu un *„vânăt giulgi”* (în unele variante manuscrise e *albastru*), iar în cea de-a doua în *„negru giulgi”*. Înfățișarea aceasta *mortuară* nu poate să nu frapeze. Chiar gesturile lui *amoroase*, după cum am văzut mai înainte (*„I-atinge mâinile pe piept,/ I-nchide geana dulce”*), conțineau evidente sugestii tanatice.

În ceea ce privește legătura cu Zburătorul sau cu *strigoiul*, existența interferențelor între teme și motive trebuie studiată cu foarte mult discernământ, pentru fiecare poem în parte, pentru că Eminescu gândește și regândește și aprofundează fiecare problematică de nenumărate ori, plecând de la o situație anterioară dar ajungând, nu de puține ori, la soluții cu totul noi, atât din punct de vedere poetic, cât și *filosofic*.

Vestimentația Luceafărului, îmbrăcarea lui în *„vânăt giulgi”* și în *„negru giulgi”* poate să aibă însă și alte sensuri sau să vizeze alte scopuri, și anume punerea în lumină a *frumuseții* personajului. Ca dovadă, avem versurile din *Icoană și privaz*, în care haina *neagră* și cea *viorie* scot în relief frumusețea *marmoreană* a *copilei*:

De vrei ca toată lumea nebună să o faci,
În catifea, copilă, *în negru* să te-mbraci
Ca marmura de albă cu fața ta răsari,

---

198 Spre exemplu, în cântarea *De vreme ce eu, păcătosul*. A se vedea: https://www.youtube.com/watch?v=FBR1tSY_3AQ.

În bolțile sub frunte lumină ochii mari
Și părul blond în caier și umeri de zăpadă
În negru, gură-dulce, *frumos o să-ți mai șadă!*

De vrei să-mi placi tu mie, auzi? și numai mie,
Atuncea tu îmbracă *mătasă viorie*.
Ea-nvinețește dulce, o umbr-abia ușor,
Un sân curat ca ceara, obrazul zâmbitor
Și-ți dă un aer timid, suferitor, plăpând,
Nemărginit de gingaș, nemărginit de blând.

Întorcându-ne la Luceafăr, deși *giulgiul*, ca element vestimentar, este un element tanatic inechivoc, culorile alese, *vânăt* și *negru*, s-ar putea să nu aibă valoare *sumbră*, ci dimpotrivă, să fie culori *vitale*, care să pună în evidență trăsăturile fizice și spirituale extraordinare ale aceluia, mlădierea unui suflet *luminos* în interiorul unui trup de *marmură albă*.

Pe de altă parte, în cea de a doua *transformare* a Luceafărului, cea în care el pare să ia chipul unui *demon*, după cum am sesizat într-un studiu recent, Eminescu a implicat *trăsăturile* unui Sfânt. Este vorba despre Sfântul Macarie Romanul, a cărui asceză poetul o cunoștea din culegerea de *Vieți de Sfinți* tradusă și tipărită în trei volume de către Sfântul Dosoftei, și dintr-un alt manuscris românesc.

Avem în vedere următoarea strofă:

Pe negre vițele-i de păr
Coroana-i arde pare,

Venea plutind în adevăr
Scăldat în foc de soare.

Iată și ceea ce am afirmat, recent, în legătură cu acest subiect:

„Ne amintim ce spune hagiografia [în traducerea Sfântului Dosoftei]: «Că ***veniia adevăr*** fericitul Macarie».

Iar o altă variantă, reprodusă de Gaster și probabil cunoscută lui Eminescu (dacă nu cumva Gaster o avea de la Eminescu), precizează:

«am nemerit la o peșteră foarte ciudată [minunată], unde lăcuea Sfântul Macarie, ***luceafărul cel mare***. [...] iar un miros de mir venè spre noi [...], *văzum un păr albu, luându-l vântul în sus* [...] și văzum ***chipul ca de înger*** [luminos] al obrazului [al feței]»[199].

Faptul că «văzum un păr albu, luându-l vântul în sus» corespunde *plutirii* din versul eminescian. Iar «chipul ca de înger» a fost *echivalat* de poet cu o metaforă (izvorâtă, probabil, cam din aceleași *surse*): *«scăldat în foc de soare»*.

---

[199] *Cf.* Moses Gaster, *Studii de folclor comparat*, ediție îngrijită, prefață și note de Petre Florea, Ed. Saeculum I. O., București, 2003, p. 226-227.

> Este foarte interesant felul cum Eminescu *a unificat* cele două variante, în privința acestui *portret* consistând dintr-un *complex* de elemente concrete și spirituale, pentru a ajunge la versurile: «*Venea plutind în adevăr/ Scăldat în foc de soare*»”[200].

Pare aproape inexplicabil felul în care a ajuns Eminescu să *amestece* în portretul unui *„demon”* cu *„mândru chip”* trăsăturile unui mare Sfânt ascet.

Cu certitudine, *demonul* acesta nu seamănă cu demonii din *Anatolida*, poemul lui Heliade, sau cu cei din iconografia ortodoxă, și nici – cu atât mai puțin – cu Satana al lui Milton sau Byron. Încă odată, trebuie să acceptăm faptul că Eminescu, prin complicate operații de gândire, a ajuns la concluzii aparte.

Prezența aici a modelului ascetic al Sfântului Macarie Romanul ne dovedește faptul că, numindu-se *demon*, Eminescu nu înțelegea prin aceasta că este un *analog* al *diavolului damnat pe veci*, ceea ce reprezintă semnificația obișnuită a cuvântului *demon*.

Autointitularea sau autocaracterizarea ca *demon* nu are legătură cu părerea că ar fi un *damnat*, ci este judecata unei conștiințe *drastice*, care își condamnă astfel *aplecarea spre păcat*.

---

[200] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul”*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 48, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

Modelul Sfântului Macarie Romanul este unul cât se poate de *grăitor*. Trăitor în pustie, eremit prin urmare, având alături de sine numai doi lei sălbatici, Sfântul Macarie cunoaște experiența dureroasă a *căderii în păcat*, prin ispitirea demonului cu chip de femeie.

Eminescu a introdus, așadar, acest model eremitic (de isihast care a cedat, la un moment dat, unei *tentații erotice*) în cea de-a doua *preschimbare* a Luceafărului.

Faptul acesta ne demontrază că *demonul* eminescian, ilustrat alegoric, este un personaj care *cedează momentan tentației*, fără ca prin aceasta să devină un *pierdut pe veci*/ un damnat iremediabil[201].

---

[201] În cazul avatarilor eminescieni (Dionis, Ioan, Toma, Ieronim), împletirea trăsăturilor angelice cu cele *demonice* presupune fie căderea în patima erotică, fie aprinderea de *indignare*, de *ură* față de nedreptățile lumii. Faptul în sine ne dovedește *intransigența* sa cu păcatele. Pentru că mulți ar considera că *indignarea* sa, chiar și vehementă, nu ar fi un motiv să se considere *demon*.

Învățăturile filocalice spun însă altceva: „multe patimi supără la început sufletul contemplativ [văzător] și cuvântător de Dumnezeu [teolog]. Dar mai mult decât toate, mânia și ura. Iar aceasta o pătimește nu atât pentru dracii care le stârnesc pe acestea, cât din pricina înaintării sale. Pentru că [...] [sufletul,] când începe să se ridice deasupra patimilor, disprețul lucrurilor de aici [pământești] și dragostea de Dumnezeu nu-l mai lasă să sufere a vedea nesocotit [necinstit] ceea ce este drept, nici în sine [și] nici în altul, ci se mânie și se tulbură împotriva făcătorilor de rele, până ce nu vede pe batjocoritorii dreptății că se fac apărătorii ei cu cuget cuvios.

De aceea pe cei nedrepți îi urăște, iar pe cei drepți îi iubește peste măsură. [...] Totuși este cu mult mai bun lucru a plânge nesimțirea celor nedrepți, decât a-i urî. Căci deși aceia sunt vrednici de ură, dar rațiunea nu vrea ca sufletul iubitor de Dumnezeu să fie tulburat de ură. Fiindcă până ce se află ura în suflet, nu luminează în el cunoștința”, *cf. Filocalia*,

„Să nu facem cu dinadinsul demoni din luceferi”, îi scria Nicolae Steinhardt lui Ion Negoițescu: „nu, dragă Nego, nu, să nu ne fie până și Eminescu prilej de sminteală manicheistă [maniheistă]”[202].

Lucrurile par *de negândit*, în poem, pentru că ne-am obișnuit să considerăm prima întruchipare a Luceafărului *în contradicție* cu cea de-a doua și să credem că poetul a vrut să scoată în evidență *contrastul* dintre cele două reprezentări, ca și cum ar fi intețional să opună *pe înger demonului*.

De aceea s-a și pus problema: care dintre ele este *autentică*?

Însă, dacă ne uităm mai bine la aceste strofe, fiecare dintre cele două *portrete* e construit pe ideea de *punere în adâncime* a trăsăturilor personale prin *contraste* puternice (*„tânăr voievod cu păr de aur”*, *„vânăt giulgi”*, *„un mort frumos cu ochii vii”*, *„negre vițele-i de păr”*, *„scăldat în foc de soare”*, *„negru giulgi”* peste brațe *de marmură/ „marmoree”*, *„trist și gânditor”*, dar *„palid”* la față, adică *strălucitor*). Fără îndoială, *îmbinarea* tuturor acestor elemente nu are

---

vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946, p. 370-371.

[202] Ștefăniță Regman, *N. Steinhardt către I. Negoițescu: Trei scrisori inedite*, în rev. *Apostrof*, anul XXIV, 2013, nr. 3 (274), *cf.* http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2016.

Părintele Nicolae îi transmitea lui Negoițescu, prin această epistolă, că, mai degrabă decât a-l considera pe Eminescu „sub semnul lui Jakob Böhme, Swedenborg, Paracelsus sau Plotin, al Gnosei sau al astrologiei, *l-aș așeza sub semnul Isihiei, al lui Grigor[i]e Pallama* sau al Paracletului lui Sergiu Bulgacov, *al înduhovnicirii misticei ortodoxe*, izvorând din taina energiilor necreate și din lumina Taborului”.

sens decât dacă le interpretăm ca pe o alegorie complexă. Iar opinia noastră este aceea că pe Eminescu nu l-a interesat să poetizeze nici fragmente din mitologia antică și nici din ereziile gnostice – ca pe alți confrați romantici – ci numai Adevărul: *„Unde voi găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?”* (*Criticilor mei*); *„E menirea-mi adevărul”* (*De vorbiți mă fac că n-aud*).

A fost un însetat de Adevăr, în relație cu care l-a interesat și *adevărul privitor la sine însuși*, fapte reproduse de el în poezie.

Toate aceste alegorii, prin urmare, vizează lămurirea *personalității proprii*, a sinelui său, poetul considerându-se *un fiu*/ *un ales*/ *un înțelept* al lui Dumnezeu.

Însă a vrut, totodată, să-și deslușească lui însuși *pornirile contrare* pe care le simțea înfruntându-se în ființa sa. Și a crezut că femeia îl poate ajuta: *„o vrea...spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși”* (*Scrisoarea V*).

Formele alegorice se explică numai *parțial* prin epoca romantică și prin influența destul de mare pe care a avut-o apocriful *Cartea lui Enoh* asupra mai multor poeți romantici (Byron, Vigny, Lamartine etc.) – într-o foarte mică măsură și asupra lui Grigore Alexandrescu[203], cel mai probabil intermediată de unul din poeții amintiți – sau prin analogiile (mai mult la

[203] Ne referim la o strofă din poezia *Reveria*: *„Acolo în stele ca-n lumi de lumină,/ Sunt suflete, îngeri, ce cânt și ador;/ Ființi grațioase ce blând se înclină,/ Cătându-și în lume tovarășii lor”.*

nivel teoretic) cu *Hyperion*-ul lui Keats[204] sau al lui Hölderlin[205].

Credem însă că un mare rol – neinvestigat în trecut – îl joacă, în această problemă, *cărțile vechi* pe care le-a citit Eminescu din fragedă tinerețe și chiar *experiența personală*, în privința căreia se poate să ne fi avertizat și în versuri:

Când *sufletu-mi noaptea veghea în estaze*,
Vedeam *ca în vis* pe-al meu înger de pază,
Încins cu o haină de umbre și raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripile-a-ntins;

(*Înger de pază*)

*

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, Maică sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

(*Răsai asupra mea*)

---

[204] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(poem).
Sau: http://www.poetryfoundation.org/poem/173738.
[205] Idem:
http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(Hölderlin_novel).

Scrierile filocalice/ isihaste, alături de hagiografii, de vechile cronografe și cronici au constituit primele lecturi în tinerețea poetului. Acestea l-au marcat profund, i-au modelat gândirea și i-au mlădiat simțirea în așa fel încât au format, în ființa lui, un fundament de neșters, chiar și atunci când a ajuns să-și construiască o cultură solidă din literatura și filosofia epocii.

Semnificația părutei *naturi duble* a Luceafărului, așa cum apare *în fiecare* din cele două *ipostaze*, în opinia noastră, se explică prin confruntarea dintre aspirația spre *sfințenie/ înălțime spirituală* și tendința *pătimașă*, care s-a dat în sufletul poetului.

Și tocmai în acest sens se pot înțelege și afirmațiile Luceafărului, cu privire la faptul că s-a născut *din cer și din mare* (prima dată) și, respectiv, *din soare și din noapte* (a doua oară): *„Iar cerul este tatăl meu/ Și mumă-mea e marea. /.../ Și soarele e tatăl meu,/ Iar noaptea-mi este muma”.*

Nenumărate sunt, în literatura noastră veche, paginile care vorbesc despre *marea vieții*[206] și despre *noaptea lumii* sau *noaptea păcatului* – Eminescu însuși are versuri care ne descifrează aceste semnificații: *„Se mișcă-nfuriată **a valurilor lume**...*(*Mureșanu*); *„stele într-**a lumei noapte** ard/.../ Căci prin **noaptea unei lumi** în bătălie/ Lin lucește-**eterna pace**[207]”* (*Memento*

---

[206] Spre exemplu: „*Lumea* aceasta iaste *ca o mare* ce să turbură, întru care niciodată n-au oamenii odihnă, nici liniște”, *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 158.

[207] *„Eterna pace”* este subliniată în poezie de Eminescu. Pentru că această *Eternă pace* este Cea care stăpânea înainte de a fi lumea: *„Umbra*

mori). De aceea credem că *marea* și *noaptea* denumesc tendința lui spre cele telurice.

Iar *cerul* și *soarele* reprezintă simboluri dumnezeiești[208], conform acelorași pagini *vechi* despre care am pomenit – l-am citat deja, mai devreme, pe Sfântul Antim: Sfinții „sunt pre lângă *Hristos* ca niște stele, carii iau lumina lor de la acest *Soare al dreptății*”[209].

Iar Eminescu Îl invoca el însuși pe Dumnezeu astfel: *„Tu, ce în câmpii de caos semeni stele – sfânt și mare,/ Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare”* (*Memento mori*), Și tot el crează o splendidă metaforă: *„Înserează și apune* ***greul soare***-*n văi de mite”* (în același *Memento mori*), pentru a denumi dificultatea cunoașterii adevăratului Dumnezeu în *văile de mituri* ale rătăcirilor omenești[210].

Cerul și *soarele* indică, așadar, dorul de ascensiune spirituală al poetului. Dar chiar impresia de *mort*, pe care o recepteazăQ tânăra fată, s-ar putea datora nu atât interferențelor cu mitul Zburătorului/ strigoiului, cât concepției că *patima*/ *păcatul* aduce *moartea* (*cf*. Rom. 6, 23: „plata păcatului este moartea”, *Biblia 1988*). Niciuna din *ipostazele* pe care le îmbracă Luceafărul nu o conving însă pe fata de împărat să îl

---

celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,/ Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!...” (*Scrisoarea I*).

[208] „Soarele luminând peste tot au căutat, și de slava Lui plinu e lucrul Lui” (Înț. lui Iis. Sir., 42, 22, *Biblia 1688*).

[209] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 10.

[210] Am sesizat aceasta prima dată în teza noastră de doctorat: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 415.

urmeze, să renunțe la existența ei pământească pentru o viață *în eternitate*, dar despre care nu știa cum este.

Prin urmare, la solicitarea sa, Luceafărul pleacă să ceară Părintelui ceresc *dezlegarea de nemurire* (*„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege;/ Cu vecinicia sunt legat,/ Ci voi să mă dezlege”*), timp în care fata este curtată de un...*paharnic*: *„Cătălin,/ Viclean copil de casă,/ Ce împle cupele cu vin/ Mesenilor la masă,/ Un paj ce poartă pas cu pas/ A-mpărătesii rochii,/ Băiat din flori și de pripas”*...

Caracterizarea nu e tocmai *favorabilă* acestuia. Cupidon însuși era paj, într-o poezie: *Pajul Cupidon*[211]. Ne putem gândi, astfel, că *rezonanța* numelor *Călin Zburătorul* și *Cătălin* nu este întâmplătoare.

Însă aceeași *deghizare* ne întâmpină și în *Scrisoarea V*: *„Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tânăr ca un paj”*.

Tânărul *curtezan* o invită în aceeași *plasă amoroasă*, ca odinioară Luceafărul. Cu singura diferență că aceea era o *plasă de raze*...

Acum, *cucerirea* fetei se face în...termeni *cinegetici* – specifici *vânătorii*, adică (comparații care făcuseră, înaintea lui Eminescu, *fala* poeziei neoanacreontice):

Cum vânătoru-ntinde-n crâng
La păsărele lațul,
Când ți-oi întinde brațul stâng
Să mă cuprinzi cu brațul;

[211] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Pajul_Cupidon...

Asemenea comparații sunt, însă, de dată veterotestamentară:

> „Și-l rătăci pre el cu multă voroavă, și cu *lațurile ceale de la buze* scăpătă-l pre el. Și el urmă ei zburându-se, și ca un bou la giunghiare să aduce, și ca un câine la legătură, sau *ca un cerbu cu săgeata rănindu-să la ficat, și să sârguiaște ca pasărea la laț*”... (Pild. lui Sol. 7, 21-23, *Biblia 1688*).

Rolurile sunt inversate, în fragmentul de mai sus, dar nu acesta este aspectul esențial. Rândurile citate aici fac parte dintr-un pasaj puțin mai mare, care ni se pare *ciudat de asemănător* cu o descriere de la începutul romanului *Geniu pustiu*:

> „Din când în când treceai pe lângă vro fereastră cu perdelele roșii, unde în semiîntuneric se zărea câte o femeie...Pe ici, pe colea vedeam pe câte-un romanțios ce trecea fluierând sau câte-un om beat, care-ndată ce chiuia răgușit lângă ferestrele prostituțiunii [prostituției], femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-și arăta fața sa unsă din gros și sânul său veșted și gol – poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinți murdare în piepturi stârpite și pustiite de corupțiune și beție.
>
> Bețivul intra, ***semiîntunericul devenea întuneric*** și ***amurgul gândirilor*** se prefăcea într-o ***miază-noapte de plumb*** când gândeam că și acela

> se numește *om*, și aceea *femeie*. Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumii e așa, și dintr-al patrulea – Dumnezeul[e], ce puține-s caracterele acelea care merită a se numi *omenești*”[212].

Ne-a frapat identitatea de situație (chiar și asemănarea de formulare, pe alocuri) cu *pildele* scripturale (vom cita ediția *Bibliei* din 1988, pentru expresivitatea modernă):

> „Odată stam la fereastra casei mele și priveam printre gratii, și am zărit printre cei lipsiţi de minte, am văzut un tânăr fără pricepere. El trecea pe uliţă pe lângă colţul casei ei şi se îndrepta către locuinţa ei. ***Era în amurgul serii unei zile, când se lăsa umbra şi întunericul nopții***. Și iată o femeie îl întâmpină, având înfăţişare de desfrânată şi cu prefăcătorie în inimă; aprigă şi de neţinut în frâu, picioarele ei nu se mai odihneau în casă; când în casă, când afară, stând la pândă lângă orice colţ” etc. (Pild. lui Sol. 7, 6-12)[213].

---

[212] *Cf.* Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 103.

[213] Versiunea ÎPS Bartolomeu Anania e mai aproape de cea a *Bibliei* din 1688, *timpul amăgirii* fiind „seara, pe'ntuneric,/ în liniștea și-n negura nopții” (*Biblia 2001*, Prov. lui Sol. 7, 9) sau „întru întuneric de sară, când liniște de noapte va fi, și neguroasă” (*Biblia 1688*, Pild. lui Sol. 7, 9).

Ceasul *amurgului/ înserării* este, atât în *Scriptură*, cât și la Eminescu (în situația de mai sus), o sugestie simbolică pentru *întunecarea minții*.

Revenind la poezie, debusolant este *asentimentul* fetei:

Și-i zise-ncet: – „Încă de mic
Te cunoșteam pe tine,
Și guraliv și de nimic,
Te-ai potrivi cu mine”.

Este de neconceput această *potrivire*, din toate punctele de vedere.

El nu este *de rangul* ei nici în sens *nobiliar* (ea: *„din rude mari împărătești”*; el: *„băiat din flori și de pripas”*), nici în cel al *nobleții gândirilor*, pentru că el este caracterizat ca *„guraliv și de nimic”*.

De altfel, și discuția coboară de la nivelul *metafizic* către un ton intimist cu inflexiuni populare (observație care cred că s-a mai făcut, dacă nu mă înșel): *„Dar ce frumoasă se făcu/ Și mândră, arz-o focul;/ Ei Cătălin, acu-i acu/ Ca să-ți încerci norocul. /.../«Da' ce vrei, mări Cătălin?/ Ia du-t’ de-ți vezi de treabă»”* etc.

Remarcăm, desigur, că ea capătă identitate onomastică, dar care nu este decât *femininul* numelui pe care îl poartă el. *Potrivirea în nimicnicie* a celor doi (*„Și guraliv și de nimic,/ Te-ai potrivi cu mine”*) e marcată, așadar, și la nivel onomastic: Cătălin și Cătălina.

Pajul și paharnicul Cătălin e *„guraliv”* – adică *lăudăros în deșert/ vanitos* –, iar iubirea este pentru el *o încercare a norocului* (*„Ei Cătălin, acu-i acu/ Ca să-ți încerci norocul”*), nu o problemă vitală.

În finalul poemului, și Cătălina îl va invoca pe Luceafăr ca pe *steaua norocului* (*„Cobori în jos, luceafăr blând,/…/ Norocu-mi luminează!”*). Căreia el îi va răspunde: *„Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece”…*

Existența *în voia hazardului/ norocului* – temă veche, despre care disertează și Cantemir în *Istoria ieroglifică*[214] – exclude credința în *unicitatea* ființei și a experienței umane, valorizată pentru fiecare individ în parte.

Fiica de împărat, din *„una la părinți /…/ Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”* devine *pe potriva* celui ce e *„guraliv și de nimic”*. Devine *femininul* unui Cătălin oarecare: o identitate derizorie, contrară *unicității* afirmate la începutul poemului, când ea scruta *nemărginirea* zărilor.

Și recurgem din nou la *Scrisoarea V* (sau *Dalila*, cum s-a numit inițial), care ne lămurește această situație, în absența alegoriei baladești:

Tu cu inima și mintea [genială] poate *ești un paravan*
După care ea atrage vre un *june curtezan*,
Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel,

[214] A se vedea ceea ce am scris aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/13/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-dimitrie-cantemir-18/.

Lăsând val de mirodenii și de vorbe după el,
O chiorește cu lornionul, butonat cu o garofă,
Operă croitorească și în spirit și în stofă;

Poate că-i convin *tuspatru craii cărților de joc*
Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...
Și când dama cochetează cu privirile-i galante,
Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un fante,
Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela,
Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala...

Îi va spune și Luceafărul, în final, Cătălinei: *„Ce-ți pasă ție, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul?”*.

După ce am aflat identitatea fetei de împărat, urmează să o aflăm și pe a Luceafărului, pe cea *reală*, pentru că el pare a fi doar pentru ea (și pentru lumea terestră) *luceafărul de seară*.

Până atunci, remarcăm versurile unei strofe care impresionează prin *muzica inegalabilă* și sugestiile de adâncime:

Și tainic genele le plec,
Căci mi le împle plânsul
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul;

Eminescu scrie și în altă parte: *„papura mișcă de-al apei cutreier”* (*Diamantul Nordului*), dar acolo *urcă* mai mult spre semnificații filosofice și parcă nu se

aude *trecerea valurilor*, unul după altul, *călătorind*, ca în versurile de mai sus.

Aici a surprins poetul, cu adevărat, *muzica valurilor mării*. Acel *„călătorind”* indică individualitatea fiecărui val, dar și...senzația de *legănare* a undelor. Iar *efectul melodic* e cuceritor, *acompaniat* fiind de aliterații.

Pe de altă parte, asocierea dintre semnificațiile acestei *călătorii de valuri* și *plânsul* care *umple genele* e la fel de subtilă. Corelațiile se stabilesc între *apele mării* și *apele lacrimilor* sau ale *sufletului* – adevărate corespondențe tainice. Ochii/ genele se *împlu* de plâns așa cum marea e *plină* de ape mergătoare.

Ceva asemănător descrie poetul în *Călin (file din poveste)*, chiar și fără prezența mării: *„Toată ziua la fereastră suspinând nu spui nimică,/ Ridicând a tale gene, al tău suflet se ridică;/.../ tu cu ochiul plutitor și-ntunecos”*...

Marea însăși pare o lacrimă imensă sau plânsul fetei izvorăște din adâncul mării sufletului, acolo unde *dorul de nemărginire* nu e cu totul înăbușit de instinctul erotic:

Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;

Și tainic genele le plec,
Căci mi le împle plânsul

Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul;

Lucește c-un amor nespus,
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalță tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge.

De ce? Pentru că ea transformă *distanța* care o separă de Luceafăr într-un obstacol de netrecut. Acesta însă ar fi gata să renunțe la *nemurirea* care o cutremură.

La Eminescu, peisajele nu sunt niciodată un simplu *decor*, ci au semnificații simbolice și mistice profunde, în care există *corespondențe tainice* între lumea interioară/ spirituală și macrocosmos. De aceea afirmăm că, în versurile de mai sus, *plânsul* și *marea* își împletesc apele.

După cum, într-un pasaj superb din *Călin...*, pe care l-am comentat altădată, *plânsul* fetei devine paradigma unei *zguduiri* primordiale și totodată a unui hohot universal, care poate *istovi* lumea[215]. *Pattern*-ul pentru acest tip de *literatură* l-a oferit, nu cu mult timp înainte și, mai ales, cu un genial simț al anticipației, Sfântul Antim Ivireanul[216].

---

[215] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 264-270.

[216] A se vedea teza noastră doctorală, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 352-357, *cf.*

Luceafărul, însă, *„S-a rupt din locul lui de sus,/ Pierind mai multe zile”*, în dorința lui de *a-și renega* firea nemuritoare.

Pare că Eminescu se contrazice, pentru că, ceva mai departe, după dialogul Luceafărului cu Părintele său, ni se va spune că:

În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Și, *ca și-n ziua cea de ieri*,
Lumina și-o revarsă.

Putem înțelege că *pieirea* de mai multe zile a Luceafărului este *insesizabilă*, măsurată în *timp uman*. Pentru că, pentru el, *„căile de mii de ani”* umani sunt *„tot atâta clipe”*.

Luceafărul *piere* atâta timp cât este devorat de pasiunea sa și *se întoarce* când își regăsește *seninătatea luminării*.

Piere „din locul lui de sus” ca Luceafăr și *se întoarce „în locul lui menit din cer”* ca Hyperion...

Zborul cosmic al Luceafărului e, pe de o parte, o idee *romantică*, iar, pe de altă parte, o construcție *originală* a lui Eminescu:

Porni luceafărul. *Creșteau*
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau

---

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

În tot atâtea clipe.

Un cer de stele dedesubt,
Deasupra-i cer de stele –
Părea un fulger nentrerupt
Rătăcitor prin ele.

Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, *ca-n ziua cea dentâi*,
Cum *izvorau* lumine;

Cum izvorând îl înconjor
Ca niște mări, de-a-notul...
El zboară, *gând purtat de dor*,
Pân' piere totul, totul;

Faptul că aripile *„cresteau în cer"* indică *orientarea* acestui zbor. *„Cu-aripe lunge curățind* [sfințind] *seninul"*, zisese poetul, mai înainte, în *Fata-n grădina de aur*.

Paradoxul continuă să se manifeste, pentru că, pe de o parte, sensul zborului său este *ascendent*, spre cer sau spre un cer *mai înalt*, iar, pe de altă parte, *„Părea un fulger nentrerupt/ Rătăcitor"*.

Însă, din nou, ceea ce pare o contradicție în *imagini* și în *logica obișnuită* (iar opera lui Eminescu *e plină* de asemenea *contradicții* care au făcut obiectul nedumeririlor și al indignării contemporanilor și nu

numai), se explică, de fapt, prin realitatea *interioară/ spirituală* pe care o reflectă.

Luceafărul e, cu totul, *energie*, e *tensiunea* unei stări de spirit care oscilează între doi poli. Pe de o parte e *„gând purtat de dor”*, zburând spre Dumnezeu, iar pe de altă parte, *patima* îl face să se *răzlețească* printre stele – printre alte *stele* ca el – și *să pară* ca un *fulger rătăcitor*.

El zboară *spre* Dumnezeu, dar nu e animat de o dorință bună, ci de una a renunțării la *natura* hărăzită lui de Dumnezeu. Însă nu e nici pe departe Satan damnatul, care *visa* să-și pună *scaunul* lângă Dumnezeu (*cf.* Is. 14, 13-14).

Dimpotrivă, Luceafărul eminescian e gata de *jertfă*, e gata *să piară*, dar nu din mândrie, ci din *iubire*, chiar dacă această iubire nu este demnă de statutul său ontologic. Cu toate acestea, deși capabil de jertfă, iubirea lui rămâne una *pătimașă*, nu este ca iubirea lui Hristos pentru *logodnica* Sa, Care

atâta doriia
de păharul acesta a-l bea,
cât acea puțină vreme ce mai era
să treacă până a-l bea
Îi părea
că sunt mii de ani.

Căci cu setia acestui păhar să lucra
mântuirea sufletelor omenești /.../
Și atâta să bucura

de acestia
cât în locul bucuriei ce era
înaintea Lui
răbda Crucea de-L muncia
și bătăile de-L căzniia
și spinii de-L încrunta
și durorile sufletului de-L chinuia,
de care chinuri asuda
sudorile cele crunte,
negândind nimic de rușine.

Că de au părut lui Iacov puțin 7 ani
a sluji pentru Rahila,
logodnica lui,
de dragostea ce avea
către dânsa,
dară unui Iubitoriu mare ca Acesta,
cum nu i-ar fi părut puține
muncile și caznele,
cu care iubita Lui logodnică o răscumpăra
și o curățiia pre dânsa
cu scăldarea neprețuitului Său Sânge
și foarte frumoasă,
făr' de nicio hulă și întinăciune
o făcea[217].

De aceea, alegorizând, în ipostaza Luceafărului-Hyperion, figura sa de *geniu*, Eminescu își construiește

[217] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 13-14.

o fizionomie stranie, alcătuită din elemente contrare, pe de o parte *sfânt-angelice* și chiar *cristice*, pe de altă parte *demonice*. Pentru că acestea erau *tendințele* pe care le simțea înfruntându-se în sine însuși.

Am explicat suficient, mai sus, în ce constă *demonismul* aspirațiilor sale.

Poate cuiva i se va părea *prea mare* pretenția lui Eminescu de a se considera *nemuritor* – al cărei apogeu credem că îl constituie aceste versuri conținând mărturisirea Părintelui: *„Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte"*.

În mod evident, aceste versuri indică *identitatea* cu Dumnezeu, însă, din tot contextul poemului înțelegem că nu este vorba despre *identitate ființială* (mult trâmbițata *consubstanțialitate*, susținută de Ioana Em. Petrescu și îmbrățișată adesea ca soluție critică), ci despre *identitate harică*. Adică despre *harul* dăruit de Dumnezeu *aleșilor* Lui, prin care aceștia se fac *asemenea* Lui, *nemuritori* și *dumnezei*, după cum susțin cărțile Ortodoxiei:

> „Și iarăși tot el [Sfântul Maxim Mărturisitorul], [zice] în theorii [despre Sfântul Melhisedec, ca *paradigmă* a omului sfânt]:
>
> > «*"fără-de-tată, fără-de-mamă și fără-început-al-neamului, nici început al zilelor având, nici sfârșit al vieții"* s-a scris [despre] marele Melhisedec – cum a lămurit cele despre el adevăratul cuvânt al bărbaților

> purtători-de-Dumnezeu – nu pentru firea [lui] cea zidită, cea din cele ce nu sunt [zidită *din nimic*], după care și-a avut început și sfârșit al vieții, ci pentru harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [și] mai presus de toată firea și vremea, [cel] de la Dumnezeu Cel pururea-fiitor».

Cum, dar, nu [va fi harul] nezidit și fără-de-început, de vreme ce pe părtașii de el îi face neziditi și fără-de-început și fără-de-sfârșit?; că tot el [Sfântul Maxim] zice, iarăși, despre acesta:

> «fără-de-început și fără-de-sfârșit s-a făcut Melhisedec, nemaipurtând în sine viața cea mișcătoare înlăuntrul timpului, cea cu început și cu sfârșit și clătinată de multe patimi, ci doar pe cea dumnezeiască a Cuvântului sălășluit [în el], cea veșnică și nicicând sfârșită de moarte»;

> și iarăși

> «rațiunea faptului de *a fi pururea bine* vine după har în cei vrednici aducându-L cu sine pe Dumnezeu Cel după fire mai presus de tot începutul și sfârșitul, Care pe cei ce – după fire – au început și sfârșit îi face – după

> har – [să fie] fără-de-început și fără-de-sfârșit»”[218].

Iar Sfântul Vasile cel Mare spunea:

> „și a luat omul, sălășluindu-Se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de Dumnezeu – cel [ce] mai înainte [era] pământ și cenușă”[219].

La fel și Sfântul Ioan Damaschin afirmă despre Îngeri:

> „Îngerul nu este *nemuritor* prin fire, ci prin har”[220].

Așa încât pretențiile lui Eminescu în legătură cu ce este (sau trebuie să fie) *un fiu al lui Dumnezeu* sunt în conformitate cu tradiția sa literar-religioasă. Căci însăși *Scriptura* spune (după cum am amintit deja undeva mai sus): „Eu am zis: *dumnezei sunteți și toți fii ai Celui Preaînalt*” (Ps. 81, 6, *Biblia 1988*).

Imaginea pe care poetul i-o construiește Luceafărului său nu ține, așadar, numai de interferențele cu mitologia romantică și nu se poate explica doar prin *consubstanțialitatea* acestuia cu Dumnezeu, de

---

[218] Sfântul Marcu Evghenicul, *Opere II*, Ed. Gândul Aprins, București, 2014, p. 185-187.

[219] *Cf.* Idem, p. 249.

[220] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, ediția a III-a, traducere de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. Scripta, București, 1993, p. 47.

sorginte gnostic-păgână, așa cum au susținut unii dintre criticii noștri.

De asemenea, *stelele* ca simbol al *Îngerilor* constituie un fapt cunoscut de poet din literatura noastră veche – iar Sfântul Antim ne poate da din nou mărturie: „Îngerii sunt stele”[221] – în sensul de *stele* pe catapeteasma Cerului, în Cerul Împărăției celei veșnice, ca și Sfinții.

Și, de altfel, cred că la aceste *stele* s-a gândit Eminescu, atunci când a spus: *„Un **cer de stele** dedesubt,/ Deasupra-i **cer de stele**”*. Din acest *„cer de stele”* Luceafărul *alunecă* precum *„un fulger nentrerupt”* de gândul pocăinței sau al conștientizării adevăratei sale *meniri*.

Acest *„cer de stele”*, care e *„deasupra”* și *„dedesubt”*, este duhovnicesc și nu suportă aceeași interpretare cu acele *mări de lumini* stelare despre care vorbește puțin mare departe: *„Vedea, ca-n ziua cea dentâi,/ Cum izvorau lumine;/ Cum izvorând îl înconjor/ Ca niște mări, de-a-notul...”*.

Primul este un *peisaj simbolic*, înfățișând o lume spirituală: un *cer*. Al doilea este un *peisaj natural/ cosmic*, în care sunt *mări de stele* – din nou *marea*, ca simbol al nemărginirii, dar și al agitației mișcării –, iar luminile stelare izvorăsc *întru ființă*, *„ca-n ziua cea dentâi”*.

Luceafărul vede *puterea* lui Dumnezeu de a stinge și a aprinde stelele și sorii: *„Vedea, ca-n ziua cea*

---

[221] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 124.

dentâi/ Născând din neguri stele/ Umplând a chaosului văi/ Și izvorând din ele // Ici se aprinde-o stea în drum/ Colo se stinge-un soare”[222].

„Un soare de s-ar stinge-n cer/ S-aprinde iarăși soare”, îi va specifica, *teoretic*, Părintele ceresc, confirmându-i ceea ce el văzuse în mod *practic*.

Regenerarea cosmică, pe care o *proniază* Părintele său, îi dă Luceafărului posibilitatea să admire nașterea *luminii „ca-n ziua cea dentâi”*[223]. Eminescu spune, cu alte cuvinte, în versurile sale, că Luceafărul, văzând *născându-se* stele și sori, în drumul său cosmic, își aduce aminte de nașterea *luminii* din *ziua întâi* a creației.

Însă Luceafărul este, din nou, între *cer* și *mare*: între o lume *duhovnicească* și o lume *materială*, amândouă *inundate* de lumină.

Zborul lui devine un *înot* prin *mări de lumină*, ceea ce, pe lângă copleșitoarea imagine poetică, pare a fi ceva caracterisitc pentru *„al valurilor domn”*, cel care și-a luat prima înfățișare scufundându-se în mare. Iar *corespondența* aceasta – despre care spuneam că este specific eminesciană –, între *peisajul natural/ cosmic* și cel *spiritual* este din nou pe deplin ilustrată, și în

---

[222] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, op. cit., p. 402.

[223] Sfântul Ioan Damaschin: „Unii spun că Îngerii s-au făcut înaintea oricărei făpturi, după cum spune Grigore Teologul: «La început Dumnezeu gândește puterile îngerești și cerești și gândul Lui s-a făcut faptă». Alții spun că s-au făcut după ce s-a creat primul cer. Toți, însă, mărturisesc că s-au făcut înainte de plăsmuirea omului. Dar eu sunt de părerea lui Grigore Teologul. Căci trebuia să fie zidită mai întâi ființa spirituală și apoi cea sensibilă”, *cf. Dogmatica*, op. cit., p. 49.

această secvență poetică. Mai mult, *răzlețirea* Luceafărului din al său *„cer de stele”* spirituale și *izvorârea stelelor* în universul material, ca momente concomitente, reprezintă un evident ecou poetic al relatării cronografelor vechi, care precizează că Lucifer și îngerii lui au căzut în ziua *a patra* a creației, zi în care Dumnezeu a creat *luminătorii cerului*, adică aștrii:

> „A patra dzî *când fiace Dumnădzău luminele cele mari și stelele*, într-aceasta dzî *au cădzut den ceriu Luceafărul*, carele <iara mai mare> pre o ceată de îngeri den cetele îngerești, carele s-au mărit dentru sâne și s-au mândrit în cugetul său”[224].

> *„A patra zi făcu soarile, luna și stelile*. Aceste trei lucruri făcu Dumnezeu a patra zi. [...]. Într-această zi *fu împodobit ceriul cu toată podoaba* [stelelor], iar mai pre urmă, întunerec și beznă, și [Luceafărul] fu lipsit de frumusețea ceriului [pentru mândrie,] [...] de frumusețea îngerească fu lipsit”[225].

În ziua a patra, când Dumnezeu „pod[o]bi ceriul cu stéle și *cu lucéferi*, cu soarele și cu luna, de *se întrec*

---

[224] *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. I, op. cit., p. 5.

[225] *Palia istorică [bizantină]*, ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, Ed. Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2001, p. 102.

una cu alta, întru lauda Cui le-au fapt [făcut]"[226], în ziua în care au fost creați *luceferii materiali*, așadar, atunci *Luceafărul spiritual* n-a mai vrut să mai laude pe Ziditor și *a căzut* din cer.

Căci atunci „când s-au făcut stealele, M-au lăudat cu glas mare toți Îngerii Mei" (Iov 38, 7, *Biblia 1688*)[227].

Luceafărul eminescian – ne avertizează poetul – e pe punctul de a face același *pas greșit*, de a cădea din *cerul său de stele*. Însă el nu *se înalță* spre Dumnezeu pentru a se considera *asemenea Lui prin fire*, așa cum avusese neobrăzarea Lucifer, ci pentru a-I cere să i se îngăduie o viață și o iubire *pământească*, renegându-și astfel condiția sa. Luceafărul lui Eminescu cere pentru sine *moartea* și nu se consideră *asemenea* cu Dumnezeu.

Vom vedea însă că el nu cere *imperativ* împlinirea dorinței sale, ci Îl *imploră* pe Dumnezeu să îngăduie o *derogare*, în cazul său. De aceea și Părintele ceresc este condescendent față de el.

Ne oprim puțin asupra *izvorârii de stele*. Am remarcat, cu alte ocazii[228], că, la Eminescu, stelele

---

[226] Mihail Moxa, *Cronica universală*, op. cit., p. 100.

[227] Traducere fidelă din LXX: ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα ᾔνεσάν Με φωνῇ μεγάλῃ πάντες Ἄγγελοί Μου.

Însă, în VUL, avem o altă variantă, în care, în loc de *Îngerii Mei* găsim *fiii lui Dumnezeu*: „cum Me laudarent simul astra matutina et iubilarent omnes filii Dei/ Când M-au lăudat împreună cu stelele de dimineață și au cântat de bucurie toți *fiii lui Dumnezeu*".

Îi mulțumesc Părintelui Dorin, soțul meu, pentru că mi-a interpretat faptul că *stelele de dimineață* înseamnă stelele cele *mai întâi zidite*, adică Îngerii. De aceea și la Is. 14, 12, cel ce a căzut, Satan, este numit *luceafărul de dimineață* (ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωὶ).

izvorăsc, iar izvoarele *răsar* sau *se nasc*: *„izvorul, prins de vrajă,/ Răsărea”* (*Povestea teiului*), *„izvorăsc din veacuri stele una câte una”* (*Scrisoarea III*), *„stele izvorăsc pe ceriu”* (*Memento mori*); *„Se nasc izvoare”* (*Coborârea apelor*) etc. Însă numai de curând am înțeles că această *metaforizare* s-a produs în virtutea etimologiei latine a verbului *a (se) naște*. Pentru că *nascor, nasci, natus sum* (v. dep.) înseamnă: a se produce spontan, a veni întru existență/ întru ființă, *a izvorî*, a crește, a trăi, *a se naște, a răsări* (stelele), a se ivi zorile, *a începe*, a apărea[229].

Luceafărul ajunge undeva, într-un loc care pare *la capătul* spațiului și al timpului. Nu știm dacă el a crezut cu adevărat că s-ar putea să existe un asemenea *loc* în univers (în orice caz, contravine ideii moderne de *univers infinit*) sau dacă vorbește numai *alegoric* despre o asemenea posibilitate, dorind să indice cumva, în mod poetic, faptul că *s-a apropiat* de Dumnezeu:

---

[228] A se vedea teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 386, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Și: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 280.

[229] La fel și: *orior, oriri, oritus sum* (v. dep.) = a răsări (soarele), a izvorî (izvorul), a se înălța, a se ridica, a începe, a proveni din, a se naște, a fi creat, a descinde din, a ieși, a se ivi.

În *Biblia de la București* am dat peste o traducere interesantă, deși urmează LXX, iar nu varianta latină: „La grădina nucului am pogorât, să văz întru *nașterea pârâului*, să văz de au înflorit via, [de] înflorit-au rodiile” (Cânt. cânt. 6, 10).

Căci unde-ajunge *nu-i hotar*,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

Versurile sunt foarte greu de înțeles. Remarcăm faptul că aici nu este *„ochi spre a cunoaște”*, precizare pe care a făcut-o și în *Scrisoarea I*, atunci când vorbea despre starea de fapt de mai înainte de a fi lumea: *„era un întuneric ca o mare făr-o rază,/ Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază”*.

Eminescu se referă la faptul că nu exista *ochi creatural* care să fi fost prezent *„pe când ființă nu era, nici neființă”*, pe când era numai Dumnezeu: *„pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns. /…/ Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!…”* (*Scrisoarea I*).

Mai spune că aici *„nu-i hotar”*, deci nu există spațiu de definit, și că *„vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naște”*: cea mai frumoasă metaforă *temporală* pe care o cunoaștem.

Ea definește *inexistența timpului* – pentru că și *timpul* este o creație a lui Dumnezeu, pe care El a făcut-o concomitent cu lumea, după cum ne arată Sfântul Vasile cel Mare în *Hexaemeron* – și, cu toate

acestea, spune mai mult decât simplul fapt că *timpul încă nu exista*.

În teza noastră doctorală am vorbit despre *metaforele neființei* la Eminescu[230], prin care poetul încearcă o *plasticizare/ o exprimare* a acesteia, numind-o *„ceață sură”* (*Fata-n grădina de aur*), *„sure văi de chaos”* (*Scrisoarea I*, *Memento mori*), *„a chaosului văi”* (*Luceafărul*) etc.

Plasticizând-o/ metaforizând-o, însă, o aducea cumva *spre ființă*, anunțând poetic *plasticizarea gândului lui Dumnezeu*, prin care lumea a luat ființă *din nimic*.

Acum, în același mod, plasticizează...*inexistența timpului*, spunând că *„vremea-ncearcă în zadar/ Din goluri a se naște”*. *Golurile* în sine reprezintă o imagine „vizuală” impresionantă. Nu poți să-ți *reprezinți*, la nivel mental, așa ceva, cu toată *imaginea plastică* a lui Eminescu.

Nu există *timp*, dar totuși, în acest *neant* există *o zbatere spre naștere*. Deși e un lucru *inconceptibil*, poetul imaginează o *zbatere a neființei* pentru a deveni *existență*. *Nimicul/ neantul* e definit ca *„o sete care soarbe”* – într-o prelucrare anterioară, manuscrisă: *„îl sorb a chaosului văi”*[231]. Luceafărul *simte* că această *sete* neînțeleasă încearcă să *îl absoarbă* și pe el.

---

[230] A se vedea: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 403-404, *cf*. http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[231] M. Eminescu, *Opere*, vol. II, ed. Perpessicius, p. 434.

Am comentat acest aspect de curând și rămânem la aceeași optică:

„La Dosoftei, această *sorbire* este întotdeauna nefastă: *„Domnul /…/ le va da focul să-i soarbă-n năvală”* (Ps. 20, 25-26); *„moartea l-va sorbi-n pripă”* (Ps. 48, 48); *„de-ar veni moartea/ Să-i concenească cu toată soartea,/ De vii cu totul iadul să-i soarbă,/ Să nu mai hie cu lumea-n hoarbă”* (Ps. 54, 37-40); *„Cu urgie să dea-n râpă,/ Să-i soarbă de vii cu pripă”* (Ps. 57, 39-40), *„Iar aceia ce-m[i] cearcă răul/ Fără de veste să-i soarbă tăul* [balta (iadului)]*”* (Ps. 62, 35-36) etc.

Eminescu ar fi putut reține această *impresionantă* perspectivă, a iadului ca o *gaură neagră* care *soarbe*, atunci când a conceput câteva versuri, celebre de altfel, din *Luceafărul*: *„Nu e nimic, și totuși e/* ***O sete care-l soarbe****,/ E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe”*.

S-ar putea obiecta că Luceafărul zboară și ajunge *în apropierea* lui Dumnezeu, pentru că va vorbi în curând cu *Părintele* său, și deci nu se poate *deduce* neapărat o legătură cu Dosoftei [și cu semnificațiile din psalmii săi].

Însă *iadul* este lăuntric, este *patima/ uitarea oarbă* din sufletul celui care cere de la Dumnezeu *dezlegarea* de nemurire pentru *„o oară/ oră de iubire”*. O variantă manuscrisă a poemului[232] pare

[232] Idem, p. 402.

mai explicită în această privință, Luceafărul ajungând:

Unde nu-i centru, nici hotar
Nici rază a cunoaște
Și unde vremea înzădar
Încearcă a se naște

Al neființei adăpost
Și al uitării oarbe
Ce soarbe toate câte-a fost
Și tot ce este soarbe.

Fiori de moarte 'l străbat
Și aripele-și strânge
Și este data cea de 'ntâiu
Că el începe-a plânge.

Luceafărul ajunge (în viziunea poetică a lui Eminescu) cumva la *hotarele neființei*, atinge, altfel spus, prin dorința sa pătimașă, *hotarele* neființei care e *uitare* și care *soarbe*.

Și dacă ne amintim definiția Sfinților Părinți dată *răului/ păcatului*, anume că acesta este *amprenta neființei/ a nedesăvârșirii* asupra omului, cred că putem înțelege mai bine astfel, prin intermediul lui Dosoftei și al spiritualității și gândirii ce emană din literatura română veche, versurile lui Eminescu.

> Patima e un hău care *absoarbe* sufletul și îl face să *uite* veșnicia condiției sale spirituale”[233].

Uitarea oarbă (*„E un adânc asemene/ Uitării celei oarbe”*) denumește tocmai această situație. Cu alte cuvinte, păcatul este o *aspirație spre neant*. Tot Sfântul Ioan Damaschin ne spune că Lucifer

> „este cel dintâi care s-a depărtat de bine și a căzut în rău. *Răul nu este nimic altceva decât lipsa binelui*, după cum și întunericul este lipsa luminii. Căci binele este lumina spirituală; în chip asemănător și răul este întuneric spiritual”[234].

Prin urmare, opinia noastră este că Eminescu a încercat să-și reprezinte și să ne reprezinte cumva această alunecare sau tendință spre *hăul/ vidul spiritual*, în forme poetice *plastice*.

Rugăciunea Luceafărului către Domnul și Părintele ceresc este aceasta:

– „De greul negrei vecinicii,
Părinte, mă dezleagă
Și *lăudat pe veci să fii*
Pe-a lumii scară-ntreagă;

---

[233] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română. I. Dosoftei*, op. cit., p. 45-46, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

[234] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, op. cit., p. 49.

O, cere-mi, Doamne, orice preț,
Dar dă-mi o altă soarte,
Căci *tu izvor ești de vieți*
Și dătător de moarte;

Reia-mi *al nemuririi nimb*
Și focul din privire,
Și pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire...

Din chaos, Doamne,-am apărut
Și m-aș întoarce-n chaos...
Și din repaos m-am născut.
Mi-e sete de repaos".

Luceafărul I se adresează deci cu apelativele: *Părinte* și *Doamne*, care provin din terminologia creștină. Mai mult, Îi adresează cuvintele *„tu izvor ești de vieți"*, așa cum se cântă la *Doxologia mare* de la Utrenie:

> „Doamne, către Tine am scăpat, învață-mă să fac voia Ta, că Tu ești Dumnezeul meu. Că *la Tine este izvorul vieții*, întru lumina Ta vom vedea lumină"[235].

[235] *Ceaslov*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1993, p. 72.

Eminescu putea citi această cântare *în orice Ceaslov* (carte de cult tradusă în românește de Antim Ivireanul, încă din 1715) și/ sau o putea asculta la Utrenie. De fapt, „Că la Tine este izvorul vieții, întru lumina Ta vom vedea lumină” este Ps. 35, 9.

Eminescu însuși Îl numește pe Hristos *„izvorul de viețe”* în poemul *Învierea*[236]. Iar în *Rugăciunea unui dac*: *„El este-al omenimei izvor de mântuire:/ Sus inimile voastre! Cântarea aduceți-i,/ El este moartea morții și învierea vieții!* [237]*”.*

În altă parte[238] am înaintat o ipoteză pe care o credem în continuare valabilă, aceea că formula *„Căci tu izvor ești de vieți/ Și dătător de moarte”* parafrazează, în termeni liturgici, o expresie binecunoscută de la Iov 1, 21: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!”.

Nu lipsește *doxologia* nici din *rugăciunea* Luceafărului: *„lăudat pe veci să fii/ Pe-a lumii scară-ntreagă”. „A lumii scară-ntreagă”* înseamnă *ierarhiile* îngerești și umane și e posibil ca Eminescu să fi cunoscut *Ierarhiile* Sfântului Dionisie Areopagitul[239]. L-

---

[236] A se vedea:
http://ro.wikisource.org/wiki/Învierea_(Eminescu).

[237] Expresia „învierea vieții” Eminescu a subliniat-o, cu creion roșu, și într-un miscelaneu conținând *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, acum ms. B.A.R. 2769, f. 139[r].

[238] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 222, n. 671.

[239] A se vedea: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010.

ar fi putut citi, în traduceri românești manuscrise, spre exemplu într-un miscelaneu datând din 1764, care acum este ms. rom. B.A.R. 2468.

Bușulenga propunea a se lua în considerare că numele *Dionis* (din *Sărmanul Dionis*) ar putea proveni de la numele primului Episcop al Atenei[240]. Iar Nicolae Iorga vorbea despre nuvela: *Sărmanul Dionisie*[241].

Este evidentă permanenta *ierarhizare* a lumii în opera lui Eminescu, așezarea ei *în trepte* valorice. Și tot de la Sfântul Dionisie Areopagitul își putea însuși Eminescu și termenii *teologiei apofatice*, ajungând el însuși să *filosofeze* astfel:

> „În adevăr, infinitul, absolutul e neînțeles de mintea noastră. Dar nu trebuie să uităm că nici ni le închipuim altfel, *nici este putința de-a le esprima* [exprima] *decât prin negațiuni* (s. n.). Prin urmare, ceea ce *nu* este inteligența noastră [umană], ceea ce *nu* este mișcare, ceea ce *nu* este materie este absolutul, *este în sine încheiatul* [...] este ceea ce nu e nici moarte, nici nemurire, nici azi, nici mâni, nici etern, nici trecător, *este ceea ce este*”[242].

Și: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010.

[240] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 84.

[241] *Cf.* N. Iorga, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 39.

[242] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. inițiată de Perpessicius, p. 270.

Definițiile coincid cu revelația lui Dumnezeu către Sfântul Moise: *„Eu sunt Cel ce sunt*. […] Așa să spui fiilor lui Israel: *Cel ce este* m-a trimis la voi!” (Ieș. 3, 14). *Argumentele nemuririi*, pe care Părintele ceresc i le va oferi Luceafărului, converg acestor semnificații: *„Noi nu avem nci timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte”*.

Însă Luceafărul nu este *consubstanțial* cu Dumnezeu, el însuși recunoscând că: *„Din chaos*[243]*, Doamne,-am apărut/ Și m-aș întoarce-n chaos…/ Și din repaos m-am născut./ Mi-e sete de repaos”* – unde *setea de repaos* indicată aici este cea despre care am vorbit deja – setea *„care-l soarbe”* – este o *„sete de patimi”* (cum va zice Blaga) și nu dorința după *repaosul ceresc* sau odihna veșnică.

Și totuși Dumnezeu îi spune: *„**Noi** nu avem nici timp, nici loc”*…Însă acest *noi* trebuie înțeles în sensul în care cei care sunt *fii ai lui Dumnezeu*, deși creați/ aduși în ființă într-un anumit moment temporal, primesc darul de a fi *dumnezei după har*, fapt despre care am vorbit îndeajuns ceva mai devreme.

În variantele manuscrise, între cererea Luceafărului și răspunsul lui Dumnezeu mai există o strofă, din care observăm că Luceafărul *nu Îl vede* pe Dumnezeu, ci doar ***Îl aude***:

*„Fiori ’l trec atât de cruzi/ Și noaptea se ’nfurtună/ Și-i isvorăște în auz/ **Un glas adânc ce sună**:// –*

---

[243] *„Din chaos”* înseamnă: *din nimic*. „Precum Biblia zice că la început totul era caos”, *cf.* Mihai Eminescu, *Publicistică*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 259.

Hyperion, ce din genuni" [244]... etc. Sau: *„Și din adâncuri ce-l ascund/ Încât nu știi de unde/ Se naște-**un glas adânc profund**/ Încât abia s'aude"* [245]. Sau: *„Îl sorb adânc fiorii cruzi/ Ai golurilor crude/ Și **i se naște în auz**/ **Un glas ce-abia s'aude**"* [246] etc.

E foarte interesant de observat cum încerca să marcheze, aici, *distanța/ depărtarea* pe care tendința Luceafărului *spre păcat* îl face să o aibă față de Dumnezeu.

Sfântul Augustin spune, într-un comentariu, că Sfinții Protopărinți Adam și Eva, după ce au încălcat porunca, în Rai, au vorbit cu Dumnezeu *auzindu-I* glasul puternic – ba chiar și Cain a vorbit cu El și a auzit glasul Lui[247]. Așa încât precizările lui Eminescu despre *auzul* glasului dumnezeiesc pot fi considerate în sensul interpretărilor teologice ortodoxe.

Apropiindu-se de Dumnezeu ca să Îi ceară *dezlegarea de nemurire*, Luceafărul simte...moartea/ haosul/ neființa *„care-l soarbe"*. Își simte *golul interior* într-un mod foarte profund, rezonând cu *golurile* neființei din care a fost scos atunci când a fost creat. Deși ni s-a spus că *„creșteau în cer a lui aripe"*, iar

---

[244] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 404.

[245] Idem, p. 412.

[246] Idem, p. 436.

[247] A se vedea: Sfântul Augustin Episcopul Hipponei, *Despre Sfânta Treime*, în: *Traduceri patristice*, vol 4, traduceri și comentarii de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș și Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 372-379, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/.

zborul a părut a fi *spre Dumnezeu*, în același timp, prin dorința de a lepăda cele dumnezeiești (*„greul negrei vecinicii”*) și a se apropia de cele materiale și pernicioase, el parcurge, lăuntric, aceeași distanță în sens invers, încât *aude cu greu* glasul lui Dumnezeu, fiind *„purtat”* de patimă.

Însă Eminescu nu face decât să afirme, din nou, o realitate duhovnicească, pe care în chip neîndoielnic a aflat-o enunțată de foarte multe ori în cărțile vechi ortodoxe pe care le-a citit: aceea că *apropierea de Dumnezeu* te face *să-ți vezi păcatele* și să-ți simți *vidul interior*.

În basmul din care s-a inspirat Eminescu, zmeul zboară „la scaunul lui Dumnezeu”[248] ca să-I ceară să devină muritor. Asemenea, în *Fata-n grădina de aur*, zmeul se suie *„la tronul cel etern”* și: *„L-a* Lui *picioare în genunchi s-așterne/ Și-ndreaptă ruga-i milei cei eterne*[249]*.//O, Adonai!”*...etc.

În *Luceafărul*, Eminescu a mai păstrat numai imaginea *creșterii în cer* a aripilor acestuia, fără amănuntul *narativ* al ajungerii la *tronul* lui Dumnezeu, adăugând, în schimb, sugestiile pertinente ale *zbaterii lăuntrice dureroase* a Luceafărului. Semnificațiile din variantele manuscrise ale *auzului slab* cu care percepe *glasul puternic și adânc* al lui Dumnezeu sunt însă de o

---

[248] *Cf.* D. Caracostea, op. cit., p. 28.

[249] În *Dumnezeu și om*, magii călătoresc după stea și ajung să Îl vadă pe Hristos născut Prunc: *„la culcușu-eternei mile”*. Hristos este Mila Eternă cea care l-a făcut pe poet să simtă *„farmecele milei”* în copilărie (*Rugăciunea unui dac*).

mare subtilitate duhovnicească și trădează profunda intimizare a poetului cu *substanța* cărților vechi citite.

Luceafărul zboară spre Dumnezeu și se întâlnește cu…*vidul propriu*, cu conștiința lipsei de temelie existențială în sine însuși, pentru că fundamentul creațional al tuturor făpturilor este Dumnezeu.

Primul cuvânt, din răspunsul lui Dumnezeu, reprezintă rostirea numelui *adevărat* al Luceafărului: Hyperion. Sau poate că Dumnezeu *îi schimbă* numele, așa cum a făcut-o de multe ori în istorie cu Sfinții Săi.

În privința acestui nume s-au făcut multe speculații în măsură să justifice un posibil apel *aprofundat* la mitologia greacă, din partea poetului, dar nu aderăm la aceste interpretări. *Hyperionul* eminescian a fost raportat exclusiv, în virtutea numelui său, la antichitatea greacă, fiind pus în relaţie simetrică cu mitul zeităţii solare pe care o întruchipează. Hyperion înseamnă însă *cel ce este deasupra veacurilor*, care trece peste timp (hiper-eon).

Se poate aşadar ca Eminescu să fi optat pentru acest nume datorită sensului său, datorită rezonanţei onomastice, potrivite cu scenariul poemului, şi nu neapărat datorită unei similarităţi cu mitul grecesc.

Pentru noi, așadar, Hyperion este ceea ce spune etimologia cuvântului că este (hyper-eon) și ceea ce însuși poetul a specificat într-o poezie de tinerețe, adică: *„Lumea toată-i trecătoare./ Oamenii se trec şi mor /…/ Numai poetul /…/* ***Trece peste nemărginirea***

timpului". (*Numai poetul*)[250]. Numele reafirmă ceea ce susține toată balada sau *Legenda Luceafărului* (titlu sub care poetul a citit-o mai întâi la Junimea): condiția eternă/ nemuritoare a *geniului poetic*.

Exegeza literară a semnalat, de altfel, existenţa unor dublete onomastice în acest poem, care particularizează fiinţa în funcţie de perspectiva din care este văzută. Astfel, Luceafărul este *Luceafăr*, din perspectivă terestră, dar este *Hyperion*, în planul veşniciei. Pentru oameni, el este cel care luminează, care *„pătrunde-n casă și în gând/ Și viața-mi luminează"*. Înaintea lui Dumnezeu, el este Hyperion: *„Iar tu, Hyperion rămâi/ Oriunde ai apune"*...

Translatându-l, în consecinţă, şi pe Dumnezeu în contextul mitologiei greceşti, exegeza literară L-a numit mai adesea *Demiurg*, deşi Hyperionul eminescian I se adresează cu apelativele *„Părinte"* şi *„Doamne"*, folosind, prin urmare, o terminologie *profund creştină*.

Şi tangenţele cu dogma ortodoxă nu se rezumă numai la ipostaza de *Părinte* a lui Dumnezeu faţă de Hyperion.

Astfel, luând hotărârea de a împlini cererea fetei de împărat, Luceafărul răspunde: *„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege"*. Ceea ce repre- zintă o preluare evidentă a dogmei hristologice și ex- cluderea mitologiei greceaști.

Hristos, fiind Dumnezeu desăvârşit din veşnicie, S-a făcut pentru noi şi om desăvârşit, întrupându-Se la

[250] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Numai_poetul.

vremea potrivită, şi S-a supus legii firii omeneşti, afară de păcat. Dar Fiul lui Dumnezeu a luat asupra Sa păcatele noastre prin întrupare şi S-a făcut „întru asămănarea trupului păcatului şi pentru păcat a osândit păcatul în trup” (Rom. 8, 3, *Biblia 1988*). Și mai spune Sfântul Pavel: „Căci pe El, Care n-a cunoscut păcatul, [Dumnezeu] L-a făcut pentru noi păcat, ca să dobândim, întru El, dreptatea lui Dumnezeu” (II Cor. 5, 21, *Biblia 1988*).

E sigur că antichitatea păgână nu avea noţiunea de *păcat*, aşa cum apare în concepţia creştină şi nici nu considera că *a te naște om* înseamnă a te naște *sub legea păcatului strămoșesc*, care se moşteneşte din neam în neam, de la Protopărinţii noştri Adam și Eva până astăzi, căci „în Adam toţi mor” (I Cor. 15, 22, *Biblia 1988*). Așa încât versurile *„Da, mă voi naște din păcat,/ Primind o altă lege”* nu pot fi înțelese decât în relaţie cu dogma ortodoxă.

Numai că versurile imediat următoare se îndepărtează de această concepție creştină, pentru că vorbesc despre o dezlegare de veşnicie a lui Hyperion: *„Cu veșnicia sunt legat,/ Ci voi să mă dezlege”*. Putem însă gândi *veșnicia* la care se referă poetul și ca pe o alegorie, dacă mergem pe firul interpretării oferite de Eminescu însuși, anume că Hyperion (*Hyper-eon = peste/ dincolo de timp*) este un alter-ego al poetului de geniu.

Semnificaţia *dezlegării de veşnicie* ar fi prin urmare alta: poetul, care se consideră un om ales, un fiu al lui Dumnezeu, un geniu în care Dumnezeu a pus

„nemargini de gândire” (*În vremi de mult trecute*), ar dori să primească de la Dumnezeu posibilitatea *împlinirii pe pământ*, deși împlinirea lui nu este destinată lumii acesteia. Însă alegorie este tot poemul...

Răspunsul lui Dumnezeu este lung și *deloc simplu*, deși pare (ca întreg poemul, de altfel):

– „Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume;

Tu vrei un om să te socoți,
Cu ei să te asameni?
Dar piară oamenii cu toți,
S-ar naște iarăși oameni.

Ei numai doar durează-n vânt
Deșerte idealuri –
Când valuri află un mormânt,
Răsar în urmă valuri;

Ei doar au stele cu noroc
Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,
Și nu cunoaștem moarte.

Din sânul vecinicului ieri
Trăiește azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer

S-aprinde iarăși soare;

Părând pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

Discursul pedagogic al lui Dumnezeu – al lui Hristos, mai precis (după cum am arătat mai devreme) – insistă pe două aspecte contradictorii care sunt *împletite* în versurile de mai sus: *caracterul muritor* și van al existențelor umane care se derulează *la întâmplare*, la voia destinului sau a *norocului* ori sub imperiul unor *„deșerte idealuri”* (pe care poetul le-a descris pe îndelete în *Scrisoarea I*) versus *nemurirea* celor care se ridică mai presus de acest vârtej existențial.

Aflăm că Hyperion *răsare „c-o-ntreagă lume” din genuni*. *Răsărirea* lui – este luceafărul de seară – înseamnă aducere aminte, de fiecare dată, de *geneza lumii*, de nașterea ei *din genuni* (din ape): *„Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?/ N-a fost lume pricepută și nici minte* [umană] *s-o priceapă”* (*Scrisoarea I*).

Am arătat altădată că *prăpastie* și *genune*, în psalmii lui Dosoftei, înseamnă *adânc de apă*, fiind, așadar, sinonim cu *noian de ape* (*noian* era un termen utilizat în poezie de Budai-Deleanu și de Asachi). Și credem că această secvență corespunde cu ceea ce scrie în aceste versete:

„ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος/ În început Dumnezeu a făcut cerul și pământul. Iar pământul era nevăzut [fiind sub ape] și fără formă și întuneric [era] deasupra abisului [adâncului de ape]. Și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apei" (Fac. 1, 1-2, *LXX*)[251].

Am văzut că, în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, creația aștrilor, de către Dumnezeu, ocupă *un loc poetic* important, chiar dacă *lumina* a fost creată în ziua întâi, iar aștrii abia în ziua a patra (ca să fie *vase* purtătoare ale *luminii dintâi*). Totuși, aștrii (soarele, luna și stelele) sunt, la Dosoftei, cei care *dau zare* lumii, care deschid *orizontul cosmic*.

Pentru Eminescu, răsărirea *lunii*, a *luceferilor*/ a *stelelor* reprezintă momentul de supremă meditație și emoție, în care *contemplă* cu mintea *geneza lumii*. De aceea Hyperion-Luceafărul *„din genuni/ Răsai c-o-ntreagă lume"*.

Ioana Em. Petrescu a făcut această corelație ideatică între *înserare* și *geneză*:

„Seara eminesciană (*ceas al tainei*) este [...] un timp al *izvorârii*, când *stelele nasc umezi pe bolta senină* (*Sara pe deal*) [...] Timp sacru,

---

[251] Traducerea aparține Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/.

înserarea eminesciană e o *perpetuă reeditare a genezei* (s. n.)”[252].

Am putea fi *întru totul* de acord cu exprimarea aceasta, numai că autoarea înțelege *reeditarea* în sensul filosofiei kantiene, ca o continuă *renaștere* a lumilor. Spre deosebire de cele susținute de Ioana Petrescu, noi considerăm că *înserarea* eminesciană este un *moment anamnetic* și nu o sugestie a *renașterii ciclice* a cosmosului, care să-i fi fost indicată lui Eminescu de filosofia lui Kant.

Chiar *terminologia poetică* eminesciană, ortodoxă și teologic-liturgică (inclusiv acel *ceas al tainei*), ne dezvăluie că *înserările* din poemele lui Eminescu sunt *icoane* ale genezei lumii și nu ilustrează filosofia *renașterilor succesive* ale universului. Reamintesc ceea ce afirmam altădată:

> „Pe de altă parte, după cum remarca Ioana Em. Petrescu (*Eminescu. Modele cosmologice și viziuni poetice*), izvorârea cosmică a lunii și a stelelor, în opera eminesciană, se petrece la ceasul înserării – *O, ceas al tainei, asfințit de sară* (*Trecut-au anii*) – și reprezintă o reeditare perpetuă a genezei și o izvodire a lumilor din lumină [în sensul că ilustrează, în fiecare seară, *un tablou/ o icoană* a ei]. Ceasul înserării, în

---

[252] Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefațată de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005, p. 43-44.

Ortodoxie, are multiple semnificații. Seara este timpul începutului lumii („Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi” – Fac. 1, 5), timpul când Protopărinții Adam și Eva au căzut din Rai (Fac. 3, 8), și timpul când Hristos a murit pe Cruce și a rezidit întru Sine umanitatea, reînnoind întreaga Sa creație.

La ceasul înserării se cântă *„Lumină lină”*, imn în care este lăudat Hristos ca Cel ce este Lumina lină a slavei Tatălui și Creatorul a toate.

Aceeași *„Lumină lină”* pe care, cu puțină vreme înainte de moarte, Eminescu și-a arătat dorința de a o asculta în fiecare seară, dacă va fi înmormântat lângă o Mănăstire la marginea mării – după unele mărturii.

Putem spune așadar că Eminescu a simțit *înserarea* ca fiind ceasul prielnic în care se fac vizibile [ochiului contemplativ] temeliile lumii, adâncul de lumină și de raționalitate al creației, zidite după chipul Logosului-Lumină, al Cuvântului-*Gând* [care a creat lumea]”[253].

De aceea Hyperion (luceafărul de seară) este cel ce *„din genuni/ Răsai c-o-ntragă lume”*. Semnificațiile *răsăririi de stele* și ale *înserării tainice* le-a reținut Eminescu de la Dosoftei și din cultul și teologia ortodoxă.

---

[253] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului*, op. cit., p. 417.

A se vedea, în continuare, p. 417-420.

Și Hyperion aude această mustrare: *„Nu cere semne și minuni/ Care n-au chip și nume”*. Din *Sfânta Scriptură* cunoaștem că Dumnezeu face *semne și minuni* ca răspuns la rugăciunile oamenilor sfinți sau atunci când proniază viața oamenilor (spre exemplu, atunci când îl trimite pe Sfântul Moise în fața lui faraon pentru a-l convinge să elibereze poporul lui Israel din robie).

În *Viețile Sfinților* se întâmplă minuni sau ei *fac semne și minuni* pentru a se întări în credință sau pentru a-i încredința pe alții de existența, de mila și de dreptatea lui Dumnezeu. Însă există și *cereri* care nu sunt după voia lui Dumnezeu[254] (am utilizat *Biblia 1988*, care, în aceste exemple, e foarte aproape de expresivitatea celei din 1688):

> „Iar El, răspunzând, le-a zis: *Neam viclean și desfrânat cere semn, dar semn nu i se va da, decât semnul lui Iona proorocul*” (Mt. 12, 39).
>
> „Și apropiindu-se fariseii și saducheii și ispitindu-L, I-au cerut să le arate semn din cer. Iar El, răspunzând, le-a zis: *Când se face seară, ziceți: «Mâine va fi timp frumos, pentru că e cerul roșu». Iar dimineața ziceți: «Astăzi va fi furtună, pentru că cerul este roșu-posomorât». Fățarnicilor, fața cerului știți s-o judecați, dar semnele vremilor nu puteți! Neam viclean și adulter cere semn și*

[254] Am scris și aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/29/nu-cere-semne-si-minuni/.

> *semn nu se va da lui, decât numai semnul lui Iona.* Și lăsându-i, a plecat” (Mt. 16, 1-4).
>
> „Și au ieșit fariseii și se sfădeau cu El, cerând de la El semn din cer, ispitindu-L. Și Iisus, suspinând cu duhul Său, a zis: *Pentru ce neamul acesta cere semn? Adevărat grăiesc vouă că nu se va da semn acestui neam*” (Mc. 8, 11-12).
>
> „Iar îngrămădindu-se mulțimile, El a început a zice: *Neamul acesta este un neam viclean; cere semn dar semn nu i se va da decât semnul proorocului Iona. Căci precum a fost Iona un semn pentru Niniviteni așa va fi și Fiul Omului semn pentru acest neam*” (Lc. 11, 29-30).

Pe Hyperion, Hristos Dumnezeu îl ceartă pentru că cere *semne și minuni* care vin în contradicție nu cu *puterea* Sa, ci cu *voința* Sa. Pentru că nu este dorința Lui ca el să renunțe la cele *nemuritoare* pentru cele *deșarte*.

Și toată pledoaria care urmează vizează tocmai scoaterea în evidență a *deșertăciunilor* (o temă *fundamentală* a literaturii române vechi și care este pusă în relief de primele *opere poetice*, în sens modern, ale perioadei literare vechi: *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei și *Viiața lumii* a lui Miron Costin).

Existența umană este supusă trecerii timpului și morții, e caracterizată de succesiunea de generații prin care, spre disperarea poetului, *se repetă* aceeași experiență a zădărniciei umane, aceleași *patimi* și *erori*:

„Dar piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni.// Ei numai doar durează-n vânt/ Deșerte idealuri – /.../ Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de soarte /.../ Căci toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște”.

Aș vrea să atrag atenția asupra faptului că poetul se exprimă destul de clar: *„Dar piară oamenii cu toți,/* ***S-ar naște iarăși*** *oameni”*. Și: *„Căci toți se nasc spre a muri/* ***Și mor spre a se naște*** [alții]*”.*

Eminescu nu spune niciodată: *mor spre **a renaște***. Deși nimic nu l-ar fi împiedicat. Nu considerăm, prin urmare, că aici poate fi vorba de transmigrația sufletului sau metempsihoză. La fel, nu este vorba despre *renașterea ciclică* a universului, în versurile următoare:

Din sânul vecinicului ieri
Trăiește azi ce moare,
Un soare de s-ar stinge-n cer
S-aprinde iarăși soare;

Părând pe veci a răsări,
Din urmă moartea-l paște,
Căci toți se nasc spre a muri
Și mor spre a se naște.

În opinia noastră, Eminescu exprimă o *filosofie* ortodoxă, pe care o enunța și Dimitrie Cantemir:

„Socotește dară că ***după viiață moartea aliargă***, căci precum Apostolul mărturisește: «*Nemernici* [străini/ trecători] *sântem pre pământ*» (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip*. gl. 3, sh. 20; *Petru, Cartea 1* [Epistola I] gl. 2, sh. 11. [...]

Pentru că au Eclisiastul cunoscut și dzice: *«Ce iaste cela ce-au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste acela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să să facă»* (gl. 1, sh. 9)”[255].

În *Biblia 1688*: „Ce e cea ce fu? Ceaea ce va să fie. Și ce e cea ce s-au făcut? Aceasta ce va să să facă” (Eccl. 1, 9).

Filosofia lui Cantemir și a Ecclesiastului este cea la care face apel și Eminescu:

„Ce este viitorul? Trecutul cel întors/ E ***șirul cel de patimi cel pururea retors****”* (*Ca o făclie...*)*;*

„Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două fețe/ Vede-n capăt începutul/ Cine știe să le-nvețe/ Tot ce-a fost ori o să fie/ În prezent le-avem pe toate,/ Dar de-a lor ***zădărnicie****/ Te întreabă și socoate”* (*Glossă*).

Iar, după cum bine a observat Micea Scarlat, „*Luceafărul* exprimă alegoric ceea ce *Glossa* rostește gnomic”[256]. *Luceafărul*: *„Un soare de s-ar stinge-n cer/*

---

[255] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990, p. 87.

[256] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984, p. 122.

S-aprinde iarăși soare”. Glossa: *„În zădar un soare pare/ A pieri în noaptea spumii,/ Tot atunci el și răsare/ Pe o altă față-a lumii”*[257].

Luceafărul (variantă)[258]: *„Dacă tăria s-ar negri/ De vijelii rebele/ Și dacă stelele-ar peri/ S-ar naște iarăși stele. /…/ Să cază lumile-n genuni/ Ca frunze reci pe vânturi/ Pământuri piară-n stricăciuni/ S-ar naște iar pământuri // Și când vezi soarele asfințit/ Că intră roșu-n apă/ Pe alt pământ a răsărit/ Și ziua o să-nceapă”*. Iar

> „*Glossa* revelează, într-o retorică identică celei a *Părintelui* din *Luceafărul*, atașamentul poetului, în mod esențial, față de valorile eternității, de etica stabilității și a nemuririi.
>
> Vremea *stă* și *trece*, concomitent: *«În zădar și timpi și stele/ Ne-ar părea lunecătoare,/ Sunt ca frunze toate cele/ Din copacul ce nu moare./ Peste-un an revin în stoluri/ Păsări ce se-ntind să plece,/* ***Între-a vieții două poluri*** [nașterea și moartea]/ ***Totul stă și totul trece***»[259]”[260].

Din nou, *filosofia* este preluată de la același Cantemir, pentru care omul stă

> „*precum sfera* [stă fixă] ***între doaă poluri***, așe el între doaă țenchiuri, între naștere și între

[257] M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, p. 109-110.
[258] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 383.
[259] M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, p. 111.
[260] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 373.

moarte, cu nepărăsite [neîncetate] *clătiri, mutări și griji*, iaste suppus”[261].

Afirmând că *„Dacă tăria s-ar negri/ De vijelii rebele/ Și dacă stelele-ar peri/ S-ar naște iarăși stele. /…/ Să cază lumile-n genuni/ Ca frunze reci pe vânturi/ Pământuri piară-n stricăciuni/S-ar naște iar pământuri”* sau *„piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni”*, Dumnezeu nu spune că toate aceste lucruri se și întâmplă astfel în univers, ci că *puterea Sa creatoare* este neîncetată, în vreme ce tot ceea ce este creat *din nimic* și este trecător, atârnă de raza vieții care vine de la El, *„precum pulberea se joacă în imperiul unei raze”* (*Scrisoarea I*): *„Pe când tot ce aleargă și-n șiruri se așterne/ Repaosă în raza gândirii cei eterne” (Ca o făclie)*.

Dacă El Și-ar retrage *raza*, lumea nu ar mai avea suport existențial și *ar pieri*. Însă Dumnezeu ar putea oricând crea *alte lumi*. Aceasta este o afirmație *dogmatică* a teologiei ortodoxe, pe care, în urma Sfinților Părinți, o expune și Sfântul Antim Ivireanul:

> „Dumnezeu însă, Carele numai cu un cuvânt au făcut și au zidit toate lucrurile cele văzute și nevăzute, poate cu adevărat, *cu a Lui preaputernicie*, să facă stele mai luminoase decât acestea ce strălucesc pre ceriu și lună mai iscusită decât aceasta ce ne povățuiaște noaptea și soare mai

---

[261] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, op. cit., p. 104.

> strălucitoriu şi mai luminat decât acesta, carele stinge cu lumina lui toate celialalte lumini şi ceriuri mai mari şi mai largi în rotocolime şi pasări mai cu dulce glasuri şi flori mai cu multe mirosuri şi copaci mai nalţi şi mai roditori şi vânturi mai sănătoase şi văzduhuri mai de folos şi hiară mai multe la număr şi mai de multe feliuri *şi mai multe lumi decât aceasta* ce lăcuim poate să zidească în mărime şi în meşterşug mai minunate…"[262].

Ceea ce afirmă Hristos Dumnezeu în *învățătura* pe care i-o transmite Luceafărului-Hyperion, în parabola lui Eminescu, este *puterea Sa de creație infinită*, a Celui care a zidit cerul cu stele și pământul cu marea și pe toți oamenii, dar Care *ar putea* să le și nimicească, *dacă ar dori*. Ceea ce nu se întâmplă.

Însă Eminescu surprinde în aceste versuri diferența colosală, inexprimabilă, incomensurabilă care există între *ceea ce este* Dumnezeu din veșnicie, Creatorul tuturor lucrurilor, și *ceea ce este* creatura Sa, oricare ar fi ea, dar cu atât mai mult cea *materială* și *muritoare*.

Diferența dintre *etern* și *muritor*…

Poetul ne transmite aceste lucruri sub forma *lecției* pe care i-o predă Dumnezeu lui Hyperion.

O strofă din această *pedagogie*,

---

[262] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 19.

Ei numai doar durează-n *vânt*
Deșerte idealuri –
Când *valuri* află un mormânt,
Răsar în urmă *valuri*;

ne trimite cu gândul la o altă poezie. Ne gândim, desigur, la poemul *Dintre sute de catarge*, cu al său binecunoscut refren: *„Vânturile, valurile /…/ Valurile, vânturile”*. Poem pe care l-am comentat integral altădată[263]. De asemenea, despre *stele cu noroc* și despre *stele…fără noroc* am mai discutat[264].

Despre *deșertăciunea* celor lumești și omenești amintesc cu prisosință cărțile românești vechi. În poezie, autorul *Luceafărului* cunoștea experiența duhovnicească transmisă de Dosoftei și Miron Costin (despre care am mai vorbit[265]):

Zâlele cu număr mi-s la Tine-n palmă,
Nainte-Ț[i] mi-i statul nice de o samă.
Omul, cât de-a hirea, *este o nemică*.

De vreme ce *trece ca o umbră rară*,

[263] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2012/03/13/dintre-sute-de-catarge/.

[264] Idem: http://www.teologiepentruazi.ro/2007/11/28/omul-cu-stea-si-omul-cu-noroc/.

[265] Idem: http://www.teologiepentruazi.ro/2011/05/16/ce-este-omul/.

Zădar să trudește de zî pănă-n sară,
De ș-agonisește s-aibă și pre mâine;
Strânsura ce strânge *nu ști cui rămâne*. /.../

Așa-i deșert omul ca o haină slabă,
Stricată de molii și fără de treabă. /.../
Ca și toți părinții mei am fost nemernic [străin]
Într-această lume, *toată viața jelnic*.

(Ps. 38, 15-46)

*

Nu-ntoarce, Doamne, pre omul
Să-l cuprinză-n jele somnul,
C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină
Tot omul de supt lumină.

De i-ar fi viața de lungă
'Ntr-o mie de a[n]i s-agiungă,
Naintea Ta este scurtă
Ca cea zî de ieri trecută. /.../

Ca otava ce să trece
De soare și de vânt rece,
De demineață-i cu floare,
Sara-i veștedă de soare,

A doua zî să usucă,
Ca-n cuptori când o aruncă. /.../

Și de svânta Ta lumină
Veacul nostru ne-nstrăină.

Zâlele noastre le neacă
Urgia Ta și le sacă.
A[n]ii ni să trec cu grabă,
Ca o painjină slabă. /.../

Această lume deșartă
Ne-mblânzește și ne ceartă /.../
Nime n-a scăpa să iasă
Din *urgia ei cea deasă*...

(Ps. 89, 9-46)

*

Că-m trec zâlele *ca fumul*,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește *iarbă tăiată*
Mi-este inema săcată...
(Ps. 101, 13-16)

(Dosoftei, *Psaltirea în versuri*)

*

Trec zilele *ca umbra*, ca umbra de vară; /.../
Fum și umbră sunt toate, visuri și părere.

Ce nu petrece lumea și-n *ce nu-i cădere?*
Spuma mării și *nor* supt cer *trecătoriu*.

Ce e în lume să nu aibă *nume muritoriu*?
Zice David prorocul: *„Viiața ieste floare,*
Nu trăiește, ce îndată ieste trecătoare”.
„Viierme sunt eu și nu om”, tot acela strigă...[etc].

(Miron Costin, *Viiața lumii*)

Eminescu nu se detașează de această concepție asupra *nimicniciei* umane. Ceea ce subliniază el, însă, atât în pedagogia Părintelui ceresc din *Luceafărul*, cât și în *Glossă*, este *repetiția* în toată istoria a *erorilor* și a *ororilor* umane, *învârtirea* în jurul soarelui a acelorași *vanități omenești*, în condițiile în care omul știe foarte bine că *nu moștenește pământul* și că nimic din acest univers material nu este etern, ci toate sunt *pieritoare*.

Eminescu accentuează foarte mult sentimentul de *déjà vu* al periplului de generații umane (*„Dar piară oamenii cu toți,/ S-ar naște iarăși oameni” (Luceafărul)*; *„Microscopice popoare, regi, osteni și învățați/ Ne succedem generații și ne credem minunați/ Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,/ În acea nemărginire* ***ne-nvârtim*** *uitând cu totul/ Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată” (Scrisoarea I)*), caracterul caleidoscopic, teatral, al *pasiunilor* omenești (subliniat în *Glossă*: *„Și de mii de ani încoace/ Lumea-i*

veselă și tristă;/ Alte măști, aceeași piesă,/ Alte guri, aceeași gamă”).

Lumea aceasta deșartă se învârte, comportându-se *instinctual*, într-un univers care el însuși se mișcă *mecanic*, după legi prestabilite de Dumnezeu, neschimbate.

Poetul stabilește o corelație între *mecanica patimilor* umane și *legea instinctului* sau a mișcărilor cosmice *iraționale*. Astfel, *valuri* trec *după valuri*, soarele *răsare și apune* zilnic, păsările pleacă și se întorc periodic…totul în univers este *flux și reflux*, *mișcare orbitală*, *„migrație eternă* [perpetuă, fără a fi *eternă* în adevăratul sens al cuvântului]*”* (*Memento mori*).

Eminescu admiră *unicitatea*, lucrurile unice (precum este *geneza* lumii) sau oamenii *unici* și în niciun caz fenomenele *repetitive* sau oamenii care se complac într-o existență lipsită de aspirația spre Absolut, *„la același șir de patimi deopotrivă fiind robi”* (*Scrisoarea I*), în toată istoria, fără să se plictisească vreodată de a-și *explora* patimile și de a-și expune *prostiile* drept mari izbânzi ale *înțelepciunii* lor.

Ei nu văd că existența lor pe pământ e limitată, *„că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată”* (*Scrisoarea I*). *Repetiția* mecanică, irațională, instinctualitatea și părerea vană îi repugnă poetului, mai ales când e vorba de repetiția *nemerniciilor* omenești: *„Te-or întrece nătărăii,/ De ai fi cu stea în frunte;/ Teamă n-ai /…/ Ce e val ca valul trece”* (*Glossă*).

Despre toate acestea îi *predică* Dumnezeu lui Hyperion, cuprinzându-le într-o retorică succintă dar

convingătoare. Pentru că, pe scurt, a renunța la *chemarea lui Dumnezeu*, la darul Lui și a vrea să fii *ca toți oamenii*, pentru o *fericire* pământească de scurtă durată, înseamnă a accepta să intri în *vârtejul* amețitor și fără sens al patimilor telurice – de aceea, când Luceafărul *cădea* din demnitatea sa, *„apa undea-au fost căzut/ În cercuri se rotește”* sau *„ceru-ncepe a roti/ În locul unde piere”*.

În *Glossă*:

Nici încline a ei limbă
Recea cumpăn-a gândirii
Înspre clipa ce se schimbă
Pentru *masca fericirii*,
Ce *din moartea ei se naște*
Și o clipă ține poate;
Pentru cine o cunoaște
Toate-s vechi și nouă toate.

„Și nu este *nimic nou* sub soare/ καὶ οὐκ ἔστιν πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον” (Eccl. 1, 9, *LXX*).

Fericirea pământească *„din moartea ei se naște*[266]*/ Și o clipă ține poate”*. Însă faptul că toată această

---

[266] Într-un manuscris românesc, conținând o carte a Sfântului Nicodim Aghioritul, care este acum ms. B.A.R. 3074 (*Cărticică sfătui-toare, pentru păzirea celor cinci simțuri, și a nălucirei, și a minții, și a inimii. Și pentru acestea, iare, sânt îndulcirile ceale duhovnicești și chiar ale minții*), Eminescu a citit aceste rânduri și le-a subliniat cu creion roșu, despre vremea vieții noastre care nu este altceva „fără decât o curgere de minunte priimitoare una altiia; care, *una să naște din moartea altiia*, și și atuncea omul începe a muri când începe a trăi”, f. 83^r-83^v.

învățătură, în *Luceafărul*, aparține Părintelui ceresc, *Izvorului de vieți* și *Dătătorului de moarte*, ar fi trebuit să pună pe gânduri exegeza noastră literară. Pentru că aceasta înseamnă că aveam de-a face nu cu o *morală umană*, ci cu o ***învățătură revelată***.

Cu alte cuvinte, exegeza noastră ar fi trebuit să implice mai puțin în discuție *filosofia greacă* și *ataraxia stoică* (chiar și Bușulenga greșește atunci când numește *Glossa* „mic manual de înțelepciune stoică”[267]) și mai mult *apathia/ nepătimirea* promovate de învățătura ortodoxă, isihastă.

Opinia noastră este aceea că, deși acceptăm că poemul este o alegorie, această pedagogie nu este doar *atribuită* de poet lui Dumnezeu, ci ea reprezintă *filosofia* pe care Eminescu și-a format-o în timp, *fundamentând*-o pe *Revelația* Lui, care este *Tradiția ortodoxă* și *Sfânta Scriptură*, pe comentariile teologice și manualele isihaste care aprofundează în mod *practic* învățătura dumnezeiască din *Scriptură*.

Toată *didactica isihastă* insistă pe contemplarea înțelesurilor lumii fără a te implica *pătimaș* în lucrurile

---

A se vedea și cartea noatră, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 392.

[267] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viața*, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 287.

Deși nu se menționează acest lucru, cartea este o reeditare, apărând mai întâi în vol. *Eminescu. Viață, creație, cultură*, Ed. Eminescu, 1989 (volum ce reunește, pe lângă biografia poetului, cele două cărți anterioare, ale autoarei, despre Eminescu), apoi cu titlul: *Eminescu. Viața*, Ed. Elion, București, 2000. În ediția din 2009 are în plus doar un articol final al autoarei (11 p.), care se numește *Eminescu între credință și cunoaștere*, și care este tot un articol mai vechi.

ei. Dorința de mărire, patima concupiscenței, încrederea în sine și într-un ideal oarecare, uman/ teluric, pe care ți l-ai stabilit, acestea și multe alte *patimi* sunt combătute în cărțile Ortodoxiei, cerându-se credinciosului *să moară* sufletește și duhovnicește pentru lume și *să trăiască* pentru viața veșnică cu Dumnezeu.

E posibil ca unii, privind superficial, să vadă aici *întrepătrunderi* cu filosofia antică stoică, dar cele două învățături pornesc de la rațiuni și urmăresc scopuri cu totul diferite.

De asemenea, cine este interesat, poate urmări viața și practica ascetică la filosofii greci și la nevoitorii creștin-ortodocși, în paralel, și va observa diferențe colosale.

Eminescu însuși nu era străin de practica ascetică: undeva vorbește despre rugăciunea inimii și de urmări directe ale ei, așa cum am mai spus („Prin rugăciune și umilință *se întărește mușchiul inimii* noastre, de putem suporta durerea”[268]), amintește el însuși despre *vise* și *vedenii*, după cum am pomenit mai sus (în poemele *Răsai asupra mea* și *Înger de pază*).

În ceea ce ne privește, avem convingerea că Eminescu a fost influențat *în mod fundamental* de cărțile românești vechi – multe dintre ele având conținut isihast-filocalic sau moral-ortodox – care au

---

[268] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. Perpessicius, p. 348.

Am spus, undeva mai sus, că o asemenea afirmație nu o poate face sau nu poate să stârnească interesul decât celui care *practică* sau *a practicat* exerciții ascetice isihaste.

stat *la baza* formației sale intelectuale și pe care nu a încetat niciodată să le caute și să le studieze.

Celelalte *filosofii* le-a cunoscut Eminescu mai târziu și le-a asimilat organic în patrimoniul său spiritual lăuntric, fără ca ele să aibă rolul de suprapuneri care să nege sau să facă uitată *temelia* cugetărilor sale, mai ales că lectura vechilor cărți românești nu a fost niciodată părăsită de poet.

Mai departe, răspunsul Dumnezeiescului Părinte (care este Hristos Dumnezeu) se concentrează asupra personalității lui Hyperion:

Iar tu, *Hyperion, rămâi*
Oriunde ai apune...
Cere-mi – cuvântul meu dentâi[269],
Să-ți dau înțelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cântare
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-l faci împărăție.

---

[269] În M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, 1939, p. 178, scrie: *„Cere-mi – cuvântul meu de 'ntâiu,/ Să-ți dau înțelepciune?”*. Perpessicius a revenit asupra grafiei în M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, EPL, 1964, ed. cit., p. 175: *„Cere-mi cuvântul meu dentâi – / Să-ți dau înțelepciune?”*.

Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel *pământ rătăcitor*
Și vezi ce te așteaptă”.

În primul rând, Dumnezeu *îl reașază* pe Hyperion în demnitatea lui, pe care acesta și-ar fi dorit să o părăsească: *„Iar tu, Hyperion, rămâi/ Oriunde ai apune”*.

Rămâi *etern*, oriunde *ai apune*. Dezlegând alegoria, înțelegem că poetul își prospecta *eternitatea*, oricare i-ar fi fost *apunerea*, adică *moartea*.

Într-o variantă manuscrisă, Părintele Hristos îi spune lui Hyperion:

Tu poți muri numai atunci
Când pierzi credința-n mine.

Și ***n-o poți pierde*** căci *tu vezi*
Cum toate-n vremi se leagă
Și dacă tu n-ai înțeles
Au cine să-nțeleagă[?][270].

[270] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389.

Cu alte cuvinte, a nu te lăsa *fascinat* de deșertăciunile umane și lumești înseamnă *a nu pierde credința în Dumnezeu*.

Pentru următoarele două versuri („*Cere-mi – cuvântul meu dentâi,/ Să-ți dau înțelepciune?*”), ÎPS Bartolomeu Anania a propus, prin 1983, o interpretare care și mie mi-a rămas multă vreme *în memorie* și mi-a influențat *întrucâtva* perspectiva asupra versurilor[271].

Din păcate, această interpretare a ÎPS Bartolomeu ascunde *o eroare* foarte gravă – pe care n-a sesizat-o nimeni și pe care n-am înțeles-o prea bine până acum, când am ajuns să comentez poemul în amănunt – și de care trebuie să mă delimitez.

Să urmărim faptele. Așadar, într-un articol intitulat *Drama divină a lui Hyperion*[272], acesta spune că lui Mihai Bulacu

> „îi datorăm, se pare, descoperirea unei pagini inedite de manuscris eminescian (în Biblioteca Academiei) pe care se află însemnarea: *Legenda Luceafărului*, dedesubtul căreia începe transcrierea autografă a prologului din Evanghelia după Ioan. [...] Ca atare, nu pentru un simplu divertisment va fi transcris el prologul

[271] A se vedea articolul nostru din 22 martie 2008: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/.

[272] Publicat în *Telegraful român*, nr. 17-20 din 1983 și reluat în: Valeriu Anania, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 141-146.

Evangheliei a patra și nu puțin va fi meditat asupra deschiderii: *La început a fost cuvântul*.

Eminescu nu putea să ignore că acest Cuvânt de la început, în mărturisirea creștină nu era altceva decât Fiul, a doua persoană a Sfintei Treimi, de o ființă cu Tatăl *prin Carele toate s-au făcut*.

Așadar, Cuvântul e de aceeași esență cu Tatăl și participă la creație ca factor activ. Prologul ioanic însă mai are un pol: *Și Cuvântul trup s-a făcut*. Prin urmare, la început e vorba de Logosul primordial, născut din Tatăl mai înainte de timp, apoi de Logosul întrupat, născut din Fecioară prin Duhul Sfânt. [...]

În universul poemului eminescian, [se ivește] o întrebare crucială: *îi aparține Hyperion naturii create, sau participă la natura divină necreată?* (s. n.)

Câteva variante ale *Luceafărului*, păstrate în manuscris, folosesc de câteva ori sintagma *Lumină din Lumină* [de fapt: *lumină din lumină*, majusculele fiind stabilite de Valeriu Anania], evident preluată din Simbolul Credinței și cu trimitere directă la Logosul primordial.

Dacă poetul nu a folosit-o și în textul definitiv, aceasta se lămurește prin tendința orică-rei mari poezii de a evita explicitul și de a opta pentru implicit, în favoarea ambiguității artistice, ceea ce asigură deschiderea perpetuă a unei capodopere.

> În textul publicat însă *e tot atât de limpede că Hyperion are aceeași natură cu a Tatălui* (s. n.). Domnul se referă la *Cuvântul meu dintâi*, la cel ce răsare *din genuni c-o-ntreagă lume* (nu odată cu lumea, ci cu lumea după el). În zborul său înalt, Luceafărul vede *ca-n ziua cea dintâi, cum izvorau lumine*, ca o amintire a părtășiei lui la creație".

ÎPS Bartolomeu nu sesizează însă că, susținând acestea, îl face pe Eminescu *eretic*. Și încă un *mare eretic*. Sursele creștine pe care le invocă sunt adevărate și suntem de acord că trebuie aduse în dezbatere, însă interpretarea pe care o acordă el versurilor este eronată.

Pentru că una este ca Luceafărul-Hyperion să fie o *creatură* a lui Dumnezeu care împletește, în caracterul său, *trăsături paradoxale*, dovedind pulsiuni contrare, care necesită limpezire, și cu totul altceva este să susții că el este *deoființă cu Tatăl* – că este *Unul din Treime*, adică – și, prin aceasta, să introduci *nedesăvârșirea* sau *tendința spre păcat* în Dumnezeire!

Chiar considerând poemul o *alegorie*, nu poți să-i oferi decât interpretarea pe care am expus-o în comentariul nostru. Poți să spui că în portretul spiritual al Luceafărului (ca și în al altor avatari eminescieni) se împletesc trăsături *cristice* (blândețe, iubire, jertfelnicie), însă identificarea *totală* a Luceafărului cu Hristos, cu Logosul *necreat* și *creator de lumi*, este aberantă. Luceafărul-Hyperion este *un fiu* al lui

Dumnezeu, nu *Fiul lui Dumnezeu*. Este un *hristos după har*, nu după natură. Mergând pe firul acestei interpretări, se ajunge la concluzia că Eminescu s-a crezut pe sine a fi...*Logosul creator*. Și nu cred că Eminescu a crezut vreodată așa ceva sau ar fi avut intenția să sugereze o asemenea idee.

Înțeleg că autorul putea fi indus în eroare de mai multe *indicii* din poem, pe unele menționându-le el însuși. Însă am explicat mai sus cum se poate înțelege faptul că Luceafărul răsare *din genuni c-o-ntreagă lume*, precum și acela că vede *ca-n ziua cea dintâi, cum izvorau lumine*.

Da, e adevărat că poetul a manifestat inițial tendința de a-i atribui Luceafărului o *natură increată*. Acest lucru trebuie însă cercetat cu mare grijă. Ea datează de pe vremea când scria *Fata-n grădina de aur*, poetizarea basmului cules de Kunisch, în care Dumnezeu îi răspunde zmeului astfel: *„demone,/ Tu, care nici nu ești a mea făptură;/ Tu, ce sfințești a cerului colone/ Cu glasul mândru de eternă gură.../Cuvânt curat ce-ai existat, Eone,/ Când Universul era ceață sură”*. Eminescu urma, aici, relatările din basm, în care zmeul nemuritor îi promite fetei să o ducă unde este locașul lui, adică „acolo unde e lumină veșnică, mai sus de nori”[273].

Luceafărul se îndepărtează însă foarte mult nu numai de basmul popular, ci și de prima sa prelucrare poetică.

[273] *Cf.* D. Caracostea, op. cit., p. 22.

Unele variante ale *Luceafărului*, deși nu sunt deloc la fel de *inechivoce* în exprimare, par totuși a sugera ceva asemănător: *„Ca adevăr din sânul meu/ Tu faci din mine parte/ Dar adevărul ca și eu/ Noi nu cunoaștem moarte”* sau *„Lumină din lumină/ Ești parte tu din mine”*[274].

Însă este o mare diferență – o *uriașă* diferență – între a considera că Eminescu a împrumutat *termeni* sau *expresii* din hristologie, pentru a sugera *înrudirea* cu Dumnezeu a omului de geniu, și a considera că poetul a implementat *chiar dogma hristologică* în poem, pentru a o asocia ființei Luceafărului!

Eminescu însuși și-a domolit acea tendință inițială, de care vorbeam, excluzând versurile *prea insinuante* din varianta finală. Și credem că a făcut aceasta nu „în favoarea ambiguității artistice”, cum afirmă ÎPS Bartolomeu, pe care poetul n-a apreciat-o niciodată în detrimentul adevărului.

Ba mai mult, versurile indicate, în care se recunoaște sintagma *lumină din lumină*, fac parte din variante *primitive* sau *bruionare* ale poemului. Ele nu apar nici în *Legenda Luceafărului* (*penultima* versiune, cum zice Perpessicius), în care există totuși indicația *plângerii* la întâlnirea cu *neantul*, precum și cea a *auzului îndepărtat* al glasului lui Dumnezeu. Lucruri care nu pot fi nicidecum caracteristice unui *Ipostas divin*, dar pe care ÎPS Bartolomeu nu le-a remarcat deloc, după cum n-a remarcat nici multitudinea

[274] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389.

elementelor care *contrazic flagrant* ipoteza sa, aceea că „Hyperion are *aceeași natură* cu a Tatălui”.

Încercând să stabilească și o asemănare între atitudinea Luceafărului și cea a lui Hristos în grădina Ghetsimani, este din nou în eroare. Sfântul Ioan Scărarul ne lămurește în această privință:

> „*Frica de moarte* este o însușire a firii [umane, pe care a îmbrăcat-o și Hristos], intrată în ea [în fire] prin neascultare[a protopărinților Adam și Eva]. Iar *tremurarea de moarte* este semnul păcatelor nepăcăite. Hristos are frică de moarte, dar *nu tremură*...”[275].

Luceafărul însă *tremură* în fața morții.

De altfel, afirmând că „Hyperion are *aceeași natură* cu a Tatălui”, ÎPS Bartolomeu se situează, paradoxal, de aceeași parte cu Ion Negoițescu și cu Ioana Em. Petrescu, care au susținut totdeauna „consubstanțialitatea” Luceafărului cu Demiurgul sau cu...„neființa divină”, considerându-l însă pe Eminescu un „spirit ateu”[276].

Iar, pe de altă parte, nu putem crede vreodată că poetul încerca să insinueze faptul că este *Dumnezeu după fire* și nu *după înfiere*, ceea ce ar fi fost cu adevărat *o cădere luciferică* – ba chiar l-ar transforma într-un predecesor al *Antihristului* nietzschean sau le-

---

[275] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1992, p. 156.

[276] Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 221.

ar da dreptate celor care l-au acuzat de *insanitate* –, ci pretenția sa era aceea că *geniul* face parte dintr-o ierarhie foarte înaltă, că este *foarte aproape* de Dumnezeu, ca un *dumnezeu după har*. Și că nu i se poate *îngădui* moartea, la fel ca tuturor acelora care își duc viața în indiferență față de valorile veșniciei.

În schimb, ÎPS Bartolomeu, încercând să justifice cumva interpretarea sa, nu face decât să *înrăutățească* lucrurile:

> „Dacă se prezumă o neputință a lui Dumnezeu, una singură, aceasta e imposibilitatea lui de a deveni creatură, de a Se limita pe Sine, de a renunța la propria Lui esență, de a-și anula Ființa. *Imposibilitatea e nu numai a Părintelui, ci și a lui Hyperion, ca unul ce participă la natura Acestuia* (s. n.). [...]
>
> Luceafărul eminescian, ca astru al nopții, pare a fi și creatură, dar mai degrabă un ipostas al increatului, cu menirea de a lumina. *Drama lui este aceea că nu-și poate părăsi condiția ipostatică. Este numai* o *dramă interioară, nu și o prăbușire tragică* (s. n.)”.

Ne întrebăm, cu regret, dacă autorul a gândit profund aceste cuvinte, pe care le-a așternut pe hârtie, dacă și-a dat seama de consecințele dezastruoase ale introducerii unei *drame* în Treime/ în Dumnezeire, chiar și în discuția despre o ficțiune poetică.

Cum ar putea *Logosul dumnezeiesc* să dorească *să-Și părăsească ipostasul*? A spune că Dumnezeu trăiește *drama* de a nu nu putea deveni *creatură* echivalează cu afirmația lui Camus sau a lui Cioran, aceea că Dumnezeu *pizmuiește* creația Sa. Nici nu vreau să mă gândesc mai departe sau să încerc să pronunț care ar fi *ultimele consecințe* ale unei asemenea prezumții.

Nu pot să spun decât că ÎPS Bartolomeu s-a lăsat dus *prea departe* pe aripile imaginației, încercând să explice prezența prologului din Evanghelia Sfântului Ioan pe foaia de manuscris cu *Luceafărul*.

Eminescu se putea gândi și cu *alt scop* la înalta teologie a Sfântului Ioan Teologul, pe care acesta a introdus-o în începutul Evangheliei sale și care poate fi citită *antifonic*, în relație, adică, cu primele afirmații din *Geneza/ Facerea*. Pentru că „la început era Cuvântul" (In. 1, 1) *răspunde* sau *corespunde* acelui: „la început a făcut Dumnezeu cerul și pământul" (Fac. 1, 1).

Dumnezeu Cuvântul a făcut cerul și pământul.

Iar Eminescu, ca și Luceafărul-Hyperion, *se raportează* la Dumnezeu Cuvântul, *Izvorul de vieți*, și în niciun caz *nu se substituie* Lui. Hyperion vorbește *nu cu Tatăl*, chiar dacă I se adresează cu apelativul *Părinte*, ci cu Hristos Dumnezeu (Care, în rugăciunile ortodoxe, de asemenea este numit *Părinte*), cunoscând, foarte probabil, ceea ce mai mulți Sfinți Părinți susțin, aceea că, în vechime, Sfinții Proroci ai Vechiului Testament (ba chiar și Adam și Eva) au vorbit cu

Hristos Domnul sau L-au văzut în vedenie pe „Fiul omului”, chiar înainte de întruparea Sa, ca o profețire a acesteia. Și Hristos este numit *Părinte al nostru*, „Părinte al îndurărilor”[277].

În privința *apelativelor* utilizate în rugăciuni, trebuie precizat că ele sunt *comune* ipostasurilor dumnezeiești, atunci când privesc puterea/ măreția dumnezeiască sau îndurarea/ mila Sa cea din veșnicie. Și dacă Hyperion *vorbește* cu Logosul divin, cum ar putea fi el însuși...*Logosul*? Eminescu *nu îndrăznește* nici măcar să afirme că Hyperion *Îl vede* pe Dumnezeu Cuvântul, ci, îndepărtând relatarea *fantezist-naivă* a basmului despre îngenuncherea zmeului în fața tronului dumnezeiesc, ne lasă să înțelegem că Hyperion *vorbește doar* cu Hristos, *auzindu-I* glasul.

Cum ar fi putut deci insinua că Hyperion *este* Logosul sau că este *de aceeași natură* cu Dumnezeu, când nici nu îndrăznește *să-L vadă*?

Adresarea cu *Părinte* și *Doamne* – deși de largă utilizare în rugăciunile ortodoxe – ne amintește de exprimarea lui Miron Costin, din poemul *Viiața lumii*: *„Tu, **Părinte** al tuturor, **Doamne** și Împărate,/ Singur numai **covârșești vremi nemăsurate**”*. În care, în mod cert, Miron Costin nu se referea numai la Tatăl, pentru că nu numai Tatăl este *veșnic*, ci și Fiul și Duhul.

Și din nou ne gândim la numele *Hyperion – cel ce trece peste timp/ dincolo de veac*, de veacul acesta –, cât

---

[277] *Rugăciune către Domnul nostru Iisus Hristos*, în vol. *Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei*, cu introducere, note și comentarii de Virgil Cândea, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 216.

și la versurile: *„Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte”*[278]. Fapt care nouă nu ne sugerează o *lipsă de început* a lui Hyperion, adică o ființă *de aceeași esență* cu Dumnezeu, ci o dorință de *înrudire* cu Dumnezeu, de *moștenire* a veșniciei Sale, pe care El Însuși o dorește pentru fiii Săi. Mai ales că Hyperion mărturisește despre sine însuși, inechivoc: *„Din chaos, Doamne,-am apărut /.../ Și din repaos m-am născut”* adică a fost creat *din nimic*, ca orice altă *făptură* a lui Dumnezeu.

Am arătat, mai devreme, că tradiția biblică și patristic-ortodoxă consideră că oamenii au fost zidiți ca să devină *nemuritori* și *dumnezei după har*. Neagoe Basarb introducea această învățătură în paginile sale:

> „Iar alte făpturi câte sântu supt ceriu și lucrurile ale lui Dumnezeu, toate sântu tocmite și rânduite în treaba și în slujba neamului omenes-

---

[278] În *Faptele Sfântului [Mucenic] Calistrat* (27 septembrie), există următoarea învățătură despre Dumnezeu, neașteptat de asemănătoare cu versurile amintite ale lui Eminescu: „Dumnezeu este lumină fără umbră, este nevăzut și de neatins; *El nu are nici început, nici sfârșit; viață fără sfârșit, veșnicie fără schimbare*, aceasta este El. *El nu are nici margini, nici loc*, ci este în toate lucrurile, El este pretutindeni și nu există un loc în care El să nu fie. Nu este nimeni înaintea Lui, nici după El, nici lângă El. Firea Lui nu poate fi cunoscută, nici înțeleasă. Dar pentru slăbiciunea noastră, El este numit lumină și viață, adevăr, nemurire, veșnicie, putere, înțelepciune, cuget și orice alte nume ce sunt auzite din cărțile sfinte”, *cf. Pătimirile Sfinților Martiri*, cuvânt înainte, note și comentarii de F. C. Conybeare, traducere din limba engleză de Monica Medeleanu, Ed. Herald, București, 2008, p. 202.

Nu știm dacă Eminescu a cunoscut ceva asemănător cu fragmentul pe care l-am citat aici, dar ni s-a părut interesant a remarca similitudinile.

cu: soarile, luna, stelile, văzduhul, vântul, ploile, pământul și marea și toate câte-s într-însa. Iar pre omul făcu-l viețuitoriu și împărat și biruitor tuturor faptelor sale câte sântu supt cer, și încă nu numai atâta; ci-l făcu soț [tovarăș/ prieten] și moștean și iubit fiiu și-l dărui ***de fu dumnezeu*** și biruitor împărății sale cei cerești, cum iaste scris și zice: «Fiți sfinți, scum sântu și Eu Sfânt, fiți dumnezei, cum sântu și Eu Dumnezeu!». Și iar mai zice: «Eu ziș: toți sânteți dumnezei și fiți fiii Celui de sus, iară voi muriți ca oamenii și ca unul din domni cădeți»”[279].

Despre această *înrudire* cu Dumnezeu vorbește și Sfântul Dosoftei, versificând *Psaltirea*:

Că Tu, Doamne Svinte, în ***ruda direaptă***
Ț-gătez[i] lăcuința, [pentru cei] carii [cu] drag Te-așteaptă.
/.../
Să să veselească Iacov în tot șirul [Sfinților],
Cu toț[i] credincioșii ce-are Izrailul.

(Ps. 13, 23-32)

*

A Ta este, Doamne, lumea și pământul,
Ce le-ai împlut Sângur dintâi cu cuvântul.
Și toate din lume de Tine-s făcute /.../

---

[279] *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, op. cit., p. 127.

Numai cine are mâni nevinovate,
Inemă curată și fără păcate /.../
Unul ca acela de la Domnul are
Dar și bunătate, milă și spori mare.

Și ***aceasta-i ruda*** ce cearcă pre Domnul,
Spițele acestea să le ști tot omul.
Să meargă pre dânse și să-L vază-n față,
Domnul lui Iacov cercând cu dulceață.

(Ps. 23, 1-20)

Numai cei cu *„inemă curată și fără păcate”* pot *„să-L vază-n față”* pe Dumnezeu, ceea ce Luceafărul eminescian nu îndrăznește să facă, din cauza patimii sale *„fără saț”* și *„himerice”*.

Însă Sfinții sunt *spița neamului lui Dumnezeu*, ruda Lui (însemnând: *neamul Lui*), cum zice Dosoftei. Dacă fiica de-mpărat era *„din rude mari împărătești”* (expresie derivată tot din scriitura lui Dosoftei, după cum am arătat mai sus), Luceafărul-Hyperion este *din ruda Împăratului* veșnic.

În virtutea acestei *rudenii*, credem, Eminescu a încercat (prin sintagme de genul *lumină din lumină* și prin alte exprimări poetice asemănătoare) să sugereze un grad de *mare intimitate* cu Creatorul a geniului poetic.

Însă această *intimitate* nu exclude *eroarea*, *căderea* sau *nedesăvârșirea* acestor *rude ale Domnului*.

Ba dimpotrivă, mai toți din această *spiță* au cunoscut și experiența *căderii din har*, precum – spre exemplu – Solomon *„poetul-rege”* cu *„psalmodică gândire”*, care *„cânta pe împăratul în hlamidă de lumină”*, adică pe Împăratul Hristos[280], și care, totuși, *„ieșind din templul sacru lasă gândul lui **să cadă**,/ Căci amorul îl așteaptă cu-a lui umeri de zăpadă”* (*Memento mori*).

La fel, Hyperion devine Luceafăr *„rătăcitor”* (sau *„Luceafărul cel de dureri”*[281]) pentru același *amor cu umeri de zăpadă*.

Sfântul Solomon este, între oameni, cel care a primit *cea mai mare înțelepciune* de la Dumnezeu. Înțelepciune pe care Hristos i-o oferă și lui Hyperion: *„Cere-mi – cuvântul meu dentâi,/ Să-ți dau înțelepciune?”*.

Ceea ce îi oferă Dumnezeu lui Hyperion este *forța de creație* (*„cuvântul meu dentâi”*, cuvântul creator) și *înțelepciunea „poetului-rege”* Solomon. Ba chiar o variantă este foarte explicită, în acest sens: *„Vrei **din** cuvântul meu de 'ntâiu* [cu care am creat lumea]/ *Să-ți dau înțelepciune?”* [282]. Așadar, *cuvântul* (*„cuvântul meu dentâi”*) este mai degrabă un *dar* oferit de Dumnezeu. Un *dar* care i se oferă la un moment dat și pe care *nu-l avea* din eternitate, pentru că Hyperion nu-și avea

---

[280] Pentru că Eminescu *a combinat* haina/ mantia din Ps. 103, 2 (unde Dumnezeu este „Cel ce *Te îmbraci cu lumina* ca și cu o *haină*”) cu mantia purpurie sau *hlamida* (în grecește, dar și în traducerea românească a imnelor din *Triod*) în care a fost îmbrăcat Hristos, spre batjocură, mai înainte de Răstignirea Sa.

[281] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 408.

[282] Idem, p. 438.

ființa din veșnicie, nu era coetern sau consubstanțial cu Dumnezeu, pentru că, dacă ar fi fost astfel, nu ar mai fi fost nevoie să i se dăruiască *harul înțelepciunii* și *harul creator*.

Înțelegem, însă, din aceste versuri, și faptul că *înțelepciunea* și *forța creatoare* sunt sinonime sau *congruente* pentru Eminescu!

Adevărul dumnezeiesc și *creația* nu sunt lucruri distincte pentru poet. *Creația poetică*, oricât de mult ar fi rodul imaginației, nu contravine *Adevărului*, nu îl neagă și nu e manifestarea iconoclasmului.

Așadar, Dumnezeu încearcă să-i schimbe gândul Luceafărului-Hyperion și, după ce-i amintește *deșertăciunea lumii*, îi aduce alte argumente pentru a-l convinge să nu aleagă condiția muritoare pentru *„o oră/* ***oară*** *de iubire”* – expresia a fost împrumutată de Eminescu tot de la Dosoftei: *„Ai noștri părinț[i] nunțălesese/ În Eghipet a Tale ciudese* [minuni]*/ Ce-ai făcut cu dânș[i] într-acea țară,/ Și mila Ta cea multă uitară./ Și Te mâniară-ntr-acea* ***oară****”* (Ps. 105, 23-27).

Prima dintre *soluții* ar fi, după cum am arătat deja, să primească soarta împăratului Solomon, *„poetul-rege”* care a îmbinat *înțelepciunea dumnezeiască* și *harul creator* în ființa sa. Și ni se pare firesc ca aceasta să fie *prima propunere* din partea lui Hristos Dumnezeu, a Celui care este *Înțelepciunea* care a creat tot universul:

> „Fericit omul carele au aflat înțelepciunea și pământeanul carele știe înțelepciunea. Pentru că

mai bine e pre ea a neguțători decât visterii de aur și argint. [...]

Lemn de viață [pomul vieții] iaste [ea] la toți ceia ce să țin de dânsa și celor ce să razimă pre ea ca pre Domnul e întemeiată.

Dumnezeu cu înțelepciunea întemeie pământul și găti ceriurile cu mintea. Cu simțirea [puterea] Lui beznile să rupsără și norii curseră roao [rouă]. [...]

Luați învățătură, și nu argint; și minte, mai multă decât aur lămurit [curățit/ aur cât mai pur]; și luați simțiri [dumnezeiești], [mai bine] decât aur curat; pentru că mai bună e înțelepciunea decât pietrile ceale scumpe, și tot cinstitul [demnitarul în lume] nu iaste vreadnic ei.

Eu, Înțelepciunea [Hristos]***, sălășluiiu* [am întemeiat] *sfatul; și mintea, și gândul – Eu am chemat.*** [...]

De voiu spune voao ceale ce să fac în toate zilele, voiu pomeni ceale den veac să le număr[283].

Domnul zidi pre Mine, începătura căilor Lui la lucrurile Lui; ***mainte [mai înainte] de veac*** Mă întemeie, [mai înainte] de-nceput[ul lumii][284],

---

[283] Dumnezeu face *în toate zilele* ceea ce face *din veac*. Prin aceasta ne comunică faptul că Înțelepciunea este un Ipostas veșnic al lui Dumnezeu, Care a cugetat din veșnicie pe cele pe care acum le proniază.

[284] Se referă fie la *nașterea din veșnicie* a Fiului din Tatăl. Prin cuvintele inspirate ale Sfântului Solomon, Hristos vorbește aici despre Sine Însuși, în mod tainic/ metaforic, ca despre Cel ce este Cuvântul Tatălui mai înainte de veci, Înțelepciunea prin Care a fost zidită/ creată lumea.

mai nainte decât a face pământul, și mai nainte decât a face beznele [abisurile/ adâncurile apelor], mai nainte decât a ieși izvoarăle apelor, mai nainte de a se întări munții și mai nainte de toate dealurile [Tatăl] ***Mă naște***. [...]

Când gătiia [crea] ceriul, ***eram de față*** [împreună-Creator] ***cu El***; când usebiia scaunul Său preste vânturi, când tari făcea pre cei de sus nori și cum tare punea izvoarăle celui de supt ceriu, când punea mării cercetarea Lui, și apele nu vor trece [de] gura Lui [de porunca gurii Lui], și tari făcea temeaile pământului; [atunci, Eu] ***eram lângă El tocmind*** [creând lumea și orânduind-o]***, Eu*** [Înțelepciunea Hristos] ***eram cu carea să bucura și în toate zilele Mă veseliiam în fața Lui preste toată vreamea***" (Pild. lui Sol. 3. 13-13, 18-21; 8. 10-12, 21-31, *Biblia 1688*).

O astfel de *relatare poetică* se regăsește și la Iov cap. 38, în Ps. 103, la Înț. lui Is. Sir. cap. 43 etc., cu privire la zidirea lumii și la frumusețea, măreția și armonia ei. Iar Eminescu putea primi *sugestii* și din

---

El pune în antiteză *zidirea* Sa, adică *nașterea Sa din veșnicie*, cu ceea ce înseamnă *zidirea/ creatura Sa*, cele pe care El le-a zidit. Prin aceasta arată că este Ziditorul celor zidite, pentru că începutul ființării Sale este *din veșnicie*, de la Tatăl.

„Zidi pre Mine" și *„Mă întemeie"* sunt sinonime cu *nașterea Sa din veșnicie*, sunt o exprimare metaforică utilizată tocmai pentru a exprima diferența inexprimabilă față de modul *venirii întru ființă* al tuturor celorlalte creaturi din univers.

partea acestor pasaje biblice, nu numai din Rig-Veda, pentru a *poetiza* geneza lumii (motivul pentru care a apelat la Rig-Veda ține de rațiuni pe care le-am discutat altădată).

Hristos, Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu Tatăl, a creat lumea și tot El, în poemul alegoric al lui Eminescu, îi oferă lui Hyperion *înțelepciune creatoare* (înțelepciunea Sa creatoare): *„Cere-mi – cuvântul meu dentâi, / Să-ți dau înțelepciune?”*.

Dumnezeu dăruiește înțelepciunea Sa fiilor Săi („Iară noi, gândul lui Hristos avem”: I Cor. 2, 16, *Biblia 1688*) și puterea de a fi *creatori*, chiar dacă forța lor de creație, fiind *făpturi* ale Lui, nu se compară cu a Ziditorului lumii.

Eminescu a considerat că, prin forța lor de creație, dăruită de Dumnezeu, *geniile* sunt niște copii ai Lui: *„Dumnezeu în lume le ține loc de tată/ Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată. /.../ Că-n lumea din afară tu nu ai moștenire,/ A pus în tine Domnul nemargini de gândire. /.../ Astă nemărginire de gând ce-i pusă-n tine/ O lume e în lume și în vecie ține”* (*În vremi de mult trecute/ Povestea magului...*).

În ceea ce privește *veșnicia* creației poetice geniale (*„în vecie ține”*), aceasta reprezintă o credință personală a lui Eminescu, care considera că, după moarte, Dumnezeu îi va da să vadă și să trăiască în lumea pe care a creat-o cu forța gândirii sale sau într-una asemănătoare, în *raiul* pe care l-a văzut cu ochii minții, cu păduri, izvoare și luceferi – un univers întreg care va prinde viață, cumva:

Când moartea va cuprinde viaţa ta lumească,
Când corpul tău cădea-va de vreme risipit,
Vei coborî tu singur în viaţa-ţi sufletească
Și vei dura în spaţiu-i stelos nemărginit;

Cum Dumnezeu cuprinde cu viaţa lui cerească
Lumi, stele, timp și spaţiu ș-atomul nezărit,
Cum toate-s el și dânsul în toate e cuprins
Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins.

(*În vremi de mult trecute...*)

În aceasta constă *înrudirea* geniului cu Dumnezeu, în optica poetului. În poemul *În vremi de mult trecute...*, aceste lucruri îi sunt *șoptite* feciorului de împărat de către un *„seraf mare”*. Dar cert este că, din fragedă tinerețe, poetul a crezut că cel ce contemplă *„steaua singurătății”* (*Odă (în metru antic)*), acela *„trece peste nemărginirea timpului/ În ramurile gândului/ În sfintele lunci,/ Unde păsări ca el/ Se-ntrec în cântări”* (*Numai poetul*).

Amănuntul *păsărilor minunate* care cântă în Rai provine din *Viețile Sfinților*, dintr-o viziune extatică a Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos:

> *„Pasări era în pomii aceia făr’ de număr*, unile aripi de aur având, iar altele albe ca zăpada, iar altele cu feluri de înpiestriciuni [culori]. Și șădea *pre rămurele* pomilor Raiului și *prea frumos cânta*,

cât de dulceața glasului cântărilor *nu mă simțiiam pre sine-m[i]*”[285].

„*Paseri în sadurile acelea era fără de număr*, unele aripi de aur având și altele albe ca zăpada, iar altele pestrițe în multe feliuri. Și ședea *pre ramurile* pomilor raiului și *cânta prea frumos*, cât din glasul cel dulce al cântării lor *nu-mi aduceam aminte de sine-mi*”[286].

Eminescu vroia să se mute, după moarte, *„în ramurile gândului”*, acolo unde își construise un univers *după asemănarea* celui pe care îl zidise Creatorul, în care poetul *s-a simțit răpit*:

Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,
Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.

(*O,-nțelepciune ai aripi de ceară!*)

---

[285] *Cf.* Cătălina Velculescu, *Nebuni pentru Hristos*, Ed. Paideia, București, 2007, p. 257.
[286] Idem, p. 284.

Hristos a zidit un univers pentru *„cine are urechi s-audă ce murmur[ă] /…/ prorocitoare stele”* (*Memento mori*). Căci „cine are urechi de auzit” (Mt. 11, 15; 13, 9; Mc. 4, 9; 4, 23; Lc. 8, 8; 14, 35; Apoc. 2, 7; 2, 11; 2, 17; 2, 29; 3, 13; 3, 22) cuvintele *Scripturii*, are și *urechi mistice* ca să audă ce murmură tainic cuvintele *scripturii cosmice*.

Eminescu a privit *natura cosmică*, creația lui Dumnezeu, ca pe un *rai* sau ca pe un pridvor al Raiului. Așadar, înțelegem de ce Dumnezeu îi oferă lui Hyperion *„cuvântul meu dentâi”* și *„înțelepciune”*. Înțelepciunea Sa *creatoare*, nu înțelepciune omenească, din aceea cu *„aripi de ceară”*.

Însă, uneori, Eminescu recunoștea că puterea sa de creație este *incomparabil* mai mică decât cea dumnezeiască:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremei, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune…
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă e mult, mult mai presus.

(*Icoană și privaz*)

În strofa următoare din *Luceafărul*, *Părintele* său și al lumii îi oferă forța *cântării orfice*:

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca *dup-a ei cântare*
Să se ia munții cu păduri
Și insulele-n mare?

De data aceasta, *darul* lui Dumnezeu nu este în sensul *creării de lumi*, ci al stingerii lumilor, este o *putere eshatonică*. Dar și în acest sens, după cum se vede, *geniul poetic* este caracterizat prin *asemănarea cu Dumnezeu*, Cel ce a creat lumea dar a hotărât și ceasul sfârșitului ei.

Ne amintim și versurile din *Memento mori/ Panorama deșertăciunilor*:

Iar pe *piatra prăvălită*, lângă *marea-ntunecată*
Stă Orfeu – cotul în razim pe-a lui *arfă sfărâmată*...
Ochiu-ntunecos și-ntoarce și-l aruncă aiurind
Când la stelele eterne, când la jocul blând al mării.
Glasu-i, ce-*nviase stânca*, stins de-*aripa disperărei*,
Asculta cum vântu-nșală și cum undele îl mint.

De-ar fi aruncat în caos arfa-i de cântări îmflată,
Toată lumea după dânsa, de-al ei sunet atârnată,
Ar fi curs în săi eterne, lin și-ncet ar fi căzut...
Caravane de sori regii, cârduri lungi de blonde lune

Și popoarele de stele, universu-n rugăciune,
În migrație eternă[,] de demult s-ar fi pierdut. /.../

Dar el o zvârli în mare... [etc].

În *Luceafărul*, după cântarea orfică s-ar lua *„munții cu păduri/ Și insulele-n mare”*, ceea ce putem interpreta ca o exprimare metonimică, pentru a desemna întregul univers, cu atât mai mult cu cât *pădurile/ codrii* și *marea* sunt, cu adevărat, pentru Eminescu, simboluri ale *adâncimii* și ale *imensității* cosmice.

În *Memento mori*, Orfeu stă *„lângă marea-ntunecată”*, cu cotul *„pe-a lui arfă sfărâmată”*, într-o atitudine de *disperare*, pentru ca, apoi, să-și arunce *arfa* în mare. În altă poezie, chiar marea *„se-ndoaie ca o liră/ Cu valuri înstrunită”* (*În căutarea Șeherezadei*).

În ultima noastră carte despre Eminescu, remarcam tocmai faptul că *puterea* acestui Orfeu eminescian o depășește *cu mult* pe cea a personajului mitic (care n-ar fi putut *să învie stânca* sau să provoace *sfârșitul galaxiilor*) și luam în considerare faptul ca Eminescu să fi cunoscut asimilarea *metaforică*, în iconografia creștinismului primar, a lui Hristos cu Orfeu, Hristos fiind Cel care *îmblânzește/ împacă* oamenii și toată creația prin cuvântul Său[287]. Ne frapează, în plus, faptul că Orfeu, în această secvență din *Memento mori*, stă *„pe*

[287] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 207-208.

piatra prăvălită”, fiind cel *„ce-nviase stânca”* – amănunte care ne indică scena Învierii.

Înviase, adică, *stânca* inimii oamenilor prin jertfa și moartea Sa...numai că oamenii au uitat toate acestea, ceea ce produce *disperarea* Domnului, întristarea Sa pentru lumea care s-a înstrăinat de El. Nu spunea și Pascal că Hristos e *în agonie* până la sfârșitul lumii?

După *înțelepciune* și *putere creatoare*, Dumnezeu adaugă, la darurile anterioare, *„dreptate și tărie”* (alte atribute ale Sale):

Vrei poate-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?
Ți-aș da pământul în bucăți
Să-l faci împărăție.

Îți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu-n lung și marea-n larg,
Dar moartea nu se poate...

Cu alte cuvinte, ceea ce Dumnezeu îi oferă lui Hyperion, în locul păcatului și al morții, este: *asemănarea cu Sine*.

Dumnezeu se opune *morții* pentru că nu e indiferent față de creatura Sa, pe care o iubește, față de cel ce este *după chipul Său*. El i-ar face oricare din aceste *daruri* numai să nu aleagă *moartea*. În manus-

crise găsim și aceste variante, la care poetul s-a gândit, dar la care a renunțat ulterior:

De vrei o patimă de sfânt
În inima ta cruda
Îți [dau] un petec de pământ
Ca [să] te cheme Budda.

Vrei să vezi lumea ca'n Olimp
Cum eu ți-am arătat-o
Îți dau o fășie de timp
Ca să te cheme Plato[288].

*

Și dacă vrei să fii un sfânt
Să știi ce-i chinul, truda
Îți dau un petec de pământ
Ca să te cheme Buddha

De vrei *în număr să mă chemi*
În lumea ce-am creat-o
Îți dau o fâșie de vremi
Să te numească Plato[289].

Eminescu a renunțat însă la aceste strofe, care erau înainte de *secvența Orfeu* – intercalate, deci, între

[288] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 389-390.
[289] Idem, p. 406.

darul *înțelepciunii creatoare* și cel al puterii „orfice” de a destrăma lumile.

Poetul așezase inițial episoadele cu Buddha și Platon după întrebarea: *„Să-ți dau înțelepciune”*?, ca o ilustrare personalizată a acestei *înțelepciuni*, dar se pare că, într-un final, n-a mai considerat că filosofia acelora este cu adevărat *înțelepciune*.

Eminescu a renunțat pur și simplu la aceste versuri, care ar fi vorbit despre ipostaza sa de *filosof*, de întemeietor de religii sau de sisteme religioase. Se pare că, până la urmă, el a vrut să se identifice alegoric numai cu un *creator* de lumi ale gândirii și ale poeziei și cu un *împărțitor de dreptate*, renunțând la Buddha și la Platon, pentru că Prototipul/ Arhetipul său este Hristos, Dumnezeu Cuvântul.

Nu s-a recunoscut în ipostaza filosofilor speculativi, adică a acelora care nu cunosc nimic revelat despre Dumnezeu și veșnicie, ci doar *bâjbâie* după Adevăr, filosofând dubitativ – *„Palid stă cugetătorul* [Greciei antice]*, căci gândirea-i e în doliu:/ În zădar el grămădește lumea într-un singur semn;/ Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede”*...(*Memento mori*).

Hyperion ascultă și *primește* lecția pe care i-a ținut-o *Părintele* său:

„Și pentru cine vrei să mori?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel *pământ rătăcitor*
Și vezi ce te așteaptă”.

În locul lui menit din ceri
Hyperion se-ntoarsă[290]
Și, ca și-n ziua cea de ieri,
Lumina și-o revarsă.

Nu mai e Luceafăr *rătăcitor*, ci Hyperion care *se întoarce în cer*, în *locul menit lui* de Dumnezeu.

Numai *pământul* rămâne *să rătăcească* mai departe: *„acel pământ rătăcitor”*. Hyperion înțelege că nu trebuie să facă parte dintre *pământenii/ muritorii rătăcitori* departe de Dumnezeu, care își ascultă patimile și au idealuri mici sau scopuri meschine.

Însă, din nou, variantele rămase în manuscris ne prezintă situații interesante:

Oricare mândru început
Cu un sfârșit se ’nche[i]e
Când îngerul au dispărut
Rămâi cu o feme[i]e

Dar totuși nu sfârșești de spus
Și ’ncepi aceleași plângeri
Căci când femeile s ’au dus
Din nou s ’arată îngeri[291].

---

[290] Am folosit *„ceri”* și *„se-ntoarsă”*, fără de care rima e imperfectă, în conformitate cu: Mihail Eminescu, *Poesii*, Editura Librăriei Socecu & Comp., București, 1884.

[291] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 390.

Aceste *iconizări* ni se par desprinse din hagiografii. În *Înger de pază*, poetul ne spunea ceva asemănător, vorbindu-ne despre *înlocuirea*, în viața sa, a Îngerului păzitor cu femeia:

Când sufletu-mi noaptea veghea în estaze,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins cu o haină de umbre și raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripile-a-ntins;
Dar cum te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor și de taină,
Fugi acel înger de ochiu-ți învins.

Ești demon, copilă, că numai c-o zare
Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare
Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare,
El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
Ori poate!...O,-nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaște trăsurile-ți pale,
Căci tu – *tu ești el*.

Să fi notat poetul, în aceste versuri, *experiențe* proprii *reale*? Și ce înseamnă: *„când femeile s 'au dus/ Din nou s'arată îngeri"*? Pentru că înțelegem sensul duhovnicesc, dar nu știm dacă este vorba despre vreo pildă patristică transformată în sentință sau despre o experiență personală.

Secvențele următoare din *Luceafărul* prezintă, în esență, scenariul obișnuit al poemelor de dragoste eminesciene:

Căci este sara-n asfințit
Și noaptea o să-nceapă;
Răsare luna liniștit
Și tremurând din apă

Și împle cu-ale ei scântei
Cărările din crânguri.
Sub șirul lung de mândri tei
Ședeau doi tineri singuri:

– „O, lasă-mi capul meu pe sân,
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Și negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci
Gândirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de patemi.

Și de asupra mea rămâi
Durerea mea de-o curmă,
Căci ești iubirea mea dentâi
Și visul meu din urmă”.

Hyperion vedea de sus

Uimirea-n a lor față;
Abia un braț pe gât i-a pus
Și ea l-a prins în brațe...

Miroase florile-argintii
Și cad, o dulce ploaie,
Pe creștetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie.

Este ceasul *asfințitului de seară* (*„ceas al tainei, asfințit de sară” – Trecut-au anii...*), când *„Răsare luna liniștit/ Și tremurând din apă”.*

E ceasul începutului lumii, care *răsare* din ape primordiale, și de care Eminescu își amintea atunci când vedea că *„este sara-n asfințit/ Și noaptea o să-nceapă”.*

Asfințitul este vremea când Dumnezeu ***a sfințit*** lumea pe care începea să o creeze. *Liniștea* e transcendentală, înalță peisajul într-o dimensiune eternă. Pentru că *geneza lumii* este unită cu *eshatologia*, adică: cu timpul *restaurării* ei în puritate și sfințenie.

Scânteierile luminii de lună în crânguri și miresmele amețitoare ale *șirului lung* de tei, ploile de miresme (*„Miroase florile-argintii/ Și cad, o dulce ploaie”*) au același rol de a transfigura peisajul terestru și de a-l transforma într-o grădină a Raiului.

Perspectiva aceasta e o constantă a liricii eminesciene:

Sara vine din arinişti,
Cu miroase o îmbată,
Cerul stelele-şi arată,
Solii dulci ai lungii linişti.

(*Povestea teiului*)

Aştrii cereşti sunt *solii lungii linişti* (infuzate şi aliterativ), adică ai *„**liniştei eterne** care-mi sună în urechi”* (*Scrisoarea IV*).

Teii *înalţi* sunt mereu *„cu flori pân-în pământ”* (*Povestea teiului*), *„cu umbra lată şi cu flori până-n pământ”* (*Scrisoarea IV*), plouând *miroase* îmbătătoare, ca şi când *ar umple* cu floarea şi mireasma lor *spaţiul întreg* dintre cer şi pământ. Ca şi când *ar astupa* golul, *distanţa* dintre cer şi pământ.

Mireasma lor (ca şi a salcâmilor şi a celorlalte multe flori din poezia eminesciană care fac *„văzduhul tămâiet” (Călin...)*) e o punte inefabilă către cer, un *liant* al oamenilor cu Raiul neveştejit şi neîmbătrânit.

Eminescu nu a ignorat semnificaţiile *mistice* ale miresmelor, în versurile sale încărcate de simboluri teologice. Vorbind despre simbolul *mirului*, Sfântul Dionisie Areopagitul ne spune:

> „suntem încredinţaţi că Iisus cel atotdumnezeiesc, fiind bine mirositor în chip mai presus de fiinţă, este Cel ce umple înţelegerea noastră de undele spirituale ale dumnezeieştii dulceţi.

Căci dacă perceperea bunelor mirosuri sensibile umple de o bună simțire și hrănește de multă plăcere puterea deosebitoare a organelor noastre mirositoare și dacă ceea ce percep e nevătămător și are în sine ceva corespunzător cu buna mireasmă, în chip asemănător se poate spune și de[spre] puterile noastre înțelegătoare [spirituale] rămase necorupte de vreo înclinare spre rău, în funcția naturală a calității lor deosebitoare, că vor percepe, după măsura lucrării dumnezeiești și a deschiderii corespunzătoare a minții spre ceea ce e dumnezeiesc, buna mireasmă cu obârșia în Dumnezeu și se vor umple de sfânta dulceață a hranei atotdumnezeiești.

Deci compoziția simbolică a mirului, ca *o formă a celor fără formă* (s. n.), ne prezintă pe Iisus ca pe Cel ce este izvorul îmbelșugat al bunelor miresme dumnezeiești percepute de noi. [...]

Și aceste miresme îndulcesc mințile cu buna simțire, prin sfintele percepții, folosindu-se de hrana lor spirituală”[292].

De aceea spuneam și altădată că *înmiresmarea*, în versurile poeților noștri, de la Bolintineanu până la mulți simboliști (iar la Eminescu în modul cel mai

[292] Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996, p. 86-87.

evident și cu prisosință), este un mod de spiritualizare a materiei urmărind *evadarea* în veșnicie[293].

Revenind la *Luceafărul*, ceea ce e tulburător e faptul că Eminescu nu le refuză celor doi tineri posibilitatea de a *se înălța* prin iubire. Ba chiar pajul *„guraliv și de nimic”* apare ca depășindu-și condiția, însetat și el de *liniște eternă*: *„Revarsă liniște de veci/ Pe noaptea mea de patemi”*.

Asemenea, și tânăra este *transfigurată*, strălucind *„cu farmecul luminii reci”* – intelectuale, nepătimașe – care poate inspira gândirea (*„gândirile străbate-mi”*).

Nu mai sunt numiți *Cătălin* și *Cătălina*, ci – așa cum s-a spus și se poate aprecia despre perechile din câteva poeme eminesciene (*Făt-Frumos din tei*, *Crăiasa din povești*, *Dorința*, *Povestea codrului*, *Povestea teiului*) –, devin o *paradigmă*, reiterează cuplul primordial, fericirea paradisiacă.

Deși poetul considera că în lume este *„ici-colo câte-un geniu și preste tot gunoi”* (*Icoană și privaz*), el credea totuși că oamenii au posibilitatea, *dacă vor*, să se înalțe *deasupra patimilor* lor.

Eminescu revine însă la optica sa *severă* atunci când fata *îl invocă* din nou pe Luceafăr, în mod egoist, reducându-l la ipostaza de *stea norocoasă*, tocmai ceea ce el nu era (*„Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de*

---

[293] A se vedea cartea noastră: *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 126-134, 174-176, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

soarte,/ Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte"):

– „Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n codru și în gând,
Norocu-mi luminează!".

El tremură ca alte dăți
În codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri;

Dar ***nu mai cade*** ca-n trecut
În mări *din tot înaltul*:
– „Ce-ți pasă ție, *chip de lut*,
Dac-oi fi eu sau altul?

Trăind în *cercul vostru strimt*
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece".

Hyperion *nu mai cade din înalt*. Între a fi *Înger* sau *demon*, alege prima variată, ascultând învățătura Părintelui. *Chipurile de lut* au doar momente de fericire și de transfigurare, în care intuiesc cumva scopul adevărat al vieții, dar nu trăiesc toată viața iubind și dorind *veșnicia*.

Cercul păcatelor și al viciilor aduse de o viață trăită după voia hazardului, a *norocului*, limitează dramatic ființa umană, închizându-i orizontul veșniciei.

De aceea Hyperion rămâne *„rece”* față de noua chemare, adică *mort* față de toate patimile și tentațiile telurice, față de ispitele omenești: *„Ce e val ca valul trece;/ De te-ndeamnă, de te cheamă,/ Tu rămâi la toate rece”* (*Glossă*).

Poate tocmai de aceea fata îl vedea ca pe *„Un mort frumos cu ochii vii/ Ce scânteie-n afară”*. Scânteierile patimii erau *în afara* ființei lui ascetice, *sfinte*...

Eminescu, spunând *„nu spera și nu ai teamă”* și *„rămâi la toate rece”* (*Glossă*), traduce în versuri învățătura biblică și pedagogia isihastă:

> „Știu ale tale lucruri, căci nice reace ești, nice cald, *mai bine de ai fi reace* decât cald” (Apoc. 2, 15, *Biblia 1688*).

A consonantiza *nepătimirea* și *nemurirea*, aceasta o poate face numai o conștiință isihastă:

> „A zis Ava Macarie: «Dacă pentru tine (are aceeași valoare) disprețul ca și lauda, sărăcia ca și bogăția, lipsa ca și belșugul, *nu vei muri*»”[294].

---

[294] Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri. Omilii duhovnicești*, col. PSB, vol. 34, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu,

Iar a nu mai aștepta nimic de la lume și de la oameni, a fi ca un *mort* în viața aceasta înseamnă, pentru isihaști, a ajunge la *nepătimire*, la desăvârșire:

„Un frate a venit la Ava Macarie Egipteanul și i-a zis: «Ava, spune-mi cum să mă mântuiesc?». Și a răspuns bătrânul: «Du-te la morminte și ocărăște pe cei morți!».

Deci, plecând fratele, a ocărât și a bătut cu pietre (mormântul); apoi venind a spus bătrânului, iar acela i-a zis: «Nu ți-au vorbit nimic?». Și el a răspuns: «Nu».

Atunci i-a zis bătrânul: «Du-te iarăși, mâine, și de data aceasta laudă-i». Deci, ducându-se fratele, i-a lăudat; i-a numit apostoli, sfinți și drepți, apoi întorcându-se, a zis: «I-am lăudat». Și l-a întrebat bătrânul: «Nu ți-au răspuns nimic?». Iar fratele a zis: «Nu».

Atunci bătrânul a zis: «Vezi, le-ai spus vorbe de ocară și ei nu ți-au răspuns nimic; și le-ai spus vorbe de laudă și nu ți-au vorbit.

Tot așa și tu: dacă vrei să te mântuiești, *să te faci ca un mort*. Să nu iei în seamă nici nedreptatea oamenilor, nici lauda lor, *întocmai ca morții*, și vei putea să te mântuiești»”[295].

---

introducere, indici și note de Pr. Prof. Dr. N. Chițescu, Ed. IBMBOR, București, 1992, p. 61.

Am citat o ediție recentă, însă Eminescu a cunoscut viața și omiliile Sfântului Macarie cel Mare.

[295] Idem, p. 62.

La această *desăvârșire* spirituală n-a ajuns dascălul din *Scrisoarea I*, pentru că el spera încă la gloria postumă. De aceea, în optica lui Eminescu, oamenii geniali pot fi și ei *robi „la același șir de patimi"*, în rând cu *neghiobii* (*Scrisoarea I*).

Prin urmare, mai important chiar și decât a putea contempla mental *geneza* și *eshatologia* este a rămâne *rece/ mort* față de toate patimile, față de toate chemările și iluziile lumii[296].

---

[296] A-ți vedea păcatele și a ajunge la *nepătimire*, prin pocăință, după Sfinții Părinți, este mai important decât a vedea Îngeri sau decât a face minuni.

Memento mori și nostalgia Paradisului

Problema cea mai acută rămâne mereu pentru el
determinarea raporturilor dintre Dumnezeu și lume,
dintre existența definită ca vremelnicie și
Ființa identificată cu Veșnicia. [...] El este mai cu seamă
poetul unei viziuni cosmice, este un însetat de Absolut.
Acestei exigențe îi este subordonată întreaga sa lume lirică.

Rosa del Conte[297]

Aș dori să văd fața lui Dumnezeu,
zise el unui înger, ce trecea.

Sărmanul Dionis[298]

Celălalt ideal al vieții sale, anterior și preeminent *visului* de iubire, a fost cel al cărturăriei, al înțelepciunii care se poate deprinde și prin care dorea să descopere tainele cele mai adânci ale lumii, ale universului și ale ființei umane.

Biografia poetului ne descoperă, de altfel, *cu asupra de măsură*, faptul că a fost un *însetat* al lecturii și al cunoașterii.

În poemele eminesciene se pot observa dilemele adolescentului Eminescu, care oscila între a se dedica

[297] Rosa del Conte, op. cit., p. 26.
[298] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.

exclusiv studiului şi meditaţiei, cu o pasiune *ascetică*, sau a se încredinţa chemărilor iubirii (*Floare albastră*, *Scrisoarea II* etc.).

L-a ales pe primul și s-a întors la el mereu, cu fidelitate, în dezamăgirea sa amoroasă, dar nici întru acesta nu a cunoscut împlinirea, așa cum ne descoperă în două dintre marile sale poeme, *Memento mori* și *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară*.

În *Memento mori*, mesajul acesta e contextualizat istoric. Poetul a avut pretenţia să picteze tabloul istoriei lumii, în liniile sale esenţiale. Poemul, de dimensiuni epopeice, e o istorie a *căderilor* umane, începând de la originile lumii până la sfârșitul ei.

Între *căderi*, o inserează și pe a sa, fără a se menaja.

Privegheat de nelipsita lună, *„luna argintie, ca un palid dulce soare”* (chip *palid*-simbolic al *înțelepciunii solare*, divine, și care mai ghidează încă gândirea nostalgic-romatică în noaptea omenirii, cuprinse de *„forma cugetării reci”*), poetul coboară de la o lume ideală, formulată după modelul originar-religios al Paradisului în care *„sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină”*, până când ajunge la istoria lumii care este o sumă de secvenţialităţi, terminate cu epuizarea şi *înserarea* cugetărilor: *„Înserează și apune greul soare-n văi de mite”*. Decriptarea versului apare spre sfârșitul poemului: *„e apus de Zeitate ș-asfințire de idei”*. Vom reveni.

Aceeași concepție despre Paradis o regăsim și în alte poeme, ca spre exemplu în drama *Ștefan cel Tânăr*,

în care apare Ștefan cel Mare vorbind cu boierii, înainte de moarte: *„Eu mă duc/ La insula aceea scăldată-n ape sânte/ Unde din arbori negri cânt sfinți cu glasuri blânde/ Și unde luna-i soare, vărsând gândiri de aur/ Pe lumea liniștită”*.

Despre luna care, în Împărăția lui Dumnezeu, va lumina ca soarele, ne informează *Scriptura*, pe care o citează și Dimitrie Cantemir în *Divanul* său:

> „Adeverește: *lumina lui* [a Raiului, a Ierusalimului ceresc] *iaste Mielul, căci noapte nu va fi acolo* (*Apoc.* gl. 21, sh.25).
>
> Și Isaiia: *Nu va mai apune soarele tău* (gl. 60, sh. 20). O, luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: ***Fi-va lumina lunii ca a soarelui*** *și lumina soarelui înșeptită* (*Isaiia* gl. 30, sh. 26)”[299].

Observăm că *lumina lumii* și *lumina lunii* sunt aici sinonime.

Interpretarea tradițională, pe care o oferă și Cantemir, e aceea că *lumina lunii* simbolizează înțelepciunea acestei lumi (irizarea ei harică), care este acum parțială și care va deveni *ca a soarelui*, când oamenii vor vedea pe Soarele-Dumnezeu în față.

Imaginea Paradisului este recurentă în poem.

Insistăm pe acestă discuție, pentru că există două *naturi* în poezia lui Eminescu: una paradisiacă, edeni-

---

[299] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 104.

că, şi alta, care este natura cosmică, ce păstrează multe trăsături ale purităţii şi frumuseţii ei originare, care are elementele unui *spaţiu securizant*, dar nu are aceleaşi virtuţi ca Paradisul, ci este numai *tinda* lui, *pridvorul*.

Această natură nu deţine datele unei fericiri eterne, ci numai urme, *semne nostalgice* (Blaga le va numi *rune*, din cauza neclarității lor pentru conștiința modernă).

Civilizaţia umană ideală, în concepţia poetului, este civilizaţia paradisiacă, polisul edenic, Cetatea Raiului, a Ierusalimului celui de sus – în antiteză cu „oraşul lacrămilor”[300], cum numește Antim Ivireanul pământul acesta, care e „valea plângerii” (Ps. 83, 7).

Eminescu susţine acest lucru, între paranteze romantice, atunci când elogiază, în *Memento mori*, lumea configurată ca un Paradis al Daciei antice – dar şi împărăția soarelui și a lunii –, după ce, anterior, trecuse în revistă marile civilizaţii care s-au succedat în istorie, care s-au înălţat şi au decăzut şi care formează însăşi *panorama deşertăciunilor* la care face referire subtitlul poemului *Memento mori* (da fapt, unul din *titlurile* rămase în manuscris, pentru că *Memento mori* este titlul dat ulterior de Călinescu). Eminescu a oscilat între mai multe titluri: *Tempora mutantur*, *Vanitatum vanitas*, *Skepsis*, *Cugetări*, *Panorama deșertăciunilor*, *Diorama*[301], pentru ca apoi Călinescu să-i dea numele: *Memento mori*.

---

[300] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 190.

[301] *Cf.* L.[adislau] Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964, p. 110.

Toate acele civilizaţii, fiind creaţie umană şi edificii ale idealurilor umane vane, babilonice, care nu se confundă cu voia lui Dumnezeu, sunt „deşertăciunea deşertăciunilor” (Eccl. 1, 2), pentru că „gândurile oamenilor sunt deşarte” (Ps. 93, 11).

În viziunea lui Eminescu, cetatea umană ideală este numai aceea care se confundă cu natura creată de Dumnezeu, care este astfel o parte organică din cosmos, pentru că acest cosmos este creaţia Sa şi nu se luptă împotriva voii Sale veşnice, ci *curge* în sensul pe care i l-a proniat Ziditorul lui.

O astfel de cetate, fiind parte integrantă a cosmosului, a universului, este una *paradisiacă*, în opoziţie cu cea de tip *babilonic* sau *faraonic*. Astfel îşi închipuie Eminescu civilizaţia străbunilor săi, a vechilor daci:

Lângă râuri argintoase, care mişcă-n mii de valuri
A lor glasuri înmiite, printre codrii, printre dealuri,
Printre bolţi săpate-n munte, lunecând întunecos,
Acolo-s *dumbrăvi de aur* cu *poiene constelate*,
Codrii de argint ce mişcă a lor *ramuri luminate*
Şi *păduri de-aramă* roşă răsunând *armonios*.

Munţi se-nalţă, văi coboară, *râuri limpezesc* sub soare,
Purtând pe-albia lor albă insule fermecătoare,
Ce par straturi uriaşe cu copacii înfloriţi –
Acolo Dochia are un palat din stânce sure,
A lui stâlpi-s munţi de piatră, a lui streaşin-o pădure,
A cărei copaci se mişcă între nouri adânciţi.

Iar o vale nesfârșită ca pustiile Saharei,
Cu *de flori straturi înalte* ca oàze zâmbitoare,
Cu un fluviu care poartă a lui insule pe el,
E *grădina* luminată a palatului în munte –
A lui scări de stânci înalte sunt crăpate și cărunte,
Iar în halele lui negre strălucind ca și oțel

Sunt *păduri de flori*, căci mari-s florile ca sălci pletoase,
Tufele cele de *roze* sunt *dumbrave-ntunecoase*,
Presărate ca cu *lune înfoiete ce s-aprind*;
Viorelele-s ca stele vinete de dimineață,
Ale rozelor lumine împlu stânca cu roșeață,
Ale crinilor potire sunt ca *urne de argint*.

Printre luncile de roze și de flori mândre dumbrave
Zbor gândaci *ca pietre scumpe*, zboară *fluturi ca și nave*,
Zidite din nălucire, din colori și din miros,
Curcubău sunt a lor aripi și oglindă diamantină,
Ce reflectă-n ele *lumea înflorită din grădină*,
A lor murmur împle lumea de-un cutremur voluptos. /.../

Iară fluviul care taie *infinit-acea grădină*
Desfășoară-în largi oglinde a lui apă cristalină,
Insulele, ce le poartă, în adâncu-i nasc și pier;
Pe oglinzile-i mărețe, ale stelelor icoane
Umede se nasc din fundu-i printre *ape diafane*,
Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri.

Și cu *scorburi de tămâie* și cu *prund de ambră de-aur*,
Insulele se înalță cu dumbrăvile de laur,

Zugrăvindu-se în fundul râului celui profund,
Cât se pare că din una și aceeași rădăcină
Un Rai dulce se înalță, sub a stelelor lumină,
Alt Rai s-adâncește mândru într-al fluviului fund.

Pulbere de-argint pe drumuri, pe-a lor plaiuri verzi – o ploaie –
Snopi de flori cireșii poartă pe-a lor ramuri ce se-ndoaie
Și de vânt scutură grele *omătul trandafiriu*
A-nfloririi lor bogate, ce mânat se grămădește
În *troiene de ninsoare, care roză strălucește*,
Pe când salcii argintoase tremur sânte peste râu.

Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri,
Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri,
Vântu-ngreunând cu miros, cu lumini aerul cald;
Dintr-un arbore într-altul mreje lungi diamantine
Vioriu sclipesc suspinse într-a lunei dulci lumine,
Rar și *diafan țesute* de *painjeni de smarald*. /.../

Ăsta-i ***Raiul Daciei veche***, – a zeilor împărăție:
Într-un loc e zi eternă – sara-n altu-n vecinicie,
Iar în altul, zori eterne cu-aer răcoros de mai;
Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei
După moarte vin în șiruri luminoase ce învie –
Vin prin poarta răsăririi care-i ***poarta de la Rai***.

Cetatea vechilor daci, ca și plaiurile paradisiace pe care locuiesc ei, are legătură cu cerul, lumea de jos și cea de sus au o continuitate firească (o continuitate a cărei precizare am remarcat-o și în poezia anterior

discutată): *„Înrădăcinată-n munte cu trunchi lungi de neagră stâncă,/ Răpezită nalt în aer din prăpastia adâncă,/ Sarmisegetuza-ajunge norii cu-a murilor colţi”.*

Din „epoca lui Miron Costin, Dosoftei, Cantemir” provine, de fapt, toposul eologierii Italiei, dar tot „din aceeași epocă a scrisului românesc (sfârșitul secolului al XVII-lea) datează și motive conexe acestui topos: filosofia ciclică a istoriei, idealizarea peisajului autohton, ba chiar și germenii dacismului, prezenți mai ales la Cantemir”[302], identificabili mai ales în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*[303].

Tabloul din *Memento mori*, la care ne referim, este mult mai vast și cuprinde mult mai multe strofe, pe care însă renunţăm a le reproduce în întregime, exemplele citate fiind (credem) suficiente.

Este semnificativ faptul că asemenea imagini paradisiace, având aceleași virtuţi ale Raiului primordial, le întâlnim şi în alte poeme, ca *Miradoniz*, precum şi în nuvela *Cezara*, în descrierea insulei lui Euthanasius, în *Sărmanul Dionis* sau în *Geniu pustiu*.

O altă variantă manuscrisă a poemului *Memento mori* cuprindea aceste versuri:

De dau într-o parte mreaja ce, perdea trandafirie,
După ea ascunde-apusul, văd o lume argintie,

---

[302] Mihai Moraru, op. cit., p. 205.

[303] Pentru download: http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf.

Și-n câmpii albastre [ale cerului] *îmblă generațiile de sfinți*;
Unii vezi cu fruntea creață de adâncu-nțelepciunii,
Alții-n seninul credinței și cu mirul rugăciunii,
Îngerii prin rai îi poartă c-ochii mari, adânci, cuminți.

Iar în mijlocul câmpiei, se ridică-n [...] soare
Un deal verde și în fruntea-i se usuc-o *cruce mare,*
Aurită de lumina sfânt-a soarelui ceresc.
Și-ncet iar se desfăşoară *mreajă de aur eteric*,
Ochiu-mi se păienjenește privind sec în întuneric,
Și-n apusul negru, rece, ale nopții umbre cresc.

Prin câmpiile albastre și cu straturi de ninsoare
Râuri de stele în valuri undele își desfășoară,
Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc,
Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie
Ce străbate-n raze vineți *atmosfera argintie*
Și *cântări aeriene* printre straturi lin roiesc[304].

Imaginea cea mai percutantă este cea a *florilor* care *„lune sunt ce blând sclipesc”*, iar impresia *vizionarismului* constă tocmai în gigantismul imagistic, în dilatarea enormă a dimensiunilor.

Fapt ce corespunde tradiției ortodoxe și credinței intime a poporului său, conform cărora *patria* este *Raiul*, și nu pământul acesta, care nu este decât un loc de *exil* pentru oameni:

---

[304] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 965.

„Raiul iaste zidit de Dumnădzău sus la răsărit pre munți înalți și frumoși, unde-s vânturi vesele, nice foarte calde, nice foarte răci, și văzduh luminat. Că Raiul stă mai sus de pământ, ca o curte împărătească mai sus decât alte case. Iară pământul acesta stă gios, făcut numei pentru fieri [fiare sălbatice] și pentru dobitoace, unde fu gonit Adam, pre carele și noi acmu lăcuim"[305].

Pământul acesta este *tinda Bisericii* sau *pridvorul Raiului*, dar nu *Raiul însuși*, așa cum, secondând literatura patristică, susţin cazaniile coresiene şi varlaamiene, precum şi didahiile antimiene, perspectivă care a trecut mai departe la pașoptiști, așa cum ne dă mărturie, spre exemplu, Bolintineanu: *„omul, ce zilele-l înșeală,/ P-această vale tristă pe care-i exilat"* (*Ziulé*); *„Oh! Spune, nu te saturi ca să mai strângi avere/ P-acest pământ de doliu pe care ești proscris?"* (*Conrad*).

Pentru tipul de viziuni *gigantești*, pe care l-am ilustrat mai sus, Eminescu a avut ca surse *Hexaemera* (comentarii la zilele Creaţiei) care au circulat şi la noi în tot evul mediu, ale Sfinţilor Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Ambrozie al Milanului[306], al lui Ioan

---

[305] Varlaam, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note și comentarii, glosar și bibliografie de Manole Neagu, Ed. Hyperion, Chișinău, 1991, 268.

[306] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului.

Exarhul etc. De altfel, numărul unor astfel de scrieri în literatura patristică este destul de mare – și când spun *patristică* nu mă opresc la secolul al VIII-lea.

Comparaţiile dintre elementele vegetale şi aştrii cerești, foarte frecvente în poezia eminesciană, sunt inspirate de anumite comentarii ale Sfântului Vasile, la zilele creației:

> „Dacă vreodată într-o noapte senină, privind frumuseţea cea nespusă a stelelor, ţi-ai făcut o idee despre Arhitectul universului și te-ai întrebat cine *a brodat cerul cu aceste flori* (s. n.) și te-ai gândit că în cele ce vezi pe cer, plăcerea este mai mare decât trebuinţa; și iarăși, dacă ziua, cu mintea trează, ai cunoscut minunăţiile zilei şi prin cele văzute te gândești la Cel nevăzut, atunci ești pregătit să asculţi cele ce se vor grăi și ești potrivit să faci parte din mulțimea care se găsește în această *biserică* [textual: *teatru*] sfântă şi fericită[307]. [...]
>
> Pământul şi-a primit podoaba lui de la cele ce au răsărit în el; *cerului i-a dat podoabă florile stelelor* (s. n.) și a fost împodobit și cu pereche celor doi luminători, care, ca niște ochi gemeni, se uită spre pământ...”[308].

---

[307] Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia a VI-a* din *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note şi indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1986, op. cit., p. 131. Sublinierile ne aparţin.

[308] Idem, *Omilia a VII-a*, p. 147.

În același fel interpretează și Sfântul Ioan Gură de Aur *crearea aștrilor* cerești în ziua a patra, recurgând la același paralelism între pământ și cer și între flori și stele:

> „Gândește-te, iubite, ce frumoasă e priveliștea cerului înstelat în miez de noapte! E mai încântător decât multe livezi și grădini cu flori! E împodobit, ca și cu niște flori, cu fel de fel de stele, care-și trimit pe pământ lumina lor”[309].

Dar și Sfântul Ambrozie al Milanului:

> „Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, coelum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere...”[310].

---

[309] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere I*, col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 83-84.

[310] Sfântul Ambrozie al Mediolanului, *Comentariu la Hexaemeron în 6 cărți*, în PL 14, col. 190A.

Traducerea noastră la textul citat din latină: „Într-adevăr, Creatorul a dăruit acestora multă frumusețe, încât aerul singur strălucește de marea lumină a soarelui, ziua este limpede, întunericul nopții este iluminat de razele lunii și ale stelelor, cerul, ca și cum ar fi încununat de cineva cu flori, așa scânteiază cu focul luminătorilor, încât

Mai înainte, Bolintineanu sesizase și el această oglindire, care are sursă patristică: *„În nori s-ascunde luna și cerul fără lună/ Mai viu lucește-n noapte cu splendida-i cunună* [de stele]./ *E cerul ce se miră în câmpul înflorit/ Sau câmpul se răsfrânge în cerul strălucit?”* (*Aleiza*);

„Și stelele, flori d-aur, în spațiu drag se scaldă” (*Fericirea*);

„Și stelele, flori d-aur în câmpii din eter;/ Această simpatie între pământ și cer...; *Scânteie-albastra mare sub ploaia sa de stele/ Și luncile-eterate cu florile de foc”*... (*Conrad*).

Metafore asemănătoare se pot regăsi în lirica lui A. de Lamartine[311], unde cerurile sunt numite *„champs d'azur”* (*L'Hymne de la Nuit*)[312] sau *„beaux astres! fleurs du ciel dont le lis est jaloux”* (*Les étoiles*)[313].

Pentru cine ar opina că trebuie stabilită o filiație cu poezia franceză și că Lamartine trebuie considerat ca punct de pornire al dezvoltărilor ulterioare din poemele lui Bolintineanu și Eminescu, mărturisim că expresiile românești ni se par mult mai apropiate de cele patristice evocate mai sus. În opinia noastră, chiar dacă Lamartine *le-a sugerat* poetizarea acestei exegeze teologice, ea nu le era necunoscută poeților români.

---

crezi că vor dăinui ca să împodobească Raiul ca niște coliere vii de trandafiri înflorind parfumați...”.

[311] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine.

[312] În franceză: *câmpii de azur* (*Imnul nopții*).

[313] Idem: *frumoase stele! Flori ale cerului pe care crinul este gelos* (*Stelele*).

Lamartine folosea și el aceleași surse – ca dovadă că, în aceleași versuri, vorbește despre *„la lyre des cieux”*[314], iar imaginea *universului* creat de Cuvântul lui Dumnezeu *ca o liră* este de la Sfântul Atanasie cel Mare (contagiată sau nu de *muzica sferelor*, în metafora lamartiniană).

De asemenea, nu credem într-o coincidență tropic-estetică, în ce privește preferința poeților români pentru această relatare celestă, care să excludă o rațiune psihologică și spirituală profundă.

Credem, așadar, că nici lui Bolintineanu și – cu atât mai mult –, nici lui Eminescu nu le era necunoscută exegeza patristică tradițională, explicația *împodobirii cerului* oferită în Biserică.

Spre exemplu, în același poem, Lamartine contemplă cerul înstelat ca un *„labyrinthe de feux où le regard se perd”*[315], dar această metaforă – și altele ca ea – nu este *reprodusă* nicăieri în lirica noastră pașoptistă ori în cea eminesciană, pentru că nu oferă semnificații *comune* ariei răsăritene, care să incite conștiința poeților noștri. Să nu fi fost destul de seducătoare *stilistic*, destul de *fecundă* pentru eminesciene zboruri cosmice ale imaginației?

Nu acesta poate fi răspunsul, ci acela că, deși motivul *labirintului* nu este cu desăvârșire absent din literatura română veche, el are doar conotații negative, așa cum se întâmplă în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir:

---

[314] În franceză: *lira cerurilor*.

[315] Idem: *labirint de foc în care privirea se pierde*.

„*Construcția labirintică* este un fenomen în afara firii, condamnat la pieire de însăși acțiunea mișcării ciclice în cadrul căreia acesta survine ca o anomalie, este un fenomen *amoral* în sine și *imoral* din perspectivă uman-rațională...”[316].

Pornind de la hermeneutica vasiliană şi patristică, în general, care nu ne îndoim că îi erau cunoscute, Eminescu, purtat de elanuri vizionare, a putut concepe metafore de genul celor pe care le putem descoperi în fragmentele poetice reproduse anterior.

Acestea, prin amploare, dovedesc că Eminescu era la curent cu hermeneutica milenară și abisală pe care o presupuneau, singura care poate justifica un avânt vizionar de o asemenea grandoare: *„poiene constelate, /.../ Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase,/ Presărate ca cu lune înfoiete ce s-aprind;/ Viorelele-s ca stele vinete de dimineață,/ Ale rozelor lumine împlu stânca cu roşeaţă..., /.../ Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri,/ Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri”*...(a se remarca, în ultimele două versuri, paralelismul dintre naşterea/ izvorârea/ originarea stelelor pe cer şi a florilor pe plaiuri, cu aluzie la puritatea originară a creației); *„Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc,/ Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie/ Ce străbate-n raze vineți atmosfera argintie”*... etc.

---

[316] Mihai Moraru, op. cit., p. 160.

Astfel de hiperbolizări și-ar fi putut afla, de asemenea, un temei în descrierea unor peisaje edenice în hagiografii, precum acea binecunoscută lui Eminescu *Viață a Sfântului Macarie Romanul*, în traducerea lui Dosoftei[317]:

> „Și iarăș[i] venim la un loc cu părău mare, și băum de ne săturăm, slăvind pre Dumnădzău. Și era-n amiadzădz[i], pripăc, și ședzum lăngă pârău sfătuind ce vom face, și din pârău eșiia luminâ de strălumina. Și socotim în patru părțile lumii, *și nu sufla vânturile de la noi*.
>
> *Și-ntr-alt chip sufla vânturile acealea*. Și unghiul despre apus era vearde, a ceriului, ca prajii. Iară a răsăritului ca trestiia. Iară miadzănoaptea ca sângele curat. Iară amiadzădzul alb ca omătul.
>
> *Și stealele ceriului era mai străluminate, și soarele mai herbinte, cu 7 părți. Și copacii preste măsurâ de mare. Și mai deș[i] și mai rodiț[i] și munțâi aceia mai nalț[i] decât pre la noi și mai faeș[i] [frumoși]* (s. n.).
>
> Și pământul acela luminat ca focul și cumu-i laptele, și pasările pre fealiu careaș în cântecul ei”[318].

---

[317] *Cf.* [Sfântul] Dosoftei, *Viața și petreacerea Svinților* (Iași, 1682-1686), B.A.R., CRV 73, f. 76^v-82^r.

[318] A se vedea cartea noastră, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul”*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 8, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

Exemplele de acest fel din poetica eminesciană pot fi însă mult mai cuprinzătoare și vor mai apărea pe parcursul acestei cărți.

Imaginile acestea poetice sunt înrudite cu viziunile cosmice și paradisiace din *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu* și pot fi insuflate și de alte surse ortodoxe, ca *Hexaemeronul* lui Ioan Exarhul (scriitor bisericesc bulgar, din secolele X-XI):

> „Când văd cerul împodobit cu stele, *cu sori și cu lune* (subl. n.), pământul împodobit cu ierburi și copaci, marea bogată în toate soiurile de pești și de perle, ajungând apoi să iau seama la om, mintea mi se rătăcește de minunare și nu izbutesc a pricepe cum este adăpostit într-un trup atât de mărunt atâta înălțare a spiritului, care îmbrățișează întreg pământul și merge încă și mai sus decât cerurile.
>
> De ce este legat acest intelect? Și când iese din corp, cum străbate el tavanele încăperilor, cum merge dincolo de văzduh, cum depășește norii, soarele, luna, cercurile ei, stelele, eterul, cerurile și în aceeași clipă se găsește în corpul omului? Cu ce aripi se înalță? Pe ce căi zboară? Nu izbutesc a urmări!”[319].

O asemenea atitudine explică elanurile vizionare ale lui Dionis/ Dan.

---

[319] *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 399-400, n. 17.

Libertatea de gândire a poetului şi expansionismul cosmic şi cognitiv sunt îngăduite de *permisivitatea* cugetării bizantine şi est-europene şi de aceea Eminescu îşi îngăduie să asimileze osmotic în *filosofia* sa structurile interogative ale lui Kant sau ale altor filosofi, scriitori şi gânditori ai epocii, la care face referire în nuvele.

Chiar o sintagmă ca atare, *„sori și lune”*, apare în *Memento mori*, în descrierea luptei dintre zeii daci și cei romani: *„Lupta-i crudă, lungă, aspră. Lumin pavezele dave,/ Sori și lune repezite printr-a norilor dumbrave/ Ard albastrele armure ale zeilor romani”*.

Și revenind la poemul epopeic *Memento mori*, în care Eminescu contemplă însăşi *epopeea* istoriei umane, a gândurilor şi idealurilor omeneşti, putem pune în paralel Raiul Daciei şi distrugerea lui, cu măreția şi decăderea celorlalte civilizaţii umane, ca să înțelegem mai bine viziunea eminesciană.

Celelalte civilizaţii umane nu sunt crescute din natura însăşi, nu au legătură şi continuitate cu cerul, cu lumea de sus a Sfinţilor, a strămoşilor, nu intră în ordinea cosmică zidită de Dumnezeu, ci sunt concepute după calcule omeneşti, direct proporţional cu trufia omenească care le proiectează. Ele încearcă *să ia cu asalt* cerul, în loc să fie o *reflectare* a lui, un *chip al Împărăției* celei de sus, așa cum este lumea dacilor.

Nefiind integrate în ritmul şi în rosturile naturale, fireşti, ale lumii create de Dumnezeu, cetăţile şi civilizaţiile care se construiesc din *trufia* umană, care au la temelie păcatul mândriei, sunt măcinate treptat

de înseși păcatele omenești și sfârșesc în distrugere și în ruină. Natura cotropește aceste ruine, odinioară falnice zidiri, ironizând nădejdea vană a constructorilor, a creatorilor umani.

Faima și măreția lor rămâne numai o umbră și o vagă amintire, pe care toată creația lui Dumnezeu (păduri, munți, mări și râuri), care are perenitatea *gândului* lui Dumnezeu, această creație ce rămâne *sublimă* și după moartea civilizațiilor, îngână dureros idealurile de mărire ale oamenilor.

Postum, despre Babilon vorbește *„aerul"* care *„sencheagă în tablouri mincinoase"*, iar Egiptul e reprodus de *„toat-a apei ș-a pustiei și a nopții măreție"* care *„se unesc să-mbrace mândru veche-acea împărăție/ Să învie în deșerturi șir de visuri ce te mint"*. În vreme ce amintirea Eladei e refăcută în *„imagini de talazuri"* ale mării de azur.

Babilonul a fost odinioară *„cetate mândră cât o țară, o cetate/ Cu muri lungi cât patru zile, cu o mare de palate"*[320]. Regele Nabucodonosor, cu *„schimbătoarea*

---

[320] Folosind informații de la Sfântul Ieronim și de la Sfântul Beda, Antim descrie astfel cetatea Babilonului: „Ieronim, la Isaia [comentariu la Isaia], zice pentru Vavilon, cum că s-au zidit într-o câmpie; însă cetatea era în 4 cornuri și de la un corn până la altul erau 16000 de pași. Iară (în) curtea ei, adecă unde șădea împăratul, era turnul, carele s-au zidit în urma Potopului și să numește turnul lui Vavil, a căruia înălțime era de 3000 de pași; întru care era ulițele de marmură și beserici de aur; ulițele împodobite cu aur și cu pietri și vânătorii împărătești, cu tot feliul de hiară, era înlăuntrul cetății, carele s-au stricat în vremea lui Valtasar, împăratul Vavilonului și a lui Daniil prorocului. Și acuma lăcuesc acolo balauri și păsări ce să numesc struțocamili, precum au fost zis mai nainte Isaia, la 13 capete [Is. 13, 19-22]. Iară Vida zice cum că s-au zidit Vavilonul

lui gândire", avea impresia că ţine *„o lume-n mâna-i"*. Ironia lui Eminescu este cât se poate de usturătoare la adresa acestuia: *„Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie?/ Ar fi fost Dumnezeu însuși, dacă – dacă nu murea"*. Se observă lesne că poetul urmează îndeaproape *Scriptura* în caracterizarea lui Nabucodonosor (Daniel, cap. 3-4).

Asemenea lui, Sardanapal stă culcat *„la mese-n veci întinse"*, încântat fiind de *„vinuri dulci, mirositoare și femei cu chipul pal"*, într-o Asie îmbătată de *„plăceri molateci"*. Însă consecinţele trufiei și ale păcatelor sunt altele decât proiectata măreţie nemuritoare:

Azi? Vei rătăci degeaba în câmpia nisipoasă:
Numai aerul *se-ncheagă* în tablouri mincinoase,
Numai munţii, gărzi de piatră stau și azi în al lor post;
Ca o umbră asiatul prin pustiu calu-și alungă,
De-l întrebi: *unde-i Ninive?* el ridică mâna-i lungă,
– Unde este? nu știu, zice, *mai nu știu nici unde-a fost*.

Odinioară, Cantemir scria:

„Și mai vârtos, de vii [vei] *vechile istorii* ispiti, acolo să vedzi odănăoară ce împărăţii, ce cetăţi, ce târguri, ce sate, ce vii, ce grădini au fost,

---

pentru închipuirea lumii, de Nevrod uriiașul, carele era de 20 de coţi, întru carele au și împărăţit întâi; căruia Vavilon lăţimea zidului era de 200 de coţi, iară încunjurarea de 3000 de stadii, întărindu-l cu 100 de porţi de hier. Și curge prin mijlocu-i râul lui Eufrat, în care scrie a fi un turn de 3000 de pași de înalt", *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 254-255.

de carile acmu mai nici temeliile nu să cunosc; [...] *Unde iaste Ninevi*, cetatea ce prea mare? [...] Unde oaste Vavilonul...? [...] Unde iaste Troada [Troia]...? [...] Pentru aceasta și pentru ale lumii lucruri, frumos dzice Iov: «Ca floarea iase și ca umbra fuge și nice dănăoară ntr-acea stare rămâne» (gl. 14, sh. 2)”[321].

Iar Eminescu a cunoscut „vechile istorii”...

Din Egiptul antic a rămas numai o apariție fantomatică, un fel de *fata morgana* a deșertului. Doar Nilul și pustiul mai îngână măreția trecutului.

Memphis, *„cetate de giganți”*, este descrisă astfel: *„Sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreție,/ Au zidit munte pe munte în antica lui trufie”*. Ireala ei grandoare o făcea să pară *„răsărită din visările pustiei”*. Însă prezentul înseamnă destrămare: *„Memphis, Theba, țara-ntreagă coperită-i de ruine,/ Prin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine”*...

Pedeapsa pentru păcate nu ocolește nici pe poporul lui Dumnezeu, Israelul – și aici Eminescu urmează din nou relatările din *Sfânta Scriptură*: *„Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare/ Cântărețul* [cel ce cântă cântare Domnului] *își anină arfa lui tremurătoare* [în vremea captivității babilonice, *cf.* Ps. 136]; */.../ Și popor și regi și preoți îngropați-s sub ruine./ Pe Sion templul se sparge – niciun arc nu se mai ține,/*

[321] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 88.

Azi grămezi mai sunt de piatră din cetatea cea de ieri [Ierusalim]*"*, împlinindu-se prorocia Mântuitorului:

> „Şi când S-a apropiat, văzând cetatea, a plâns pentru ea, zicând: dacă ai fi cunoscut şi tu, în ziua aceasta, cele ce sunt spre pacea ta! Dar acum ascunse sunt de ochii tăi. Căci vor veni zile peste tine, când duşmanii tăi vor săpa şanţ în jurul tău şi te vor împresura şi te vor strâmtora din toate părţile. Şi te vor face una cu pământul, şi pe fiii tăi care sunt în tine, *şi nu vor lăsa în tine piatră pe piatră* pentru că nu ai cunoscut vremea cercetării tale" (Lc. 19, 41-44, *Biblia 1988*).

> „Şi ieşind Iisus din templu, S-a dus şi s-au apropiat de el ucenicii Lui, ca să-I arate clădirile templului. Iar El, răspunzând, le-a zis: «Vedeţi toate acestea? Adevărat grăiesc vouă: nu va rămâne aici piatră pe piatră, care să nu se risipească»" (Mt. 24, 1-2, *Biblia 1988*).

Grecia antică și Roma au aceeași soartă: măririi lor i-a urmat decăderea. În urma destrămării culturii elenistice (idealizate de poet, poate tocmai pentru a ilustra forţa ei *seducătoare* până în zilele noastre), *„marea-nfiorată de sublima ei durere,/ În imagini de talazuri, cânt-a Greciei cădere"*.

Iar trufia romanilor, *„popor de regi"*, sfârșește în *„nunta grozavă"* a Romei cu focul, înecată de nebunia lui Nero: *„Urbea* [Roma] *își frământă falnic valuri mari*

de fum şi jar;/ Din diluviul de flăcări, lung întins ca o genune,/ Vezi neatins cu arcuri de-aur un palat ca o minune/ Şi din frunte-i cântă Neron...cântul Troiei funerar” – aluzie la întemeierea Romei de către Eneas, de troieni.

Ion Heliade Rădulescu făcuse, mai înainte, o comparaţie între căderea civilizaţiilor antice, greacă şi romană, şi căderea primilor oameni din Rai.

În partea a patra a poemului *Anatolida sau Omul şi forţele*, intitulată *Arborul ştiinţei*, reproducând pasajul biblic despre căderea Protopărinţilor Adam şi Eva, o aseamănă, în planul evenimentelor esenţiale din istoria umanităţii şi al semnificaţiilor decăderii şi prăbuşirii, cu distrugerea vechilor civilizaţii, a Greciei şi a Romei. Aceasta în interiorul concepţiei mai largi, străvechi bizantine, conform căreia lumea *a coborât* în permanenţă *treptele decăderii*, a urmat descenderii de la o stare spirituală, *„cultă”*, înaltă, către o conştiinţă din ce în ce mai întunecată, mai neclară a adevărului, până când a venit Revelaţia:

De este o cădere, a fost ş-o stare cultă
De arte, de ştiinţe, de pace, de dreptate,
D-amor, de armonie, de bunuri legitime,
A fost ş-o fericire.

A Greciei cădere în sine presupune
Ş-o mare naintare, în care înfloriră
Virtuţi, ştiinţe, arte şi drept şi libertate,
În care se născură ş-atât se dezvoltară

Talente, minți și genii, eroi și legislatori;

A Greciei cădere ne dă să înțelegem,
Din fapte-nvederate, c-a fost *a lumii școală*,
Precum căderea Romei ne-nvederează-n faptă
C-a fost odinioară și doamnă, și potente.

A omului cădere de ce să n-aibă-n sine
Aceeași însemnare? de ce să nu ne spuie
D-un *nalt grad de cultură* în care omenirea
A fost ajuns odată și a căzut la urmă?

Toți popolii din lume conservă suvenirea
D-o *stare foartă naltă din care căzu omul*.

Tradiția îi dete și forme variate,
Și nume, după locuri: la unii *ev de aur* [Hesiod[322]],
La alții *paradise*, la mulți *divină eră*,
Cereasca-mpărăție, perfecta fericire.

S-a zis că pe atunci locuitorii Terrei
Era mai sus de oameni cu mintea, cu puterea,
Când, domni pe elemente [stihii], răstrăbătea pământul
Și aerul și marea, când spațiul și timpul
Era al lor dominiu; perfecta fericire
Sau absolutul bine era a lor avere,
Legitim eritagiu. /…/

---

[322] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod.

E cu metod Scriptura, căci atestând căderea
Ne spune câte-există și cum vorbește lumea
De arborul științei /…/

Căzut-ai prin eroare-ţi, lipsit de preştiinţă;
Prin Dumnezeu-Cuvântul te nalţă la splendoarea,
La starea-ţi primitivă [primară, originară].

Heliade reproduce aici concepţia bizantină în conformitate cu care mitologiile sunt o *anamneză neclară*, o amintire ștearsă a adevărului primordial.

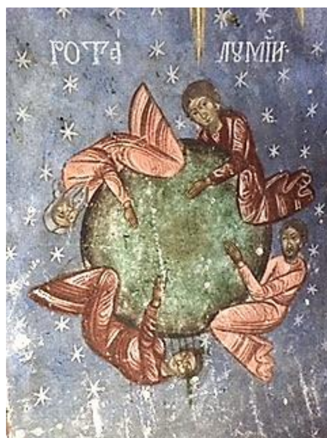
Paradisul originar sau *potopul* sunt două astfel de momente care există în memoria întregii umanităţi, de pe toată suprafaţa globului pământesc, sfidând distanţele geografice, deosebirile dintre civilizaţii sau izolaţionismul cultural și dovedind un izvor uman comun și o conștiință primară fundamentală și superioară. De reţinut este ideea că semnificaţia acestor căderi nu este una aleatorie și că pronia dumnezeiască încadrează aceste căderi, în faţa ochilor contemplativi ai conștiinţei umane, într-o pedagogie universală destinată raţiunii care înţelege *semnele istoriei*.

Faptul este evidenţiat și de Eminescu, care, după ce rememorează căderea unora dintre cele mai mari civilizaţii, ajungând la Grecia și la filosofia-i specifică, speculativă, se întreabă: *„Dar mai știi?...N-auzim noaptea armonia din pleiade?/ Știm de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimțite* ***cade****?”*. Parcă-l auzim pe Miron

Costin: *„Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere?”* (*Viiața lumii*).

Nu ar fi prima dată pe parcursul acestui poem când s-ar face *auzit* Costin, pentru că, după cum remarca L. Gáldi[323], în chiar primele strofe aflăm versuri (*„Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele/ Ascultând cu adâncime glasul gândurilor mele,/ Uriașa roat-a vremii înapoi eu o întorc./…/ …eu privesc și tot privesc/ La v-o piatră ce însamnă a istoriei hotară /…/ Acolo îmi place roata câte-o clipă s-o opresc!”*) care ne amintesc de *Viiața lumii* (*„Trece veacul desfrânat, trec anii cu roata”*).

La sfârșitul poemului, imaginea costiniană a *roții* (*roată a lumii* pe care o găsim pictată și în Biserica din Șchei[324]) va reveni: *„Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire./ Din mărire la cădere, din cădere la mărire/ Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele* [spițele] *ei”*.



[323] *Cf.* L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 114, 133.

[324] Sursa imaginii: https://nastase.wordpress.com/2015/03/17/tezaurul-de-la-biserica-sf-nicolae-din-brasov/.

Poetul însuși se ipostaziază ca un Orfeu[325] care profețește, prin *cântarea* sa, nu căderea Greciei, ci a lumii, Euridice[326] a sa fiind universul întreg: *„Oceanele-nfinirei o cântare-mi par c-ascult./ Nu simțim lumea pătrunsă de-o durere lungă, vană? Poate urmează-a arfei-antice suspinare-aeriană,/ Poate că în văi de chaos ne-am pierdut de mult...de mult”*.

Îi era propriu lui Eminescu să depărteze perspectiva și să contemple *timpul* și *istoria* ca pe ceva petrecut, derulat, știind dinainte că va veni ziua când se va pune punct succesiunii de *căderi* ale oamenilor și ale civilizațiilor instaurate de ei, ca semne ale puterii umane.

Ceea ce este esențial de observat, în reproducerea acestor *căderi*, este că ele nu se rezumă, în viziunea eminesciană, la o simplă enumerare. În ordinea acestei enumerări intră nu numai civilizații, ci și oameni, avându-se în vedere nu doar o evaluare istorică, ci și o căutare mult mai adâncă a sensului lumii, care să explice cauzele profunde ale evenimentelor istorice.

Nu s-a remarcat prea atent până acum, dar alături de Nabucodonosor și Sardanapal, de faraoni și de Nero, de împărați îmbuibați de plăceri, vanitoși sau nebuni, Eminescu îi așază, în rândul celor care *au fost și nu mai sunt* (*ubi sunt qui ante nos?*) și pe împărații-profeți David și Solomon ai Israelului antic, cât și pe filosofii, artiștii și poeții Greciei antice.

---

[325] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu.
[326] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa%29.

Căderea nu ocolește pe nimeni, nu menajează spiritele înalte, după cum nici moartea nu face diferenţe între oameni – o concepţie arhiprezentă în scrierile medievale româneşti.

Filosofii, artiştii şi poeţii Eladei sunt reprezentaţi aici în mod semnificativ de Pitagora[327], *„cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu*, care *grămădește lumea într-un singur semn"* pe care *„el în taină nu îl crede"*, de Pigmalion, *„orbul sculptor"*, care sculptează femeia cu *„eterna-i fire"* şi cu *„cruda ei simţire"* pentru a fi *„o durere-ncremenită printre secolii ce trec"* (simptomatic, în altă parte o numește *„Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie"* – *Venere și Madonă*), și de Orfeu, care *înnebunește* de durere și își aruncă lira în mare, liră a cărei soartă o urmează întreaga Grecie antică, a cărei civilizație se prăbușește.

Cred că și lui Eminescu, care încerca să se imagineze un Orfeu-profet, anunţând *căderea* lumii, i-a fost frică de *nebunie*, dar nu de *folie* ca afecţiune neurologică, ci i-a fost teamă să nu *cadă* într-o cugetare *nebunească*, falsă (aşa cum aprecia că s-a întâmplat la un moment dat cu Heliade), de aceea a studiat filosofiile lumii dar s-a ferit să devină adeptul vreuneia dintre ele, când toate sunt *deşertăciunea deşertăciunilor*, după cum a învăţat de la început, de acasă.

De aceea, se conturează în mintea sa, tot mai pregnant, ideea unei *arte* umane esenţiale, care ar

[327] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora.

consta în contemplarea panoramei deșertăciunilor și a perspectivei morții, singura *artă* și *filosofie*, o *ars moriendi*, care ar reprezenta profilaxia iluziei umane – după cum ne precizează și câteva versuri din *Împărat și proletar*, care sintetizează esența acestei discuții: *„Zidiți din dărâmăture gigantici piramide/ Ca un* memento mori *pe al istoriei plan;/* ***Aceasta este arta*** *ce sufletu-ți deschide/ Naintea veciniciei”*...

Concluzia poate fi derutantă, dar cred că gândul lui Eminescu este, de data aceasta, destul de limpede: nici filosofia, nici arta, nici poezia nu fericește pe om – și devine greu să susții că Eminescu reproduce cu fidelitate, în versurile sale, cugetarea platonică, schopenhaueriană sau kantiană.

De aceea, la finalul poemului, sfârșind perindarea prin istoria lumii, poetul se va întoarce în rugăciune către Dumnezeu, Creatorul lumii, pentru că toată înțelepciunea, filosofia lumii e vană.

Și nici femeia, *erosul* în sine, nu reprezintă un ideal ferice. *Dragostea pătimașă* este cea care, pe *regii Iudeii* David și Solomon, din *„biserica măreață”* [vechiul templu iudaic] i-a scos afară, făcându-i să păcătuiască. Căci *„văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată”* ca să i se ierte *„osânditul lui păcat”* și pe Solomon care *„cânta pe Împăratul* [ceresc] *în hlamidă de lumină”* (pe „Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină” – Ps. 103, 2)[328] și *„soarele stetea pe ceruri*

---

[328] L. Gáldi vedea, în acest vers, „un fel de *elenizare* a Palestinei antice: *hlamida de lumină*, cântată de regele Solomon, e un adevărat simbol al acestei tendințe” – *cf.* Idem, p. 118. Însă greșește, iar versul lui

auzind cântarea-i lină” cum, *„**ieşind din templul sacru** lasă gândul lui* [cucernic] *să cadă/ Căci amorul îl aşteaptă cu-a lui umeri de zăpadă”.*

Babilonul, Asiria, Egiptul, Palestina, Grecia și Roma...În descrierea unora din acestea, la Eminescu, regăsim superbe peisaje de natură, dar niciunul dintre ele nu are caracteristicile *paradisiace* ale lumii dacice, dimensiunile ei *hiperbolice*, inspirate din imaginea Raiului (Eminescu s-a folosit de cazanii, hagiografii și comentarii patristice la primele zile ale creației, în acest scop) – de aceea am spus că *natura cosmică*, la Eminescu, *succede* în frumusețe unei *naturi superioare*, care este cea *edenică* și pe care natura cosmică o *prefigurează nostalgic* în conștiința umană.

Peisajele de natură poartă încă o amprentă *imemorială*:

> „nu mă pot opri să nu remarc *imaginile* în care se *plasticizează* timpul istoric: *templul unde secolii se torc*, *roat-a vremei*, *codrii de secoli, ies stelele din strungă*, *al vremurilor vad*. Universul pare un sat cosmic, cu fusul vremii învârtindu-se, cu izvoarele timpilor căzând pe roată în vad și cu stelele veșniciei arzând peste pădurile timpului”[329].

Eminescu nu are legătură cu nicio *tendință de elenizare*, căci nu este decât o parafrază a unui binecunocut verset din *Psaltire*, din psalmul 103, ușor de reținut și pentru că se rostește, zi de zi, la începutul Vecerniei. Termenul *hlamidă* există, de asemenea, în *Scriptură*, indicând *mantia porfirie* cu care a fost îmbrăcat Domnul la judecata lui Pilat.

[329] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 411.

Efortul eminescian ne rememorează însă o splendidă metaforă din *Psaltirea* coresiană:

Luminezi Tu minunat
den [din] *păduri de veac*.

(Ps. 75, 4-5)[330]

În aceste cazuri, peisajele de natură nu sunt reproduse numai pentru ele însele, pentru frumuseţea şi măreţia lor cosmică, ci sunt și o *oglindă* sau o *îngânare* a idealurilor umane.

Măreţia cosmică îşi bate joc de vanitatea umană: o precede, îi supravieţuieşte şi o rememorează *sfidător* pentru orgoliul omenesc. Perspectiva cosmică este, mai degrabă, în aceste situaţii, una care *îngrădește* tabloul civilizaţiilor, care se imprimă de o compătimire dureroasă și cuprinde *reflectarea* idealurilor și suferinţelor umane, întocmai ca un document *natural*, text sau o scriptură cosmică.

Eminescu citește din *arhiva* foarte vastă a naturii istoria lumii, *regăsește timpii universali în memoria spaţiului universal*. Ion Negoițescu remarca o situație identică la Bolintineanu. În călătoria sa, Conrad (din poemul omonim) acostează, la propriu și la figurat, la țărmul unor foste mari civilizații și culturi.

---

[330] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu Psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1976.

Oprindu-se în Egipt,

„aceasta e țara piramidelor trufașe, a marilor ruine care amintesc timpul de glorie când, în palatele și templele de la Necropolis, de la Memfis, de la Teba, viața magnifică încerca să se imortalizeze în piatră.

Ca pretutindeni însă, gloria și viața de atunci au dispărut *ca urma gazelei pe nisip*. Și tot așa, *natura, elementele cosmice singure persistă în curgerea vieții* (s. n.)”[331].

De altfel,

„exuberanța naturii egiptene [în *Conrad*] prevestește mirificul *Egipet* al lui Eminescu”[332], „*Santa Cetate* și *Anatolida* lui Heliade Rădulescu sau *Conrad* al lui Bolintineanu, anunțând și ele de fapt *panorama* lui Eminescu”[333].

Conrad

„nu obosește a repeta că istoria pulverizează trufiile cezarice, în timp ce elementul, natura, peisajul persistă [...]. Inventarul tristelor vestigii

[331] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, 1996, p. 36.

[332] Idem, p. 39.

[333] Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, 1996, p. 150.

ale civilizației apuse continuă [...], peste care domnește strălucind natura veșnică...”[334].

Ion Negoițescu afirmă și faptul că Ion Pillat[335] va reînnoda tradiția, „cântând Cicladele, natura veșnică ce înfruntă trecerea, sub care sucombă eroii și monumentele...”[336].

Tradiția vine însă din epoca și din literatura *veche*, este prezervată ulterior în textele scriitorilor prepașoptiști și pașoptiști, dezvoltată mai departe de Eminescu și preluată de moderni, fără sentimente anacronice, schimbând doar partitura estetică, în funcție de *poetica* vremii.

Natura era fundalul cosmic al unei mărturisiri revelaționale (a revelației lui Dumnezeu *în lume prin lume*, prin universul creat de El), pentru *medievali*, urmând ca, începând cu prepașoptiștii și preromanticii, să devină prim-planul unei confesiuni de credință recapitulată simbolic.

Însă și Dacia cunoaşte distrugerea în cele din urmă. Vina, de data aceasta, este pusă de poet pe seama *trufiei Romei*.

Traian cucereşte Dacia, dar, pentru că a distrus acel mod arhaic şi armonios de vieţuire, în consonanţă cu ritmurile cosmice, aude blestemul regelui dac, Decebal:

---

[334] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 43, 47.

[335] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat.

[336] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 49.

– *Vai vouă*, romani puternici! Umbră, pulbere şi spuză
Din mărirea-vă s-alege! Limba va muri pe buză,
Vremi veni-vor când nepoţii n-or pricepe pe părinţi –
Cât de naltă vi-i mărirea tot aşa de-adânc' căderea.
Pic cu pic secând paharul cu a degradărei fiere,
Îmbăta-se-vor nebunii – despera-vor cei cuminţi. /…/
Moartea voastră: firea-ntreagă şi popoarele o cer.

Va veni. ***Stârniți din pace de-a prorocilor cântare***,
Din păduri eterne, hale verzi, vor curge mari popoare
Şi gândiri de predomnire vor purta pe fruntea lor;
Constelaţii sângeroase ale boltelor albastre
Zugrăvi-vor a lor cale spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri înspre Roma curgători.

De pe Alpi ce stau deasupra norilor cu fruntea ninsă,
De prin bolţi de codru verde, de prin stâncile suspinse,
Pe a pavezelor sănii coborî-vor în şivoi;
Cu cenușa pocăinței și-a împlea pământul fruntea,
Cu cenuşa Romei voastre – moarte legioane – punte
Peste râuri. Şi nimica nu se v-alege din voi. /…/

Vai vouă, romani puternici, vai vouă, *de trei ori vai*!

Prorocirile la care face referire Eminescu sunt de origine scripturală, ca și imprecația: *„Vai vouă”* (Mt. 23, 13-16; 23-29; Lc. 6, 24-26; 11, 42-52).

Atât erupţia vulcanului Vezuviu şi acoperirea cu lavă a oraşului Pompei[337] (la care se face aluzie într-o strofă pe care nu am mai reprodus-o), cât şi năvălirea popoarelor migratoare germanice, care jefuiesc Roma, sunt considerate de Eminescu drept *pedepse divine* pentru infatuarea romană.

Versurile pe care le-am subliniat probează înrâurirea *Sfintei Scripturi* asupra poemului eminescian, prin referinţa metaforică la prorocirile vechi, la atitudinea pocăinţei biblice (atribuită întregului pământ: *„Cu cenușa pocăinței și-a împlea pământul fruntea”*), cât şi prin reluarea cuvintelor Mântuitorului, cu care Acesta îi mustra pe fariseii şi cărturarii mândri: *„vai vouă!”*.

Întreitul vaier îi putea fi sugerat, deopotrivă, și de Cantemir:

> „Pentru că bine Svântul Avgustin dzice: «Vai fericirii veacului acestuia! Vai o dată! Vai a doa oară! Și vai iarăși!”[338].

Poemul sfârşeşte în atmosfera cugetărilor despre *deşertăciunea umană* şi despre cât poate gândirea omenească a-L înţelege pe Dumnezeu şi lucrările Sale.

Tema poemului, *memento mori*, adică: „aminteşte-ţi că vei muri” (reprezintă, pentru conştiinţa ortodoxă, unul dintre cele mai frecvente îndemnuri ale

---

[337] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu.

[338] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 84.

pedagogiei patristice. În tradiția spirituală în care s-a născut și a murit poetul, se repetă mereu cuvintele Sfântului Antonie cel Mare[339]: *Adu-ți aminte de moarte și nu vei greși niciodată* (*cf.* Înț. lui Iis. Sir. 7, 38).

Așa încât această vastă contemplare a istoriei universale, acest studiu imens întreprins de Eminescu, în acest poem, reprezintă o invitație la a înțelege, din panorama epocilor și din tabloul civilizațiilor, că sfârșitul omului, care se crede *de sine stătător*, stăpân pe soarta lui, este moartea. Moartea care i-a adus aminte și lui Nabucodonosor că nu este el *Dumnezeu*, că nu este veșnic, ca și altor stăpâni vremelnici ai lumii.

Facem o paranteză aici, care este importantă, pentru a ne reaminti că tema *cugetării la moarte* a fost una centrală în medievul românesc și a continuat să fie un subiect esențial și determinant în literatura preromantică și romantică. Nu este superfluă această scurtă *recapitulatio*[340], pentru că Eminescu nu trebuie cu totul decontextualizat și dezrădăcinat din pământul epocii lui, chiar dacă își depășește cu mult atât predecesorii, cât și contemporanii.

E bine să avem întotdeauna în vedere tradiția și pragul antecedent al cugetării poetice și filosofice românești, pentru a nu ajunge în derivă cu interpretarea, la țărmuri mult prea îndepărtate de adevăr.

Reducem așadar în atenție problematica *meditațiilor* (*Memento mori* este și ea o *meditație* pe tema

---

[339] A se vedea: http://www.sfantulantonie.ro/.

[340] În latină: *recapitulare*.

ruinelor, a *ruinelor istorice* și a *ruinelor gândirii*), reprezentând esența romantismului pașoptist și a filosofiei epocii noastre romantice, și reamintim că meditațiile în versuri au fost precedate de un mult mai amplu exercițiu al lor în proză *lirică*, adesea *ritmată* și chiar *rimată*.

Astfel,

> *„În proza noastră romantică, meditația ocupă, statistic, primul loc* (s. n.) [...]. Noua specie atacă constant marile teme ale epocii: ireversibilitatea timpului, raportul dintre uman și divin, locul omului în univers, în dispreț manifest față de orice preocupare contingentă"[341].

„Marile teme *ale epocii*" evocate ni se par... *medievale*. Sau cel puțin au o nereprimată coerență și convergență cu cele medievale. S-a schimbat numai *parafa*, adică modul percepției, și au devenit brusc *romantice*.

Pe de altă parte, această metamorfoză – deși forțată și exagerată, repet, de percepția critică modernă – demonstrează că *o gândire tradițional-bizantină, ortodoxă*, are, chiar și pentru scepticismul criticii moderne, destulă forță lirică și filosofică interioară pentru a fi repartizată în specia *proză poetică filosofică și romantică*.

---

[341] Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 83.

Mai departe, Mihai Zamfir[342] remarca faptul că

> „distincția dintre proza poetică și proza faptică nu este nici pe departe o inovație a epocii pașoptiste.
>
> Am căutat să arătăm [...] că existența celor două registre este o permanență a culturii și că nu există fază în evoluția vreunei literaturi europene în care opoziția să lipsească. *De aceea, ar fi o greșeală să credem că literatura română veche și cea premodernă n-au cunoscut acest dublu registru* (s. n.)"[343].

În ce privește temele meditațiilor pașoptiste,

> „...melancolia și deprimarea stăpâneau puternic conștiințele romantice. Gândul dispariției este permanent și neliniștitor. *Meditațiile privesc în majoritate timpul, moartea și viața iluzorie a omului* (s. n.); gândurile discrete ale lui J. J. Mány sunt străbătute de o disperare rece:
>
> > «Timpul e o clipă; petrecerea noastră pe pământ e o curgere din clipă-n clipă. Toată viața pământească e o zi de naștere a eternității, carea este dincolo de plăsmuirea

---

[342] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir.

[343] Mihai Zamfir, Proza poetică românească în secolul al XIX-lea, op. cit., p. 90-91.

noastră și dincoace de mormânt, pe carea noi tocmai pentru aceea ar trebui ca să o luăm la socoteală cu o simțire și voioșie mai mare. Aceea însă trece ca un discurs.

Așa e! Clipele decurg repede, râul vieței se strecoară cu iuțeală, se prăvale între undele timpului, fuge pentru totdeauna în nereîntorcânda noapte a mormintelor, la a căror țărmuri stăm nesiguri ca *arina* [termen arhaic, regăsibil în psalmii lui Dosoftei, spre exemplu] și privim cu înfiorare în țara nemărginimei. [...]

Nașterea e începutul morței, ea e asemenea lumânării, carea după ce s-a aprins, începe numaidecât a se consuma. Fiecare clipă a zilelor noastre, întocmai ca timpul, are secerea sa. [...]

Oamenii sunt îngeri, carii numai câteva zile, însărcinați cu o povară grea, cu pasuri clătinate, călătoresc printr-o vale mocirloasă și cu multă osteneală se suie-n sus pe costele lunecoase a unei stânci înalte». (*La începutul noului an*, [în rev.] *Foaie pentru minte*, VIII, 1845, *nr. 2 [8 ian.]*, p. 9-10).

S-ar părea că aproape aceeași termeni revin la Asachi și că meditațiile scriitorului moldovean completează pe cele ale lui Mány. *Totalitatea operelor în proză ale lui Asachi reprezintă o psalmodie tragică* (s. n.); fiecare an nou era salutat

în *Albina românească* cu rânduri ca cele de mai sus”[344].

Este o altă față a poetului *petrarchist* Asachi.

Pe de altă parte, citind aceste rânduri, am putea să-l declarăm pe Miron Costin *primul nostru poet romantic*. Și aceasta pentru că sursa fundamentală a acestui tip de *meditații* este însăși *Scriptura*, care a alimentat deopotrivă și paginile literaturii noastre *vechi*, înfiorate de zbuciumul lumii și de zădărnicia celor omenești sub sabia morții.

Asemenea *observații meditative* se regăsesc și în vechile noastre *cazanii*, *cronografe* sau *letopisețe* ori în psalmii versificați ai lui Dosoftei. În mod cert, această *reflexivitate* le suna cunoscut pașoptiștilor.

În poezia *Cerul stelit* a lui Asachi (deși nu este tocmai un text original, ci mai mult o preluare), înainte de pașoptiști și de Eminescu,

> „neliniștea tăcerilor stelare și angoasa inextintibilă se găsesc prefigurate în aceste rânduri cu adevărat premonitrii:
>
> > «Când pere sara lumina cea frumoasă a zilei, când umbre întunecoase acopăr politii, sate, câmpii și munți, când amuțește vuietul cel mare al vieței și toți muritorii obosiți, toate făpturile viețuitoare zac în somn; când

[344] Idem, p. 101-102.

> tot pământul, ca un mort, s-acufundă în mormântul cel întunecos, atunci se înalță noaptea în a ei măreață serbare; și din ceriu lucesc asupra tunericului nostru stelile cele vecinice; noi nu mai vedem pământul nostru în a sale frumusețe și sălbăticiuni – ci numai lumi streine, care din noianul lumei ni surid cu plăcere.
>
> Fiecare noapte-mi înfățoșază icoana morței mele. Somnul, fratele morței, voiește a-mi închide ochii; oasele mele doresc răpaos; lumea nu mai are un har pentru mine; pământul tunecos au pierdut lumina și podoaba sa; ceriu nu mai strălucește.
>
> Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde –, atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia»”[345].

Aceste texte sunt cel mai adesea *preluări* sau *prelucrări*, de către autorii români, ale unor meditații din literatura franceză (sau de limbă franceză), însă chiar faptul că s-au oprit la acest tip de *cugetări* dovedește existența unei *tradiții îndelungate*, înrădăcinate prin scrierile literaturii noastre vechi, tradiție pe care pașoptiștii căutaseră numai să o îmbrace în *veșminte literare noi*. Substanța ideatică, profund

[345] Idem, p. 102-103.

creștină, a unor astfel de *meditații*, o descoperim infiltrată adânc și în poezia și filosofia lui Eminescu, cu precizarea că apelul lui Eminescu la literatura română veche a fost cu mult mai profund și mai substanțial decât al pașoptiștilor.

Reamintim că, într-unul din proloagele la *Mineie*, regăseam (am văzut în volumul anterior al cărții de față) reprezentată ideea *readucerii la neființă a totului*, dar nu cu sensul *nihilist* sau *budist* care a fost ulterior imprimat în interpretarea versurilor eminesciene.

Echivocurile interpretative pot fi generate și întreținute și de o expresivitate cu semnificații distincte de ceea ce putem percepe dintr-o lectură primară și sumară.

E de ajuns să ne uităm numai la ultima frază din textul de mai sus al lui Asachi: la început pare a enunța o perspectivă sumbră, pesimistă, chiar atee („Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde –”), pentru ca finalul să dezvăluie o atitudine aflată exact la antipod: „atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia”.

Dacă luăm în considerare *productivitatea genului*, a acestui tip de meditații, asupra căreia ne avertizează Mihai Zamfir, putem să conchidem că Eminescu avea la dispoziție o tradiție *internă*, destul de amplă, pe fundamentele căreia își putea dezvolta...*pesimismul*.

Această filosofie curge însă în matca *Psaltirei*, a *Ecclesiastului* și a altor cărți din canonul biblic (sau fragmente), din care derivă. Ea ne prezintă doar *o filă*

din existența umană pământească, dramatică, și nu învederează destinul uman *în eternitate*.

E aceeași *viață a lumii* pe care o descria Miron Costin, reactualizată și ramificată. Cugetările de acest gen erau o constantă a scriiturii, dar și a...*filosofiei* cotidiene a scriitorilor.

Vorbind despre lirica pre-eminesciană, Mircea Anghelescu preciza:

> „deși unic, Eminescu n-a apărut, ca Luceafărul, din neant, din haos, ca o *enigmă n-esplicată*. [...] asemenea sonuri...au existat și mai înainte, la Asachi [...] sau la Alexandrescu [...] sau, mai înainte încă, la Dosoftei”[346].

Finalitatea existenței pământești fiind destul de clară, este normal ca ochii spiritului să se îndrepte interogativ asupra destinului și a rolului său în eternitate.

Revenind la discuția noastră anterioară, aflăm în finalul poemului *Memento mori*, al peregrinărilor poetului prin istoria lumii, o *impresionantă rugăciune* către Dumnezeu, Creatorul a toate, care conţine și mărturisirea eșecului său de a se fi apropiat de El doar prin mijlocirea raţiunii:

Tu, ce în câmpii de caos [haos] semeni stele – Sfânt și mare,
Din ***ruinele gândiri-mi***, o, răsai, clar ca un Soare,
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom

---

[346] Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, op. cit., p. 149.

[imagine ireală, nălucire];
Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,
Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine ești?... Să pot pricepe și ***icoana Ta...pe om***[347]**.**

Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime,
Printre bolţile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viaţa omenirei nu Te caută pe Tine?
Eu, un* om *de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine.
Dar să ştiu – semeni furnicei ce cutează-a Te gândi?

Cine-a pus [dacă nu Tu] aste seminţe, ce-arunc ramure de raze,
Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase,
Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om?
A pus gânduri uriaşe într-o ţeastă de furnică,
O voinţă-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,
Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.

Vai! în van se luptă firea-mi să-nţeleagă a Ta fire!
Tu cuprinzi întregul spaţiu cu a lui nemărginire
Și icoana-ţi n-o inventă omul mic și-n margini strâns.
Jucăria sclipitoare de gândiri și de sentinţe,
Încurcatele sofisme nu explic-a Ta fiinţă
Și asupra cugetării-Ţi pe mulţi moartea i-a surprins.

---

[347] Pe cel creat *după chipul Tău*: omul, *cf.* Fac. 1, 26-27: „Și au zis Dumnezeu: «Să facem om *după chipul Nostru* și după asemănare [...]». Și au făcut Dumnezeu pre om, după chipul lui Dumnezeu l-au făcut pre dânsul” (*Biblia 1914*). În LXX este: „κατ’ ***εἰκόνα*** ἡμετέραν/ după ***icoana*** Noastră”.

Oamenii au făcut chipuri [idoli] ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n aşchii de lemn [părut] sfânt;
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate. Mută
La rugare şi la hulă idola de ei făcută
Rămânea!...Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

În zădar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie
Să Te cate-n hieroglife din Arabia pustie,
Unde Samum își zidește vise-n aer, din nisip.
Ele trec pustiul mândru ş-apoi se coboară-n mare,
Unde mitele cu-albastre valuri lungi, strălucitoare,
Înecând a mele gânduri de lungi maluri le risip.

Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci şi plini de mite [mituri], i-am trimis în cer să zboare,
Dar orbite, cu-aripi arse [gândurile] pe pământ cad îndărăt;
Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei uşă,
Dară arse cad din ceruri şi-mi ning capul cu cenuşă
Şi când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet.

Ca s-explic a Ta fiinţă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]mestecat în adevăruri
Şi popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.

Cum eşti Tu nimeni n-o ştie. Întrebările de[spre] Tine,
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Şi prin valuri de gândire mitici stânce se sulev;
Nici un chip pe care lumea Ţi-l atribuieşte Ţie

Nu-i etern, ci cu mari cete d-îngeri, de ființi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfințești din ev în ev. /.../

Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire.
Din mărire la cădere, din cădere la mărire
Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele [spițele] ei;
În zadar palizi, siniștri, o privesc cugetătorii
Și vor cursul să-l abată...Combinații iluzorii –
E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei.

Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei,
Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării,
Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt;
Mulți copii bătrâni crezut-au cum că ei guvernă lume,
Nesimțind că-s duși ei singuri de un val fără de nume,
Că planetul ce îi poartă cugetă adânc și sfânt.

Se-nmulțesc semnele vremei, iară *cerul de-nserare*
Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare
[*cf.* Mt. 24, 3-14; Mc. 13, 5-33; Lc. 21, 7-27]
Și idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic...

Imaginea primă, cea a *răsăririi* lui Dumnezeu din *ruinele gândirii*, din mintea *ruinată* de erori ideatice, reprezintă un reflex isihast, o urmare a lecturilor sale din acele *volume ascetice* care precizează că harul lui Dumnezeu luminează doar în mintea curată, în omul care și-a curățit mintea și inima de intenții pătimașe.

A se observa aici acuitatea deosebirilor dogmatice între rugăciunea către Maica Domnului, în care poetul

implora *„Rasai **asupra mea,** lumină lină”*, și rugăciunea către Dumnezeu, în care se spune: ***„Din ruinele gândirii-mi,*** *o, răsai, clar ca un soare”*.

Hristos, Dumnezeu *făcut om* (*„Eu, un **om** de Te-aș cunoaște”*...), apare ca *interior* minții și sufletului omenesc, prin harul Său – căci, așa cum preciza undeva Sfântul Augustin[348], Hristos ne este nouă *mai intim* decât ne suntem noi înșine.

Versurile de mai sus sunt o rugăciune către Dumnezeu, în care poetul imploră ca El să i Se reveleze, dar subliniază și faptul că întreaga istorie a omenirii a presupus și presupune căutarea Creatorului lumii, a Dumnezeului ei.

Rugăciunea era o temă (am putea-o numi chiar un *gen*) frecvent al poeziei pașoptist-preromantice, pe care o abordează toți poeții. Eminescu, spre deosebire de poeții pașoptiști, se scufundă într-un *apofatism lingvistic* care îi este caracteristic.

Ca și cu alte ocazii, și de data aceasta Eminescu ilustrează poetic într-un mod personal o problematică ce îi frământase și pe alții înaintea lui, în epoca pașoptistă.

În mod paradoxal însă, soluționarea lirică pe care o comportă versurile eminesciene nu este una *lămuritoare* sau filosofic-explicativă, ci *încifrantă metaforic*, ca și cum s-ar fi dorit conservarea adevărului într-o paremiologie poetică și transmiterea lui doar celor care *au urechi de auzit*.

---

[348] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona.

În laboratorul său liric, Eminescu a introdus și metamorfozat toate temele majore atinse de pașoptiști, pentru că ele reprezentau un fond interior autohton de spiritualitate.

Cele dezbătute de Eminescu în versurile dintr-o strofă ca aceasta,

Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n aşchii de lemn sfânt;
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate...,

se pot lectura, într-o expunere lirică mai limpede, la Bolliac[349] (de la care Eminescu și-a însușit sintagme precum *bătrân ca iarna*), care acuză epoca idolatră a umanității:

De când Tu liberași viața, de când ai făcut pe om,
De când, ca să Te cunoască, i-ai spus marea trebuință,
De când, ca să te găsească, el sfarm-orice atom;
De când minte-ai se trudește ca să afle-a Ta voință
Într-o pasăre ce zboară,
Într-un fenomen departe,
Într-un fum ce se împarte,
Chiar în victima ce-omoară,
De-atunci, oare-ai măsurat,
Stăpâne, din aste neamuri, care mai mult Te-a mărit!
Dar Ți-au dat schiloade forme! Dar Te micșora-n țărâmonii;

---

[349] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac.

Cultul lor era onoare, zbieretele lor, armonii!
Credea că Te-a-ndatorat
C-o cruzime de-ngrozit. /.../

Eu nu Te-am crezut, Părinte, cu slăbiciuni omenești.
Nici pe lemne, nici de piatră, nici în mantelă albastră,
Nici pe acvilă călare, nici pe nori că Te-odinești, –
Slabe simboluri ce naște mintea mărginit-a noastră!
Le-am dispreţuit pe toate,
N-am hotărât lăcuința-Ți,
N-am crezut că știu voința-Ți,
N-am crezut că daruri poate
Pe Tine a-ndupleca.
Și ce daruri avem, Doamne, care să putem să-Ți dăm?
Tămâie? sânge sau aur? Orice-avem e de la Tine.
Iartă, Doamne, pe aceia care se privesc pe sine,
Și voiesc a-Ți explica
Slăbiciuni ce noi purtăm!

Iartă pe toți deopotrivă: și pe cel ce Te va om,
Și pe cel ce Te va șarpe, și pe cel ce Te va soare;
Pe cel ce Te mărginește într-un fel sau un atom;
Pe cel care, ca să-Ți placă, se pornește să omoare
Pe cel ce cu bani în mână
Vine să Te mituiască!
Pe cel ce va să zidească
Un templu unde Te mână,
Ș-a-Ți da pravili ei cutez!
Pe cei ce-au a Tale daruri și-Ți mai cer ș-alt ajutor,
Iartă pe cel ce se roagă să-l ajuți când face crime;
Pe ateul ce Te-mbală, blestemă a Ta asprime!
O! ast blestem este: crez

În eternul Creator! /.../

Iartă, Doamne, deopotrivă pe tot neamul omenesc! ...

(*Rugăciune*)[350]

Întorcându-ne la versurile eminesciene, cei care au căutat pe Dumnezeu doar cu mintea, cu inteligenţa lor umană, imaginînd un *fantom*, s-au dovedit nişte naivi care, fie şi-au construit idoli din lemn sau din piatră şi i-au numit *dumnezei* şi s-au închinat lor, fie au născut sofisme şi au inventat sisteme filosofice prin care încercau să explice originea şi sensul universului, precum vechii greci, fie au încercat să dezlege misterele lumii prin tot felul de calcule şi de cugetări oculte încriptate-n *hieroglife*, fie – o culme a amăgirii umane – au zidit pur şi simplu un turn, al Babilonului, ca să ajungă *în cer*, la Dumnezeu.

> „Rămâne neînţeleasă firea Aceluia ce seamănă stele *în câmpii de caos*; din toate elucubraţiile omeneşti ce se referă la El, rezultă numai *de-ntrebări o vijelie, un gând puternic, dar nimic – decât un gând*"[351].

---

[350] Cezar Bolliac, *Scrieri I. Meditaţii poetice*, ediţie, note şi bibliografie de Andrei Rusu, prefaţă de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983.

[351] L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 133.

Eşecul acelor gânditori sau conducători ai lumii, *copii bătrâni*, care au avut impresia că ei *guvernă lumea*, s-a transformat, în planul experienţei personale, în eşecul poetului, ale cărui gânduri *pure* (ale raţiunii singularizate) trimise spre Dumnezeu sunt un Icar, un Luceafăr învins: *„Ele trec pustiul mândru ș-apoi se coboară-n mare /…/ Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei uşă,/ Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă"*.

Aceasta este *cenușa pocăinței*.

E o mărturisire aici, a faptului – conştientizat – că și el *a căzut*, a cunoscut *căderea*, ca și civilizaţiile sau oamenii pe care îi rememorează poemul său, *Memento mori*.

Şi după cum, după erorile vanităţii terminate-n cataclisme, *„cu cenușa pocăinței și-a împlea pământul fruntea"*, la fel și el primeşte *ninsoarea cenușii*, a pocăinței care să-i albească sufletul la loc. E atitudinea regilor-profeţi David și Solomon, pe care o vesteau cele mai vechi *poeme* ale noastre, născute prin versificare sau parafrazarea *Psaltirei*.

Poetul sfârşeşte prin a se integra și pe sine în rândul celor *căzuți*, a celor care au alunecat în eroare, la un moment dat. Şi eroarea sa o mărturiseşte singur: *În zădar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie/ Să Te cate-n hieroglife"*…Filosofările vane, *ideile*, deși par *superioare*, sunt la fel de rudimentare și de naive ca și turnul Babilonului: *„Ca s-explic a Ta ființă, de gândiri am pus popoare,/ Ca idee pe idee să clădească pân-în*

soare [până la Soarele-Dumnezeu],/.../ *Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt”*.

Eminescu evocă aici *căderea minții*. Gândurile sunt *„stele de-aur”* până când *rațiunea pură* își dez-văluie esența de *cenușă*.

Gândirea *luciferică*, zburând ca un Luceafăr *„cu aripi fulgerătoare”* nu ajunge la Tronul Dumnezeirii, pentru că mintea umană singularizată (fără harul lui Dumnezeu) nu poate lua cu asalt realitatea Sa dumnezeiască, nu poate cunoaște și înțelege *pe Dumnezeu fără Dumnezeu* (după cum enunța Sfântul Irineu de Lyon[352]).

Memento mori este un alt *Luceafăr*. Ipostaza poetică este aceea a unui Luceafăr *„cu aripi arse”*, care își ninge capul cu cenușă, *ca să re-nvie „luminos ca pasărea Phoenix”* (*Odă (în metru antic)*), cunoscând că pocăința e Phoenix-ul creștinismului ortodox (pasărea Phoenix apare de altfel și în cartea lui Iov, dar și în primele secole creștine, la Sfântul Clement Romanul[353],

---

[352] Puteți downloada, în ediția noastră, în două volume, magistralul tratat de teologie al Sfântului Irineu al Lyonului: *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*.

Primul volum:

http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/.

Al doilea volum:

http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/.

[353] „[Păgânii] mai povestesc un lucru special care arată învierea, deși nu cred în cele pe care le povestesc ei înșiși. Fiindcă spun că există o pasăre unică în genul ei, care oferă dovada bogată a învierii, despre care spun că n-are pereche și e singură în toată creația, și pe care o numesc phoenix. Spun despre ea că tot la cinci sute de ani vine în Egipt pe ceea

unul dintre primii episcopi ai Romei, sau în scrierile apologetice ale lui Atenagora Atenianul).

Concluzia și mesajul poemului: ca să nu cazi, să nu mai repeţi aceleaşi erori, ca să nu mai înmulţeşti șirul de căderi, *aminteşte-ţi că vei muri*. Că eşti o deşertăciune în lanţul deşertăciunilor: *vanitas vanitatum, omnia vanitas*.

Nouă ni se pare că e mai mult Dosoftei, Miron Costin sau Cantemir aici, decât Schopenhauer sau Kant.

Titlul unui alt poem eminescian vorbeşte, cam în acelaşi sens, despre *„înțelepciunea"* umană cu *„aripi de ceară"* (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*), ceea ce ne determină să medităm mai atent asupra sensurilor subiacente ale *Luceafărului*.

Poetul se zbate între idealul Luceafărului de a zbura pe aripile înțelepciunii până la Tronul Dumnezeirii, al Părintelui ceresc, și conștiința de a fi un alt Icar[354], în aventura sa cognitivă. Sensuri pe care bănuim că le-a intuit și Nichita Stănescu, motiv pentru

---

ce se numește altarul soarelui aducând o mulțime de cinamon, cassie și balsam; și stând spre răsărit și rugându-se soarelui ia foc spontan și devine cenușă, iar din cenușă răsare un vierme, care sub efectul căldurii devin o pasăre phoenix tânără și când ajunge în stare să zboare se duce în Arabia, care e dincolo de ținutul Egiptului. Așadar, dacă, cum spun ei înșiși, învierea e dovedită de o pasăre necuvântătoare, de ce mai defaimă în zadar cele ale noastre, atunci când mărturisim că Acela care a adus cu putere *neființa la ființă* [cf. Rom. 4, 17], Acesta poate să o aducă la înviere și după descompunere", *cf. Constituțiile Sfinților Apostoli prin Clement*, în: Diacon Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei*, vol. I, Ed. Deisis/ Stavropoleos, Sibiu, 2008, p. 675-676.

[354] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar.

care i-a desemnat pe artiști, *în Elegia întâia*, ca alcătuind *neamul dedalizilor*.

Nici Luceafăr și nici Icar nu trebuie să fie artistul, ci Dedal[355]: omul care își construiește aripi dar știe în același timp până unde poate zbura cu ele; omul care aspiră pe măsura firii și a finititudinii sale, care își cunoaște limitările. Căci, după cum recunoștea și Pascal[356], omul care vrea să fie *înger*, ajunge *diavol*.

Inteligența umană/ gândirea speculativă nu L-a aflat pe Dumnezeu, afirmă Eminescu. Istoria lumii s-a scurs fără ca vreo minte umană să demonstreze că este în stare să-L descopere pe Dumnezeu doar prin forța intelectului. Și acum istoria se apropie de sfârșitul ei, după cum ne-a anunțat *Sfânta Scriptură*.

Cu puterea sa vizionară, încă din secolul al XIX-lea, Eminescu observa că acum este o vreme a apostaziei multora, că Dumnezeu *apune* de pe cerul minții multor contemporani, pentru că sunt vremurile din urmă, caracterizate de pustiul spiritual și de pustiul gândirii: *„E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei"*.

Dumnezeu nu *moare* pentru Eminescu ca pentru Nietzsche[357], ci Dumnezeu *apune*, în înserarea lumii, ca un Soare de pe cerul minților trufașe (*„Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei,/ Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării"*), pentru că, după cum au spus Sfinții Părinți, mintea umană a fost zidită de către

---

[355] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal.

[356] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

[357] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche.

Dumnezeu ca *un cer* care să fie plin de lumină, luminat de Soarele inteligibil al Dumnezeirii.

Această realitate duhovnicească este expusă pe larg și de Dimitrie Cantemir, în *Divanul* său[358].

Dar Dumnezeu nu silește pe nimeni să creadă în El, iar întunericul ideologiilor ateist-nihiliste a cuprins multe minți care n-au avut puterea să creadă decât în mintea și rațiunea lor discursivă.

Însă Eminescu ne descoperă limpede că acest curs al istoriei este dinainte cunoscut de către Dumnezeu și că El, Cel care *„scrii mai dinainte a istoriei gândire"*,

---

[358] Dimitrie Cantemir, *Divanul...*, ed. cit., p. 299-301. Autorul a înfățișat același lucru chintesențiat, și anterior în lucrare (vezi p. 245-246), unde înțeleptul, dialogând cu lumea, îi spune: „Tu ești creația și făptura veșnicului Împărat, înfrumusețată întru toate podoabele tale – pentru că Dumnezeu nu face nimic *urât* sau *displăcut* – desăvârșită întru toate, în decurs de șase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi dintre toți istoricii. Tu ești numită *macrocosm*, prototip și model al *microcosmosului*, adică al omului; de aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se explice ca fiind ale omului și toate cele ale omului ca fiind ale tale. Astfel, mai întâi în tine este *lumina*, care corespunde la om cu credința, în tine este tăria de deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea. În tine apele de deasupra, care la om sunt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sunt tulburările ce vin de la trup; în tine este pământul – la om trupul. Ierburile și copacii înseamnă *faptele bune*; semințele și roadele tale sunt *virtuțile* și *milosteniile*. Soarele este *imaginea înțelepciunii celor veșnice*, iar luna *imaginea lucrurilor temporale*. Peștii, care stau totdeauna în apă, sunt *umilințele*, păsările zburătoare sunt *contemplațiile cele cerești*; animalele neraționale sunt *ajutorarea* și *miluirea săracilor*; târâtoarele, adică animalele care se târăsc pe pântece, sunt *suferințele*, *durerilor altora*; sălbăticiunile înseamnă *meditarea la demoni* și *la răutate*".

Am folosit nu originalul românesc, ci traducerea lui Virgil Cândea la versiunea grecească a lucrării, pentru a urmări o expunere *clară*, fără dubii asupra sensului, pentru cititorul modern.

este Cel ce îngăduie și suferă propriul Său apus, propria Sa moarte din inimile și minţile multor oameni, după ce a răbdat pentru ei moartea pe Cruce.

Și aici poetul urmează o interpretare profetică a Ps. 103, 20 („soarele și-a cunoscut apusul său” – cu referire la moartea lui Hristos, după cum tâlcuiește și Antim Ivireanul în *Didahii*) sau profeția noutestamentară: „din pricina înmulţirii fărădelegii, iubirea multora se va răci” (Mt. 24, 12).

Filosofii vremurilor de apoi nu au ce să mai spună în faţa *solstițiului omenirii*. Filosofia lor tace sau e insignifiantă, pentru că îi înspăimântă conștiința văzând agonia chipului acestei lumi: *palizi, siniștri, o privesc cugetătorii*.

Eminescu declară însă că el rămâne fidel, chiar dacă ar fi ultimul om de pe pământ, a ceea ce am identificat a fi viziunea tradiţională a culturii și spiritualităţii românești, *în contra* modernismului ateist – după cum ne mărturisesc câteva versuri manuscrise, reproduse de Ioana Em. Petrescu[359]: *„când regii mor,/ Când ceru-apune a lui gânduri* [în minţile umane]*, /…/ Când* [ca umanitate] *am pierdut ideea-eternității,/ Eu singur stau s-o reprezint aici”*.

Este impresionant atașamentul lui faţă de credinţa și cugetarea veche românească!

Gândirea lumii și a întregii istorii umane nu mai valorează nimic în faţa Apocalipsei și a Judecăţii care

[359] *Cf.* Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, op. cit., p. 26. A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu.

se apropie. Interogaţiile umane pline de vanitate nu au fost în stare să afle ceva sau să spună ceva adevărat despre Dumnezeu de-a lungul istoriei – ce ştim despre El este ceea ce El Însuşi ne-a revelat prin Proroci, prin Sfinţi şi, mai ales, prin Fiul Său – şi nu este în stare nici la sfârșitul istoriei să abată lumea de la cursul ei spre transfigurarea finală, stabilit dintru început de Dumnezeu și așezat în raţiunile acestui cosmos: *„planetul cugetă adânc şi sfânt”*.

Lumea este *întruparea gândului lui Dumnezeu* iar istoria omenirii este *povestea căutării lui Dumnezeu de către oameni*. Poetul care a încercat să-L găsească pe Dumnezeu prin puterea înţelepciunii sale renunţă să mai afle răspunsuri, pentru că raţiunea umană este neputincioasă.

Ar dori să aibă încredinţarea întrupării lui Dumnezeu în om: *„Eu, un* om *de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine”*. Credem că ar fi dorit să Îl vadă pe Hristos, în mod extatic, așa cum știa că se petrece cu omul care depune eforturi ascetice, din arhiva patristic-omiletică a cărților vechi, al căror cunoscător era.

Acestea sunt concluziile versurilor de mai sus, care lămuresc multe necunoscute din lirica eminesciană. Același dor neîmplinit şi tristeţe sfâşietoare, de a nu-L fi *văzut* pe Dumnezeu, o vor mărturisi și Blaga[360] şi Arghezi[361].

---

[360] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

[361] Idem:

Însă vederea lui Dumnezeu este o experiență spirituală nu numai *posibilă*, dar și *pretinsă* de la cei credincioși, dar numai în spațiul ortodox, căci pentru catolici și protestanți Dumnezeu *S-a retras* în transcendență (o *transcendență* reconfigurată după ideea antică, greacă) și nu mai are nicio legătură cu imanentul, cu oamenii.

În tradiția ortodoxă se crede că, mai înainte de a fi creată lumea, ea a existat în intenția iubitoare a lui Dumnezeu de a o crea. Ea a existat în *gândul* lui Dumnezeu. Omul și universul întreg au existat, mai înainte de a exista, în gândul și în sfatul Preasfintei Treimi, Care a iubit lumea mai înainte de a o aduce întru ființă.

Părintele Dumitru Stăniloae[362], în secolul al XX-lea, recapitula această gândire patristică bizantină, formulând-o astfel: lumea este *plasticizarea gândirii lui Dumnezeu*[363]. Asemenea, pentru Eminescu, Dumnezeu este Scriitorul care *„scrii mai dinainte a istoriei gândire"*.

Poetul, după ce contemplă întreaga istorie a lumii, dorind să deslușească sensul curgerii timpului și al desfășurării istoriei omenești pe pământ, se roagă astfel către Dumnezeu – și recapitulăm versurile, pentru a le descifra detaliat:

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi.

[362] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae.

[363] *Cf.* Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 9.

Tu, ce în câmpii de caos semeni stele – *Sfânt și mare,*
Din ruinele gândiri-mi, o, răsai, *clar ca un Soare,*
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom;
Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,
Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine eşti?... Să pot pricepe şi icoana Ta... pe om.

Dumnezeu *seamănă*/ sădeşte stelele în câmpiile neființei, numite și *„câmpii de chaos"*[364]. Imaginile foarte plastice ale acestor versuri denumesc, de fapt, un adevăr creștin, și anume crearea universului *din nimic,* ex nihilo, *nimicul* fiind *plasticizat* de Eminescu prin metafora *câmpiilor de haos*.

Regăsim tot aici și poetizarea afirmaţiei Sfântului Vasile cel Mare și a altor Sfinţi Părinţi, din *Hexaemeron* – aşa cum precizam puţin mai devreme –, anume că, după ce a creat şi a împodobit pământul cu flori şi cu plante minunate, în a patra zi, Dumnezeu a creat aştrii cerești ca pe niște *flori ale cerului*. Așa încât Eminescu poate *vizualiza* crearea stelelor ca niște flori pe câmpiile cerului.

Faptul că Dumnezeu *seamănă* stelele, aducându-le întru fiinţă, poate să reprezinte mai mult decât *un efort stilistic* din partea poetului şi anume: o încercare de *hermeneutică biblică*. Pentru că *a semăna* înseamnă *a pune semințe*, iar când sunt puse *semințele aștrilor*

---

[364] Metafora i-a fost inspirată de Lamartine, cu ale sale *„champs de l'éternelle nuit"*, din poemul *L'immortalité*.

A se vedea:

http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/alphonse_de_lamartine/l_immortalite.html.

în/ pe cer, aştri care sunt destinaţi a fi „semne” (Fac. 1, 14), o *semiotică* plantată de Dumnezeu în cer pentru oameni, ne putem gândi la semnificantul de *lumină* și *rațiune* pe care Dumnezeu îl sădește în univers, pentru a *convorbi* neîntrerupt cu oamenii și a-i conduce la adevăr.

Este o simbolistică vastă și larg răspândită în paginile literaturii noastre medievale și ea se transferă liricii *moderne* – o primă dovadă o descoperim în *Primăvara amorului* a lui Iancu Văcărescu[365], unde *„Pe cer, mii de mii de stele / **Semănate** străluceau”*.

Iar la Bolintineanu: *„tresare lina Propontide /…/ Scânteind la focul stelelor splendide/ **Semănate**-n fundul cerului plăcut”* (*Mehrube*).

Penultimul vers al acestei strofe (*„Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire”*), reprezintă tot o poetizare a unei precizări patristice esenţiale, care aparţine Sfântului Atanasie cel Mare[366]: Dumnezeu a creat lumea din nimic şi tot El este Cel care o ţine întru fiinţă, Care o susţine ca să nu se reîntoarcă în neant. Dacă Dumnezeu nu ar susţine lumea întru fiinţă, universul, cât e de mare, cu lumile lui cosmice, *s-ar risipi*, ca să folosim expresia lui Eminescu, ar pieri îndată.

Concluzia acestor versuri este că Singurul care poate da sens istoriei lumii este Dumnezeu Întrupat,

---

[365] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4%83rescu.
[366] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria.

Iisus Hristos, pentru că lumea Îl caută cu disperare pe Dumnezeul său, Care a creat-o, și singurul răspuns al lui Dumnezeu la neliniștea lumii nu poate fi decât Întruparea Sa.

Altfel, Dumnezeu este *de neapropiat* pentru lume.

Poetul întreabă: *„Cine ești?...Să pot pricepe și icoana Ta...pe om”*. Dar omul e *icoana* lui Dumnezeu, *după chipul și după asemănarea Sa*, în însăși religia în care a fost botezat şi în care a murit poetul.

Așa încât răspunsul la *cine ești?* pare a fi subînţeles sau interogaţia pare a fi mai mult o interpelare cu sens revelaţional, semnul dorinţei unei *revelații personale*. Mai ales că răspunsul la întrebarea *cine ești?*, adresată lui Dumnezeu, urmărește: *„să pot pricepe...pe om”*!

Poetul nu întreabă pentru că nu ştia *cine e* Dumnezeu, ci pentru că dorea o *lămurire* mai profundă.

Formularea lui Eminescu nu este însă paradoxală decât pentru cine nu ştie că socraticul *cunoaşte-te pe tine însuţi* a devenit la Sfinţii Părinţi: *cunoaște-L pe Dumnezeu ca să știi cine ești*.

O apoftegmă pe care o enunţă şi Antim Ivireanul în sfătuirile sale versificate, dedicate lui Ștefan Cantacuzino[367]:

„Acela se cunoaște pe sine și situaţia sa [ontologică, statutul său uman], dacă mai întâi cunoaşte pe Creatorul său”[368].

---

[367] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzino.

Să mergem însă mai departe:

Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime,
Printre bolţile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viața omenirei nu Te caută pe Tine?
Eu, un ***om*** de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine.
Dar să ştiu – *semeni furnicei ce cutează-a Te gândi*?

Adică: revelează-Te mie, Cel ce Te-ai întrupat, Cel Te-ai asemănat omului prin întrupare! Să ajungă la mine lumina Ta ca un fulger, penetrând prin *norii de secoli* ai istoriei şi prin *bolţile* de simboluri, prin norii ideologiilor false despre Tine şi prin simbolurile care doar *Te sugerează*, dar nu *Te dezvăluie* cu adevărat, ca Cel ce eşti Lumină.

Şi spune acestea Eminescu, credem noi, nu pentru că nu putea să creadă în întruparea Mântuitorului, ci pentru că dorea o încredinţare supremă, o *pipăire*, o *vedere*. Iar această dorinţă nu se poate naşte în inimile celor care nu cred că este posibil aşa ceva ci, dimpotrivă, ea este un dor şi o nostalgie a celor care au cunoscut, chiar şi numai prin citire sau prin auzire, din cărţi şi în Biserică, că Dumnezeu este prezent în creaţia Sa şi că El Se arată oamenilor, celor ce Îl iubesc şi ascultă de poruncile Lui.

---

[368] Antim Ivireanul, *Sfătuiri creştine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891), p. 339.

Versul *Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime* vorbeşte şi despre *chenoza* Mântuitorului, prin care Fiul lui Dumnezeu S-a golit de slava dumnezeiască pentru a Se întrupa, pentru a lua *chip de rob* (Filip. 2, 7), la plinirea vremii, acoperind astfel cu *norii* istoriei, ai timpului (*„norii de secoli”*), slava Sa din veşnicie. Pentru că El S-a întrupat, cum se spune în limbajul ecleziastic scriptural și tradițional, *la plinirea vremii*.

Imperativul verbului *a fulgera* arată dorinţa poetului ca Hristos să Se reveleze ca Dumnezeu, după ce *a îngropat* mărimea/ slava Sa dumnezeiască, în istoria noastră omenească, făcându-Se om. Verbul a *îngropa* poate face aluzie și la moartea şi îngroparea Sa pentru noi, din care poetul vrea să vadă răsărind *fulgerul dumnezeirii* Sale (sintagmă eminamente teologică şi ortodoxă).

Însă *fulgerul dumnezeirii* lui Hristos (adică lumina dumnezeiască) S-a arătat pe Tabor şi la învierea şi înălţarea Sa la cer sau cu alte ocazii. Ceea ce doreşte poetul nu e *o călătorie în timp* cu maşina timpului, ca în filme sau în desenele animate, ci este *o încredinţare personală*, prin care *„de-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri”*.

Iar această *încredinţare personală* se numeşte, în cultura monahală în care era iniţiat poetul, *extaz duhovnicesc*, prin care creştinul ortodox, pe măsura curăţirii sale de patimi, vede lumina dumnezeiască şi este încredinţat de întruparea Fiului lui Dumnezeu şi

de învierea Sa din morţi, alături de toată bunăvestirea Evangheliei.

Cine-a pus [dacă nu Tu] aste *seminţe*, ce-arunc *ramure de raze*,
Într-a *chaosului câmpuri*[369], printre veacuri numeroase,
Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om?
A pus *gânduri uriaşe* într-o *ţeastă de furnică*,
O voinţă-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,
Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.

Dumnezeu a pus *seminţele vieţii umane* în *câmpiile nefiinţei*, din care au răsărit acele fiinţe capabile să lumineze cu *„ramure de raze"*. Dumnezeu, Cel ce a gândit lumea şi istoria ei, este Cel ce a pus în om *„nemargini de gândire"*, cum spune acelaşi poet şi în altă parte (în poemul *În vremi de mult trecute*).

Dacă ne amintim şi faptul că Ion Negoiţescu a interpretat aceste strofe ca reprezentând dialogul poetului cu...*geniul* său, nu putem să nu regretăm *erorile critice*, intenţionate sau neintenţionate, care au lăsat în umbră, pentru multă vreme, adevăratele semnificaţii mistico-religioase ale poeziei române.

George Gană nu mai repetă eroarea lui Negoiţescu. Pentru el e limpede că *„Tu, ce în câmpii de caos semeni stele – sfânt şi mare"* (şi versurile

---

[369] Din nou, aceeaşi metaforă inspirată de Lamartine (*„les champs de l'éternelle nuit"*), despre care am amintit şi puţin mai devreme, prin care Eminescu *plasticizează* nimicul/ nefiinţa.

următoare) reprezintă „invocarea insistentă a Creatorului lumii" și că Eminescu a aderat la „concepţia providenţialistă a istoriei"[370] – a nu se confunda *providenţierea* cu *predestinarea*.

Din păcate, concluzia sa este că disperarea lui Eminescu constă în aceea că nu poate ajunge la niciun fel de răspuns în ceea ce privește cunoașterea Divinităţii – e o interpretare strict *raționalistă* – și nu comentează deloc versul: *„Eu, un* **om** *de te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine".*

Acesta este un vector sigur către *Dumnezeul-om* (Care se revelează umanităţii) și care ne indică, totodată, și faptul că nu o necunoaștere totală în privința lui Dumnezeu este cea care îl frământa pe poet, ci *un anumit fel de cunoaștere*, pe care nu o putuse atinge.

Temeiul fiinţării lumii este un Dumnezeu care este persoană, Treime de persoane, și care creează persoane după chipul Său, înzestrate cu raţiune și, zice Eminescu, cu puterea de a zămisli lumi ale gândirii: *„Cum Dumnezeu cuprinde cu viața Lui cerească* [viața Lui cerească = harul dumnezeiesc]/ *Lumi, stele, timp și spaț*[iu] *ș-atomul nezărit,/ Cum toate-s El* [gândul Lui plasticizat] *și Dânsul în toate e cuprins* [Dumnezeu este în toate cele create prin harul Său, spun Sfinţii Părinţi],/ *Astfel tu* [omul] *vei fi mare* ***ca gândul tău întins***" (*În vremi de mult trecute*). Măreția lui Dumnezeu se cunoaște din *gândul* Lui *mare* (lumea

[370] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 200.

cea *întinsă,* sau *mare și lată*, cum se spune în limbaj popular) şi, după asemănarea Lui, aceeaşi măreţie o descoperă şi omul, prin dezvoltarea creatoare a *gândului* său.

Însă înţelepciunea omului e firavă. Vedem acest lucru, atunci când acesta se bazează numai pe raţiunea sa umană autonomă vană, fără har:

În zădar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie /…/
Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci și plini de mite [mituri/ basme], i-am trimis în cer să zboare,
Dar orbite, cu-aripi arse pe pământ cad îndărăt;

Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei ușă,
Dară arse cad din ceruri și-mi ning capul cu cenușă
Și când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet.

Aceste versuri prezintă o reiterare a *căderii* din *Sărmanul Dionis* (care face aluzie la căderea Sfântului Adam, la căderea omului din dorința de a fi dumnezeu fără Dumnezeu), dar sunt şi o variantă mai *limpede* a *Luceafărului*, după cum observam şi mai devreme (de altfel, evoluţia lui Dionis de la un „ateist superstiţios" la omul *mântuit de căderea demonică* prin iubirea Mariei reiterează aceeași obsesie *luciferică* a poetului, ilustrând simbolic parcursul autobiografic și idealul său *soteriologic*, despre care am mai vorbit).

Ele denotă și preocuparea supremă a lui Eminescu, *adevărul*, care este în contradicție cu obsesia artei moderne: *metafora poetică*, simplă, goală, eminamente *stilistică*.

Gândurile sale au zidit un turn al Babilonului care s-a năruit înaintea lui Dumnezeu. Însă e de reţinut faptul că țelul său a fost acela de a-L afla pe Dumnezeu:

Ca s-explic a Ta ființă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]mestecat în adevăruri
Și *popoarele-mi de gânduri* risipescu-se în vânt.

Cum eşti Tu nimeni n-o ştie. Întrebările de Tine,
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Și prin valuri de gândire mitici stânce se sulev [se ridică];
Niciun chip pe care lumea Ţi-l atribuieşte Ţie
Nu-i etern, ci cu mari cete d-îngeri, de ființi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfințești din ev în ev.

Prima dintre aceste două strofe este o mărturisire elocventă – dar trecută cu vederea –, a faptului că poetul a urnit *popoare de gândiri* în căutarea lui Dumnezeu.

Coroborând această extraordinară imagine plastică, cu versurile următoare, ajungem la concluzia

că, așa cum omenirea L-a căutat pe Dumnezeu în toată istoria sa, la fel istoria cugetării sale, biografia minții și a gândurilor sale poate fi rezumată de această căutare febrilă, ca țel al vieții lui.

„Cum ești Tu nimeni n-o știe”: ființa lui Dumnezeu este inaccesibilă atât oamenilor, cât și Îngerilor. Aceasta este învățătura ortodoxă.

Gândirea umană nu poate decât să construiască *icoane*[371] (e vorba aici de un omonim al *icoanelor* ortodoxe, pentru că nu la acestea din urmă se referă Eminescu, ci la toate formele și religiile care nu au fost revelate de sus și pe care le-a *fantomat* gândirea umană în căutarea lui Dumnezeu, de-a lungul istoriei), *imagini/ chipuri* ale lui Dumnezeu, care nu sunt reale, ci sunt idei șterse despre măreția Sa.

„Și prin valuri de gândire mitici stânce se sulev”: avem un tablou alegoric al *gândirii umane* ca o mare agitată de valuri, din care se înalță *gândirea mitică* precum niște stânci. Stânci marine care au durabilitate în parcursul istoric al umanității, o vreme, dar nu au întemeiere și dăinuire veșnică, nu sunt *adevăr revelat* de la Dumnezeu, ci presupuneri umane despre Ființa divină.

Memento mori se sfârșește cu un tablou *apocaliptic*, al sfârșitului lumii. Ideile omenirii încep să se sfârșească și omul Îl ucide pe Dumnezeu în mintea și în inima sa și nu mai caută nimic nobil, nimic înălțător: *„E apus de Zeitate ș-asfințire de idei”*.

---

[371] Pentru că a spus mai înainte: *„Și icoana-Ți n-o inventă omul mic și-n margini strâns”*.

Vine sfârşitul lumii, pentru că, după cum a spus Hristos, *„se-nmulţesc semnele vremei* [Mt. 24, 6-8; Lc. 21, 11]*, iară cerul de-nserare/ Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare/ Şi idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic”*.

Ultimul vers al poemului, *„căci gândirile-s fantome, când viaţa este vis”*, credem că nu se poate interpreta în sensul *visului brahmanic*, ci în sensul în care Sfântul David şi fiul său, Sfântul Solomon, precum și alți autori ai *Scripturii*, au vorbit despre *viaţa ca vis*, ca *deşertăciune*, referinţă pe care o regăsim foarte adesea și la Sfântul Ioan Gură de Aur (ale cărui omilii au avut o vastă circulaţie pe teritoriul românesc în tot evul mediu, sub numele de *Zlatoust* sau *Zlatostrui*, *Zlatoust* fiind traducerea în slavonă a lui *Hrisostom* sau *Gură de Aur*) şi în toate cărţile noastre vechi.

Pentru Eminescu, cugetarea omenească, *gândirile arhitectonici* umane (evocate în acelaşi poem, *Memento mori*), care construiesc civilizaţii sau sisteme filosofice de tot felul, sunt zădărnicie înaintea acelei gândiri a lui Dumnezeu, din care răsare lumea şi istoria.

Prin urmare, nu ar fi putut avea preeminenţă înaintea sa niciunul dintre sistemele umane de gândire (cum ar fi filosofia germană sau cea indiană), dacă el credea că toată înţelepciunea umană este o *iluzie*, în sensul în care vorbeşte *Psaltirea* şi *Ecclesiastul* despre *vis* şi despre *iluzie*.

Eminescu descrie în aceste strofe din finalul poemului *Memento mori* falimentul intelectualismului

glacial şi se întoarce, nostalgic, cu faţa de la savanţi, dascăli şi filosofi (ca și în *Scrisoarea I*, *Scrisoarea II*, *Sărmanul Dionis* etc.), înapoi, înspre *raţiunile divine* pe care Dumnezeu le-a *însămânţat* (*logoi spermatikoi*) în cosmos, pentru că, aşa cum spune Sfântul Pavel și Sfinții Părinți:

> „din frumusețea zidirilor sale pe potrivă să veade Ziditoriul. Și [căci] «ceale nevăzute ale Lui, de la zidirea lumii prin fāpturi înțelegându-să, se văd» [Rom. 1, 20]”[372].

Citim în multe poeme această *nostalgie* – adevărată *jale nostalgică* – a lui Eminescu după regăsirea Paradisului pierdut al copilăriei în care el ştia să vorbească *limba cosmică*, să dialogheze cu toate cele din natură create de Dumnezeu și care formează un logos cosmic convorbitor cu raţiunea și conştiinţa umană nepervertită de patimi josnice, iraţionale sau de ideologii false.

Un poem magnific pentru revelarea acestei concluzii a aventurii cognitive a poetului este și *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*:

---

[372] Sfântul Ioan Damaschin, *Logica*, tălmăcită în limba patriei de Preasfinţitul Grigorie (Râmniceanu), Episcop al Argeșului, ediția a doua, revăzută și îmbunătățită [transcriere a ediției întâi, din 1826], ediție îngrijită și studiu introductiv de Dr. Adrian Michiduță, transliterare de Aurelia Florescu, Ed. Aius, Craiova, 2012, p. 37.

Ce mâni subţiri s-apucă de perdele
Și într-o parte timide le trag!
În umbra dulce, după vechi zăbrele
Suspină gură-n gură, drag cu drag.
Lucește luna printre mii de stele,
Suspină vântu-n frunzele de fag,
Se clatin codri mângâiaţi de vânt –
Lumini pe ape, neguri pe pământ.

*

O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!
Ne-ai luat tot făr' să ne dai nimic,
Puţin te-nalţi și oarbă vii tu iară,
Ce-au zis o vreme, altele deszic,
Ai desfrunzit a visurilor vară
Și totuși eu în ceruri te ridic:
M-ai învățat să nu mă-nchin la soarte
Căci *orice-ar fi ce ne așteaptă – moarte*!

Tu ai stins ochiul Greciei antice,
Secat-ai brațul sculptorului grec,
Oricât oceanu-ar vrea să se ridice
Cu mii talazuri ce-nspumate trec,
Nimic el nouă nu ne poate zice,
Genunchiul, gândul eu la el nu-mi plec,
Căci glasul tău urechea noastr-o schimbă:
Pierdută-i a naturii sfântă limbă.

În *viața mea – un rai în asfințire –*
Se scuturau *flori albe de migdal*[373];
Un vis purtam în fiece gândire
Cum lacul poartă-o stea pe orice val;
[A zorilor suavă înflorire
Se prelungea până-n amurgul pal],
În văi de vis, în codri plini de cânturi,
Atârnau arfe îngerești pe vânturi.

Și tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,
Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în *râsul meu*, în *plânsu-mi*,
De mă uitam *răpit* pe mine însumi.

În van cat întregimea vieţii mele
Și armonia dulcii tinereţi;
Cu-a tale lumi, cu mii și mii de stele,

---

[373] Poate fi o sugestie de la Eccl. 12, 5: καί γϵ ἀπὸ ὕψους ὄψονται καὶ θάμβοι ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἀνθήσῃ τὸ ἀμύγδαλον καὶ παχυνθῇ ἡ ἀκρίς καὶ διασκϵδασθῇ ἡ κάππαρις ὅτι ἐπορϵύθη ὁ ἄνθρωπος ϵἰς οἶκον αἰῶνος αὐτοῦ (LXX) [și încă de la înălțime vor vedea și uluire [va fi] în cale și *va să înflorească migdalul*, să se îngrașe lăcusta și să se scuture chiparosul, pentru că a mers omul în casa veacului său].

În VUL: excelsa quoque timebunt et formidabunt in via florebit amigdalum inpinguabitur lucusta et dissipabitur capparis quoniam ibit homo in domum aeternitatis suae [chiar din înălțime se vor teme și se vor înfricoșa în cale *va înflori migdalul*, se va îngrășa lăcusta și se va scutura chiparosul, pentru că va merge omul în casa veșniciei sale].

O, cer, tu astăzi cifre mă înveți;
Putere oarbă le-aruncă pe ele,
Lipseşte viața acestei vieți;
Ce-a fost frumos e azi numai părere –
Când nu mai crezi, să cânţi mai ai putere?

Și dacă nu-i nimic, decât părere
Tot ce suspină inimei amor,
Istoria cu lungile ei ere
Un vis au fost amar – amăgitor;
Tot ce-aspirăm, toat-acea putere
Care-am robit-o falnicului dor
Am cheltuit-o ca niște nebuni
Pe visuri, pe nimicuri, pe minciuni.

Sunt ne-nțelese literele vremii
Oricât ai adânci semnul [simbolul] *lor șters?*
Suntem plecați sub greul anatemii
De-a nu afla nimic în vecinic mers?
Suntem numai spre-a da viață problemei,
S-o dezlegăm nu-i chip în univers?
Și orice loc și orice timp, oriunde,
Aceleași vecinice-ntrebări ascunde?

Poezia aceasta polemizează, ca și în cazul anterior, cu *filosofia umană* care nu este în stare să ofere niciun răspuns la întrebările vitale ale fiinţei umane, ci doar să aducă în discuție dileme de nerezolvat.

Pentru filosofia dilematică, sintagma *„literele vremii”* de care vorbeşte Eminescu, adică *lectura* istoriei omeneşti şi a creaţiei universale rămâne fără niciun ecou pozitiv.

Ceea ce filosofia de tip apusean exaltă – iar Noica propunea să *realizăm* și noi, românii, această filosofie – Eminescu respinge ca fiind un nonsens și anume spiritul *neliniștit*, zbuciumat, dilematic, care nu face decât să se frământe în întreagă existența sa, nesperând și nedorind un sfârșit al tensiunilor sale interioare, ci aflându-și în mod masochist *delectarea* în veșnica sa neliniște și interogare fără răspuns.

Eminescu susţine câteva lucruri absolut esenţial de observat. Mai întâi de toate, afirmă că gnoza care se întemeiază exclusiv pe intelectul uman interogativ şi care *raţionează* toate pe măsura sa este aceea care modifică *urechea* omului, auzul interior al conștiinței sale, îl face *surd* la *armonia cosmică* și la cântecul sferelor.

Acest cântec, Eminescu (la fel ca poezia prepaşoptistă şi paşoptistă) îl asociază cu cel al cetelor îngerești dimprejurul Tronului Dumnezeirii, după a căror asemănare este și armonia stelară a universului vizibil – vezi, spre exemplu, poemul *Ondina*: *„Muzica sferelor: Seraphi adoară/ Inima lumilor ce-o încongioară,/ Dictând în cântece de fericire / Stelelor tactul lor să le inspire”*. Sau poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*: *„te-aşteaptă toţi îngerii în cor/ Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare”*. Asemenea, în *Sărmanul Dionis*: „ste-

lele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului” [374].

Întorcându-ne la discuţia noastră, fiinţa umană care cunoaşte astfel de amendamente filosofice aduse ontologiei sale devine un *logos* amputat, sclerozat, incapabil de dialog cu *logosul cosmic*, cu *„a naturii sfântă limbă”*.

Omul este creat de Dumnezeu ca să *convorbească* cu raţiunile dumnezeieşti pe care acelaşi Creator le-a aşezat în univers. Didahiile şi teologia Sfinţilor Părinţi, urmând *Sfintei Scripturi*, precum și toată literatura românească medievală *filosofează* pe seama faptului că frumuseţea universală este o *carte de simboluri*, un *arhitext* care trebuie citit de către raţiunea umană, de mintea umană nepervertită, pentru a învăţa din ea despre Dumnezeul și Ziditorul atotputernic al lumii şi despre tainele creaţiei.

Așa a făcut Sfântul Avraam și a ieșit din rândul unui popor păgân și închinător la idoli, fără să aibă *Biblie* scrisă, ci pentru că a citit *biblia cosmică*, pe care Dumnezeu *a scris-o* în univers și pe care Eminescu o numește aici: *„a naturii sfântă limbă”*[375].

Moise şi mulţi Sfinţi care s-au nevoit în pustie au contemplat înţelepciunea lui Dumnezeu din înţelepciunea cu care El a creat lumea şi toate cele ce sunt în

---

[374] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.

[375] A se vedea și comentariile noastre din vol. I al acestei cărți, referitoare la *biblia cosmică* în literatura noastră veche, mai ales p. 109-113, 125-127, 214-216, 249, 376-383, 612-616, 783, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

ea. Același lucru i-a îndemnat și Hristos, să citească *limbajul firii*, atât pe apostolii Săi, cât și pe cărturarii evrei, care întrebau de semne și de sfârșitul lumii: Mt. 16, 1-4; 24, 32-33; Lc. 12, 54-56; 21, 29-31.

Sfântul Maxim Mărturisitorul[376] (sec. VI) vorbea despre trei feluri de întrupări ale Cuvântului lui Dumnezeu, ale Logosului dumnezeiesc: în natură, în Scriptură și în Hristos, ultima prin pogorârea Fiului lui Dumnezeu și asumarea firii noastre umane în ipostasul Său dumnezeiesc[377].

Ortodoxia a păstrat tradiția *vorbirii* cu cosmosul, cu cerul, cu soarele, luna și stelele nopții, cu codrii și pădurile fremătătoare, care jelesc împreună cu omul pierderea Raiului de către acesta (această tălmăcire o întâlnim în *Triod*, în cântările de la *Vecernia Duminicii izgonirii lui Adam din Rai*), cu mările, râurile și izvoarele și cu tot murmurul neostoit al firii, care transmite omului cunoștința despre chipul rațional al lumii, zidit după icoana Cuvântului și a Creatorului ei.

Cu *rostul*[378] acestui cosmos fremătător de dor și de jale după Paradisul pierdut și-a împletit românul doina sa, *„doină de simțire ruptă ca jelania-n prohoduri”* (*Călin Nebunul*).

De această tradiție a înfrățirii și a dialogului cu universul întreg, a lecturării *bibliei cosmice*, s-a depăr-

---

[376] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisitorul.

[377] „Taina întrupării Cuvântului cuprinde în sine înțelesul tuturor ghiciturilor și tipurilor din *Scriptură*, [precum] și știința tuturor făpturilor văzute și cugetate”, *cf. Filocalia*, vol. II, op. cit., p. 150.

[378] În româna veche, *rost* înseamnă *gură, grai* (din lat. *rostrum,-i*).

tat și s-a înstrăinat Apusul, acel Apus care a impus raţiunea scolastică în teologia sa și care a dat întâietate raţionalismului de tip intelectualist, în locul gândirii și raţiunii luminate de har.

Eminescu a constatat într-un mod foarte ortodox-tradițional, că, dintr-o astfel de fiinţare și de cugetare, *„lipsește viața acestei vieți"*, lipsește harul dumnezeiesc care făcea *„viața mea – un rai"* și care umple toate, de care oamenii se pot răci și înstrăina acceptând o filosofie sau o cugetare falsă.

Viaţa e *rai* – oamenii sunt creaţi pentru Rai, viaţa nu este făcută de Dumnezeu să fie infern de suferință sau așteptarea Nirvanei/ neființei – și când viaţa nu mai e *rai*, atunci viaţa nu mai e viaţă: *„lipsește viața acestei vieți"*. Aceeaşi constatare o făcea şi Blaga: *„vieţii nu i-am rămas dator niciun gând,/ dar i-am rămas dator viața toată"* (*Fum căzut*, din vol. *Lauda somnului*).

În schimb, Eminescu a mărturisit în nenumărate ocazii faptul că în copilăria și adolescența sa a simţit armonia harică a universului, atunci când se afla în consonanţă cu glasul acestui logos cosmic, atunci când îi erau cunoscute limba codrului, a izvoarelor, a lunii și a luceferilor.

În vremea copilăriei și a primei tinereţi, natura era pentru el *„un rai din basme"* (*Fiind băiet păduri cutreieram*), căci Dumnezeu, Cel ce i-a dat ochi să vadă *„lumina zilei"*, îi umplea inima *„cu farmecele milei"* (*Rugăciunea unui dac*). Această frumusețe cosmică impregnată de har i-a făcut din *„a mea minte, a*

farmecului roabă” (*Nu mă înțelegi*). E vorba însă nu de *estetica* universală, ci de o frumusețe cosmică inseminată de lumina lui Dumnezeu, pentru că lumile și planetele sunt ținute întru ființă și armonie de *„puterea ce le farmăcă pre ele”*, fără de care *„s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit”* (*Memento mori*).

De aceea, mai târziu, va privi înapoi cu nostalgie paradisiacă, plângând după acele simțiri curate și înțelegeri harice ale copilăriei: *„O, rai al tinereții-mi, din care stau gonit!/ Privesc cu jind la tine asemeni lui Adam”...* (*Zadarnic șterge vremea...*). De aici: *farmecul copilăriei...*, de care vorbește critica literară în legătură cu Eminescu, Creangă[379] și alți autori ai literaturii române.

Am făcut mai devreme precizarea că, în literatura pașoptisă, nu este de găsit o asemenea dimensiune *edenică* a copilăriei (și nici a naturii), pentru că autorii nu trăiesc și nu presimt tragedia Apusului, a... *apusului* credinței. Ei sunt prea exuberanți la gândul emancipării istorice și sociale a țării lor și nu au acuitatea receptării intelectuale și spirituale a lui Eminescu.

Nici Eminescu n-o experiază la scara apostaziei, dar e în stare să perceapă mult mai corect fenomenul *modernității*, pe cât de mult este afiliat trecutului spiritual și istoric, tradiției, tensiune din care se naște suferința poetului.

Revenim. Eminescu definește existența sa ca *„un rai în asfințire”*, un rai pe care l-a simțit în copilărie și

[379] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83.

în prima tinereţe, dar pe care avea să-l piardă, în vremurile care au urmat, când *„pierdută-i a naturii sfântă limbă”*, dar, în acelaşi timp, un rai pe care dorea să-l regăsească după moarte (*Mai am un singur dor*; *Codrule, Măria Ta* etc.).

> „Ruptura completă [cu natura] nu s-a produs niciodată, şi în viziunea generală a poetului asupra naturii vom regăsi mereu ceva din fascinaţia iniţială: copilul din el n-a murit niciodată. Peste candoarea transfiguratoare a privirii acestuia s-au adăugat reflexivitatea, sporită prin cultură, şi umbra melancoliei”[380].

Eminescu a înțeles *spiritul vremii* – ceea ce nu înseamnă că i s-a afiliat fără rezerve. Versuri magnifice, în acest sens, ni se par și acestea: *„În văi de vis, în codri plini de cânturi,/ Atârnau arfe îngerești pe vânturi”*.

Imaginea *arfelor* atârnate în crengi apare și în *Memento mori* (*„Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare/ Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare”*) și provine din *Psaltire*, din psalmul 136 („În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre” – 136, 2), care amintește captivitatea babilonică a poporului ales.

Acest psalm, care a fost transpus superb de Dosoftei în versuri și i-a prilejuit acestuia *o poezie* adesea citată în istoriile literare (*„La apa Vavilonului,/ Jelind de țara Domnului,/ Acolo șezum și plânsăm/ La*

[380] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 119.

voroavă ce ne strânsăm”...), iar lui G. Verdi[381] i-a inspirat o minunată arie (*Corul robilor – Va pensiero*) din opera *Nabucco*[382].

Eminescu *vede* aceste *„arfe”* atârnate şi părăsite în sălcii de poporul robit, captiv, el le vede cântând singure mai departe: *„În văi de vis, în codri plini de cânturi,/ Atârnau arfe îngereşti pe vânturi”*!

Când poporul nu mai înalţă imne lui Dumnezeu, pentru că, spune el, „cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?” (136, 4), atunci lauda adusă lui Dumnezeu nu încetează, pentru că îngerii Lui fac să răsune *arfele* codrilor și pădurilor, pe care urechea lui Eminescu le-a auzit cu auzul interior al inimii: o muzică inefabilă, care ar fi fost imperceptibilă unui „spirit ateu”[383] (cum îl consideră Ioana Em. Petrescu)!

Codrii *atârnă* arfele îngereşti *pe vânturi*, într-un gest care mimează perfect antica atitudine a poporului evreu, care a refuzat să-I cânte lui Dumnezeu psalmi la solicitarea babilonienilor, a păgânilor, a celor care nu înțelegeau străfundurile spirituale din care izvorăște această cântare.

Cuvintele întru lauda lui Dumnezeu nu au sens în faţa celor care nu le înțeleg și nu Îl cunosc pe El. La fel, codrii îşi *„atârnă”* îngereasca lor cântare *„pe vânturi”*, încriptând această cântare dumnezeiască pentru urechile celor surzi. Și – esenţial – Eminescu îşi *atârnă* îngereasca lui *arpă*, poetica lui cântare, *pe versuri* greu

---

381 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi.

382 Idem: http://www.youtube.com/watch?v=yoEAL3vXZrM.

383 Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 221.

de înţeles, care intenţionat nu sunt explicite, pentru că sunt destinate numai celor care au extrem de fin şi de sensibil auzul interior al spiritului lor viu.

În nuvela *Geniu pustiu*, descoperim trei *vise extatice* în care apar descrise imagini paradisiace și în care am remarcat (în visul al doilea și al treilea), secvenţe asemănătoare cu exprimările poetice de mai sus:

> „M-am trezit deodată într-un codru *verde ca smaragdul*, în care stâncile erau *de smirnă* şi izvoarele de ape *vergine și sfinte*[384]. Printre *arbori cântau privighetori cu glasuri de înger*, prin cărări rătăceau umbre [suflete/ duhuri] diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sfinte.
>
> *În depărtare vedeam o dumbravă de **aur** care **cu freamătul frunzelor sale** cânta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite.* Între toate umbrele *sfinte și albe*, numai eu aveam corp [...].
>
> Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe a deveni din ce în ce mai mare şi mai largă, încât prin ea se vedea asupra boltei albastre ce îmbrăţişează pământul, ***o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă***, însă ***de-***

[384] Apetenţa pentru metale şi pietre preţioase în descrierea Raiului este sugerată de descrierile extatice biblice ale *Apocalispsei*, iar cea pentru miresme, ca *smirna* şi *tămâia*, este, de asemenea, indicată de tradiția hagiografică și de practica liturgică ortodoxă.

aur curat și limpede ca lumina cea galbenă a soarelui, astfel încât întreaga acea boltă părea un soare mare, care îmbrățișa o lume, ***lumea deasupra cerului***.

Aerul tot era de ***lumină de aur*** – totul era lumină de aur, amestecat cu *geamătul lin și curat al arpelor de argint în mâinile unor îngeri* ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite prin întinsul acel ***imperiu de aur*** (s. n.) [o Împărăție a Luminii și a aurului haric]”[385].

Cântarea *frunzelor* și a copacilor Raiului o descoperim, în tradiția literară cultică ortodoxă, în *Triod*, la *Vecernie*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai*, unde se spune (am citat aceste pasaje și undeva mai sus, dar le reamintim):

Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă, locașul cel de
Dumnezeu zidit [...] și sălășluirea Sfinților,
cu sunetul frunzelor tale roagă pe Ziditorul tuturor,
să-mi deschidă ușile pe care
cu neascultarea le-am închis. [...]
Simte durere, Raiule, împreună cu lucrătorul care a sărăcit
și, ***cu sunetul frunzelor tale***, roagă pe Făcătorul să nu-ți
încuie ușa. Îndurate, miluiește-mă
pe mine cel căzut[386].

---

[385] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 131-132, 142.
[386] *Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 100 și 103-104.

Am arătat, într-o altă carte, faptul că poetul a urmat, pentru aceste *vise*, ca și pentru alte descrieri paradisiace din nuvelele și poemele sale, *modele hagiografice* din cărțile noastre vechi, din care a reținut foarte multe amănunte și le-a metamorfozat literar în opera sa[387]. Față de cele pe care le-am afirmat acolo, dorim să adăugăm și faptul că amănuntul trecerii *dintr-un cer în altul*, mai înalt și mai luminos, ca și cel al *imperiului de aur* și altele din textul lui Eminescu apar, de asemenea, în *Viața Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos* (posibil și în alte hagiografii):

> „Ce mi-au fost nu știu. Că precum doarme cinevași dulce toată noaptea și să scoală a doa zi, așa eu am petrecut doă săptămâni întru acea *videnia dulce*, precum poronciia Dumnezeu, m-am văzut ca într-un Raiu foarte frumos și minunat și mirându-mă gândiiam cu duhul ce este aceasta. Știu că în Țarigrad [Constantinopol] este lăcașul mieu, dar aicea cum am venit nu știu și nu mă pricipeam de sântu în trupu au afară de trupu, Dumnezeu știe. [...] Și mă bucuram foarte

---

Expresia modernă este cvasi-identică celei din: *Triodiu*, tipărit în zilele prea înălţatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediţia a doua, Tipo-Litografia „Cărţilor Bisericescă”, Bucureşti, 1897, p. 108, 112.

Aceste imne din *Triod*, de la Vecernia din *Duminica izgonirii lui Adam din Rai*, au inspirat poezii populare (*Verșul lui Adam*) și cântece de stea. A se vedea și articolul nostru de aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/03/versuri-populare-inspirate-din-triod/.

[387] A se vedea: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 339-351.

de acea frumusețe și mă miram cu mintea de *negrăita podoabă a dumnezeiescului Raiu* și unblând printr-însul mă veseliiam. Erau acolo *pomi mulți și foarte înalți* clătindu-se [clătinându-se] cu vârfurile lor, care veseliia foarte ochii omenești și ișiia miros mare din ramurile lor.

Unii dintru acei pomi înfloriia neîncetat, iar alții era înpodobiți cu ***frunze de aur***, alții avea roduri de mult feluri cu negrăită frumusețe înpodobiți, sădiți de dumnezeiasca mână.

Și era întru acei pomi mulțime de păsări: unile cu ***aripile de aur***, altele albe ca zăpada, iar altele pestrițe în multe chipuri, carele șezându în pomii Raiului cânta prea frumos, încât de dulcele glas al cântărilor lor eram întru nepricepere, îndulcindu-să inima mea foarte.

Și unblându eu printre acei pomi cu inimă veselă, am văzut *un râu de apă mare curgându* care adăpa acei pomi frumoși. Și peste râu era o vie mare tinzându-și vițele sale ***cu frunze de aur***. Și era cu struguri ***în chipul aurului*** înpodobită. Și bătea acolo niște vânturi line și mirositoare de patru părți, de carele ***clătindu-se pomii făcea sunet minunat cu frunzele sale***.

Apoi m-au coprinsu o frică și mi să părea că stau deasupra mării cerești. Iar un tânăr înbrăcat în veșmântu mohorât, a căriia [căruia] față străluciia ca soarele, mergea înaintea mea și [...] am văzut deodată o Cruce mare, frumoasă [...] am îngenuncheat înaintea Crucii cu frică și cu

bucurie mare și am sărutat[-o] cu osârdie. Și dacă am sărutat, m-am umplut de negrăită dulceață sufletească și simțiiam *mai mare miros decât al Raiului*.

Și trecându Crucea, căutam în jos și vediiam suptu mine ca o *beznă a mării* [adânc al mării] și mi să părea că umblu prin văzduh. Și speriindu-mă am strigat către cel ce mă duciia zicându:

– Doamne, mă tem să nu caz în adâncime!

Iar el mi-au zis:

– Nu te teme, că ***ni se cade să ne suim mai sus, peste a doa tărie a cerului***!

Și am văzut acolo niște bărbați minunați și lăcașul lor și bucuriia praznecului lor [pe] care nu [o] poate spune linbă omenească. Apoi am întrat într-o văpae minunată care nu ne ardea, ci numai ne lumina și am început a mă speriia. Iar cel ce mă duciia m-au apucat de mână zicându:

– *Ni să cade să ne suim mai sus!*

Și iarăș ne-am văzut ***peste al treilea cer***, unde am văzut și auzit mulțime de puteri cerești cântându și slăvindu pre Dumnezeu.

Apoi am venit la o zăveastă sau catapeteazmă care străluciia ca fulgerul, înaintea căriia sta niște voinici strașnici și mari, cu chipul ca para focului. Iar fețile lor străluciia mai vârtos decât soarele”[388]...*etc*.

---

388 *Cf.* Cătălina Velculescu, *Nebuni întru Hristos*, Ed. Paideia, București, 2007, p. 307-309.

Și dincolo de această catapedeasmă Îl vede pe Hristos...

Interesant, în ceea ce privește „geamătul lin și curat al arpelor de argint în mâinile unor îngeri”, din *Geniu pustiu* (fragmentul citat puțin mai sus), este faptul că ceva asemănător, ca imagine poetică, putem identifica la Alecsandri: *„Gânditoare și tăcută luna-n cale se oprește./ Sufletul cu voluptate în estaz adânc plutește,/ Și se pare că s-aude prin a raiului cântare/ Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare”* (*Concertul în luncă*). Nu se poate susţine însă că Eminescu a preluat și a amplificat pur și simplu versurile lui Alecsandri, pentru că se recunosc la Eminescu acele *trimiteri explicite* la surse scripturale, hagiografice și liturgice.

Eminescu și-a însușit o anumită *atmosferă* poetică, un anumit limbaj și o contrucție lirică din poezia *preromantică*, anterioară, însă, ceea ce este absolut esențial de precizat, el nu doar își *impropriază* niște elemente poetice, ci pe cele pe care le împrumută le consideră *semnificative*.

Încât, în versurile eminesciene, lecturate cu atenție, descoperim o bogăție de semnificații asociate unor imagini poetice provenite din surse lirice anterioare, pe care cu greu le puteam bănui și interpreta în acest fel, în forma lor *pașoptistă*.

Eminescu preia *sintagme poetice* create anterior în lirica românească, dar le amplifică și ne oferă vectori spre abisalități interpretative, asupra versurilor înaintașilor.

Iar abisalitățile sunt *presupozibile* și acolo pentru că, de fapt, nu poeții prepașoptiști sau pașoptiști constituie sursa primară, originară, ci literatura română veche sau religioasă, care nu se mai *străvede* bine în poezia acelora, din cauza contextului romantic european (care are și el un fond creștin înrudit și ușor de confundat, totuși, unei lecturi neaprofundate, cu ceea ce numim *toposuri* românești) și a formelor poetice noi.

Felul în care procedează Eminescu, integrând în versurile sale elemente reprezentative din lirica predecesorilor și creând conștient și programativ o *tradiție*, va fi preluat de urmașii lui. Același lucru îl vor înțelege și îl vor face, tacit, cu poezia lui Eminescu, cei de după el (Goga[389], Pillat, Bacovia[390], Arghezi, Barbu, Blaga, Nichita, chiar și Mircea Eliade[391], în proză).

Și faptul acesta reprezintă o atenție față de *perpetuarea spiritului*, a sensurilor esențiale. Autorii noștri resimt *creația literară* nu ca un triumf al individualismului, ci ca o perpetuare a tradiției și o *hermeneutică simbolică*, în paralel cu critica științifică.

Eminescu nu inventează, însă, el însuși acest procedeu, ci imita un gest *medieval* (să-i zicem), tipic gândirii religioase și literaturii omiletice, prin care o semnificație sau o *viziune* anume erau preluate și purtate mai departe, fără alterare, *din val în val*, peste

---

[389] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga.
[390] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.
[391] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

eoni, așa încât ecoul primar al unei atitudini se putea auzi multe secole și milenii mai târziu.

Era o acustică eclesială în *templul timpului*, rezonând perfect ca și acustica spațială, cosmică. Este, de asemenea, modul de manifestare al unei *inter-textualități* complexe și extinse, care implică atât textele scrise cât și textul cosmic – toată literatura medievală bizantin-ortodoxă presupune acest gen de *intertextualitate*.

Textul cosmic, universul, a fost treptat eliminat din conștiința occidentală literară, ajungând în epoca modernă să fie considerat *proză*, *antipoezie*, *document natural neartistic* – vom discuta mai detaliat aceste aspecte puțin mai târziu. Muzica aceasta cosmică, convorbirea conștiinței sale cu rațiunile dumnezeiești însămânțate în univers (*„Și tot ce codrul a gândit cu jale /.../ Ce spun: izvorul lunecând la vale,/ Ce spune culmea, lunca de arini,/ Ce spune noaptea cerurilor sale,/ Ce lunii spun luceferii senini”*... – codrul și toate elementele naturii *gândesc* și *spun*, vorbesc între ele în continuu, au un dialog, o *limbă* pe care logosul uman o poate asculta și traduce pe înțelesul său) îi provoacă poetului o intimizare profundă cu sensul și rațiunea acestei comunicări, care devine ființa lui abisală, sintetizată metonimic prin *râsu' plânsu'* lui Eminescu (*„Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,/ De mă uitam răpit pe mine însumi”*).

Îl va prelua și Nichita Stănescu (a cărui sintagmă concisă am reprodus-o), reprezentând o definiție rezumativă a persoanei umane, tradițională în cultura

și spiritualitatea românească, de proveniență scripturală, cu referire la umanitatea desăvârșită a lui Hristos, Cel ce *plânge* murind pentru oameni și *râde* mântuindu-i, în același timp (imagine tradusă în folclor și în basme prin cea a împăratului care cu un ochi plânge și cu altul râde).

Acest dialog între *logosul* uman și *logosul* cosmic îi provoacă de asemenea *răpire* și *uitare de sine* : *„de mă uitam răpit pe mine însumi”*. Adică, fiind *răpit* de frumusețea cosmică – nu de cea *estetică*, ci de cea rațională, logosifică, dialogică –, *„mă uitam pe mine însumi”*.

Numai că *răpirea* și *uitarea de sine* fac parte din sfera semantică a extazului mistic, care apare descris în acești termeni de către Sfântul Pavel, de la care au preluat isihaștii terminologia, și, de la ei, Eminescu:

> „Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani – *fie în trup, nu știu; fie în afară de trup, nu știu*, Dumnezeu știe – *a fost răpit* unul ca acesta *până la al treilea cer*. Și-l știu pe un astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe –, că a fost răpit în Rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască” (II Cor. 12, 2-4, *Biblia 1988*).

Muzica îngerească a sferelor cosmice (expresia *muzica sferelor* îi aparține lui Pitagora[392], dar seman-

---

[392] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora.

tica eminesciană este una *încreștinată*, care nu rămâne la viziunea mecanicistă și matematică a gânditorului antic) sau a *codrilor cântători* este un pre-extaz.

Revelaţia naturală a lui Dumnezeu este un *extaz înainte de extaz*, o revelare a Sa înainte de experienţa revelării dumnezeiești în extazul mistic. Eminescu l-a trăit pe primul, în copilărie, și revine mereu, nostalgic, la amintirea experienţei lui profunde și profund autentice din punct de vedere spiritual, și în mod sigur a avut *dorul nostalgic*, cel puţin în urma lecturilor sale patristice, ascetico-mistice, de a-l împlini printr-o experienţă desăvârșită a cunoașterii lui Dumnezeu *faţă către faţă*, în extaz.

Și-a dorit un *vis extatic* sau o *ieșire din sine*, la fel ca Arghezi, care să îl confrunte cu *Adevărul revelat*, cu *Duhul Sfânt făcut sensibil* (ca să-l parafrazăm pe Ion Barbu, deși vederea extatică nu e *sensibilă*, ci *spirituală*), când ochii inimii se deschid ca să vadă lumina Duhului, iar concreteţea anumitor relatări din versuri sau din nuvele mă face să-mi pun serios unele întrebări.

Să fi ajuns Eminescu, prin rugăciunea inimii, pe vremea *„când sufletu-mi noaptea veghea în estaze”* și *„vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază”*, cu adevărat, la o experienţă mistică *superioară* revelaţiei prin cântecul codrilor și al stelelor, ascultat în copilărie?

Să fie autobiografice amănuntele viselor extatice din *Geniu pustiu*, rememorând vremuri în care „copilul vorbește prin somn, zâmbind, cu Maica Domnului”[393]?

Ce înseamnă rugăciunea aceasta către Maica Domnului: *„Răsai asupra mea, lumină lină,/* ***Ca-n visul meu ceresc d-odinioară****”* (*Răsai asupra mea...*)? Și, mai departe: *„Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința/ Și* ***reapari*** *din cerul tău de stele:/ Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!”*? Să fi văzut copilul în *vis* acest detaliu care se repetă în poeme: *„Privirea-ți adorată/ Asupră-ne coboară”* (*Rugăciune*); *„Privirea ta de milă caldă, plină,/ Îndurătoare-asupra mea coboară”* (*Răsai asupra mea...*)?

Încă nu am cercetat mai profund această problemă, în căutarea unor dovezi solide, a unor mărturii încă și mai explicite, dar nu ne-ar mira dacă ele ar fi descoperite. De la această mărturie poetică până la visul din copilărie al lui Apostol Bologa, nu mai avem în literatura română expunerea, biografică sau strict literară, a unui vis/extaz mistic.

Lui Eminescu îi erau, fără îndoială, cunoscute și cuvinte ca acestea:

> „Tainele [vederile extatice] se descoperă celor smeriți. Iar de va muri cu nădejdea aceasta, chiar dacă n-a văzut nicidecum țara aceea [Împărăția cerului] din apropiere, socotesc că o va moșteni împreună cu Drepții cei vechi, cu cei ce

[393] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 110.

au nădăjduit să ajungă desăvârşirea, dar n-au văzut-o, după cuvântul apostolesc, că au lucrat pentru nădejde în toate zilele, dar n-au primit-o [n-au primit-o toți în această viață]”[394].

Cântarea *îngerească*, cu *arfe îngerești*, a codrilor și a naturii, convorbirea aceasta muzicală, psalmodică între *codri*, *izvoare*, *văi* şi *lunca de arini* corespunde în plan terestru cu îngereasca muzică a sferelor din cosmos, cu *„ce spune noaptea cerurilor sale,/ Ce lunii spun luceferii senini”*.

De fapt, această comunicare nu este impedimentată de o separaţie între lumea *de jos* şi lumea *de sus*, nu există o astfel de împărţire la Eminescu – cum nu există nici în gândirea ortodoxă –, planul terestru nu este *categoric despărțit* de cel ceresc.

O astfel de ruptură o provoacă numai opacitatea umană, surzenia ipochimenului la glasul *cântării cosmice*, la glasul *liturghiei universale*, dar ea nu există în mod natural/ normal, aşa cum anormală este şi amputarea senzorilor spirituali ai omului în lumea modernă. Muzica aceasta neîncetată a cosmosului avea

---

[394] Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, trad., introd. şi note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia Românească*, vol. X, ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981, p. 74.

O ediție intitulată *Cuvintele lui Isaac Syrul* era tipărită la Mănăstirea Neamț în 1818, *cf.* Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830), editată de Academia Română, București, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, 1912-1936, p. 295.

și calitatea de a-i provoca *„setea liniștii eterne care-mi sună în urechi”*, căci această sete de liniște eternă *„e același cântec vechi”*, iar *„vechiul cântec mai străbate cum în nopți izvorul sare”* (*Scrisoarea IV*).

„Ce spune noaptea cerurilor sale,/ Ce lunii spun luceferii senini” reprezintă din nou o parafrază scripturală, la Ps. 18, 2, care precizează, foarte aproape de expresia eminesciană, că *„noaptea nopții vestește știință”* (*Biblia 1988*).

Însă contextul psalmului respectiv este și mai lămuritor în privința sensurilor din poezia lui Eminescu și ne duce cu gândul la posibilitatea unei parafraze extinse și conștiente pe care poetul a operat-o în versurile sale:

> „Cerurile *povestesc* [διηγοῦνται: *narează*] slava lui Dumnezeu, [iar] facerea mâinilor Lui o vestește *tăria* [cerului]/ *firmamentul*.
>
> Ziua zilei *spune cuvântul* și noaptea nopții *vestește cunoașterea* [γνῶσιν].
>
> Nu sunt *vorbiri* [și] nici *cuvinte* cărora să nu li se audă sunetul lor.
>
> Întru tot pământul a ieșit *glasul* lor și întru marginile lumii *cuvintele* lor” (Ps. 18, 1-4)[395].

---

[395] *Cf.* LXX: οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ ποίησιν δὲ χειρῶν Αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν οὐκ εἰσὶν λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

În *Biblia 1688*: „Ceriurile *povestesc* mărirea lui Dumnezeu și facerea mânilor Lui povestească întărirea. Ziua zilei va izbâcni cuvânt și

De altfel, aceste versete au fost îndelung solicitate în toată medievalitatea românească și le aflăm în cazanii, didahii, la Cantemir (*Divanul*) etc. Eminescu avea și de ce să le reţină, atât ca formă, cât și ca interpretare. În versurile sale:

„Și tot ce codrul a gândit cu jale/ În umbra sa pătată de lumini,/ Ce ***spun****: izvorul lunecând la vale,/ Ce* ***spune*** *culmea, lunca de arini,/* ***Ce spune noaptea cerurilor sale****,/ Ce lunii spun luceferii senini/ Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,/ De mă uitam răpit pe mine însumi”* (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*);

„Și cuminți frunzele toate ***își comunică*** *misteruri,/ Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur* [stelele] *de pe ceruri,/ Crenge rele imitează pân' și zgomotul de guri /.../ Cine are-urechi s-audă ce murmùr gurile rele* [ale ramurilor]/ *Și vorbàreţele valuri și prorocitoare stele”* (*Memento mori*); *„Și flori și crenge și stele/ În ciuda mea taine îmi* ***spun****”*...(*Ecò*).

Nichifor Crainic remarca foarte just faptul că, pentru Eminescu și pentru cei mai mulţi dintre poeţii români,

> „cosmosul în care trăim e creat de Dumnezeu și e un reflex în mii de feţe al

---

noaptea nopții povestească minte. Nu-s graiuri, nici cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. La tot pământul ieși răspunsul lor și la marginile lumii cuvintele lor”.

La Dosoftei, în *Psaltirea de-nțăles*: „Ceriurile ***spun*** slava lui Dumnădzău, facerea, dară, a mănulor Lui *vestească* tărie. Dzua dzâlei izbucnească graiu și noaptea nopțâi vestească înțeles. Nu sânt graiuri, nice cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. În tot pământul ieșit-au vestirea lor și, în marginile lumii, graiurile lor”.

frumuseţii şi al strălucirii divine. [...] Asemenea poeţi ne comunică şi nouă acel sentiment primordial de uimire în faţa spectacolului cosmic şi de bucurie că trăim în această lume ca într-o revelaţie naturală a Celui Atotputernic. [...]

Frumuseţea naturii se leagă imediat de ideea Creatorului lumii, despre care am vorbit. Frumuseţea naturii e un reflex din strălucirea frumuseţii divine. Ea nu se impune subiectului liric numai ca un lucru circumscris în marginile existenţei naturale, ci ca un lucru care poartă aureola unei prezenţe de dincolo de lume.

Contemplarea frumuseţii unui peisaj determină pe poet la un fenomen de *transfigurare a naturii* către sensul ei *transcendent şi tainic* (s. n.)“[396].

Găsim „transfigurarea naturii” în toate comentariile didactice, nu și: „către sensul ei transcendent și tainic”.

Crainic face însă marea eroare să nu-l citească foarte atent pe Eminescu şi să-i atribuie aceste calităţi mai mult lui Coşbuc, și aici sunt nevoită să mă delimitez de Nichifor Crainic[397] – mai multe vom vorbi în capitolul despre Coşbuc[398].

---

[396] Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, ediție îngrijită și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Ed. Timpul, Iași, 1996, p. 103-104, 106.

[397] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic.

[398] A se vedea cartea noastră, *Epilog la lumea veche*, I. 4, p. 14-24, http://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/22/epilog-la-lumea-veche-i-4/.

Ideea de *transfigurare a peisajului* poetic va fi preluată și continuată de critica literară românească, precum și aceea de *logos cosmic*, însă ambele formule, ortodoxe în esență, vor fi decontextualizate, deposedate de substratul lor religios și integrate unui limbaj criticist neutru, hibrid și pseudo-filosofic.

Interogațiile ultimei strofe din poemul *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!* sunt retorice, pentru că *„greul anatemei”* de-a nu primi niciun răspuns este în mod evident o povară și o nefericire pentru Eminescu.

Pentru el, sunt total absurde *plăcerile* filosofice de-*„a da viață problemei”* fără a crede că pot fi descifrate vreodată *„literele vremii”* de către gândirea umană.

În mod paradoxal însă, lui Eminescu, care a renegat modelul *filosofic*, strict *uman* (*omenesc, prea omenesc*, vorba lui Nietzsche), de a contempla și înțelege lumea, ca pe un alt element de vanitate umană, care nu procură certitudinea înțelepciunii și *repaosul*, odihna spirituală mult râvnite de poet, i s-a atribuit afilierea profundă și cu urmări în fecunditatea artistică, la variate tipuri de filosofii: platonică și plotiniană, schopenhauriană, kantiană, budistă și brahmană etc.

Eminescu ne dezvăluie însă – tocmai prin indicarea angoasei cumplite și a durerii care l-a măcinat interior, aceea de a fi rătăcit calea spre răspunsurile sigure, spre liniștea și serenitatea duhului – că nu este *un nihilist*, ci *un spirit optimist*, luminos, în străfundurile sale. El se autoportretizează drept un om care s-a luptat să ajungă la dezlegări lămuritoare, la pace, la

fericire, la lumina vieţii veşnice, chiar dacă a mai și greşit uneori, erori pe care singur le mărturisește și le deplânge, după cum se poate citi și din poeziile sale.

Eminescu și Antim Ivireanul. Semnificația metaforelor cosmice

„Era de ajuns ca cineva să citească pe Antim Ivireanul ca să se familiarizeze cu filosofia și universul de imagini al patristicii”.

Mircea Eliade[399]

În studiul nostru despre Antim Ivireanul[400], am avut de mai multe ori ocazia să atragem atenţia asupra unor motive sau imagini comune în opera antimiană și în cea a lui Mihail Eminescu.

De altfel, credem că Eminescu a avut oportunitatea, cumva, să citească din omiliile lui Antim Ivireanul, care au circulat sub forma copiilor manuscrise. Dorim ca, în această secţiune a cărții noastre, să punem în lumină mai multe asemenea coincidenţe ideatice și plastice între cei doi autori.

---

[399] În postfața cărții Rosei del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 466.

[400] Capitolul de faţă şi o parte din cel intitulat *Desemnificarea cosmosului*...sunt selectate din teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, op. cit., în care am discutat despre motive şi viziuni comune cu literatura patristică ortodoxă românească în lirica lui Mihail Eminescu.

Am procedat astfel pentru a oferi cititorului un tablou cât mai *complet* al gândirii și comentariilor noastre asupra operei eminesciene.

Capitolul respectiv se află aici într-o variantă revizuită și adăugită.

Mihai Rădulescu a făcut deja o paralelă între „versurile de început ale lucrării *Chipurile Vechiului și Noului Testament*: *Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din neființă/ Și în ființă le-au adus cu multă biruință*”[401] și versul eminescian *„La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă”*, din *Scrisoarea I*, ajungând la concluzia următoare: „Această antiteză, ca și splendidul și rarul *neființă* în sine” sunt „ale românei bisericești și Antim Ivireanul le-a impus valoarea”[402].

E adevărat că *neființă* (chiar *întunerecul neființei*) există și în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir[403] dar aceasta e o sursă improbabilă, întrucât manuscrisul a luat calea exilului împreună cu autorul și nu a fost publicat până în 1883. Tot aici, la Cantemir, există și expresia *ca luna între stele* – „ca luna între alte stele să arăta”[404] – sau *lacrimi de sânge* („lacrămi de singe”[405]), ultima considerată o metaforă a lui Alecsandri, lucru inexact. Sursele acestor imagini poetice sunt religioase și sunt mult mai vechi.

Antim îl utilizează în versurile introductive la *Chipurile Vechiului și Noului Testament* (le-am citat și în volumul anterior): *„Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din neființă/ Și în ființă le-au adus cu multă biruință”*...

---

401 Mihai Rădulescu, *Antim Ivireanul. Învățător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte” de P. S. Irineu Slătineanu, editat de Fundația „Antim Ivireanul” – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, București, 1997, p. 37.

402 Idem, p. 37-38.

403 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 81, 115.

404 Idem, p. 131.

405 Idem, p. 48, 71, 178, 332.

Termenul este reperabil în textele româneşti şi în veacurile anterioare şi aparţine, într-adevăr, limbii bisericeşti. Este foarte posibil, însă, ca prestanţa versurilor antimiene să-i fi impus *valoarea poetică*.

Suntem de acord, de aceea, cu observaţia lui Mihai Rădulescu[406], întrucât cunoaştem foarte bine felul în care Eminescu și-a impropriat, în același mod, *„genunea”* lui Dosoftei (*„Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?”* etc.).

Iar *nefiinţa* şi *genunea* sunt, la origine, termeni biblici. Spre exemplu, prin *„genune”* şi *„prăpastie”*, Dosoftei denumeşte *marea*, în *Psaltirea* sa versificată.

Reamintim versurile din Ps. 103, în care se remarcă sinonimia dintre *„prăpastie”* și marea sau apele care acopereau pământul la începutul lumii, *adâncul ca o haină*, cum zice traducerea modernă a psalmului:

„Tu-ntemeiez[i] *cu cuvântul/ De stă nemutat pământul./ Tu i-ai datu-i de mainte/ Prăpastea dembrăcăminte,/ Și stă gata să te-asculte,/ Să dea apa preste munte”.*

În ce privește *genunea*, nu cred că trebuie să mai insistăm – se poate consulta capitolul despre Dosoftei, din volumul anterior –, versurile sunt celebre: *„Preste luciu de genune”*...Așa încât *„prăpastie”*, *„genune”* și *„noian întins de apă”* sunt sinonime, în versul eminescian (interogația lui e tautologică, conține răspunsul întru sine și poate fi înțeleasă ca

[406] A se vedea: http://www.literaturasidetentie.ro/biografie.php.

necunoaștere nu a *ceea a ce a fost* la început, ci a *cum* arăta acest *noian de apă*) și toţi aceşti termeni sunt arhaici şi denumesc *un adânc mare de ape*.

Întrebarea nu denotă *neștiință* elementară – ca și în cazul anterior, în *Memento mori*, unde poetul se adresa lui Dumnezeu cu *„Cine ești?”* –, ci necesitatea unei cunoașteri mai profunde.

Avem o dovadă în plus în favoarea tezei că, traducând *Imnul creaţiunii* din *Rigveda* şi prelucrându-l în *Scrisoarea I*, Eminescu *încreştinează* sensurile, selectând termeni esenţiali (care să denumească o realitate primordială) din contexte creaţioniste, din aria Genezei, aparţinând Bisericii: atât versurile lui Antim (în care apare *neființa*), cât și cele ale lui Dosoftei sunt o probă irefutabilă. Ca să nu mai vorbim de acel *la început* (*„La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă”*), care este eminamente biblic (Fac. 1, 1; Ioan 1, 1).

Mihai Rădulescu a aflat în mai multe poeme eminesciene ipostaza lunii ca stăpână a mării, anume în *Scrisoarea I* (*„lună tu, stăpân-a mării”*), *Scrisoarea III* (*„luna:/ Doamna mărilor ș-a nopţii”*), *Scrisoarea IV* (*„al lunei disc, stăpânitor de ape”*), *Horia* (*„luna iese, mărilor regină”*)[407] și a propus studierea atentă a manuscriselor pentru a se descoperi mai multe astfel de situaţii, în care expresii reprezentând *viziunea antimiană* („luna iaste podoaba nopţii, asămânătoare soarelui și *stăpâna mării*”[408]) se regăsesc în paginile marelui nostru poet romantic.

[407] *Cf.* Mihai Rădulescu, op. cit., p. 36.
[408] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 59.

Mai mult decât atât, autorul nostru a identificat în nuvela *Sărmanul Dionis* două fragmente în care fantezia reconfiguratoare de lumi a călugărului Dan ar putea avea foarte bine, ca puncte de plecare, idei şi imagini din predicile lui Antim[409], considerând şi că acea cameră populată de „câteva sute de cărţi vechi, multe greceşti, pline de învăţătură bizantină", a personajului eminescian, în care recunoaştem un avatar literar al poetului însuşi, trebuie să ne conducă inevitabil la concluzia că, între sutele de lecturi din literatura noastră veche, ale lui Eminescu, trebuie să se fi regăsit cu necesitate şi scrierile lui Antim[410].

Şi noi înclinăm să credem – e chiar o certitudine pentru conştiinţa noastră – că Eminescu a cunoscut manuscrise sau măcar copii fragmentare ale omiliilor antimiene, întrucât coincidenţele sunt mult prea izbitoare.

În cele ce urmează vom scoate în evidenţă multiple asemănări (pe care nu le considerăm *aleatorii*) între cugetarea antimiană şi cea eminesciană, ilustrate de exemple destul de numeroase şi de grăitoare, considerăm noi, din opera poetică a lui Eminescu.

Astfel, în urma cercetărilor noastre, am descoperit similitudini concrete pe care le vom preciza mai jos:

- Lumina lunii ca lumina soarelui (regăsibilă nu doar la Antim, ci şi la Cantemir, în *Divan*,

[409] *Cf.* Mihai Rădulescu, op. cit., p. 38-39.
[410] *Cf.* Idem, p. 36.

reprezentând o concepţie veche bizantină, ilustrată de altfel şi iconografic): *„Iară luna argintie, ca un palid dulce soare”*... (*Memento mori*), *„Nu credeți cum că luna-i lună. Este/ Fereastra cărei ziua-i zicem soare”* (*Demonism*), *„pe când noaptea v-aprinde blându-i soare”* (*În vremi de mult trecute*), *„al nopţii alb soare de argint”* (*Povestea*), *„al nopţii dulce soare”* (*Călin Nebunul*).

- Metafora aştrilor adormiţi sau a lunii şi a stelelor ca nişte ochi ai cerului: *„Scânteie marea lină /.../; din tainica pădure/ Apare luna mare câmpiilor azure,/ Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal”* (*Împărat și proletar*); *„Și cuminți frunzele toate își comunică misteruri,/ Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur de pe ceruri”* (*Memento mori*); *„Prin aerul de noapte, puternic, rece, des, / A lunei adormite pătrund razele rare”* (*Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*); „stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar” (*Sărmanul Dionis*) – seamănă foarte mult cu antimianul cer cu ochii osteniţi şi cu stelele care îşi deschid tâmplele de argint[411] – , *„Acum se-nchid a serei gene”* (*Mureșanu*); *„Tu, ce din ceriuri pe lume cazi/ Lumină sfântă,/ Precum pe-al mărei amar atlaz/ O rază frântă, // Acum la nouri te depărtezi/ Strălucitoare/ Căci de acolo pe lumi veghezi/ Cu ochi de soare”*

---

[411] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 52: „Așa au vorbit sfântul, apoi, pe urmă, după ce au ascuns soarele toate razele lui și s-au stins de tot lumina zilei între întunerecul nopţii și când *ceriul*, de osteneală, au fost închis spre somn toţ *ochii lui*, atâta cât nici luna nu priveghiia, niciuna din stelele cele mai mici avea deşchise *tâmplele lor cele de argint*”...

(*Mureşanu (Tablou dramatic)*); *„O, steauă iubită…Un sfânt ochi de aur”* (*Steaua vieţii*).

Analogia între *ochi* şi *stele* îşi are şi alte numeroase concretizări în metafora ochilor ca nişte *stele vinete*, regăsibilă adesea în toată opera eminesciană (o altă sursă poate fi *Hexaemeronul* Sfântului Vasile cel Mare sau alți autori patristici).

- Cerul înstelat și aştrii cereşti, ca reflexie a Împărăţiei Cerurilor: *„lumina blândei lune”* (*Lacul*); *„Cerul stelele-şi arată,/ Solii dulci ai lungii linişti”* (*Povestea teiului*); *„stelele proroace”* (*Scrisoarea IV*); (*Memento mori*); *„Luna pe cer trece-așa sfântă și clară”* (*Sara pe deal*); *„Atunci printr-o geană de nouri, deschisă,/ Din ochiu-i albastru se vede o stea/ Ce-mi miruie fruntea c-o rază de vise/ C-o rază de nea”* (*Steaua vieţii*); *„prorocitoarele stele”*, *„ale stelelor icoane”*; *„fața sfântă a lunei pline/ Își ridică discul splendid în imperiul de lumine”*; *„Monastirea alb-a lunei”* sau *„monastirea lunei cu-argintoasă colonadă”*; *„cuvioase stelele se mișcă-ncet,/ Intră-n domele de neguri argintii, multicoloane;/ De-a lor rugă plină-i noaptea. A lor dulci și moi icoane/ Împlu văile de lacrimi”…* (*Memento mori*);

„A stelelor imperiu întins ca și un cort” – pentru că Dumnezeu este „Cel ce întinzi cerul ca un cort” (Ps. 103, 2) –, *„Dar ce e acea steauă? E-o candelă aprinsă”* şi *„O candelă a vieții”*; *„cerul și-nfloritu-i cort”*; *„Sunt scrieri streine/ Gândite de Domnu-ntr-a sorilor nimb”*; *„Și stele în candeli dulci raze presară”*; *„Stelele sclipeau sfinte”* (*În vremi de mult trecute*);

„O stea în cer albastru/ Ce-aruncă a ei icoană” (*Stam în fereastra susă*); *„a cerului stelele albe /.../ vă vărsaţi icoanele voastre în Tibru”* (*Murmură glasul mării*); *„O stea din cer albastru/ Trecu a ei icoană”* (*Lectură*); *„Şoptiri aeriane/ Pătrund din mal în mal Ş-a stelelor icoane/ Pre fiecare val”* (*Din cerurile-albastre*);

„O stea, apoi iar una; pe ape diafane/ Îşi limpezesc în tremur pe rând a lor icoane” (*Sarmis*); *„Când de pe ceruri stele sfinte/ Pătrund în codru, bat în lac”* (*Dona Sol*); *„duioasele icoane”*[412] [ale stelelor].

- Analogia între *cerul înstelat* şi *Raiul* Sfinţilor şi al Îngerilor, precum şi arhitectura cerului ca o *Biserică*:

„toţi îngerii în cor,/ Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare” (*La mormântul lui Aron Pumnul*); *„Muzica sferelor: Seraphi adoară/ Inima lumilor ce-o înconjoară,/ Dictând în cântece de fericire/ Stelelor tactul lor să le inspire”* (*Ondina*);

„Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit,/ Ca şi frunzele de toamnă toate stelele-au pierit” (*Scrisoarea I*);

„În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,/ Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească/ Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort”[413] (*Memento mori*);

---

[412] Într-una dintre variantele poemului *S-a dus amorul*, *cf.* Mihai Eminescu, *Opere III*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1944, p. 29.

[413] A se observa viziunea lui Eminescu: el compară sfâşierea catapetesmei templului de la Ierusalim, de la moartea Domnului pe cruce, cu sfâşierea *catapetesmei* cerului de la sfârşitul lumii, când *pânz-albastră* a cerului ca un cort (Ps. 103, 2: "Cel ce întinzi cerul ca un cort")

Imaginea lunii ca o regină, stăpână (alte versuri decât cele amintite deja mai sus):

„trece albă regina nopții moartă” (*Melancolie*); *„Într-un loc crăpată-i bolta /…/ Și printr-însa-n cer vezi luna trecând albă și frumoasă,/ O regină jună, blondă și cu brațe de argint”* (*Memento mori*);

„Când luna dintre nouri, crăiasa cea bălaie,/ Se ridica prin codri” (*Codru și salon*); *„Regina albelor nopții regine”* (*Ondină*); *„și luna ce visează/ Trecând printre palate de nori – o-mpărătească”* (*Povestea*);

„O insulă departe s-a fost ivind din valuri,/ Părea că s-apropie mai mare, tot mai mare,/ Sub blândul disc al lunii, stăpânitor de mare” (*Sarmis*).

- Îngerul ca o stea, care a vestit nașterea Mirelui lumii, care aduce vești bune despre viitor (Antim spunea, citând din cartea lui Iov, că „Îngerii sunt stele”[414]), precum și așteptarea tainică și minunată în adâncul nopții: *„Diamant topit în stea,/ Doamnă peste stele,/ Ce lumini în țara mea/ Cerul țării mele …/ Îți cântăm bine-ai venit/ Doamnă peste stele! // Împărați din Răsărit/ Pe al lumei Mire/ L-au cătat și l-au găsit,/ Când le-a dat de știre/ Dulcea stea de diamant,/ Plină de iubire”…* (*Povestea*);

„Iar marea-n mii de valuri /…/ pornește să-și unească/ Eterna-i neodihnă cu liniștea cerească. // Natura doarme dusă, tăriile în pace./ Din limpedea-nălțime pe-alocuri se desface/ O stea, apoi iar una; pe

---

se va rupe. Și astfel se va mărturisi moartea și învierea Domnului la toată lumea.

[414] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 124.

ape diafane/ Își limpezesc în tremur pe rând a lor icoane./ Tot mai adânc domnește tăcerea înțeleaptă – / Se pare cum că noaptea minunea și-o așteaptă” (*Sarmis*).

• Despre lună, ca o *umplere* de raze (expresie aproape identică cu a lui Antim[415]):

„Luna e plină de raze” (*Memento mori*).

• Expresii care sugerează păstrarea caracterului auroral, virginal al creației și dorința de a o recepta ca pe un univers pur, abia născut, inocent:

*„**ies** stelele din strungă”* (*Egipetul*); *„izvorul, prins de vrajă,/ **Răsărea,** sunând din valuri”* (*Povestea teiului*); *„**răsare** lumea, lună soare și stihii /.../ colonii de lumi /.../ în roiuri luminoase **izvorând** din infinit”...* (*Scrisoarea I*); *„Pân’ ce **izvorăsc** din veacuri stele una câte una/ Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna:/ Doamna mărilor ș-a nopții”* (*Scrisoarea III*); *„**răsărirea** stelei în tăcere”* (*Sunt ani la mijloc...*); *„Apele plâng, clar **izvorând** din fântâne, /.../ Stelele **nasc** umezi pe bolta senină”* (*Sara pe deal*); *„culmea dulcii muzice de sfere,/ Ce-o aude cum **se naşte** din rotire și cădere”* (*Scrisoarea V*); *„stele **izvorăsc** pe ceriu,/ Florile-**izvorăsc** pe plaiuri a lor viață de misteruri”* (*Memento mori*); *„**Se nasc** izvoare”* (*Coborârea apelor*); *„stelele prin ceață/ Cu tainică dulceață/ Pe ceruri **izvorea**”*

---

[415] Idem, p. 199: „Că Pruncul Acesta, carele să vârgulește în iasle, de ne vom rădica ochii credinții noastre Îl vom cunoaște făcând tunete și fulgere în nori și pre cer umbletul stelelor rânduind, soarele și *luna de raze împlându-le*”...

(*Lectură*); *„Deodată luna-ncepe din ape **să răsaie**”* (*Sarmis*).

- Lumea ca un *pridvor* al Raiului, în care toate sunt *sfinte*, precum și nostalgia refacerii iubirii, în interiorul acestui fericit paradis, după modelul perechii sfinte primordiale:

„lumina sfintei mări” (*Strigoii*, *Memento mori*); *„teiul vechi și sfânt”* (*Povestea teiului*); *„teiul sfânt”* (*Mai am un singur dor*), *„luna sfântă”* (*Sara pe deal*); *„noaptea sântă”*, *„râul sânt”*, *„insule sfinte”*, *„sălcii sfinte”* (*Miradoniz*); *„sfinte-izvoară”*, *„vis al mării sfinte”*, *„râul sânt”*, *„sfinte flori”* (*Memento mori*); *„codri sfinți”* (*Mureșanu*); *„Este **Ea**. /.../ E-o icoană de lumină”.* (*Singurătate*) – iubirea este *„visul de lumină”*, iar iubita, cea care *„o să-mi răsai ca o icoană”* (*Atât de fragedă*); momentul *regăsirii* este *„ceasul sfânt în care ne-ntâlnirăm”* (*Sonete*).

Iubirea este foc sfânt care transfigurează lumea, iar femeia, candela care păstrează acest foc: *„Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfânt,/ Și noaptea candelă s-aprinzi/ Iubirii pe pământ”* (*Pe lângă plopii fără soț...*).

Iubita ca *„icoana iubirii cei eterne”*, este cea care poate face posibilă unitatea, comuniunea de iubire, care împlinește ființa prin oglindire și împărtășire cu celălalt: *„Și viețile-amândoror s-amestecă-n întreg,/ Când înțeles de tine, eu însumi mă-nțeleg”* (*Nu mă-nțelegi*).

- Despre mare, ca metaforă a lumii zbuciumate:

„Așa marinarii, pe mare îmblând,/ Izbiți de talazuri, furtune,/ Izbiți de orcanul ghețos și urlând,/

Speranţa îi face de uită de vânt,/ Şi speră la timpuri mai bune. // Aşa virtuoşii murind nu disper,/ Speranţa-a lor frunte-nsenină,/ Speranţa cea dulce de plată în cer,/ Şi face de uită de-a morţii dureri,/ Pleoapele-n pace le-nchină" (*Speranţa*);

„Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării/ Cezaru-ncă veghează /…/ A popoarelor ecouri/ Par glasuri ce îmbracă o lume de amar" (*Împărat şi proletar*);

„În lumea-i noptoasă, în sânu-i de-amar" al *„mărei turbate"* (*Când marea…*); *„marea de amar"* (*Memento mori*); *„valul mărei-amar"* (*Povestea magului călător în stele*); *„Căci lumea e locaşul pătimirei:/ Un chin e valu-i, iară gândul spuma"* (*Pe gânduri ziua*); *„marea-amară"* (*Coborârea apelor*); *„Deşartă-mi viaţa semăna cu spuma"* (*Uşoare sunt vieţile multora…*);

„Mijeşte orizontul cu raze depărtate,/ Iar marea-n mii de valuri a ei singurătate/ Spre zarea-i luminoasă porneşte să-şi unească/ Eterna-i neodihnă cu liniştea cerească" (*Sarmis*); *„să-mi răsai din marea de suferinţi"* (*Gelozie*);

„Şi ochiul tău întunecat/ Atunci îl umple plânsul,/ Iar ale vieţii valuri bat/ Călătorind spre dânsul" (*Dacă iubeşti fără să speri*); *„Şi sufletu-ne-n tremur ca marea se aşterne,/ Tăiat fiind de nava durerilor eterne;/ Ca unde trecătoare a mării cei albastre,/ Dorinţa noastră, spuma nimicniciei noastre"* (*Preot şi filosof*);

„Când marea îşi răstoarnă sufletul ei rebel/ Şi printre stânci de piatră se scutură de spume/ Se mişcă-nfuriată a valurilor lume" (*Mureşanu*);

„Crăiasă alegându-te/ Îngenunchem rugându-te,/ Înalță-ne, ne mântuie/ Din valul ce ne bântuie /.../ O, maică prea curată,/ Și pururea fecioară,/ Marie! /.../ Rugămu-ne-ndurărilor,/ Luceafărului mărilor;/ Ascultă-a noastre plângeri,/ Regină peste îngeri” (*Rugăciune*).

- Ipostazierea iubitei în același fel în care este concepută icoana Maicii Domnului în Ortodoxie și la Antim, pentru că prototipul femeii, pentru Eminescu, este Maica Domnului (Eminescu pune în cunoștință de cauză aceste cuvinte în gura personajului său, *monahul Ieronim*): „o roză a Ierihonului, a cărei frumuseță nu se trece. /.../ Trandafirii înfloresc pe fața ta... Tu, regină a sufletelor – nu ești curată ca izvorul? Mlădioasă ca chiparosul? Dulce ca filomela? Tânără ca luna plină” etc. (*Cezara*).
- Natura, cosmosul ca o carte de simboluri, o carte a înțelepciunii:

*„Și-n roată de foc galben stă **fața-i*** [a lunii] ***ca un semn**”* (*Împărat și proletar*); *Râul sânt ni povestește cu-**ale undelor** lui **gure**”* (*Memento mori*); *„**scrisul (al) stelelor de foc**”* (*În vremi de mult trecute*);

*„Ar vrea să rătăcească (pe) câmpia înflorită,/ Unde ale lui zile din visuri le-au țesut;/ Unde-nvăța din râuri o viață liniștită,/ Părând să n-aibă capăt, cum n-are început.// Mama-i știa atâtea povești, pe câte fuse/ Torsese în viață...deci ea l-a învățat/ Să tâlcuiască semne ș-**a paserilor spuse**/ Și **murmura cuminte a râului curat**.// În curgerea de ape, pe-a **frunzelor sunare**,/ În dulcele ’miitul **al paserilor grai**,/ În **murmurul de viespii**, ce-n mii de chilioare/ Zidesc o*

mănăstire de ceară pentru trai,// De spânzură prin ramuri de sălcii argintoas e/ O-ntreagă-mpărăţie în cuib legănător,/ ***A firii dulce limbă*** *de el era-nțeleasă/ Și îl împlea de cântec, cum îl împlea de dor"* (*Codru și salon*); ***„a naturii sfântă limbă"*** (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*);

„Pe-a lor lume [a munţilor] *ridicată peste nouri se deschide/* ***Cartea cerului albastră cu mari litere-aurite***,*/ Iară munții nalți și negri, înțelepți de bătrâ-nețe,/ Ridic fruntea lor de piatră și încep ca s-o învețe"* (*Peisaj*); *„Cine* ***filele albastre şi-nstelate*** *le întoarce/ La* ***a Creațiunii carte****...cine firul lung îl toarce/ Din fuiorul Veșniciei pân' în ziua de apoi?"* (variantă a *Scrisorii I*)[416]. Rosa del Conte vorbeşte despre „paginile înstelate [...] pe care poetul le vedea în picturile din bisericile Moldovei înfăşurate de mâna Arhanghelilor în scena judecății"[417].

- Viziunea lumii, a omenirii, ca un pom uriaş, în care fiecare om e o mlădiță (la Antim) sau o floare (la Eminescu) care trebuie să aducă roadele virtuții pe acest pământ: *„În orice om o lume își face încercarea/.../ cum pomu-n înflorire/ În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire,/ Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor"* (*Împărat și proletar*); *„Multe flori sunt, dar puține/ Rod în lume o să poarte,/ Toate bat la poarta vieții,/ Dar se scutur multe moarte"* (*Criticilor mei*).
- Omul ca chip al lui Dumnezeu, omul creator întru asemănarea cu Dumnezeu şi macrocosmos într-

[416] *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p.110.
[417] Idem, p. 110-111.

un microcosmos: *„Că-n lumea dinafară tu nu ai moștenire,/ A pus în tine Domnul nemargini de gândire. /.../* ***Pe creațiuni bogate sufletul este domn****; / În ocean de stele, prin sori, nemărginire,/ El îmblă /.../,* [sufletul] *înăuntru-i este o lume-ntinsă mare”* (*În vremi de mult trecute*);

„Cum universu-n stele iubește noaptea clară,/ Cu toate-a mele gânduri astfel eu te-am iubit,/ Când am plecat eu fruntea cu-a gândului povară/ Pe sânu-ți să se-nchidă de lume ostenit. // Simţii atunci puternic cum lumea toată-n mine/ Se mișcă, cum se-ndoaie a mării ape-ntregi/ ***Şi-n fruntea mea, oglindă a lumilor senine****,/ Aveam gândiri de preot și-aveam puteri de regi”* (*Cum universu-n stele...*).

- Imaginea unui univers intim, *fratern*, a unui cosmos ca un cămin protector: *„Vino-n codrul la izvorul/ Care tremură pe prund,/ Unde prispa cea de brazde/ Crengi plecate o ascund”* (*Dorința*); *„răsare luna, ca o vatră de jăratic,/ Rumenind străvechii codrii”...* (*Călin (file din poveste)*);

„Luminează luna-n ceruri ca un foc pe-o mare vatră” (*Călin Nebunul*); *„Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează”* (*Strigoii*); *„Lună, Soare și Luceferi,/ El* [codrul] *le poartă-n a lui herb”*; *„izvoare spun povești”* (*Povestea codrului*);

„Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace” (*Scrisoarea IV*); *„Alunece luna/ Prin vârfuri lungi de brad”* ; *„Luceferi, ce răsar/ Din umbră de cetini,/ Fiindu-mi prieteni”* (*Mai am un singur dor*); *„al*

vremurilor vad” (*Egipetul, Memento mori*); *„În turme călătoare/ Trec nourii pe ceri”* (*Din cerurile-albastre*);

„Iată lacul. Luna plină,/ Poleindu-l îl străbate;/ El, aprins de-a ei lumină,/ Simte-a lui singurătate” ; *„Stele-n ceruri, stele-n valuri”*; *„luna /…/ Varsă apelor văpaie”* (*Lasă-ți lumea*); *„poiene constelate”*; *„Și oștiri de flori pe straturi par a fi stele topite”*; *„Într-a nopților grădine stele cresc în loc de flori”* (*Memento mori*);

„Cerul și-nfloritu-i cort”; *„A stelelor țară, stelnicul, marele plai”*; *„Deasupra vedea stele și dedesuptu-i stele,/ El zboară fără preget ca tunetul rănit;/ În sus, în drepata,-n stânga lanurile de stele/ Dispar”* (*Povestea magului călător în stele*);

„În senina și albastra împărăție a cerului înflo-rește lumina [soarelui] ca o floare de foc” (*Geniu pustiu*); *„Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele,/ El îmi arată planul adâncei întocmele/ Cu care-și mișcă sorii”* (*Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*);

„Pe câmpiile albastre ale cerurilor tale/ Stupi bătrâni trimiți tu-n lume mândre colonii de stele/ Ce roind în fluvii albe se-mprăștie-n infinit /…/; Pe-ale cerurilor câmpuri, mâni albastre culeg miere/ Pe câmpiile albastre ale cerurilor nalt /…/;

Stele-n ceruri, flori pe câmpuri, toate câte-s trecătoare/ Sunt împinse spre pieire” (o variantă a *Scrisorii I*)[418]; *„În umede lanuri de-albastru ceresc,/ Merg norii”* (*Ecò*).

---

[418] *Cf.* Idem, p. 109-110, 112.

Plasticitatea gândirii: *„Timpul mort și-ntinde trupul și devine veșnicie”* (*Scrisoarea I*); *„al vremurilor vad”* (*Egipetul*, *Memento mori*); *„Sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreţie /.../; Şi din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute /.../ Cu-a lor roiuri luminoase /.../; Înserează și apune greul soare-n văi de mite”* (*Memento mori*);

„Să-ntind privirea-mi, ca mâni fără de trup” (*Când te-am văzut, Verena...*); *„ale clipelor cadavre”*; *„al minţii scripet”* (*Scrisoarea II*); *„al vieţi-mi mintos areopag”* (*În vremi de mult trecute*) etc., etc.

Astfel, regăsim la Eminescu o mare forţă de plasticizare, de multe ori surprinzătoare, neașteptată, o tendinţă perpetuă de a *întrupa* gândul, de a conferi forme concrete chiar și celor mai abstracte noţiuni, apetenţă pe care însuși poetul o recunoaște, mărturisind că a încercat *„în lanţuri de imagini duiosul vis să-l ferec”* (*Nu mă înţelegi*).

Considerăm că putea să-și însușească această dragoste pentru *întruparea* imagistică, pentru metafora alegorică, care este capabilă să explice noţiuni abstracte sau realităţi spirituale inaccesibile ochiului uman, chiar din literatura noastră veche.

Din nou despre lumina lunii...

Nenumărate sunt și foarte bine cunoscute, în opera poetică a lui Eminescu, imaginile în care luna,

soarele, luceferii şi toate stelele se oglindesc într-un mediu acvatic: în izvoare, lacuri, mări sau oceane iar apetenţa poetului pentru această imagistică se explică tot printr-o intimizare profundă a cosmosului, printr-o apropiere care este rodul unui sentiment conştientizat iar nu al unei fantezii forţate.

Lumina aştrilor *aprinde* conştiinţa, *întinderile* translucide ale gândirii. Mediul acvatic, cu o vastă ilustrare în paginile eminesciene, este de asemenea o alegorie a *transparenței* conştiinţei și cugetării umane, prin care pătrunde lumina, fapt pe care l-am sesizat, într-un mod similar, și la Sfântul Antim Ivireanul. Şi aceasta, pentru că *omul lăuntric* are nevoie de a se lăsa străluminat până în adâncurile fiinţei sale de razele luminii dumnezeieşti.

„Lacul, care *simte-a lui singurătate”* (*Lasă-ți lumea*) în momentul iluminării de către razele lunii, are ca antecedent, în cugetarea creștină, momentul haric al conştientizării ontologiei proprii și a adâncului decăderii personale, al depărtării de Dumnezeu şi de lumina Sa, din partea omului care s-a învrednicit să fie inundat de această lumină. După cum în viaţa creştinului, iubirea dumnezeiască face să răsară, din *marea vieții* cea *amară*, prin scufundarea în botezul cel de-al doilea, al lacrimilor pocăinţei, fiinţa umană căzută, degradată de păcat, și să i se deschidă Cerul Împărăţiei cu *stelele vii* ale Sfinţilor, la fel, iubirea, dacă ar exista în viaţa poetului, *„ar împlea-a ta adâncime cu luceferi luminoși”* (*Scrisoarea V*), prin renaşterea iubitei din *valurile vieții*.

Gândirea este un mediu *reflexiv*, care reflectă în sine şi în afară, razele emise de o sursă de lumină, această sursă fiind, adesea la Eminescu, luna şi aştrii cereşti, precum în acele versuri care ne trimit dintru început la Antim Ivireanul: *„Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci/ Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci”* (*Scrisoarea I*).

Lumina lunii aduce în fiinţă lumi ale gândirii (*„Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării”*), dar şi lumea în sine, cu istoria sa (*„Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/ De dureri”*..., în *vecia de dureri* recunoscând viaţa și istoria lumii), şi universul material: pământul cu *pustiuri*, *codri*, *mări* şi *țărmuri* cu *palate și cetăți*. Ea este cea care animă creaţia şi gândirea umană, este o *lumină gânditoare*, a cărei gândire *se plasticizează* în creaţie.

Întreaga creaţie are în adâncul fiinţei sale, ascunde în sine, oglindirea acestei lumini: pustiurile *„scânteiază sub lumina ta fecioară”* (lumină feciorelnică, sfântă, curată), codrii *„ascund în umbră strălucire de izvoară”*, mişcarea mărilor devine mişcare a *conștiinței* singurătății sub imperiul acestei lumini – iar *marea* ştim că este un simbol alegoric al lumii (*„Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,/ Când pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate!”*), ţărmurile, palatele și cetăţile (adică societatea umană) sunt *„străbătute de-al tău farmec”*, casele au ferestre, precum și frunţile au ferestrele raţiunii şi ale conştiinţei prin care această lumină pătrunde (*„Și în câte mii de*

case lin pătruns-ai prin fereşti/ Câte frunţi pline de gânduri, gânditoare le priveşti!”).

Nimic nu este opac înaintea ei! În unele variante ale poemului *Mai am un singur dor*, ca şi în alte poeme, luna este numită chiar: *„atotştiutoarea”*.

Prin urmare, avem o metaforă extinsă a unei lumi perfect translucide, a unui univers (macrocosmos şi microcosmos) transparent în faţa acestei lumini, pentru că el însuşi este *plasticizarea* gândirii ei creatoare.

Acesta este sensul profund în care credem că putem să înţelegem versurile: *„Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci/ Și* ***gândirilor dând viață****, suferințele întuneci”*.

Viaţa lumii este vivificarea şi *în-ființarea* gândirii lui Dumnezeu, aducerea întru fiinţă a gândului Său din veşnicie: ***„O, Adonai! Al cărui gând e lumea****/ Și pentru care toate sunt de față”* (*Fata-n grădina de aur*). Poetul folosește numele *rostibil* al lui Dumnezeu, *Adonai*, care înseamnă *Domnul* (în comparaţie cu *Iahve*/ *Iehova*, pe care vechii evrei nu-l rosteau niciodată[419]), întrucât Dumnezeu este Cel *„al cărui vecinic nume/ De a-l rosti nu-i vrednic un muritor pe lume”* (*Sarmis*):

> „Și ochii Lui ca para focului și preste capul Lui steme multe, *având nume scris,* [pe] *carele nimeni nu-l știe*, fără numai sângur El. Și îmbrăcat cu haină văpsită în sânge, și *să cheamă numele*

[419] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH.

Lui: Cuvântul lui Dumnedzău. [...] Și are preste haină și preste coapsa lui *numele scris: Împăratul împăraților și Domnul domnilor*” (Apoc. 19. 12-13, 16, *Biblia 1688*).

În al doilea vers (*„Și pentru care toate sunt de față”*), Eminescu concentrează/ exprimă sincopat un pasaj scriptural care zice:

„Lucrurile a tot trupul înaintea Lui sânt, și nu iaste a să ascunde de cătră ochii Lui” (Înț. lui Iis. Sir. 39, 24, *Biblia 1688*).

Universul întreg este acel *logos cosmic* plin de raţionalitatea, de luminile raţiunilor dumnezeieşti sădite în el, şi care poate fi citit ca o carte de simboluri, constituind, pentru om, un adevărat *manual* al adevăratei științe și înțelepciuni.

Un astfel de cosmos *transparent* și *reflexiv*, care este întruparea plastică a gândirii creatoare a lui Dumnezeu, adică a luminii dumnezeiești veșnice, reprezintă tocmai învățătura pe care o găsim în opera lui Antim Ivireanul și care ilustrează punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, păstrat adânc în mentalitatea şi conştiinţa românească.

Dacă facem o incursiune în ciclul *Scrisorilor*, am observa că *luna* are pretutindeni aceleaşi caracteristici, că ea apare ca simbolul unei Divinități care patronează gândirea, care animă cosmosul, inspiră şi luminează mintea umană ca să cugete cele pe care nu poate să le

înţeleagă fără iluminare de sus. Este o deplină consonanţă între lumină și puterea înțelepciunii, și încă din poeziile de tinereţe apare această concepţie la Eminescu, conform căreia *înțelepciunea* este *o „stea ce nu apune”* (*Epigonii*).

Astfel, bătrânul dascăl din *Scrisoarea I*, care încearcă să gândească începutul și sfârșitul lumii, închipuindu-și în minte cosmogonia și eshatologia, își are izvorul raţiunii şi vivacitatea cugetării, după cum lasă Eminescu să se înţeleagă, din faptul de a-i sta alături această *lumină*, care a sădit în el seminţele gândirii și dorința de cunoaștere și care îl priveghează discret, chiar fără ca el să o știe (o știe numai poetul): *„Pe când luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri,/ Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri”*.

La fel, în *Scrisoarea III*, omul politic vizionar, este, ca şi dascălul de care am vorbit, însufleţit de aceeaşi lumină. Mai întâi Baiazid cuceritorul[420] este inspirat de un vis profetic în care *„luna lunecă și se coboară/ Și s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară”*.

Iar, după confruntarea de la Rovine[421], lumina soarelui în asfinţit este *„nimb de biruinţă”* pe creştetul ţării şi *„fulger lung încremenit”* la hotarele ei, apărate de Dumnezeu pentru credinţa sa cea adevărată, în timp ce fiul lui Mircea, simbolizând viitorul ţării, scrie o scrisoare de dragoste sub auspiciile luminii izvorâtoare a aștrilor cerești: *„Pân' ce izvorăsc din veacuri*

---

[420] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I.
[421] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_Rovine.

stele una câte una/ Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna:/ Doamna mărilor ș-a nopții”...

În *Scrisoarea IV*, aceeași lumină de lună străjuiește povestea de dragoste: *„Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește /.../. Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape/ Dimpreună cu al lunei disc, stăpânitor de ape”*. Asemenea se întâmplă și în *Scrisoarea V*, unde luna este *„scut de aur”*: al gândurilor și al năzuințelor de împlinire a iubirii. Aidoma, în poemul *Ecò*, poetul scrie că *„luna-i a cerului scut argintos/ Și stele păzesc în tărie”*.

Și tot în *Scrisoarea IV*, există două versuri care ne indică prezența lunii în vecinătatea izvorârii unei lumi a gândirii, cea a poetului însuși, chiar dacă în contextul negativ al criticilor adresate contemporaneității: *„Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin pustii,/ Tu cu lumea ta de gânduri după ea* [femeia frivolă] *să te ații?”*.

Numai în *Scrisoarea II* nu întâlnim aceste semnificații, ea punând în scenă problema lui *a fi* sau *a nu fi* poet, laolaltă cu motivațiile pentru care poetul lumii moderne ar mai trebui să încerce *„a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă”*, pentru un auditoriu contemporan surd la glasul frământărilor interioare.

Considerăm că există, în *Scrisoarea I*, asemănări, dar și distincție și divergență între cele două minți, cea a poetului și cea filosofic-matematică a savantului/ dascălului. În unele variante manuscrise ale poemului, Eminescu l-a identificat cu Kant. În *Scrisoarea II* îl numește „astronom” (*„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,/ Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile*

din chaos"...). Sensul lui *astronom*, în vechime, era de cititor în stele, înțelept, mag, vrăjitor și filosof.

Sfântul Ieronim vorbește despre *„astrologi coeli* qui vulgo appellantur *mathematici*" [astrologii cerului care sunt numiți, în general, *matematicieni*] (PL 24, col. 474). Acest lucru îl menționa, undeva, și Aristotel. Și aceasta pentru că cei vechi înțelegeau prin *matematică* mult mai mult decât se înțelege astăzi:

> „Iar Mathimatică iaste cunoștința acelora care de sine-și adică sânt fără de trupuri [abstracte], însă în trupuri să socotesc, adecă a numerelor și a întocmirii viersurilor, însă și a figurilor și a mișcării stealelor"[422].

Poate că de aceea asociază Eminescu *contemplarea cerului*, în cazul dascălului, cu *obsesia numărului*. Însă acest *matematician-astronom* este o persoană distinctă de cea a poetului, dar față de care el are o anumită reverență, ca pentru un maestru sau un învățător într-o anumită măsură.

În *Memento mori*, cel care gândește, într-un mod similar, asupra tainelor universale este Pitagora, *„cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu"*, al civilizației eline, care *„în zadar el grămădește lumea într-un singur semn;/ Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede"*.

Eminescu pune așadar pe seama dascălului din *Scrisoarea I* o viziune religioasă sincretistă sau o

[422] Sfântul Ioan Damaschin, *Logica*, op. cit., p. 40.

concepţie creştină edulcorată, în care sunt amalgamate învățături ortodoxe cu unele idei străine creştinismului.

În mod evident, creştină este *crearea lumii din nimic* și existența unui moment de la care a început lumea și timpul, acel *„la-nceput”* care este esenţialmente biblic și monoteist – așadar materia nu este eternă, ca în filosofie. La început, *„ființă nu era, nici neființă”*: nu era „ființă”, nimic creat, dar nici „neființă” nu era, adică un *nimic* absolut, o inexistenţă totală.

Ceva sau Cineva era totuşi şi Acesta este numit prin câteva sintagme: *„pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns”*; *„în sine împăcată stăpânea eterna pace”*, şi, mai ales, *„un dor nemărginit”*, care atrage întreaga lume întru ființă, o aduce la existență *„pe cărări necunoscute”*, adică în mod neştiut şi neînţeles de raţiunea umană interogativă.

Deși dascălul filosof nu vorbește limpede de un *Dumnezeu* sau *Zeu Creator a toate*, sintagmele acestea denumesc Dumnezeirea, pe acel *Cineva* care a fost la început, ca fiind Pace, Odihnă, Ființă absolută și absolut desăvârșită, care Își este suficientă Sieși, dar care nu poate fi impersonală pentru că este Iubire, este *Dor* de a crea lumea. Această descriere coincide cu Dumnezeul creştin, Care a creat lumea din nimic, doar din iubirea Sa nemărginită, Care a dorit din veșnicie și a gândit ca să existe lumea.

O viziune ortodoxă este și cea în care se prezintă stingerea aştrilor cerești de pe *catapeteasma lumii*, parafrazându-se profeţiile scripturale despre Apoca-

lipsa (Is. 34, 4; Ioil 2, 10; 3,4; Mt. 24, 29; Apoc. 6, 12-13; 21, 23; 22, 5).

Şi nu este nimic surprinzător în faptul de a înţelege drept *gândiri distincte* (deși nu în totalitate) cele două concepţii, a dascălului și a poetului însuși, din câteva motive. Primul este acela că avem o dovadă a contradicţiei în chiar felul în care poetul consideră vanitoasă gândirea dascălului despre posteritatea sa glorioasă.

Al doilea motiv ne este oferit de regăsirea aceloraşi antiteze, specifice lui Eminescu, în poeme precum *Scrisorile, Luceafărul, Împărat și proletar*, *Memento mori*, ciclul de trei poeme intitulate *Mureșanu*, poeziile *Sarmis* şi *Gemenii*, în care poetul pune în scenă *voci* sau *măști* ale gândirii, el însuşi înțelegând poezia într-un mod shakespeareian[423], ca dramatizare, ca *„voluptos joc cu icoane”* [icoană = persoană, personaj, chip, mască, simbol] *și cu glasuri tremurate”* (*Epigonii*).

Gândirea poetului este până la urmă cea din fundal, cea care nu iese în evidenţă prea uşor, care nu se face vizibilă într-o polemică, ci care se ascunde în limbaj și în metafore – ca și la Antim Ivireanul – după cum înțelepciunea adevărată stă ascunsă în *„a naturii sfântă limbă”* (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*), în cartea cosmosului.

Un al treilea motiv și cel mai puternic este acela că, dacă nu se poate afirma o *identitate* între poet și

---

[423] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare.

bătrânul filosof din *Scrisoarea I*, în schimb, ea se poate stabili cu mai multă siguranță între Eminescu și *dacul* din *Rugăciunea unui dac*.

Dascălul gândește mai degrabă filosofic, fără să vorbească explicit despre un Dumnezeu Creator, în timp ce *dacul* crede într-un *Dumnezeu* Creator a toate, care *„din noian de ape puteri au dat scânteii"*, ceea reprezintă o aluzie la Fac. 1, 1-3:

> „Duhul lui Dumnezău Să purta deasupra apei. Și zise Dumnezău: *Să să facă lumină!* Și se făcu lumină" (Fac. 1, 3-4, *Biblia 1688*)[424].

Iar versurile care urmează ne încredințează și mai mult în ceea ce privește raportarea lui Eminescu la Dumnezeul biblic și la Hristosul evanghelic, întrucât exprimarea este biblico-liturgică și pascală: *„El este-al omenimei izvor de mântuire:/ Sus inimile voastre! Cântare aduceți-I,/ El este moartea morții și învierea vieții! // Și El îmi dete ochii să văd lumina zilei,/ Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei,/ În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers/ Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers"*.

---

[424] Știm că versurile din debutul poemului sunt inspirate din Rigveda. Însă, poate că Eminescu a îndrăgit exprimarea vedică tocmai pentru detalierea poetică a momentului creației, prezentat oarecum mai lapidar de Sfântul Moise în Geneză, pentru înțelesurile monoteist-creaționiste și coincidența lor cu învățăturile scripturale.

De altfel Eminescu nu *a copiat*, ci *a prelucrat* versurile din vedicul *Imn al Creațiunii*. Monoteismul a fost religia primară a umanității, inclusiv în viziunea ultimelor studii științifice în domeniu.

„Sus inimile voastre” este o parafrază a unei expresii pe care o rostește preotul la Sfânta Liturghie: *„Sus să avem inimile!”* şi, la care, poporul răspunde: *„Avem către Domnul”.*

În timp ce: *„cântare aduceți-I,/ El este moartea morții și învierea vieții!”* este tot o parafrază, a unor îndemnuri scripturale de același fel, dar care sunt transpuse şi în cultul ortodox şi pot fi întâlnite în *Canonul Învierii* de la Utrenia din noaptea Paştelui (din care Eminescu citează în articolul *Paștele*):

> „Ziua Învierii, să ne luminăm! Paştile Domnului, Paştile! Că din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce *cântăm cântare de biruință*”.
>
> „Să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii. Și, *cântându-I cântare de biruință*, luminat să-L auzim zicând. Bucurați-vă!”
>
> „Să mergem dis-de-dimineață și, în loc de mir, *cântare să aducem Stăpânului*; și să vedem pe Hristos, Soarele dreptății, tuturor viața răsărind”[425].

Cât despre sintagmele: *„El este-al omenimei izvor de mântuire”* şi *„El este moartea morții și învierea vieții”*, credem că este de prisos să mai încercăm să

[425] *Penticostar*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1999, p. 16-17.

demonstrăm că ele se referă la Hristos, Cel mort și înviat pentru mântuirea întregii lumi.

Așa încât, putem să vorbim, în ceea ce privește *Scrisoarea I*, de două viziuni asupra nașterii cosmice sau de două cosmogeneze în loc de una singură. Acolo unde există polemică între *măștile* gândirii, Eminescu este întotdeauna ascuns în *frunzișul* metaforelor și nu *unul dintre personaje*.

El nu este nici împăratul, nici proletarul, nici filosoful mag: toți aceștia sunt *în* istorie, profund implicați în desfășurarea ei sau vor să fie scriși în memoria umanității, pe când Eminescu se sustrage învolburării pătimașe a istoriei și nu pune preț pe nemurirea iluzorie în memoria omenirii.

Cugetarea asupra nașterii universului și a sensului creației începe încă de la primul vers, de acolo de unde *„cu gene ostenite sara suflu-n lumânare”* și timpul se oprește în loc, căci *„doar ceasornicul străbate lung-a timpului cărare”*.

Ceasornicul măsoară curgerea timpului, în timp ce poetul se întoarce înapoi cu gândul, către începuturile lumii, privegheat și inspirat fiind de lumina lunii, care *„în propria-ne lume”*, a gândurilor noastre, *„ea deschide poarta-ntrării /…/ după stinsul lumânării”*. Un pasaj aproape identic, autobiografic, se află într-unul din manuscrisele eminesciene (l-a citat și Călinescu în monografia sa), ceea ce ne confirmă că aici se află gândirea poetului însuși, distinctă de cea a dascălului.

Așadar contemplarea și cugetarea asupra cosmogenezei și a sensului lumii nu începe odată cu intrarea

în scenă a bătrânului dascăl, ci cu însuşi primul vers al poemului şi se adânceşte în acele versuri în care lumina lunii *infuzează* întreg universul (*logosul cosmic*), ca şi gândirea umană (*logosul uman*).

Poetul se întoarce mai întâi *„îndărăt cu mii de veacuri”*, contemplativ, înaintea dascălului, deşi nu ne dezvăluie aceasta în mod declarativ, neechivoc. Şi tocmai în cadrul acestei cugetări a poetului despre originile şi soarta lumii este integrată şi reflecţia lui cu privire la *soarta* dascălului.

Dascălul, care gândeşte el însuşi la tainele cosmogenezei şi ale eshatologiei, este la rândul său *cugetat* de cineva care îl întrece în profunzimea gândirii şi acesta este poetul. Percepem aşadar prezenţa unei *ierarhii a gândirilor*, născute, inspirate şi conduse de *Gândirea* care le-a adus întru fiinţă pe toate.

Superioritatea cugetării poetului nu este o afirmare de sine vanitoasă, egoistă, care încearcă să se monumentalizeze în memoria umanităţii – de aceea nici nu îşi prezintă, în mod polemic, o cosmogeneză proprie sau un sistem filosofic personal – ci această *superioritate* constă în felul în care ***el se integrează gândirii arhaice româneşti***.

Eminescu nu scrie o carte de *înţelepciune omenească*, nu se propune un *gnostic*, un *cunoscător*, un filosof cu sistem şi cu viziune personală asupra tainelor lumii, căci: *„În zădar ne batem capul, triste firi vizionare,/ Să citim din cartea lumei semne ce noi nu le-*

am scris[426]*,/ Potrivim șirul de gânduri pe-o sistemă oarecare”*... (*La moartea lui Neamțu*).

Filosofiile sunt, fiecare din ele, *„sistemă oarecare”* în comparaţie cu Adevărul, scris în *„cartea lumei”*, ale cărei *semne* se transformă în *hieroglife* (sau *rune* – Blaga), pentru *„tristele firi”* care, deşi *„vizionare”*, deşi au încă o cunoştinţă despre *cartea lumii*, nu mai ştiu să o citească, pentru că *„pierdută-i a naturii sfântă limbă”* şi *„o, cer, tu astăzi cifre mă înveţi”* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară*).

Contemplativ în faţa «corolei de minuni a lumii», el se așază liniștit, ca să fie redat sie însuși, în matca cugetării arhaice ortodoxe, întemeiată pe Scriptură și pe scriptura cosmică, ambele scrise de același Logos cu degetul Duhului și tâlcuite în Biserica neamului său de veacuri.

Așa cum Antim Ivireanul încifra viziunea sa teologică în expresii splendid concentrate, într-o vorbire care părea (sau *pare* minţii noastre, care nu mai e familiarizată cu acest limbaj) că face referire doar la *estetica universală*, la fel procedează și Eminescu, în versuri emblematice, ascunzând, sub zălogul metaforelor, comoara unei înţelegeri vizionare mult mai profunde, care se citește din *biblia cosmică*, pe care însăşi lectura cosmică o oferă, când oamenii se lovesc, la nivel raţionalist, de impasul unor incertitudini majore. Nu este în aceasta nicio contradicţie cu viziunea creștină, întrucât însuși Sfântul Pavel spune:

---

[426] Căci, așa cum precizează *Psaltirea*, Dumnezeu, „El ne-a făcut pe noi, și nu noi” (Ps. 99, 2; *Biblia 1688*).

> „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înţelegându-se din făpturi [din cele create], adică veşnica Lui putere şi dumnezeire” (Rom. 1, 20, *Biblia 1988*).

Luna apare, așadar, în viziunea (absconsă) a poetului, ca o fereastră hermeneutică, ca simbol al luminii dumnezeieşti, care aduce la viaţă tot ce există şi care însufleţeşte gândirea şi inspiraţia: *„Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării/ Și ridică mii de* ***umbre*** *după stinsul lumânării”*...

În *Mureșanu*, luna este invocată astfel: *„Apari, tu, lună-n cer/ Și fă din vis viață, din umbre adevăr!”*.

Cele gândite cu gândul – ca să spunem așa – sunt *umbre*, pentru că esenţial este *gândul creator*.

Dacă gândurile noastre, ca progenituri ale minţii noastre, sunt *umbre* în comparaţie cu fiinţa umană care le naște, cu atât mai mult, în fața gândului primordial divin, cele create de El par *umbre*, pălesc, pentru că ele își au puterea și ființa din acel *gând* al Său.

Intrând prin ferestre și luminând în casele și în gândurile oamenilor, lumina lunii este ea însăși o *fereastră simbolică*, un *ochi* prin care Dumnezeu priveşte, luminează şi înţelepţeşte lumea, în noaptea acestei vieţi şi a neştiinţei.

Această lumină a lunii are calitatea de a pătrunde în case și în gânduri (*„Și în câte mii de case lin pătrunsai prin ferești/ Câte frunți pline de gânduri, gânditoare le privești”*), valenţe comune cu ale Luceafărului, care

„pătrunde-n casă și în gând”. În alte poezii, *casa* are înțelesul neechivoc de *casă a sufletului*, precum în poemul *Gelozie*.

Într-un poem intitulat *Rugăciune*, Maica Domnului este *Luceafărul mărilor*, căreia ne rugăm să ne înalțe și să ne mântuie *„din valul ce ne bântuie”*.

Iar în *Povestea*, apare Îngerul păzitor al României ca *„o stea regală, un înger drag”* (precum Îngerul care-a apărut celor trei *Împărați din Răsărit* sub formă de stea), trimis *de „Domnul Lumei la Domnul unei țări”*, la Ștefan cel Mare, să-i binevestească viitorul fericit al României, pe care îl ține *„ca un testament deschis”*, scris *„cu grai de foc”*.

Acest Înger al României este *„ca Spiritul Genezei de fericiri eterne”*.

Interpretarea prezenței aștrilor cerești în poezia eminesciană ne conduce așadar, foarte adesea și fără dubii, la sensurile antimiene și tradiționale din literatura veche.

Lumina lunii află pretutindeni un mediu *reflector* și totodată *reflexiv*. Ea este, după cum am arătat, reflectată de singurătatea mișcătoare a mărilor, de strălucirea izvoarelor ascunse în umbra codrilor, de scânteierea pustiurilor, dar și de *„frunți pline de gânduri”*, pe care *„gânditoare le privești”*, împrumutându-le propria sa reflexivitate, lumina cunoştinței.

Această dublă *calitate reflexivă* a luminii de lună demonstrează existența unei duble rațiuni, umană și cosmică, în stare să o recepteze, precum și o interpenetrare, o comunicare a conştiinței umane cu

logosul cosmic. Părintele Dumitru Stăniloae (am văzut undeva anterior), chintesenţiind cugetarea patristică ortodoxă dintotdeauna, a vorbit despre crearea lumii de către Dumnezeu ca despre o realitate construită pe măsura conştiinţei şi a raţiunii umane.

În acelaşi sens, Rosa del Conte remarca faptul că versul *„câte frunţi pline de gânduri, gânditoare, le priveşti”*

> „realizează, între omenirea ce meditează la destinul său şi *gânditoarea* lună, acel raport de afinitate, acea atmosferă de secretă corespondenţă, pe care le invoca adresarea iniţială *lună tu, stăpân-a mării*”[427].

Prin proprietăţile amintite, lumina lunii din contextul liric eminescian se apropie foarte mult de accepţiunea sa ca simbol al luminii dumnezeieşti sau al Sfinţilor, pe care o are la Antim şi în toată literatura noastră religioasă veche.

De altfel, Antim vorbeşte la un moment dat despre *luna plină* care, „fiind curată şi nevinovată, luminează şi călătoreşte călătoriia ei, făr’ de zăticneală”[428].

Această perspectivă, caracteristică literaturii vechi, indicată prin epitetele *curată şi nevinovată* (ne amintim şi de stelele *cu tâmple de argint*), poate fi uşor susceptibilă de a-i fi impus lui Eminescu o viziune

[427] Rosa del Conte, op. cit., p.124.
[428] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 62.

cosmică similară, având în vedere numeroasele epitete și metafore din poezia sa, care se înscriu în aceeași sferă semantică a *purității*.

Mergând pe firul indicat de Antim, se pot descoperi surse și mai vechi, căci, spre exemplu, comentariile la *Facerea* ale Sfântului Simeon Metrafrastul denumesc luminătorul nocturn, în faza lui plină, ca lună *diafană și curată*[429].

Lumina lunii străbate și infuzează întreg universul (logosul cosmic) și mediul uman reflexiv (logosul uman), pentru că ea este *simbolul luminii veșnice și necreate* a Logosului dumnezeiesc, a Înțelepciunii ipostatice care a creat lumea.

Spre această interpretare ne îndreptă și alte versuri din *Scrisoarea I*, acolo unde gândirea dascălului încetează și începe cea a poetului și care sugerează faptul că întreaga creație este adusă la viață și susținută întru ființă de o *rază* a luminii divine, sinonimă în plan metaforic și simbolic cu raza lunii:

„Precum pulberea se joacă în ***imperiul unei raze,****/ Mii de fire viorie ce cu raza încetează,/ Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă,/ Avem clipa,* ***avem raza, care tot mai ține încă****…/ Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric,/ Căci e vis al neființii universul cel himeric /…/ Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții/ Deopotrivă-i stăpânește* ***raza ta*** *și geniul morții!”.*

---

[429] Dintr-o traducere a Părintelui Marcel Hancheș.

Universul în întregimea sa este creaţia acestei *raze*, care poate fi înţeleasă în sensul în care Sfinţii Părinţi şi teologia Bisericii vorbesc despre creaţia universală ca ilustrând doar o picătură, doar *o rază* din puterea creatoare a lui Dumnezeu, precizare pe care a făcut-o, la un moment dat, și Antim Ivireanul.

În literatura patristică ortodoxă și isihastă se vorbește, de asemenea, foarte adesea despre razele luminii dumnezeieşti, razele energiilor dumnezeieşti necreate, care infuzează cosmosul și îl susţin întru fiinţă, îl umplu de har şi care îl îndumnezeiesc pe om. Rosa del Conte precizează, în această direcţie a exegezei noastre, ceva esenţial pentru noi:

> „Desigur, nu este puţin ceea ce datorează gândirii occidentale cultura lui Eminescu, dar cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiţiei autohtone. Până şi temele care par luate cu împrumut din romantismul european [...] îşi împlântă rădăcina în humusul creştinismului primitiv [primar], se încadrează în climatul [...] Patristicii răsăritene”[430].

Universul, care a fost zidit de Dumnezeu *din nimic/ ex nihilo*, nu are aşadar, în afară de *raza* luminii

[430] Rosa del Conte, op. cit., p. 28. Autoarea definește „climatul Patristicii răsăritene” ca fiind „neoplatonic”, lucru cu care nu putem fi de acord, din motive care presupun o disertație amplă pentru a fi expuse, ceea ce nu putem face aici. Așadar am ocolit cuvântul „neoplatonic”, ca o coordonată subiectivistă şi catolicizantă a concepţiei autoarei despre Patristica ortodoxă.

dumnezeieşti, niciun alt punct de susţinere întru fiinţă, fiind *„umbră”* şi *„vis al neființei”*, pentru că înainte de a fi fost adus întru fiinţă, el a fost *neființă* (viaţa omului şi a lumii este „umbră şi vis”, cum spune adesea *Scriptura*, dar și slujba ortodoxă a înmormântării[431], din care Eminescu citează în *Strigoii*, precum și literatura noastră veche și pașoptistă[432]), înconjurat de *întunericul* veşniciei, de veşnicia pe care creatura, chiar şi raţională, nu o poate cuprinde şi înțelege cu de la sine putere.

Un alt poem, conceput cam în aceeaşi perioadă cu *Scrisoarea I*, cu care interferează ideatic uneori, se exprimă încă şi mai evident în privinţa acestei *raze* a luminii dumnezeieşti creatoare: *„Pe când tot ce aleargă şi-n şiruri se aşterne/ Repaosă în* ***raza gândirii cei eterne****”* (*Ca o făclie…*). Această *gândire eternă* a

---

[431] „Cu adevărat deșertăciune sunt toate și viața aceasta este ***umbră și vis***; că în deșert se tulbură tot pământeanul, precum a zis *Scriptura*: când dobândim lumea, atunci în groapă ne sălășluim, unde împreună sunt împărații și săracii”, *cf. Rânduiala înmormântării mirenilor*, în *Molitfelnic*, Ed. IBMBOR, București, 2002, p. 222.

Și iarăși: „Unde este dezmierdarea cea lumească? Unde este ***nălucirea*** celor trecătoare? Unde este aurul și argintul? Unde este mulțimea slugilor și strigarea? Toate sunt țărână, toate cenușă, toate ***umbră***”, Idem, p. 228.

Sau: „fum este viața, abur, cenușă ți țărână ne facem peste puțin și ca floarea ne veștejim. […] Cu adevărat *vis*, cu adevărat *nălucire* suntem noi muritorii”, Idem, p. 292-293.

[432] În *Divanul* lui Cantemir, Înțeleptul înfruntă tentațiile lumii, răspunzându-i, între altele: „Iară pre tine [lume], părere deșartă și *vis de nălucire* te voi socoti”, *cf.* Dimitrie Cantemir, *Divanul…*, ed. cit., p. 44.

D. Bolintineanu: *„Om muritor! Când viața sub ochii tăi apare/ Atâta de fragilă și plină de-ntristare,/ Și când ți-aduci aminte că viața ta ce pere/ E fragedă ca visul ce-apare într-un vis”…*(*Conrad*).

conceput din veşnicie *„planul adâncei întocmele”* (*Mureșanu*) a lumii – expresie remarcată și de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Asemenea, în poemul *Cu mâne zilele-ţi adaugi...*, poetul spune: *„Priveliştile sclipitoare,/ Ce-n repezi şiruri se diştern,/ Repaosă nestrămutate/* ***Sub raza gândului etern****”*.

Ion Negoițescu observa că, lui Eminescu,

> „istoria îi apare ca desfășurarea unei *gândiri*. Dar cine anume *gândește* cosmosul și istoria, dându-le astfel ființă, rămâne uneori cam obscur...”[433].

Această obscuritate este explicată, însă, de Eminescu însuși, în *Memento mori*, unde se spune foarte limpede că Dumnezeu este: ***„Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire”***.

Poetul refuză oamenilor capacitatea de a putea spune ceva cu adevărat despre Dumnezeu (fapt ce are tangență, într-o anumită măsură, cu teologia creștină apofatică), deși El a pus în om *„nemargini de gândire”* (*În vremi de mult trecute*). Și tot în *Memento mori*, Eminescu ne precizează: *„Sori se sting și cad în chaos mari sisteme planetare,/ Dar a omului gândire să le măsure e-n stare”*, pentru că *„e în om nemărginire”*.

Dar pe Dumnezeu care, *cuprinde „întregul spațiu cu a lui nemărginire”*, omul nu Îl poate cunoaște așa

---

[433] Ion Negoițescu, *Poezia lui Eminescu*, ediția a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, București, 1994, p. 15.

cum *măsură sisteme planetare*: *„Și icoana-Ți n-o inventă omul mic și-n margini strâns”*.

În concepţia poetului, „geniile [...], *gândind-o*, oglindesc lumea”[434], vor să fie un mediu în stare *să reflecteze* gândirea creatoare dumnezeiască.

Apetenţa extraordinară a lui Eminescu de a conferi o mare vigoare plastică imaginilor vine din credinţa sa intimă, că *a crea* înseamnă pentru om *a-și exersa asemănarea cu Dumnezeu*, a face să se întrupeze gândul lui, întrucât şi Dumnezeu creează în acelaşi fel, prin întruparea gândului Său. Căci omul este *după chipul Său*.

El era convins că, aşa după *„cum Dumnezeu cuprinde cu viaţa Lui cerească/ Lumi, stele, timp şi spaţiu ş-atomul nezărit, /…/ Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins”* (*În vremi de mult trecute*).

Reflexivitatea umană, ca şi *reflexia cosmică* (acel *logos alogos*) oglindesc gândirea dumnezeiască. Cerul întreg, cu aştrii săi luminoşi, se reflectă în lume şi în spiritul omenesc. ***Luna***, mai ales, ca simbol al luminii veşnice (ca şi la Antim), este cea care ***„pe lume veghează”*** (*Când…*).

Aşa cum gândirea creatoare de lumi reale a lui Dumnezeu se reflectă, în mediul uman, mai ales în gândirea geniului creator[435], tot aşa, în plan simbolic, lumina creatoare şi inspiratoare a lunii este un chip, o icoană a luminii dumnezeieşti care creează toate, le

[434] Idem, p. 21.

[435] Într-un articol, Eminescu Îl numea pe Dumnezeu „Michelangelo al universului”, Care a zidit tăria cerului.

susţine întru fiinţă şi le hotărăşte sorocul morţii: *„raza ta și geniul morţii"*.

Cele două sintagme sunt sinonime, pentru că *raza* lunii este şi *geniul morţii* sau are *geniul morţii*, este cea care aduce întru fiinţă, creează, dar are şi putere să omoare. Şi aici putem rememora versurile din *Luceafărul*, în care Dumnezeu este *„izvor de vieţi* şi *dătător de moarte"*.

Cel care are *geniul morţii*, Cel care are putere asupra vieţii şi a morţii, Care aduce lumile întru fiinţă dar are şi puterea să le dea moartea, este *Geniul* sau *Mintea* care e deasupra întregii ierarhii de minţi umane și de genii: înţelepţi, filosofi, artiști, oameni politici, aşa cum apar ei reprezentaţi în cele cinci *Scrisori*.

Pe toţi aceştia, *„deopotrivă-i stăpânește raza ta"* creatoare, care îi cheamă la existenţă, *„și geniul morţii"*, înţelepciunea cu care Dumnezeu a hotărât ca omul să moară, după cum spune și Sfântul Grigorie Teologul, citat de Sfântul Antim Ivireanul[436]. *Geniul morţii* este şi acela stipulat de către toată literatura religioasă veche,

---

[436] „Drept aceia, mare folos și mare dar și milostivnică vindecare s-au dat omului de la Dumnezeu, ca să moară și să se strice acest trup al păcatului și să înviiaze la înviiarea cea de obște alt trup, duhovnicesc, făr' de stricăciune și făr' de moarte; că mare dobândă să face omului moartea, după cum zice și Sfântul Grigorie Bogoslov [Teologul], că să ta[i]e păcatul, pentru ca să nu rămâe răutatea nemoartă"..., *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 224. Și tot el spune: „cu alta nu să poate mântui omul, nici să poate odihni de patemile și de ticăloșiile aceștii vieți, fără numai cu moartea", Idem, p. 222.

Într-un poem prelucrat după o creație a lui Lenau, Eminescu scrie: *„Moartea vindec-orice rană,/ Dând la patime repaos"* (*Foaia veștedă*).

inclusiv de *Învățăturile* Sfântului Neagoe Basarab, de *Divanul* cantemirean sau de poemul *Viiața lumii* al lui Costin, anume că nu face deosebire între oameni, între bogat și sărac, între sfânt și păcătos, între înțelept și prost, *„deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții"*. Tuturor Dumnezeu le-a hotărât sorocul morții, pentru că toți trebuie să treacă printr-o moarte[437]. Se confirmă, așadar, din nou, identitatea la nivel simbolic

---

[437] Neagoe Basarb insistă pe acest aspect: „Vezi groaznecul și înfricoșatul chip și față a oaselor și zi dar: dentr-aceștea, care au fost împărat și care au fost domn, sau care au fost boiariu, sau care au fost slugă, sau bogat, sau sărac, sau bătrân, sau tânăr, sau care au fost arap și care au fost om frumos? Au doar nu sântu toți țărână? Au nu sântu toți pulbere? Au nu sântu toți plini de împuțiciune? [...] Ia aminte și socotește, o, oame, acestor cuvinte ce fură grăite, și caută în mormânte și vezi oasele noastre cum zac, și-ți vino în gând și în firea inimii tale, și cugetă ce sfârșit vei să aibi, și te întoarce cu lacrăme. Și de vei putea să-ți aduci aminte, chibzuiaște și zi: carele iaste împăratul și carele iaste omul cel prostu și de nimic? Carele iaste bogatul și omul cel lăudat, și carele iaste săracul și cel de nimic? Carele iaste robul și carele iaste cel slobod? Sau carele iaste stăpânul, sau care iaste sluga, robul și slobodul? Cu adevărat întocmai va fi stăpânul și sluga, robul și slobodul". *Cf. Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, op. cit., p. 212-213.

A se vedea ce am scris despre acest subiect în vol. I al acestei cărți, dar și în *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. 2. 1, *Dimitrie Cantemir*, Teologie pentru azi, București 2015, p. 139-155, http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

Tema aceasta *veche* n-a fost uitată în perioada prepașoptistă și pașoptistă. Amintim aici doar câteva versuri ale lui Andrei Mureșanu (a cărui personalitate s-a bucurat de admirație din partea lui Eminescu): *„Capul de prinț domnitor/ E ca și cel de păstor,/ Dat la viermi prin putrezire. // Pe boier și pe țăran,/ Pe păgân și pe creștin,/ Pe amic și pe dușman,/ Moartea cuprinde-ntr-un sân"* (*Cele două căpățâni goale*), *cf.* Andrei Mureșanu, *Poezii. Articole*, antologie, postfață și bibliografie de Ion Buzași, Ed. Minerva, București, 1988.

dintre *lumina lunii* și *lumina necreată* a lui Dumnezeu, precum și raportarea poetului la semnificațiile lunii și ale cerului înstelat din literatura veche, ca lumini care luminează pe cei din întunericul şi noaptea neştiinţei.

Sau, după cum spune Psalmistul: „noaptea [înstelată] nopţii [din sufletul uman, îi] vestește știință" (Ps. 18, 2, *Biblia 1988*).

Concepţia aceasta despre lume – ca întrupare a gândirii lui Dumnezeu – şi despre om – ca fiinţă creată, în stare să oglindească în spiritul său asemănarea cu Dumnezeu – era formată în Eminescu încă din tinereţe. Astfel, într-un poem juvenil, *Amicului F. I.*, Eminescu scria: *„Te văd adesea frunte senină/ Ca și gândirea lui Dumnezeu"*, echivalând în acelaşi timp clipa morţii cu faptul că *„gândul zilelor mele/ Se stinse-n mintea lui Dumnezeu"*. Și aici nu este vorba despre *consubstanțialitate* (cum credea Ioana Em. Petrescu) între Cel ce are *„geniul morții"* și omul care e supus lui Dumnezeu, Celui care are putere de viaţă şi de moarte asupra sa, ci e vorba de asemănarea cu Dumnezeu a omului, ca fiinţă spirituală zidită după chipul Său.

Asemenea, femeia iubită este *„idee,/ pierdută-ntr-o palidă fee/ din planul Genezei"* (*Ondina*) sau *„un geniu gândit de cer"* (*Copilă înger – vis în mirare*).

Plasticizări ulterioare, extrapolând această concepţie, le putem afla și în alte poeme, în care cele create apar ca întrupări ale gândurilor lui Dumnezeu.

În grădina paradisiacă a lui Miradoniz, o floare seamănă cu *„o gândire de-aur"*, pentru ca, în împărăţia

soarelui din *Memento mori*, fluturii să sclipească *„ca idei scăldate-n aur și-n colori de curcubău”*. În același poem, luna este *„un gând de aur”*. Asemenea, în altă parte, *steaua* este *„un cuget de aur”* (*La o artistă*).

Este semnificativ acest *superlativ absolut* al frumuseţii, exprimat prin *aur*, care nu poate să nu ne trimită cu gândul la aurul harului, ca sugestie a desăvârşirii şi a frumuseţii depline.

În nuvela *Geniu pustiu* este imaginat un rai ca un *„imperiu de aur”*, în care *„aerul tot era de lumină de aur, totul era lumină de aur”*[438].

În magnificul poem *Memento mori,* stelele sunt *„ca de aur sfinte flori”* împrăştiate pe cer, luna este *„fiica mării ca o lacrimă de aur”*, iar Eminescu vede *„cerul* [înstelat] *desfăcut în foc şi aur”*.

Poetul însuși este *„un geniu de aur”* (*Mureșanu (Tablou dramatic)*).

Pentru ca, spre sfârșitul vieții să scrie acele versuri despre care a dat mărturie Vlahuță[439]: *„Atâta foc, atâta aur,/ Ș-atâtea lucruri sfinte,/ Peste-ntunericul vieței/ Ai revărsat, Părinte!”* [440]. Încât putem spune că *aurul* îmbracă întregul univers în poezia lui Eminescu.

Geniile sunt acei oameni cărora *„Dumnezeu în lume le ţine loc de tată/ Şi pune pe-a lor frunte gândirea Lui bogată”* (*În vremi de mult trecute*). În consecinţă,

---

[438] M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 210.

[439] Idem:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahuță.

[440] *Cf. Eminescu – Înfășurat în manta-mi. Memorialistică. Mărturiile contemporanilor*, ediție, antologie, aparat critic de Cristina Crăciun și Victor Crăciun, Ed. Litera * David, Chișinău și București, 1999, p. 355.

poetul se concepe pe sine ca un fiu al lui Dumnezeu, care, după asemănarea Sa, *„turma visurilor* [a gândurilor] *mele eu le pasc ca oi de aur”* (*Memento mori*).

Atât la Antim Ivireanul, cât şi la Eminescu, lumina lunii – *„deasupra frunţii-mi luna-n nouri zace”* (*Rime alegorice*) –, nu este decât lumina soarelui *reflectată*, simbol al luminii dumnezeieşti la Antim, dar, după cum am văzut, şi la Eminescu.

Lumina Soarelui dumnezeiesc noi n-o vedem, o văd numai Sfinţii cărora ea le devine mediu interior al vieţii, iar noi, ca oameni căzuţi, doar o zărim prin *fereastra* (cum zicea Eminescu, într-un vers citat anterior) care este luna (*„palid soare”* sau *„blândul soare”* sau *„al nopţii dulce soare”*) şi care, stăpânind *în noaptea lumii* şi peste *marea vieţii* omeneşti, ne conduce la Soare, la Lumină.

Însăşi ipostaza lunii de *stăpână a mării* din versul care ne aduce imediat aminte de Antim – *„Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci”* – ne oferă ochiului contemplativ al minţii noastre un tablou extrem de sugestiv, care ilustrează sinonimia dintre *mare* şi *lume* şi dominarea acestei *mări a lumii* de către lună, care e stăpânitoare asupra patimilor înviforate ale oamenilor, care le ţine în frâu şi *lunecă* suveran pe deasupra lor. Chiar gestul de *a pluti pe deasupra apelor* are semnificaţii primordiale remarcabile, care ne trimit la Fac. 1, 2.

Prin aceasta, versul de mai sus, este similar ca sens cu cel din *Călin*... (*„în cuibar rotind de ape, peste*

care luna zace"), despre care Zoe Dumitrescu-Bușulenga susţine că se referă la crearea lumii.

Suntem în asentimentul acestui mod de a interpreta imaginea eminesciană a lunii care stă pe cuibarul de ape, cu atât mai mult cu cât *cuibarul* sau *rotirea* înseamnă *naștere cosmică* la Eminescu (când Luceafărul coboară, *„ceru-ncepe a se roti"*, iar în *Scrisoarea V*, poetul presimte *„culmea dulcii muzice de sfere,/ Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere"*), dar, mai ales, pentru faptul că, în comentariul la zilele creaţiei, amintit anterior, în *Omilii la Hexaemeron*, Sfântul Vasile cel Mare vorbea despre prezenţa Sfântului Duh (la Fac. 1, 2), Care Se purta pe deasupra apelor, asemănând-o cu *o cloșcă deasupra unui cuib*, pe care îl pregătește pentru ca să fie primitor al vieţii[441].

Ba chiar, în *Mitologicale*, poetul spune: *„Soarele-a apus, iar* ***luna, o cloșcă*** *rotundă și grasă,/ Merge pe-a cerului aer moale ș-albastru și lasă/ Urmele de-aur a labelor ei strălucinde ca stele"*. Iată de ce *luna* zăcând *pe cuibar de ape*, luminând deasupra genunii sau a noianului de ape gestante, ni se pare ilustrarea poetică a unui fapt principial. Avem, prin urmare, încă un

---

[441] *Cf.* Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*..., op. cit. p. 92: „Nu-ţi voi spune cuvântul meu, ci al unui bărbat sirian [...]. Acesta spunea că, în limba siriană, cuvântul *se purta* arată mai mult decât cuvântul grec, pentru că limba siriană este înrudită cu limba ebraică și deci mai apropiată de ceea ce Scripturile au vrut să spună. Înţelesul acestui cuvânt ar fi următorul: cuvântul *se purta*, spune el, se interpretează prin *încălzea și dădea viaţă apelor*, după chipul găinii, care clocește și dă putere de viaţă ouălor. Acesta este înţelesul, spune sirianul, pe care îl au cuvintele *Duhul Se purta*, adică pregătea apele pentru nașterea vieţii".

exemplu de asemănare simbolică, în lirica eminesciană, între *lună* și *harul dumnezeiesc creator*.

Şi tot în *Călin*..., soarele și luna sunt nașii mirilor (*„Nunul mare, mândrul soare, și /.../ nună, mândra lună”*), adică sunt luminătorii și învățătorii lor întru cele spirituale. După cum, în *Miorița*, la nunta păstorului, *„soarele și luna/ mi-au ținut cununa”*[442].

Călin... se încheie cu nunta gâzelor, care este, în mod paradoxal, cea mai falnică imagine a poeziei, pentru că ea reprezintă o depărtare a planului și o reconfigurare, la scară cosmică și din perspectiva veșniciei, a lumii pământești.

Nunta gâzelor este reprezentarea a ceea ce afirmă Eminescu în următoarele versuri din *Scrisoarea I*: *„Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici,/ Facem pe pământul nostru mușunoaie de furnici;/ Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați/ Ne succedem generații și ne credem minunați;/ Mușți de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,/ În acea nemărginire ne-nvârtim /.../ Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze”*...

Cel care măsoară *lumea cu cotul* este Dumnezeu, conform cu Is. 40, 12: „Cine au măsurat cu mâna apa și ceriul cu palma și tot pământul cu pumnul [*cotul*[443]]?” (*Biblia 1688*).

---

[442] De fapt, versurile lui Eminescu au fost inspirate dintr-o variantă a *Mioriței*: *„Ș-apoi maica de-o veni/ Și de m-o-ntreba,/ Așa să-i cuvântați/ Și cuvânt să-i dați,/ Că eu m-am însurat/ Și m-am cununat/ Și mie mi-a fost/ Nună, nună/ Sfânta lună,/ Și nun mare/ Sfântul soare”*... A se vedea cartea noastră, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. 2. 1, op. cit., p. 226-227.

[443] În LXX: δρακί.

Iar, câteva versete mai departe, la Is. 40, 22, se spune:

> „Cela ce ține încungiurarea [cercul] pământului și cei ce lăcuiesc întru el *ca lăcustele* [sunt în fața Sa]" (*Biblia 1688*).

Aşadar tabloul eminescian este ca din perspectiva lui Dumnezeu, atât în finalul poemului *Călin...*, cât şi în versurile citate din *Scrisoarea I*.

Valenţe creatoare ale luminii de lună se pot remarca și în alte versuri, numeroase și acestea, în care luna apare ca un artist creator, fie ca un pictor de imagini sau de tablouri – în noaptea codrilor şi a lumii – fie ca ţesând *o haină* sau *un veşmânt preţios*, împodobit:

„Luna atunci din codri iese,/ Noaptea toată stă s-o vadă,/ Zugrăvește umbre negre/ Pe câmp alb ca de zăpadă. // Și mereu ea le lungeşte,/ Și urcând pe cer le mută"...(*Făt-Frumos din tei*); *„Neguri albe, strălucite/ Naște luna argintie,/ Ea le scoate peste ape,/ Le întinde pe câmpie; //*

S-adun flori în șezătoare/ De painjen tort să rumpă,/ Şi anină-n haina nopţii Boabe mari de piatră scumpă" (*Crăiasa din povești*); *„Te uiți prin coloane de nouri/ Și luna ieșind dintr-a stâncilor colți/ Le împle cu mii de tablouri"* (*Ecò*) etc.

În limba veche românească, în psalmii coresieni și la Dosoftei, exista expresia: Dumnezeu *a urzit* (în sens

creaționist). Și tot El *zugrăvește* în oameni virtuţi şi în lume frumuseţe. În *Psaltirea* coresiană din 1577, se spune: „Întru început Tu, Doamne, pământul *urzişi*, /…/ și toate ca cămașa învechescu-se” (Ps. 101, 26-27)[444].

Eminescu intenţiona să-și intituleze volumul de poezii *Lumină de lună*, fapt ce trebuie să ne facă atenţi asupra semnificaţiilor esenţiale ale acestui simbol. Vrând să împlinească această dorinţă a poetului, Marin Sorescu[445] va îngriji, în 1993, la Craiova, o nouă ediţie a poemelor eminesciene, în două volume, pe care le-a imprimat tocmai cu acest titlu, *Lumină de lună*[446]. Sorescu relua astfel o mai veche inițiativă, a lui Ion Scurtu, Nerva Hodoș și Ilarie Chendi[447].

Împotriva identităţii simbolice dintre *lumina de lună* şi *lumina dumnezeiască creatoare*, cineva ar putea aduce obiecția că, în alte poeme eminesciene, luna apare ea însăși ca fiind o *realitate creată* și nu o *imagine simbolică* a luminii creatoare. Ca spre exemplu, în *Scrisoarea IV*, luna este numită *„copila cea de aur, visul negurii eterne”*, alături de ipostaza opusă ca

---

[444] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*, op. cit., p. 424.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi.

[445] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu.

[446] Referințe integrale:

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. I, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 188 p.

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. II, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 495 p.

[447] Mihail Eminescu, *Lumină de lună. Poezii*, ediție îngrijită după manuscrise de Ion Scurtu, București, "Minerva", Institut de Arte Grafice și Editură, 1910, 391 p. (BAR I 20.244).

sens, de *stăpânitoare a apelor* (*„al lunei disc, stăpânitor de ape”*). Însă această aparentă contradicţie nu trebuie să ne mire prea mult, întrucât luna este privită sub două aspecte, atât în literatura veche, cât și la Eminescu: sub *aspect simbolic* (cel despre care am discutat anterior) și sub *aspect real*, de corp ceresc creat de către Dumnezeu.

În același mod, ca făpturi ale Creatorului, oamenii înşişi sunt definiţi ca *„vise-ntrupate”*, ca întruparea *visului* din veşnicie al lui Dumnezeu: *„Văd vise-ntrupate gonind după vise,/ Pân' dau în morminte ce-aşteaptă deschise”* (*Mortua est*).

Ca simbol al luminii veşnice și creatoare, luna apare ca stăpâna apelor, în timp ce, ca astru ceresc, este numită *„visul negurii eterne”*, unde *negura eternă* poate fi înțeleasă și ca gândul din veșnicie al lui Dumnezeu, gândul Său creator, necunoscut și neînţeles de nimeni, nici de Îngeri, nici de oameni, decât în măsura în care Dumnezeu însuși îl revelează făpturilor Sale.

Dosoftei, tălmăcind poetic Psaltirea, vorbea despre Dumnezeu care *„**au fapt ceriul cu gândul**”* și a Cărui milă este *„Preste veci cu gând dulce”* (Ps. 135); *„Mare este Domnul de tărie,/ Și **gândul Lui** nime nu-i să-l știe”* (Ps. 146); *„Că **Domnul au cugetat cu gândul**/ De le-au făcut* [pe toate câte există] *și-I țin toate rândul* [rânduiala, ordinea, armonia]*”* (Ps. 148)[448]. Mai târziu, și Lamartine va spune că Dumnezeu este *„Celui qui*

[448] Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, ed. critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978, p. 303-304, 327, 331.

pensa les cieux"[449] (*Eternité de la nature, brièveté de l'homme*), însă este evident că izvorul acestei *imagini poetice* este psalmul 135. Eminescu, fără dubiu, cunoștea atât psalmul respectiv, cât și varianta versificată a lui Dosoftei, încât lectura poetului francez nu putea fi decât un adaos.

De altminteri, credem că, de multe ori, s-au făcut erori și s-au considerat drept *surse primare* cele ce erau doar *suprapuneri* sau *suprastraturi culturale* în conștiința poetului.

Dosoftei este, de altminteri, primul poet al literaturii noastre care a scris, traducând o profeție, despre *luna cea de aur*, în niște versuri absolut superbe, care sună eminescian *avant la lettre*, concentrând o imagine eshatologică: *„Fugi-va soarelui raza și a stelelor şireaguri,/ A tot ceri lucă s-a rumpe, și acea de aur lună"*[450].

De altfel, în ceea ce privește statutul lunii de făptură creată şi încadrată în ordinea creaţiei, Eminescu secondează referatul biblic, în *Scrisoarea I*, afirmând că *„De-atunci negura eternă se desface în fâşii,/ De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii"*..., Scriptura fiind cea care precizează că mai întâi a fost creată lumea (cerul şi pământul) şi apoi, abia în ziua a patra, soarele, luna şi toţi luminătorii cereşti.

Am afirmat că *negura eternă* se poate înţelege şi ca *gândul din veşnicie* al lui Dumnezeu, cel de nimeni

---

[449] În franceză: *„Cel care a gândit cerurile"* (*Eternitatea naturii, efemeritatea omului*).

[450] Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. 373.

cunoscut. Negura aceasta eternă *„se desface în fâșii”*, adică *se întrupează*, devine ființă și existență multiplă, după voința lui Dumnezeu.

Dumnezeu gândește lumea dintru început și ea devine *„al vieții vis de aur”* – ca să parafrazăm un vers din *Călin*...La fel, în poemul *Povestea*, vedem *„lumea toată cu cer, pământ și mare/ o feerie mândră – un vis măreț”*.

Iar gândul acesta din veșnicie al Preasfintei Treimi se face cunoscut celor care caută să cunoască și sunt luminați de către lumina dumnezeiască, celor care se își deschid mintea și inima și devin, pe măsura lor, *medii reflectoare* ale acestei lumini și înțelepciuni veșnice. Unul dintre aceștia este și poetul care, după asemănarea lui Dumnezeu, este un fel de preot sau păstor al gândurilor sale și își paște *„turma visurilor mele /.../ ca oi de aur”* (*Memento mori*).

Dumnezeu Însuși caută pe cel căruia vrea să i Se reveleze, căruia vrea să-i comunice asemănarea cu Sine. În poemul *Ondină*, într-un grupaj de strofe deosebit de restul poemului, din punct de vedere prozodic, și care seamănă foarte mult, la nivel conceptual, cu *Cântarea cântărilor*, Regele Lin sau *Regele inimei* caută o fecioară (un suflet-fecioară, curat) cu care să semene *„ca vis cu dor”*. Adică să fie după asemănarea sa, să fie ca un *vis* care să răspundă la *dorul* său, al celui (Celui) care o caută. Și aflând-o, prin ea, *„vede-se că e în ceriure/ un Dumnezeu,/ purtând simetria* [asemănarea] *și-a ei misterure/ în gândul său”*.

Fecioara aceasta, *„albă vergină”*, despre care se vorbește aici, credem a o putea interpreta ca pe însuși sufletul poetului, pentru că ea este *„cântărilor sororă gemene”*. Iar cântări ca ale sale, *„ca în sufletu-ţi n-a găsit altele/ regele Lin”*. Împăratul Lin sau Regele Lin din acest poem este însuși Hristos, „Lumina lină” a lumii, după cum lesne se poate deduce.

Un om luminat este, într-un anumit grad, și dascălul mag şi filosof, care, inspirat şi vegheat de lumina raţională a lunii, *„îl poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri”*, și anume: *„într-o clipă”*. Este semnificativă nuanţa aceasta: faptul că înțeleptul este „purtat” de gând, fulgerător. Luceafărul era astfel: *„el zboară, gând purtat de dor,/ pân' piere totul”*...și ajunge unde nu e *„ochi spre a cunoaște”*.

Dascălul este un om înțelept, care ajunge într-o clipită, dar nu printr-un zbor cosmic, nefiind el însuși *gând*, ci *purtat de gând*, acolo unde lumea nu există încă și nici nu e *„minte s-o priceapă”*, unde *„nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază”*.

Aici este veşnicia lui Dumnezeu, care e *neagră* pentru ochiul minţii umane, adică e de nevăzut, de nepriceput.

Despre faptul că *întunericul* sau *negura* nu denumesc neapărat sau exclusiv *neantul*, *nefiinţa*, ci și *ceea ce nu se poate cunoaște cu mintea*, ne lămuresc foarte bine și următoarele versuri din *Mureșanu*, în care apare *chipul*, femeia ca întrupare a iubirii și afirmă: *„și-n vecinic întuneric/ va rămânea ființa-mi*

pentru-al tău ochi himeric”; unde *întuneric* e sinonim cu *necunoașterea*.

Nu *negura eternă* (sau *neagra veșnicie*) o contemplă sau o descoase înțeleptul – pentru că aceea nu se poate contempla sau pricepe de către spiritul uman – ci începuturile lumii, începutul timpului.

Despre veșnicie nu se poate spune nimic, decât că, înainte de a fi toate cele ce sunt, ele nu erau: *„Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface”*.

Cele nefăcute erau *neființă* și, chiar și după ce sunt făcute, ele sunt doar o *umbră* a strălucirii *gândului* primordial.

Același lucru se precizează și în *Scrisoarea II*: *„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,/ Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din chaos/ Și cum neagra veșnicie ne-o întinde și ne-nvață/ Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață”*. Aici, cunoașterea este prezentată oarecum ca un act magic, astronomul pare un magician, ceea ce corespunde cu sinonimia tradițională, despre care am vorbit, dintre astronom, filosof și mag.

Caracterul puțin ludic al relatării ne avertizează însă asupra lipsei de încredere totale a poetului în acest tip de cunoaștere. După cum nici cugetătorul pitagoreic din *Memento mori*, grămădind lumea într-un singur semn, totuși, *„acel semn /…/ el în taină nu îl crede”*.

Neagra veșnicie poate fi interpretată ca fiind același gând creator incipient/ principial, întrupat în lume și în istoria ei.

Metafora epocilor istorice care *„se-nşiră ca mărgele pe aţă”* poate să îşi aibă originea în cea a *vieţii ca o aţă*, din poemul *Viiaţa lumii*, al lui Miron Costin, faţă de care prezintă o mare similaritate, inclusiv ca motiv al deşertăciunii.

Eminescu plasticizează însă şi sensul lui *ex nihilo* din dogma creştină, al creaţiei *din nimic*, asociindu-l cu ideea lumii ca *vis* şi *deşertăciune*, din literatura veche şi bisericească.

În tradiţia spirituală a ţării sale, păcatul şi deşertăciunea lumească nu sunt decât amprenta *nimicului*, a *nefiinţei* asupra creaţiei. Şi Eminescu nu afirmă nimic contradictoriu atunci când plasticizează, când metaforizează acest crez: *„Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric”*.

Plasticizând *nimicul*, în mod poetic, doar astfel Eminescu poate spune că universul se naşte *„din sure văi de chaos”* (*Scrisoarea I*, *Luceafărul*, *Memento mori*).

Nimicul din care este creat universul, *nefiinţa* din care izvorăşte lumea cea atât de bogată în manifestări ale vieţii, apare plasticizată în tablouri extraordinare de către poet, ca o *vale* a haosului, a ceea ce nu era încă creat: *„colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute”* (*Scrisoarea I*); *„Şi din a chaosului văi,/ Jur împrejur de sine,/ Vedea, ca-n ziua cea de-ntâi,/ Cum izvorau lumine”* (*Luceafărul*); *„Şi din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute/ Ar fi izvorât în râuri într-un spaţ despopulat; /…/ Cine-a pus aste seminţe, ce-arunc ramure de raze,/ Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase”* (*Memento mori*).

Aceasta pentru că lumea nu are un fundament existenţial anterior, *nefiinţa* neputând constitui un fundament pentru conceperea universului. Singurul fundament al lumii este gândul din veşnicie, gândul etern al lui Dumnezeu pus în aplicare.

Suprapunând aşadar două învăţături creştine, cea a *creaţiei din nimic* (a lumii care nu a existat mai înainte de a fi creată decât în gândul şi în intenţia lui Dumnezeu) şi cea a lumii *ca deşertăciune*, Eminescu înfăţişează poetic acest univers ca fiind *umbra* şi *visul* gândului creator al lui Dumnezeu, al Celui care *„scrii mai dinainte a istoriei gândire”* (*Memento mori*) şi ale Cărui făpturi şi zidiri *„n-ajung nici umbra măreţiei Tale”* (*Fata-n grădina de aur*), dar şi *umbră* şi *vis* ale nefiinţei, denumind prin aceasta nedesăvârşirea ei în comparaţie cu desăvârşirea dumnezeiască, amprentarea ei de către golul existenţial anterior genezei sale.

De aceea şi istoria lumii e o căutare a Creatorului şi Gânditorului ei, a Fundamentului ei: *„Oare viaţa omenirei nu te caută pe Tine?”*, pe Tine care, *„în câmpii de caos semeni stele – Sfânt şi mare”* (*Memento mori*).

Şi tot de aceea spune poetul, în *Scrisoarea I*, că luna, înţeleasă în mod simbolic, *„Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/ De dureri* [istoria lumii]*, pe care însă le simţim ca-n vis pe toate”*, pentru că viaţa omului e *umbră* şi *vis* într-o lume care e *deşertăciune a deşertăciunilor*.

„Noaptea amintirii” este o sintagmă sinonimă cu *„negura eternă”*, ilustrând plastic şi poetic gândirea cea veşnică a lui Dumnezeu şi care e *întuneric* pentru toată

creatura, până când El Însuși o face cunoscută, atât cât dorește, *„gândirilor dând viață"*.

Dumnezeu, *Gândul* sau Cuvântul care a fost *la început* (Fac. 1, 1; In. 1, 1), dă viață gândirilor, aduce întru ființă mințile îngerești și netrupești, precum și mințile umane, într-o ierarhie pe care o descrie Sfântul Dionisie Areopagitul[451] în cărțile sale.

Lumina lunii este tot ceea ce noi, oamenii trupești, putem percepe din lumina Soarelui (*„Nu credeți cum că luna-i lună. Este/ Fereastra cărei ziua-i zicem soare"*), din frumusețea luminii dumnezeiești creatoare a toate, văzute și nevăzute.

Ea dă viață gândirilor și *întunecă suferința*, luminând *întunericul neștiinței* – cum ar spune Sfântul Antim, dar și toți scriitorii noștri medievali –, pentru că traversează cu lumina ei mediul transparent al conștiinței umane, al cugetării și al întregii ființe omenești profunde.

Lumina divină este creatoare atât a lumii spirituale, a ființelor raționale, gânditoare (*„gândirilor dând viață"*: nu poate să anime gândirea decât cea care i-a dat viață dintru început), cât și lumii materiale: *„codri*, *mări* și *pustiuri"*.

---

[451] A se audia lectura și comentariile aparținând Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*:

http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010 și

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*:

http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010.

Aceste trei elemente esenţiale ale creaţiei materiale apar şi în alte poeme eminesciene, ca spre exemplu în *Revedere*, în acea definiţie metonimică a lumii: *„Cum am fost aşa rămânem:/ Marea şi cu râurile,/ Lumea cu pustiurile,/ Luna şi cu soarele,/ Codrul cu izvoarele”.*

Luna şi soarele, înţelese simbolic, fac parte din universul codrului. Ele sunt în *herbul* codrului (*Povestea codrului*), aşa cum fac parte din stema Ţării Româneşti, comentată de Antim, dar şi a Moldovei, şi tot aşa cum fac parte şi din icoane.

Însă *marea şi cu râurile* sunt, la rândul lor, ca şi *„lumea cu pustiurile”*, interpretabile ca simboluri ale lumii, care nu mai are valenţe paradisiace, ci amprentă dizarmonică, haotic-amorfă.

Doar *codrul* adăposteşte o lume virginală, paradisiacă, codrul *cu izvoarele* sfinte şi curate, care ne trimit cu gândul la originile creaţiei, la izvodirea dintâi a lumii.

O altă definiţie metonimică a celor două *lumi* antagonice o aflăm în poemul *O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*, în care Eminescu sesizează diferenţa spirituală dintre lumină şi întuneric, face distincţia între lumea *luminoasă* capabilă să reflecte lumina divină şi lumea *întunecată*, care se opacizează în faţa razelor dumnezeieşti: *„Lumini pe ape, neguri pe pământ”*.

Cea care reflectă lumina cerească este lumea paradisiacă: *„Un rai din basme văd printre pleoape /…/ Sclipiri pe cer, văpaie peste ape”* (*Fiind băiat păduri*

cutreieram), în timp ce *negurile* pământului reprezintă spaţiul opac, nereflexiv sau *„lumea cu pustiurile”*.

Avem *„sclipiri pe cer”* (luminătorii cerești), *lumini pe ape* sau *„văpaie peste ape”* (reflectarea aştrilor cerești în această lume, în mediul cosmic și uman deschis și transparent), și *„neguri pe pământ”*, unde pământul *înnegurat* nu mai este *oglindă* a cerului.

Apele devin un simbol al reflectării adevărului, urmând unei comparații pe care o făcea Teodor al Ierusalimului, reprodusă de Nicodim Aghioritul în manualul din care versifică Eminescu: omul vede „în zidiri pe Ziditorul, ca în ape soarele”[452].

Revenind la ce spuneam anterior, observăm că materia transparentă și reflectoare a apelor (izvoare, lacuri, mări) are proprietăţi germinativ-creatoare, mediul acvatic fiind incubator al vieţii, precum reiese din versul *„în cuibar rotind de ape, peste care luna zace”* (*Călin*...), pe care Arghezi, fost ierodiacon, îl considera cel mai frumos din literatura română.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga afirma că, în *Călin (file din poveste)*, peisajul-cadru al nunții este

> „proaspăt ca în ziua întâi a creației. [...] iar apele care se rotesc ca un cuibar devin apele începutului lumii”[453].

---

[452] Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mânăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999, p. 42.

[453] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 89.

Considerăm că pretutindeni în opera lui Eminescu, peisajul feeric de natură poartă *amprente paradisiace* mai mult decât evidente. Mai ales acea virtute a purităţii şi prospeţimii naturii cosmice este perpetuu ilustrată în lirica eminesciană de prezenţa *stelelor de aur* a căror *izvorâre* pe cer este necontenită, precum și a apelor care, la fel de neostoit, răsar *clare*, curate, pe pământ.

Frumuseţea virginală a naturii, caracterul genuin al creaţiei cosmice, acest caracter principial nealterat, sunt valori pe care Ortodoxia le-a afirmat întotdeauna și pe care le-am regăsit din plin la Antim Ivireanul.

Percepem, și la Eminescu, ca și la Antim și în toată literatura noastră veche, existenţa a două lumi: un univers în care omul se simte integrat, care este experiat nostalgic sau vizionar de poet, și un altul în care se simte străin, care este lumea decăzută, învechită.

Codrul sau pădurea reprezintă *spațiul securizant* pentru el, alegorie a paradisului regăsit, alter-ego al grădinii Raiului, care deţine toate detaliile simbolice ale unei proiecţii edenice (*„grădina cea de codri vechi"*, din poemul *Miradoniz*, lumea paradisiacă a zânei Dochia și a vechilor daci, din *Memento mori*, insula lui Euthanasius din *Cezara*), ale unui tărâm virginal care ascunde *„strălucire de izvoară"*, adică taina izvodirii creaţiei, nașterea lumii în frumusețea ei primordială, neafectată de rău, a lumii în care omul a fost pus a fi stăpân și în care era fericit, fericire pe care o caută cu dor și poetul.

Dorinţa de reîntoarcere în ambianţa codrului sau a pădurii este un reflex conştient al nostalgiei paradisiace a poetului, al dorinţei de reîntoarcere la vârsta inocenţei, a nevinovăţiei primordiale: *„Unde eşti, copilărie,/ Cu pădurea ta cu tot?”* (*O, rămâi...*); sau: *„O, rai al tinereţii-mi, din care stau gonit!/ Privesc cu jind la tine, asemeni lui Adam”* (*Zadarnic şterge vremea...*).

Pe de altă parte, *„marea şi cu râurile”* şi *„lumea cu pustiurile”* sunt ipostazele unei alt fel de lumi, care nu mai este intimă, caldă, protectoare, afectuoasă cu omul, nu mai este o *casă* sau un cămin protector, aşa cum a creat-o Dumnezeu (veleităţi cosmice originare pe care le-am regăsit în toată literatura veche, cu deosebire în *Cazanii*), ci este o lume al cărei tablou este caracterizat de *valurile* sau *râurile vijelioase* ale patimilor şi de *pustiul spiritual* al oamenilor, pe care Eminescu îl deplânge adesea.

Pustiul şi marea, reprezintă, în acest caz, lumea căzută, *îmbătrânită*, căci *râurile* au, faţă de *izvoarele* din codru, dezavantajul curgerii timpului, al adunării de aluviuni şi al revărsării în marea cea amară: *„Se nasc izvoare, ropotind se plimbă, /.../ Păn’ ce urnindu-se în marea-amară/ – Ca fluviu mândru, ce-ostenit mugeşte – / Al tinereţii dulce glas de mult uitară”* (*Coborârea apelor*). Iar *„Viaţa-mi pare-un istovit izvor”* (*Ce s-alege de doi nebuni, iubito...*).

La rândul său, am putea spune noi, codrul este imaginea emblematică sau *stema* Raiului, în viziunea eminesciană, el este imaginea acelei creaţii primare, al unei lumi raţionale şi pline de lumină, în care omul se

simte împlinit prin iubire și intim legat, prin *fire tainice* ale întregii sale făpturi, se simte solidar cu universul și universul este solidar cu el.

Eminescu are la bază *gândirea românească tradițională* despre Eden, ortodoxă, atunci când își dezvoltă literar concepția despre natura protectoare în interiorul căreia iubirea se simte *acasă* și în care cuplul de îndrăgostiți reiterează perechea primordială.

În poezia și în proza eminesciană, ideea de Paradis, de spațiu edenic, este strict legată de codru sau de pădure, având la origine concepția ortodoxă a Raiului ca grădină.

În acest codru sau în această pădure, întotdeauna adâncă și virginală, se află izvoarele și lacurile în care se reflectă aștrii cerești, lumina lor protectoare și gânditoare (precum *cerul Sfinților* la Antim), se află mulțime de flori și de arome năucitoare, încât aerul pare *cădelnițat* de miresme, un adevărat *„văzduh tămâiet"* (*Călin...*), se află păsări cu multe feluri de *viersuri* etc.

Inclusiv cromatica acestui loc, în care predomină aurul – haric – al florilor de tei sau de nuferi și al codrilor de aramă, cât și sugestiile muzicale *psalmodice* și cadențele sonore în *ritm de litanii*, ca și *„doina de simțire ruptă ca jelania-n prohoduri"* (*Călin Nebunul*), toate acestea vin să întregească impresia de spațiu *eclesial-paradisiac* al acestei naturi prodigioase eminesciene, care constituie o insulă de sacralitate, în același timp *în lăuntrul* și *în afara* acestei lumi profane, degenerate din pricina egoismului și a răutății.

Spre această concluzie credem că ne conduce fenomenul poetic de *tezaurizare* a acestei naturi, care pune în evidență albul purității și aurul haric: *„argint e pe ape și aur în aer”* (*Mortua est*); *„Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare,/ Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare”…, „nisipuri argintoase”* (*Egipetul*); *„codri de aramă”, „pădurea de argint”* (*Călin…, Memento mori*); *„Pulbere de diamante cade fină ca o bură,/ Scânteind plutea prin aer și pe toate din natură”* (*Scrisoarea III*);

„Stele rare din tărie cad ca picuri de argint” (*Călin…*); *„fluviul cântării /…/ un gigantic lac formează, într-a cărui sân de soare/ Curge aurul tot al zilei și îl umple de splendoare,/ De poți număra în fundu-i tot argintul adunat”* (*Memento mori*);

„Pădurea de-aur; *pădurea cu-a ei trunchi de aur roș /…/*; *Numai fluturi mici albaștri și mari roiuri de albine/ Curg în râuri sclipitoare de luciri diamantine/ Ș-împlu aerul cel dulce de cristal și de răcoare”…* (*Călin Nebunul*);

„Un rai din basme văd printre pleoape,/ Pe câmpi un văl de argintie ceață,/ Sclipiri pe cer, văpaie peste ape” (*Fiind băiet păduri cutreieram*); *„Deodată ți se pare că ceru-ntreg se rupe/ În ploi scânteietoare de colb de pietre scumpe”* (*Sub cerul plin de nouri*);

„Deși știi că apa-i moale/ Totuși placa-i de cristale/ Parc-ar fi încremenit”; *„brumă diamantină”* (*Miron și frumoasa fără corp*) etc.

Astfel încât, ceea ce exegeza literară a numit „spaţiu securizant”, are multe din caracteristicile Raiului.

În lirica eminesciană, în poezia românească, în general, ca și în doina și cântecul popular românesc, un loc covârșitor de important îl ocupă *freamătul pădurii*, fremătarea frunzelor codrului, clocotitoare ca un clopot sau ca un tainic cântec de dor și jale.

Însă această referire la muzica fremătătoare a copacilor, la *„frunza-n freamăt”* (*Făt-Frumos din tei*), nu este străină cărţilor de cult ortodoxe, între care unele sunt traduse de Antim, unde ea este interpretată ca o rugăciune a pomilor Raiului pentru reintegrarea în el a omului căzut.

Spre exemplu, în cântările la *Vecernie*, din *Triod*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai* (a lăsatului sec de brânză), se spune:

> „Raiule preacinstite, podoaba cea preafrumoasă, locaşul cel de Dumnezeu zidit, veselia cea nesfârșită și desfătarea, slava Drepţilor, frumuseaţea Prorocilor și sălăşluirea Sfinţilor, *cu sunetul frunzelor tale roagă pre Ziditoriul tuturor* (s. n.), să-mi deșchiză ușile, carea cu neascultarea le-am închis; şi să mă învrednicesc a mă împărtăşi pomului vieţii și bucuriei cu carea mai-nainte întru tine m-am desfătat”.
>
> „Liveade [livadă] fericită, pomi sădiţi de Dumnezeu, frumuseațe a Raiului, acum *vărsaţi*

lacremi din frunze ca din nişte ochi (s. n.), pentru mine cel golit și înstreinat de slava lui Dumnezeu”.

„Simte dureare, Rai[u]le, împreună cu lăcuitoriul ce au sărăcit și, *cu sunetul frunzelor tale* (s. n.), roagă pre Făcătoriul să nu-ți încue ușa. Milostive, miluiaște-mă pre mine cel căzut”[454].

Este important să înţelegem că centralitatea acestui peisaj edenic eminescian o asigură *pădurea-codru*, toate celelalte elemente fiind secundare, inclusiv soarele, luna și stelele, care, ca planete, nu sunt decât simboluri heraldice în *herbul* codrului. Aştrii cereşti sunt numai *efigii* ale codrului, prezenţe emblematice în orizontul său paradisiac. Ei sunt numai *stema* Luminii creatoare a toate.

Luna este doar simbolul acelei Lumini care, *„în ăst secol de mândrie* și *prin noaptea unei lumi în bătălie/* ***Lin luceşte-eterna pace****”...* (*Memento mori*).

Aceeași „eternă pace” care a fost la începutul lumii: *„Și în sine împăcată stăpânea eterna pace”* (*Scrisoarea I*).

Eminescu preia din teologia ortodoxă, prin bogatele sale lecturi din cărţile bisericești vechi, această interpretare semnificativă a *luminătorilor*: soare, lună, stele și luceferi, toţi aștrii sunt simboluri destinate să reflecte lumina adevărului dumnezeiesc în

---

[454] *Triodion*, București, 1769, B.A.R., CRV. 367, f. 55^{v}, 57^{v}, 58^{r}.

codrul lumii, în adâncul cugetării sale, al *„codrului bătut de gânduri”* (*Povestea codrului*).

Căci *„codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată,/ Își deschide-a lui adâncuri, fața lunei să le bată”* (*Călin...*).

Poetul nostru cunoștea foarte bine concepția străbună, românească și bizantină, conform căreia universul este o realitate existențială, dar și o realitate *iconografică*, că el ascunde, în mod simbolic, *chipul nevăzut* al Împărăției cerești.

Tradiția poetică românească și posteritatea eminesciană confirmă și susțin acest lucru, precum o face, spre exemplu, Octavian Goga: *„Curat e duhul lumii tale* [a codrului]/ *Căci Dumnezeu cel* ***sfânt și mare***[455]/ *Subt bolta ta înrourată/ Își ține mândră sărbătoare./ Tu-l prăznuiești cu glas de clopot/ Și cu răsunet de chimvale/ Pe Cel ce-atâtea înțelesuri/ Gătit-a strălucirii tale. // Amurgul învesmântă-n umbre/ Smerita frunzei fremătare,/ Și pare tânguiosul freamăt/ Un glas cucernic de tropare”* (*În codru*).

Același poet vedea, altundeva, cum *„Asupra pădurii veghează de sus/ Cetatea eternelor stele”* (*Dimineața*)[456]. Și, tot datorită faptului că știa prea bine semnificația tradițională a luminătorilor, care sunt așezați de Dumnezeu în univers ca să fie, pentru

---

[455] Eminescu: *„Tu, ce în câmpii de caos semeni stele – sfânt și mare”* (*Memento mori*).

[456] *Cf.* Octavian Goga, *Poezii*, ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și crestomație critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timișoara, 1984.

oamenii de pe pământ, ca nişte *lămpi în casă* (întâlnim, la Coresi şi la Varlaam, aceste valenţe simbolice, în predici), Eminescu putea spune, semnificativ, că la sfârşitul lumii, soarele va începe *„să pâlpâiască, să se stingă”...* (*Memento mori*).

ntr-o prezumtivă confruntare ideologică între trecut şi prezent, în *Epigonii*, Eminescu opune această viziune asupra configuraţiei semnificative a cosmosului, prin care cei din vechime vedeau *lumea* ca un *palat de icoane*, ca o arhitectură sacră (*„Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat”*), o opune celei moderne în care simbolul este aleatoriu, lipsit de fundamente veşnice, în care *„oamenii din toate cele fac icoană și simbol;/ Numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează”*. Cosmosul, în *„lirica modernă”* (*Icoană și privaz*), este desemnificat, desemantizat: *„Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri”* (*Epigonii*).

În tot ciclul *Scrisorilor*, luna este *patronul* înţelepciunii şi al inspiraţiei creatoare, cea care veghează iubirea, ca şi destinele excepţionale.

Însă interpretarea lunii și a stelelor, ca simboluri ale Sfinţilor protectori și priveghetori ai oamenilor, o descoperă chiar și înseși binecunoscutele versuri din *Luceafărul*: *„Cum e Fecioara între sfinți/ Și luna între stele”* – în care descoperim sinonimia simbolică dintre Preasfânta Fecioară și lună și dintre Sfinţi și stele –, precum și apariţia de nenumărate ori, în multe poeme, dar cu precădere în *Memento mori*, a imaginii metaforice a stelelor ca icoane (*„ale stelelor icoane”*). Rosa del Conte exprima opinia că „pentru epitete precum

sorii *regali*, acei sori-regi care își desfășoară orbitoarele lor cortegii în atâtea versuri eminesciene, ne simţim autorizaţi să ne referim, mai degrabă decât la basme, la antica[457] teologie solară"[458], din care a iradiat, în basmele românești, expresia celor *trei sori în frunte* și pe care autoarea exegezei o așază în descendența formulărilor mistice ortodoxe:

> „este lumina trisolară care circumscrie, în tabloul lui Rubliov[459], Treimea, pe care limba liturgică o definește cu expresia *«Luceafăr în trei sori»* (*Triod*)"[460].

Și nu doar icoane ale luminii sunt stelele, ci, încă și mai semnificativ, *icoane înlăcrimate*, care formează turma Cuiva și a căror mișcare pe cer este *cuvioasă*, intrând în templele cerești: *„Iar în cârduri cuvioase stele se mișcă-ncet,/ Intră-n domele de neguri argintii, multicoloane;/* ***De-a lor rugă-i plină noaptea****. A lor dulci și moi icoane/* ***Împlu văile de lacrimi****, de-un sclipet împrăștiet"*.

---

[457] Aici, *antica* se referă la teologia creştină, cu sensul de *veche*, milenară, iar nu la *teologia antică grecească* sau *păgână*, cum greșit s-ar putea înțelege din traducerea românească.

[458] Rosa del Conte, op. cit., p. 326.

[459] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Andrei_Rubliov.

Icoana Sfintei Treimi:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Angelsatmamre-trinity-rublev-1410.jpg.

[460] Rosa del Conte, op. cit., p. 327.

Stelele, simbol al Sfinților, umplu această *vale a plângerii* (Ps. 83, 7), care este pământul, cu *lacrimile de lumină* ale rugăciunii lor. Ele sunt, așadar, percepute ca imagine simbolică a *turmei* Sfinţilor (*„cârduri cuvi-oase”*), aflaţi în *rugăciune dureroasă* pentru acest pământ.

Un alt vers ne vorbește despre *„popoarele de stele, universu-n rugăciune”*, denumind aceeași realitate. În poemul *Ondină*, stelele-regine formează un cor de *„suspine”*, un cântec al sferelor suspinat, dintre care răsare luna: *„Iese cum cântecul dintre suspine/ Regina albelor nopții regine”*.

Credem că asemănarea cu cerul Sfinţilor în rugăciunea plină de durere pentru lume, de la Antim, este mai mult decât evidentă.

Echivalenţa simbolică dintre *stelele cerului* și *la-crimi* este prezentă și în *Călin...*, într-un tablou enig-matic, în care Eminescu susține că toată frumusețea cerului stă în lacrimile sale de lumină, care sunt stelele şi care picură câte una, din vreme în vreme: *„Stele rare din tărie cad ca picuri de argint,/ Și seninul cer albastru mândru lacrimile-l prind;/ Dar dacă ar cădea toate el rămâne trist și gol,/ N-ai putea să faci cu ochii înălțimilor ocol –/ Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu/ Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu”*.

Lumina înlăcrimată a stelelor este așadar cea care face toată podoaba cerului și în același timp singura care însuflețește creaţia, care face diferenţa între *cer* şi *sicriu*, între viaţă şi moarte, între viaţă veşnică şi

moarte veşnică. *„Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu”* este imaginea corelativ-simbolică a întregii creaţii care stă în penumbra morţii, dar care este luminată de icoanele stelelor cereşti, în timp ce *„noaptea cea mocnită și pustie din sicriu”* este noaptea nefiinţei sau a morţii veşnice.

Ion Negoiţescu crede, în mod corect, că „suspinarea codrului arată *o durere a naturii însăşi* [...] şi nu *transpunerea în cosmic* a suferinţei poetului”[461], o durere care este „misterioasă, profundă”[462]. Infuzia de suferinţă sau înlăcrimarea cosmosului nu este o consecinţă a unei activităţi umane şi nici nu este o proiecţie a interiorului uman, ci ea este o realitate existentă deja, *constatată* doar, de poeţi, nu *suprapusă* lumii.

Aceeaşi durere cosmică, transmisă în mod universal de natură, am întâlnit-o şi am semnalat-o şi în opera lui Antim. Simbolul sau metafora cerului înlăcrimat de stele, este, în forme diferite, comună lui Antim şi lui Eminescu.

Pentru Antim şi pentru teologia creştină, este vorba de durerea şi dorul universal după restaurarea omului și a întregii firi în frumuseţea şi inocenţa ei primordială, despre care Sfântul Pavel spunea că întreaga făptură suspină, împreună cu omul, până la sfârşitul lumii (*cf.* Rom. 8, 22). Analizând poezia lui Eminescu, Ion Negoiţescu recunoştea acest adevăr, atunci când vorbea de „acea melancolie fundamentală a naturii, resimţită de romantici și care este jalea după

---

[461] Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 101.
[462] Ibidem.

un bun pierdut, după vârsta de aur”[463], după Edenul pierdut odinioară de Adam şi Eva, cum ar fi spus Antim.

Tabloul stelelor ca turme, din *Memento mori*, este însă prezent, deşi numai ca sugestie, şi în *Sara pe deal*, în care *„Turmele-l urc* [dealul, simbol al înălţimii], *stele le scapără-n cale”*: pământul urcă spre cer, iar cerul se pogoară spre pământ. Avem de-a face cu o dublă mişcare, ascendentă şi descendentă – observaţie pe care o face Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Această mişcare este menită să unească cerul cu pământul, *turma* celor de pe pământ cu *turma* celor din cer. Apelul la imagistica creştină este lesne de observat.

Eminescu se simte *acasă* privind bolta înstelată a cerului, nu rănit de imensitatea ei, ci închipuind infinitele spaţii cosmice ca pe nişte *„roiuri luminoase”*, ca de albine (*Scrisoarea I*), şi galaxiile stelare ca pe nişte *cârduri* şi *cirezi de stele*.

De altfel, într-o variantă a poemului *Memento mori* (intitulată *Panorama deşertăciunilor*), se vorbeşte despre *„Colonii de stele de-aur dintr-a raiului prisacă”*[464].

Universul este contemplat în termeni rustici, reprezentat într-o imagistică profund pastorală, sătească (precum şi la Blaga, de altfel), reprezentare care are însă o puternică şi inalienabilă întemeiere scripturală şi patristică, o milenară tradiţie şi practică oratorică ortodoxă. Viziunea ortodoxă asupra cosmosului ca

---

[463] Idem, p. 104.

[464] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 175.

o *casă* protectoare a eliminat din viaţa românilor posibilitatea instaurării acelei panici terorizante a *infinitului cosmic strivitor* pentru fiinţa umană, specifică creştinismului occidental, după schisma de la 1054, și exprimată limpede de către Blaise Pascal, iar mai târziu de către Schopenhauer, care susţinea că numai filosofia îl poate ajuta pe om ca să scape de angoasa în faţa imensităţii universului.

Dimpotrivă,

> „în acest spaţiu al nostru s-a trăit încă din vechime cu un sentiment al grandorii imanente în natură, nu zdrobitoare, într-un fel care a eliminat apăsarea cosmosului și spaimele legate de forţele lui.
>
> Sufletul omului și al poetului acestui pământ a participat firesc, *fără exaltare și fără frică* (s. n.), la viaţa cosmosului, la viaţa elementelor, într-o comunitate impresionantă de ritmuri naturale traduse în ethos"[465].

Nu există, de asemenea, un afront mai mare adus filosofiilor lui Platon și Plotin, decât această perspectivă domestică și intimistă asupra universului, asupra pulsului cosmic al galaxiilor, pe care o regăsim în opera eminesciană.

---

[465] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creaţie*, op. cit., p. 56.

La Eminescu *turmele de oi* care urcă dealul și *cârdurile de stele* care coboară prin văile cosmice se întâlnesc.

Și această viziune a fost făcută posibilă de pogorârea îngerilor pentru a binevesti păstorilor și a stelei pentru a-i conduce pe regii filosofi și astrologi la *„Născutul din tavernă”*, cum spune tot poetul, *„la culcușu-**eternei mile**”* (*Dumnezeu și om*). Acea Eternă Milă, Hristos, care umple inima *„cu farmecele milei”* (*Rugăciunea unui dac*).

În *Memento mori*, arhitectura marilor civilizaţii, așa cum este ea făurită de oameni, se contopește cu arhitectura creaţiei, fiindcă se inspiră, dintru început, din această arhitectură cosmică.

Astfel, cetatea egipteană Memphis se înfăţişează ca *„gândiri arhitectonici”* care *„au zidit munte pe munte în antica lui trufie”* ca *„să pară răsărită din visările pustiei”*, însă, în urma ei, natura care *supraviețuiește* civilizaţiei egiptene, ironizează fantasmagorica măreţie umană îngânând-o, purtându-i ecourile stinse: *„Toat-a apei ș-a pustiei și a nopții măreție/ Se unesc să-mbrace mândru veche-acea împărăție,/ Să învie în deșerturi șir de visuri ce te mint”*.

Vechea civilizaţie egipteană mai există doar în halucinaţia Nilului, ale cărui *„unde visează spume”*.

La fel, Grecia antică *„se naște din întunecata mare”* și subzistă numai în *„imagini de talazuri”* ale mării care *„cânt-a Greciei cădere”*, în timp ce *„Limba râurilor blândă, ale codrilor suspine,/ Glasul lumei, glasul mărei se-mpreună-n infinit”*.

Mai mult, ascultând *„armonia din pleiade”*, poetul are sentimentul că asistă la scurgerea lumii, la căderea ei: *„Ştim de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimţite cade?”* – încât toată frumuseţea lumii pare un cântec de lebădă, iar succesiunea de căderi pare că ne avertizează asupra unei căderi şi mai mari, care urmează să se petreacă.

Dacă lumea, universul, ca şi creaţie a lui Dumnezeu este *„vis de aur”* şi întrupare a gândului Său, în schimb, creaţia umană care încearcă nemurirea cu degetul este, precum cetatea Memphis, *„argintos gând al pustiei”*.

Ideea eminesciană de civilizaţie în stare să dăinuie este aceea în care *„un palat”* este *„din stânce sure”*, iar *„a lui stâlpi-s munţi de piatră, a lui streşin-o pădure”*, aşa cum încerca el să configureze *rai*-ul *„dulce”* al strămoşilor săi daci, *„raiul Daciei veche”*, cu *„păduri de flori”* în care *„ale crinilor potire sunt ca urne de argint”*, în mijlocul unei grădini *„infinită”* cu *„scorburi de tămâie”* şi cu izvoare care au *„prund de ambră de-aur”*.

Civilizaţia ideală nu este aşadar cea edificată de *„gândiri arhitectonici”* umane, ci un Rai natural, o *Cetate a Raiului*, tot aşa după cum cugetarea care înţelege adevărul nu este cea filosofică, individualist-distinctă, ci aceea care se armonizează cu cosmosul, cu creaţia, care ascultă glasul pădurii, al izvoarelor, care ştie să interpreteze *literele de foc* ale stelelor, cea în care se reflectă lumina lunii şi o inspiră.

În acelaşi poem însă, Eminescu ne avertiza, în strofele preliminare, asupra felului în care vede el universul, un univers în care secolii sunt ca nişte codri

(*„codrii de secoli”*), popoarele ca nişte oceane (*„oceane de popoare”*), vremea cade în vaduri (*„al vremurilor vad”*), timpul se toarce ca lâna (*„secolii se torc”*), întregul periplu de imagini al istoriei universale, rememorat de Eminescu, este ca o turmă cu oi de aur (*„Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur”*), pe care o paşte tihnit, mioritic, poetul care contemplă zbuciumul milenar al lumii.

Dar el nu vrea să se integreze acestui *zbucium vanitos*, ci tot dorul lui este acela de a face parte din universul paşnic al vieţii fericite, în sânul unei naturi protectoare şi înfrăţite cu ei, aşa cum vor românii să o trăiască în ritmul lor arhaic şi cum o deapănă în istoriile lor (*„luminoasele basme”*).

Peisajul istoriei universale se reduce astfel, la imagini care au *consistenţa naturii*, la imagini pastorale, rustice, domestice, *iconografice*, ca o lume care, privită din interior, din propria ei perspectivă, pare neliniştită, condusă de o voinţă luciferic-schopenhauerian-nitzscheeană, intempestivă, dar privită ca lumea lui Dumnezeu, ca un univers în puritatea lui originară, natural, genuin, paşnic, neieşit din ritm, nu emană decât linişte, pace, serenitate.

După ce *„secoli cu vieţi”* şi *„gândiri o mie”* trec, civilizaţiile se succed şi pier, *„în urmă din izvoare timpi răcori şi clari răsar”*.

Însăşi *deşertăciunea deşertăciunilor*, reprezentată de idealurile umane vane, care vor să se edifice în istorie, să se consemneze în univers, să-şi semnaleze trecerea sperând astfel la o eternizare artificială în

propria fantezie arhitectonică, nu poate să tulbure, în definitiv, frumuseţea mai presus de patimile omeneşti a creaţiei lui Dumnezeu, care este *mai rezistentă* în timp decât construcţiile babilonice sau faraonice.

Oamenii, popoarele, istoria lor, au consistenţa reliefului natural, ele sunt creaţia lui Dumnezeu ca şi cosmosul întreg şi merg în ritmul şi în sensul stabilit de Dumnezeu, iar toată neliniştea, durerea şi zădărnicia eforturilor lor se naşte din impresia că pot să aleagă un alt sens, că pot să imprime vieţii lor şi lumii o altă direcţie de mers, că pot să devieze de la matca lor, urmărind numai edificarea egoismului propriu.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga remarca[466] faptul că, în opera celor mai mari poeţi români, Eminescu şi Blaga, ataşamentul faţă de perimetrul satului românesc este extrem de adânc şi puternic, la fel ca şi iubirea faţă de universul înţeles ca un loc intim de adăpost, ca un cămin prielnic, o vatră strămoşească sau un leagăn străvechi, precum şi refuzul spaţiilor infinite şi necomunicative cu omul, străine.

Însă această viziune este în perfectă consonanţă cu cea de veacuri a poporului român şi cu cea bizantină, fiind concepţia creştin-ortodoxă asupra lumii, aşa cum a fost revelată de Dumnezeu în *Sfintele Scripturi* şi aşa cum se păstrează în Biserică.

Am regăsit-o în omiliile tipărite de Coresi, în cele varlaamiene, precum şi la Antim Ivireanul, cu prisosinţă. Pentru Eminescu nu există însă, ca pentru

---

[466] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, op. cit., p. 57.

Blaga, „Marele Orb", ci, dimpotrivă, Dumnezeu este Singurul care însuflețește gândirea și cunoașterea, Care face să răsară lumina înțelepciunii în omul care este după chipul Său, dar și în logosul cosmic.

Întreaga lume atârnă de *„raza gândirii cei eterne"*.

Dumnezeu e *Gândire Eternă*, e Logos Creator a toate, Rațiune, Înțelepciune, nu e un *absolut impersonal*, nu e *neființă divină*, așa cum interpretează Ioana Em. Petrescu. Iar lumea nu e *halucinația* sau *iluzia* unui astfel de *Spirit* impersonal de tip brahmanic. Nu, ci Creatorul lumii e tripersonal și El gândește din veșnicie crearea lumii și o aduce la îndeplinire la momentul oportun. Creația aceasta este după Chipul Său, este plină de lumină, poartă amprenta luminii divine, cu care însă nu se confundă în mod panteist.

Cosmosul este *o icoană* și *o reflectare* în oglinda făpturii a luminii lui Dumnezeu, chiar dacă lumea este, după cum vedem în poemul *Fata-n grădina de aur*, numai o umbră a măreției dumnezeiești:

„O, Adonai! Al cărui gând e lumea/ Și pentru care toate sunt de față /.../ Deși Te-adoră stele, mări în spume,/ Un univers cu vocea îndrăzneață,/ Toate ce-au fost, ce sunt, ce-Ți nasc în cale/ N-ajung nici umbra măreției Tale".

Parafrazând faimosul vers nichitian, am putea spune că această lume este *„frumoasă ca umbra unui gând"*, a gândului lui Dumnezeu. Se vede că Nichita Stănescu a pătruns adânc în semnificația poemelor eminesciene și că marii poeți se cunosc tainic unul pe altul.

Fiinţele raţionale zidite de Dumnezeu pot să accepte, cu voie liberă, să fie medii transparente pentru lumina Sa dumnezeiască şi să devină astfel purtătoare ale asemănării cu El sau pot să urască voia Lui şi creaţia Sa, aşa *„cum demonul urăște un gând de Dumnezeu”* (*Mureşanu (Tablou dramatic)*).

Cugetând, în *Memento mori*, la tainele universului, ale istoriei și ale ființei umane, poetul convorbește la final cu Logosul întrupat, dorind să fie încredinţat asupra asemănării omului cu Dumnezeu şi a pogorârii lui Dumnezeu la om:

„Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – Sfânt și mare,/ Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare, /.../ Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,/ Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire,/ Cine ești?... Să pot pricepe și icoana Ta...pe om. /.../ Oare viața omenirei nu Te caută pe Tine?/ Eu un om *de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine./ Dar să știu – semeni furnicei ce cuteaz-a Te gândi?”*

Deşi Dumnezeu *„a pus gânduri uriașe într-o țeastă de furnică”*, totuși, *„încurcatele sofisme nu explic-a Ta ființă”*, ființa lui Dumnezeu (*Memento mori*).

Raţiunea umană singură nu poate să descopere tainele care sunt mai presus de fire. Măreţia slavei lui Dumnezeu este ascunsă, ca un soare, în *„norii de secoli unde-ngropi a ta mărime”*. Dumnezeu e ca un Soare veşnic şi Care este ascuns de norii istoriei, pentru ochii umani neluminaţi şi neînțelepţiţi.

Cosmosul și istoria lumii vorbesc în mod simbolic sau *paradigmatic* rațiunii umane și o învață despre Dumnezeu, dar omul nu poate, ajutat doar de rațiunea sa, să vorbească despre cele nepătrunse ale lui Dumnezeu. Limitele gnoseologice ale ființei umane nu sunt însă determinate de o anumită *cenzură transcendentală*, ca la Blaga, ci sunt limite ale nedesăvârșirii umane.

În om încape, *„într-un cran[iu] uscat și palid"*, o foarte mare și înaltă gândire, istoria lumii cu *„evi întregi de cugetare"*, tainele universului cu ale lui *„râuri de stele"* și *„fluvii cu mase de sori"*, precum și *„a veciei văi deschise cu-adâncimi necunoscute"* (cunoașterea faptului că lumea a fost creată *din nimic*), dar a le cunoaște pe toate desăvârșit și mai ales, a cunoaște pe Dumnezeu, mai mult decât îi este cu putință făpturii create, nu este pe potriva omului.

Pentru că în om *„vezi icoana unui secol lângă chipul unei flori"*.

Omul este, prin sufletul său, *icoană* a generației și a vremii sale, dar și *icoană* a veșniciei în lume, prin chipul său nemuritor. În același timp este și *chip* al perisabilității, prin trupul său, fiind supus morții.

Căci *floare* este ceea ce numește Scriptura Sfântă a fi viața omului pe pământ (apelăm din nou la *Biblia 1688*):

> „Pentru că pămenteanul născut de muiare cu puțină viață și plin de urgie iaste, sau *ca o floare*

înflorind au căzut și au fugit ca o umbră și nu va mai sta” (Iov, 14, 1-2).

„Omul, ca iarba zilele lui; *ca floarea câmpului, așa va înflori*. Căci duh trecu într-însul și nu va fi, și nu va mai cunoaște încă locul lui” (Ps. 102, 14-15).

„Tot trupul – iarbă, și toată mărirea omului – *ca floarea ierbii*. Uscă-se iarba și *floarea au căzut*, iară cuvântul Dumnezăului nostru rămâne în veac” (Is. 40, 7-8) etc.

Eminescu însuși citează, ca motto, în poemul *Strigoii*, un pasaj grăitor din finalul slujbei de înmormântare, din *Molitfelnicul* tradus mai întâi de Dosoftei și apoi de Antim: „că trece acesta [omul] ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfășură, cu pământ să acopere”.

Iar în *Scrisoarea I,* parafrazând Ps. 102, 16, citat de noi anterior, spune poetul că *„vântu-n valuri trece peste traiul omenesc”*.

Așadar, nu o anume *cenzură transcendentală* îi pune omului hotare gnoseologice, ci însăși firea, condiția sa creaturală și neputința sa. Dimpotrivă, ca dovadă că nu există o *cenzură transcendentală*, vedem în *Memento mori*, în acele strofe care descriu paradisul dacic, cum între cer și pământ există o continuitate, cum bolta cerească are o streașină de arbori (*„streșin-arboroasă”*), iar scările de stânci se unesc cu scările templului lunar: *„A ei* [ale domei] *scări ajung din ceruri a stâncimei negri colți”*.

Lumea de jos este *oglindirea/ chipul* celei de sus, totul fiind preţuit ca *icoană*, ca oglindire și reflectare: *„Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri. /…/ Un rai dulce se înalţă, sub a stelelor lumină,/ Alt rai s-adâncește mândru într-al fluviului fund”*.

Se pune întrebarea: de ce preferă Eminescu simbolul *lunii strălucind* în noaptea și peste marea lumii, ca metaforă a luminii divine creatoare, în locul celui solar?

Răspunsul nostru este următorul: Eminescu alege simbolul selenar fiind conştient că trăieşte într-o epocă romantică în care *„e apus de Zeitate și-asfinţire de idei”* (*Memento mori*). În care Dumnezeu, Soarele lumii, asfinţeşte de pe cerul multor cugete şi al multor minţi (a se remarca asociaţia, în plan simbolic, a *cerului* cu *mintea*, a cărei tălmăcire o aflăm și în *Divanul* lui Dimitrie Cantemir): *„Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei,/ Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării”*.

Versetul profetic „soarele cunoscu apusul lui” (Ps. 103, 20, *Biblia 1688*), pe care Antim l-a interpretat în legătură cu moartea lui Hristos, care, ca om, Și-a gustat *apusul*, poate fi înţeles aici şi în sensul apostaziei multora din epoca modernă.

Dar gândurile omeneşti şi istoria lumii, desfă-șurarea de civilizaţii, au fost o căutare a lui Dumnezeu (*„Oare viaţa omenirei nu te caută pe Tine?”*), o încercare de apropiere de lumina adevărului, deși filosofiile umane și miturile care au încercat să Îl imagineze pe Dumnezeu într-un fel sau altul nu L-au

putut cuprinde pe Soarele *cel neapropiat* („Cel ce singur are nemurire și locuiește întru *lumină neapropiată*”, I Tim. 6, 16, *Biblia 1988*):

„Înserează și apune **greul soare***-n văi de mite* [mituri – căci Dumnezeu e un Soare *greu* de înțeles, iar lumea aceasta e o *vale* de mituri, o vale a plângerii plină de eresuri][467] */…/ Cum ești Tu, nimeni n-o știe./ Întrebările de Tine, / Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine /…/ Niciun chip pe care lumea Ți-l atribuiește Ție/ Nu-i etern /…/ C-un cer încărcat de mite asfințești din ev în ev”*. Însă,

> „formele divinului sunt acelea care apun și nu Dumnezeu însuși. Iar omul, *copil bătrân*, care se amăgește că poate să i se substituie [lui Dumnezeu] și care crede că poate să-și asume răspunderea universului și să-i îndrume istoria, nu-și dă seama că *o gândire profundă și divină* (s. n.) susține realitatea și cursul ei”[468].

Până când vine sfârșitul lumii, sfârșitul istoriei: *„Și-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire. /…/ E*

---

[467] Tohăneanu nu a înțeles semnificația adâncă a metaforei eminesciene și a interpretat-o în legătură cu peisajul: „Într-adevăr, ce poate să însemne epitetul *greu* într-un vers ca acesta, din *Memento mori* (episodul Eladei): *Se-nserează și apune* greul soare*-n văi de mite*?...Pentru ca să putem cuprinde, cât de cât, *iradiațiile* epitetului, nevoie este să ne reprezentăm, discul solar în lungile amurguri ale verii” etc. *Cf.* G. I. Tohăneanu, *Eminesciene. Eminescu și limba română*, Ed. Facla, Timișoara, 1989, p. 130.

[468] Rosa del Conte, op. cit., p. 100.

apus de Zeitate ș-asfințire de idei". Se apropie apocalipsa, *„se-nmulțesc semnele vremei"*[469].

Matei Călinescu remarca[470], în acest sens, faptul că romanticii n-au fost deloc fericiţi să moştenească *lumina* raţionalismului iluminist şi s-au întors la *religia inimii* și la *rațiunea inimii* (cum ar spune Pascal), la creştinism, așa încât „romantismul era eminamente o expresie a *geniului creştinismului*"[471].

Iar, pe de altă parte, ei înşişi au fost perfect conştienţi că trăiesc o epocă istorică de declin al credinţei, au constatat acea realitatea spirituală instaurată mai întâi în societatea occidentală, care s-a numit

> „moartea lui Dumnezeu și au inclus în operele lor această temă esențialmente modernă, cu mult înainte ca Nietzsche să o așeze, la loc central, în doctrina profetică a lui Zarathustra"[472].

---

[469] „Ideile religioase sunt subminate de-un materialism brutal, ideile morale substituite prin maxime epicureice și prin cinism; scandalele se 'nmulțesc și iau formele cele mai degradatoare. [...] Constelațiunea de idei morale și naționale cari au luminat trecutul nostru, care ne-a mânat pe calea dezvoltării, înclină spre apus, nici una din credințele din trecut nu rezistă digoluțiunii și, ca să întrebuințăm un frumos cuvânt al Bibliei, semnele vremii se înmulțesc", *cf.* M. Eminescu, *Opere*, XIII, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 229.

[470] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Călinescu.

[471] Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității (modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, posfață de Mircea Martin, Ed. Univers, Bucureşti, 1995, p. 43.

[472] Idem, p. 62.

A exista în lumea *de sub soare* sau în cea *de sub lună* pare a denumi *aproximativ* acelaşi lucru, pentru scriitorii noştri din vechime, deşi se pot identifica şi diferenţe subtile, la nivel simbolic, între cele două sintagme.

Dosoftei se referă la *„omul de supt lumină”* (Ps. 89: *„C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină/ Tot omul de supt lumină”*) sau *„de supt soare”* (Ps. 48: *„Că măiestrul încă moare/ Ca tot omul de supt soare”*).

În prefaţa *Eortologhionului* tipărit la 1701, Antim filosofează despre cele ce sunt *sub lună*, astfel:

> „Începutul, mijlocul și sfârșitul, Stăpânul și Domnul tuturor fiinţelor, și simţitoare și înţelegătoare, este Făcătorul tuturor, Dumnezeu.
>
> Stăpânul însă și sfârșitul tuturor celor ***de sub lună*** este omul. Iar sfârșitul omului, pentru care s-a creat de Dumnezeu, este câștigarea și fericirea lui Dumnezeu însuși; fiindcă pentru om s-a făcut toată lumea aceasta, iar omul, se zice că s-a făcut de către Dumnezeu ca să dobândească pe Dumnezeu”[473].

Cantemir, în a sa *Istorie ieroglifică*, foloseşte la un moment dat aceeaşi sintagmă:

> „că din fire cele ***supt lună*** așe s-au orânduit, ca unele după altele să urmeze, și când unele

[473] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 405.

mor, altele să învie și simbathiia și antipathiia dintr-însele să nu lipsească”[474].

Stăpânirea *lunii* este aceeaşi cu a *soarelui*. Sau, dacă ascultăm cu atenţie cele enunţate de Antim, soarele stăpâneşte pământul, în timp ce luna stăpâneşte marea (*marea vieţii* sau *marea tulburată* a patimilor), în *noaptea acestei lumi* – viziune însușită și de Eminescu.

Aşa încât, a sta *sub lună* poate avea semnificaţii aparte: a fi în noaptea lumii acesteia şi a căuta să ajungi la ţărmul fericirii veşnice, urmărind *felinarul de lumină al lunii* şi care expune raţiunii noastre, logosului uman, o *reflecție* din lumina înțelepciunii divine eterne.

Faptul este specificat în *Psaltire*, în contextul unor profeții mesianice, despre întruparea lui Dumnezeu și coborârea Lui pe pământ, la Ps. 71, 6-7, 17 (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*):

> „Pugorî-să-va ca ploaia pre lână și ca picătura ce picură pre pământ. Răsări-va în dzâlele Lui direptate și mulțâme de pace *până când să va lua luna*. [...] Fi-va numele Lui blagoslovit în veaci, *de mainte de soare* trăiaște numele Lui”.

„Până când să va lua luna” poate să însemne *până la sfârșitul acestei lumi*, în timp ce „de mainte de soare”

---

[474] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 112.

este o altă expresie alegorică, ce desemnează *veșnicia*. Nu este însă semnificativ că, la Dosoftei, omul este, încă, *„supt soare”* și *„supt lumină”*, în vreme ce, înaintea lui Eminescu chiar, pentru Antim și Cantemir, omul și lumea stau *„supt lună”*?

Dacă Eminescu știa și înțelegea atât de bine *vechile scripturi* medievale, aspectul nocturn și selenar al peisajelor sale, departe de a fi un simplu produs romantic, nu este decât o *ilustrare* în lirica sa a conștiinței cu care cei doi scriitori din primul sfert de veac XVIII, Antim și Cantemir, reproduceau *peisajul lumii moderne,* cu o acuratețe vizionară impecabilă.

Eminescu e departe de Petrarca, pentru care epoca medievală era *ev întunecat*, pentru el *Veacul de Mijloc* era luminos, iar epoca modernă este *întunecată*, înnoptată.

Să ne aducem aminte și că preromanticii noștri pașoptiști, începând de la Cârlova, preferau panorama asfințitului de soare și regimul înserării în locul celui nocturn, iar Negruzzi încă *simțea lumina* și după ceasul apusului, simbolizând poetic un reflex al conștiinței. Această înțelepciune divină, ilustrată simbolic de lumina solară, se stinge din oameni în vremurile din urmă:

„Se-nmulțesc semnele vremei, iară cerul de-nserare/ Roșu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare/ Și idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic;/ ***Soarele divin*** *ce-apune varsă ultimele-i raze/ Pe-a* ***istoriei câmpie mult iubită*** *și se lasă/ În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic”.*

Dumnezeu, Cel *„ce scrii mai dinainte a istoriei gândire”*, este *„Soarele divin”* şi Scriitorul care a scris cu lumina Sa istoria lumii şi a universului, Care a adus toate la existenţă din iubire, pentru că istoria lumii se întindă ca o *„câmpie mult iubită”* în fața Sa.

Dumnezeu a iubit-o mult, de aceea a adus-o întru ființă și o conduce spre un sfârșit anume.

La un moment dat, ceva mai devreme în poemul *Memento mori*, ajungând la apariţia şi înălţarea Romei pe scena lumii (după ce, înainte, a reprodus mărirea şi decăderea Asiei, a Babilonului, a Egiptului, a Israelului şi a Greciei), Eminescu caută o motivaţie anume pentru naşterea acestei civilizaţii, cea romană, care a marcat atât de mult istoria umanităţii, atât din punct de vedere cultural, cât şi religios (să nu uităm că Imperiul Roman devine *creștin* în mod treptat, după anul 313, iar Imperiul Roman de Răsărit supravieţuieşte până în 1453). Și poetul ne transmite, sub aceeași formă încriptată metaforic, că a fost voința unui *„mândru soare”*, Același *Soare* despre care a fost vorba mai sus: *„Sau ghicit-ați vreodată* ***ce socoate-un mândru soare***[475]*/ Când c-o* ***rază de gândire*** *ține lumi ca să nu zboare/ Să nu piard-a lor cărare, să nu cadă-n infinit?”*. Acest Soare este Cel ce, cu o rază, *„ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire”*, și pe care poetul Îl întreba *„cine ești?”*, ca *„să pot pricepe și icoana Ta...pe om”*.

Lumile nu au o raţiune şi o ordine a lor proprie (aceeași cugetare am descoperit-o în *Istoria ieroglifică*,

---

[475] Verbul *„socoate”* are sensul din limba veche: *cugetă, gândește*.

ca și *paradigma soarelui* și a mişcării cosmice), *„zvârcolindu-se aleargă turburate și rebele/ Și să frângă-ar vrea* ***puterea ce le farmăcă*** *pre ele/ Și s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit"*. Dumnezeu are *puterea* care ţine lumea, universul în armonie, aşa cum *icoana* sau *paradigma* soarelui (la Cantemir) o arată.

Puterea lui Dumnezeu nu este însă una *tiranică*, ci *fermecătoare*, pentru că este *puterea iubirii*, nu *a urii*. Este cea care a umplut inima poetului, în copilărie, *„cu farmecele milei"* (*Rugăciunea unui dac*).

În acelaşi timp, lipsa raţiunii este sursa nihilismului, pentru că planetele cele fără raţiune, *„rebele"*, dacă ar fi lăsate fără *raza* lui Dumnezeu, ar cădea din *„puterea ce le farmăcă"* şi s-ar întoarce, cu adevărat, în neființă – aşa cum preciza şi Sfântul Atanasie cel Mare (sec. IV).

Numai că, înaintea transfigurării ei finale, când lumea *înserează*, inimile umane nu se mai lasă fermecate de iubire, de frumuseţe, devin glaciale şi nu mai este nimeni, dintre oameni, să oprească acest cataclism universal, ca *„Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării,/ Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt"*.

Gândirea omenirii devine *„oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic"* lui Dumnezeu. Razele Soarelui dumnezeiesc nu mai străbat acest ocean de întuneric *ireflexiv*. Dar, dacă oamenii și-au baricadat mintea în faţa luminii, *„planetul ce îi poartă cugetă adânc și sfânt"*.

Eminescu se ştia pe sine că este *„tristă fire vizionară"* (parafrazăm un vers din *La moartea lui*

Neamțu) – *tristă*, pentru că de *profeți* nu ascultă, din nefericire, cei pe care îi vizează avertizările lor, iar Eminescu vedea, ca și alții – de la Asachi la Macedonski[476] (care se vroia urmaș al pașoptiștilor) –, în *poeți* niște *profeți* care cheamă neamul la trezvie și iluminare, într-un sens cu destul de multă încărcătură tradițională și religioasă.

Acești *poeți* își explicau sensul existenței și al împlinirii lor *poetice* printr-un destin profetic, într-o conjunctură istorică aparte – proniată de Dumnezeu –, și nu prin atingerea *culmilor estetice* ale poeziei. De aceea, evocarea elogioasă din *Epigonii*...

Dacă Eminescu și romanticii preferă să-și reprezinte epoca printr-un peisaj *sublunar*, prin care recunosc ceasul *înserării* sau al *înnoptării doctrinare* care s-a instaurat asupra lumii, dar încă mai au un ochi de lumină pe cer, care e *luna*, ca o *fereastră dumnezeiască* spre Soarele și Lumina veșniciei, în schimb, poeții moderni și poezia modernă nu mai oferă un spectacol nocturn al universului, ci expunerea unui *peisaj interior* al unei mari suferințe, al infernului fără ieșire, ipostaziat sub diferite reprezentări ale terorii spirituale.

Și tot Matei Călinescu a făcut observația, foarte corectă, că

> „mulți autori dintre cei mai importanți, numiți *moderni*, sunt de neînțeles în afara

---

[476] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

tradiţiei iudeo-creştine, pe care continuă să o reprezinte, indiferent cât de *deviant*"[477].

Acelaşi lucru l-a remarcat şi Rosa del Conte, oferindu-l ca exemplu pe Arghezi[478]. Lirica lui Bacovia sau a lui Blaga pot fi luate şi ele drept paradigmă, în acest sens, pentru contextul modernist al literaturii române.

Peisajul *sublunar* mai supravieţuieşte în versurile lui Blaga[479] doar în primele două volume, pentru ca, începând cu volumul al treilea, poezia lui să devină o transpunere lirică obsesivă a *subteranelor* de tip dostoievskian, a *suferinței interioare*, în imagini ale infernului subpământean, de unde nu ştie dacă mai există mântuire, deşi el însuşi aşteaptă o *înviere de obşte* în care oamenii să iasă din morminte *ca ciocârliile*.

Toate aceste interpretări sunt însă invizibile, atunci când critica literară *refuză* să ia în discuţie semnificaţiile metafizic-religioase ale viziunilor poetice.

Nicolae Manolescu[480], vorbind despre studiul lui Călinescu despre Eminescu, era nemulţumit – între altele – de felul cum afirmaţia „că luna, și nu soarele, [care] este *astrul romanticilor*" își găseşte la Călinescu ilustrarea „prin Dante, prin *Orlando furioso* şi prin cavalerul de Marino, dar prin niciun romantic"[481].

---

[477] Matei Călinescu, op. cit., p. 63.

[478] Rosa del Conte, op. cit., p. 28-29.

[479] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

[480] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Manolescu.

[481] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, p. 720.

Pe de altă parte, după cum remarca Ioana Em. Petrescu, izvorârea cosmică a lunii și a stelelor, în opera eminesciană, se petrece la ceasul înserării – *„O, ceas al tainei, asfințit de seară”* (*Trecut-au anii*) – şi reprezintă o reeditare perpetuă a genezei şi o izvodire a lumilor din lumină. Ceasul înserării are, însă, în Ortodoxie, multiple semnificaţii.

Seara este timpul începutului lumii (*„Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi”* – Fac. 1, 5, *Biblia 1988*), timpul când Protopărinţii Adam şi Eva au căzut din Rai (Fac. 3, 8), şi timpul când Hristos a murit pe Cruce și a rezidit întru Sine umanitatea, reînnoind întreaga Sa creație.

La ceasul înserării se cântă *Lumină lină*, imn în care este lăudat Hristos ca Cel ce este *Lumina lină a slavei Tatălui* şi Creatorul a toate. Aceeași *Lumină lină* pe care, cu puţină vreme înainte de moarte, Eminescu și-a arătat dorința de a o asculta în fiecare seară, dacă va fi înmormântat lângă o Mănăstire la marginea mării.

Putem spune așadar că Eminescu a simţit *înserarea* ca fiind ceasul prielnic în care se fac vizibile temeliile lumii, adâncul de lumină și de raționalitate al creației, zidite după chipul Logosului-Lumină, al Cuvântului-*Gând*.

Așa încât înserarea, asfințitul cu izvorârea lui de lună și de stele, nu este numai un timp tragic al apusului de soare, lecturat în cheie simbolică, ca apusul Soarelui-Dumnezeu de pe cerul minţilor umane, ci este și un timp al nostalgiei şi o suspinare

neîncetată – *„izvoarele suspină”* (*Somnoroase păsărele*), *„trunchii vecinici suspină”*, *„pădurea lin suspină”* (*Călin…*), *„apele plâng”* și *„stele nasc umezi* [ca niște ochi înlăcrimați] *pe bolta senină”* (*Sara pe deal*) etc. – după restaurarea omului și a universului întreg în puritatea dintâi cu care a fost creat.

Natura așteaptă liniștită (ca și la Naşterea Mântuitorului – am văzut la Antim): *„totul doarme-n zvonul izvorului de pace”* (*Mureșanu*). Izvorul are *„zvon de pace”*, o veste bună pe care o așteaptă să se împlinească fără neliniște, fără tulburare.

Tăcerea, linişţea, pacea naturii, din poezia lui Eminescu sunt *semne premergătoare* ale unei curgeri firești a lumii spre desăvârşirea sa şi spre covârșitoarea pace finală.

Contemplarea naturii este de aceea iriniforă, aducătoare de serenitate și pace adâncă: *„Cum inima-mi de-adânc o liniștește /…/ răsărirea stelei în tăcere”* (*Sunt ani la mijloc…*).

Momentul acesta al restaurării, aşteptat de întregul cosmos, este tocmai *Apocalipsa*, care înseamnă *dezvăluire*, *revelare*, în limba greacă.

Astfel că, ceea ce este angoasă și frică de neant și de înghițirea morţii veşnice, la nivelul filosofic, al raţiunii umane zbuciumate, este de fapt *linişte*, *nădejde* și *așteptare înfiorată*, dar *pașnică*, la un alt nivel al textului poetic, exprimat exclusiv metaforico-simbolic.

Spre această interpretare ne îndreaptă și echivalenţa dintre sensurile verbului *a răsări*, foarte des folosit în poezia eminesciană, și care se referă atât la

naşterea universului, la izvodirea lumii („*De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii*”...şi mai multe exemple am oferit mai devreme), dar este folosit şi cu sensul de înviere, renaştere, transfigurare: „*Din valurile vremii, iubita mea, răsai*” (*Din valurile vremii...*); sau: „*O Sarmis, Sarmis, Sarmis! Răsai de unde eşti*” (*Sarmis*) – adică: înviază, scoală-te, înalţă-te din moarte.

Hristos „*din mormânt răsare învingător*” (*Învierea*), iar poetul imploră în rugăciune către Maica Domnului: „*Răsai asupra mea, lumină lină*” (*Răsai asupra mea...*); şi către Dumnezeu: „*Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – sfânt şi mare,/ Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare*” (*Memento mori*).

Sunt *două* înserări, adică două niveluri ale textului, aşa după cum sunt două cosmogeneze în *Scrisoarea I*, din perspective diferite.

Există o înserare dramatică, în care „*e apus de Zeitate şi-asfinţire de idei*”, în care „*cerul de-nserare/ Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare*”, fiindcă „*se-nmulţesc semnele vremei*” (*Memento mori*), ale sfârşitului lumii; şi există o altă înserare, în care *răsar* necontenit luna şi stelele pe cer, suspinând laolaltă cu izvoarele care le reflectă lumina – o înserare tipologică şi nostalgică, prefaţând *restaurarea lumii* în lumina, puritatea şi frumuseţea ei primordială.

Înserarea ideologică şi înserarea cosmică, deşi evenimente coincidente temporal, sunt două realităţi distincte, pentru că se petrec în planuri de lectură şi de înţelegere diferite.

Însă cea de-a doua semnificaţie a înserării, cea de *răsărire* a lumii – în opoziţie cu cea de asfinţit al lumii – nu este prezentată explicit în textul poetic, ci este o concepţie *umbrită metaforic*, printr-un procedeu literar care îi era foarte familiar şi lui Antim.

Paradoxul este că, pe când mesajul direct pare a fi acela că lumea moare, piere în *stingerea eternă*, curge spre *moartea eternă*, poezia lui Eminescu are şi un mesaj indirect, încifrat, scris cu *litere cosmice*, cu literele de foc ale stelelor şi aştrilor cereşti, şi care afirmă contrariul şi anume că lumea îşi aşteaptă în pace *restaurarea* şi nu pieirea.

Filele cerului, *„cartea cerului albastru"* se deschide celor ce ştiu să o citească şi anume munţilor, *„nalţi şi negri, înţelepţi de bătrâneţe"* (*Peisaj*), adică celor ce sunt munţi ai înţelepciunii, încărunţiţi în cunoaştere, „munţi extatici"[482].

Valurile mării *„stau la vorbă cu stelele proroace"* (*Scrisoarea IV*) sau cu *„prorocitoare stele"* (*Memento mori*). În codri, *„frunzele toate îşi comunică misteruri"* (*Memento mori*).

E o comunicare neostoită, o verbalizare neîncetată a conştiinţei nemuririi.

Luna mişcă *singurătăţi* pe mare, pentru că cei ce ridică ochii *„la steaua singurătăţii"* (*Odă...*) sunt mişcaţi spre a înţelege *limbajul de lumină* al stelelor, al celor de sus, din *„imperiul de lumine"*, unde e şi *„faţa sfântă a lunei"* (*Memento mori*).

---

[482] *Cf.* Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

Este o *limbă sfântă* a cosmosului, o *carte sfântă* a naturii, pe care *„a-nțelege n-o mai pot”* (*O, rămâi...*) şi care comunică cu lăuntrul cel mai adânc al omului, mai presus de raţiunea discursivă.

De aceea, ceea ce este traumă la nivelul conştiinţei interogative umane, se transformă în pace și seninătate, în aşteptare plină de dor, în loc de panică, la un alt nivel al conştiinţei, de mai mare adâncime şi care ştie să comunice cu *logosul cosmic*.

Ceea ce este *înserare* în planul conştiinţei umane, în sensul de *sfârşit de lume*, nu coincide, ca sens, cu *înserarea* din planul cosmic, unde nu e sfârșit de lume, ci *început de lume*, o regenerare și o transfigurare pentru toată veşnicia, în opoziţie cu *moartea eternă*.

Cosmosul nu pledează pentru o moarte veşnică, ci pentru o *viaţă veşnică*, al cărei chip sau *icoană* este ilustrat prin ipostazierea frumuseţii universale, atâta cât poate universul acesta (care este numai *pridvorul Raiului*) să reproducă din adevărata veşnicie.

Concluzia noastră este, aşadar, aceea că, dacă ignorăm literatura românească veche, nu vom putea răspunde niciodată la întrebarea lui Perpessicius: ***„De unde vine această inepuizabilă lumină a poeziei lui Eminescu?”***[483]

Ne amintim că și Tudor Vianu îl recepta pe Eminescu, în tablourile acestuia de natură, ca *pictor al luminii*[484].

---

[483] Perpessicius, *M. Eminescu (1850-1889)*, prefață la *Opere alese*, vol. I, EPL, București, 1964, p. XXXIII.

[484] *Tudor Vianu despre Eminescu*, op. cit., p. 68.

Ea nu poate izvorî nici din pesimismul schopenhauerian și nici din credința în Nirvana budistă, ci din tradiția și cultura ortodoxă a poetului, în care *Dumnezeu e Lumină* și e *Logos* care Se comunică făpturii umane și creației Sale, îndumnezeind ființa umană și transfigurând cosmosul, prin restaurare.

De asemenea, dacă nu privim poezia eminesciană pe linia tradiției literare și oratorice românești, s-ar putea să nu putem să pricepem niciodată de unde izvorăște, în cazul poetului nostru național, acea dorință și putere extraordinară de a concentra, de a miniaturiza imagistico-poetic, idei și viziuni care, în proză sau filosofie, ar fi putut cunoaște dezvoltări fastuoase.

Eminescu iubea exprimarea eliptică a metaforei și o considera ca reprezentând poezia prin excelență, în timp ce proza era pentru el, ca pentru toată epoca pașoptistă anterioară, o imagine a vieții și a lumii pline de corupție morală și de dureri: *„Sunt sătul de-așa viață... nu sorbind a ei pahară,/ Dar mizeria aceasta, **proza** asta e amară”* (*Scrisoarea IV*). Același lucru îl exprimă și în nuvela *Geniu pustiu*, care începe cu aprecieri despre *roman*, ca paradigmă a vieții: „Dumas zice romanul a esistat totdeauna. Se poate. El e metafora vieței”[485].

O dezvoltare prozaică a mai multor motive eminesciene o va face însă, ulterior, Mircea Eliade, în

---

485 M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. Perpessicius, p. 177.

câteva din nuvelele sale fantastice (vom vedea mai târziu), întrucât îl înțelegea pe Eminescu ca o chintesență a gândirii, a credințelor și a spiritului românesc. Însă adeziunea interioară, profundă pe care o dovedește Eminescu față de *modelele literare tradiționale românești* denotă și o adeziune față de ceea ce exprimă ele, pentru că nu ne așteptăm din partea sa la o aderare fidelă față de formă, fără a fi înțeles și fără a fi avut o relație de mare intimitate cu fondul.

În toată opera sa, poetul ne oferă dovezi ale dragostei cu care s-a întors spre *evul mediu românesc*, pe care nu l-a considerat, precum Petrarca, drept „ev întunecat”, ci ca „timp al plenitudinei”[486], după cum a arătat Zoe Dumitrescu-Bușulenga, considerând că toate treptele istoriei românești i-au fost „sfinte” lui Eminescu.

Asemenea, în opinia Rosei del Conte, pe parcursul întregii sale exegeze asupra operei poetice eminesciene, se arată cum Eminescu a lăsat să se vadă, în poezia sa, răsărind din adâncuri, *gândirea arhaică ortodoxă*, în exprimări biblice sau de inspirație patristică și isihastă.

Fundamentele cugetării eminesciene, considera domnia sa, nu se află în filosofia contemporană lui, ci într-o gândire și o concepție despre lume cu mult mai vechi, care se află expuse în Patristica ortodoxă, la Sfinți precum Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Macarie cel

---

[486] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit, p. 28.

Mare[487], Chiril al Alexandriei[488], Efrem Sirul[489], Isaac Sirul[490], Clement Alexandrinul, Calist Patriarhul, Augustin, la Origen[491] sau în cărţi de largă circulaţie în aria ortodoxă, precum *Vieţile Sfinţilor*, *Varlaam şi Ioasaf*, *Fiziologul* etc.

Înţelegem cu atât mai mult de ce metafora este, şi la Antim şi la Eminescu, sincoparea literară şi stilistică a unei cugetări cu multe falduri. O teologie şi o cugetare de proporţii gigantice sunt concentrate şi reduse la scara *miniaturală* a metaforei (metafora poetică devenind un fel de *ikebana* literară românească sau o transpunere la nivel literar a artei miniaturii, grafice sau picturale, practicate în evul mediu românesc).

În acelaşi timp, o filmografie imensă a cosmogenezei şi a unor evenimente planetare şi cosmice este surprinsă în scene casnice, rustice, pline de tandreţe şi calmitate, Eminescu integrându-se prin aceasta, în mod desăvârşit, în tradiţia şi mentalitatea religioasă de aproape două milenii a românilor.

În consecinţă, considerăm că Ion Negoiţescu a intuit ceva esenţial atunci când a afirmat că „adânca vibrare a lirismului eminescian se naşte din [...] acel amor cosmic revărsat în lume”[492], dragoste pe care

---

[487] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Macarie_cel_Mare.
[488] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Chiril_al_Alexandriei.
[489] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Efrem_Sirul.
[490] Idem: http://www.calendar-ortodox.ro/luna/ianuarie/ianuarie28.htm.
[491] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Origene.
[492] Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 109.

Antim o vede revărsată de Dumnezeu în însăși *frumusețea genuină* a lumii.

Este sesizabil, în poezia lui Eminescu, chiar și faptul că „sacralizarea naturii ia forme liturgice, smirna și tămâia răspândindu-se cu (aceeași) risipă”[493] în feericele descrieri de natură eminesciene, și că natura este „prodigioasă de mireasmă, ca o biserică”[494].

Și acest fapt stă în strânsă legătură cu o altă constatare, pe care o considerăm la fel de corectă, anume că: „În opera niciunui alt poet român dragostea nu are o semnificație mai cuprinzătoare, ca la Eminescu”[495].

Dragostea – care este Însuși Dumnezeu, după cum spunea Antim Ivireanul, urmându-l pe Teologul cel Mare, Ioan – a creat lumea și lumea aceasta e plină de reverberațiile iubirii. Cine simte aceste reverberații – și marii poeți le pot simți uneori – ajunge la intuiții profunde.

Și nu avem să ne mirăm prea mult de aceste coincidențe, dacă acceptăm, precum Nicolae Steinhardt[496], că

> „orice operă de artă autentică stă sub semnul unui *duh iubitor de oameni*. Orice operă de artă autentică e *un imn de slavă* a creației. Departe de a porni de la demonism, arta e un mijloc de

---

[493] Idem, p. 95.
[494] Idem, p. 158.
[495] Idem, p. 165.
[496] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Steinhardt.

înălţare a sufletului şi un izvor de bucurie curată şi nobilă”[497].

Şi, adăuga Părintele Steinhardt, vorbind de Georg Trakl[498] şi de Georges Brassens[499], „îi place lui Hristos să se facă presimţit copiilor şi poeţilor”[500], adică inocenţei căutătoare, setei autentice de cunoaştere şi de iubire.

Era normal ca Eminescu, prin urmare, pornind de la sensibilitatea sa înnăscută pentru a asculta glasul naturii şi a o contempla şi de la lecturile sale numeroase din *cărţile şi manuscrisele vechi* pe care le citise cu nesaţ, să aibă multe în comun, atât în plan ideatic, cât şi în cel al formulelor poetice, metaforice, cu Antim Ivireanul, cu care – o repetăm – s-ar putea să fi avut posibilitatea să ia cunoştinţă măcar prin întâlnirea cu unele copii ale paginilor sale.

Deşi sensul în care merge studiul lui Negoiţescu este acela de a exclude din ecuaţie orice impresie de religiozitate a poetului şi de a evidenţia sâmburele de *demonism* din opera sa poetică (chiar şi acolo unde, în ce ne priveşte, nu credem că ar fi vorba, cu niciun chip, despre aşa ceva), am semnalat totuşi unele din observaţiile analizelor sale, pentru că, la nivel particular, fragmentar, ele coincid cu propriile noastre opinii.

---

[497] N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 57.

[498] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Trakl.

[499] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Brassens.

[500] N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii*, op. cit., p. 83.

În acest sens, el constată chiar neliniştea profundă a lui Eminescu, cea mai autentică, o „nelinişte care e mai mult decât dor metafizic”[501] şi care vizează ajungerea la „odihna absolută (nu cea a contemplării artistice), la contemplarea divinităţii”[502], contemplare care este superioară celei naturale (contemplarea universului) și pe care atât de mult o propovăduieşte Biserica Ortodoxă ca fiind posibilă numai printr-o viaţă curată şi sfântă, prin care oamenii pot ajunge să vadă lumina dumnezeiască, precum Apostolii pe Tabor, dacă își fac – după expresia Sfântului Antim – mintea lor, *muntele Taborului*. Eminescu, în neliniștea sa, gândind la *„care-i scopul vieții mele”*, avea însă nădejdea, exprimată într-un poem, că *„prin lumine/ M-oi sui la Dumnezeu”* (*Cântecul lăutarului*).

Antim propune, în numele Evangheliei, revenirea omului în *patria* sa, din care a fost exilat de păcatul său, revenire care se produce prin pocăinţă, prin transfigurare, prin întoarcerea la starea iniţială nepervertită.

Omul care se pocăiește *recuperează întregul cosmos* odată cu sine, în virtutea ontologiei sale, a principiului personal care caracterizează ontologia sa, fiind creat după chipul lui Dumnezeu. El răsare *„c-o-ntreagă lume”*, așa precum Hyperion, din *„genuni”*, ale neființei și apoi ale iadului, căci pocăința creștină se trăiește ca *o ieșire în neființă*.

---

[501] Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 29.

[502] Ibidem.

Așa ne dă mărturie, printr-o voce contemporană, experiența milenară creștin-ortodoxă:

> „*ieșirea în neființă* [o trăiam] ca pe o stingere a întregului cosmos în mine: *în mine*, cu moartea mea, moare întregul neam omenesc, cu toate suferințele și bucuriile sale, cu toate năzuințele și cunoașterile. Mai mult: Însuși Dumnezeu, încă necunoscut, și totuși oarecum cunoscut, și El moare în mine și pentru mine.
>
> Întreaga ființă făcută și nefăcută se pierde în hăul cel fără de fund al întunericului uitării. Experiențele unei astfel de stări erau, în esență, contemplarea *absolutului* (chipul-răsfrângerea Absolutului) principiului ipostatic în noi, însă sub semnul minus.
>
> Când însă a venit lumina necreată, dându-mi mărturie duhului că eram în afara stăpânirii morții, atunci tot ceea ce înainte murise în mine, prin lucrarea acestei lumini, a înviat împreună cu mine”[503].

Unele imagini eminesciene sunt în mod cert inspirate de Scripturile Sfinte sau de scrierile Sfinților Părinți despre cunoașterea dumnezeiască, precum cele din următoarele versuri:

---

[503] Arhimandritul Sofronie [Saharov], *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, București, 2005, p. 266-267.

„Când sufletu-mi noaptea veghea în estaze/ Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază”... (poezia *Înger de pază*, care se află și în paginile nuvelei *Geniu pustiu*).

În vreme ce alte versuri sunt inspirate din învăţăturile teologice despre rugăciunea curată, isihastă, despre tăcerea minţii sau tăcerea gândurilor: *„Când însuși glasul gândurilor tace,/ Mă-ngână cântul unei dulci evlavii”...* (*Sonet*).

> „O mireasmă preţioasă de lucruri rare și învechite păstrează pentru noi și o întreagă serie de expresii pe care el le ia dintr-o tradiţie de texte de disciplină ascetică, din care cunoaște nu numai operele inspirate de marii maeştri ai aşa-numitei *nepsis* (păzirea) – un Macarie din Egipt [Sfântul Macarie cel Mare], un Isaac Sirianul [Sfântul Isaac Sirul] – [...], ci și manualele curente, pe care le vom numi tehnice, în uz de activitatea duhovnicească”[504].

Scriind aceste cuvinte, Rosa del Conte se referă aici la acel poem eminescian, *Pentru păzirea auzului*, inspirat de o carte a Sfântului Nicodim Aghioritul:

> „Și numai în acea tradiţie [isihastă] supravieţuiesc metafore precum «*ușile gândirii*»,

[504] Rosa del Conte, op. cit., p. 327.

> *«încăperile gândirii»*, *«cămara tristei inimi»*, încăperea tainică, sacristia inimii, a căror pace vrea să o apere «păzirea» poetului, barând accesul imaginii care vrea să domine prin ochi, tulburând-o, intimitatea tainică a omului"[505].

Însuși dinamismul cosmic eminescian, al corpurilor cerești, și importanța lui sunt extrase – credem că este evident acum – dintr-o concepție cu mult mai veche decât romantismul, care este cea creștin-bizantină și care privește *luminătorii cerului* atât din perspectivă reală, ca planete fără viață (căreia știința modernă i-a dat dreptate, în defavoarea platonismului, a lui Origen și a neoplatonismului), cât și *simbolico-mistică*.

Posteritatea *literară* a lui Eminescu l-a înțeles adeseori foarte profund și complex și îi putem enumera aici, printre cei care au conștientizat fiorul versurilor eminesciene și l-au transpus în mod personal în versurile sau în opera lor, pe Octavian Goga, Ion Pillat, George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Mircea Eliade.

Un poem ca *Iisus pe valuri*, al lui Octavian Goga, spre exemplu, interpretează de la sine înțelesul unor sintagme eminesciene atât de mult dezbătute de către exegeza literară. Reproducem o parte din acest poem, pentru că ni-i evocă, în același timp, pe Antim Ivireanul și pe Eminescu:

---

[505] Ibidem.

În noaptea aceea neagră și târzie
Călătorea departe uraganul,
Cu repezi pași de repede pierzare,
Când peste-albastra apelor mânie
S-a deslușit Iisus Nazarineanul,
Cu brațu-ntins spre binecuvântare...

Apostolii, cu teamă și mirare,
Și-n preajma lor îngenunghiat poporul,
Înfiorați de mândra arătare
Stăteau pe mal, privind pe-nvățătorul
Ce-alunecând pe-a undelor cărare
Înainta prin trăsnet și genune...

Pe urma lui, supuse de minune,
Pe rând primind cereasca lui mustrare,
Se potoleau furtunile nebune,
Și firea-ntreagă resimțea fiorul...

Scăpau corăbii prinse de vâltoare,
Din nou viața se-ntorcea pe valuri,
Când păsări albe, reluându-și zborul,
Pescarii veseli năzuiau spre maluri...

Și-n vreme ce ființa-i zâmbitoare
Împurpurată-n sfânt-aureolă
Se prelungea topită-n depărtare,
Strălucitoarea cerului cupolă,
Cu praf de stele luminând decorul,
Se aprindea mai tare, tot mai tare,

Ca să apară-n drum Mântuitorul,
Semănător de liniște pe mare! /.../

Legendă[506] veche, ***plină de-nțelesuri***,
Ce-ai luminat prin veacuri de rugină,
Și-n rătăcirea negrelor eresuri
Ai mângâiat ***singurătăți sihastre***,
Legendă veche, floare de lumină,
Azi tot mai mult cu taina ta mă-mpresuri...

Corăbier bolnav al vremii noastre,
Mi-e prora frântă și zdrobit catargul
De-atât potop de vifor și dezastre,
Dar ochii mei tot mai visează largul...

Te chem deci, blând îmblânzitor de fiare,
Tu care împaci hotare cu hotare
Şi picuri dulce liniştea uitării
În bietul suflet văduvit de mamă;

Oriunde eşti, și orișicum te cheamă,
Tămâia mea de ucenic te-aşteaptă,
Stăpân măreț al valurilor mării,
Tu, care-nfrâni în adâncimi vulcanul,
Preamilostive Crist de legea nouă,
Spre tine-n noapte ruga mi se-ndreaptă...[507].

---

[506] *Legendă* are aici sensul de *istorie veche*, de povestire a unor fapte întâmplate demult, iar nu sensul de *basm*, ca ficțiune narativă sau invenţie fabuloasă.

[507] Sublinierile din text ne aparţin.

Ar mai fi de remarcat că cel mai mare poet din literatura noastră, Mihail Eminescu, nu îndeplinește nici el dezideratul *artei pentru artă*, așa cum nu-l îndeplinește nici toată literatura veche.

Negoițescu sesiza corect, într-un anumit sens, faptul că, „în poezia lui, procesul de creație va avea mereu sensul clarificării conceptuale”[508] și că „filozofia lui Eminescu nu este o filozofie a poematizării, ci o *filozofie poetizată* (s. n.), de unde și caracterul ei discursiv, retoric și uneori didactic”[509] – la fel cum, în cazul lui Antim Ivireanul și al multor texte medievale, vorbim de o *teologie* care îmbracă *veșmântul poeziei*, a ceea ce pare metaforă la nivel lingvistic, deși, în esență, nu este vorba de *tropi* sau de *metaforă poetică* goală.

Accentul acesta „discursiv, retoric și uneori didactic” aparține poeziei medievale, de la Dosoftei până la Cantemir și Antim, și se prelungește în lirica *modernă*, de la preromantici până la Nichita Stănescu.

Ca reprezentant (unic în literatura noastră) al *highromanticism*-ului, al romantismului de cunoaștere și de viziune, Eminescu se pretează cel mai bine unei interpretări unisemantice a ermetismului său textual (ermetism aflat în opoziție cu obscuritatea plurisemantică a poeziei moderne), ceea ce îl conduce într-o foarte mare vecinătate cu textele noastre religioase vechi și cu Antim Ivireanul, al căror unisemantism teologic este evident. Lirismul este la Eminescu, ca și la Antim Ivireanul, un pretext pentru enorme concentrări

---

[508] Ion Negoițescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 19.

[509] Idem, p. 20.

de imagini și viziuni, ale căror semnificații sunt unic interpretabile și abisal de profunde.

Așadar, se observă destul de limpede că în opera marelui poet romantic rezonează, în urma lecturilor sale din literatura bizantină și românească veche (poate și din Antim Ivireanul), multe ecouri ale unor străvechi atitudini identitare creștine.

Firește, aceste idei nu apar în dialectica lor pură, creștină, ci amalgamate în pasta cugetării eminesciene. Eminescu, ca orice artist de geniu, a avut orgoliul de a dori să-și creeze o viziune personală despre lume și chiar și despre Dumnezeu:

„Ca s-explic a Ta ființă [a lui Dumnezeu], *de gândiri am pus popoare,/ Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,/ Cum popoarele antice în al Asiei pământ/ Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri”*.

Însă: *„Un grăunte de-ndoială mestecat în adevăruri/ Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt”* (*Memento mori*).

Adevărul vieții lui a cuprins, așadar, nu numai mărturisirea unor avânturi babilonice, ci și a neputinței de a putea exprima tainele creației, frumusețea ei cea mai adâncă:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?

Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natura-alăturată cu-acel desemn prea șters
Din lirica modernă – e mult, mult mai presus.

(*Icoană și privaz*)

De remarcat este faptul că Eminescu vorbeşte despre *lirica modernă* și pune semnul egal între aceasta și poezia vremii sale.

De altfel, considerăm că literatura română modernă, mai ales în începuturile ei, în perioada paşoptistă și romantică, s-a inspirat, mult mai mult decât se afirmă, din *literatura veche*, și a găsit din belşug nuclee lirice și narative ori filoane confesiv-psihologizante, în literatura noastră *medievală*.

Din substanţa acesteia a reușit să tragă concluzia unei existenţe proprii, independente ca ideologie artistică, ulterior trecându-se cu vederea revendicarea sa din literatura *tradițională*, bisericească sau istorică (cronografe și letopisețe), aceasta fiind împinsă spre indexarea arhivistică.

Însă

„Eminescu nu e o floare rară, desfăcută aproape prin miracol dintr-o sământă adusă din întâmplare pe solul Daciei din suflarea vânturilor apusene: este un *astru țâşnit din adâncurile*

> *cerurilor din Răsărit*, ca mărturie despre o civilizaţie tânără şi nouă, dar *înrădăcinată într-un trecut de veche cultură şi de severă tradiţie* (s. n.).
>
> Ca şi a *Luceafărului* său, lumina lui a străbătut, înainte să ajungă până la noi, o cale lungă”[510] [calea tradiţiei bizantin-ortodoxe şi româneşti].

Eminescu a scris privind mereu spre trecut şi spre literatura veche românească, ca spre izvorul genuin al limbii, al cugetării şi al spiritualităţii româneşti, iar toată literatura română ulterioară şi cu precădere poezia, de la Bacovia şi până la Nichita Stănescu şi după el, se scrie privind mereu cu ochii la Eminescu. Ca un ecou al literaturii noastre vechi în literatura modernă, putem spune împreună cu Nichita, că *„pluteşte o floare de tei în lăuntrul unei gândiri abstracte”*, ca semn al iradierii bălsămitoare a limbii şi cugetării vechi româneşti până la noi şi al transcenderii raţionalismului rece şi a estetismului dominant ale gândirii moderne.

[510] Rosa del Conte, op. cit., p. 29.

Cosmogeneza și eshatologia. Ipoteze de lucru

Nevoit-am ș[i]-am slăbit din bietul suflet,
Lăsând somnul și odihna, *stând în cuget*.
De mâhneală n-am putut grăi cuvinte.
Cugetat-am și de zâle de mainte,
De pre veci…

(Dosoftei, Ps. 76, 9-13)

În cele ce urmează vrem să facem câteva precizări esențiale referitoare la optica eminesciană asupra cosmogenezei, în scopul de a decela semnificații neaduse în dicuție până acum, din mijlocul unor imagini și simboluri atât de absconse precum sunt cele eminesciene, al unor sensuri atât de imperceptibile pentru senzorii noștri moderni și postmoderni.

În primul rând, readucem în atenție diferența dintre *percepția cosmogonică* a *Luceafărului* și optica filosofică a dascălului (*Scrisoarea I*). Bătrânul dascăl al *Scrisorii I* este un om înțelept care, privegheat și inspirat de lumina lunii, cugetă, filosofează în mintea sa despre începuturile lumii:

Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri,
Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri,

La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,
Pe când totul era lipsă de viață și voință,

Când nu se-ascundea nimic, deși tot era ascuns...
Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,

Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpânea *eterna pace*!...

Luceafărul nu filosofează, nu-și închipuie în minte geneza cosmică, ci cunoașterea lui este de altă natură, este prin experiențe care sunt mai presus de natura umană.

Alegorie a *geniului*, personajul Luceafărul este *o ființă îngerească*, în esența sa, care a fost prezent la aducerea în ființă a universului material, de către Dumnezeu – fapt care nu contrazice cu nimic părerea generală patristic-ortodoxă (l-am citat undeva mai sus pe Sfântul Ioan Damaschin), aceea că Îngerii au fost creați primii (lumea spirituală)[511] și apoi Dumnezeu a

---

[511] Este scris în *Sfânta Scriptură*: „Știi tu cine a hotărât măsurile pământului sau cine a întins deasupra lui lanțul de măsurat? În ce au fost întărite temeliile lui sau cine a pus piatra cea din capul unghiului, atunci [la începutul lumii,] când *stelele dimineții cântau laolaltă și toți îngerii lui Dumnezeu Mă sărbătoreau*?" (Iov 38, 5-7, *Biblia 1988*).

creat și lumea materială, omul fiind conceput ultimul, ca o *sinteză* între spiritual și material, fiind o *recapitulare* a întregii creații a lui Dumnezeu.

Luceafărul are, prin urmare, acces la experiențe aparte:

Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea de-ntâi,
Cum izvorau lumine;

Cum izvorând îl înconjor
Ca niște mări, de-a-notul...
El zboară, gând purtat de dor,
Pân' piere totul, totul;

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Nu e nimic și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

Dascălul este *purtat de gând*, de dorința de cunoaștere de tip intelectual, pe când Luceafărul este *„gând purtat de dor”*, rațiune și minte controlată de iubire. Este o diferență mare între cei doi. Este

diferenţa dintre cunoașterea scolastic-raţionalistă, *cu mintea*, cu raţiunea autonomă, şi cunoașterea isihastă, *cu mintea în inimă*, prin experienţă şi revelaţie, prin *vedere*.

Dorul eminescian este eminamente creaţionist: el este creatorul vieţii, căci lumile *„în roiuri luminoase izvorând din infinit/ Sunt atrase în viaţă de* ***un dor nemărginit****"* (*Scrisoarea I*).

Lumea este chemată întru fiinţă de acest *dor fără margini* (*un dor fără saţiu*, cum ar fi spus Emil Botta[512]), care nu poate fi decât *personal*, care trebuie să fie al Cuiva, iar acest Cineva care iubește și e plin de *dor* pentru ca lumea să existe este Dumnezeu însuși. Iar creaţia Sa, cea raţională, străbate drumul invers, de la statutul său de creatură către dorul nemuririi, dorind veşnicia şi odihna veşnică, viaţa dumnezeiască.

Dumnezeu este *Dor nemărginit* care, creându-l pe om după chipul Său, pune în el *„nemargini de gândire"* (*în vremi de mult trecute...*).

Dascălul sesizează doar acest *dor nemărginit* creator de lumi (care nu poate fi decât personal, pentru că *Brahma* nu e *dor*), fără să-l explice. Prin urmare, *dorul îl poartă* pe Luceafăr.

Pe dascăl *îl poartă gândul*, el încearcă să străbată cu mintea distanţa de *„mii de veacuri"* care îl desparte de începutul lumii. În vreme ce Luceafărul parcurge *„căi de mii de ani /.../ în tot atâtea clipe"*. Luna, care *„strălucește"* peste *tomuri*, este cea care aduce lumina

[512] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta.

inspirației, lumina înțelepciunii care a înrâurit scrierea tomurilor cu pricina.

Dascălul este un personaj enigmatic în varianta finală a *Scrisorii I*. În *Memento mori* apare ca un filosof pitagoreic sau poate chiar Pitagora, în *Scrisoarea II* este un *astronom*, în *Sărmanul Dionis* este un *jidov* pe nume *Ruben*, care e o întruchipare a Satanei.

În fine, în alte variante ale *Scrisorii I*, Eminescu îl identifică pe acest dascăl cu Immanuel Kant. Așa încât, profilul acestui dascăl variază între cel al unui înțelept, filosof, matematician și cel al unui astronom, mag, vrăjitor.

El este un *inițiat* în înțelepciunea lumii, un cunoscător al textelor esențiale ale umanității, de unde își extrage cunoașterea, inclusiv despre începutul și sfârșitul lumii, și anume din *tomurile* grele pe care le deține.

Sintagma *„la-nceput”* este biblică. Este primul cuvânt din *Pentateuh*, primul din *Biblie*: ἐν ἀρχῇ / *in principio*[513].

Despre acest *început*, Sfântul Vasile cel Mare, în comentariul său la *Hexaemeron*, arată că această sintagmă precizează *începutul timpului*, că odată cu lumea a început și timpul, timpul care nu este *veșnicie*.

Acest *„la-nceput”* nu se leagă în poezia lui Eminescu cu ceea ce urmează imediat, cu versurile citate de noi anterior, ci cu cele care vin după ele, și anume, cu apariția unui *punct* inițial din haos: *„Dar*

---

[513] În greacă și latină: *întru început*.

deodat-un punct se mişcă…cel dintâi şi singur. Iată-l/ Cum din chaos face mumă, iar el devine Tatăl”.

Interogaţiile retorico-filosofice (*„Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?”*) şi precizările *negative* care le însoţesc (*„N-a fost lume pricepută /…/ nici de văzut nu fuse”*…etc.) nu contravin concepţiei creştine, ci realizează un tablou *complementar* al referatului biblic care vorbeşte despre crearea lumii *din nimic* (Înţel. lui Solom. 11, 17; Mac. 7, 28; Evr. 11, 3), a cărei taină o cunoaşte numai Dumnezeu.

În versurile pe care le-am citat aflăm o încercare de a privi în *întunericul* veşniciei (sau *negura eternă* pe care, în *Luceafărul*, o numeşte *neagra veşnicie*), soldată doar cu o simplă constatare a neputinţei de a putea afirma ceva despre ea, deşi dascălului i se pare că *„noaptea adânc-a veciniciei el în şiruri* [de numere] *o dezleagă”* şi că este un nou Atlas[514] care *„sprijină lumea şi vecia într-un număr”.*

În schimb, toate aserţiunile paradoxale, antinomice, care încearcă să caracterizeze veşnicia nu reuşesc decât să o prezinte ca total inaccesibilă pentru mintea umană. Raţiunea omenească nu are un ochi uman echivalent care să fi existat înainte de a fi lumea şi să poată da mărturie: *„Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o vază”.*

Omul de ştiinţă aşteaptă un semen uman care să-i relateze ceva despre adevărul veşniciei. El nu percepe calea revelaţională, revelaţia dumnezeiască. De aceea,

---

[514] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29.

veşnicia rămâne, pentru el, ca și pentru toată filosofia omenească, *„un întuneric ca o mare făr-o rază”*, despre care nu se poate spune nimic.

Raţiunea umană discursivă întâlneşte, altfel spus, *„o mare de-ntuneric”* în calea explorărilor sale. Ea nu are ce *ochi* să trimită spre veşnicie ca să vadă în acel *întuneric*, pentru că singurul *ochi* care o cunoaşte este al lui Dumnezeu sau este Dumnezeu însuşi, *Cel nepătruns*, *Eterna Pace* care odihnea *în Sine împăcată*, ca Cel ce este Absolutul şi nu are nevoie de nimeni pentru a fi absolut desăvârșit.

Gândul dascălului purcede metodic și cronologic, de la nefiinţă la fiinţă și de la veșnicie la timpul creat și la lumea pe care și-o închipuie cum se naște, cum vine întru fiinţă: *„De-atunci negura eternă se desface în fâșii,/ De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii”*...

Luceafărul parcurge drumul invers, de la lumea creată și contemporană către un timp primordial și către veșnicie.

Dumnezeu, ca și Creatorul întregului univers, apare în mod simbolic ca aflându-Se *la capătul* unui drum care străbate întreg spaţiul și timpul acestei lumi create. Pentru a ajunge înaintea lui Dumnezeu, Luceafărul *recapitulează creaţia*.

Este o tehnică poetică prin care se rezumă *faptele/creaturile* lui Dumnezeu, *făptura mâinilor Sale*, prin care omul cunoaște pe Ziditorul și Creatorul a toate.

Zborul Luceafărului este unul *spiritual*. El vede o izvorâre de lumină covârșitoare, *„ca-n ziua cea de-ntâi”*, atunci când se apropie de Dumnezeu.

Recursul la referatul biblic este evident, întrucât este vorba de zilele creației și, mai precis, de crearea luminii în „ziua întâi” (*cf*. Fac. 1, 3-5).

Luceafărul *înoată* prin mări de lumină: *„Vedea, ca-n ziua cea de-ntâi,/ Cum izvorau lumine;/ Cum izvorând îl înconjor/ Ca niște mări, de-a-notul...”*. Viziunea este grandioasă, este magnifică.

Îndreptând ochiul cugetării către trecut, dascălul vedea și el *„roiurile luminoase”* ale lumilor născânde: *„colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute* [rațiunii umane]/ *Și în roiuri luminoase izvorând din infinit, / Sunt atrase în viață de un dor nemărginit”*.

Însă Luceafărul nu doar o concepe rațional, ci el *înoată* prin această lumină pe care o zămislește puterea dumnezeiască creatoare. Trecând dincolo de această lumină creată, galactică, Luceafărul ajunge în fața întunericului veșniciei, unde nu există *„ochi spre a cunoaște”*.

Veșnicia este o taină divină.

Numai Dumnezeu este din veșnicie, e veșnic. Creaturile Sale s-au născut la un moment dat și nu au acces la tainele care sunt mai presus de puterea de cuprindere a ființei lor.

Poetul vorbește despre un Dumnezeu personal, Căruia Luceafărul i se adresează cu apelativul *Părinte*, un Dumnezeu care este *Persoană* și *Creator al lumii*.

Versurile lui Eminescu, în care este exprimată dorinţa Luceafărului-Hyperion de a se întoarce în haos sau *setea de repaos* reprezintă o echivalenţă a iubirii sale şi a puterii de jertfire pentru fiinţa iubită, sunt o dovadă a capacităţii de renunţare la sine a Luceafărului.

Iubirea adevărată înseamnă puterea supremă a renegării de sine, iar Luceafărul este capabil de jertfă în cel mai înalt grad. Nu însă şi Cătălina.

Luceafărul expune în faţa Creatorului său faptul că e în stare să meargă până la a renunţa chiar şi la nemurirea şi la fiinţa sa pentru a fi cu cea pe care o iubea, atunci când aceasta nu a dorit să-l urmeze în veşnicie.

La fel şi Sfântul Moise, cât şi Sfântul Pavel, au cerut să fie şterşi din cartea vieţii în locul poporului. Iar Însuși Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat și a murit pentru toată umanitatea.

Eminescu de bună seamă cunoștea acestea. Așa încât, prin *Luceafăr*, credem că Eminescu nu face decât să exprime capacitatea sa de jertfă, durerea sfâșietoare pe care o trăia pentru că nu putea să ridice ființa iubită la înălțimea spiritualității sale.

Dacă, pentru a ilustra nașterea universului, cosmogeneza, Eminescu a recurs, în *Scrisoarea I*, și la vedicul *Imn al creațiunii*, în ceea ce privește sfârșitul universului, așa cum îl cunoaștem, *Sfânta Scriptură* reprezintă, în mod indubitabil, punctul de plecare în alcătuirea unei viziuni eshatologice în același poem eminescian.

Versurile sunt foarte cunoscute publicului larg, cu atât mai mult celui studios, ele însă dau foarte multe bătăi de cap celor care încearcă să le interpreteze. Deși înțelesul lor e la îndemâna oricui, a *oricui* deschide *Sfânta Scriptură*:

Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș
Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși. /…/
Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit.

Vom reproduce mai jos, pentru cei care nu cunosc, o parte dintre versetele scripturale care au inspirat aceste versuri.

Sunt versete profetice, care fac referire la sfârşitul transfigurator al acestei lumi, la Apocalipsă şi pe care vechea literatură ortodoxă în limba română le-a solicitat adesea, urmând unei tradiţii patristice și bizantine îndelungate (apelăm la *Biblia 1988*):

> Isaia 34, 4: „Toată oştirea cerului se va topi, cerurile se vor strânge ca un sul de hârtie și toată oştirea lor va cădea cum cad frunzele de viță și cele de smochin".
>
> Ioil 2, 10; 3, 4: „Înaintea lor tremură pământul, cerul se cutremură, soarele și luna se întunecă, iar stelele își pierd strălucirea lor. […] Soarele se va întuneca și luna va fi roșie ca sângele, înainte de venirea zilei celei mari și înfricoșătoare a Domnului".

Matei 24, 29: „Iar îndată după strâmtorarea acelor zile, soarele se va întuneca și luna nu va mai da lumina ei, iar stelele vor cădea din cer și puterile cerurilor se vor zgudui”.

Apocalipsa 6, 12-13: „Şi m-am uitat când a deschis pecetea a șasea și s-a făcut cutremur mare, soarele s-a făcut negru ca un sac de păr și luna întreagă s-a făcut ca sângele, și stelele cerului au căzut pe pământ, precum smochinul își leapădă smochinele sale verzi, când este zguduit de vijelie”.

Eminescu numește cerul înstelat *„catapeteasma lumii”*, pentru că, în Biserică, tocmai catapeteasma cu icoanele Mântuitorului și ale Sfinţilor pictate pe ea este chipul Împărăției Cerurilor, în care strălucesc Soarele Hristos și Sfinții ca niște stele.

Şi această *catapeteasmă* a cerului înstelat, a cerului văzut, se va întuneca la sfârșitul lumii, pentru că

„cetatea [Ierusalimului ceresc] nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul. [...]

Şi noapte nu va mai fi, și nu au trebuință de lumina lămpii sau de lumina soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu le va fi lor [Sfinţilor] lumină și vor împărăți în vecii vecilor (Apoc. 21, 23; 22, 5).

Aceeaşi imagine, a întunecării catapetesmei siderale, apare şi în *Memento mori*, numai că aici alegoria e mai complexă:

Se-nmulţesc *semnele vremii*, iară cerul de-nserare
Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare
/.../
Soarele divin ce-apune varsă ultimele-i raze
Pe-a istoriei câmpie mult iubită şi se lasă
În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic. /.../

Marea valurile să-şi mişte şi să tremure murindă, /.../
În *catapeteasma lumii* soarele să-ngălbenească,
Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Şi *să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort*.

Eminescu mai are aici în vedere şi versetele de la Matei 24, 6 („Şi veţi auzi de războaie şi de zvonuri de războaie; luaţi seama să nu vă speriaţi, căci trebuie să fie toate") şi Apocalipsa 21, 1 („şi marea nu mai este").

Câmpia istoriei este *„mult iubită"* pentru că lumea este creaţia lui Dumnezeu, iar versurile respective, înţelese contextual, exprimă *prezenţa compătimitoare* a lui Dumnezeu la sfârşitul dramatic al acestei istorii.

Numai că, de această dată, metafora eminesciană urmează traiectului impus de Ps. 103, 3 („întinzi cerul

ca un cort”[515]) și de Is. 34, 4 (citat deja, în care „cerurile se vor strânge ca un sul”).

Un detaliu care nu apare în *Scrisoarea I* este deci *cortul* cu *catapeteasma de pânză*, specifică *Vechiului Testament*.

Sfâșierea *catapetesmei cerești* la sfârșitul lumii, aidoma unei catapetesme de pânză, seamănă foarte mult cu un detaliu iconografic, care ne poartă cu gândul la sfâșierea catapetesmei petrecută la moartea Domnului pe cruce.

Adică, așa cum s-a sfâșiat catapeteasma templului la moartea Domnului, așa se va sfâșia și *catapeteasma cerului* și se va rupe *vălul* acestei lumi materiale, care acoperă ochii oamenilor, când va veni Hristos a doua oară, în slava Sa dumnezeiască[516].

Nu știm dacă această paralelă – inedită pentru noi – îi aparţine lui Eminescu. E posibil ca sursa ei să fie tot în lecturile sale din cărțile vechi ale Bisericii.

Cine ajunge să cunoască mai îndeaproape poezia și opera lui Eminescu, înţelege un lucru esenţial: concepţia sa fundamentală de viaţă a rămas aceeași și acest lucru este ușor identificabil de la primele poezii și până la asfințitul său literar.

Această *liniaritate clasică* a concepţiilor este aproape unică în rândul marilor noștri poeţi.

---

[515] Și la Is. 40, 22: „Cel ce au întins ca o cămară ceriul și [l-]au întins *ca un cort*” (*Biblia 1688*). Iar în *Biblia 1988*: „El întinde cerul ca un văl ușor și îl desface *ca un cort* de locuit”.

[516] A se vedea și comentariul nostru din vol. I al acestei cărți, p. 267-269, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

La Blaga, la Arghezi, Barbu sau Nichita Stănescu, descoperim fluctuaţii, diversitate și evoluţie conceptuală. Nu tot la fel stau lucrurile cu Eminescu.

Eminescu este aproape o monadă în cugetare (şi alţi cercetători au remarcat același lucru). Acest fapt este uluitor la prima constatare, dacă nu se înţelege sursa acestei *imuabilităţi* a fundamentelor sale interioare.

Negoiţescu făcea observaţia că Eminescu nu pune concepte filosofice în poezie, ci el *poetizează* conceptele și filosofia sa de viaţă.

Ceea ce ni se pare foarte adevărat: Eminescu *poetizează* credinţa sa despre lume şi existenţă, care este una foarte stabilă, formată din prima tinereţe, pe când *consuma* biblioteca familiei din Ipoteşti, precum și bibliotecile Mănăstirilor (la Agapia avea și o mătușă monahie, în altă parte un unchi arhimandrit, care l-a susținut financiar cât a fost în străinătate), înainte de a pleca să studieze la Viena şi Berlin. O dovedeşte din plin creaţia sa de tinereţe, în care se regăsesc toate ideile sale majore, fundamentale.

Poezia de maturitate nu face decât *să stilizeze* convingerile și formulările sale anterioare, motiv pentru care este preferata studiilor de literatură, fără a se pune accentul prea mult pe faptul că personalitatea poetului era conturată de mult în acest sens şi că ideile sunt *vechi*. Din această perspectivă, aserţiunile categorice ale lui Vianu și Călinescu cu privire la influenţa fundamentală a lui Schopenhauer (recuzate însă de Negoițescu) sau a *Vedelor* indice asupra poetului, nu

pot să reziste nu numai unor studii aprofundate, dar nici măcar unei lecturi atente, care va observa că acea mult discutată influenţă nu este decât o *mănuşă stilistică* şi o sursă pentru *detalierea ideatică* în poezia eminesciană, nu însă şi o sursă ideatică şi poetic-vizionară *primordială*.

De altfel, ni se pare absurd că Tudor Vianu[517], care, sesizând asemănări între lirica eminesciană și literatura europeană romantică, nu consideră niciodată esențială influența acestei literaturi asupra sa (foarte corect) și o evaluează la nivelul unor coincidențe de atmosferă, trimițând mai degrabă la tradiția literară românească (ca în cazul motivului *istoriei* și al *ruinelor*, pe care îl consideră subsumabil, la noi, medievalului *fortuna labilis*, pe filiera *cronografe-Costin-Cantemir*[518]), poate să susțină, în schimb, că filosofia lui Schopenhauer a fost determinantă asupra gândirii și creației eminesciene.

Cum anume *o filosofie* putea să aibă o influență covârșitoare asupra *creației poetice* a unui creator de talia lui Eminescu (cu toată apetența filosofică a poetului), când se remarcă foarte adevărat că nici măcar marea poezie romantică a veacului său nu și-a lăsat o amprentă decisivă asupra poeziei sale?

Rămânem la părerea că, de cele mai multe ori, e vorba de coincidențe ideatice cu Schopenhauer sau de structuri cognitive care îi erau deja familiare poetului

---

[517] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu.

[518] *Cf. Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefațată de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009, p. 169-170.

și pe care, într-o anumită măsură, le găsește reactualizate și reformulate la filosofii germani.

Vianu singur recunoaște, însă, cu mai multe ocazii, că *pesimismul eminescian* era anterior contactului cu Schopenhauer[519].

Și nu numai atât, ci și faptul esențial că

> „acest om înzestrat cu cultura cea mai întinsă și cea mai adâncă, și care arăta competența unui specialist în atâtea ramuri ale științei, în istorie, în filologie și lingvistică, în economie politică, în estetică și filozofie, este în același timp un *naiv* în sensul etimologic al cuvântului, un *nativus*, adică o personalitate în care adaosurile culturii nu falsificaseră deloc elementele originare ale nașterii sale"[520].

Impresia noastră este că erudiția filosofică a criticului nostru, inechivocă, atât în ceea ce privește filosofia antică, cât și cea germană, l-a orientat spre concluzii exagerate în această privință.

Când, în 1874, după terminarea studiilor sale în străinătate, lui Eminescu i se solicita imperativ să facă o teză de doctorat în Filosofie (scop cu care fusese trimis la Berlin de la bun început), pentru a fi numit profesor universitar la Iași, acesta preciza, refuzând oferta:

---

[519] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

[520] *Tudor Vianu despre Eminescu*, op. cit., p. 112.

„Kant mi-a căzut în mână relativ târziu, Schopenhauer de asemenea; ce-i drept, îi cunosc, însă renașterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pământ proaspăt a propriului meu suflet, nu s-a desăvârșit încă”[521].

Și adăuga, răspunzând lui Maiorescu:

„Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi.

Tocmai această împrejurare concretă mi-a expus clar seriozitatea sarcinei mele, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale, nu poate birui gândul datoriei”[522].

Gândul datoriei îl urmărea, pe care nu-l mai avea aproape nimeni, ca și în ziua de astăzi, căci luarea doctoratului „era (cum fusese și în cazul lui Maiorescu) o măruntă formalitate”[523].

Întors de la Berlin și devenit bibliotecar la Iași, Eminescu achiziționează pentru Biblioteca orașului mai mult cărți...*vechi*.

Dacă studiile în străinătate ar fi operat o schimbare de viziune fundamentală în concepţia lui Eminescu – fără îndoială că au avut *consecinţe*

---

[521] Din prefaţa la: M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, ed. cit., p. XIX-XX.

[522] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 167.

[523] Idem, p. 166.

importante, dar nu *categorice* – s-ar fi observat aceasta în preocupările şi scrisul lui, însă ele au rămas în esenţă aceleași, ca şi înaintea plecării la Viena și Berlin.

Ceea ce am remarcat cu privire la *Scrisoarea I* şi *Memento mori*, se poate observa și într-o poezie de tinereţe, *Mortua est!*, publicată în 1871.

Poezia dă glas, în opinia Zoei Dumitrescu-Buşulenga, primei crize sceptice eminesciene. Vianu sublinia că nu se poate lua în considerare o influenţă schopenhaueriană, pentru că Eminescu nu avea încă lectura filosofului german.

Dar pe noi ne preocupă, momentan, numai aceste versuri, din respectivul poem: *„Când sorii se sting și când stelele pică,/ Îmi vine a crede că toate-s nimică. // Se poate /…/ să văd cerul negru că lumile-şi cerne"…*

Versurile sunt identice, la nivel conceptual, cu cele similare ca subiect, din poemele amintite anterior, *Scrisoarea I* și *Memento mori*. Coincidenţa ideatică este impresionantă şi dovedește *apriorismul* acestor gân-duri şi viziuni, faţă de perioada de maturitate a creaţiei sale.

Ne-a atras atenţia prezentul verbelor: *eshatologia* nu există *la timpul prezent sau trecut*, ca un lucru deja vizualizat, petrecut, decât în teologia ortodoxă, în cărţile Bisericii. Pentru că, în Ortodoxie, istoria lumii, de la început până la sfârșit, este un fapt *deja cunoscut*, în esenţă, care nu mai reprezintă o *surpriză*.

„Cerul negru" care își *„cerne lumile"* va avea, mai târziu, corespondente vizuale mult mai fastuos dez-

voltate în poezia eminesciană, fiind o imagine care devine sinonimă cu sfârșitului chipului acestei lumi.

Într-un alt context sceptic, în care eroul intră sub o influenţă demonică, în poemul *Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*, tabloul acesta figurativ al cerului care se zguduie și al aștrilor care cad este astfel redat:

O! de-aş vedea furtuna că stelele desprinde,
Pe cer talazuri mândre înalţă și întinde,
Și nourii ca sloiuri de gheaţă aruncate,
Sfărmându-se de-a sferei castele înstelate –

Cerul din rădăcină nălţându-se decade,
Târând cu sine timpul cu miile-i decade,
Se-nmormântează-n caos întins fără de fine,
Zburând negre și stinse surpatele lumine.

Văd caosul că este al lumilor săcrii,
Că *sori mai pâlpâi roșii gigantice făclii*
Și-apoi se sting. – Nimicul, linţoliul se întinde
Pe spaţiuri deşerte, pe lumile murinde!

Moartea şi *pieirea* este percepută ca un eveniment negativ, nu este o apocatastază/ *restaurare* platonic-origenistă sau o Nirvana din religia budistă, în care extincția este concepută ca un fapt *pozitiv*, ci *„caosul este al lumilor săcrii”*: *haosul* sau *nimicul* este un sicriu care închide, întemnițează viaţa, o suspendă.

Însă posibilitatea aceasta a nimicirii totale universului este aici o viziune *demonică*, propagată de sugestia demonului, după cum se înţelege din poemul respectiv – vom vedea şi noi ceva mai târziu.

Atât în *Mortua est!*, cât și în *Mureșanu*, viziunile cataclismic-apocaliptice sunt declanșate de *o dramă profundă* petrecută în existența celui care gândește aceste situații. În *Memento mori*, de asemenea, evenimentele se produc pe un *fundal spiritual dramatic*.

Scrisoarea I are, așadar, antecedente poetice în care tot acest spectacol eshatologic este generat de *zguduiri interioare*, nefiind, prin urmare, rezultatul unei gândiri științifice indiferente și îndelungate.

În *Scrisoarea I*, pare că viziunea eshatologică este urmarea unei conștiincioase calcule matematice, fără legătură cu *drama spirituală* a umanității sau cu drama personală a unei persoane/ a unui personaj.

Mortua est! și poemele manuscrise amintite ne demonstrează însă că poetul a ajuns la această elaborare trecând prin *cataclisme interioare* și văzând în această eshatologie proiecția unor *realități lăuntrice* ale umanității în faza ei finală.

Scrisoarea I

Privitor la *Scrisoarea I*, am elaborat în trecut un comentariu destul de lung și de complex, care se cuprinde într-un capitol vast din teza noastră doctorală[524] (ar putea alcătui singur o carte întreagă), ce studiază relația lui Eminescu cu opera lui Antim Ivireanul și cu literatura română veche, în general. L-am reprodus mai sus în capitolul cu titlul *Eminescu și Antim...*

În primul rând, am arătat acolo pe larg de ce credem că *luna* eminesciană este *echivalentul romantic-poetic* al Soarelui dumnezeiesc[525] - *„Soarele divin"* sau *„greul Soare"* din *Memento mori*.

Ea este simbol al *luminii dumnezeiești* care încă mai strălucește, ca o *lună* în noaptea care a cuprins lumea în epoca modernă, în care *„e apus de Zeitate și-asfințire de idei"* (*Memento mori*). Ulterior, în cercetările noastre, am descoperit o *identificare* apropiată ca sens în opera lui Zilot Românul[526]. Am mai spus, în

---

[524] A se vedea: Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 390-408, 413-419, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

[525] [Sfântul] Varlaam, *Opere*, ed. cit., p. 168-169: „Soarele lumineadză cu strălucirea sa în toate câte-s pre supt ceriu și tuturor tinde strălucirea sa. Așea și Domnul nostru Iisus Hristos, *direptul Soare* [Soarele dreptății], lumina cea neapusă, strălucirea cea veacinică, lumineadză pre toți câți vin cătr-Însul, nu numai trupul, ce și sufletul".

[526] „O semnificație alegorică identică a fost acordată *lunii* de către poetul Zilot Românul (Ștefan Fănuță), înaintea lui Eminescu. În poemul

comentariul nostru anterior, că există două *geneze* în *Scrisoarea I* și, de asemenea, *două înserări* tipologice în opera eminesciană, una cu semnificații *blânde* cosmogenetice și alta cu sens *dramatic* eshatologic. Și că gândirea dascălului nu este *întru totul* coincidentă cu cea a poetului.

Comentariul acesta l-am gândit cândva între 2007-2008 și l-am introdus în teza noastră doctorală, pe care am susținut-o un an mai târziu. În cele ce urmează, dorim să ducem mai departe *aprofundarea* exegetică.

Prezența în *Scrisoarea I* a pasajelor care poetizează geneza și eshatologia a aprins imaginația criticilor literari. Acest poem nu este însă, *în principal*, despre geneza și eshatologia lumii. Cele două subiecte amintite

---

Cântec românesc jalnic, el precizează într-o notă că «***Pronia [divină] să înțălege aici prin lună***». Contextul poetic este cel al unei plângeri funebre: *Romane, romane/ Dulce frățior,/ Nu cânta-n organe,/ Ci-ntr-al tău glăscior./ Și cântă mai jalnic,/ Că te știe toți/ Cum erai de falnic,/ Ș-acum între morți./* ***S-auză și luna/ Că ea te-au dorit****,/ Cum să-ți ții cununa/ Te-au povățuit./ Numai, dragă frate,/ Sfatul ei cel sfânt,/ Fiind pacinic foarte,/ Nu-ți iasă din gând./ Așa, o, romane,/ Dulce frățior,/ Ascultă, sârmane,/ Sfat mântuitor...*, vezi Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996, p. 210-211.

Ne întrebăm dacă versurile *Soarele și luna/ Mi-au ținut cununa*, din *Miorița*, nu au sensul indicat de Zilot Românul și dacă nu cumva identificarea (în anumite situații) *soarelui* și a *lunii* cu *lumina/ puterea dumnezeiască creatoare și proniatoare* era frecventă și purtătoare a unei semnificații vechi și încă binecunoscute în a doua parte a secolului al XVIII-lea și poate și mai târziu, în perioada pașoptistă (când Alecsandri prelucrează *Miorița*). Eminescu putea neîndoielnic descoperi sau deduce această simbolistică", *cf.* Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, p. 284, n. 801.

constituie, de fapt, probleme secundare, ele apar în planul al doilea al *rațiunii* care domină aceste versuri.

Pe Eminescu nu l-a preocupat să ajungă la o *relatare cât mai exactă* a evenimentelor cosmogonice sau eshatologice. În centrul poemului stă altceva: polemica dintre *poet* și *filosof*.

Filosoful/ dascălul vrea răspunsuri definitive și categorice – însă răspunsuri *teoretice*: spuneam altădată[527] că dascălul e *purtat de gând* (*„într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri”*) ca să înțeleagă cosmogeneza, pe când Luceafărul e *„gând purtat de dor”*, care cunoaște prin *experiență* iar nu prin *filosofare* cele referitoare la subiect.

Dascălul crede că poate ajunge la cunoaștere doar prin puterea excepțională a minții (și chiar ajunge, în bună măsură)[528] și că va fi *elogiat* de toate secolele care vor urma pentru munca și devotamentul lui în a căuta filonul adevărului.

În realitate, însă, *poetul* este autorul *cugetărilor fundamentale* în acest poem, el fiind și cel ce restaurează adevărul despre *posteritatea „dreaptă”*. Căci polemica esențială este cu pretenția dascălului de a rămâne *nemuritor* prin *posteritatea recunoscătoare*. În acest punct, Eminescu *se dezice* de Dante și contrazice

---

[527] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/10/07/eminescu-si-ortodoxia-cosmogeneza-xxi/.

[528] „Precum trupul fără suflet este mort, așa și sufletul fără puterea minții este nelucrător”, *cf.* Sfântul Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor*, în *Filocalia*, vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946, p. 27.

secole întregi în care gloria literară sau filosofică au fost considerate...*fundamentul nemuririi*. În *Divina Comedie* există locuitori ai Infernului care...*se bucură* de posteritatea faimei.

Eminescu rupe lanțul *secular* al acestor impresii. El învățase foarte bine, din cărțile *vechi* pe care le *consumase* printr-o lectură asiduă și profundă, că cel mai mare rău este *iluzia deșartă*.

Scrisoarea I e un duel cu oricine ar încerca să zidească această *iluzie*.

Tema poeziei nu este *geneza* sau *eshatologia* lumii. Tema poeziei este: *deșertăciunea deșertăciunilor*. Un subiect pe care Eminescu l-a *examinat* de multe ori, din diferite unghiuri. *Panorama deșertăciunilor* e, de altfel, și titlul unui vast poem eminescian, pe care Călinescu l-a reintitulat *Memento mori*.

Deși trăiește în plină epocă *modernă*, Eminescu este „un" Ecclesiast, este un alter-ego al poetului *Ecclesiastului*, un înțelept care scrie în versuri, ca odinioară Solomon, și care vede sfârșitul tuturor lucrurilor: *moartea*.

„Geniul morții" e superior tuturor geniilor lumii. Geniile pot fi *robi „la același șir de patimi"* cu *neghiobii*. Însă, pe toți, *„deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții"*.

Acesta este și versul *final* al poemului, care *cimentează* întreaga construcție de gânduri și reflecții.

Dascălul/ filosoful *vede* mental o întreagă desfă-șurare de evenimente care alcătuiesc *cosmogeneza* și *eshatologia*. El e prin excelență *narativ*, expozitiv.

Poetul are darul metonimiei: el reduce toată narațiunea *cosmogonică* și *eshatonică* la *două* simboluri fundamentale: *„raza”* și *„geniul morții”*.

„Raza” zidește un *imperiu de lumină* (*„imperiul unei raze”*) în care se joacă *„pulberea”*, adică *tot ceea ce există* și care este *praf și cenușă, umbră și vis* (a spus-o Scriptura și au repetat-o toți autorii patristici, cărțile Bisericii și scriitorii literaturii române vechi): *„universul cel himeric”*.

„Geniul morții” strică iluziile umane, *„mușunoaiele de furnici”* adunate cu obstinată și vană părere de sine.

Cu alte cuvinte, *moartea* e o idee *genială* a lui Dumnezeu. Aceasta este definiția *morții*, pe care o dă Eminescu. Moartea năruie orice urmă de *impresie bună* de sine.

Cugetarea la moarte e un apel insistent în toată literatura religioasă ortodoxă:

> „Adu-ți aminte adeseori de moartea ta, și nu vei greși mult lui Dumnezeu”[529] [este, de fapt, apoftegma Sfântului Antonie cel Mare].

> „Adu-ți amente că veri muri”[530].

> „Mai cu de-adins însă, aceasta în toată vremea și peste tot ceasul din minte și din chitială [socoteală, rațiune] să nu-ți iasă, adecă: «Născutu-

---

[529] *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, op. cit., p. 224.

[530] [Sfântul] Varlaam, *Opere*, ed. cit., p. 272.

m-am, muri-voiu, muri-voiu și iarăși înviia-voiu, înviia-voiu și la strașnica și driapta dumnedzăiască giudecată a ieși [a ajunge] îmi iaste». [...] Și precum dară când te vei naște n-ai știut, așe când vei muri nu vei ști"[531].

„Când viu ești, să fii ca mortul, ca [atunci] când vii [vei] muri să înviedzi"[532].

„Aducerea aminte de moarte e un suspin de fiecare ceas. [...] Aducerea aminte de moarte să se culce cu tine și să se scoale cu tine. [...] Să ne aducem aminte repede de moartea noastră"[533].

Și exemplele pot continua le nesfârșit. Este bine cunoscută, în spațiul ortodox, mai ales maxima Sfântului Vasile cel Mare: „Adevărata *filosofie* este cugetarea la moarte"[534].

Poetul care și-a însușit această *filosofie* îl corectează, prin urmare, pe *filosof*, pentru că „rari sunt

---

[531] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 110-111.

[532] Idem, p. 82.

[533] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1992, p. 156, 234, 277.

Prima traducere a cărții a fost făcută de către Sfântul Varlaam pe când era monah la Mănăstirea Secu, înainte de a ajunge Mitropolit al Moldovei.

[534] O repetă și Sfântul Ioan Damaschin: „Filosofia iarăși iaste gândire la moartea cea de voi[e] și la cea firească", *cf.* Sfântul Ioan Damaschin, *Logica*, ed. 1826, reeditată în 2012, op. cit., p. 39.

cei care au învățat până la capăt filosofia privitoare la lume”[535].

Pentru Eminescu:

> „Moartea, [după] cum înțelepciunea este echilibrul gândirei, [așa și ea] este *echilibrarea esistenței*. Ea [moartea] este înțelepciunea vieții, rezultatul final a toată munca și osteneala noastră; *cine gândește des că are să moară, acela-i așa d'înțelept* (s. n.)”[536].

„Geniul morții”...

Diferența între *filosof* și *poet* este că primul încearcă să decripteze simbolurile profetice (*„noaptea-adâncă-a veciniciei el în șiruri o dezleagă”*), pe când al doilea e interesat mai degrabă de *contemplarea* acestor simboluri, de *contemplarea* tainelor dumnezeiești, nu de descifrarea lor.

Între *contemplare* și *cunoașterea* de tip *raționalist* este o diferență pe care poetul o precizează în altă parte: *„În viața mea – un rai în asfințire –/ Se scuturau flori albe de migdal; /.../ În van cat întregimea vieții mele/ Și armonia dulcii tinereți;/ Cu-a tale lumi, cu mii de mii de stele,/ O, cer, tu astăzi cifre mă înveți; /.../ Lipsește viața acestei vieți”* (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*).

Chiar în istoria Greciei antice, poetul deosebește două etape, cea de-a doua aparținând filosofiei raționaliste care *„ai stins ochiul Greciei antice,/ Secat-ai*

[535] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, op. cit., p. 393.

[536] M. Eminescu, *Opere*, XV, ediție inițiată de Perpessicius, p. 25.

brațul sculptorului grec /…/ Căci glasul tău urechea noastr-o schimbă:/ Pierdută-i a naturii sfântă limbă” (*O,-nțelepciune…*).

Această periodizare o regăsim și în *Memento mori*: o Eladă primară, *poetică*, vatră a legendelor, cu peisaje fastuoase, în care *„Înserează și apune* ***greul soare****-n* ***văi de mite****. /…/ Codrii aiurează negri sub a stelelor povară”*, se înalță *„copaci monastici”*, iar *„frunzele toate își comunică misteruri./ Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur de pe ceruri”…* – o comunicare cosmică pe care o înțelege *„cine are-urechi s-audă”* –, după care urmează o a doua etapă, al cărei simbol fundamental este filosoful sceptic: *„Palid stă cugetătorul, căci gândirea-i e în doliu:/ Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede”*.

Dascălul din *Scrisoarea I*, care *„într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate”* este o *variantă* a filosofului raționalist/ sceptic din *Memento mori*.

Înțelepciunea lui este cea pe care o dezavuează poetul: *„O, cer, tu astăzi cifre mă înveți”* (*O,-nțelepciune…*).

De aceea, în *Scrisoarea I*, înțelegerea poetului e încriptată în *metaforele* peisajelor de natură sublunare.

Legat de faptul, comunicat anterior, că *luna* preia semnificația Soarelui dumnezeiesc, ne-a reținut atenția și un scurt fragment din *Biblia 1688*, tainic-alegoric și care are și un pregnant caracter poetic:

Luna după numele ei iaste,
crescându-se minunat întru primenire,
vas teberilor întru [î]nălțime,

întru întărirea ceriului strălucind.
Frumusețea ceriului –
slava stelelor,
podoabă luminând întru ceale înalte –
Domnul.

(Înț. lui Iis. Sir. 43, 9-11)

De asemenea, în unele imne ortodoxe, Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, Creatorul lumii, mai este numit și *raza Tatălui*:

„Unule Născător al Unuia, Părinte al Fiului cel Unul-Născut, și unele Fiule al Unuia, lumină și *raza* luminii”...[537] .

„Vedeți, vedeți că Eu sunt Dumnezeu, Cel mai înainte de facerea tuturor și mai înainte de întemeierea cerului și a pământului; și știu toate, ca Cel ce sunt tot în Tatăl și pe Dânsul tot Îl port întru Mine.

Cu cuvântul am făcut cerul și pământul, că eram împreuncă cu Tatăl, și cu cuvântul port toate, ca un Cuvânt și Înțelepciune, putere și chip, împreună-locuitor și întocmai lucrător.

Cine a pus vremile? Cine păzește vezcurile? Cine hotărăște și împreună mișcă toate? Fără

[537] *Triodul*, ed. 2000, ed. cit., p. 239.

numai Cel ce este fără început, pururi împreună cu Tatăl, *ca raza în lumină*"[538].

Luna aceasta eminesciană nu este *romantică* în sensul edulcorat al termenului, nu este un simplu element de decor, creator de *atmosferă*, așa cum s-a crezut multă vreme. Iar pasajele inițiale ale poemului nu sunt o simplă *introducere* în tema genezei.

Raza lunii este esențială, este făcătoare de viață. Înainte ca universul să vină întru ființă, era *„un întuneric ca o mare făr-o rază"*, iar după momentul creației, *„lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată /.../ în imperiul unei raze, /.../ Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.../ Cum s-o stinge, totul piere"*... .

„Raza ta și geniul morții": luna este un *personaj* esențial în poem, care *„stăpânește"* toate destinele umane: *„Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci /.../ Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții/ Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!"*.

Marea și *lumea* sunt sinonime în literatura noastră veche, iar Eminescu a preluat această contopire de simboluri: *„glasul lumei, glasul mărei se-mpreună-n infinit"* (*Memento mori*).

Peste această *mare a lumii* lunecă luna și *o stăpânește*.

Lumina lunii care străbate toată creația și gândirea umană este *simbolul* luminii dumnezeiești creatoare.

[538] Idem, p. 555-556.

Ea strălucește peste toată creația pe care a adus-o întru ființă, reprezentată metonimic de *pustiuri*, *codri*, *mare* și de *țărmurile* lumii locuite (cu *palate și cetăți*):

Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci
Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci;
Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,
Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!
Câte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!

Numai *un sfert* din această lume aparține societăților umane. *Trei sferturi* (pustiurile, codrii și marea) aparțin universului *nerațional*, dar care *comunică* și răspunde luminii ei prin *rațiunile* sădite în acest cosmos de Rațiunea și Logosul care l-a creat: pustiurile *„scânteiază sub lumina ta fecioară”* (lumină *feciorelnică*, curată, sfântă, pură, creatoare de lumi), codrii *„ascund în umbră strălucire de izvoară”*, iar singurătatea mărilor e *mișcată* de plutirea luminii sale (*Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,/ Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!”*).

Scânteierile pustiurilor, *strălucirea* codrilor și *mișcarea* mărilor, care își agită *singurătatea*, însuflețite toate de *străbaterea* reflexivă a lunii, reprezintă *răspunsul de lumină* al unei lumi care a fost creată să fie *lumină*, ieșind dintr-un *„întuneric ca o mare făr-o rază”*.

Dumnezeu *Își plimbă privirea* stăpânitoare peste creația Sa și creația Îi răspunde! Creația *tresaltă* și *luminează* ca răspuns la impulsurile cognitive neoprite ale harului care o păstrează întru ființă (*„raza care tot mai ține încă”*).

Cele iraționale *se pătrund* de rațiunile strălucitoare ale Rațiunii.

Frumusețea ireprimabilă a cosmosului este dată de *capacitatea lui de comunicare* cu Ziditorul său, de *străbaterea* lui până în adâncurile lui insesizabile ochiului și rațiunii umane (cunoscute doar de Creator), de către razele harului dumnezeiesc, care îi provoacă *scânteierea* și *strălucirea*, mișcarea *lăuntrică* intensă.

Încât pare că universul irațional este străluminat de o *conștiință de sine* care strigă cu *freamăt de codri* și cu *glasuri de valuri* și mărturisește că el este creația acestei Lumini care îi *străbate* până la temelie, care îi luminează rațiunile cele nevăzute.

Plimbarea aceasta a *Luminii* peste întreaga creatură e *tipologică*, pentru că reactualizează un tipar primordial, când „Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apei”[539]/ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος/ Spiritus Dei ferebatur super aquas (Fac. 1, 2 *cf.* LXX și VUL).

În versurile lui Eminescu, pare că *rărunchii* acestui cosmos *se aprind* simțind prezența Creatorului, deși este format din *pustiuri*, *codri* și *marea de singurătate* a mării.

---

[539] A se vedea traducerea Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș: http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/.

Singurătatea universului irațional *se raționalizează*. Sau, cum spune poetul în altă parte: *„simte-a lui singurătate”* (*Lasă-ți lumea…*). Căci peste tot în poezia lui Eminescu, lumina lunii are această înzestrare harică: *„Iată lacul. Luna plină,/ Poleindu-l, îl străbate;/* ***El, aprins de-a ei lumină,/ Simte-a lui singurătate****”* (*Lasă-ți lumea…*);

„Pădurea lin suspină și prin frunzele uscate/ Rânduri, rânduri trece-un freamăt” și *„singuratece izvoare fac cu valurile larmă”*, *„de când codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată,/* ***Își deschide-a lui adâncuri, fața lunei să le bată****”* (*Călin (file din poveste)*);

„Și la orice pas el face, ***codrul simțitor*** *răsună/ Și prin mrejile de frunze glasuri trec ca o furtună,/ Căci* ***o strună-i orice creangă și o limbă-i orice frunză.****/ Luna doar, trecând pe ceruri, voind codrul să-l pătrunză,/ Împle noaptea-i arămie cu mari dunge de omăt/ Pe sub cari, răscolite,* ***fulger apele*** *încet”* (*Călin Nebunul*).

Sunetele universului nu sunt *zgomote* nedefinite, ci *voci cosmice* ale raționalității sale adânci, inseminate în el de Dumnezeu, prin care *își simte singurătatea*[540]. *Traversat* de lumina dumnezeiască creatoare și pronia-

---

[540] La fel se întâmpla și cu Luceafărul pătimaș la întâlnirea cu *neantul* patimilor sale: deși universul nu suferă de tendința spre păcat, nefiind rațional, atunci când este *aprins* de har, și el își simte *singurătatea*, nedesăvârșirea în fața lui Dumnezeu, lipsa de fundament ontologic în sine însuși.

A se vedea comentariul nostru anterior:
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/02/luceafarul-8/.
Și: http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/04/luceafarul-9/.

toare (susținătoare întru ființă a tuturor făpturilor), cosmosul irațional devine sensibil: *foșnește, freamătă* (din frunze), *face larmă* (de izvoare și de valuri ale mării), *scânteiază, strălucește, fulgeră* chiar, când apele (râuri, izvoare) devin *fulgere de lumină*.

Universul *se aprinde de lumină*, chiar dacă își simte, concomitent, *singurătatea*...Pentru că nu poate creatura să nu simtă *diferența incomensurabilă* dintre ea și Creatorul ei, Care e veșnic. Singurul veșnic. Căci

> „cerul și cerul cerului lui Dumnezeu, oceanul și pământul se cutremură când Domnul le cercetează” (Înț. lui Iis. Sir. 16, 19, *Biblia 1988*).

Iar acest lucru exclude *panteismul* pe care alții au presupus că l-au putut identifica în opera eminesciană.

Astfel se manifestă universul sub *aripile* luminii dumnezeiești, care îl acoperă și îl *stăpânește*. Care îl *străbate* cu *raza* sa fină și totodată răscolitoare.

Pământul (nelocuit), mările și pustiurile răspund *lunecării* luminii de lună. În ce privește *pământul locuit*/ societatea umană, acesta va face subiectul unei întinse *dezbateri cu sine însuși* a poetului, care va urma.

Toate acestea le cugetă poetul după ce *„cu gene ostenite sara suflu-n lumânare”*.

Se stinge lumina lumânării și se aprinde lumina cugetării.

Iar „luna”, adică Dumnezeu care a dat viață făpturii, dă viață și gândirii creaturilor Sale raționale: *„gândirilor dând viață, suferințele întuneci”*.

Care suferințe? Cele pe care le-a numit mai sus: *„Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/ De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate*”.

Viața gândirii îndulcește suferințele vieții.

Însă *„vecia de dureri”* nu-i aparține poetului, ci este a lumii. Și pe aceasta nu creatorul poemului și-o amintește, ci Creatorul lumii, Care știe și poartă această *„vecie de dureri”* ale oamenilor.

„Ea [luna] *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/ De dureri”*: Dumnezeu e *participativ* la suferința umană. Toate durerile lumii le-a luat asupra Sa, pentru ca noi să le *„simțim ca-n vis*” și nu la reala lor intensitate.

Nu este acesta singurul loc în care Eminescu se raportează la Dumnezeu ca la Cel ce *participă* la viața făpturilor Sale raționale. În *Memento mori* avem multe versuri enigmatice care ne comunică alegoric această realitate:

Soarele privește galben peste-a morții lungă dramă /…/
Pe Sion templul se sparge…
………………
Înserează și apune *greul soare*-n văi de mite.
………………
Sau ghicit-ați vreodată ce socoate-*un mândru soare*
Când ***c-o rază de gândire** ține lumi ca să nu zboare*,
Să nu piardă-a lor cărare, să nu cadă-n infinit?
Zvârcolindu-se aleargă [planetele] turburate și rebele
Și să frâng-ar vrea *puterea ce le farmăcă pre ele*
Și s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieșit.

Vecinicia cea bătrână, ea la lumi privea *uimită*.
Mii de ani *cugetă-n mite la enigma* încâlcită...

Dumnezeu privește *uimit* cum oamenii, veacuri și milenii de-a rândul, închid *taina Sa* („*enigma*”) în *mituri* (false).

Privește *uimit* lumile „*turburate și rebele*”, care „*să frâng-ar vrea puterea* **ce le farmăcă** *pre ele*”, adică puterea harului Său – iar în *Scrisoarea I*, țărmurile, palatele și cetățile sunt străbătute de *farmecul* lunii („*Câte țărmuri înflorite, ce palate și cetăți,/ Străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți!*”).

Dumnezeul lui Eminescu este Dumnezeul Ortodoxiei, Care nu e *distant* față de oameni și de lumea pe care a creat-o. Nu S-a retras în transcendență și nu e indiferent față de creatura Sa.

De aceea, „*Ea* [luna, ca simbol al Dumnezeirii] *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate/ De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate*”.

Și dacă lumina lumânării se stinge, în schimb, lumina contemplativă a minții poetului, străbătută și ea de *farmecul* luminii divine, cercetează lumea întreagă, cugetând despre soarta oamenilor. Într-o variantă: „*Revarsă luna plină duioasa ei văpae/ Din noaptea amintirii ea mii de doruri scoate/ Dar dulce li-i durerea, ca ’n vis le am pe toate /.../ Câți numa ’n clipa aceasta* **de**

***raza ta atinși**/ De gânduri felurite se simt adânc cuprinși?”*[541].

El, poetul, este cel *inspirat* să cugete asupra universului și a condiției umane. El își reprezintă mental *paradigme umane* ilustrative pentru diferite categorii sociale și intelectuale, de pe toate treptele societății: *„începând la talpa însăși a mulțimii omenești/ Și suind în susul scării pân’ la frunțile crăiești”*.

Numai că înălțimea rangului social nu corespunde neapărat cu cea a rangului spiritual. Există *regi* care fac planuri de stăpânire a lumii și există *săraci* care nu știu cu ce își vor stăpâni foamea. Dar există și *regi ai spiritului* care sunt *săraci*, precum dascălul. Ceea ce ne înfățișează poetul, prin aceste *portrete*, nu este altceva decât o *panoramă a deșertăciunilor* umane (expusă în alt fel decât în *Memento mori*), și în care, în definitv, se înscrie inclusiv gândirea dascălului, chiar dacă el e un *geniu* care e în stare să-și reprezinte începutul și sfârșitul lumii:

Vezi pe-un rege ce-mpânzește globu-n planuri pe un veac,
Când la ziua cea de mâine abia cuget-un sărac...
Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții,
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții;
La același șir de patimi deopotrivă fiind robi,
Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!

Unul caută-n oglindă de-și buclează al său păr,
Altul caută în lume și în vreme adevăr,

---

[541] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 203.

De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj;
Iară altu-mparte lumea de pe scândura tărăbii,
Socotind cât aur marea poartă-n negrele-i corăbii.

Iar colo bătrânul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate [...]

Șirul patimilor cărora oamenii le sunt ***robi*** (exprimare evanghelică și filocalică: „Răspunse lor Iisus: «Amin, amin zic voao, că tot acela ce face păcatul, *rob iaste păcatului*»”, In. 8, 34, *Biblia 1688*; „*Liber* este omul care *nu slujește patimilor*”[542]) își găsește în aceste versuri ilustrarea.

---

[542] Sfântul Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor*, în *Filocalia*, vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946, p. 13.

„Nu se cade să numești liberi, întru adevăr vorbind, pe boierii care sunt răi și desfrânați, căci aceștia sunt robi patimilor trupești. Liber și fericit este numai sufletul fără prihană și izbăvit de cele vremelnice”, p. 7.

„Dacă vrei, ești rob patimilor; și iarăși dacă vrei, ești liber să nu te pleci patimilor, fiindcă Dumnezeu te-a făcut cu voie liberă”, p. 16.

În interbelic, Nichifor Crainic îi scria lui Blaga o scrisoare, în care îi spunea că și-a redactat cursul de teologie mistică după lectura a câteva mii de pagini manuscrise (vechi) filocalice, strânse la un loc de un călugăr, pe care însă Crainic nu le aprecia din punct de vedere lingvistic, din cauza limbii arhaice pe care el nu o considera în stare să definească foarte bine conceptele. Se poate ca acest lucru să-l fi determinat pe Părintele Dumitru Stăniloae să (re)traducă *Filocaliile* în limba română modernă.

În orice caz, e posibil ca astfel de pagini filocalice să fi făcut și lectura lui Eminescu. Spre exemplu – după cum am sesizat în altă carte –, S. Paleologu-Matta a remarcat următoarea cugetare în scrierile lui Eminescu: „Gândirea divinizează sufletul”, *cf.* S. Paleologu-Matta,

Îndărătul ei *se citește* dezaprobarea vehementă a poetului, care condamnă, în aceste personaje: slava deșartă sau vanitatea, lăcomia, dorința de mărire, trufia, iubirea de avuție, egoismul, nepăsarea față de aproapele care se trudește și piere nebăgat în seamă (*„Pe când alții stând în umbră și cu inima smerită/ Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită”*).

Căutătorii de adevăr și de înțelepciune sunt prea puțin reprezentați în acest *muzeu al patimilor* care e lumea. Există doar un personaj care *„caută în lume și în vreme adevăr”* – însă nu îl caută *unde* trebuie, căci *lumea* și *vremea* nu sunt depozitarele adevărului – și *„bătrânul dascăl” socotitor*, care încearcă să descopere adevărul prin socoteli/ calcule matematice.

Dacă, în *Memento mori*, lanțul deșertăciunilor era urmărit cronologic, în curgerea evilor, aici este *contemplat* în caracterele umane, în zădărnicia cugetărilor lor. Perpessicius ne spune, de altfel, că primele idei și încercări poetice care aveau să se contureze, ulterior, în viziunea *Scrisorii I*,

> „aparțin mai toate, ca atmosferă, *Poemului deșertăciunilor* [*Panoramei deșertăciunilor*/ poemului *Memento mori*] [...]. Aceste materiale au dealtminteri tiparul metric al *Poemului* și sunt, sub raportul ideilor, variațiuni pe aceeași temă a

---

Eminescu și abisul ontologic, cuvânt înainte de N. Steinhardt, Ed. Științifică, București, 1994, p. 20. Noi am găsit însă acest cuvânt la Sfântul Antonie cel Mare: „Mintea îndumnezeiește sufletul”, *cf. Învățături despre viața morală a oamenilor*, în *Filocalia*, vol. I, op. cit., p. 28.

deșertăciunilor sau a geniului morții, care prezidă peste toate”[543].

Despre *deșertăciunea umană* a citit îndeajuns Eminescu în cărțile vechi, iar noi am oferit, de-a lungul timpului, destul de multe și de edificatoare exemple pentru a nu mai insista prea mult asupra subiectului și de data aceasta.

Reamintim doar câteva rânduri dintr-un psalm, în traducerea Sfântului Dosoftei:

„Iată, cu palma măsurate puseș[i] dzâlele meale și statul mieu ca o nemică denaintea ta. Însă *toate sânt deșertăciune, tot omul ce-i viu*. Dară amu, cu chipul îmblă omul, însă zadar să învăluiaște [în valurile lumii]. Adună grămadă [de averi] și nu știe cui o strânge. [...]

Și topiș [, Doamne,] ca painjina sufletul lui [al omului], că, dară, *în zadaru-i tot omul*. [...] Că nemearnic [străin] sânt eu la Tine și călătoriu [pe pământ] ca și toț[i] părinții miei!” (Ps. 38, 7-11, 16-18, *Psaltirea de-nțăles*).

Gáldi propune chiar, pentru una dintre primele ciorne ale poemului, care constă în versuri pe tema *morții stăpânitoare*, să plecăm de la premisa că Eminescu s-ar fi putut inspira din poemul *Viiața lumii* al lui Miron Costin[544].

---

[543] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 174.

[544] L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 303.

Revenind la *șirul de patimi* zugrăvite de poet, menționăm că, în scrierile patristice și filocalice, de asemenea, Eminescu a putut afla, de nenumărate ori, denunțarea *patimilor* enumerate mai sus.

Așa cum observam și altădată, dascălul însuși va fi pus *în rândul* celor care sunt *robi ai patimilor*, pentru că el crede în iluzia deșartă că posteritatea îi va răsplăti căutările.

Efortul lui de cunoaștere privește către *lauda oamenilor* din viitor: *„Vezi pe-unul care crede că are geniu, își leagă/ De-ace[a]stă ademenire viața lui întreagă –/ «De voiu muri – își zice – dar numele-mi să-l poarte/ Din gură ’n gură veacuri ducându’l mai departe»”*[545]. Versurile de mai sus fac parte dintr-o variantă în care *dascălul* e Kant.

Și, în mod evident, poetul se dezice de această *părere deșartă*, de aspirația la elogiile postume. Pentru că el nu-l fericește nici pe acesta, dar nici pe *„jidovul”* care *„**În șiruri nesfârșite el socotește mult**/ Cât pește e în mare, cât grâu încape ’n sac/ Și ’n câtă lână oare să pue-atât bumbac/ **Halatu-i rupt**...dar totuși pe degete-un brilant/ Acesta e un jidov iar cel de* ’ntâi *fu Kant”*[546].

S-ar părea că, în elaborarea finală, *„bătrânul dascăl”* împrumută trăsături de la ambele personaje ale variantei anterioare, pentru că este geniul care, precum Kant, gândește despre începutul și sfârșitul lumii și așteaptă elogiile posterității, și, totodată, *„într-un*

---

[545] *Scrisoarea I*, variantă, *cf.* M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 197.

[546] Idem, p. 196.

calcul fără capăt tot socoate și socoate", tremurând de frig în *„halatul vechi"*/ haina *„roasă-n coate"*.

Însă poetul consideră pretențiile ambilor drept *patimi*, căci:

Ferice-mi pare acela, ***pe sine care-i domn***
Al cărui suflet totuși *se pare prins de somn*
Când graiul i s 'aude se pare un murmur
Și orbitor nu-i ochiu-i și totuși nici obscur
O grație armonic pătrunde-a lui mișcare
El nu cunoaște patimi, nici bucurie mare[547].

El nu are patimi *mari și grele*, ca cele invocate mai devreme, dar nu are nici *bucurie mare* în viață, pentru că bucuriile acestei vieți sunt deșarte – definiție care se apropie de portretul Luceafărului sau al lui Hyperion care rămâne *„nemuritor și rece"* față de chemările pătimașe.

Eminescu nu fericește, prin urmare, atât pe cel care scrutează geneza și eshatologia lumii, cât mai degrabă pe *„acela, pe sine care-i domn"*, adică pe cel care este *stăpân pe sine*, care are rațiunea stăpânitoare peste patimi. Căci

> „rațiunea ne face vrednici să ne numim oameni. [...] Sufletul rațional caută să fugă de calea neumblată, de îngâmfare, de mândrie, de

[547] Idem, p. 197.

înșelăciune, de pizmă, de răpire [a bunurilor altora] și de cele asemenea”[548].

„Mintea [creată de Dumnezeu] e un lucru ușor și fără răutate, care [însă] lesne se ia după năluciri și anevoie se reține de la nălucirile nelegiuite [gândurile și imaginațiile patimilor de multe feluri], dacă nu are *gândul stăpânitor peste patimi*, care să o împiedice necontenit și să o țină în frâu”[549].

Poetul apreciază, deci, pe cel care *„se pare prins de somn”*, care pare altora că trăiește *în vis* (și care simte durerile lumii *„ca-n vis”*), iar nu în lumea lor *practică/ pragmatică*. Iar Eminescu ne va spune, la sfârșitul poemului (varianta finală), că luna *„în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării”*, făcând ca dorurile și durerile vieții *reale* să fie resimțite, ele, ca *vis* (*„Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate/ Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate”*).

Cu alte cuvinte, dezvoltarea *universului gândirii* aplanează/ *amorțește* durerile lumii concrete, provoacă astenia suferințelor.

---

[548] Sfântul Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor*, în *Filocalia*, vol. I, op. cit., p. 6-7.

[549] Sfântul Isihie Sinaitul, *Către Teodul*, în *Filocalia*, vol. III, ediția a II-a, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Harisma, București, 1994, p. 94.

Eminescu nu spune, precum, mai târziu, Camil Petrescu: „Câtă luciditate, atâta dramă”, ci susține că luciditatea *diminuează* drama, pentru că mintea care înțelege suferințele și cauzele lor (adică patimile sufletești) *se liniștește* treptat prin cugetarea adâncă la rațiunile lumii și prin îndepărtarea de patimi. Însă aceasta este o cugetare isihastă, care Îl are pe Dumnezeu ca temei și învățăturile filocalice, fără de care *adâncirea în a gândi* cauzele durerilor lumii nu ar produce decât *și mai multă* suferință și chiar totală deznădejde. Dacă Eminescu ar fi fost un sceptic și un nihilist (deși el a scris articole *împotriva scepticismului* modern și contemporan [550]), care ar fi considerat că nu există niciun sens în univers și că toate sunt absurde, atunci n-ar fi resimțit durerile lumii *„ca-n vis”*, pentru că nimic în lume nu poate vreodată amortiza greutatea înfiorătoare a unei astfel de gândiri și simțiri.

Faptul că *„e vis al neființii universul cel himeric”* are alt sens, pe care l-am decriptat anterior în comentariul nostru inserat în teza de doctorat și inserat aici, în paginile unui capitol anterior. Așa-zisul *nihilism* al poetului n-ar putea să vadă atâta revărsare de strălucire, frumusețe și lumină asupra lumii, dacă ar considera-o cu totul absurdă, destinată în integralitate neantului.

---

[550] Precum cel din 4 decembrie 1888, apărut în *Fântâna Blanduziei*. A se vedea M. Eminescu, *Opere*, XIII, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 330-331. Aici se exprimă Eminescu împotriva pesimismului lui Schopenhauer și vorbește despre „o goală și stearpă frazeologie” a lui Hegel, susținând că: „Literatura și artele sunt chemate [așa]dar să sanifice inteligențele de această boală psihologică a scepticismului”.

Nimicul este subsolul ontologic al universului pe care numai *raza* dumnezeiască îl susține întru ființă. Totodată, *neantul* îl formează patimile umane, născătoarele durerilor perpetue în această lume.

De aceea poetul nu este de acord nici cu *vanitatea* care speră la aplauze din partea oamenilor, pentru adâncimea cugetării.

Pentru că oamenii care nu au aceeași adâncime de cugetare nu pot să *aprecieze* ceea ce nu înțeleg și de aceea nu se cuvine a aștepta de la ei răsplătire. Iar „cel ce cultivă virtuțile pentru slava deșartă vădit este că și cunoștința o cultivă pentru slava deșartă”[551].

Portretul *bătrânului dascăl* prezintă, așadar, două trăsături esențiale: dezinteresul față de cele materiale și preocuparea de a dezlega tainele lumii prin operații matematice complexe:

Iar colo bătrânul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate
Și de frig la piept și-ncheie tremurând halatul vechi,
Își înfundă gâtu-n guler și bumbacul în urechi;
Uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic,

Căci sub fruntea-i viitorul și trecutul se încheagă,
Noaptea-adânc-a veciniciei el în șiruri o dezleagă;

---

[551] Sfântul Maxim Mărturisitorul, în *Filocalia*, vol. II, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1947, p. 93.

Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr
Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.

Obsesia numărului ne determină să considerăm că ar putea fi un filosof pitagoreic sau platonician (l-am și asemănat cu filosoful sceptic din *Memento mori*).

Având în vedere că dascălul acesta asumă, cum spuneam, trăsăturile unor personaje prefigurate în variante, precum „jidovul" sau Kant, perspectiva pe care el o *„încheagă"* privitor la începutul și sfârșitul universului este una sincretistă. Ea conține, după cu am arătat și altădată, multe elemente care aparțin cugetării creștine, dar și concepții străine de creștinism, între care inechivocă este cea a întoarcerii lumii *„în noaptea neființii"*.

Dascălul gândește *asistat* de razele „lunii", care îi insuflă puterea cugetării:

Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri,
Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri,
La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,
Pe când totul era lipsă de viață și voință,
Când nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns...
Când *pătruns de sine însuși* ***odihnea*** *cel nepătruns.*

Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar *nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.*
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,

Și *în sine împăcată stăpânea* ***eterna pace***!...

Dar deodat-*un punct* se mișcă...cel întâi și singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii...

De-atunci negura eternă se desface în fășii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci *și până astăzi* colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute
Și *în roiuri luminoase izvorând din infinit*,
Sunt *atrase în viață* de un *dor nemărginit*.

Faptul – binecunoscut – că Eminescu s-a inspirat, cu acest prilej, și dintr-un imn vedic (Rig-Veda, X, 129: *Imnul creațiunii*), nu înseamnă că în versurile de mai sus avem expusă o perspectivă *indiană* asupra genezei lumii. Din păcate, au existat comentatori ai textului eminescian care au insistat irațional de mult asupra acestui aspect.

Credem că, dacă poetul ar fi dorit cu adevărat să reproducă, în versurile sale, concepția cosmogonică vedică, atunci nu ar fi fost de nimic împiedicat să-l identifice pe dascăl cu un *înțelept indian*. Ceea ce Eminescu nu a făcut în niciuna dintre variantele poemului.

Suntem de acord cu G. Călinescu, că

„Eminescu a găsit în acest imn al creației [vedic] o sugestie mai puternică, însă atâta tot,

căci versurile lui cuprind imagini atât de adânc personale”...[552].

Dascălul este, însă, un personaj care încearcă să rezume/ să chintesențieze, întrucâtva, întreaga *înțelepciune a lumii*. Gândirea lui apelează la textele mai multor sisteme religioase și filosofice – așa cum va face Mircea Eliade mai târziu. Ba putem spune că, în mare măsură, optica lui nu este indiană (nici brahmană și nici budistă), ci poate fi subsumată *gândirii creștine*.

Faptul însuși de a începe relatarea cosmogenezei prin cuvintele: *„la-nceput”*, denotă impregnarea de perspectiva biblică.

Iar situația primordială evocată: *„la-nceput /.../ ființă nu era, nici neființă”* nu contrazice dogma ortodoxă.

Conceptele de *ființă* și *neființă* se pot referi la cele create. Și, întrucât ele nu erau, se poate spune că *„ființă nu era, nici neființă”*. Sau se pot referi la Dumnezeu, Creatorul lumii. Însă, întrucât acesta este *deasupra conceptelor*, iarăși se poate spune că *„ființă nu era, nici neființă”*.

Motivul pentru care Eminescu a preluat idei din imnul vedic este acela că, acolo, relatarea în termeni poetici începe *mai înainte* de a veni întru ființă lumea. *Sfânta Scriptură* începe de la momentul creării pământului, de către Dumnezeu – ca centru al universului. Însă nu spune nimic despre *starea de dinaintea* adu-

---

[552] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, Ed. Hyperion, Chișinău, 1993, p. 98.

cerii acestuia la existență, ci doar se poate deduce despre Creator că este Atotputernic și Atotbun.

Revelația lui Dumnezeu este treptată în *Sfânta Scriptură*[553]. Din *Vechiul Testament* aflăm, pe rând, numeroase atribute și numiri ale lui Dumnezeu, cât și faptul că El a făcut lumea *din nimic/ din neființă* (Înț. lui Sol. 11, 17: „a toată putearnica Ta mână, care și lumea au zidit *den lucru fără de chip* [din ceea ce nu există][554]"; II Macab. 7, 28: „Rogu-te, fiiule, căutând la ceriu și la pământ și ceale dentru eale toate văzându-le, să cunoști că, *de unde n-au fost* le-au făcut pre eale Dumnezău" – *cf. Biblia 1688*)[555].

Abia în *Noul Testament* ni se revelează faptul că: „De-nceput [la-nceput] era Cuvântul și Cuvântul era cătră Dumnezău și Dumnezău era Cuvântul. [...] Toate pren El s-au făcut; și fără de El [nu] s-au făcut niceuna [din cele] carea s-au făcut" (In. 1, 1-3, *Biblia 1688*). Iar Cuvântul lui Dumnezeu a făcut lumea *la-nceput* și El este „Domnul păcii" (Is. 9, 5, *Biblia 1688*) care apoi S-a născut Prunc în iesle. De asemenea, conform definițiilor apofatice ale Sfinților Părinți ai Bisericii,

---

[553] Mulțumesc soțului meu, Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș pentru explicațiile pe care ni le-a oferit în acest sens.

[554] LXX: ἐξ ἀμόρφου/ *din amorf.* VUL: *ex materia invisa/ din materie nevăzută [invizibilă]* (Înț. lui Sol. 11, 18). Poate de aceea Părintele Sofronie de la Essex a spus că *nimicul* este *materia/ materialul* din care creează Dumnezeu.

[555] Spune și Neagoe Basarab: „Și să foarte cuvinte să-L slăvești și să-L mărești neîncetat, cu glas necurmat și cu cântări nepărăsite [pe Dumnezeu], ca pre Cela ce ne-au făcut și ne-au scos din-tuneric la lumină și *den neființă în ființă* (s. n.)", *cf. Învățăturile lui Neagoe Basarab*..., op. cit., p. 125.

despre Dumnezeu, în mod corect și concret, nu se poate spune că este nici *ființă,* nici *neființă,* nici că *este,* nici că *nu este*:

> „«El este *ființă* și *non-ființă*, este pretutindeni și nicăieri; are nenumărate nume și nu poate fi numit; este în permanentă mișcare și totodată nemișcat; *este absolut totul și nimic din ceea ce este*» [Sfântul Dionisie Areopagitul].
>
> În fața acestei relități, concepte ca «ființă» sau «Dumnezeu» – acesta din urmă luat în sensul filosofic de Cauză primară – își pierd semnificația, căci Dumnezeul Scripturii este «mai presus de ființă» (ὑπερούσιος) și mai-mult-decât-Dumnezeu (ὑπέρθεος). Supraființimea Sa, la rândul său, nu poate fi asimilată unei ființe sui generis, căci Dumnezeu ar fi transcendent acestei supraființialități (αὐτοῦ τοῦ ὑπερουσίου αὐθυπερουσίως ἀπείρως ὑπερέχων) [«fiind infinit transcendent supraființialității ca fiind transcendența în sine»]); Ființa dumnezeiască este absolut unică și inexprimabilă”[556].

---

[556] John Meyendorff, *O introducere în studiul vieții și operei Sfântului Grigorie Palama*, traducere din limba franceză de Măriuca și Adrian Alexandrescu, studiu introductiv și traducere din limba greacă de Marius Portaru, Ed. Nemira, București, 2014, p. 399.

Iar Sfântul Maxim Mărturisitorul (exegetul operei Sfântului Dionisie Areopagitul), afirmă: „Cel ce vrea să cunoască pe Dumnezeu în mod afirmativ din afirmări face Cuvântul *trup*, neputând să cunoască pe Dumnezeu drept cauză din altă parte decât din cele văzute și pipăite. Iar cel ce vrea să-L cunoască în mod negativ prin negații face Cuvântul *duh*, cunoscând cum se cuvinte pe *Cel supranecunoscut,* ca pe Cel ce era la

Definiții pe care Eminescu este foarte probabil să le fi cunoscut.

Astfel încât afirmația că *„la-nceput /…/ ființă nu era, nici neființă”* poate fi acceptată ca ortodoxă, acest *la-nceput* putând fi înțeles și în manieră ioaneică, ca indicând nu începutul timpului și al lumii, ca în geneza vechi-testamentară, ci, de fapt, pe Cel care era *mai înainte de început*, de începutul lumii.

Atunci era doar *„cel nepătruns”*, *„eterna pace”*, iar cele ce încă nu erau *în-ființate* nu au putut fi martore la ceea ce era atunci sau la aducerea lor întru ființă: *„N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă /…/ nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază”*.

Atunci *„nu s-ascundea nimic”* – pentru că nu era decât Dumnezeu și nu avea, încă, căreia dintre creaturi să îi fie *cunoscut* sau *necunoscut* –, *„deși tot era ascuns”*: universul în întregime era *ascuns* în Dumnezeu, în planul Său de a crea lumea sau El era *ascuns* față de cele ce aveau să fie.

„Cel nepătruns” – pe care niciun ochi îngeresc sau omenesc nu-L poate cunoaște în esența Sa – era *„pătruns de sine însuși”* și *„eterna pace”* era *„în sine împăcată”*.

Sau, așa cum precizează dogmaticile creștine: Dumnezeu *Își era suficient Sieși*, fiind Absolutul absolut desăvârșit.

Verbele asociate acestor definiții sunt, de asemenea, întru totul ortodoxe: *„odihnea”* și *„stăpânea”*

început Dumnezeu și era la Dumnezeu, dar nu din ceva din cele ce pot fi cunoscute”, *cf. Filocalia*, vol. II, op. cit., p. 181.

(*„pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns /…/ în sine împăcată stăpânea eterna pace”*).

Despre *odihna* lui Dumnezeu ni se vorbește în *Scriptură*: *„și odihni Dumnezău a șaptea zi de toate faptele* [creațiile] *Lui* [pe] *care* [le-]*au făcut”* (Fac. 2, 2, *Biblia 1688*).

Se poate spune, însă, și că *cel nepătruns*, care *odihnea*, reprezintă o exprimare alegorică pentru a denumi *repaosul* sau *neființa* de care, la un moment dat, i se făcuse sete și Luceafărului (*„Mi-e sete de repaos”*), pentru că, într-un poem publicat postum, *Ca o făclie*, aflăm aceste versuri pline de dramatism (și care readuc în actualitate jelania lui Iov, cap. 3, având legătură cu tema *deșertăciunilor*):

„Ferice de aceia ce n-au mai fost să fie,/ Din leagănul cărora nu s'a durat sicrie /…/ De-a pururi pe atâția câți fură cu putință:/ Numele lor e nimeni, nimic a lor ființă./ Ei dorm cum doarme-un chaos pătruns de sine însuși,/ Ca cel ce' n visu-i plânge, dar nu-și aude plânsu-și”…[557].

Însă nici această interpretare nu neagă viziunea creștină, cu care nu vine în contradicție afirmația că, înainte de a fi aduse întru ființă cele ce sunt, era o *„lipsă de viață și voință”* care nu poate fi precizată conceptual prea bine, neputând fi numită nici *„ființă”*, dar nici *„neființă”*, ca și cum ar fi existat ceva care s-ar fi numit *neființa*. Pe de altă parte, nu este neapărat ca semnificația *haosului pătruns de sine însuși*, care se

---

[557] M. Eminescu, *Opere*, IV, ed. Perpessicius, p. 387. Fragmentul interferează ideatic foarte mult cu o variantă a *Scrisorii I*.

regăsește în poemul *La o făclie*, să fi fost reprodusă întocmai în varianta finală a *Scrisorii I*. Astfel de alternanțe ale semnificațiilor nu sunt neobișnuite pentru opera lui Eminescu.

Călinescu remarca și el *contradicția* semnificațiilor aceluiași concept în variante. În opinia sa:

> „*«cel nepătruns»*, interminabil, este aci Demiurgos:
>
> *«Căci unul erau toate și totul era una,*
> *De plânge Demiurgos, doar el aude plânsu-și...»*
>
> aci antiteza lui, Chaosul:
>
> *«Pe atunci domnea doar unul când tot era repaos,*
> *O umbră a neființii căreia îi zicem Chaos»*”[558].

Chiar Negoițescu – care a asociat cele două semnificații pe care Călinescu le considera *inasociabile* și care admira cele două versuri din poemul *Ca o făclie* rămas în manuscris (*„Ei dorm cum doarme-un chaos pătruns de sine însuși,/ Ca cel ce'n visu-i plânge, dar nu-și aude plânsu-și”*), în detrimentul expresiei finale din *Scrisoarea I* – aprecia că versul „*«Când pătruns de sine*

---

[558] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, op. cit., p. 100-101.

însuși odihnea cel nepătruns» e mai abstract, mai gândit, mai concentrat teoretic”[559], față de variantele în ciornă.

El nu considera aceasta a fi un beneficiu pentru poezie, însă afirmația sa[560] se întâlnește întrucâtva cu

---

[559] Ion Negoițescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 25.

[560] De altfel, considerăm că Negoițescu ajunge cu speculația mult prea departe, asociind versuri disparate din bucăți poetice manuscrise care nu reprezintă decât *avântări* lirice și ideatice ale poetului, fără a fi închegate într-o structură compactă/ finală. Negoițescu *admiră* versuri rupte cu totul din context, nedesăvârșite ca perspectivă poetică, pe care le *singularizează* într-un mod nepermis pentru o exegeză obiectivă, și din care el *deduce* întregul proces vizionar eminescian.

Astfel, de la versul *„Ca cel ce'n visu-i plânge, dar nu-și aude plânsu-și”*, din poemul postum *Ca o făclie*, asociat cu *„De plânge Demiurgos, doar el aude plânsu-și”*, dintr-o variantă manuscrisă a *Scrisorii I*, Negoițescu sare la concluzia că „plânsul intern al cosmosului poate fi socotit un fel de fenomen originar al poeziei lui Eminescu” (p. 24), ceea ce reprezintă o extrapolare de nesusținut prin semnificația și importanța versurilor în ansamblul poeziei eminesciene, dar care devine o idee căreia criticul îi conferă o *amploare* cu totul exagerată în eseul său, ajungând să fie *pivotul* întregii sale perspective asupra liricii lui Eminescu: „Un cosmos, ce ascunde în sine plânsul demiurgului care l-a creat, nu poate fi el însuși decât plângere și de aceea îngerii-stele plutesc în propriul lor plâns [?!], în undele de lacrimi amare de lacrimi ale azurului, sau descind, oglindindu-se și pătrunzând adânc în *marea de amar* a naturii terestre”...etc., încât „poezia se naște din viziunea acestui somn înecat de plâns” (p. 110).

Considerăm că poziția lui Călinescu este mai echilibrată în acest punct, acesta observând *tatonările* poetice ale lui Eminescu din caietele sale și neputând – așa cum este logic – să-i acorde vreuneia dintre ele valoare de *imagine dominantă* în opera eminesciană.

Impresia noastră generală este că Negoițescu a încercat să suprapună, în mod forțat, *sentimentul negativ* al poeziei germane, al ereziilor gnostice și al „misticii” oculte peste fiorul poetic eminescian, care are alți germeni și alte resurse. Credem că *patosul tristeții* din poezia germană l-a pătruns mai mult pe Negoițescu decât pe Eminescu și la fel

opinia noastră, aceea că formularea din *Scrisoarea I* se poate să fi căpătat o altă semnificație, în funcție de context – care e sensibil diferit decât cel al poemului *Ca o făclie*, chiar dacă au un izvor comun.

Stăpânirea Păcii eterne seamănă, însă, cu cea a lunii, *„stăpân-a mării”* lumești: *„deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții”*.

Această *„eternă pace”* ar putea fi un corespondent al *„eternei mile”* Care S-a născut în iesle, din poemul *Dumnezeu și om*: *„adevărul”* născut *„în tavernă”* și *„în umilință”*. Un psalm, în traducerea lui Dosoftei, zice:

> „A Tale sânt ceriurile și al Tău iaste pământul, lumea și plinul ei [...]. *Mila și Adevara* vor nainte mearge înnaintea feații Tale” (Ps. 88. 12,15, *Psaltirea de-nțăles*).

Despre această *„eternă milă”*, în *Rugăciunea unui dac* se spune: *„El este moartea morții și învierea vieții!/ Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei,/ Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei”*.

Ne întrebăm, deci, dacă nu cumva *„eterna milă”* este și *„eterna pace”*. Și tindem să credem că da. Căci tot El este și „Domnul păcii” (Is. 9, 5, *Biblia 1688*).

Am citat altădată observația lui Mihai Rădulescu, aceea că *neființa* însăși este un termen care aparține lui Antim Ivireanul și limbii bisericești. Adăugăm aici și opinia lui Ion Rotaru – în contextul discuției despre

---

teoriile cosmogonice sau cosmice ale ereticilor valentinieni și ale lui Paracelsus l-au influențat mai degrabă pe el decât pe poet.

textul genezei în *Palia de la Orăștie* și *Biblia de la București* –, că „realizarea fiorului cosmogonic, în *Scrisoarea I*” nu s-a putut face

> „decât prin apelul la sonoritățile atât de specifice, ample și solemn evocatoare la modul profetic, ale textului biblic, la cuvintele vechi, cuprinzătoare de abstracțiuni poetice care impun emoții înalte: *început*, *ființă*, *neființă*, *duh*, *ape*, *cer*, *întuneric*, *lumină*, *viață*, *voință*, *mare*, *pământ* ș. a. m. d.”[561].

Am arătat și noi, în repetate rânduri, faptul că versul *„Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?”* nu reprezintă decât o interogație retorică, *„prăpastie”* și *„genune”* având, aici, semnificația din psalmii lui Dosoftei, aceea de *abis de ape* sau *„noian de apă”*:

> „La-nceput feace Dumnădzău ceriul și pământul. Iară pământul era nevădzut și netocmit și-ntunearec dzăcea deasupra ***prăpăștii*** [abisului oceanic] și Duhul lui Dumnădzău Să purta deasupra apei”[562];

---

[561] Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române. Vol. I. De la origini până la Epoca Luminilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Porto-Franco, Galați, 1994, p. 115.

[562] Dosoftei, *Paremiile preste an (Iași 1683)*, ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012, p. 105.

„Încongiuratu-m-au ***prăpastea*** [marea], mormânt chitul îm[i] fu”[563];

Domnul adună „ca-n foale apele mării, puind în vistearele ***prăpăștii***” (Ps. 32, 7, *Psaltirea de-nțăles*);

„Vădzură-Te apele, Dumnedzău[le], vădzură-Te apele și să-mfricoșară, spăimântară-să ***prăpăștile***, cu mulțime de sunete de ape” (Ps. 76, 15-16, *Psaltirea de-nțăles*);

„Carii deștind [coboară] în mare în corabii, făcând lucrare într-ape multe, aceia vădzură lucrurile Domnului și miratele [minunile] Lui în ***genune***” (Ps. 106, 23-24, *Psaltirea de-nțăles*);

„Preste luciu de ***genune****/ Trec corăbii cu minune”* (Ps. 103, 109-110, *Psaltirea în versuri*).

Dosoftei a găsit, pentru psalmii versificați, atât *prăpastia*, cât mai ales un corespondent genial, *genunea*, pentru a denumi adâncul/ abisul mării, care altfel, în româna veche, era tradus printr-o sintagmă care nu suna deloc bine: *fără-fundul*[564]. Astfel, el însuși

---

În *Biblia 1688*: „De-nceput au făcut Dumnezău ceriul și pământul. Iară pământul era nevăzut și netocmit. Și întunearec zăcea deasupra preste ***cel fără de fund***, și Duhul lui Dumnezău Să purta deasupra apei” (Fac. 1, 1-3).

[563] Dosoftei*, Paremiile preste an (Iași 1683)*, op. cit. supra, p. 236.

[564] Spre exemplu, la Coresi, Cuvântul Domnului „adună ca foalele apele măriei, puni în ascuns *fără-fundure”* (Ps. 32, 7), *cf.* Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*, op. cit., p. 143.

Dosoftei a schimbat pe *fără-fundure* cu *prăpăștii*, pentru că încă din *Psaltirea de-nțăles* avea această tendință, de a elimina locuțiunile sau

a realizat această conversie terminologică, trecând de la simpla traducere a *Psaltirii* la versificarea ei: „Toate câte vru Domnul feace în ceriu și pre pământ, în mări și prin toate ***fărăfundurile***” (Ps. 134, 6, *Psaltirea de-nțăles*)[565] a devenit *„Toate ce vru Domnul a le face,/ Pre pământ și-n cer, le-au fapt cu pace/ În mări și pre ape la toată **genunea**”*... (Ps. 134, 9-13, *Psaltirea în versuri*).

Deși era familiar cu opera lui Dosoftei, Gáldi oferă următoarea interpretare:

> „«*Fu* prăpastie? genune? *Fu noian întins de* apă?» corespunde perfect celor trei principale teorii cosmogonice ale grecilor antici: la Anaximandru apare *infinitul*, numit ἄπειρον (*cf. prăpastia*); la Anaxagoras găsim *genunea*, adică materia eternă și inertă, animată doar de intervenția spiritului, iar Thales considera *apa* ca materia cosmosului”[566].

Cu toate că nu se poate nega faptul că Eminescu ar fi putut cunoaște teoriile amintite mai sus, credem că *prăpastia* și *genunea* denumesc și la Eminescu ceea

---

sintagmele limbii române *brudii* prin termeni care să precizeze riguros conceptele.

[565] Dosoftei traduce aici ca și Coresi: „Toate câte vru Domnul feace în ceriu și în pământ, în mări și în toate *fără-fundurele*” (Ps. 134, 6), *cf.* Coresi, op. cit. supra, p. 553-554.

Numai că Dosoftei, conform tendinței sale, a transformat locuțiunea *fără-fundurele* în substantiv: *fărăfundurile*. Ulterior, în *Psaltirea în versuri*, l-a înlocuit cu totul prin *genune*.

[566] L. Gáldi, op. cit., p. 305.

ce înseamnă la Dosoftei, iar nu *apeironul* sau „materia eternă și inertă”.

Și e important să ne oprim puțin aici, pentru că *materia eternă* de care amintește Gáldi este o concepție proprie brahmanismului sau religiei eline, însă tocmai această concepție nu apare în versurile lui Eminescu, unde se spune inechivoc că, *la-nceput*, nu a existat *nimic*, nici *ființă*, nici *neființă*, deci nu a existat o materie care să fie *co-eternă* cu Dumnezeu, din care Acesta să creeze lumea, ca în religiile păgâne.

Răspunsul la întrebarea dacă, *la-nceput*, a existat cumva *prăpastie/ genune/ noian de apă* este: *„N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă”*.

Aici nu e vorba de *mintea* lui Dumnezeu, ci de *minte* din *lume* care să vadă creația. Lume care nu era încă adusă întru ființă.

Așa încât *interogația retorică* poartă în sine mai degrabă un răspuns negativ: n-a existat o *materie co-eternă* cu Dumnezeu. Cei care susțin aceasta *n-au fost de față* la crearea lumii ca să poată spune cum s-a petrecut, astfel că nu sunt credibili. Încât putem concepe ideea că dascălul, cu rațiunea sa, respinge mitologiile care propuneau existența unui abis de apă *din veșnicie*.

Scriptura vorbește despre acest abis de apă, dar nu ca materie *eternă*, ci ca fiind oceanul care acoperea pământul primordial, ambii fiind creați de Dumnezeu *din neființă*.

Despre această creație a pământului *„deodată”*, fără să fi existat altceva mai înainte, vorbesc și versurile

lui Eminescu: *„Dar deodat-un punct se mișcă...cel* ***întâi și singur****”*.

Vom arăta imediat de ce considerăm că acest *punct* este *pământul*.

Am încercat de mai multă vreme să ne explicăm această enigmă din versurile poemului. Inițial, am crezut că această viziune, a *punctului* care se naște în cosmos și devine *Tatăl*, contravine concepției creștine. Ulterior, am expus această ipoteză:

> *„punctul de mișcare* ce se naște primul în univers, *mult mai slab ca boaba spumii*, nu este altceva decât pământul observat de la distanța *demiurgică* (utilizez un termen iubit de critică), dacă ne amintim că: *Pământul departe-ntr-un punct s-a contrage/ Căci lumi de departe în puncte se schimb* (*În vremi de mult trecute*).
>
> Centralitatea (și prioritatea) terestră în univers reprezintă o concepție biblic-ancestrală – primul capitol al *Genezei* se concentrează asupra lui și inclusiv crearea *luminătorilor*/ aștrilor cerești (concepuți în ziua a patra, spre deosebire de pământ care este creat în ziua întâi) se face pentru a-l lumina pe el.
>
> Acest *punct /.../ mult mai slab ca boaba spumii* este *stăpânul fără margini peste marginile lumii*, pentru că Eminescu îl proiectează ca pe un *germene* al universului, din care va încolți viața.

Versul *Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl*, interpretat mereu din prisma unei analize *moderniste* a poeziei, reprezintă, credem, o ipostaziere alegorică a *genezei omului*.

El, omul, are *mumă* haosul, fiind creat *din nimic* (ex nihilo), precum întreg universul (II Mac. 7, 28: «la cer și la pământ căutând și văzând toate cele ce sunt într-însele, să cunoști că *din ce n-au fost* le-a făcut pe ele Dumnezeu și pe neamul omenesc așijderea l-a făcut»[567]) și are drept *Tată* pământul, pentru că este zidit din pământ sau țărână (Fac. 2, 7: «luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om»; 3, 19: «pământ ești și în pământ te vei întoarce»[568]) – faptul că e scris cu majusculă reprezintă o reverberare hiperbolic-retorică a lui *omnia vanitas*, în care consistă tema *Scrisorii I*: omul alcătuit *din nimic* și din *țărână*, din *pulbere* și din *haos* – sau majuscula subliniază o concepție *particulară* a dascălului, pentru care *Tatăl* e *pământul*.

Sunt asertiuni scripturale binecunoscute (mă refer la crearea omului *din nimic* și, respectiv, din lut), pe care Eminescu le-a citit sub zeci și sute de forme în cărțile și manuscrisele vechi

---

[567] Și în *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, manuscris cumpărat de Eminescu, citim că Dumnezeu este „Cela ce au lucrat lucrarea aceasta *den ce n-au fost* (s. n.)”, vezi ms. rom. B. A. R. 2769, f. 137v.

[568] Eminescu le reproduce, spre exemplu, în poemul *Despărțire*: *Și când se va întoarce pământul în pământ /…/ Cântări tânguitoare prin zidurile reci/ Cerși-vor pentru mine repaosul de veci; /…/ Răsar-o vijelie din margini de pământ,/ Dând pulberea-mi țărânii…*

românești (și, poate, nu numai acolo, dar în primul rând acolo)”[569].

Altădată, având în vedere că acest *punct* este numit *Tatăl*, cu majusculă (*„Iată-l/ Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl”*), am presupus chiar o interferență cu perspectiva teologică a lui Dante împrumutată din teologia lui Toma d’Aquino[570]. Ceea ce nu ar fi deloc lipsit de sens.

Credem însă că am avut mai multă dreptate în explicația de mai devreme, pentru că am găsit o referință în acest sens într-o carte pe care Eminescu o citise și care e *Dogmatica* Sfântului Ioan Damaschin:

> „Unii spun că pământul este sferic, iar alții că este conic. El este cu mult mai mic decât cerul, *ca un punct* spânzurat în mijlocul acestuia. El va trece și se va schimba”[571].

Iar *chaosul* poate fi socotit sinonim cu *nimicul* (deși în cosmogoniile eline era o materie amorfă primordială și eternă, nu era *neființă*), tocmai pentru că Eminescu îl utilizează și altădată cu acest sens, și anume când Luceafărul cere dezlegarea de nemurire: *„Din chaos, Doamne,-am apărut/ Și m-aș întoarce-n*

---

[569] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 285-286.

[570] A se vedea articolul nostru de aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2013/10/17/din-nou-despre-scrisoarea-i/.

[571] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, op. cit., p. 66.

chaos.../ Și din repaos m-am născut,/ Mi-e sete de repaos”.

Așa încât *„din chaos face mumă, iară el devine Tatăl”* se poate interpreta foarte bine așa cum am făcut-o în cartea amintită.

„Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,/ E stăpânul fără margini peste marginile lumii...”: e *stăpân* peste *marginile lumii* pentru că pă-mântul a fost *prima creație* din universul material. În *Sfânta Scriptură* ni se spune că „la început”, Dumnezeu a făcut „cerul și pământul” (Fac. 1, 1). Sfinții Părinți consideră că „cerul” denumește puterile spirituale, îngerești.

Astfel că întâia creație *materială* a lui Dumnezeu este *pământul acoperit de ape*. Acesta forma, la început, *întreg universul*.

Acesta credem că este motivul pentru care versul eminescian susține că acest *punct*, pământul, se întindea *„peste marginile lumii”*.

Totodată, acest *stăpân „fără margini peste marginile lumii”* este... *„mult mai slab ca boaba spumii”*.

Și aici aflăm din nou explicații plauzibile în *Scriptură* și în literatura noastră veche:

> „Căci ca plecarea den cumpene iaste toată lumea înaintea Ta și *ca picătura de roao* cea de dimineață ce să pogoară pre pământ” (Înț. lui Sol. 11, 23, *Biblia 1688*).

„Pentru a lumii aceștiia în dumnădzăiasca privală câtințe, frumos arată Avgustin: «Mai mică iaste (dzice) toată lumea în privința [privirea/ în fața] lui Dumnădzău, *decât picătura înaintea mării*»”[572].

„Mult mai slab ca boaba spumii”...

În compunerea poetică a lui Miron Costin: *„Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere?/ Spuma mării și nor suptŭ cer trecătoriŭ”*...(*Viiața lumii*).

Puțin mai devreme, Eminescu vorbise despre cei care *„neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită”*, iar Miron Costin scrisese și el, mai demult, despre omul *„ca o spumă plutitoare”* (*Viiața lumii*).

Pământul primordial, *stăpân „peste marginile lumii”*, este *„mult mai slab ca boaba spumii”* în fața Creatorului său.

Mai departe:

De-atunci negura eternă se desface în fâșii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute
Și în roiuri luminoase izvorând din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.

Așa cum precizam și altădată, *ordinea* în care se prezintă venirea lumii întru ființă este biblică: *„De*

[572] Dimitrie Cantemir, *Divanul*..., ed. cit., p. 121.

atunci răsare lumea, lună, soare și stihii”. Scriptura afirmă că Dumnezeu a creat pământul în ziua întâi (Fac. 1, 1-2), în vreme ce aștrii cerești (*„lună, soare”*) au fost aduși la existență în ziua a patra (Fac. 1, 14-19).

„Cărările necunoscute” pe care vin lumile *„din sure văi de chaos”* sunt *căile necunoscute* ale lui Dumnezeu:

> „Pentru că nu-s sfaturile Meale ca sfaturile voastre, nici căile Meale ca căile voastre, zice Domnul. Ce în ce chip iaste depărtat ceriul de pământ, așa e depărtată calea Mea de către căile voastre și cugetele voastre de la cugetul Mieu” (Is. 55, 8-9, *Biblia 1688*).

> „O, adâncime de bogăție și de înțelepciune și de înțelegere a lui Dumnezău! Câtu-s de necercetate judecățile Lui și de neurmate *căile Lui*” (Rom. 11, 33, *Biblia 1688*).

Modul în care Dumnezeu a adus toate *de la neființă la ființă* și a făcut ca *„negura eternă”* și *„surele văi de chaos”* să se plasticizeze și să devină *„roiuri luminoase”* de lumi este cu totul necunoscut creaturilor Sale.

> „Pentru că cine au cunoscut gândul Domnului? Sau cine sveatnic [sfetnic] Lui s-au făcut?” (Rom. 11, 34, *Biblia 1688*).

Scriptura sugerează, omenește vorbind, doar un *sfat* între persoanele Sfintei Treimi, mai înainte de veci, spunând despre Hristos:

> „Căce Copil s-au născut noao, Fiiu și să deade noao, Căruia domnia să făcu preste umărul Lui, și să cheamă numele Lui: «*Al marelui sfat Înger, minunat Sfeatnic*, Dumnezău tare, biruitoriu, Domnu[l] păcii, Părintele veacului celui viitoriu»" (Is. 9, 6, *Biblia 1688*).

Această taină a zidirii lumii este a Lui: *„N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă /…/ Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază"*.

„Dorul nemărginit" care *atrage în viață* lumile – pe lângă faptul că este o metaforă sublimă – credem că Îl indică în mod tainic pe Dumnezeu.

Spuneam altădată că, în dialectul muntenesc, *dor* avea mai degrabă semnificația de *durere* și nu pe cea de *dorință*[573]. Cu sensul din urmă îl utiliza însă Dosoftei, în *Psaltirea de-nțăles*:

> „Doamne, cu puterea Ta să va veseli împăratul […]. *Dorul* inemii lui, dat-ai lui" (Ps. 20, 2-3);
>
> „Doamne, naintea Ta [este] tot *dorul* mieu" (Ps. 37, 9);

---

573 A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Piciorуș, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 321-324, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

„Fericitu-i cel ce-ș[i] va împlea *dorul* său” (Ps. 126, 6);

„Nu mă pridădi, Doamne, de la *dorul* mieu” (Ps. 139, 9).

Biblia 1688 folosește termenul „pohtă/ poftă”, în toate aceste cazuri, în locul *dorului*. Încât putem spune că e foarte probabil ca Dosoftei să-i fi transmis *dorul* poetic lui Eminescu.

Versurile următoare ale poemului nu par să aparțină *dascălului*, deși această *distanțare* nu este semnalată grafic:

Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușunoaie de furnici;
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;

Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată.

Precum pulberea se joacă în *imperiul unei raze*,
Mii de fire viorie ce *cu raza încetează*,
Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă,
Avem clipa, *avem raza*, care tot mai ține încă...

Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric,
Căci e vis al neființei universul cel himeric...

În opinia noastră, deși poetul nu a făcut o *pauză* prin care să indice că aici avem de-a face cu un comentariu al său, intercalat între episoadele care prezintă cosmogeneza și eshatologia, în viziunea dascălului, totuși, schimbarea tonului și a persoanei verbelor (care sunt acum la întâi plural: *„noi copii ai lumii mici/ Facem"*, *„ne succedem"*, *„ne credem"*, *„ne-nvârtim"* etc.) ne determină să opinăm că acestea nu sunt considerațiile filosofului. Cu atât mai mult cu cât ele se înscriu în aceeși diatribă împotriva *deșertăciunii*, care-i aparține poetului.

Referința la *„microscopice popoare, regi, oșteni și învățați"* este în legătură cu reflecția inițială a poetului, care vedea destinele umane stăpânite de *raza lunii* și de *geniul morții*.

Raza apare din nou, ca cea care *susține lumile întru ființă*. Pare a fi o simplă...*rază*, dar, în același timp, pentru univers, ea este *un imperiu de lumină*, în interiorul căreia întreaga lume este ca jocul unor fire de praf (*„precum pulberea se joacă în imperiul unei raze"*).

Prin urmare, *raza* nu doar că aprinde *lumile gândirii*, dar aduce și susține în existență *universul propriu-zis*.

Într-o ciornă pregătitoare a poemului, Eminescu scria aceste versuri:

Lumea –un cămătar mai este, ce-o râzândă mască poartă
Ca să ’nșele pe or și cine – ***Dumnezeul cel proscris***

Își retrage-a sale raze dintr-o lume nomolită*
Ei gândesc că el nu este. Ghiara rece și cumplită
A demonilor n’o simte nimeni, nimeni apăsând
Demonul deșertăciunii, al mărirei, al averei,
Demonul crud și [i]ronic al minciunei ș’a ’nșelării
În fie care din oameni mânile-și freacă râzând[574].

Pentru ca, în varianta finală, să spună: *„Avem clipa, avem* ***raza****, care tot mai ține încă.../ Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric”*...

Mai sus, *retragerea razei* dumnezeiești avea drept consecință *necredința* și *păcatele* tot mai grele, pe când aici este vorba de o *stingere* care, dacă s-ar petrece, ar duce la pieirea *umbrei* care este lumea (*„Fum și umbră sunt toate, visuri și părere” – Viiața lumii*).

Despre versul *„Căci e vis al neființii universul cel himeric”* am mai discutat și am explicat că nu există aici nicio neconcordanță cu gândirea ortodoxă, pentru care viața este *vis* și *părere*, *umbră* și *fum*, în acord cu ceea ce spune *Scriptura*.

Despre *cerul–fum* și oamenii care se vor destrăma tot ca un fum, se vorbește în Is. 51, 6:

> „Rădicați la ceriu ochii voștri și priviți la pământ jos, căce ceriul *ca fumul* s-au întărit și

---

[574] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 180.

pământul ca o haină se va învechi; și ceia ce locuiesc [pământul] ca aceastea vor muri [ca fumul și ca haina veche], și Mântuitoriul Mieu în veac va fi și direptatea Mea nu va lipsi" (*Biblia 1688*).

Dar și în *Cartea românească de învățătură* a Sfântului Varlaam este scris astfel:

„Că a nimică altă nu să asamănă isprăvile noastre într-această lume, numai *fumului*. Și nu numai isprăvile noastre, ce și dzilele și a[n]ii și viața noastră, toate *ca un fum* trec"[575].

„Că și Avraam ce s-au mărturisit că iaste țărână și cenușe împotrivă lui Dumnedzău și Iov ca nește tină dzice că ne-au făcut [Dumnezeu] și *ca nește prah* ne întoarce"[576].

Și în *Învățăturile* lui Neagoe Basarab:

„Acum, trupule și sufletul mieu, toată slava lumii aceștiia o am lăsat și mărețele și trufiia noastră o am părăsit și să răsipiră de la noi *ca un fum*"[577].

Ne gândim dacă nu cumva aceste metafore biblice, care s-au transmis și literaturii noastre vechi, i-

---

575 Varlaam, *Opere*, ed. cit., p. 148.
576 Idem, p. 233.
577 *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, op. cit., p. 342.

ar fi putut sugera lui Eminescu imaginea *pulberii* care *„se joacă în imperiul unei raze”*.

În alt poem, Eminescu scrie chiar că *„viața-i fum”* (*În căutarea Șeherezadei*).

Universul himeric este universul celor care sunt *robi „la același șir de patimi”*. Ne amintim că ochii Luceafărului, atunci când dorea dezlegarea de nemurire și scufundarea în lumea celor deșarte, luceau *„himeric,/ Ca două patimi”*... .

Așa încât nu e nimic contradictoriu în faptul că *„universul cel himeric”*, adică *universul patimilor*, este *„vis al neființii”*. Pentru că *patima/ răul* este pecetea neființei asupra omului, în cuvintele Sfinților Părinți, poate fi numită și *„vis al neființii”*.

La fel se poate înțelege și cugetarea Cezarului: *„Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi”* (*Împărat și proletar*).

Sau următoarele strofe din *Rime alegorice*:

Ce-i lumea asta mă întreb acuma:
Au nebunit-au, sau domnește ciuma?
De-acopăr moartea, ranele hidoase
Cu râs, cu-amorul, cu beții, cu gluma?

„Ba nu – răspunse-atunci Șeherezade –
Nu, nu îi vezi așa precum se cade;
Viața lor un vis al morții este,
Azi pradă ei, iar mâni ea o să-i prade.

Ce afli-n lume? mii de generații.

Popoare mândre sau obscure nații
Demult pieriră și pe-a lor cenușă
Trăiește...cine?...ei! Înmormântații”.

„Ce este viitorul? Trecutul cel întors/ E șirul cel de patimi cel pururea retors” (*Ca o făclie...*).

„La același șir de patimi deopotrivă fiind robi”... (*Scrisoarea I*).

Neființa naște patimile degradante, dezumanizante și ele sunt o *moarte eternă*.

De aceea: *„Te obosește/ Eterna alergare”* (*Împărat și proletar*): eterna alergare a acelorași împătimiri omenești după aceleași deșertăciuni lumești. *„Ș-un gând te-ademenește:/ Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi”*: aici nu e un gând constant sau o *certitudine*, ci un gând...*ademenitor*.

Când știi că visu-acesta cu moartea se sfârșește,
***Că-n urmă-ți rămân toate astfel cum sunt**, de dregi*
Oricât ai drege-n lume – atunci te obosește
Eterna alergare...*ș-un gând te-ademenește*:
Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.

(*Împărat și proletar*)

Chiar dacă cineva vrea să accepte că acest gând *ademenitor* este *profund sceptic* și că l-ar fi ispitit chiar pe poet, trebuie totuși să recunoască faptul că Emi-

nescu nu l-a enunțat niciodată ca pe o certitudine a sa, ca pe o cugetare *personală* cu valoare de adevăr în care ar fi crezut necondiționat, ci întotdeauna l-a remis unor personaje, precum cezarul sau dascălul din *Scrisoarea I*.

Scepticismul poetului nu reprezenta o *filosofie de viață* cinică, stoică sau schopenhaueriană, așa cum s-a afirmat în repetate rânduri, ci a fost provocat și permanent alimentat de situații existențiale concrete și de faptul că *zelul* său s-a lovit întotdeauna de inerția, oportunismul și caracterul meschin al celor care-l înconjurau[578].

Gherea a dezvoltat, de aici, teoria *decepționismului*, însă, atât Maiorescu, cât și Gherea *au exagerat* în mod nefast în caracterizările lor: unul l-a înfățișat ca pe un idealist rupt de realitate care *se complăcea* în mizerie, iar celălalt ca pe nefericit exclusiv *din cauza* mediului și a condițiilor existențiale.

Adevărul este că Eminescu nu filosofa detașat de realitate, ci era profund compătimitor cu suferința semenilor și implicat în viața socială și politică,

---

[578] Iritarea și indignarea, cu trimiteri concrete, i-au scăpat uneori în versuri manuscrise, precum acestea, dintr-o variantă a *Scrisorii I*:

Și tot mai bună soartă decât la *Convorbiri*
Ca nimeni să citească a tale isvodiri
La ce mânjești hârtia în șiruri măsurate
Ș'o dai pe mâni [păroase]* de fețe nespălate
Și-ți pierzi a ta viață și creerul să storci
Svârlind mărgăritare în drumul unor porci.

Cf. M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 202.

suferind mai mult din cauza nedreptăților impuse altora decât pentru propria nefericire. În același timp, era un adânc cunoscător al *filosofiilor* lumii, de la cele mai vechi până la cele mai recente, îndeajuns de mult pentru ca lumea să nu-l corupă cu *prezenteismul* concepțiilor iar viața și purtarea oamenilor să nu-l ia cu totul prin surprindere.

Pe de altă parte, el însuși nu se credea *infailibil*, nu se considera *departe* de orice cugetare greșită:

Ah! sufletul de ți-ai stoarce cu simțirea-i și lumina-i
Spre-a le-o da lor…Ei căta-vor mâna de țărână, tina
Cu fireștile-i greșele, ce a fi au trebuit
Spre-a purta acele doruri. *Într'o vorb'a obosirei*
Într'o faptă nențeleasă, înspirările orbirei
Mult mai mult îi va atrage, decât tot ce ai gândit[579].

Și în acest punct Eminescu se îndepărtează categoric de majoritatea poeților și filosofilor *moderni* – inclusiv de confrații săi romantici – care afișează o *siguranță de sine* nezdruncinată. Însă, scriind despre lumea *„ca o umbră”* și ca *„vis al neființii”*, Eminescu ne-a făcut să ne gândim la Ps. 22, 4 (cunoscutul verset): „Că, de voiu și mearge în mijlocul *umbrei morții*, nu mă voiu teame de reale, căci Tu cu mine ești” (*Biblia 1688*). Sau: „Că, de voi și mearge prin mijloc de *umbră de moarte*, nu m-oi teame de rău, că Tu cu mine ești” (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*).

[579] Idem, p. 181.

Sfântul Maxim Mărturisitorul spune – comentând acest verset – că „*umbra morții* este viața omenească”[580].

Să mergem mai departe:

În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte,
Ci-ntr-o clipă gându-l duce mii de veacuri înainte;

Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și *roș*
Cum se-nchide *ca o rană* printre nori întunecoși,
Cum planeții toți îngheață și s-azvârl rebeli în spaț’
Ei, din frânele luminii și ai soarelui scăpați;

Iar *catapeteasma* lumii în adânc *s-au înnegrit*,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;

Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie,
Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie,
Și în noaptea neființii totul cade, totul tace,
Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace…

„*Gându-l duce*”…pe dascăl. Situația este diferită de cea ilustrată în *Luceafărul*, după cum am specificat în altă parte. Câteva dintre imaginile poetice de mai sus, după cum am arătat încă din 2007, reprezintă prelucrări ale profețiilor eshatologice din *Sfânta Scriptură*[581].

---

[580] *Cf. Filocalia*, vol. II, op. cit., p. 86.

[581] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2007/12/07/eminescu-si-ortodoxia-i/.

Am oferit atunci citatele din Isaia, Ioil, Matei și Apocalipsa, care dovedesc afirmația noastră.

Le vom reproduce din nou, de data aceasta după *Biblia 1688*:

> „Pentru că, iată, ziua Domnului vine nevindecată [...]. Pentru că *stealele ceriului și ralița* [constelația *Lira* sau *Sirius*] *și toată podoaba ceriului lumina nu o vor da*, și *să va întuneca soarale răsărind* și *luna nu va da lumina ei*" (Is. 13, 9-10).
>
> „Și se vor topi toate puterile ceriului, și se va învălui [înfășura] ceriul ca o carte [scrisoare/ sul], și *toate stealele vor cădea ca frunzele* den vie și în ce chip [toamna] cad frunzele de la smochin" (Is. 34, 4).
>
> „Înaintea feații Lui să va turbura pământul și să va clăti ceriul, *soarele și luna [se] va întuneca* și *stealele vor apune lucirea lor*. [...] Sunete au răsunat în Valea Judecății, căci aproape e ziua Domnului în Valea Judecății. *Soarele și luna [se] vor întuneca,* și *stealele vor apune lucirea lor*" (Ioil 2, 10; 3, 14-15).
>
> „Iară numaidecât după scârba [durerea] acelor zile, *soarele să va întuneca și luna nu va da lumina ei*, și *stealele vor cădea den ceriu*"... (Mt. 24, 29).

Și despre aceeași temă eshatologică, în poezia lui Eminescu, aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2008/01/19/eminescu-si-ortodoxia-perspectiva-eshatologica-v/.

> „Și văzuiu când să deșchise pecetea a șasea și, iată, cutremur mare s-au făcut, și *soarele s-au făcut negru* ca un sac de păr, și *luna s-au făcut ca sângele*, și stealele ceriului au căzut la pământ”... (Apoc. 6, 12-13).

Așa cum se poate observa, comparația *căderii stelelor ca frunzele* se află în *Scriptură*[582] (ca frunzele din vie sau ca frunzele de smochin, zice Sfântul Isaia, cap. 34, pe când Eminescu: *„ca frunzele de toamnă”* – o specificare pe care *Biblia* n-a mai făcut-o dar care e de la sine înțeleasă).

Întunecarea luminii soarelui, lunii și stelelor din aceste versete, corespunde *înnegririi catapetesmei* siderale, din versurile eminesciene.

Dacă, în Biserică, pe catapeteasmă se află icoanele Mântuitorului, Maicii Domnului și Sfinților, care sunt *Soarele, luna* și *stelele* cerului spiritual, așa cum se spune în literatura patristică și cărțile românești vechi,

[582] După ce arată că Turdeanu a căutat, dar nu a remarcat apropieri textuale între eshatologia din *Scrisoarea I* și fragmentele corespunzătoare din *Apocalipsa, Edda* sau Lamartine, Del Conte face observația că profeția eshatologică a Sfântului Isaia e reprodusă în *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*: „Există, în schimb, o imagine: aceea a boltei cerești care se întunecă și a stelelor măturate ca frunzele de toamnă. Ei bine, această imagine o veți găsi în versiunea românească a romanului *Varlaam și Ioasaf* (pe care Eminescu o avea într-o copie manuscrisă din 1814) și unde într-adevăr citim această parafrază a viziunii lui Isaia, XIII 9-11 [de fapt, Is, 34, 4]: «Și să va strânge ceriul ca o trâmbă și *toate stelele vor cădea ca frunzele viei*»”, *cf.* Rosa del Conte, op. cit., p. 329.

Nu ne îndoim că Eminescu a citit această profeție deopotrivă în *Scriptură*, cât și în *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*.

Eminescu *a inversat* cumva imaginea și a numit cerul material *catapeteasmă*, poate și în virtutea teologiei Sfântului Maxim Mărturisitorul[583] și a altor Sfinți Părinți, care consideră universul o *icoană* a Împărăției cerești.

De asemenea, *soarele roșu ca o rană*, din versul eminescian, e o metaforă izvorâtă din imaginea *lunii ca sângele* din *Apocalipsa*. Cu alte cuvinte, versurile

Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș
Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși, /.../
Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;

corespund, întru totul, *Scripturii*, viziunii eshatologice biblice.

Imaginile biblice din ultimele două versuri se regăsesc și în *Gemenii*: *„Și stelele se spulber ca frunzele de vie;/ El mână în uitare a veacurilor turmă/ Și sorii îi negrește de pier fără de urmă”*.

Cât despre imaginea poetică a *planeților* care *„s-azvârl rebeli în spaț'/ Ei, din frânele luminii și ai soarelui scăpați”*, am discutat despre ea cu altă ocazie și am explicat transplantarea ei, dintr-un context cosmogonic, de la Heliade, în tabloul eshatologic din *Scrisoarea I*:

---

[583] A se vedea lucrarea acestuia, *Mystagogia (Cosmosul şi sufletul, chipuri ale Bisericii)*, introducere, traducere, note şi două studii de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2000.

„Pe de altă parte, stingerea aştrilor, din viziunile eshatologice, a fost mai înainte asociată poetic de Heliade cu prăbuşirea din cer a demonilor. Ieşirea acestor astre de sub «*puterea ce le farmăcă pre ele*» (*Memento mori*) e – reamintim – descrisă de Eminescu prin recursul la imaginea *planeţilor* care «*s-azvârl rebeli în spaţ'*» (*Scrisoarea I*). Doar că expresia este preluată de la Heliade, descriind căderea unora dintre îngeri: «*Cad rebelii-n spaţiu*» (*Anatolida sau Omul şi forţele*).

Comparând apoi *căderea spirituală* cu cea *materială*, Heliade-Rădulescu adăuga: «*Nestrămutate astre şi sateliţi, planeţi /.../ Sori, centre parţiale, spăimântători comeţi,// Când toate s-ar exmulge din marea concentrare,/ Ieşind din a lor axe, şi nu s-ar mai ţinea,/ S-ar precipita-n spaţiu spre-eterna lor pierzare*»... Analog, «*stinşi* [lipsiţi] *d-a lor lumină ca Urius, Titan,/ Aşa cad legioane de spirite rebele,/ Moloh, Baal, Asmode, Dagon, Rimnon, Satan*».

La Eminescu, *planeţii* sunt «*din frânele luminii şi ai soarelui scăpaţi*». Este lesne de dedus că *lumina* (*Scrisoarea I*) care ţine planetele în frâu prin «*puterea ce le farmăcă pre ele*» (*Memento mori*) reprezintă unul şi acelaşi lucru cu *harul creator* al lui Dumnezeu şi, de asemenea, că între toate viziunile eshatologice eminesciene există o

> subtilă și *neprevăzută* relație și coincidență de viziune/ concepție”[584].

La Heliade, așadar, în *Anatolida*, *„cad rebelii-n spațiu”* îi indică pe demonii care au căzut din cer, în ziua a patra a creației lumii. Eminescu face o corelație între această *cădere* și *crearea aștrilor* în aceeași zi, despre care vorbesc cronografele bizantine, ca și în alte contexte poetice, precum cel în care are loc

> *„răzlețirea* Luceafărului din al său *cer de stele* spirituale și *izvorârea stelelor* în universul material, ca momente concomitente”[585].

Astfel că, atunci când *Scriptura* profețește despre *căderea aștrilor* din cer, la sfârșitul lumii, Eminescu leagă poetic – dar și duhovnicește – acest eveniment de cel petrecut în zilele cosmogenezei.

Pentru el, faptul că „toate stealele vor cădea” (Is. 34, 4)/ „stealele vor cădea den ceriu” (Mt. 24, 29) nu poate să fie fără o explicație duhovnicească – și nu este singurul exemplu în care poetul dă dovadă de cunoașterea și înțelegerea comentariilor patristice și chiar de căutarea unor înțelesuri pe care nu le-a găsit explicate, încercând să facă el însuși asociații semnificative între diferite versete ale *Scripturii*.

---

[584] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 208-209.

[585] *Cf.* comentariul nostru de mai sus, la *Luceafărul*, sau: http://www.teologiepentruazi.ro/2014/11/30/luceafarul-7/.

Dacă demonii au căzut în ziua în care au fost creați aștrii cerești și dacă, în zilele din urmă ale lumii, aceiași aștri *vor cădea din cer*, precum odinioară îngerii trufași, acest lucru nu poate fi fără semnificații profunde pentru poetul care caută dezlegări și lămuriri.

De aceea spuneam că viziunea cosmogonică și eshatologică pe care o pune pe seama dascălului este, chiar și aceasta, *impregnată* de perspectiva ortodoxă pe care Eminescu și-a însușit-o din cărțile vechi.

Gândul dascălului prezintă, de altfel, asemănări evidente cu descrierea eshatologică din *Memento mori*:

E un lac cu *apă vie* într-un șes încântător.

Cine bea din el nu moare...O, aș bea, să văd anume
C-a venit *domnia morții*, sfărâmând *bătrâna lume* –
Stele cad și în cădere alte lumi rup cu lovire;
Într-a cerurilor domă tunetele să vuiască
Ca mari clopote de jale, fulgere să strălucească
Ca făclii curate, sfinte pe pământu-nmormântat[586].

---

[586] E o imagine impresionantă, în care, în cosmosul văzut ca o Biserică uriașă [*„a cerurilor domă”*], bat *clopotele tunetelor* și se aprind *lumânările/ făcliile fulgerelor*, pentru înmormântarea *pământului* însuși. În *Biserica cerului* se săvârșește slujba pentru *înmormântarea pământului*. Este o perspectivă proprie Ortodoxiei, care s-a transmis și operelor populare (în balade ca *Miorița* sau *Ciobănaș de la miori*), în care celui mort *în singurătate* i se face o *liturghie cosmică*. Aici, la Eminescu, pământul însuși este cel *prohodit* printr-o astfel de liturghie cosmică.

Diferența între pașoptiști și Eminescu este că acesta din urmă a trecut de la *ruinele* cetăților antice sau medievale la a contempla înseși *ruinele universului*, cât și pe ale propriul său suflet, în poemul *Melancolie*, reprezentat simbolic ca o *biserică în ruină*.

Marea valur'le să-și miște și să tremure murindă,
Norii, vulturii mariùmbrii, a lor aripi să-și aprindă,
Fulgeri rătăciți s-alerge spintecând aerul mort;
În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,
Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Și *să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort*.

Fulgerele să înghețe sus în nori. Să amorțească
Tunetul și-adânc să tacă. *Soarele să pâlpâiască,*
Să se stingă... Stele-n ceruri tremurând să cadă jos:
Râur'le să se-nfioare și-n pământ să se ascunză
Și să sece-a lumei față, să se facă neagră. *Frunze*
Galbene, uscate, cerul lumile să-și cearnă jos.

Moartea-ntindă peste lume uriașele-i aripe:
Întunericul e haina îngropatelor risipe.

Este o *trecere* care s-a produs mai întâi chiar în *Scripturi*. Profetul Isaia, în cap. 13, anunță că va proroci despre sfârșitul Babilonului, dar vorbește și despre șfârșitul lumii. Și la fel va face și Domnul în *Evanghelii*: vorbind mai întâi despre sfârșitul Ierusalimului, prorocește apoi și despre cel al lumii întregi.

Sfântul Ieronim comentează astfel versetele 10 și 11 din cap. 13 de la Isaia: „Et hoc loco et ex superiore, ubi scriptum est quod obtenebrescat sol in ortu suo, et luna caligine compleatur, et stellae fulgorem retrahant, et totius orbis iniquitas visitetur, quidam putant *non de Babylonis ruina, sed de mundi consummatione* praedici [și în acest loc și în cel de mai sus [adică vers. 10], unde s-a scris că are să se întunece soarele în răsăritul său și luna se va sfârși încețosându-se și strălucirea stelelor are să se retragă și va fi arătată toată nedreptatea lumii, unii considera a se fi prorocit nu despre ruina Babilonului, ci despre sfârșitul lumii]", *cf.* PL. 24, col. 161. Și adaugă că prin *Babilon* se înțelege *lumea*.

Astfel încât, trecând de la contemplarea *ruinelor antice* sau *medievale* la contemplarea *ruinelor lumii* și ale sufletului propriu, Eminescu procedează într-un mod care nu e străin relatărilor scripturale.

Câte-o stea întârziată stinge izvorul ei mic.
Timpul mort și-ntinde membrii și devine veșnicie.
Când nimic se întâmpla-va pe întinderea pustie
Am să-ntreb: Ce-a rămas, oame, din puterea ta? –
Nimic!!

Observăm că centrală este aceeași *temă a deșertăciunilor*, pe care o pune în chenar tot acest superb tablou al sfârșitului lumii: *„Ce-a rămas, oame, din puterea ta? – Nimic!!”* – remarcăm chiar vocativul vechi, *„oame”*, ca în versurile lui Miron Costin: *„În lut și în cenușă te prefaci, o, oame,/ În viierme, după care te afli în putoare,/ Ia aminte dară, o, oame, cine ești pe lume,/ Ca o spumă plutitoare rămâi fără nume”* (*Viiața lumii*).

În versurile lui Lamartine: *„L'homme cessa de croire, il cessa d'exister!”* (*Dieu*)[587] – aici nu e vorba de *nihilism* sau de *ateism*, ci, dimpotrivă, de a socoti nimicirea omului și lumii ca pe o dreaptă pedeapsă a lui Dumnezeu pentru mândria luciferică și necredința oamenilor[588]. Numai că, în *Memento mori*, suntem avertizați în detaliu – ceea ce nu se întâmplă în *Scrisoarea I* – asupra *condiției spirituale* a lumii atunci când *„punctul de solstițiu a sosit în omenire”*: *„E apus de*

---

[587] În franceză: „Omul va înceta să creadă, va înceta să existe!” (*Dumnezeu*).

[588] A se vedea: http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/alphonse_de_lamartine/dieu.html.

Zeitate ș-asfințire de idei /.../ Nimeni soarele n-oprește să apuie-n murgul serei,/ Nimeni [nu oprește ca] *Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării"* omenești.

Contextul din *Memento mori*, mult mai detaliat decât în *Scrisoarea I*, ne avertizează, așadar, despre faptul că *întunecarea* și *căderea stelelor* și toate celelalte *semne ale vremii* (*„Se-nmulțesc semnele vremei"*, *cf.* Lc. 21, 7-33) sunt consecințe ale... *apusului de Zeitate* din mințile oamenilor, ale faptului că Soarele-Dumnezeu apune *„de pe cerul cugetării"*.

Așa putem înțelege de ce *„planeții toți îngheață și s-azvârl rebeli în spaț'/ Ei, din frânele luminii și* ***ai soarelui*** *scăpați"* (*Scrisoarea I*).

Planetele *„îngheață"* pentru că se rup de *căldura iubirii* Soarelui dumnezeiesc, se smulg *„din frânele luminii"*, adică din Lumina care le *înfrâna* patimile *morții eterne*.

Vrând să iasă de pe orbita Soarelui-Dumnezeu, care i-a creat, aștrii *„rebeli"* își află moartea veșnică.

Ei *s-azvârl în spaț'*, dar, neexistând *spațiu* în afara *luminii veșnice*, de fapt, *se azvârlesc* în moarte.

Însă această *rebeliune* a aștrilor/ planeților este o imagine corelativă a ceea ce se întâmplă cu *„cerul cugetării"* omenești, de pe care *Soarele* apune. Ea sugerează, pe un alt plan, ieșirea minților omenești din sfera cugetărilor curate și adevărate.

Pentru că, de data aceasta, *planeții* sau aștrii care *cad din cer* nu mai sunt demonii prăbușiți în primele zile ale creației, ci îi indică simbolic pe oamenii care,

după o lungă istorie, din păcate, ajung să repete aceeași poveste.

Omenirea Îl părăsește pe Creator, iar consecința este sfârșitul acestei lumi și al acestui univers, așa cum îl vedem și îl cunoaștem astăzi.

Dascălul din *Scrisoarea I* rostește o sentință drastică, ca și Lamartine, și anume aceea că: *„în noaptea neființii totul cade, totul tace,/ Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace"*.

Întoarcerea lumii în neființă nu reprezintă însă perspectiva creștină adevărată despre *sfârșitul acestei lumi*. Lamartine – pe care nu-l influențaseră *Vedele* –, într-un acces vindicativ, e *doar* mai sever decât Dumnezeu Însuși (însă, după cum am mai precizat și altădată, acest tip de *excese retorice*, din care se nasc *inflamări poetice*, este specific multor predicatori romano-catolici):

Mais peut-être, avant l'heure où dans les cieux déserts
Le soleil cessera d'éclairer l'univers,
De ce soleil moral la lumière éclipsée
Cessera par degrés d'éclairer la pensée;
Et le jour qui verra ce grand flambeau détruit
Plongera l'univers dans l'éternelle nuit.

(*Dieu*)

Călinescu a indicat foarte corect: „Marele poet modern al prăbușirii finale este Lamartine”[589], oferind un scurt exemplu din poemul *L’immortalité*, din care reținem și noi următoarele strofe:

Insensé! diront-ils, que trop d’orgueil abuse,
Regarde autour de toi: *tout commence et tout s’use*,
Tout marche vers un terme, et *tout naît pour mourir*;
Dans ces prés jaunissants tu vois la fleur languir;

Tu vois dans ces forêts le cèdre au front superbe
Sous le poids de ses ans tomber, ramper sous l’herbe;
Dans leurs lits desséchés tu vois les mers tarir;
Les cieux même, les cieux commencent à pâlir;

Cet astre dont le temps a caché la naissance,
Le soleil, comme nous, marche à sa décadence,
Et dans les cieux déserts les mortels éperdus
Le chercheront un jour et ne le verront plus!

Tu vois autour de toi dans la nature entière
Les siècles entasser poussière sur poussière,
Et le temps, d’un seul pas confondant ton orgueil,
De tout ce qu’il produit devenir le cercueil.

Et l’homme, et l’homme seul, ô sublime folie!
Au fond de son tombeau croit retrouver la vie,
Et dans le tourbillon au néant emporté.
Abattu par le temps, rêve l’éternité!

---

[589] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, op. cit., p. 105.

Qu'un autre vous réponde, ô sages de la terre!
Laissez-moi mon erreur: j'aime, il faut que j'espère;
Notre faible raison se trouble et se confond.
Oui, la raison se tait: mais l'Instinct vous répond.

Pour moi, quand je verrais dans *les célestes plaines*,
Les astres, s'écartant de leurs routes certaines,
Dans les *champs de l'éther* l'un par l'autre heurtés,
Parcourir au hasard les cieux épouvantés ;

Quand j'entendrais gémir et se briser la terre;
Quand je verrais son globe errant et solitaire
Flottant loin des soleils, pleurant l'homme détruit,
Se perdre dans les champs de ***l'éternelle nuit*** ;

Et quand, dernier témoin de ces *scènes funèbres*,
Entouré du chaos, de la mort, des ténèbres,
Seul je serais debout: seul, malgré mon effroi,
Etre infaillible et bon, j'espérerais en toi [...].

După cum știm prea bine, speculând acest vers („*în noaptea neființii totul cade*”...), coroborat cu celălalt, *„Căci e vis al neființii universul cel himeric”*, mai mulți exegeți au extras concluzia că Eminescu și-ar fi însușit concepția indiană, budistă, asupra lumii, perspectivă critică cu care nu putem fi de acord.

Poate că o influență considerabilă, de la bun început, în formarea acestei perspective, a a jucat-o și articolul unui *prieten*, Caragiale, care, la moartea

poetului, a scris articolul *În Nirvana*[590], el având, ca și Maiorescu, interesul de a proiecta în public o *anumită* imagine despre Eminescu.

Însă prezența, așa cum am demonstrat, a nenumărate imagini poetice provenind din *Scriptură*, atât în *geneza*, cât și în *eshatologia* configurate poetic în *Scrisoarea I*, ne dovedește că Eminescu nu era deloc *budist* și că nici nu își impropiase concepțiile filosofice indiene.

Prietenilor, ca Slavici sau Caragiale, el le ținea adevărate disertații, adesea, despre religiile și filosofiile lumii, încercând să extragă concluzii morale generale, ținând cont de *caracterul* lor și de incapacitatea lor de asumare și de discriminare, de unii singuri, a unui material intelectual atât de vast. Ce-au reținut și ce-au înțeles ei *din Eminescu*, asta e cu totul altă poveste...

Și, pentru că au înțeles prea puțin și au reținut adesea numai aspectele superficiale/ neesențiale, poate că tocmai de aceea se insistă acum pe publicarea *amintirilor contemporanilor* lui Eminescu, ca să se dovedească...*„c-ai fost om cum sunt și dânșii...”* (*Scrisoarea I*).

Într-adevăr, după ce dascălul termină de *închegat* trecutul și viitorul lumii (*„Căci sub frunte-i viitorul și trecutul se încheagă”*), reîncepe comentariul poetului (dascălul cu întreaga lui *filosofie*, n-a fost decât o creație a gândirii sale):

Începând la talpa însăși a mulțimii omenești
Și suind în susul scării pân' la frunțile crăiești,

---

[590] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8En_Nirvana.

De a vieții *lor* enigmă îi vedem pe toți munciți,
Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți...

Unul e în toți, tot astfel precum *una* e în toate,
De asupra tuturora se ridică cine poate,
Pe când alții stând în umbră și cu inima smerită
Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită –

Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gândesc?...
Ca și vântu-n valuri trece peste traiul omenesc.

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l...
Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrânul dascăl?
Nemurire, se va zice. Este drept că viața-ntreagă,
Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.

„De-oi muri – își zice-n sine – al meu nume o să-l poarte
Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe,
De a pururi, pretutindeni, în ungherul unori crieri
Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!”.

O, sărmane! ții tu minte câte-n lume-ai auzit,
Ce-ți trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit?
Prea puțin. De ici, de colo de imagine-o fâșie,
Vre o umbră de gândire, ori un petec de hârtie;

Și când propria ta viață singur n-o știi pe de rost,
O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?

Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,

Aticismul limbii tale o să-l pună la cântari,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari

Și te-o strânge-n două șiruri, așezându-te la coadă,
În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.

„Unul *e în toți, tot astfel precum* una *e în toate"*: *„raza ta și geniul morții"*.

„Unul *e în toți*", adică Dumnezeu sau harul lui Dumnezeu care dă viață lumii, *raza* care ține universul în *imperiul* ei de lumină.

„Precum una *e în toate"*, adică *moartea* pe care Dumnezeu a hotărât-o spre a pune hotar vanităților omenești de toate felurile, deșertăciunii celor *munciți de enigma vieții lor* (*„De a vieții* lor *enigmă îi vedem pe toți munciți"*), a celor *profund egoiști*.

Un vers perfect costinian, ca semnificație este acesta, care ne spune cum soarta *„ca și vântu-n valuri trece peste traiul omenesc"* – deși aliterația ne rememorează și versul lui Cantemir: *„Țărna tiranul, țărna țăranul astrucă* [înmormântează]*"*[591].

„Vânturile, valurile" constituie refrenul unui alt poem eminescian, pe aceeași temă a *deșertăciunilor*: *Dintre sute de catarge*[592].

Foarte rari sunt aceia mai puțin egoiști, care nu sunt *munciți de enigma vieții lor*, ci de enigma vieții

[591] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 194.

[592] Am comentat poemul aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2012/03/13/dintre-sute-de-catarge/.

universului, precum este dascălul care tremură de frig în *halatul vechi* și care *„sprijină lumea și vecia într-un număr”*.

Însă Eminescu îl pictează pe acest dascăl în ipostaza unui geniu care crede în *nemurirea* gloriei postume: *„De-oi muri – își zice-n sine – al meu nume o să-l poarte/ Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe”*.

Poetul nu e de acord cu această concepție: *„Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrânul dascăl?/ Nemurire, se va zice”*. Perspectiva lui, a poetului, e mult mai vastă. Pentru că, în mod paradoxal, cel care *călătorea cu gândul* până la începutul și sfârșitul lumii, care *„sprijină lumea și vecia într-un număr”*, dascălul adică, nu înțelege *valoarea* sau *greutatea* timpului istoric.

Perspectiva lui Eminescu este aidoma celei din *Memento mori*:

„Ca o umbră asiatul prin pustiu calu-și alungă/ De-l întrebi: unde-i Ninive? el ridică mâna-i lungă,/ – Unde este? nu știu, zice, mai nu știu nici unde-a fost”.

Aceeași situație o întâlnim aici, în *Scrisoarea I*:

„O, sărmane! ții tu minte câte-n lume-ai auzit,/ Ce-ți trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit? /…/ Și când propria ta viață singur n-o știi pe de rost,/ O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?”.

Despre sine însuși, poetul scria în poemul *Melancolie*:

„Credința zugrăvește icoanele-n biserici –/ Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,/ Dar de-ale vieții valuri, de al furtunii pas/ Abia conture triste și umbre-au mai rămas./…/ Și când gândesc la viața-mi, îmi pare

că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură,/ Ca și când n-ar fi viața-mi, ca și când n-aș fi fost".

Eminescu nu se dezminte, atunci când se dezice de *slava deșartă* a lumii, el, cel care în alte versuri scria chiar:

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pân' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec,
Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte /.../

Străin și făr' de lege de voi muri – atunce
Nevrednicu-mi cadavru în uliţă l-arunce,
Ş-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmuţe câinii, ca inima-mi s-o rumpă,

Iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă,
Îndură-te, stăpâne, și dă-i pe veci viaţă!

(*Rugăciunea unui dac*)

Chiar și după moarte, singurii *prieteni* sunt *„Luceferi, ce răsar/ Din umbră de cetini /.../ Va geme de **patemi**/ Al mării* [lumii] *aspru cânt.../ Ci eu voi fi pământ/ **În singurătate-mi**"* (*Mai am un singur dor*).

Singurătatea poetului este cea care se opune *patimilor*.

Pământul acesta, care stă departe de *patimile mării* lumești, este inconfundabil, în *singurătatea* sa.

Pentru că este *pământul* celui care, în viață, *„ochii mei nălțam visători la steaua/ Singurătății”* (*Odă (în metru antic)*) și care rămâne, și după moarte, *„în singurătate-mi”*, cu ochii la *„Luceferi, ce răsar”*..., adică la izvorârea de lumină eternă.

De aceea vroia, și cu auzul, să asculte în fiecare seară imnul *„Lumină lină”*:

Lumină lină a sfintei slave
a Tatălui ceresc, Celui fără de moarte,
a sfântului, fericitului, Iisuse Hristoase!
Venind [ajungând noi] la apusul soarelui,
văzând *lumina cea de seară*,
lăudăm pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh,
Dumnezeu.
Vrednic ești, în toată vremea, a fi lăudat
de glasuri cuvioase,
Fiul lui Dumnezeu, *Cel ce dai viață*;
pentru aceasta lumea Te slăvește[593].

Imnul vorbește despre faptul că *„lumina cea de seară”* a asfințirii e picurată de Dumnezeu ca o

---

[593] *Rânduiala Vecerniei*, în *Liturghier*, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 43.

În traducerea lui Dosoftei, din *Psaltirea de-nțăles*, op. cit., p. 693: „Lumină lină, a svintă slavă, a fără moarte Părintele ceresc, Svântul Fericit, Iisus Hristos. Ce venim într-a soarelui scăpătat, de văzum *lumină de sară*, lăudăm pre Părintele, Fiiul și Svintul Duh, Dumnădzău. Cade-să, [pe] Tine, în toate vremi a cânta cu glasuri cuvioase, Fiiule a lui Dumnădzău, *viiață ce dai*, drept-aceaia lumea te slăvește”.

personificare, pe măsura ochilor noștri, a blândeții *„Luminii line”* care este Hristos, *„Cel ce dă viață”* lumii.

Credem, prin urmare, că cel care dorea ca, după moarte, să asculte *„Lumină lină”* și să vadă luceferii *răsărind* era un îndrăgostit de *puritatea* lumii primordiale și nu de Nirvana.

Dacă ar fi căutat Nirvana, cu siguranță nu ar fi amintit, în *Mai am un singur dor* – cu toată jalea *firească* a poeziei –, de codri și izvoare, de lună, de cântecul frunzișului și de *„teiul sfânt”* care urma să-și scuture mirul crengilor înflorite peste mormânt.

„Să-mi fie somnul lin/ Și codrul aproape”...E altceva decât: *„Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec,/ Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă/ Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!”* (*Rugăciunea unui dac*).

Însă ambele situații poetice vorbesc limpede despre două dorințe ale poetului care, până la urmă, *se întâlnesc*: aceea de *a se depărta* cu totul de lumea aceasta, chiar până la *a-i sfâșia inima câinii* și a pieri *„fără de urmă”*, și, totodată, aceea de a continua să simtă natura *edenică* pe care a iubit-o. Iar *depărtarea vehementă de lume* și întoarcerea în *sânul Paradisului* – chiar expuse sub forma unor motive *romantice* – reprezintă idealuri în concordanță cu cele tradițional-ortodoxe.

Iar *Scrisoarea I* nu se încheie nici cu imaginile eshatologice și nici cu diatriba poetului împotriva oamenilor *mici* și nerecunoscători, ci cu tabloul lunii *atotstăpânitoare*:

Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!

Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate;
Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate,
Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării
Și ridică mii de umbre după stinsul lumânării...

Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,
Și câți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate,

Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!

Universul întreg e *fotosensibil* și răspunde printr-un lung *fior de lumină*, în vreme ce pentru oamenii *„supuși puterii sorții”* există... *„geniul morții”*.

Desemnificarea cosmosului și începuturile *modernității ideologice* în poezia română

Românul [...] *nu e păgân*,
căci vede deasupra lui, pe cer, soarele, luna și stelele.

G. Călinescu[594]

Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri /.../
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane [simboluri] un palat.

Epigonii

Concepția pe care am avut-o în vedere într-un capitol anterior, despre iconografia cosmică și, mai cu seamă, cea stelară, o regăsim, moştenită din literatura veche (am făcut precizări esențiale în capitolele despre Dosoftei, Costin, Antim și Cantemir, în volumul I al cărții de față) în poezia dinainte de Eminescu, dar ea se prelungeşte mult și în modernitate, sugerându-ne o continuitate și o complementaritate remarcabilă (dar neremarcată) a literaturii române vechi cu cea modernă.

---

[594] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent, ediție nouă revăzută de autor*, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993, p. 8.

În poezia *modernă* paşoptistă, la Vasile Cârlova[595], *„luna, vremelnică stăpână”* [icoană, însă, a stăpânirii veşnice] răsare pe cer *„c-o frunte mai blajină”* (în poezia *Înserarea*), iar pentru Gheorghe Asachi, poeţii, care îl au ca începător pe Sfântul David (*„dintâi profeta, cântător de imne sânte”*), pot fi niște stele luminate de Dumnezeu, care, la rândul lor, să lumineze mintea celor neînvăţaţi, aşa cum soarele luminează pământul: *„Precum soarele pământul, ele mintea luminează/ Cu cea rază ce purcede de l-al lumei Urzitor”* (*Pleiada*).

Pentru Grigore Alexandrescu, stelele sunt *„litere de foc”* (în poemul *Reveria*), o imagine care mai apare, anterior, în lirica noastră: *„De câte ori în noapte această profeție* [despre neamul românesc]/ *În litere de flăcări pe ceriu eu o-am cetit”* (*Glasul viitorului*, poem atribuit lui Vasile Fabian-Bob[596], dar care ar aparţine, de fapt, lui George Creţeanu[597]).

Ion Heliade Rădulescu[598] receptează *„marea carte/ Ce s-a numit natură”* (*Anatolida sau Omul și forțele*). De asemenea, *„soarele e ochiul zilei”* şi stelele arată înscrisul veşniciei: *„Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie,/ Din stea în stea se plimbă, în orice stea citesc”* (*O noapte pe ruinele Târgoviştii*).

---

[595] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova.
[596] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob.
[597] Trei poeme ale sale: http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu.
[598] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu.

La Vasile Alecsandri: *„Gânditoare și tăcută luna-n cale-i se oprește./ Sufletul cu voluptate în estaz adânc plutește,/ Și se pare că s-aude prin a raiului cântare/ Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare”* (*Concertul în luncă*).

Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, își reprezenta soarele răsărind ca pe o făclie în sfeșnic: *„făcliia cea de aur în sfeșnicul de diiamant /.../ să pune”*[599].

Imaginea i-ar fi putut-o sugera însă Varlaam (cazaniile), pentru care Dumnezeu a creat *„ceriul, și un sveștnic: soarele și luna aprinse în casa lor”...*[600], unde *casă* însemna, în limba noastră veche, și *biserică* sau *templu* (dar și *cosmos*).

Iancu Văcărescu admira luna ca *„a nopții făclie stând”* pe a lacului *„undă lină”* (*Primăvara amorului*). Tot el descria astfel luminile/ lumânările din mâinile mulțimii de credincioși venind la Biserică: *„făclii ca mii de stele”* (*Adevărul*).

Altundeva, la Alecsandri, lumea devine un templu magnific, o biserică universală, în care luna strălucește ca un *„far”* (echivalentul sinonimic al *lămpii* din *Hexaemera* sau al *făcliei* de la Varlaam și Cantemir) și stelele ca mii de făclii, deasupra *altarelor* munților, codrii fiind *„organe”* (echivalentul vechiului *psaltirion*, termenul fiind preluat din LXX sau de la Dosoftei: ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν **τὰ ὄργανα** ἡμῶν (Ps.

[599] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 76.

[600] Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 14.

136, 2) – în traducerea foarte fidelă a lui Dosoftei, din *Psaltirea de-nțăles*: „Pre sălcii, la mijlocul ei, spândzurăm *organele* noastre”):

„Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios/ Ca înaltele coloane unui templu maiestos,/ Și pe ele se așază bolta cerului senină,/ Unde ***luna îşi aprinde farul tainic de lumină*** *// O! tablou măreț, fantastic!...***Mii de stele argintii***/ În nemărginitul templu* ***ard ca vecinice făclii****./ Munții sunt a lui altare, codrii –* ***organe*** *sonore”...*(*Miezul iernei*).

Impresionant tablou selenar, ascuns sub pecetea tainei, descoperim, la Alecsandri, în poezia *O noapte la țară*, în care luna, *„Ca lampa aninată la poarta de vecie,/ Domnea în dulcea taină a umbrelor făclie,/ Vărsând văpaie lină, ce lumea coperea”*. Din nou, remarcăm, luna ca *lampă* și *făclie*...

Inspirator putea fi și *Lamartine*: *„Comme une* ***lampe*** *d’or, dans l’azur suspendue,/ La lune se balance aux bords de l’horizon/.../ L’univers est le temple/.../ et* ***ces astres*** *sans nombre/.../ Sont les sacrés* ***flambeaux*** *pour ce temple allumés* (*La prière*). Însă Lamartine cobora din aceeași tradiție veche creștină, păstrată atât în Răsărit, cât și în Apus, iar opinia noastră este că pașoptiștii au fost bucuroși să-și recunoască *datele tradiției literare* într-o *formulă poetică modernă*.

La Bolintineanu, *farul* este soarele: *„Era când farul lumii, în mare apuind,/ Poleie rochia nopții cu stele de argint”* (*Conrad*). În acelaşi poem, palmierii de pe țărmul egiptean *„sprijină un templu cu aur înstelat”*,

anunțând eminescianul cer de Egipet, *„desfăcut în foc și aur”*.

Tot Heliade Rădulescu, în *Anatolida*, scriind pe tema celor şase zile ale creaţiei, poetizează izvodirea luminătorilor cereşti în ziua a patra, dar sesizează şi prezenţa acestora ca martori ai iubirii dintre Sfinții Protopărinţi Adam şi Eva, în sânul primului cuplu uman. Crearea luminătorilor, însoțită de relatarea rolului și a simbolismului lor, secondează referatul biblic și hermeneutica patristică:

„A zis, și, iată, suntem ***luminători*** *ai lumii. /…/ Spre luminarea zilei, spre luminarea nopții/* ***În firmament*** *ne puse drept* ***candele de aur****/ În templul Său cel mare,/ A fi imagini înseși nespusei Lui splendoare:/ Reprezentaţi pe Domnul,* ***narați*** *a Lui putere*[601]*/ Și* ***gloria-I divină*** *prin legea ce vă puse./ Lumina vă e vocea, prin ea vorbiţi vederii”…*

---

[601] Parafrază la Ps. 18, 1 (*Biblia 2001*): „Cerurile *povestesc* mărirea lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o *vestește* tăria [firmamentul]”, (*cf.* LXX, Ps. 18, 2). Verbul διηγοῦνται (povestesc) vine de la διηγέομαι = a povesti, a nara, a relata, de unde derivă și termenii *diegeză*, *diegetic* etc.

Verbul apare numai de trei ori în LXX: în I Sam. 11, 5, în Ps. 18, 1 (amintit mai sus) și în Înț. lui Iis. Sir. 43, 28. Însă, în celelalte două context biblice, *a povesti* are sensul lui concret. Astfel, în I Sam. 11, 5 avem: „Și *povestesc* lui [lui Saul] cuvintele fiilor lui Iavis”, iar în Înț. lui Iis. Sir. 43, 28: „Cei ce navighează pe mare *povestesc* primejdia ei”.

Numai în Ps. 18, 2 (LXX) aflăm sensul *metaforic-duhovnicesc* al termenului: „Cerurile *povestesc* slava lui Dumnezeu”. Și sugerează că cerurile înstelate sunt o *narațiune* care nu se termină niciodată, o *povestire* sau un *roman* fără sfârșit despre măreția frumuseții dumnezeiești.

Despre această *carte cosmică infinită* am vorbit adesea și în volumul întâi al cărții de față.

A se observa corespondenţele semantice între aceste versuri şi cele ce am afirmat despre aştrii cereşti şi *biblia cosmică* în capitolele pe care le-am dedicat lui Miron Costin, Antim Ivireanul, Dimitrie Cantemir şi literaturii vechi, dar şi cu poezia contemporanilor – cu versurile citate din Alecsandri, spre exemplu, sau Bolintineanu (*„Când ochiul nostru vede ordonatorul mare/ Al sferelor divine, chemându-le-a mișca/ În spațiu, și se mișcă etern la vocea sa!” – Conrad*) – unde nu întotdeauna sursa imagistică şi sensurile simbolic-religioase sunt uşor de receptat pentru cititorii din zilele noastre.

După aducerea întru fiinţă a primilor oameni, *„Luceaferi, astre, stele, și însăși casta lună/ Aprinseră ca marturi făcliele nuntale”* (*Anatolida*).

Se poate uşor remarca similitudinea cu nunta alegorică a păstorului din *Miorița*, la care au luminat *„stele făclii”* (*„Brazi și păltinași/ I-am avut nuntași,/ Preoți, munții mari,/ Paseri, lăutari,/ Păsărele mii/ Și stele făclii”*), dar şi felul în care acest tablou primordial ne poate focaliza atenţia spre sursa tradiţională a imaginilor eminesciene care conţin cuplul de îndrăgostiți unificat în sânul unei naturi virginale, paradisiace, sub veghea lunii și a stelelor.

E adevărat că această concepție apare și în poezia lui Lamartine – mult mai redusă, însă, ca bogăție *vizionară* –, precum și termenii *lampă* și *făclie* (*„sacrés flambeaux”*, traduse de Heliade prin *sfințitele făclii*).

Rămânem însă la convingerea noastră că poeții români nu au făcut decât *să le recunoască*. Nu

Lamartine le-a făcut *seducătoare* pentru lirica românească, ci ***ele au determinat o preferință accentuată pentru Lamartine a poeților pașoptiști***.

Lampa este, și etimologic, un termen grecesc, strict legat, în omiliile bizantine și mai ales în comentariile Genezei – evocatele *Hexaemera*, în special cele ale Sfinților Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Efrem Sirul și Ambrozie al Mediolanului – de ziua a patra a creației și de nașterea corpurilor cerești.

Iar *făclia* este și ea un termen românesc vechi, un echivalent al biblicilor *luminători* („luminaria" în VUL, iar în LXX, Fac. 1, 16: φωστῆρας).

În lirica lui Lamartine, această concepție creștină antică este mai puțin dezvoltată decât la poeții români. Heliade, în *Anatolida*, uzează explicit chiar de comentarii dogmatice mai extinse.

Pe de altă parte, Lamartine folosește, cu alte ocazii, și alte metafore poetice care denumesc *aștrii*, dar care nu sunt preluate în versurile poeților noștri, ceea ce demonstrează că *nu au fost seduși de un discurs stilistic*, nici de frumusețea *pur estetică* a unui tablou cosmic, ci *cu precizie* de acei tropi și acea descriere cosmică ce învedera semnificații cunoscute, arhaice.

Alecsandri contempla – am văzut – *„mii de stele argintii"* care *„în nemărginitul templu ard ca veșnice făclii"* (*Miezul iernei*) și luna care: *„domnea în dulcea taină a umbrelor făclie"* (*O noapte la țară*).

Eminescu, în poezia *Melancolie*, vedea luna, *„regina nopții moartă"*, dormind *„în pace printre făclii* [stele] *o mie"*, pentru ca, în altă parte, într-un tablou

eshatologic, *„Văd caosul că este al lumilor săcrii,/ Că sori mai pâlpâi roșii gigantice făclii”* (*Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*).

De asemenea, în unele variante manuscrise ale poeziei *Mortua est!*, apare: *„Trecut-ai când* [noaptea] *e-o abra-cadabră/ Și-n ceruri de stele s-aprind* ***cande-labre****/ Ce sala albastră a lumei lumină/ Cu nourii palizi, cu luna regină”*[602].

Un prim vers al acestei variante vorbește despre *„O lampă de veghiă pe triste morminte”*, pe care îl bănuim a face referire tot la lună, chiar și printr-o simplă alăturare cu versuri din Alecsandri – luna *„ca lampă aninată la poarta de vecie”* (*O noapte la țară*) – și Gr. Alexandrescu: *„Și stelele deasupra, pe lunca părăsită/ Luceau ca niște* ***candeli*** *aprinse p-un mor-mânt”* (*Mormintele. La Drăgășani*)[603].

Păstrând inalienată această concepție străveche, Alexandrescu recunoaște sigiliul Creatorului în simbo-lurile cerești, Dumnezeu fiind *„Acela-al cărui nume e scris pe cer, pe lună/ Pe soare, pe planete, pe răsărit, pe-apus”* (*Prieteșugul*). De la Varlaam, Cantemir și *Miorița*[604], trecând poezia lui Iancu Văcărescu,

---

[602] M. Eminescu, *Opere*, I, ediția Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 304.

[603] Prezumția influenței lui Alexandrescu o avea și Gáldi: *„Acolo în stele ca-n lumi de lumină/ Sunt suflete, îngeri ce cânt și ador”* (*Reveria*) – aceste versuri trebuie puse în legătură și cu *În vremi de mult trecute* (sau *Povestea magului călător în stele*), dar în contextul unei discuții diferite. A se vedea L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 41, n. 78.

[604] În interpretarea lui Tudor Gheorghe: http://chirb.it/yMK2cv.

Heliade, Alecsandri, Alexandrescu și până la Eminescu, avem confirmarea faptului – nu atât de evident prin Cantemir (deși acesta nu făcea decât să moștenească imagologia din tradiţia lui Coresi, Varlaam şi a oratoriei religioase)[605], cât prin *poeții moderni*! – că universul este receptat ca un *nemărginit templu*, ca o vastă Biserică.

Făcliile sau *candelele* stelare sunt pururea aprinse, ard la nuntă sau la moarte, fie a unui om, fie a pământului întreg (la Eminescu), asistând la momente și acte cu valoare sacramentală.

În lipsa omului, intenţionată sau neintenţionată, universul este într-o stare de permanentă priveghere, așa cum descopeream în omiliile lui Antim Ivireanul.

De altfel, poeţii paşoptişti, care se considerau *poeți* în descendenţa profetică a lui David, autorul *Psaltirei*, se defineau ca *lampadofori* ai veacului lor, ca purtători de lumină, un echivalent al luminătorilor cereşti, care, în ordinea sensibilă a lumii, au aceeaşi funcţie.

O dovadă a recepționării pe filieră omiletic-tradițională a acestor imagini poetice, în afara influenței lamartiniene și romantice, o constituie *recenzarea* lor retorică, într-un manual de gen, apărut la Buda în 1798, de către Ioan Molnar-Piuariu[606], care a pus la contribuție textele de referință ale medievalității

[605] Cantemir se ocupă însă, în *Divan* și în *Istoria ieroglifică*, cu demonstrarea faptului că lumea este creația lui Dumnezeu și că funcționează după legile armonioase ale Acestuia.

[606] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar.

bizantine și românești (și pe Antim Ivireanul), și în care citim și următoarele fragmente:

> „De ai vrea să arăți din cele mai întâi pre vrednicia și cea mai presus decât toată altă zidire, bună nemurirea omului, cu lesnire nu ai arăta povestind câte și câte au zis Dumnezeu pentru hrana și desfătarea pănă a nu zidi pre acest om, adecă: pre ceriuri, care îi sunt acoperământuri și fac cu cearcănul lor un palat strălucit de lumină.
>
> Pre soare, care încununează tot pământul cu raze și aleargă totdeauna ca un uriaș, pentru ca să-i dăruiască numai lumina ziliii.
>
> Pre stele, care întru întunerece îi sunt *sfeșnice nestânse*.
>
> Pre lună, care îi slujaște în loc de *făclie*, și cu strălucire în chip de argint înălbește pre noapte. [...]
>
> Luminează în lume lumina zilii, aședar să aprinde *făclia soarelui* luminată în chip de foc. [Dacă] să văd stelele la ceriu, așeadar n-au arătat până acum fața sa împodobită cu lumină împăratul luminii și al stelelor [soarele]. [...]
>
> Zidire așa de frumoasă este omul, încât alt meșter nu putea să-l zidească fără numai Acela ce au zidit lumea, nici alt meșteșug putea să-i dea chipul și frumusețea fără Acela ce au închipuit frumusețele ceriului. [...]
>
> Vezi *sfeșnicile* care lucesc în frunte și, ca dintr-un loc mai înalt, îl luminează pre tot trupul,

și să știi că *l-au aprins cu lumină* Acela ce au luminat și la ceriu stelele [...], Acela zic, au zidit și pre om și, ca pre o mică lume [microcosmos], l-au împodobit cu toate frumusețile lumii ceii mai mari [macrocosm] și l-au pus pre pământ, pentru ca să să mire de dânsul ceriul ca de o icoană însuflețită a Ziditoriului și pentru ca să aibă peste toată zidirea schiptrul și împărăția”[607].

Am aflat tot aici, în *Retorica* lui Molnar, și o comparație extrem de frecventă la Eminescu, a ochilor femeii cu *stelele*, care provine din *retorica patristică*: „de i-ai fi văzut ochii, ai fi jurat că au fugit doao stele din ceriu, ca să-i împodobească fruntea”[608].

Regăsim exprimată aceeaşi viziune tradiţională, uneori difuz și abstract, în contexte uneori nebănuite și într-un stil foarte specific epocii moderne, la poeţi precum Alexandru Macedonski[609] (rival al lui Eminescu, dar care nu s-a sfiit să împrumute, puțin modificate, nenumărate imagini poetice din opera celui atât de mult hulit de el), Octavian Goga, George Coşbuc, Șt. O. Iosif[610], Ion Pillat, Ilarie Voronca[611], Ion

---

[607] *Retorică românească. Antologie*, în seria *Restitutio*, ediție, prefață și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980, p. 32-33, 35.

[608] Idem, p. 38.

[609] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

[610] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98tefan_Octavian_Iosif; http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:%C8%98tefan_Octavian_Iosif

[611] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca.

Vinea[612], Adrian Maniu[613], Benjamin Fundoianu[614], George Bacovia, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu[615] sau Nichita Stănescu.

Într-un poem ca *Noaptea de aprilie*, Alexandru Macedonski vede stelele-*nchizându-și somnoroase ochii lor pătrunzători* – ceea ce ne amintește foarte mult de Antim Ivireanul și de predica sa la Sfântul Nicolae. Iar în *Nopatea de iunie* contemplă *„stelele de aur din cerul luminos"*.

Pe pământ, poetul stă *„în a plângerilor vale"* vegheat de luna plină și de stele care sunt *„pulberi de aur"* și *„flori schinteietoare"* (*Excelsior*).

Sau, aflându-se sub *„lacrima lunară"* într-o Mănăstire în care se simte ca-ntr-*„un port"* sau liman al odihnirii, înţelege *„bunătatea"* veşnică şi care *„priveghează tutelară/ Ca o stea ce strălucește din adânci eternități"* (*Mănăstirea*).

În alt poem, *„răsună a mea harpă să zbor în alte sfere /…/ Să merg până-n eternul cu lacrime de stele"* (*La harpă*). Iar *„inima rănită a bietului poet/ Adoarme ca și marea sub cerul plin de stele"* (*Avânt*).

Și iarăși, în poemul *Lewki*, contemplă *„Seara palidă, și-n ceruri, ochi de îngeri plini de raze"*; admiră *„astre,/ Ce zâmbesc din pacea naltă a tăriilor albastre,/ Unde plânset nu se varsă, nici suspine nu se scot"*: o

---

[612] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea.

[613] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu.

[614] Un blog românesc dedicat lui: http://fondane.wordpress.com/.

[615] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu.

împărăţie a luminii, adică, „unde nu este durere, nici întristare, nici suspin”, cum glăsuieşte slujba ortodoxă[616]. Acolo, *„toată zarea depărtărei e un viu mărgăritar/ Sub stelara radiere a zâmbirilor de Sfinte”*[617].

Imaginea aştrilor ca ochi ai cerului sau a naturii și a codrului ca o biserică/ templu, subliniind puritatea cosmică, caracterul lui *ecleziastic*, sunt constantele poeziei lui Goga, din care putem oferi foarte multe exemple:

„Ca o vecernie domoală/ Se stinge zvonul din dumbravă,/ Pleoapa soarele-și închide /…/ Din cetățuia strălucirii/ Coboară razele de lună” (*Apostolul*);

„Luceafărul bolnav în lumea de-ngheț,/ Clipește din gene molatic /…/ Cu ochii plânși, stelele toate se duc/ Pe patul de nori să se culce /…/ Cu lacrimi plâng genele zării./ Și doina se zbate și frunzele plâng,/ Și codrul prelung se-nfioară” așteptând *„să vie-mpăratul măririi”*, Hristos (*Dimineața*);

„Din ochii veșnicelor stele/ Cad razele tremurătoare /…/ Se zbuciumă înfiorată/ De-un tremur geana lor de aur” (*Cântece*); *„Întregul cer cu ochi de stele/ Să lumineze lupta noastră”* (*Strămoșii*);

„Ca din cădelniți fumul de tămâie,/ Prelung se zbate frunza din dumbravă” (*Dăscălița*); *„Și luna, când trece, de milă tresare”* (*De la noi*); *„Pe boltă stele tremurate purced sfiala să-și aprindă”* (*Aeternitas*); *„Azi*

---

[616] *Cf. Molitfelnic*, ed. cit., p. 225.

[617] Al. Macedonski, *Excelsior. Poezii*, ediție îngrijită de Adrian Marino, prefață de Marin Mincu, EPL, 1968.

[codrule], *lasă-ţi freamătul să-mi pară/ Un mulcom zvon de patrafire/ Ce blând asupra mea-și pogoară/ Duioasa lor hirotonire”* (*Reîntors*);

„S-aştern bobiţele de rouă/ Pe-ntinsul luncii patrafir:/ Din mâna ceriului, Părinte,/ Se cerne prea-curatul mir/…/ S-aude toaca cum, grăbită,/ În fag o bate-o gheunoaie” (*Pe înserate*);

„Veniţi, veniţi în ceasul dimineţei,/ Când sub clipirea bolţii-mbujorate,/ Sărbătoreşte-al învierii praznic / Biserica de frunze-nrourate./ Când umbre mor și scapără lumina/ Din negură zburând biruitoare,/ Veniţi, veniţi să cad-asupra noastră/ Hirotonirea razelor de soare” (*Cântăreților de la oraș*);

„Lumina și cântul nuntesc peste fire/ În zvon de evlavie sfântă /…/ Azi lunca-i o mândră biserică largă,/ Iar plopii străjeri la irugă/ Par preoţi cărunţi în odăjdii de praznic,/ Cu braţe nălţate spre rugă” (*Carmen*); *„Cum stăm așa sub bolta înstelată,/ Pădurea neagr-o catedrală pare”* (*În brazi*);

„Din întinderea albastră/ Voi citi ca dintr-o carte" (*La mal*); *„Tu, Doamne, Tu, Stăpânul peste fire,/ Ce din curata stelelor lumină/ Dai lumilor de veci orânduire”…* (*Poezie*) etc.

Coşbuc[618], care nu este un poet al regimului nocturn, care are fobie de noapte şi preamăreşte zorii dimineţii și faptul zilei, în poemul *Prin Mehedia* regăsește armonii eminesciene și o simbolistică străveche a lunii ca *„un scut de aur”* și a frumuseţii

---

[618] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Co%C5%9Fbuc

nocturne caracterizate prin: *„atâta vraj-a nopţii cea cu chip dumnezeiesc”*; totul într-un peisaj vegheat tainic de Dumnezeu ca *„Părinte-al vieții”*[619].

La Șt. O. Iosif: *„Câte-o stea clătinătoare/ Candela-n văzduh și-aprinde”* (*Pasteluri VI*); *„Dar negurile cresc, mereu întind Zăbranicul lor lung, întunecat…/ Pe rând s-aprind/ Făcliile văzduhului albastru,/ Luceafărul scânteietor răsare,/ Și luminițe licăresc prin sat…/ Departe, orga sună a pădurii,/ Cu mii de șoapte, taine de izvoare”…* (*Icoane din Carpați XII*)[620].

Evocând figura unor personalităţi poetice de seamă ale culturii române, de la Dosoftei până la Alecsandri și Donici[621], într-o variantă proprie a *Epigonilor*, Ion Pillat recurge la simbolul lunar ca patron al literaturii române, la acea *„lună cărturară”* care îl învaţă să cunoască trecutul literar al ţării sale:

„Afară luna brumează pe ferești…/ Din ce stihii venită pe-a stelelor potecă/ Să-mi scotocească până și în bibliotecă?/ Cercetătoare lună, cu mâna ta de var/ Ştergi, pe furiş, pe rafturi, un prăfuit slovar. /…/

Te vâri prin Letopiseți, pătrunzi în Uricari./ În legături de piele și lemn mâncat de cari,/ Stă vorba ce deschise al cerului hotar:/

Te razemi de-o Cazanie sau de-un Penticostar./ De tine dăruite cu argintate muchii,/ Străfulgeră din umbră

---

[619] George Coșbuc, *Poezii*, vol. I, Ed. Cartea Românească, București, 1982.

[620] Șt. O. Iosif, *Poezii. Originale și tălmăciri*, Ed. Minerva, București, 1983.

[621] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici.

un univers de buchii” (în ciclul de poeme intitulat *Bătrânii*) etc.

Continuând aceeași tradiție românească și bizantină, Pillat lecturează cu aceleași gesturi arhaice biblia cosmică: peisajul de la Florica este *„priveliște menită să-mi fie o psaltire”* (*Închinare*), poetul intră *„în codrii ca-n biserici„* și simte *„sub fragii-nalți* că se află în *templul adevărat al firii,/ Ca un bolnav de suflet redat tămăduirii”* (*Pădurea din Valea Mare*).

„Seara, pe câmpie /…/ auzi sunând vecernii” (*Toamnă*), sau, coborând dealul, respiri *„tămâia înserării”* (*Adio la Florica*) – a se vedea și Eminescu, *Sara pe deal*.

Pillat aude – precum Goga – cum *„o ghionoaie toacă”* (*În vie*) sau *„numără pe ceruri mătănii de cocori”* (*Cucul din Valea Popii*).

Ca și Eminescu, Pillat cunoștea semnificația catapetesmei și a bisericii în care strălucesc icoanele Sfinților ca simbol al cerului cu Stele al Împărăției veșnice, căci într-o poezie, paracliserul, rugându-se pentru poet, aprinde *„la icoane cerul: sfânt lângă sfânt, stea lângă stea”* (*Biserica veche*)[622].

Într-un poem din 1916 intitulat *Pastel*, cu puternice rezonanțe eminesciene, de la un capăt la altul, Benjamin Fundoianu scrie, printre altele, și aceste versuri: *„Și-atât de calmă-i ora, că parcă-i simți prezența./ Și sufletul ți-l pipăi cu mâinile, eteric./ O clipă, ca de-o umbră, te-ai rupt din întuneric,/ Căci iată,*

---

[622] Ion Pillat, *Poezii*, Ed. Minerva, București, 1989.

toamna vine și-și bate roibu-n pinteni/ Și pe aleea-n care dorm pomii albi și sprinteni,/ Supt ***stelele-n priveghe*** *și-al lunii corn bucolic,/ În freamătul de frunză, greoi și melancolic"*[623].

„Avangardistul" Ilarie Voronca vedea *„cerul /.../ ca o carte deschisă"* (*Tristeți*) și *„La ferești: procesiunea stelelor – călugărițe în alb"* (*Amintire*)[624].

Asemenea, Ion Vinea *„cărțile toate le-a citit/ și stelele, una câte una"* (*Casa din Mangalia*).

Pentru el este evidentă, de asemenea, ca pentru Alexandrescu sau Heliade, corespondența între stele și candele: *„Noaptea de tine* [cimitirul în paragină] *se milostivește/ cu stele de veghe umil răsfrânte/ până-n candelele neumplute"* (*Paragină*) – viziunea poetică este aproape identică celei, amintite anterior, dintr-o poezie a lui Alexandrescu (*Mormintele. La Drăgășani*), care a foat preluată și prelucrată de Eminescu.

Spre stele, ca simbol al luminii veșnice, urcă și rugăciunea lui Ion Vinea: *„Stea, tremur de vegheri pure,/ scaldă-mi destinul care spre tine/ suie din rugi floarea sa veșnică"* (*La stea*).

În alte versuri, luna apare ca o pecete hermeneutică a lumii transcendente: *„luna – lacăt pe tăcerea zării"* – în poezia *Erinnerung*.

E, de fapt, o decriptare poetică a unui simbolism arhaic, semnificație pe care ne-o descoperă limpede într-un alt poem: *„Ce* ***lună veche*** *astă seară/ pe cerul de*

---

[623] Fundoianu, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999. Sublinierea ne aparține.
[624] Voronca, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

atlas uzat./ Tăcerea și-a desfășurat/ ***infoliul indescifrat****/ prins în pecetea lui de ceară* (*Nocturnă*).

Luna este, foarte sugestiv, *„pecetea de ceară"* pusă pe hrisovul cosmic. Documentul universal apare ca pecetluit *analfabeților* moderni, ca *tăcere*.

Tăcerea aceasta nu e o tăcere naturală, ci imobilism hermeneutic al conștinței moderne relaxate în privința lecturii tainelor adânci ale lumii.

Din nou, poeții au un auz distinct pentru tăcerea cosmică, un auz mistic: *„Noaptea pentru Lunateci* [poeți], *una/ și singură din început,/ primește ruga lor de lut* [a omului care e *pământ*]*/ la țărmul ei solemn și mut/ spre care-i poartă, – veche, – luna"* (*Nocturnă*).

Se referă la luna *citită* ca simbol *vechi*, contemplată în vechimea simbolisticii ei.

Însă, Vinea recupera doar, în versurile sale, o lectură simbolică făcută lui Eminescu (pe care poeții au făcut-o înaintea criticii, fără s-o dezvăluie), care, el cu adevărat, a stabilit *luna* ca pecete simbolică a transcendenței.

Altundeva, luna este sursa de lumină care *ninge* sau *plouă* peste lume: *„Și ninge luna clară, o, lună nelipsită"* (*Amintiri false*); *„teii, pe care luna-i plouă"* (*Frühlingsnacht*).

Ora e *„de liniști stelare"* (*Ora fântânilor*), *„stelară noapte prinde să ne legene"* (*Nox*), poetul trece *„din lumi în lumi/ pe un șirag de amintiri stelare"* (*Tristia*). *„În portul vechi /…/ se sfințesc stelele fără pânze ale trecutului"* și *„Pe treptele de mătasă* [ale mării] *s-au prăfuit lunar sunetele* [valurilor]*"* (*Chei*).

Tot la Vinea, *„În toaca inimii de miez de noapte,/ ca dintr-un schit de spectri către lună,/ chemarea crește, a singurătății”* (*Solitudo*), iar *„amurgul ne unge sfinți”* (*Prag*). Dacă acestea se întâmplă în interior, în afară *„clopot de taină a limpezit tăcerile”* (*Final*), asfințitul vine cu *„ceara caldă a înserărilor”* (spre pecetluirea lumii cu lumină lină) și cu *„mireasma liturgică de pe câmpii”* (*Chip*)[625].

Se repercutează în aceste imagini poetice întipărirea din suflet a sentimentului religios, imprimarea fiorului din slujbele de vecernie cu *lumina* lor *lină* și din privegherile de noapte, la care Vinea face aluzie în mai multe rânduri, în versurile sale.

Cu atât mai mult Arghezi, care trecuse și prin Mănăstire, cunoștea semnificațiile vechi ale catapetesmei siderale, atunci când își dorea să se transforme, spiritual, din *făclie* în *stea*: *„Împrejmuit cu noaptea, aștept ca o făclie,/ Înfășurată-n iederi și-n frunze de leandru/ Și încă neaprinsă, la ora mea târzie,/ În vârf să mi se lase o stea din policandru”* (*Heruvic*) (*policandrul* stelar fiind o metaforă extrasă dintr-un simbolism foarte vechi, ca și în cazul celorlalți poeți moderni și avangardiști, de care a fost și va mai fi vorba).

Semnificația aștrilor ca *luminători*/ *făclii*/ *candele* a fost, de asemenea, inserată de Arghezi în versuri: *„Cine umblă fără lumină,/ Fără lună, fără lumânare?”* (*Duhovnicească*); *„În țărm se face seară, și steaua-n cerul rece/ Păzește cripta nopții cu candeli și peceți”*

[625] Ion Vinea, *Ora fântânilor*, Ed. Minerva, București, 1982.

(*Toamnă de suflet*); *„Zăbrelele s-au îndopat cu faguri de cer/ Și atârnau candele de stele/ Printre ele”* (*Cântec mut*); *„Căci mâine seară, poate chiar diseară,/ Pe la aprinsul stelelor de ceară,/ Mai treceți o dată/ La judecată”* (*Morții*); *„Seara stau cu Dumnezeu/ De vorbă-n pridvorul meu./ El e colea, peste drum,/ În altarul Lui de fum*[626]*,/ Aprinzând între hotare/ Mucuri mici de lumânare* [stele]*”* (*Denie*).

Lumânare numea *luna* și Neagoe Basarb, vorbind despre cei care aleg viața pustnicească:

> „Și iaste așternut numai pre iarbă, cum și Hristos făcu prânzu în pustie. Iar fac aceasta mulți și în câmpu făr’ de colibi, și au, în loc de acoperimânt, ceriul și, în loc de *lumânare* să-i lumineze, au *luna*”[627].

Se poate și ca Arghezi, asociind mai adesea aștrii cu *lumânările*, să fi avut în vedere sensul etimologic: faptul că *lumânare* provine din lat. *luminare, luminaris* (pl. *luminaria*), care înseamnă atât *făclie/ lampă/ opaiț*, dar și *luminător/ astru ceresc*.

În *Vulgata* avem: „dixit autem Deus: fiant *luminaria* in firmamento caeli [a zis deci Dumnezeu: să fie *luminători* în tăria cerului]” (Fac. 1, 14). Pentru a marca apropierea de etimonul latin, Eminescu folosește chiar termenul *luminare*, atât în poezii (*Noap-*

---

[626] *„Altarul Lui de fum”* este cerul. O metaforă care ar putea fi inspirată de la Is. 51, 6: „ceriul *ca fumul* s-au întărit” (*Biblia 1688*).

[627] *Învățăturile lui Neagoe Basarab…*, op. cit., p. 198.

tea[628], *Mușat și ursitorile*[629]) cât și în publicistică. Revenind la Arghezi, acesta destructurează cel mai mult imagologia tradițională, remodelând-o într-un format poetic nou, în care, cu mare dificultate se mai pot distinge mozaicurile icoanelor vechi în tiparul incoerent al limbajului și al picturalității moderniste.

Sonuri și miresme arhaice se degajă din anumite opțiuni terminologice, dar acestea nu orientează simțul critic al *modernilor* spre interpretări mistice, pentru că expresia poetică e denucleată și din cauză că, pentru sentimente religioase (uneori forte cuminți), poetul alege fragmentarismul ideatic și expresiv, crizat, al limbajului contemporan.

Vasile Voiculescu percepea priveliștea celestă tot în cheie simbolică: *„Nălucitoare/ Lucind prin vastul Naos,/ Din fundul nopții se ivește luna.// Cu ochiinchiși,/ Ea pare-un chip de sfântă/ Scris de-un zugrav pe zidul de-ntuneric / Cu aur șters și învechit de vremuri.../ Și ca un cap de mucenită poartă/ Cununa de lumină –/ – Jur împrejur un cearcăn*[630]*”* (*Luna*);

„Noapte. Trec spre schitul lumii celelalte/ Luna și tot clerul stelelor înalte” (*După cules...*)[631].

---

[628] A se vedea N. Georgescu, *Eminescu și editorii săi*, vol. I, Ed. Floare Albastră, București, 2000, p. 94.

[629] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, IV, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei RPR, București, 1952, p. 451.

[630] Am văzut, mai sus, comparația cerului cu un *cearcăn* de lumină, în *Retorica* lui Molnar, care pusese la contribuție mai ales fragmente omiletice.

[631] Vasile Voiculescu, *Poezii*, prefață de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981 și *Poezii*, ediție îngrijită, prefață, cronologie,

La Adrian Maniu, apare *„Pe cer /…/ lunara lampă”* (*Irod cheamă dansul*); *„Peste ramurile nalte, deodată a-nflorit/ ca o lampă de hârtie, încă neaprinsă, luna”* (*Amurg*);

„Drumuri merg călăuzite cu procesiunile de plopi /…/ Apoi sfințirea /…/ pentru care torc funigeii țesături” (*Țara*); *„Frunzele voastre încă nu umbresc,/ Dar cât frumusețea voastră tămâiază cerul”* (*Rugăciune pomilor*); *„Din roată fără obezi, priveghind toacă barza. /…/ Molifți tămâiază rășina”* (*Moldova*);

„Norii se sting. Drumul răsună./ Apare plină, de aur, vechea lună. /…/ Luna, dalbă floare-a soarelui,/ Strălucește, pavăza lui” (*Balada I-a*);

„Moșul ar fi vrut să-nțeleagă povestea slovelor/ De aur, scrise în rotundă cartea cerurilor” (*Ciobanul bătrân*)[632] etc.

Luna este, de altfel, o prezență frecventă în versurile lui Maniu.

Punând, ca și Eminescu, în contrast poezia cu proza, Bacovia recepta imaginea lunii ca sursă a poetizării ambientului: *„Poetizează luna/ Grădina de parfume, –/ Prozaicile hoarde/ De-acum au tăcut”* (*Serenadă*)[633]. Policandru, făclie și lampă este steaua și luna și pentru Emil Botta: *„Dar îngerul care veghea/ sub al nopților sublim policandru”* (*Clipei*, vol. *Întunecatul April*);

repere critice și bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galați, 1995.

[632] Adrian Maniu, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

[633] George Bacovia, *Opere* X, Ed. Minerva, București, 1978.

„Neagră, neagră/ noaptea de făcea,/ steaua era sub obroc,/ un opaiț luna era” (*Pietrele scrise*, vol. *Un dor fără sațiu*)[634].

Nichita Stănescu, care s-a aplecat cu atenţie asupra întregii noastre tradiţii poetice şi literare, într-un poem ca *Semn 3*, se exprimă mistic şi apofatic: *„Tu nu-nțelegi că stelele în sine/ sunt un lăuntru din lăuntrul depărtat?/ Tu nu-nțelegi că albul din desime/ e negru împărat?”*.

Aceste versuri erau prefigurate oarecum de Bolintineanu: *„un cer ce-atâtea stele îl fac și mai obscur”* (*Conrad*).

Stelele sunt şi la Nichita un simbol *interior* al luminii. Creatorul lor le-a urzit astfel încât să poarte în sine pecetea simbolică a luminii Sale *neapropiate*, exprimând capacitatea firii de a avea *lăuntricitate*, de a arăta că nu e *goală de sens*, ci *plină de semnificații transcendente*.

Ele indică, cu atât mai mult, sensul ontologiei umane de a-şi umple *lăutricitatea* cu această lumină dumnezeiască.

Albul care, din cauza *„desimii”* luminii, nu poate fi definit decât apofatic, decât ca *„negru împărat”*, întărește sensul mistic al versurilor nichitiene, faptul că el avea în vedere o înțelegere teologică mult mai înaltă a realității, deși poezia lui poate părea adesea *absurdă* sau *abstractă*, raportată la contextul epocii. În mod paradoxal – dar și fericit – cel care ne semnalează

---

[634] Emil Botta, *Poezii*, cuvânt înainte de Valeriu Râpeanu, text îngrijit, note și variante de Aurelia Batali, Ed. Eminescu, București, 1979.

distanţa ideologică dintre viziunea poetică tradiţională şi infiltrarea ideologiei moderne în mentalitatea românească este tot Eminescu.

Luna nu apare niciodată în ipostază desacralizată la Eminescu, cu o excepţie, în poemul *De câte ori, iubito*...Poemul acesta folosește o partitură expresivă extrem de modernă.

El ne poate indica graniţa dintre *romantism* şi *modernism* şi ne poate arăta motivele pentru care cosmosul, cu soarele, luna şi stelele sale ca *icoane ale Dumnezeirii*, consacrate în mod tradiţional, este în poezia modernă discreditat și parodiat, într-un cuvânt: *despiritualizat*.

Perioada modernă, poezia simbolistă şi mai ales cea post-simbolistă şi cea postmodernă nu mai reprezintă – cel puţin nu în mod *limpede* şi *explicit* – viziunea ortodoxă asupra lumii ca *logos cosmic*, ca *podoabă* (kosmos) plină de rațiuni (logoi) dumnezeiești și partener de dialog (dia-logos) al conştiinţei umane, al logosului uman.

Dar dacă nu mai reprezintă *retoric* această viziune tradiţională, nu înseamnă că se afiliază automat contrariului ei sau că nu regretă lipsa de serenitate care o caracteriza pe aceea, în contrast cu lipsa de fundamente veşnice a viziunii moderne asupra lumii.

Un fapt pe care Eminescu îl *profeţea*...

Întrebarea care se pune în acest moment este următoarea: cine este *poetul modern*: cel care trăiește această modificare ca pe o nelinişte şi suferinţă adâncă, ca pe o absenţă regretabilă, care determină un masacru

sentimental interior sau cel care receptează lucrurile ca fiind ceva firesc, în linia *evoluționistă* a lumii și a societății umane?

După cum vom arăta altădată, mai târziu, în mod irefutabil, Arghezi, Blaga, Bacovia și Barbu se înscriu în prima din cele două posibile definiții ale *poetului modern*, dar și Fundoianu, Vinea și Voronca.

În cea de-a doua formulă se integrează, cu indulgență, Minulescu[635]. Și atunci Minulescu este cel mai mare poet *modern* al nostru, dacă prin *modernitate* se înțelege absența neliniștii și a temelor religioase ca aspectele cele mai profunde ale lirismului.

Eminescu ne-a indicat, în mod implicit, în poemul amintit anterior, motivele *divorțului* de perspectiva creștină tradițională.

Acestea pot fi ușor identificate în instaurarea *scepticismului* (pe care el îl considera o *boală a sufletului*, după cum am arătat undeva mai sus) și a lipsei de perspectivă asupra unei veșnicii fericite din partea poetului care recepteazǎ eșecul personal, al neîmplinirii prin iubire, ca pe *o dizarmonie universală* și *o disoluție cosmică*:

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheață mi-apare înainte:
Pe *bolta alburie* o stea nu se arată,
Departe doară *luna cea galbenă – o pată*;
Iar peste mii de *sloiuri de valuri* repezite

[635] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu.

O pasăre plutește cu aripi ostenite...

Nicăieri altundeva, în lirica eminesciană, natura nu apare în acest fel: oceanul ca o *masă de gheaţă*, valurile ca *sloiuri*, bolta cerului ca o întindere *alburie*, oarbă, lipsită de ochii săi de foc, ai stelelor, şi luna – mai ales luna – ca o *pată galbenă*, ca o plagă dureroasă.

Atitudinea lui Eminescu nu poate fi însă catalogată fără drept de apel ca *anticreştină* sau *ca o distanţare sceptică* de viziunea tradiţională asupra lumii, ci poate fi percepută prin prisma acelor cuvinte evanghelice esenţiale, care stabilesc pentru conştiinţa creştină că omul este mai important decât tot universul:

> „Căci ce îi va folosi omului, dacă a câștigat lumea întreagă, iar sufletul lui și l-a pierdut? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul lui?" (Mt. 16, 26)[636].

Omul este mai preţios decât universul întreg, iar pierderea iubitei – după cum am vzut anterior – Eminescu nu o trăieşte numai ca pe *un eşec erotic* pe plan personal, egoist, ci, mai degrabă, ca pe o scufundare a ei *în valurile lumii* și ale *vieții*, din care el este disperat că nu poate să o înalțe, să o mântuie.

---

[636] *Cf. Evanghelia după Matei*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2011, p. 58, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/.

De aceea și universul se dezintegrează, se scufundă în haosul de durere al poetului, în suferința *făr-o rază*, care reduce totul la *neființa* nimicitoare a chinului interior necurmat.

Remarcasem deja, în capitolul anterior, că Eminescu a avut intuiția să numească *„modernă”* poezia epocii sale (*Icoană și privaz*), percepând-o nu în funcție de valoarea estetică și de conformitatea cu norma poetică a Apusului, ci de *stimulii ideologici* la care începea să răspundă.

Ilarie Voronca va scrie peste ceva timp: *„Luna era o frunză galbenă, în grădina unui cer dureros”* (*Neliniști*).

Universul acesta e bolnav, cosmosul suferă și moare odată cu moartea spirituală a *stăpânului* său, omul.

Ion Minulescu observa cerul ca un câmp de luptă, pe care se află luna ca un rege cu armata sa de stele.

Numai că teatrul de bătălie este dramatic, soldații mor, luna, semănând cu un *„cap de rege-Saltimbanc”*, shakespearean, este un alt Polonius, în așteptarea unei furtuni cataclismice care să stingă stelele (*Nocturnă*, poem dedicat lui E. Lovinescu).

Scenariul este de un simbolism apocaliptic, pentru că tragedia este totuși una universală, deși relatată în gamă minoră, cu accente de dramă istorică și locală.

Cortina cerului nu mai este *„catapeteasma lumii”* din poezia lui Eminescu și din literatura românească veche, ci un văl transparent care nu mai poate ascunde

o scenă deschisă, pe care se petrec crimele sfârșitului de istorie și de umanitate.

Ieșind de sub incidența unui sens soteriologic, universul și evenimentele care se petrec în el devin, în această poezie, victimele unei tragedii banale, anonime, pentru că un asemenea cosmos și-a pierdut pecetea personalistă a chipului dumnezeiesc, imprimată în lume de la crearea ei.

Relația dintre astrul ceresc și simbolurile sacre, precum și alunecarea poeziei, treptat, în zona obscură a profanului sunt lesne observabile într-un alt poem al lui Minulescu, intitulat la fel, *Nocturnă*, deși acest poem menține, încă, un echilibru între venerație și unele accente profanatoare, care plutesc oarecum în aer, ca o amenințare, mai degrabă, decât să fie sesizabile în mod real (pasul spre blasfemie poetul îl face adesea însă în alte poezii):

În noaptea-aceea *luna părea un cap de mort*
Tăiat de ghilotină și aruncat în Mare –
Un cap purtat de valuri și-n marșuri funerare
Rostogolit spre farul ce scânteia în port.

În noaptea-aceea luna părea un ghem de sfoară
Scăpat din mâna dreaptă a celui [Dumnezeu] care-n viață
Te leagă, te dezleagă, te iartă și te-nvață
Cum poți ieși din iarnă, intrând în primăvară.

Și-n noaptea-aceea luna părea *un chihlimbar*
Desprins din cingătoarea lui Crist, care murise
Ca să-nvieze iarăși din somnul fără vise,

Sanctificându-și crucea rămasă pe Calvar!...[637].

Blaga va veni mai apoi să asemene luna cu un *„ciob dintr-o cupă de aur,/ ce-am spart-o de boltă/ cu braţul de fier”* (în poemul *Veniţi după mine, tovarăşi!*) şi alţii, care parodiază creaţia lui Dumnezeu şi frumuseţea ei, adică cele ce mai înainte cu un veac erau sfinte pentru Eminescu şi poeţii *romantici*.

Arghezi nu se mai fandosește și pune gestul direct pe seama lui Satan: *„El își întoarse capul puțin, strâmbând în loc/ Planetele ca mingea, și luna cum e chifla –/ Și încruntând sprânceana pe ochiul lui de foc,/ Răspunse Europei, orgolios, cu tifla”* (*Satan*);

„Din vălul nopții rupi o stea:/ O guști și-o scuipi când strălucea./ Cu mâna bălăcind în undă,/ Strici luna rece și rotundă /.../ Diavole, jocul tău ajunge!/ Pan te-a trântit și-acum te-mpunge” (*Răzbunare*).

Într-un poem care descrie desacralizarea lumii, *Triumful*, apare subliniată tocmai ideea *desfrunzirii universului* de simbolurile sale: *„Nicio vioară nu mai pricepe să mai sune,/ Chiar* ***stelele, sfințite și pure lanceput****,/ Au putrezit în bolta visărilor străbune”*.

Semnele desemnificării universului se văd și în poezia lui Voronca și a lui Vinea.

Numai că, în contextul liricii lui Voronca, poetul își strigă durerea exasperantă și această *banalizare* a semnificantului creației nu mai apare ca o *profanare*,

---

[637] Ion Minulescu, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefațată de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

ca un gest iconoclast, ci ca *un exercițiu estetic intenționat*, vizibil, care urmărește să scoată în relief desfigurarea lumii într-o atmosferă spirituală viciată, irespirabilă, a lumii moderne: *„în palma ta cuvântul își rugineşte fierul/ și luna care-apleacă pe-ocean un cozoroc/ îți scrie-n desfrunzire și-n noapte un soroc”* (poemul *1* din volumul *Colomba*); *„Luna, ce mașină de călcat norii, rufăria/ mărilor /.../; luna pune cerului în argint zăbale”* (*Cotnar*); *„Luna face exerciții de trapez prin pomi”* (*Hotar*).

Imaginile sunt ludic-infantile, chiar gingaşe, nu denotă *intenții exterminatorii*.

La Vinea, tabloul celest, defrişat de semnificaţii fericite, aparţine peregrinului, care se simte străin și singur în lume (sentiment al dezrădăcinării moștenit de la Eminescu și la care aderă Goga, Pillat, Blaga, inițial și Minulescu, etc.): *„vis întrerupt luna trece vămile”* pe o mare ca *„undele iadului”* (*Nauta*), în timp ce, în gara *„peticită de lumini,/* [sunt] *șine verzi sub luna de venin,/ câmp în ceruri înțepat cu spini”* (*Doleanțe*).

Pentru Geo Dumitrescu[638] însă, în absenţa accentelor de suferinţă, panorama nopţii înstelate este o scenă deschisă, ca şi la Minulescu, și în ea se petrec, transpuse în mod simbolic, alte acte ale decăderii umane – și care devin *semne* ce prefigurează un epilog universal dureros. El compară cerul nopţii cu un bordel, stelele le vede *„buhăite și murdare”*, iar luna,

---

[638] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu.

„obeză și colerică” e pentru el *„o bătrână libidinoasă”*, în poemul *Aventură în cer* (din vol. *Africa de sub frunte*):

Omul care păzea luneta părea să fie filozof,
părea să știe multe din tainele cerului –
i-am dat doi lei să mă lase să privesc luna
și să pătrund în țările misterului.

N-aș fi putut să-mi închipui vreodată
că ce-am văzut există în realitate!...
Am surprins stelele în somnul lor ciudat,
dormind burghez, desumflate.

Unii credeau că stelele sunt niște globuri frumoase și colorate
înfipte în pari în grădina lui Dumnezeu,
așa povesteau toți poeții
și de fapt așa credeam și eu.

Știți, nu-i adevărat nici că stelele au colțuri –
le-am văzut eu cu ochii – pe onoarea mea!
Erau rotunde, buhăite și murdare
niciuna din ele nu se mișca.

Luna, obeză și colerică, se dezbrăca pentru noapte.
Părea că se ține acolo un dialog cu calmă disperare;
îmi venea să strig ca la galerie:
– Mai tare, pentru Dumnezeu, mai tare!...

Norii fluturau pelerinle lor cenușii, zdrențuite,
cu ridicole elanuri medievale,

nu se vedea nici un alcov unde bătrâna libidinoasă
și-ar fi putut ascunde nocturnele hemoragii banale.

Curând apoi a trebuit să-mi acopăr ochii:
un nor masiv s-a depus masculin peste flasca grămadă
de sex –
dedesupt, luna se mai vedea doar o felie
pentru ochii muritorului perplex.

Pe unde se târâse soarele cu o mie de ani înainte,
rămăsese o pârtie albă, vagă și prăfoasă
pe care, cu convingere și importanță,
Excelențele Cerului se duceau spre casă.

Într-un alt colț, departe de bordelul selenar,
Satan și Cel-de-sus mestecau argumente într-o teatrală
divergență,
iar Saturn-Logodnicul, șezând pe oiștea Carului Mare,
își medicamenta organele, cu indecență.

Îl anticipase Ion Vinea, în *Manifestul activist către tinerime*, cu o imagistică selenară aproape identică: *„Luna, o fereastră de bordel la care bat întreținuții banalului și poposesc flămânzii din furgoanele artei”*. Doar că ținta revoltei lui Vinea nu era *semnificantul cosmic*, ci, în mod programatic, *epigonismul romantic*, sentimentul romantic decadent.

În poemul lui Geo Dumitrescu însă, în mod ideologic-polemic, tabloul cosmic este intenționat *depoetizat* – inclusiv la nivel prozodic – și *prozaizat*

(denotând conştiinţa faptului că, *tradiţional, poezia însemna asociaţie cu simbolurile sacre, cu esenţa tragică a vieţii și cu eshatologia transfiguratoare*), sobrietatea şi tragismul existenţei e transformat în banc, suferinţa e bagatelizată, iar profanarea simbolurilor biblice e la ea acasă, începând cu titlul.

Cerul devine spaţiu pentru *aventură* erotică, material pornografic pentru o cinematografie literară în avangarda scenariului porno actual, care face acelaşi exces de aluzii polemice la simbolismul religios creştin.

Demonetizarea valorilor tradiţionale, considerate *medievale, ridicole*, este urmărită programtic. *Prozaizarea* şi *laicizarea/ secularizarea* esteticului merg în tandem.

Ceea ce, cu mult înainte, semnala Eminescu, anume că *proza* aparţine palierului contingenţei (decepţionante pentru el), se reafirmă acum prin tendinţele care susţin *depoetizarea* în același timp cu *desacralizarea* lumii în faţa conştiinţei umane. Ceea ce ne confirmă şi faptul că *poezia* presupune o perspectivă existenţială (elementul esenţial fiind posibilitatea de *transfigurare* a lumii) și nu este pur și simplu *prozodie*.

În asemenea cazuri, se observă însă foarte bine *intenționalitatea*, premeditarea ideologică.

Şi atunci putem aduce obiecţia *clasică*, privitor la conţinutul estetic, care, dacă este *premeditat ideologic*, nu mai poate fi receptat – conform teoriilor estetizante – ca valoare poetică maximală. Aşa, Eugen Negrici[639]

---

[639] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici.

deosebea „un program doctrinar, adică prezenţa ucigaşă a *Intenţiei*”[640] la Coşbuc, Iosif, Goga, Voiculescu etc., în sens tradiţionalist.

Dar, dacă poezia tradiţionalistă şi religioasă e *doctrinară*, atunci şi poezia antireligioasă, intenţionat blasfemică şi contestatară, e cel puţin tot la fel de *doctrinară*, dacă nu şi mai mult. Nu putem să folosim unităţi de măsură diferite şi apoi să invocăm *principiul estetic*, pentru că, într-un final, se va descoperi *ocaua mică*. Prin urmare, folosind acelaşi argument, o imagistică de tipul celei de mai sus, aparţinând lui Geo Dumitrescu, ar putea fi oricând redusă la statutul de *poză nihilistă fadă*.

Mircea Scarlat[641] observa, de altfel, că „textele rezultate din fronda dadaistă interesează exclusiv prin raportare la convenţiile pe care le neagă”, că „arta se naşte din artă [...], opera artistică fiind *obiectivarea unei convenţii*” şi că nu se poate vorbi „de artă în lipsa intenţionalităţii”[642].

Opinia sa cred că reprezintă un punct de vedere corect:

> „Niciun scriitor nu poate face abstracţie de cultura existentă, simpla scriere a unui poem

---

[640] Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, Bucureşti, 2008, p. 103.

[641] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat.

[642] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei româneşti*, vol. I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982, p. 22-23.

implicând deja o convenție, e experiență artistică anterioară și raportarea la aceasta”[643].

Iar *raportarea la aceasta* este fie *simpatetică* și *asimilativă* (și atunci vorbim de *tradiționalism*), fie *rejectivă* (caz în care se plasează curentele *moderniste* și *avangarda* ca modernism extrem – la noi situația e mai diluată), dar *lipsă de raportare* nu există – și atunci nu e cazul să acuzăm numai una din atitudini.

Reproducerea scenei cosmice într-un registru ludic și parodic are aerul unei comedii bufe.

Singura lectură serioasă ar putea fi aceea că nu mai poţi – decât ipocrit – să mai contempli frumuseţea universală în manieră *clasic-medievală*, dacă eşti un om al timpului modern asupra căruia actul amoral lasă o amintire marcantă pe foaia conştiinţei. A conştiinţei care propulsează în exterior amănuntele obsesiilor și le suprapune realităţii.

Deși imagistica instrumentată de Geo Dumitrescu pare extrem de modernă și netangenţială cu spaţiul teologic-religios, ba chiar refuzând orice intenţie de proximitate, în realitate singura teologie cu care acest tip de discurs *artistic* nu are afinităţi este cea ortodox-tradiţională sau, lărgind puţin sfera, cea creştină. În schimb este în perfectă concordanţă cu teologia antică politeistă, cu mitologiile pentru care un act sexual sau unul criminal, la nivel cosmic, reprezintă evenimentele esenţiale ale cosmogenezei. Conştient sau inconştient,

[643] Idem, p. 22.

gestul *artistic* modern, *anti-religios*, este de fapt unul *retro*, o reinventare a *valorilor artei* din secolele ante-creştine, care presupun promiscuitatea sexuală şi morală şi pe care Renaşterea şi Umanismul nu le-au afişat ca atare – în mare măsură pentru că Occidentul a redescoperit nu ceea ce era *cultura antică*, ci ceea ce fusese considerat cât de cât frumos şi folositor din cultura antică, de către creştini, şi scăpase, prin urmare, de la distrugere, în primele milenii.

Descoperirile făcute, în secolul al XX-lea abia, sub lava Pompeiului, ne dau şi o altă dimensiune asupra *artei antichităţii greco-latine* decât cea cu care ne-am obişnuit.

Aşa ne explicăm şi faptul că atitudinea exprimată de această poezie îşi află un precursor neaşteptat în... Alecu Văcărescu, în nişte versuri cu caracter neoana-creontic. De dragul iubitei, poetul este gata ca:

Război să fac cu stelile, cu soarele, cu luna,
cu cerul tot am hotărât, ş-acum și totdeauna.
Unite toate dă vor fi și stându-mi împotrivă,
nu mă-ngrozesc dacă-mi vei fi tu numai milostivă;
Cu toate poci a mă lupta cu straşnică răbdare
și hotărârea ce-am făcut nu va avea schimbare.
Să nu gândești, lumina mea, d-acu-ncolo vrodată,
că focul tău din pieptul meu poate să să abată; [etc].

E sigur că înfocatul poet nu spera să înfrunte forţele cosmice, ci declaraţia lui e un act de beligeranţă

la adresa *pravilelor* și a moralei creștine, pe care le subînțelegea simbolic sub forma *cerului* și a *aștrilor*.

Sau poate era la ordinea zilei să te prezinți în fața adulatei care trebuia cucerită, drept *Prometeu înlănțuit*: gata să te lupți cu Dumnezeu pentru ea, dar nevolnic în lanțurile dragostei sale. Era de presupus că femeia, slabă din fire, nu putea să reziste, asediată de *titani* în felul acesta...

Revenind la omul modern și postmodern, *depoetizarea* imaginii cosmice ține și de apropierea concretă de alte planete și de abordarea vieții ca aspect epistemologic, ca obiect de disecție științifică, după cum remarca un alt poem al lui Geo Dumitrescu:

„Mai dați-o-ncolo de lună! zicea unul,/ o să-ajungem și la ea în curând,/ o să ne plimbăm și pe ea în pantofi cu șenile.../ – Are dreptate! zicea al doilea,/ mai lăsați-le naibii de lună și de stele!.../ Să mai umblăm nițel și pe pământ,/ că și la noi, zilele trecute,/ pământul a devenit rotund...”.

După care se discută, într-o *„ședință de lucru”* a poeților, oportunitatea de a face nopțile mai lungi (*Problema spinoasă a nopților*, din vol. *Jurnal de campanie*).

Același poet rezuma însă condiția umană, în lumea modernă, în poemul *Probleme*, astfel:

Pentru ce atât de triști și răvășiți,
pentru ce visul supremului foc de revolver?
Toți avem simboluri și prieteni iubiți,

mocirla vieţii şi o scară la cer[644].

Însă, oricât de îndepărtaţi ar fi unii dintre aceşti artişti moderni de viziunea bizantin-ortodoxă şi oricare va fi fost intenţia lor, chiar profanatoare, ei nu fac decât să confirme, într-un anumit sens, filosofia tradiţională care plasează cosmosul sub demnitatea umană, ca un rob care-şi urmează docil stăpânul.

Iar dacă stăpânul, omul adică, a devenit pătimaş, desfrânat şi ucigaş, dacă umanitatea stă sub semnul degenerării spirituale şi morale, al decadentismului, cosmosul nu poate decât să reflecte această stare duhovnicească a sa, deşi ordinea lui interioară şi sensul său spre transfigurare, stabilite din veşnicie, nu sunt afectate.

Regăsim, întorcându-ne pe traseul poeziei române moderne, această situaţie la Bacovia[645], putând remarca, în poezia lui, o *infestare* a universului de boala umană.

Omul este suferind de o boală contagioasă, pe care o transmite ambientului, pământului pe care îl locuieşte. Bacovia vede cosmosul cuprins de convulsii şi sângerând de virusul cronic care face din om o fiinţă degenerată şi macerată interior:

Cu lacrimi mari de sânge

---

[644] Geo Dumitrescu, *Poezii*, Ed. Curtea Veche, ediţie completă şi definitivă, Bucureşti, 2000.

[645] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.

Curg frunze de pe ramuri, –
Și-nsângerat, amurgul
Pătrunde-ncet prin geamuri.

Pe dealurile-albastre
De sânge urcă luna,
De sânge pare lacul,
Mai roș ca-ntotdeauna.

La geam tușește-o fată
În bolnavul amurg;
Și s-a făcut batista
Ca frunzele ce curg.

(*Amurg*)

*

Acum, stă parcul devastat, fatal,
Mâncat de cancer și ftizie,
Pătat de roșu carne-vie –
Acum, se-nșiră scene de spital.

(*În parc*)

*

La toamnă, când frunza va îngălbeni,
Când pentru ftizici nu se știe ce noi surprize vor veni, –
Alcoolizat, bătut de ploi, cum n-am mai foszt cândva,
Târziu, în geamul tău, încet, cu o monedă voi suna.

(*Nervi de toamnă*)

*

Adio, pică frunza
Și-i galbenă ca tine, –
Rămâi, și nu mai plânge,
Și uită-mă pe mine.

(*Pastel*)

*

Un bolnav poet, afectat
Aşteaptă tuşind pe la geamuri –
O fată, prin gratii, plângând,
Se uită ca luna prin ramuri.

(*Toamnă*)

Decrepitudinea și contagierea cosmică secondează degenerarea umană, chiar dacă această consecuție nu este semnalată riguros. Universul e contaminat de un rău uman și urmează omului în cădere, în degradarea lui spirituală, psihică și biologică.

Tot Eminescu a fost cel care a precizat și cauzele profunde, spirituale, ale degradării universului uman și cosmic, dacă suntem atenți la mesajul versurilor sale. În acest sens, *Melancolie* este un poem esențial pentru

înțelegerea precocității sale vizionare, în raport cu societatea și cultura românească ce nu sesiza încă, la acea dată, declinul istoric, panta pe care se afla umanitatea și, în consecință, nici nu reflecta acest declin în literatura sa, în toată amploarea gravității lui – pentru că românii nu trăiau încă tragedia spirituală a Apusului și poate că n-o trăiesc nici astăzi cu aceeași severitate.

În poemul *Melancolie*, Eminescu susține că universul a devenit o *„biserică-n ruină”* și, ceea ce este cel mai important, la fel a devenit și sufletul omenesc *modern*, tot o *biserică-n ruină*. Poate ar fi mai corect să spunem că imaginea cosmică s-a devalorizat tocmai din cauza noii optici spirituale a omului înstrăinat de Dumnezeu:

Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,
Prin care trece *albă regina nopții* [luna] *moartă*. –
O, dormi, o, dormi în pace printre *făclii* [stele] o mie
Și în *mormânt albastru* [cerul] și-n *pânze argintie* [norii],
În *mausoleu*-ți mândru, al cerurilor arc,
Tu, adorat și dulce al nopților monarc!

Bogată în întinderi *stă lumea-n promoroacă*,
Ce sate și câmpie c-un *luciu văl* îmbracă;
Văzduhul scânteiază și ca unse cu var
Lucesc zidiri, ***ruine*** pe câmpul *solitar*.

Și *țintirimul* singur cu strâmbe cruci veghează,
O cucuvaie sură pe una se așează,

Clopotnița trosnește, în stâlpi izbește toaca,
Și străveziul demon prin aer când să treacă,
Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.

Biserica-n ruină
Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrână,
Și prin ferestre sparte, prin uși țiuie vântul –
Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvântul –
Năuntrul ei pe stâlpii-i, păreți, iconostas,
Abia contur triste și umbre au rămas;
Drept preot toarce-un greier un gând fin și obscur,
Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur. /…/

Credința zugrăvește icoanele-n biserici –
Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,
Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas
Abia contur triste și umbre-au mai rămas.

În van mai caut lumea-mi în obositul creier,
Căci răgușit, tomnatic, vrăjește trist un greier;
Pe inima-mi pustie zadarnic mâna-mi țin,
Ea bate ca și cariul încet într-un *sicriu*.

„*Melancolie* a fost publicată în 1876, însă forma ei orginară este un monolog al lui Ștefăniță din drama istorică *Ștefan cel Tânăr*, din 1868-1871, ceea ce înseamnă că starea pe care o exprimă

există chiar de la începuturile scrisului eminescian”[646].

Cam toate *stările* lui Eminescu există *de la început*, ceea ce ne determină să cred că fondul său ideatic şi vizionar s-a conturat în mod fundamental din fragedă adolescenţă, înaintea studiilor universitare în străinătate, că *melancolia* şi *depresia* lui (nu acordăm termenilor sensul lor *psihiatric-patologic*) trebuie descifrate în buchiile literaturii vechi, pe care epoca modernă, filosofia şi literatura ei le-au ramificat şi completitudinat în ordin cognitiv.

Cum altfel să ne explicăm că, revenit de la studii, Eminescu declină cererea lui Maiorescu de a face o teză de doctorat pe Kant (pentru un fotoliu universitar), pretextând că nu-l cunoaşte încă prea bine, dar îşi sporeşte neîncetat *lada* cu cărţi vechi şi achiziţionează o serie de manuscrise medievale pentru *Biblioteca* din Iaşi? Dacă fundamentele gândirii lui s-ar fi stabilit la Viena şi Berlin, atunci este greu explicabilă pasiunea lui neîntreruptă pentru istoria şi literatura veche, bizantină şi românească.

Întorcându-ne la poemul *Melancolie*, corespondenţele dintre *cosmos*, *Biserică* şi *sufletul uman* sunt evidente (şi le-am subliniat în text).

În tradiţia literară ortodoxă, pe care Eminescu o urmează îndeaproape, universul a fost creat dintru început ca reflectarea în materie a chipului Împărăţiei

---

[646] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 32.

cerești, iar omul este templu, biserică a Duhului Sfânt (*cf.* I Cor. 6, 19).

„Biserica-n ruină” a sufletului este motivul pentru care cerul a devenit un *mormânt*, pământul un *țintirim* și omul un *sicriu*, în care inima *bate* în pustiu.

Peisajul lumii (cerul și pământul) este *funerar*, pentru că ochiul inimii, care ar trebui să-l contemple, a devenit un *cariu* distructiv, care macină la temelia frumuseţii ei.

Moartea a invadat universul cosmic și universul uman, deopotrivă, pentru că *moartea spirituală* a devastat interiorul omului.

Sufletul mort spiritual nu mai poate contempla lumea ca pe o *biserică* împodobită cu icoanele înțelegerilor dumnezeiești, cu simbolurile *bibliei cosmice*.

Din pictura bisericii, ca și din pictura bisericii interioare, care e sufletul, *„abia conture triste și umbre-au mai rămas”*.

Din om s-a ștres *culoarea vieții dumnezeiești*, lumina care însuflțește dinamismul spiritual al existenței umane.

Faptul că sufletul a devenit *inapt* pentru contemplații și înțelegeri harice și mistice este cel care determină cerul să fie un *mormânt*, pentru inima care s-a transformat în *sicriu* al iubirii de Dumnezeu și de oameni (anticiparea *sicriului de plumb*, a *amorului de plumb* și a *decorului de doliu, funerar*, bacoviene, este de netăgăduit).

Credința moartă este cea care închide cerul și declamă, nietzschean, că *Dumnezeu a murit*. Eminescu

ne transmite aceasta într-un mod atenuat, prin metafora *reginei nopții moarte*.

Anterior, am demonstrat faptul că luna este simbol al Dumnezeirii în poezia lui Eminescu, care preia toate funcțiile și atuurile simbolului solar tradițional, intenția poetului fiind de a reproduce, cu o *fidelitate iconografică și simbolică* remarcabilă, peisajul ideologic vesperal sau nocturn al lumii moderne.

Altfel spus, *„e apus de Zeitate”* (*Memento mori*).

Această degradare a capacității umane de contemplare deschide calea pentru a vedea cerul înstelat denudat de poezia simbolurilor sale, așa cum o face Geo Dumitrescu.

Imaginea interiorului spiritual uman ca un spațiu eclesial *în degradare* este preluată de la Eminescu și valorificată și de Octavian Goga, în poemul *Ești singură* (din vol. *Ne cheamă pământul*, 1909):

Ești singură astăzi, tu, inima mea,
Biserică veche-n ruină,
Sub bolta ta sfântă,-nnegrită de vremi,
Azi nici un drumeț nu se-nchină.

Ești singură astăzi...Păreții-s bătrâni,
Nu-i cântec în stranele mute,
Icoanele-s șterse, și nimenea nu-i
Altarul uitat să-l sărute.

Prin neguri arare s-abat amintiri
Lăcașul pierdut să și-l vadă,

Și fâlfâie tainic din aripa lor
Ca groaznice paseri de pradă.

Ducându-și pierzarea, trec vifore-n drum
Te zbuciumă-n goană păgână...
Și tu ceri zadarnic un fulger răzleț
Să-ți năruie bolta bătrână!

Moartea apare ca un epilog funest dar și *firesc* în urma sucombării spirituale.

Dacă s-a șters imprimarea interioară de har, sufletul sau inima a rămas o *ruină* în fața intemperiilor externe, o pradă ușoară a morții.

Folsind o pensulă modernistă, Ion Vinea sesiza un tablou asemănător: *„luna, rană-n cer, melancolie, –/ turme vagi de nori și stele gheare"* (*Pași prin foi*).

Un alt poem eminescian (*Un far e soarele în marea lumei*[647]) face, de asemenea, referire la simbolurile religioase vechi, ale lumii ca o mare în furtună (topos binecunoscut al literaturii bisericești, pe care îl descoperim și la scriitorii ierarhi Varlaam, Dosoftei și Antim, dar și la Miron Costin și Dimitrie Cantemir, în niște imagini și tablouri absolut splendide, la fiecare dintre ei) și la aștrii cerești ca niște *lumini aprinse*, vase ale luminii, ca lămpi călăuzitoare, în noaptea lumii și pe marea vieții.

---

[647] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 938.

Imaginea lumii ca o mare e suprapusă peste cea a universului întreg, printr-un artificiu datorită căruia două sau mai multe *imagini/ concepte/ idei* sunt colajate, rezultatul fiind un tablou foarte plastic, la nivelul expresiei, și foarte profund, la nivelul gândirii:

Un far e soarele în marea lumei,
Planetele-s corăbii de-ntuneric
Ce lin plutesc pe calea lor prescrisă,
Ținând drept busolă farul cel mare.
Dar de s-ar stinge? – Pe oceanul lumei
Ele ar rătăci în vecie, în veci,
În întuneric vecinic și-n durere.

De această dată, lumea nu mai este *cimitir*, cerul nu mai e *mormânt,* dar universul este *o mare* care își poate pierde busola de/ spre lumină.

Rătăcirea în întuneric ar însemna o veșnicie de suferință – și aici nu putem să ignorăm faptul că semnificațiile versurilor depășesc *descriptivismul pur* sau *curiozitatea epistemologică* și că se apropie foarte mult de zona spirituală. Durerea exprimată de poet pentru rătăcirea *„în întuneric vecinic și-n durere”* nu aparține *domeniului empiric*, fenomenologic, ci *celui soteriologic*.

Vizionarismul acesta, profund religios în esență, poate fi receptat, într-o anumită măsură, și anterior lui Eminescu, căci un poet ca Alecsandri îl transpune (pictural) astfel în versuri:

Pe coastele Calabriei vaporu-naintează
În unda luminoasă ce noaptea fosforează;
El taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin
Și *luna, vas de aur*, plutește-n ceruri lin.

(*Pe coastele Calabriei*)

Ceva asemănător, ca peisaj cosmic, descrie eliptic și Ion Vinea, mai târziu: *„când se întorc pescarii cu stele pe mâini/ și trec vapoarele și planetele”*...(*Tuzla*). Dar și, întrucâtva, Nichita Stănescu, într-un poem de tinerețe cu sonorități romantice și o picturalitate în stil valéryan[648], din primul volum de poezii:

E o lume care-n jurul soarelui a pus inele,
flori de platină smălțate, și de aur noi lăute,
și corăbii zburătoare, cu sămânța lumii-n ele.

(*Marină*)[649]

Plasticitatea imaginilor, pastelul și imagologia poetică sunt numai avatarii unei cugetări care-și pune, în fiecare veac și epocă, aceleași întrebări fundamentale. Ceea ce se recunoaște îndeobște a fi marea poezie

---

648 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry.

649 Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor, versuri, (1957-1983)*, vol. I și II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefață, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, 1985.

română *modernă*, de la pașoptiști la moderniști, parcurge mereu aceeași distanță de la descoperirea frenetică a universului existențial către interogațiile esențiale, chiar dacă, de multe ori, aceste modulații ale spiritualității lor sunt vălurite de penelul unui anumit curent sau stil poetic.

Cât privește poemele pe care le-am oferit anterior ca exemple, din opera lui Minulescu sau Geo Dumitrescu, se observă că ne distanțăm – mai mult sau mai puțin – de cuviința cu care scriitorii din vechime, urmați de poeții romantici, priveau cerul, ca pe o *icoană* a frumuseții și desăvârșirii dumnezeiești, ca pe un *templu* unde strălucesc luminătorii cerești și care este chip al Bisericii celei veșnice.

Însă Eminescu, în poezia amintită de noi la începutul acestor rânduri (*De câte ori, iubito*...), n-a făcut pasul acesta profanator la adresa creației lui Dumnezeu. El doar a lăsat să fie cunoscut sentimentul insuportabil al nimicirii ființei sale, pe care îl experia din cauza durerii pentru pierderea iubirii.

Neîmplinirea iubirii l-a transformat într-un *sceptic* care...*nădăjduiește*, fiindcă a căutat apoi toată viața femeia sfântă, care să fie un înger plin de dragoste și de bunătate, care să-l reconvertească la credința puternică și nevinovată a copilăriei și a adolescenței:

În biserica pustie, lângă arcul în părete,
Genunchiată stă pe trepte o copilă ca un înger; /.../
Ea o inimă de aur – El un suflet apostat /.../

El [Cerul] n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis
Pre un înger să mă-mpace, şi-mpăcarea-i...e amorul

(*Înger şi demon*)

La *„apostat-inima mea"* face referire şi în *Venere şi Madonă*, cu aceleaşi semnificaţii.

Apostazia lui Eminescu era o asumare totală a suferinţelor pentru iubirea neîmplinită, pentru eşecul amândurora, al *lui* şi al *ei*, cum era şi o asumare deplină a durerilor şi decepţiilor veacului său *modern*.

„Acest suflet generos...se răzvrătea mai mult la vederea *durerilor obşteşti* decât de *suferinţele proprii*"[650].

E totuşi o *apostazie* care nu se include în sfera sinonimică a termenului aşa cum îl înţelegem noi astăzi, ci mai degrabă în sfera *asumării*,

„o cunoscută învăţătură, una dintre cele mai puternice ale spiritualităţii ortodoxe, potrivit căreia *fiecare om e vinovat pentru faptele tuturor*"[651].

Blaga o descoperă şi în spaţiul athonit, şi în cel rusesc, socotind ca fundament al ei faptul că „pentru

[650] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 76.

[651] Lucian Blaga, *Trilogia culturii II. Spaţiul mioritic*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 40.

ortodocşi, Biserica nu e *o simplă organizaţie* în expansiune, ea are din capul locului un aspect cosmic" şi *organic* (consideră în alte părţi – „duhul ortodox este [...] o existenţă organică, o existenţă profundă ca atare"[652]), adăugând că „avem suficiente motive să credem că această învăţătură n-ar fi fost niciodată posibilă la catolici"[653] şi că,

> „întocmai cum ortodoxul se simte vinovat pentru faptele fiecăruia, întocmai cum păcatele fiecăruia se răsfrâng asupra tuturor, tot aşa salvarea fiecăruia ridică, după credinţa ortodoxă, nivelul totului"[654].

„Din valurile vremii mă lasă să te mântui"[655]...Dar pe acea femeie, suflet-pereche, care să îi însenineze viaţa, nu a aflat-o, din păcate, decât în visele sale, nu şi *în realitate*. Din acest motiv simţea că împreună cu sine se scufundă ca într-un abis întreaga făptură, cosmosul. Acelaşi cosmos pe care l-a cântat, însă, ca pe o avanpost al Paradisului, în atâtea multe alte poeme.

Drama vieţii sale, însă, chiar şi pe scena poeziei, este îmbrăcată, ca-ntr-un *„faeton de gală"* (*Împărat şi proletar*), în simboluri religioase, într-un mod foarte transparent chiar şi pentru scepticismul exacerbat al celor mai multe dintre exegezele literare.

---

[652] Idem, p. 61.
[653] Idem, p. 40.
[654] Idem, p. 59.
[655] M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, p. 220.

Remarcăm, de asemenea, uluitoarea capacitate a lui Eminescu de a conjuga, în ființa sa, atașamentul față de tradiție cu luciditatea, şi forța lui vizionară de a sesiza sensul evoluției spiritualității occidentale şi al istoriei, faptele ulterioare nedezmințindu-l, ci dimpotrivă, confirmându-i prevederile.

Ștefan Augustin Doinaş[656], într-o carte intitulată *Măştile adevărului poetic*, recenzând teoriile literare moderne, a chintesențiat perspectiva europeană, tradiția occidentală în ceea ce priveşte aşezarea omului *în* cosmos şi raportarea la el, precum şi concepția literară specifică epocii moderne şi spiritului occidental.

În cartea sa, poetul începe cu o precizare absolut esențială şi care ne semnalează o tradiție comună atât Apusului cât şi Răsăritului. Această precizare îi era proprie şi lui Eminescu, şi autorul spune: „între *poezie* şi *proză* există o diferență esențială"[657]. Înaintea lui Eminescu, epoca *romantică* pașoptistă cunoștea și accepta această sciziune, care favoriza poezia, după cum se vede și dintr-o confesiune a lui Alexandrescu, în al său *Memorial de călătorie*.

Provocat să evoce scriptic excursia în Oltenia, acesta își motivează absența versurilor și opțiunea *prozaică* astfel:

> „ca să înșel speranța unora care așteptau versuri, ca să evit bănuielile altora, care nu prea

---

[656] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ștefan_Augustin_Doinaș.

[657] Ştefan Augustin Doinaş, *Măştile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1992, p. 7.

> cred adevărurile poeziii (cu toate că proza este asemenea de mincinoasă, cu osebire numai că minciunele celei dintâi mângâie inima și înalță sufletul, iar ale celei din urmă sunt amari și păgubitoare), mă hotărâi în fine să scriu voiajul meu…”[658].

Ceea ce urmează după această precizare a lui Dionaș, desparte Europa de Apus de cea de Răsărit în două continente de gândire, care și-au urmat fiecare traiectoria sa (o diferenţă care s-a agravat din ce în ce mai mult de-a lungul istoriei, după ce s-au scindat doctrinar la 1054).

Şi aceasta, pentru că Occidentul înţelege prin *proză* universul, cosmosul (cel puţin aşa susţin teoriile literare moderne, atâta timp cât practica poetică, mai ales cea romantică, ar putea să nuanţeze în mod semnificativ sau chiar să contrazică această afirmaţie), tocmai acel *cosmos* care, în tradiţia românească, este primul *convorbitor* cu omul în copilăria sa *istorică* (a se vedea literatura noastră veche, mai ales cronografele) și *individuală* (a se vedea opera eminesciană).

> „Universul, văzut ca o imensă carte, fără început şi fără sfârşit […] conţine *proza lumii*: de la colibacilul care privit la microscop, se arată a fi un fel de uzină extrem de diferenţiată și riguroasă, în care mii de enzime gravitează în

658 Gr. Alexandrescu, *Poezii. Proză,* op. cit., p. 210.

jurul a mii de gene, și până la spațiul infinit în care se rotesc, după legi sempiterne, planetele și stelele [...].

Toate acestea sunt, clipă de clipă, *traduse* din limbajul existenței lor materiale în limba noastră articulată din cuvinte [...], constituind pelicula invizibilă de mesaje informative [informaționale] care învăluie, ca un fel de logosferă, formată din câmpuri, unde și particule, globul pământesc”[659].

Pentru gândirea ortodoxă tradițională, lucrurile stau cu totul altfel:

„dacă noi putem cunoaște și gândi lucrurile, este pentru că ele sunt chipuri create plasticizate ale rațiunilor unei Rațiuni personale supreme. Dacă le putem exprima prin cuvinte este pentru că sunt cuvinte plasticizate ale Cuvântului adresate nouă. [...]

Cuvântul personal [Dumnezeu-Cuvântul] a pus în fața noastră gândirea Sa sau chipul creat al gândirii Sale plasticizate, la nivelul rațiunii și al putinței noastre de exprimare, cu o putere creatoare pe care noi nu o avem”[660].

„Raționalitatea exprimabilă a lumii” are „un Subiect care a gândit-o și a exprimat-o și care

[659] Ibidem.

[660] Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, op. cit., p. 9.

continuă să o gândească și să o exprime într-o flexionare continuu nouă, pentru subiectele create după Chipul Său”[661].

Epoca *modernă* pașoptistă moștenește această viziune *poetică* asupra lumii, în contradicție cu ceea ce spune Doinaș și ceea ce reprezintă tradiția apuseană.

Pentru pașoptiști,

„dacă visului și imaginației le revin *de jure* regimul poetic, *trezia* realității [a lumii umane decadente, imorale] cade *de facto* în proză. [...]

Sunt deseori invocate, în această perioadă, mai în glumă, mai în serios, două varietăți hominide, *omul poetic* și *omul prozaic*. [...]

Opoziția poezie/ proză poate caracteriza stiluri de viață diferite, antinomice: «Această latitudine poetică a vieței de codru, în alăturare cu îngusta proză a orașelor»... (Hașdeu[662], *Ursita*). [...]

Poate fi socotit un incitant paradox al vremii faptul că se tinde nu numai a socoti natura mai poetică decât *prozaicul* artefact uman, ci și a considera poezia prin excelență *naturală*.

Această îngemănare între *poetic* și *natural* se probează indirect în numeroase rânduri în

---

[661] Ibidem.
[662] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasdeu.

dizertațiile lui Filimon[663] despre artă [și nu numai]”[664].

Doinaş ne-a descris mai sus tabloul, *scientizat* şi *prozaicat*, al universului înconjurător, în care *homo occidentalus* nu mai descoperă nicio *poezie*. În consecință, acesta caută să-și creeze singur poezia, s-o descopere în altă parte decât în natură și în cosmos sau în sine însuşi.

În această situaţie, poetul vrea să transforme *proza lumii* în *poezie*, această proză fiind „reprezentată de dezvoltarea prodigioasă a limbajului ştiinţelor”[665]. Poetul modern apare ca un om care suferă de absenţa oricăror repere poetice în acest univers, într-o epocă ce învederează fiinţa umană ca *homo faber* în *uzina lumii*.

Deducem că nu universul în sine este o *proză* pentru om, ci omul, modificându-și propriul telos, îl percepe ca o realitate *tăcută*.

Pentru că, în absenţa perspectivei teologice, care vede în *cer* o facere a mâinilor lui Dumnezeu (Ps. 18) sau în *univers* o scriptură cu litere de lumină, creaţia devine un *cifru*, o realitate ermetică – după cum recepta şi Eminescu, sesizând corect ce înseamnă percepţia omului *modern* care desemantizează imaginea cosmică, care *ucide cu mintea tainele* (Lucian Blaga) şi

---

[663] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

[664] Liviu Papadima, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, 1999, p. 74-75.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Liviu_Papadima.

[665] Ștefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 8.

proiectează asupra cosmosului o mecanică și o știință inventate de rațiunea sa autonomă: *„O, cer, tu astăzi cifre mă înveți”* (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*).

Autorul nostru afirmă: „Din marea Carte a Universului lipsesc [...] geneza și apocalipsa”[666].

Însă *tăcerea* universului, echivalentă cu lipsa sesizării lui Dumnezeu în creație, îi face pe moderni să nu mai recepteze faptul că „Cerurile *povestesc* [διηγοῦνται: *narează*] slava lui Dumnădzău, [iar] facerea mâinilor Lui o *vestește* tăria [cerului]/ firmamentul. Ziua zilei *spune cuvântul* și noaptea nopții *vestește cunoașterea* [γνῶσιν]. Nu sunt *vorbiri* [și] nici *cuvinte* cărora să nu li se audă sunetul lor. Întru tot pământul a ieșit *glasul* lor și întru marginile lumii *spunerile* lor” (Ps. 18, 1-4, *cf*. LXX).

Nu, din Cartea Universului nu lipsește nici *geneza* și nici *apocalipsa*! Eminescu le cunoaștea și le citea din biblia cosmică, *consultată* împreună cu *Biblia* scrisă. Poetul se afunda în lectura cosmosului și nu se *confunda* cu gândirea dascălului sau cugetarea pitagoreică care mecanizează muzica sferelor și o *încifrează*.

„Poezia ca *erratum* la proza lumii încearcă să le suplinească pe amândouă”[667], adică să țină locul atât genezei, cât și eshatologiei. Însă, dacă poezia suplinește începutul și sfârșitul existenței temporale, mai este aceasta un *joc* aleatoriu sau o *ficțiune pură*? Ce fel de *ficțiune pură* poate suplini geneza și apocalipsa universului?

---

[666] Idem, p. 10.

[667] Ibidem.

Pentru modernism, *Liber Mundi* se prezintă ca „text anonim al naturii”[668]. E o pagină *hieroglifică*, scrisă de *nimeni*,

> „fără a genera întrebări cu privire la un ipotetic autor (Creator al lumii), la un eventual mesaj divin (Revelaţie), la o presupusă finalitate (Logosul apocaliptic)”[669].

Însă aici sesizăm concepţia *protestantă* despre lume, pentru care Dumnezeu este *absent* din natură și nu poate fi găsit decât în *Scriptură*, în *literă*. Urmarea directă a acestui fapt este aceea că *poezia* nu mai poate fi regăsită în *stare naturală* în mantia cosmosului, ci ea aparţine spaţiului culturii, în dialogul cultural dintre texte, numit *intertextualitate* sau *transtextualitate* – sau *transcendență textuală*, în termenii lui Gérard Genette[670].

Astfel, dacă filosofia modernă proiectează *transcendenţa* în conştiinţa umană şi o *imanentizează*, în același mod și teoria literară transferă mesajul divin din *cosmos* în *textul poetic* și în dialogul cultural al textelor. Aceasta a condus la situaţia în care poezia și-a transferat sediul din *natură* în *cultură*.

Codul de semne şi simboluri al poeziei nu mai este *în natură*, ci *în cultură*:

---

[668] Idem, p. 60.
[669] Ibidem.
[670] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette.

> „Exhibarea de sine a poetului liric se face întotdeauna pe o scenă de cultură, adică într-un cadru de ficţiune şi de convenţie [...], prin intermediul unui întreg sistem de semne, al unui vast cod, care nu există niciunde *în stare de natură*, dar i se oferă zilnic *în stare de cultură*”[671].

Omul modern occidental are oroare de natură, pentru că *natura* este pentru el sinonimă cu *natura umană căzută*, cu păcatul şi viciul, după cum susţine Baudelaire[672]:

> „Cercetaţi, analizaţi tot *ce este natural*, toate acţiunile şi dorinţele omului *pur natural*: nu veţi afla nimic altceva decât oribilităţi.
>
> Tot ce este frumos şi nobil este produsul raţiunii şi al gândirii.
>
> Crima, al cărei gust animalul uman îl deprinde încă din pântecele mamei sale, este de origine naturală.
>
> Virtutea, dimpotrivă, este *artificială* şi *supranaturală* [...] Răul se face fără efort, firesc, inevitabil; binele este întotdeauna rodul unei arte”[673].

Poate nu este lesne de înţeles pentru toată lumea, dar Baudelaire nu face decât să confirme *dogma*

---

[671] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 56.
[672] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire.
[673] *Cf.* Matei Călinescu, op. cit., p. 58.

catolică care îl concepe pe om ca pe o ființă posedând o fire vicioasă, pentru care starea păcătoasă este cea *naturală*, iar *starea de grație* este *supranaturală*. În timp ce, pentru gândirea ortodoxă, *natural* este omul îndumnezeit, omul primordial, iar situația sa actuală este una anormală, *a-naturală*, cea în care „omul în cinste fiind *[în cinstea lui Adam, de fiu al lui Dumnezeu și ființă îndumnezeită]* n-a priceput; alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte și s-a asemănat lor" (Ps. 48, 12, *Biblia 1988*).

Starea adamică este considerată, dogmatic, în Ortodoxie, ca fiind starea *naturală* a omului (o știa și reafirma, în *Anatolida*, și Heliade: *„Urmând după Scriptură, lua-vom /.../ Drept arhetip de viață adamiana stare"*), harul divin fiind intrinsec ființei umane, parte integrantă a ontologiei sale, iar pentru teologia catolică și protestantă ea este starea *supranaturală*, dobândită prin acordarea *grației create*, în mod *supranatural*.

Pentru catolicism, omul *natural* este nedesăvârșit ontologic, păcătos și rău în esență, iar ceea ce îl face bun este *supra-adăugarea*, peste firea sa, a *grației create*, care nu îl transfigurează interior, nu îl preschimbă în mod esențial, nu îi modifică natura.

Protestantismul renunță și la grația *supra-adăugată*.

De aceea, în catolicism și în protestantism, nu există *extaz duhovnicesc* și nici *vederea lui Dumnezeu* proprii ortodoxiei isihaste.

De aici, cearta dintre Sfântul Grigorie Palama, pe de-o parte, și Varlaam și Akindin, pe de altă parte, care

izbucneşte în secolul al XIV-lea, dispută dogmatică care se prelungeşte până astăzi între *teologia ortodoxă* şi *cea romano-catolică*.

> „Kant, după câte știm, spune mai mult decât că omul este *ființă căzută* (nu are *intellectus archetypus*[674]); el mai spune și că *e bine* pentru om să fie așa, căci dacă ar cunoaște intuitiv legile, nu ar mai avea *științe*, iar dacă ar făptui direct binele, nu ar mai avea *etică*"[675].

Și tot „pentru Kant, în *Critica puterii de judecare*, este *cifrată* scrierea prin care ne vorbește natura"[676], adică e *de neînțeles*.

Ne punem întrebarea: poetul *modern* este un *eretic intenţional* sau un *iliterat*, care, venind pe filieră teologică occidentală, a uitat alfabetul cosmic, codul de semne al universului?

În raport cu această teologie a spaţiului lor pe care o resimt ca *distantă*, transferată însă inevitabil în artă, poeţii romantici francezi sunt „adepţi ai ereziei estetice denumite *poezia inimii* (la poésie du coeur)"[677].

De multe ori, se întâmplă ca poeţii să redescopere anumite semnificaţii tainice (precum romanticii – care

---

[674] În latină: *minte arhetipală*/ înțelegerea primordială, a primului om creat de către Dumnezeu.

[675] Constantin Noica, *Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, în vol. *Lucian Blaga – cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1987, p. 25.

[676] Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

[677] Matei Călinescu, op. cit., p. 59.

încercaseră o întoarcere la *natură* –, continuați într-o anumită măsură de simboliștii sau expresioniștii germani: Rilke[678] sau Trakl, din care Heidegger[679] și-a extras *filosofia* despre artă și cu care Blaga, Doinaş şi alţi poeţi români și-au descoperit cumva afinităţi), într-un mod oarecum similar celui în care personajele lui Eliade redescoperă sacrul *ascuns* în profan.

Dar poetul acesta nu este un nepăsător care exultă pentru că nu comunică și nu Îl vede pe Dumnezeu lângă el, ci este un suferind și un *tânjind*:

Din pajiști suav mirosind, de pe ţărmuri senine,
Omul se-ntoarce în apa lipsită de flori,
Și, chiar de-i lucește pe bolta-nstelată dumbrava,
Cu fructe de aur, el scormone

În grotele munţilor duri, iscodește în puţuri,
Fuge de razele Tatălui Soare, la fel
De necredincios, care râde de griji și pe robi îi
Lipsește de marea sa dragoste.

(*Omul*)[680]

Dumnezeu (Soarele), *Exilatul* din această lume în transcendenţă, de teologia catolică și protestantă, nu mai dialoghează cu omul și poetul îndurerat *fuge* de El

---

678 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke.
679 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger.
680 Friedrich Hölderlin, *Poezii*, în românește de Ștefan Augustin Doinaş, I. Negoiţescu şi V. Nemoianu, Ed.Univers, București, 1971.

și totodată de frumusețea universului, pentru că aceasta nu îi mai intermediază dialogul cu Creatorul cosmosului și al omului.

Poetul se simte un *logos* însingurat, părăsit, mutilat dialogic, iar pe Dumnezeu Îl consideră *neîndurător*.

Parafrazându-l pe Octavio Paz[681], care se referea la romantici, putem spune, extrapolând, că *nereligiozitatea* acestor poeţi *este religioasă, chinuită*.

În mod sigur, sentimentul lor religios este *necanonic*, pentru că, în septembrie 1907, papa condamnă *erezia modernistă* în enciclica *Pascendi dominici gregis*[682]. Cu toată iradierea civilizației occidentale, pașoptiștii erau încă rezervați, după cum am

---

[681] *Cf.* Matei Călinescu, op. cit., p. 62. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz.

[682] *Cf.* Idem, p. 76.

Aici găsiți enciclica paplă în întregime:

http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents /hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html. Varianta în limba engleză.

Până acum, nicio Biserică Ortodoxă nu a anatematizat vreun curent literar sau artistic. Există doi mari scriitori, Tolstoi și Kazantzakis, care au fost daţi anatemei de către Biserica Ortodoxă Rusă și, respectiv, Biserica Ortodoxă Greacă, dar nu un curent literar în întregime.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi;

Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis.

Trebuie precizat însă că, pentru concepția ortodoxă, *anatema* nu este o *condamnare* (și cu atât mai puţin nu e soldată cu *arderea pe rug*), ci o *constatare* a autoexcluderii cuiva din sânul Bisericii.

Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă Română nici măcar nu a luat atitudine, oficial, față de vreun scriitor sau om de cultură care s-a manifestat *cu ostilitate* la adresa ei, cu atât mai puţin nu a avut vreodată inițiativa propunerii unei anateme.

văzut, în a accepta lăuntric *sentimentele culturale* ale Apusului, conștienți de istoria lor națională de rezistență împotriva unei viziuni asupra lumii și existenței umane contrare propriei lor spiritualități și tradiții.

Modernii – și nu atât *scriitorii*, cât mai degrabă *exegeții* – încep să sufere de amnezie și să manifeste tot mai apăsat regrete (până vor ajunge la a acuza în exclusivitate Ortodoxia pentru *decalajul cultural* al românilor față de Occident), așa cum, la începutul veacului XX, se plângea Sextil Pușcariu[683]:

> „Într-o vreme când orice mișcare culturală se reflecta prin biserică, ortodoxismul nostru a fost evenimentul cu cele mai grave urmări pentru dezvoltarea noastră culturală, căci el ne-a legat pentru veacuri întregi de cultura Orientului [de fapt, de a Bizanțului, nu de a Orientului, pentru că *Orientul* e mare…], formând un zid despărțitor față de catolicismul vecinilor noștri din vest și din nord.
>
> Marea mișcare a Renașterii, care a cuprins – deși mai târziu decât pe alții – pe vecinii noștri poloni și unguri, e strâns legată de catolicismul acestora [de la aceste suspine după *Renaștere* cred că s-a ajuns mai târziu la concluzia de a *crea* o Renaștere bizantină și apoi românească, analoage, pentru a putea trece peste imobilismul regretelor].

[683] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu.

Dacă ortodoxismul nostru a fost cea mai puternică pavăză pentru conservarea limbii și naționalității noastre [recunoștea încă Pușcariu – mai târziu *nu s-a mai făcut mențiune despre*], el a fost și o piedică puternică și continuă pentru curentele culturale apusene.

Chiar ideea de latinitate, care în mod firesc trebuia să apară odată cu trecerea românilor prin școlile umaniste ale vecinilor noștri [poloni], nu a avut multă vreme un răsunet covârșitor [aici am dubii: nu numai Ureche, Costin și Cantemir au susținut *latinitatea*, ci și un ierarh ca Dosoftei, prin chiar atenția pe care a acordat-o termenilor latini în traducerile sale la cărțile de cult ale Bisericii].

În schimb însă, Orientul cu fantazia-i vie și cu nepotolita-i sete de forme nouă și culori îmbelșugate, lumea aceea inventivă de care ne lega religiunea, îmbinată cu predispozițiile etnice de origine mediteraneană ale firii noastre înzestrate, înainte de toate, cu un pronunțat simț pentru măsură și armonie, a făcut ca în acest colț din sud-estul european stăpânit de români să se nască o cultură proprie”[684].

Așadar, până la urmă, e bine sau e rău că, fundamentați pe „ortodoxism”, cum zice autorul, am

[684] Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987, p. 20-21.

rezistat *curentelor culturale apusene*, cu obstinență, mai multe secole – fapt care, în definitiv, a născut *o cultură proprie*? Închidem aici paranteza, remarcând însă că dihotomia *ortodoxie-catolicism* era privită, inclusiv din punct de vedere literar, ca un aspect esențial al dezvoltării culturale a românilor, motiv pentru care cred că dezbaterea noastră nu e *nepotrivită* sau *nenecesară*.

Mergând mai departe pe firul studiilor lui Doinaş și al receptării teoriilor culturaliste occidentale, aflăm că poezia modernă este o realitate „personal-impersonală"[685], fiindcă „interlocutorul fiind un text, subiectul este de asemenea un text"[686].

Caracterul *personalist* al dialogului se estompează, din moment ce se anulează comunicarea dintre Logosul divin, logosul uman și logosul cosmic, pe care o receptăm la un nivel maxim în literatura română veche și, exprimată simbolic, la Eminescu, dar și ante și post-Eminescu, în poezia pașoptistă ori în cea modernă. Însăși contaminarea zilnică a poetului de cultură „se petrece cu preţul abolirii unicului, a hiperindividualului, a experienţei personale"[687].

Poetul liric este însă sincer doar în aparență, căci el „nu-și exhibă decât pudoarea"[688], o pudoare ontologică, pudoarea de a exista, de a avea o experiență personală, într-o lume *anonimă*.

---

[685] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 63.
[686] Ibidem.
[687] Idem, p. 55.
[688] Idem, p. 57.

Atâta timp cât lumea este presupus *impersonală*, a *nimănui* – o operă neasumată și *nesemnată* –, a-*logică*, nu poate fi receptată ca un *logos cosmic*.

De asemenea, dacă identitatea (şi chiar existenţa) Autorului operei cosmice nu contează, importanţa autorului uman se estompează și ea, făcând loc dialogului intertextual *impersonal*.

Întrebarea legitimă este aceea, dacă poezia modernă românească exhibă *cu adevărat* aceste trăsături, ca urmare a raportării *practice* la un univers fără raţiuni divine (*logoi*), fără *logică* dumnezeiască.

Vom avea prilejul să observăm că *datele poetice* oferite de poezia românească, de textul liric în sine, nu concordă cu *realitatea teoretică*.

Biografia artistică a lui Doinaş este ea însăşi paradoxală, atâta timp cât poetul una teoretizează şi alta mărturisește în practica poetică. În spaţiul literaturii române moderne, această sciziune între teorie și practică literară nu va fi singulară.

E o poveste care începe de la contemporanul lui Eminescu, Macedonski (care nu depăşeşte, ca mentalitate, epoca paşoptistă şi are ca model tiparul poeziei *profetice* a lui Heliade, dar este teoreticianul *poeziei viitorului* şi al *wagnerismului* poetic). Iar în ceea ce-l priveşte pe Augustin Doinaş nu ştiu cât de mult se poate stabili o conexiune între *teoriile* de mai sus şi *resurecţia baladei*.

De altfel, rezumând filosofia lui Heidegger (filosofie care are în vedere poezia lui Hölderlin, Trakl şi Rilke, aşezate în contextul unei gândiri teologice

edulcorate, dar cu profil protestant), concluziile nu sunt la fel de simplu de afiliat interpretărilor reproduse anterior: „Poezia e numirea care întemeiază fiinţa şi esenţa tuturor lucrurilor”, având „caracter originar”.

> „Poemul originar [...] e deschiderea primordială, Sacrul, care este primul poem, «poemul anterior oricărei spuneri (*das unvordichtet Gedicht*), care a depăşit deja în rostirea sa (*überdichtet*) orice rostire poetică»”[689].

Dacă poezia este *esenţa* şi *temelia* (zice Heidegger) tuturor lucrurilor, atunci, printr-un simplu silogism, înseamnă că poezia este esenţa materiei şi că universul este *poezie* şi nu *proză*.

De altfel, Heidegger mai spune şi că: „în esenţa ei, orice artă este Poezie (*Dichtung*)”[690] şi extragem de aici concluzia că inclusiv *proza* este (sau *conține*), în esenţă, *poezie*. Doinaş constată că, în *Elegiile duineze* ale lui Rainer Maria Rilke, „lirismul constă în celebrarea înfiorată tocmai a acestei copătrunderi între om şi natură [...]. Unitatea pierdută, a omului cu Totul înconjurător, se regăseşte – susţine poetul – graţie unei retrageri în cea mai intimă şi profundă interioritate...”[691], deoarece „*înlăuntrul* posedă carac-

---

[689] Idem, p. 41.

[690] Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 100.

[691] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 43.

teristicile lui *înafară*” (în opinia lui Rilke), iar „omul (*Dasein*) nu este deloc «o interioritate monadică închisă, separată de tot ceea ce i-ar fi *exterior*»...”[692], ci se deschide, *în extaz*, spre lume.

Doar că pentru Heidegger și filosofia germană, *Totul* nu este, ca în Ortodoxie, universul infuzat de harul lui Dumnezeu, ci este chiar *un dumnezeu* sau *zeu*, panteizat (a se remarca faptul că nu este o perspectivă *de-religiozizată*, ci doar *de-creştinată*), acel *Sacru* interpretat panteist în cultura germană şi occidentală (începând de la Spinoza), reprezentând lumea și universul, univers considerat de către ortodocși ca fiind *chipul plasticizat al gândirii lui Dumnezeu*, imprimat și susținut în ființă de energia Lui dumnezeiască necreată.

Omul se dechide *în extaz*, în teologia ortodoxă, dar nu *către lume*, ci *către lumina dumnezeiască a Dumnezeului treimic* și către *Logosul* care este sursa vieţii. Pentru că lumea nu este *logos* și *lumină* din iniţiativă proprie, iar muzica sferelor ar degenera în haos dacă aștrii cerești ar fi *„din frâiele luminii și ai soarelui scăpați”* (*Scrisoarea I*), ale luminii raţionale sădite în ei de Lumina și Soarele care i-a creat ca să fie, totodată, și lumini simbolice, metafore, poezie (și literatură) despre geneză și eshatologie, pentru cerul minţii și pentru lumina înțelepciunii umane.

---

[692] Idem, p. 44.

O altă tradiţie literară: iarna ca anotimp spiritual

Am discutat într-un capitol anterior despre viziunea aştrilor cereşti şi a cerului înstelat ca *peisaj mistic* tradiţional în operele poeţilor noştri.

Un alt *peisaj* tradiţional-simbolic este cel al mării, al mării intempestive sau al diluviului – am văzut, pe parcursul cărții noastre, identitatea semantică a acestui topos la Varlaam, Antim, Cantemir, poeții prepașoptiști și pașoptiști, reprodus ulterior și în lirica modernă – dar și cel *al iernii duhovnicești*, despre care intenţionăm să facem câteva aprecieri în cele ce urmează.

În tradiţia literaturii noastre vechi, iarna este foarte des asociată, în cărţile noastre, cu un *anotimp duhovnicesc* al nerodirii sufletului și al viscolirii lui de patimi.

Acest sezon spiritual neprielnic poate fi pus în legătură fie cu traiectoria individuală a vieţii, fie cu destinul unui neam întreg sau al umanităţii. Pentru că adesea este ignorată aproape cu desăvârşire descendenţa unor mari teme şi motive ale literaturii culte, din literatura religioasă, ne propunem să urmărim felul în care literatura română cultă s-a dezvoltat în dependenţă de mentalitatea şi de tradiţia ortodoxă, cu tot nihilismul de suprafaţă pe care îl manifestă unele producţii literare şi cu tot cortegiul de declaraţii care

par (sau chiar sunt) beligerante la adresa Ortodoxiei sau a lui Dumnezeu.

Acestea vor să excludă substratul de natură religioasă al frământărilor *literare*, aruncându-l în mod nemotivat, dar deliberat, în derizoriu, și să scoată în schimb în prim plan, *o atitudine de frondă* sau *de indiferentism religios*, care ar caracteriza cultura și literatura română modernă, în ansamblu.

Credincioşilor ortodocşi care sunt prezenţi la slujbele Bisericii şi care citesc frecvent cărţi de predici, cuvinte duhovnicești, acatiste sau alte rugăciuni, le este, credem noi, foarte familiară asociaţia dintre *anotimpul hibernal*, însoţit de fenomene meteorologice ostile supravieţuirii, și *perioadele de ispitire* și *de suferinţă profundă duhovnicească* din viaţa creştinului, în vremea cărora el trece prin adevărate furtuni și viscoliri sufletești, prin îngheţ duhovnicesc greu de îndurat.

Această comparaţie este *simplă* și *ușor de perceput* de către oameni, dar nu *simplistă*. Ea are o întemeiere scripturală, după cum vom vedea, și este regăsibilă și în literatura română, de la începuturile sale și până în perioada modernă.

Cel mai adesea, iarna apare în context antitetic, în relaţie de antinomie cu primăvara, reperul simbolic al Învierii.

Iniţiem excursul nostru demonstrativ cu exemple din *Cazaniile* noastre vechi, dar și din Cronici (*Letopiseţe*).

În *Cazania* ortodoxă a lui Coresi, din 1581 (căci prima, de la 1567, era calvină, deși era destinată ortodocșilor), aflăm un prim text de acest fel (pe care – *îndreptându-l* – îl reproducem în versuri, spre o mai intimă comparație cu poezia propriu-zisă):

Drept aceea, fraților,
să ne nevoim cu veselie
și cu cântări,
să prăznuim înnoirea praznicului
acestuia,
și această vreme de primăvară.

Și să ne arătăm toți
Învierii lui Hristos
bucurându-ne
și ca niște jigănii [ființe]
omorâte de iarnă,
ce-și leapădă mâhnirea,

unde văd toate făpturile întregindu-se
și iară învie,
cum vedem și pământului
răsărindu-i iarbă,
și pomii înflorind
și toate jigăniile jucând,

marea făcându-se lină
și toată lumea primenindu-se
și spre bine adăugându-se

și înnoindu-se.

Și iată,
acelea sunt fără suflet și fără grai
și așa se bucură
și se veselesc
și se luminează Învierii lui Hristos,

cu cât mai vârtos noi, oamenii,
ce suntem în cuvântul
și în chipul lui Dumnezeu cinstiți,
datori suntem a ne curăți fiecare
și a ne lumina
și a ne îndeletnici
în veselie dumnezeiască

și a ne îndrepta pe calea vieții celei bune
și să ne înnoim
și să ne umplem de
mirosenia [mireasma]
și dulceața Duhului Sfânt[693].

În această secvență este vorba de *iarna spirituală*, simbolizând *adăstarea în păcate*, ca antipod al învierii și de bucuria depășirii acestui *anotimp* în care viața veșnică nu poate să prindă rădăcini și să înflorească în noi, din cauza gerului necredinței.

---

[693] Coresi, *Evanghelie cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, 1914, p. 133-134.

Într-o manieră similară, în *Cazania* lui Varlaam, iarna apare ca închipuind *erezia iconoclastă*.

Învingerea ei reprezintă, pentru creştinii ortodocşi, adierea primăvăratică şi binefăcătoare a sfintei şi adevăratei credinţe (din nou, am *atenuat* fonetismele moldoveneşti):

Cumu-s iarna
Vi[s]cole și vânturi răci
și vremi geroase,
de carile să îngreuiadză oamenii
și sămt [sunt] supăraţi
în vremea iernei,

iară deaca vine primăvara
ei se iușurează de aceale
de toate
și să veselesc,
căce c-au trecut
iarna cu gerul
și s-au ivit
primăvara cu caldul
și cu seninul,

aşe şi în vremea de demult
au fost viscole
și vânturi de scârbe
și de dosădzi
pre oameni

ca și într-o vreme de iarnă[694].

Textul acesta, în redactare varlaamiană, este citat în toate istoriile literaturii române, ca model de frumusețe și de expresivitate literară. O primă dovadă de *translare* a acestui topos din literatura religioasă în literatura cultă (deși la vremea respectivă nu existau asemenea taxonomii) o constituie regăsirea lui în *Letopisețul* lui Miron Costin.

Prezența lui într-o formă nedisimulat împrumutată din cărțile ortodoxe este și o probă indubitabilă a faptului că mintea unui mirean cărturar nu era, pe atunci, esențial distinctă de a unui ierarh al Bisericii.

Miron Costin transferă, prin urmare, simbolismul hibernal din perimetrul Bisericii în cel al istoriei, însă în mod fundamental, iarna rămâne și acum un prototip alegoric al vremurilor tulburi, al perioadelor de încercare duhovnicească pentru oameni, chiar dacă factorul negativ îl reprezintă, de această dată, un domnitor nevrednic:

Ce cum floarea și pomeții
și toată verdeața pământului
stau ofilite
de brumă căzută peste vreme,
și apoi,
după lină căldura soarelui,

[694] Varlaam, *Cazania (1643)*, op. cit., p. 30.

vin iară la hirea *[firea]*
și la frâmsețele sale
cele împiedecate de răceala brumei,
așea și țara,
după greutățile ce era la Radul-vodă /.../,
au venitu fără zăbavă
țara la hirea sa,
și până la anul
s-au împlut de tot bivșugul *[belșugul]*
și s-au împlut de oameni[695].

Iarna este o metaforă a înghețului duhovnicesc al omenirii pentru Antim Ivireanul, care ipostaziază omiletic Naşterea Mântuitorului într-un context mundan în care:

Era pre la miezul iernii,
când pământul și apele
sunt înghețate de ger
și de vânturile cele reci;
și Fecioara tânără și rușinoasă,
care nici din casă
nu era obicinuită a ieși,
și, fiind aproape de a naște,
purcede pre o cale grea
și cu anevoie ca aceasta.
Și, apropiindu-să de Vithleem,

---

[695] Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 71-72.

doară s-ar fi găsit
vreo casă cuvioasă,
ca să nască
Fecioara aceasta într-însa,
iară însuși Iubitorul de sărăcie,
Domnul,
au pohtit într-o coșare smerită,
ca să Se nască[696].

Noi nu cunoaştem prea bine amănunte meteorologice cu privire la Ţara Sfântă, la vremea în care S-a născut Hristos în Betleem, dar Antim a descoperit forma cea mai potrivită prin care să reprezinte în mintea ascultătorilor vicisitudinile unui drum anevoios din Galileea în Iudeea, parcurs de Sfântul Iosif şi Preacurata Fecioară, pentru a se împlini făgăduinţa făcută Sfinţilor Protopărinţi Adam și Eva, aceea de a se naște lumii un Mântuitor.

Aluziile cu privire la frig, ger sau sărăcie nu sunt însă *descriptiviste*, ci *duhovnicești* și ele caracterizează starea în care se afla lumea, omenirea la acea dată, în care, în miezul iernii, Se naște Dumnezeu pe pământ. Acest topos al iernii ca simbol al vremurilor nefavorabile, nefericite, a intrat ulterior din cărţile religioase în literatura cultă şi îl întâlnim în epoca prepașoptistă și paşoptistă, dar și în perioada modernă. Zilot Românul[697] scrie stihuri îndurerate după moartea

---

[696] Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 196.
[697] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2nul.

celei de-a doua soții, în care *iarna* este un anotimp simbolic al suferinței:

Nu e lucru de mirare la ghenar a furtuna,
Furtună cât să dea spaima că lumea va răsturna,
Nici la luna lui iulie a fi cu prisos călduri,
Căci la vremea lor au toate rânduitele măsuri.
Dar la mai sau la aprile să vezi zădufuri sau ger,
Nu poate fi alt nimica decât mânie din cer.

De aceea, ticăloase Ștefane, ajung atât,
Ajungă atâtea lacrămi, nu mai plânge amărât,
Căci vezi bine că te arse și te-nghează singur mai,
Când nu-i ger, nici e căldură, ci cum e mai bine de trai.
Apoi trebuie să judeci c-aceasta ce-ai petrecut
E răsplată de la Domnul, când au vrut și cum au vrut[698].

Aceeași valoare simbolică o au anotimpurile și la Conachi: *„De nouă ori până astăzi pământul colindător/ Au călătorit pe crugul soarelui nemișcător./ De nouă ori primăvara cu veșmântul înflorit/ Și iarna cu cărunteța pe pământ s-au învârtit”*... (*Jaloba mea*).

Cârlova se va întoarce melancolic către ruinele unui trecut măreţ, când se va simţi *viscolit* de suferinţă: *„Așa și au acum, în viscol de dureri,/ La voi spre ușurință cu triste viu păreri”* (*Ruinurile Târgoviștii*).

---

[698] Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996, p. 219.

Grigore Alexandrescu va recurge și el la această comparaţie alegorică ce implică similitudinile dintre existenţa umană și manifestările capricioase ale anotimpului rece:

După vara cea bogată
Vine iarna-ntărâtată.
Bate vânt îngrozitor. /…/

Primăvara,-a ei zâmbire
De ce-nvie a ta simţire,
Iarna nu ţi-o-nchipuiești? /…/

Până n-ajungi timpul rece,
Bucură-te de natură:
Apoi când vremea va trece
Peste-a inimii căldură, /…/

Și de lume și de toate
Împreună ne-om desface.

(*Prieteșugul și amorul*)

*

De când pierdui părinţi-mi trei ierni întregi trecură,
Trei ierni, căci după ierne viaţa-mi socotesc,
Căci zilele-mi ca iarna de viscoloase-mi fură,
Copaci din miezul iernii ce vânturi îi clătesc.

(*Miezul nopţei*)

*

M-aş duce unde zboară atâtea rândunele,
Când viscolul începe, când vin vremile rele;
Pe pasur'le verdeţei ca ele m-aş ivi. /.../
Dar iarăşi m-aş întoarce când firea ar zâmbi.

(*Aşteptarea*)

La Bolintineanu motivul *iernii* se împleteşte cu cel al vieţii ca *o mare în furtună* şi cu al *limanului* liniştit şi dumnezeiesc – provenind tot din cărţile Bisericii –, în poemul *Invocație*:

Tu, ce-ai sădit în inimi speranța și credința,
Căci una fără alta nu poate exista,
Ce-aduci după durere surâsul şi dorinţa
Și după vijelie un soare a lumina; /.../

Aruncă o cătare asupra ţării mele;
Ea este ca o barcă pe un ocean plutind
Când geme uraganul în noaptea fără stele,
Ce încă o suflare ş-o vom vedea perind.

Trimite-ne, o, Doamne, lumina Ta cerească,
Căci lungă fuse noaptea în care suspinăm;

Ca să vedem furtuna ce va să ne răpească
Și sub un mal ferice un port să căutăm!

Aceeași valoare simbolică a motivului hibernal o remarcăm și la Heliade: *„Inima-mi obosită, și nu de ani, nu încă,/ Griji, datorii, povară pe ea se grămădesc;/ Valuri, crivețe-ntr-însa ca-n vulcănoasă stâncă/ Izbesc, se-nfrâng cu muget, mai repezi năvălesc.// Pe la-nce-putul verii, vifore preageroase/ Asupra-i se răscoală s-o-nghețe-aci pe loc/.../ Un foc! și ca acela ce arde-ntr-o câmpie/ Albită de troiene și toată-n vijălie,/ Ce arde ca să arză, de vânturi spulberat”*...(*Destăinuirea*).

Nici în celebrele pasteluri ale lui Vasile Alecsandri, tabloul iernii nu este pictat la modul *pur-peisagistic*, simplist, ci el învederează o psihologie mai adâncă, o tendință spre reculegere și spre priveghere pe care o aduce în suflet recluziunea sezonieră, acesta scufundându-se în cugetarea despre condiția umană și a întregii creaturi:

O! farmec, dulce farmec a vieţii călătoare,
Profundă nostalgie de lin, albastru cer!
Dor gingaş de lumină, amor de dulce soare,
Voi mă răpiţi când vine în ţară asprul ger!...

Afară ninge, ninge, şi apriga furtună
Prin neagra-ntunecime răspânde reci fiori,
Iar eu visez de plaiuri pe care alba lună
Revarsă-un val de aur ce curge printre flori. /.../

Atunci inima-mi zboară la raiul vieţii mele,
La timpul mult ferice în care-am suferit,
Şi-atunci păduri şi lacuri, şi mări, şi flori, şi stele
Intoană pentru mine un imn nemărginit.

Aşa-n singurătate, pe când afară ninge,
Gândirea mea se primblă pe mândri curcubei…

(*Serile la Mirceşti*)

*

Ziua ninge, noaptea ninge, dimineţa ninge iar!
Cu o zale argintie se îmbracă mândra ţară;
Soarele rotund şi palid se prevede printre nori
Ca un vis de tinereţe printre anii trecători.

(*Iarna*)

*

Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios
Ca înaltele coloane unui templu maiestos,
Şi pe ele se aşază bolta cerului senină,
Unde luna îşi aprinde farul tainic de lumină.

O! tablou măreţ, fantastic!…Mii de stele argintii
În nemărginitul templu ard ca veşnice făclii.
Munţii sunt a lui altare, codrii – organe sonoare
Unde crivăţul pătrunde, scoţând note-ngrozitoare.

(*Mezul iernei*)

*

Noaptea-i dulce-n primăvară, liniștită, răcoroasă,
Ca-ntr-un suflet cu durere o gândire mângâioasă.
Ici, acolo, cerul dispare sub mari insule de nori,
Scuturând din a lui poale lungi și răpizi meteori.

(*Noaptea*)

Adevărate alegorii, decriptabile numai prin recursul la simbolistica veche, sunt uşor de identificat în număr destul de mare la Mihail Eminescu.

Deși Eminescu este cunoscut mai mult ca poet al naturii *văratice*, iarna ocupă un loc deosebit în lirica sa.

Prezența anotimpului hibernal, cu pelerina sa de fenomene negative, ostile, este, ca și în literatura noastră veche religioasă, o constantă pur simbolică a liricii eminesciene.

Eminescu parafrazează din cărțile Bisericii chiar și nelipsita antiteză iarnă – primăvară/ vară.

Și tot din volumele vechi găsite de el în casa părintească sau în bibliotecile Mănăstirilor – *tomurile* groase și *roase de molii* de care amintește adesea – iarna are semnificație duhovnicească, fiind un simbol al tulburării sufletești, al nefericirii, al viscolirii de gânduri negre.

O ipostază duhovnicească a autorului o regăsim în poemul *Melancolie*, la care am mai făcut referire anterior, în care Eminescu își face autoportretul ca o *„biserică-n ruină”*, cu ferestrele și ușile sparte și cu icoanele învechite sau în culori estompate.

O asemenea relatare este corectă din perspectivă ortodoxă, unde oamenii sunt *temple ale lui Dumnezeu*.

Eminescu își recunoaște ruina *bisericii sale interioare*, a sufletului său, într-un context istoric al epocii moderne în care:

Bogată în întinderi, *stă lumea-n promoroacă*,
Ce sate și câmpie c-un luciu văl îmbracă;
Văzduhul scânteiază și ca unse cu var
Lucesc zidiri, *ruine* pe câmpul solitar.

Descrierea aceasta eminesciană o putem localiza poetic între Alecsandri și Bacovia, pentru că poartă pe struna versurilor tonalități comune ambilor poeți, deși pare că pe cei trei îi despart prăpăstii literar-ideologice de netrecut.

Limbajul și ritmul sunt mai degrabă proprii lui Alecsandri, dar sentimentul de criză ne apropie de Bacovia.

Dezamăgirea profundă provocată de neîmpărtășirea iubirii îi provoacă poetului, cel mai adesea, reflecții întunecate, care îi zugrăvesc în minte tablouri hibernale, viscoliri cataclismice.

Așa se întâmplă în mai multe poeme:

Departe sunt de tine şi singur lângă foc,
Petrec în mine viaţa-mi lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sunt ***bătrân ca iarna***[699], că tu vei fi murit.

(*Departe sunt de tine*)

*

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheaţă mi-apare înainte /…/
Iar peste *mii de sloiuri*, de valuri repezite
O pasăre pluteşte cu aripi ostenite /…/
Suntem tot mai departe deolaltă amândoi,
Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi *îngheţ*…

(*De câte ori, iubito…*)

*

Ca *iarna cea eternă a Nordului polar*
Se-ntinde amorţirea în sufletu-mi amar,
Nimic nu luminează astei pustietăţi,
Doar *sloiurile* par ca *ruine de cetăţi*,
Plutind de *asprul vi[s]col*[700] al morţii cei de veci…
Tu ramură-nflorită…pe visul meu te pleci!

---

[699] Metafora i-a fost inspirată de Bolliac (*Carnavalul*).

[700] Eminescu zice *„vicol"*, ca şi Varlaam, iar nu *viscol*, folosind aşadar un termen arhaic, ca de alte multe ori în opera sa.

(*Apari să dai lumină*)

*

Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin
pustii,
Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te aţii?
Să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse…? /…/
Şi în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit…

(*Scrisoarea IV*)

În *Scrisoarea V* este reiterată antiteza dintre visul de iubire, *„feeria unui mândru vis de vară”*, şi inima de gheaţă a femeii.

Iubirea face ca *anotimpul inimii* să fie văratic (*„Când în inimă e vară”*…) şi încearcă să dezgheţe cu căldura sa *„raza ochilor ei reci”*, însă frigul polar din sufletul femeii ipocrite nu se topeşte.

Întotdeauna decorul natural al iubirii este văratic la Eminescu şi presupune nenumărate sugestii care ţin de transgresarea dimensiunilor finite ale lumii acesteia, pentru a intra în *grădina fericirii veşnice*, acolo unde *iarnă şi suferinţă nu există*.

În *Ce te legeni*…, iarna devine un motiv de nefericire de proporţii cosmice, căci *„Iarna-i ici, vara-i departe”*.

O altă metaforă a gerului sentimental, care aduce în scenă decorul glacial al ipocriziei, se referă la *„judecătorii”* cei cu *„nenduraţii ochi de gheaţă”*, adică criticii, de data aceasta, aceia care denigrau versurile sale din invidie (*Criticilor mei*).

Lor le dedică următoarele versuri, împrumutând tot din literatura veche religioasă, motivul nerodirii, al stârpiciunii duhovniceşti: *„Critici voi, cu flori deşarte,/ Care roade n-aţi adus –/ E uşor a scrie versuri/ Când nimic nu ai de spus”*.

În nuvele, Eminescu este când *realist* –

> „Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie [a lui Dionis], crâşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. [...] Şi-n asemenea momente, în lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Aşa era [în] elementul său”[701] –

când *descriptiv-poetic*:

> „Într-o noapte am văzut un spectacol măreţ. [...] Codrii bătrâni trosneau amorţiţi de iarnă, stelele şi luna erau mai palide-n cer, cerul însuşi părea mai sur. Era unul din acele spectacole

---

[701] Eminescu, *Proză literară,* op. cit., p. 38.

mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii, înaintea ochilor uimiți și a inimei înfrânte”[702] (*Geniu pustiu*).

Să trecem însă de la Eminescu la Bacovia, pentru care *iarna*, ca și *pustiul interior*, sunt o constantă lirică indubitabilă. Poezia lui Bacovia este plină de referințe la anotimpul hibernal, de care se leagă strâns obsesia extincției, sentimentul claustrării și al îngropării sub balastul de zăpadă.

Ninsoarea este fără sfârșit, este un *„potop”* (*Decembrie*), *„ninge prăpădind /…/, ninge ca-ntr-un cimitir”* (*Nevroză*), *„În ecouri bocitoare/ Vine iarna, vine-acuși /…/ Iată, ninge peste fire /…/ Milogiri de cimitire”* (*De iarnă*) etc.

În lirica bacoviană apare foarte limpede asociația dintre *iarnă* și *păcat*. În poemul *Singur*, este *„Potop, cad stele albe de cristal/* ***Și ninge-n noaptea plină de păcate****; /…/ Și ninge-n miezul nopții glacial /…/ Și tu iar tremuri, suflet singuratic”*…

Frica de *gerul* pe care îl aduce păcatul în suflet și de *iadul glacial* este mai mult decât evidentă. Un alt poem care aduce în prim-plan aceeași realitate, poartă titlul, la prezentul continuu, *Și ninge*:

Și ninge în orașul mare
E noaptea plină de orgii,

[702] Idem, p. 136.

Iar prin saloane aurii
S-aud orchestre, și fanfare.

Femei nocturne, singurele
La colț de stradă se aţin,
Desfrâu de bere și de vin
Prin berării, și cafenele.

De orbitoare galantare
De diamant, și de rubin…
Și de averi orașu-i plin,
Și ninge în orașul mare!…

Este un oximoron psihologic şi *duhovnicesc*, cel la care recurge Bacovia, ilustrând *ninsoarea* care cade *peste păcate*.

În poemul *Plumb de iarnă*, iarna spirituală demonică, ce a pus stăpânire peste inimile oamenilor, răceala contactelor interumane, indiferentismul şi egoismul suprem fac să încremenească între viaţă şi moarte, într-un tablou glacial, întreaga panorama a vieţii sociale:

Ninge secular, tăcere, pare a fi bine,
Prin orașul alb, doar vântul trece-ntârziat –
Ninge, parcă toţi muriră, parcă toţi au înviat…
Dorm volumele savante-n înghețatele vitrine.

Printre ziduri, peste turnuri depărtate,
Ninge cu nimic în noaptea vastă, ning bancnote –
Numai vântul singur plânge alte note....
Umbra mea se adâncește-n cartiere democrate.

Ninge grandios în orașul vast cum nu mai este,
Ning la cinematografe grave drame sociale,
Pe când vântul hohotește-n bulevarde glaciale…
– Dar cine poate să explice această tristă poveste?

Bacovia este poetul care ne oferă panoplia completă a suferinţelor provocate de lipsa iubirii și a comuniunii într-o societate modernă secularizată. Antiteza, de inspiraţie biblică, *iarnă – primăvară*, pe care poeţii noștri au împrumutat-o din cărţile vechi, am regăsit-o și la Blaga (*„Să lași în urmă o iarnă cu viscole,/ cu tenebre și suferinți, e ușor,/ o, cât de ușor, când în martie/ auzi, prin frunze uscate, mari osteneli,/ un cărăbuș de aur/ făcându-și drum în lumină” – Convalescență*), dar și la alţi scriitori.

Motivul iernii este unul tradiţional creștin și bizantin, împrumutat din *Scriptură* și din literatura patristică.

Iarna este asociată cu suferința. Astfel, plecând de la versetul „Rugaţi-vă ca să nu fie fuga voastră iarna, nici sâmbăta” (Mt. 24, 20)/ „Rugați-vă, dar, ca să nu fie fuga voastră iarna” (Mc. 13, 18), dintr-o preofeție a Mântuitorului, prin care vestește sfârșitul lumii, un imn din *Triod* grăiește astfel:

Fuga cea din ziua sâmbetei și de iarnă
spunând-o Învățătorul,
cu pildă grăiește de tulburarea veacului de acum
celui de al șaptelea,
întru care *va veni ca iarna sfârșitul*[703].

Probabil de aceea, în viziunea eshatologică din *Scrisoarea I*: *„planeții toți îngheață”*...

Mergând pe filiera temei centrale a Ecclesiastului, *deşertăciunea deşertăciunilor*, François Villon[704] compunea, în secolul al XV-lea, *Balada doamnelor de altădată* (*Ballade des dames du temps jadis*), cu celebrul refren *„Où sont les neiges d'antan?”*[705], în care nu făcea decât să împrumute o *faţă feminină* unei teme predilecte în omiliile Sfinţilor Părinţi.

Tema era cea a evocării nestatorniciei lumii şi a oamenilor, prin întrebarea, reluată ca un ecou din veac în veac: unde sunt bărbaţii iluştri ai istoriei, eroii sau împăraţii de a căror frică tremura pământul? Sau...*Où sont les neiges d'antan?* Numai că François Villon, în literatura franceză, a preferat să asocieze sclipirea iluzorie a frumuseţii și a slavei celor pământești cu caracterul fragil al feminităţii.

Despre fragilitatea vieţii şi despre deşertăciunea existenţei, urmând Sfântului Solomon, au scris Plu-

---

[703] *Triodul*, op. cit., p. 556.

[704] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon.

[705] În franceză: *Unde sunt zăpezile de altădată?*

tarh[706], Euripide[707], Demetrius din Faler[708], Tibul[709], Properţiu[710], Ovidiu[711] (pe când era exilat la Tomis), Cicero[712], Horaţiu[713] şi Vergiliu[714] (de la ultimul ne-a rămas versul celebru: *fugit irreparabile tempus*[715])[716].

În omiliile ortodoxe care au urmat tradiţia veterotestamentară, erau invocate numele unor mari împăraţi din care n-a mai rămas decât amintirea şi a căror faimă şi măreţie a trecut *ca visul* şi *ca nălucirea*. Motivul acesta, al lui „Ubi sunt qui ante nos?”[717], specific unui Sfânt Părinte ca Ioan Gură de Aur, dar şi întregii literaturi patristice, a străbătut secolele şi literatura europeană, după cum arăta şi Ramiro Ortiz[718] într-un articol[719]. În literatura română este regăsibil la

---

[706] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh.

[707] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide.

[708] Opere ale sale: http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=G5MOt32Tzj&sig=WOOx-nsltoFKdgfnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNOLvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false.

[709] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul.

[710] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Proper%C5%A3iu.

[711] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso.

[712] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero.

[713] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus.

[714] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro.

[715] În latină: *fuge timpul irecuperabil/ de neîntors*.

[716] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității București, 1998, p. 97-98.

[717] În latină: *Unde sunt cei dinaintea noastră?*

[718] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz.

[719] Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, Bucureşti, 1927.

Sfântul Neagoe Basarab, Miron Costin (*Viiaţa lumii*), Dimitrie Cantemir (*Divanul*), Antim Ivireanul etc.

Îl vor instrumenta apoi mulți alți scriitori români, ca Bolintineanu în *Conrad* sau ca Eminescu în vastul său poem, *Memento mori*, întrebându-se unde este gloria împăraţilor şi a civilizaţiilor care astăzi nu mai sunt, care au pierit „cu sunet" (Ps. 9, 7).

Sfântul Ioan Gură de Aur a predicat îndelung despre *nălucirea celor trecătoare* care sunt *ca umbra* şi *ca visul* (şi considerăm noi că este o sursă mult mai probabilă pentru *visul vieţii acesteia* din opera eminesciană, mult mai aproape de mediul cultural al lui Eminescu decât *maya* brahmană) şi despre labilitatea vremii şi implicit a vieţii noastre, care trece precum anotimpurile.

Zice Sfântul Ioan Hrisostom:

> „Niciodată nu rămâne iarnă întruna, niciodată vară, nici primăvară, nici toamnă întruna, ci toate trec, zboară şi se duc.
>
> Şi ce să mai spun? Poate despre flori? Ce voieşti? Poate să spun despre demnităţi, despre împăraţi, care astăzi sunt şi mâine nu sunt? Despre cei bogaţi? Poate despre clădirile cele strălucite? Poate despre noapte şi zi? Ori despre soare sau despre lună?...
>
> Nu cumva poate din cele ce vedem rămâne ceva pentru totdeauna? Nimic, ci numai sufletul din noi...

> *Viața aceasta este o scenă de teatru și vis* (s. n.), căci precum când se ridică cortina pe scena teatrului toate se risipesc şi toate visurile zboară când se arată raza luminei, tot aşa şi acum [...] toate se strică, toate se nimicesc și dispar”[720].

La fel se exprima, în *Glossă*, și Eminescu: *„Privitor ca la teatru/ Tu în lume să te-nchipui”*...

Un argument că este vorba de o temă creştină (sau însuşită de creştini în primele decenii şi veacuri de creştinism) în lirica eminesciană, derivată din cea a *deşertăciunii*, ne este oferit de următoarele versuri: *„Privește astă viață ca pas spre mântuire /.../ A vieții comedie mișcată e de aur –/* ***Când scena astei viețe e-al mântuirei faur***” (*Femeia?...măr de ceartă*).

Așadar: *unde sunt cei sau cele care nu mai sunt?* Priviți zăpada, *filosofați cu privirea*, cum zice Sfântul Ioan Gură de Aur, și înțelegeți că repede curgătoare spre moarte sunt cele de pe pământ.

Poate că multora li se va părea că *ne-am întors în timp*, cu analizele noastre.

Părerea noastră este însă că ar fi trebuit să se înceapă cu aceste *descoperiri*, și nu cu *concluzia* nefundamentată temeinic a integrării *fără rest* a lui Eminescu în romantismul european, în urma căreia tradiția sa literară și spirituală s-ar fi efasat...

---

[720] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină, ediția de Oxonia, 1861, trad. Arhiereu Theodosie A. Ploeşteanu, București, ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1911, p. 143.

Căci, chiar dacă această apartenență poate fi stabilită, într-o anumită măsură, e de recunoscut că *formele interioare* acestui *romantism eminescian*, deși par *europene*, sunt profund și îndelung prelucrate prin percepția sa asupra culturii și a spiritualității autohtone – pe care scriitorii au încercat neîncetat să le determine și să le chintesențieze în operele lor, indiferent de *manufactura* literară.

Trebuie să ne întrebăm întotdeauna: corespunde Eminescu, întru totul, *profilului* romantic european?

> „Romanticul este, prin exagerarea tuturor simțurilor sale, o personalitate dusă la extrem, fie că aceasta se manifestă prin însușiri dinamice, active, ieșite din comun, un demon agitator, un conducător de mase, fie că ea îi provoacă o inhibiție în planul practic, real, silindu-l să se refugieze în vis, magie, utopie.
>
> Sentimentele sale sunt profunde și violente, ele îl împing spre un dezechilibru al relațiilor și simțurilor comune; din adevărurile pe care el le intuiește sau le construiește, în pofida lumii aparente, cea unanim acceptată, se naște divorțul dintre ceea ce știa și ceea ce știe, ceea ce credea și nu mai poate crede acum”[721].

Poate fi aceasta descrierea lui Eminescu? Prin ceea ce am susținut până acum și prin cele ce vom

---

[721] Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 24.

afirma și mai departe, credem că nu acesta este *fondul* conștiinței poetice și al spiritului eminescian.

Uneori Eminescu *vroia* să se confunde cu *poza romantică* a unui revoltat/ insurgent/ revoluționar, însă adevărata sa dorință este *pacea*, pacificarea lăuntrică, a sa și a altora: *„Voit-am a mea limbă să fie ca un râu/ D-eternă mângâiere…și blând să fie cântu-i”* (*Icoană și privaz*).

Eminescu avea motive să fie *sceptic* și fără ajutorul lui Schopenhauer („pesimismul lui Eminescu nu este rezultatul lecturilor din Schopenhauer”[722]), cu atât mai mult cu cât recepta adânc durerile veacului său, fără să se eschiveze în fața suferinței, ca Alecsandri sau ca mulți alți contemporani.

Însă atașamentul său profund față de tradiție, față de istoria, cultura și spiritualitatea veche românească, atașament pe care nu îl au Schopenhauer, Nietzsche sau poeții *demonici*, *răzvrătiți*, față de propria lor tradiție, ne orientează spre o altă motivație, de ordin moral, a *scepticismului* său, ca și spre dezvăluirea unei interiorități cu totul deosebite față de a celor pomeniți.

---

[722] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 130.

Eminescu împotriva *arianismului*[723] din arta modernă

Concepţia lui Eminescu despre artă a fost dezvăluită în mai multe ocazii. Noi ne vom opri, pentru moment, numai asupra câtorva poezii, pentru a scoate în evidenţa aspecte mai puţin reliefate, ale cugetării sale asupra artei.

Eminescu nu era adeptul *artei pentru artă*, al esteticului pur. Nu o dată poetul a pus în antiteză *arta goală* cu *adevărul inimii*, precum în poemul *Criticilor mei*, în care mărturiseşte crezul vieţii sale, acela de a căuta *„cuvântul ce exprimă adevărul"*, afirmând că: *„E ușor a scrie versuri/ Când nimic nu ai de spus"*.

Într-un anumit grad, funcția *instrumentală* a poeziei și literaturii, din perioada pașoptistă, își continuă istoria și în epoca în care a creat Eminescu. Așa încât, Lovinescu ar fi trebuit să-și modifice percepția, considerând, mai corect, că literatura română începe în secolul...*al XX-lea*, și nu în secolul *al XIX-lea*. Sau

---

[723] Arianism = învăţătura eterodoxă, iniţiată de Arie (sec. IV), care susţinea faptul că Fiul este prima creatură, în timp, a Tatălui şi că El nu este deofiinţă şi împreună veşnic cu Tatăl şi cu Duhul.

În secolul al XX-lea, Sfântul Iustin Popovici acuza Occidentul de infiltrarea în viziunea sa cultural-teologică a doctrinei eretice ariene.

Sfântul Iustin denunţa faptul că Apusul a rămas cu *Iisus omul* iar Răsăritul cu *Hristos Dumnezeu*, și că ambele atitudini sunt greșite, iar adevărul stă în reconcilierea lor. Occidentul refuză să-L mai vadă pe *Dumnezeu* în persoana lui Iisus Hristos, iar Răsăritul nu-l prea mai vede pe *om*, în Cel care și-a asumat firea umană în Ipostasul Său divino-uman.

A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87.

poate că *va începe* să existe cândva, în viitor, când se va sincroniza integral și definitiv (dacă se va întâmpla acest lucru) cu cea apuseană.

În sensul aceleiași cugetări care desfide literatura sau arta lipsită de credința adâncă a inimii și de idealuri sfinte, se înscrie și poemul *Epigonii*, în care apare în mod extrem de prăpăstios antiteza între arta trecutului, arta veche, animată de doruri și idealuri curate (*„Când privesc zilele de-aur a scripturelor române,/ Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine”*...), trecutul cu *„poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere”*, și sensul literaturii și al artei moderne, în care: *„Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază;/ În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;/ Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!”*.

Din același poem, versul *„Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri”* ni se pare remarcabil, întrucât este un vector către două mari teme ale literaturii noastre religios-medievale, indicate conștient de poet (tema *cerului înstelat* și tema *mării*) și o critică severă la adresa realismului și descriptivismului sec al literaturii moderne, în antiteză cu simbolismul și hermetismul abisal al literaturii vechi.

Sentimentul acesta nu era unul *superficial*, ci era unul la care a reflectat adânc, privit în perspectiva sa diacronică și spirituală foarte profundă. Dovadă este și un alt poem, *Dumnezeu și om*, în care arta bisericească, pictura bizantină sau iconografia bizantină, deși părea simplă celor moderni și este disprețuită când este pusă în comparație cu pictura renascentistă și cu arta apu-

seană, în schimb, pentru Eminescu, era *insuflătoare* a unei credințe fierbinți, fiind născută din inimi care ardeau ca o vâlvătaie.

De aceea, spune Eminescu:

Era vremi acelea, Doamne, când gravura grosolană
Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător...
Pe când mâna-ncă copilă pe-ochiul sânt și arzător
Nu putea să-l înțeleagă, să-l imite în icoană[724].

Mâna copilă a artistului gravor (poetul se referă la cărțile vechi religioase, împodobite cu gravuri) sau iconar nu putea urma instrucțiunile *ochiului minții „sânt și arzător"*. Ochiul trupului era, adică, mai puţin deprins cu arta, cu fineţea estetică, şi mâna era mai puţin iscusită în măiestriile artei, dar ochiul inimii era plin de cucernicie și de sfințenie și era *văzător departe*, pătrunzând cu adevărat dincolo de pictură, prin credința și dragostea înflăcărată pentru Dumnezeu.

Și poetul avea dreptate: degeaba avem *pictură* sau *artă religioasă* desăvârșită ca tehnică, dacă nu mai avem *credință*. Arta *înaripează* credința, dar nu o poate genera de la sine. Eminescu face referire chiar la o icoană anume, la icoana Naşterii Domnului, arătând cum sufletul creştinesc, plin de dragoste dumnezeiască, trecea dincolo de *barierele* picturii naive sau mai puțin desăvârșite, pentru a vedea cu ochii inimii

---

[724] Verbul *„ajuta"* este subliniat de Eminescu în poezie.

pe cei trei magi regi mergând *„spre închinare la Născutul din tavernă”*.

În tavernă?...-n umilință s-a născut dar Adevărul?
Și în fașe de-njosire e-nfășat *eternul Rege*?
Din durerea unui secol, din martiriul lumii-ntrege
Răsări *o stea de pace*, luminând lumea și cerul. /.../

Sarcini de-aur și de smirnă ei încarcă pe cămile
Și pornesc în caravană după steaua plutitoare,
Ce în aerul cel umed pare-o așchie din soare,
Lunecând pe bolta-albastra la *culcușu-eternei Mile*.

Ș-atunci *inimă creștină* ea vedea pustia-ntinsă
Și din ea plutind ca umbre Împărați din răsărit,
Umbre regii și tăcute ce-urmau astrul fericit...
Strălucea pustia albă de a lunei raze ninsă,

Iar pe muntele cu dafini, cu dumbrave de măslin
Povestind povești bătrâne, au văzut păstorii steauă
Cu zâmbirea ei ferice și cu razele de neauă
Ș-au urmat sfințita-i cale către staulul divin.

Situația se răstoarnă în perioada modernă, în care arta *nu mai înflăcărează* inima spre cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu, ci urmărește numai satisfacerea orgoliului artistic al autorului.

Țelul artei nu mai este *adorarea lui Dumnezeu*, ci *idolatrizarea artei înseși*.

Această inversare s-a petrecut în istorie odată cu Renașterea care a *repăgânizat* arta, continuând cu Umanismul, iar la noi a început să-şi facă simţită prezenţa odată cu secularizarea conştiinţelor, cu secolul al XIX-lea.

Eminescu a sesizat această inversare, această redefinire idolatră a artei, ba chiar mai mult, a sesizat ceea ce Sfântul Iustin Popovici va denunţa că fiind o întreagă *ideologie ariană* a Apusului căzut în erezie, şi anume înălţarea omului, treptată, pentru a-L înlocui pe Dumnezeu, pentru care scop nici Hristos, Dumnezeu-omul, nu mai este privit ca *Dumnezeu adevărat și om adevărat*, ci numai ca un *simplu om*:

Azi artistul Te concepe *ca pe-un rege-n tronul său*,
Dară inimă-i *deșartă* mâna-i *fină* n-o urmează...
De ***a veacului suflare*** a lui inimă e trează
Și în ochiul lui cuminte *Tu ești om – nu Dumnezeu*.

Azi gândirea se aprinde că şi focul cel de paie -
Ieri ai fost credinţă simplă – însă sinceră, adâncă,
Împărat fuşi Omenirei, crezu-n Tine era stâncă...
Azi pe pânză Te aruncă, ori în marmură Te taie.

Mâna creatorului uman nu mai este *„copilă”*, începătoare, ci este *„fină,”* rafinamentul artistic este incomparabil mai mare decât cel al gravorilor și iconarilor amintiți mai devreme. Dar inima este acum *„deșartă”*. Omul secularizat e plin de *„a veacului*

suflare”, de ideologiile *seculare* anti-creştine, aparţinând vremurilor moderne, şi el gândeşte *„cuminte”*, fără a avea *„al minţii zbor de foc cutezător”*, flacăra iubirii şi a râvnei, pentru că aşa îi dictează *filosofia* zilelor sale.

De aceea, arta idolatră, arta *ariană*, secularizată, Îl *„taie”* pe Dumnezeu fără sentimente adânci și fără remușcări, Îl desparte de inima omului.

Eminescu nu este, din acest motiv, de acord cu apoftegma: *„Dator e-omul să fie a veacului copil”*. El nu se simte *copil* al veacului său, ci al Evului Mediu:

Da! ticălos e omul născut în alte vremi...
Sincer, îți vine soartea s-o sudui, s-o blestemi:
Blăstămurile însăși *poet te-arată* iarăși,
Al veacului de mijloc blestemul e tovarăș.

(*Icoană și privaz*)

„Poet al veacului de mijoc”: este modul în care se autodefinea Eminescu, ceea ce este *sinonim* cu *romantic*, în concepția romanticilor înșiși.

În același poem, Eminescu denunţă inutilitatea încercărilor *luciferice* ale artistului de a întrece *poezia frumuseții* care e inseminată de Dumnezeu în univers, considerând că arta nu poate egala niciodată poezia naturii pe care a creat-o Dumnezeu:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie și oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natur-alăturată cu-acel desemn prea şters
Din lirica modernă – e mult, mult presus.

Rațiunea care vrea să cucerească adevărul prin propriile-i puteri se scufundă în eșec și în nefericire, căci *„pe suflet s-a prins bruma"*, iar *„cu aurul fals al vorbii spoiesc zadarnic banul/ Cel rău al minții mele...și vremea este vama/ Unde a mea viață și-a arătat arama"*.

Frumoasă metaforă a pocăinței este însă aceasta, în care recunoaștem că *vremea este vama* în care viețile noastre *își arată arama*, căci banul văduvei pentru care S-a pogorât pe pământ Fiul lui Dumnezeu, ca să-l caute, adică *chipul* zidit după Chipul Său, în loc să fie curățit, ca să iasă la lumină aurul iubirii și al asemănării cu Dumnezeu, e lăsat să ruginească și să devină „aramă răsunând" (I Cor. 13, 1, *Biblia 1688*) a golului interior și a neiubirii de Dumnezeu și de oameni. Căci dacă dragoste nu avem, ne-am făcut *aramă răsunătoare*, după cum spune Sfântul Pavel. Sau, în parafraza lui Marin Preda[725], *dacă dragoste nu e, nimic nu e* (*cf.* I Cor. 13, 3).

[725] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda.

Intertextualizări din vechea literatură, parafraze scripturale și patristice...

Poemul *Strigoii* e alcătuit din trei părţi, care au fiecare câte un motto.

Prima parte are ca motto un pasaj din slujba de înmormântare (alcătuită în mare parte din imne compuse de Sfântul Ioan Damaschinul)[726]:

> „că trece aceasta ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfăşură, cu pământ se acopere"[727].

Se observă lesne că Eminescu a preferat un fragment care vorbește despre viaţa repede trecătoare, *ca iarba* și *ca un fum*: imagini poetice la care am mai făcut referire, pe parcursul comentariilor noastre, mai sus. Imaginile aparţin *Vechiului Testament* și le regăsim în toată literatura noastră veche. Le-am comentat cu prilejul discuţiei noastre asupra poemului *Viiaţa lumii* al lui Miron Costin (în volumul anterior al acestei cărţi), dar ele sunt ubicue în operele scriitorilor noștri

---

[726] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin.

[727] Citatul acesta, oferit ca motto de Eminescu, face parte dintr-un tropar din cele de la sărutarea cea mai de pe urmă a mortului: „Văzând pe mort zăcând, toți să ne gândim la ceasul din urmă, căci omul *trece ca fumul pe pământ, ca floarea a înflorit, ca iarba s-a tăiat, cu pânză se înfășoară, cu pământ se acoperă* (s. n.). Pe acesta lăsându-l acoperit, lui Hristos să ne rugăm, ca să-i dea odihnă în veci", *cf. Molitfelnic*, ed. cit., p. 237.

din vechime. Viaţa ca *iluzie* şi ca *deşertăciune a deşertăciunilor* este un element esențial al omileticii ortodoxe din toate timpurile, dar şi o obsesie a scriiturii eminesciene.

Al doilea motto este refrenul unei poezii de Baronzi[728], *Cățelul pământului*, iar al treilea este un citat din *Pravila* lui Matei Basarab, tipărită la 1652 sub numele *Îndreptarea legii*[729] (titlu pe care îl amintește și poetul): „cum de multe ori, când mor oamenii, mulţi de într-acei morţi zic se scoală de se fac strigoi".

Acest pasaj din legislaţia Ţării Româneşti reînnoită și tipărită astfel sub Matei Basarab (legislaţie care era una cu cea a Bisericii), evocă spre amendare o superstiţie care, din păcate, nu a dispărut nici astăzi din popor, privitoare la duhurile celor adormiţi.

Poemul *Strigoii* dezvoltă un motiv de origine mitic-folclorică, de largă circulație în romantism, cunoscut ca *motivul Lenore*[730]. Eminescu se situează în bună tradiție pașoptistă, a culegerii și/ sau versificării unor mituri, legende (autohtone sau străine) și basme populare, activitate prin care și Heliade ne-a dăruit *Zburătorul*.

---

728 A se vedea: http://www.crispedia.ro/George_Baronzi.

729 O puteți downloada de aici:
http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652.

730 A se vedea: D. Caracostea, *Poezia tradițională română. Balada populară și doina*, vol. I, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bârlea, EPL, București, 1969, p. 313-415.

Dar și: http://en.wikipedia.org/wiki/Lenore_(ballad).

Balada lui Bürger a fost tradusă în românește de Șt. O. Iosif:
http://ro.wikisource.org/wiki/Lenore_(Iosif).

Asachi, Bolintineanu și Alecsandri au compus, mai înainte, poezii încadrând motivul romantic al *strigoiului*. Alte poetizări vor oferi ulterior Coșbuc[731] și Radu Gyr (*Balada fratelui care-a murit de ciumă*).

Eminescu *autohtonizează* balada romantică dar, în același timp, ne oferă o variantă *originală*, în comparație atât cu legendele apusene (poetizate de romantici), cât și cu baladele românești.

Arald, eroul poemului,

> „este vestitul Harald Hafdagár [...] întemeietorul Norvegiei și care pe timpul războaielor pe care le-a purtat, a urmat același drum pe care ni-l descrie Eminescu [în poem].
>
> Figura acestui rege-erou, a îmbogățit întreaga literatură romantică a Franței și a Germaniei. Interesant este că Harald – în manuscrise Eminescu îl numește tot *Harald* (ms. B. A. R. 2262, f. 166) – a mai fost încadrat și de alți scriitori străini în istorisiri care se petrec în cuprinsul țării noastre – *pe-al Daciei pământ*, cum zice Eminescu.
>
> Francezul Lerebours de pildă, a scris în anul 1825 o tragedie intitulată *Harald*, în care regele nordic, ca și în *Strigoii*, iubește o fată din locurile vechilor țări dacice”[732].

---

[731] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Blăstăm_de_mamă.

[732] Iulian Jura, *Mitul în poezia lui Eminescu*, Librairie Universitaire J. Gamber, Paris, 1933, p. 21.

Arald, în fruntea hoardelor de avari, căutând să cucerească pământul, trecând peste Volga și peste Nistru, ajunge la țărmurile Dunării. Oștile sale erau parte din acele *„Mii roiuri vorbitoare* [de migratori germanici], *curgând spre vechea Romă"*, ascultând îndemnul zeului Odin.

„Pe plaiuri dunărene" o întâlnește însă pe *„fecioara blondă ca spicul cel de grâu"* (o Isoldă română), cu ochii *„în care-aveai un cer"*: Maria, regina poporului încreștinat de pe aceste meleaguri. Se îndrăgostește de ea și uită visurile războinice de a stăpâni universul.

Barbarul se îmblânzește și lasă în urmă setea de sânge și dorința ca *„să fumege nainte-mi orașele-n ruine"*. Însă Maria, logodnica sa, moare, și este înmormântată după legea creștină, într-o Biserică:

Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici,
Între făclii de ceară, arzând în sfeșnici mari,
E-ntinsă-n haine albe, cu fața spre altar,
Logodnica lui Arald, stăpân peste avari;
Încet, adânc răsună cântările de clerici. /.../

Făcliile ridică - se mișc-în line pasuri,
Ducând la groapă trupul reginei dunărene,
Monahi, cunoscătorii vieții pământene,
Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene,
Preoți bătrâni ca iarna, cu gângavele[733] glasuri.

---

[733] Adjectivul *„gângave"* se referă aici la modul ortodox de a cânta, jumătate *în sine* și jumătate *în afară*. Practica ortodoxă isihastă cere ca *mintea* să fie permanent *atentă la sine*, chiar dacă monahul/ preotul/

O duc cântând prin tainiți și pe sub negre bolți,
A ***misticei religii*** întunecoase cete,
Pe funii lungi coboară sicriul sub părete,
Pe piatra prăvălită pun *crucea drept pecete*[734]
Sub candela ce arde în umbra unui colț.

Arald, însă, nu se poate împăca cu gândul morții ei. Se întoarce deci spre zeii lui păgâni, căutându-l pe magul lui Zamolxe[735] și cerându-i ca să o readucă la viață pe logodnica sa.

Acesta îi ascultă rugămintea, folosindu-se de *„a farmecelor vargă”*, însă *învierea* Mariei este una *fantasmatică,* ea producându-se, în plus, cu prețul pierderii și a vieții lui Arald, pentru că amândoi devin *strigoi*.

Eminescu introduce însă nenumărate elemente creștine în religia barbarilor. Astfel, într-o invocare pusă pe seama magului, către Zamolxe[736], în care

---

mireanul se roagă cu voce tare sau cântă. *Atenția lăuntrică* în timpul cântării a monahilor *„misticei religii”* face ca rugăciunea sau cântarea să pară cumva *gângăvită*.

[734] Se referă din nou la practica liturgică ortodoxă: după ce sicriul este pus în mormânt, preotul spune: *se pecetluiește mormântul acesta până la a doua venire a lui Hristos*. Iar Eminescu spune corect că *crucea* care se pune la mormânt reprezintă o *pecete*, a faptului că cel adormit este creștin și așteaptă învierea trupului său, când va venit Hristos.

[735] Confuzia între *daci/ geți* și *goți* e foarte veche. A făcut-o Iordanes, Sfântul Isidor de Sevilla și alții. Așa înțelegem de ce Arald este închinător la Zamolxe pe care, și în alte poeme, Eminescu l-a așezat alături de Odin, în panteonul germanic.

[736] A se vedea:
http://www.enciclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm.

acesta cere învierea iubitei lui Arald, el spune: *„În ochii-i să se scurgă scântei din steaua lină,/ A părului lucire s-o deie luna plină,/* ***Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămânță de lumină,/ Din duhul gurii tale ce arde şi îngheață*** *”.*

Sufletul este aşadar, ca în creștinism, *duh, suflare de viață*, și această suflare este *o lumină*, o energie spirituală care vine de la Dumnezeu (chiar dacă în acest caz avem de-a face cu un păgân care se închină la Zamolxe şi îl invocă pe acesta ca *dumnezeu* al său).

Dumnezeu este Cel care dă viaţă omului:

> „Şi Dumnezeu l-a zidit/ l-a făcut pe om [luând] ţărână din pământ și a suflat întru faţa lui *suflare de viață* și omul s-a făcut întru *suflet viu*" (Fac. 2, 7)[737].

De asemenea, expresia *„duhul gurii tale"* este biblică:

> „Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și *cu duhul gurii Lui* toată puterea lor" (Ps. 32, 6, 9, *Biblia 1988*)[738].

Învierea reginei moarte are loc într-un context poetizat care face trimitere la evenimente cunoscute

---

[737] *Cf.* traducerii după LXX a Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/19/facerea-cap-2/.

[738] În *Biblia 1688*, versetul este redat identic, numai în loc de *gură* este *rost*, adică temenul arhaic.

din istoria Creștinismului. Versurile sunt următoarele: *„Biserica creștină, a ei catapeteasmă/ De-un fulger drept în două e ruptă și tresare;/ Din tainiță mormântul atuncea îi apare,/ Și piatra de pe groapă crăpând în două sare;/ Încet plutind se-nalță mireasa-i,* ***o fantasmă****”...*

Aceste versuri sunt însă o *parafrază* a versetelor biblice din Evanghelia Sfântului Matei care relatează despre evenimentele ce au însoțit moartea și Învierea lui Hristos:

> „Iar Iisus, strigând iarăși cu glas mare, Și-a dat duhul. Și iată, catapeteasma templului s-a sfâșiat în două de sus până jos, și pământul s-a cutremurat și pietrele s-au despicat; mormintele s-au deschis și multe trupuri ale Sfinților adormiți s-au sculat. Și ieșind din morminte, după învierea Lui, au intrat în cetatea sfântă și s-au arătat multora" (Mt. 27, 50-53, *Biblia 1988*).

La fel, puțin mai departe aflăm o sintagmă preluată din *Crezul* ortodox, pentru a indica metaforic *reflexia* estompată a luminii, din oglinzile acoperite cu pânză neagră: *„A faclelor lucire răzbind prin pânza fină/ Răsfrâng o dureroasă* ***lumină din lumină****"*[739].

Eminescu face *analogii* pentru a contextualiza *pseudo-învierea* Mariei, regina dunăreană. Căci această

[739] Eminescu creează un *decor spiritual* în conformitate cu perioada istorică în care se petrec evenimentele pe care le pune în scenă (sec. al VI-lea).

înviere este *fantasmatică*, ieșind din hotarele religiei creștine, fiind rodul pasiunii lui Arald și al unor invocări de altă natură spirituală.

Catapeteasma Bisericii în care era înmormântată regina se rupe în două pentru că este nesocotită legea creștină. Piatra mormântului se sparge în două, de asemenea, și Arald vede cum, din mormânt, *„încet plutind se-nalță mireasa-i, o fantasmă”*. Numai că este o înălțare *iluzorie*.

Însă poetul nu *intertextualizează* fără scop textul Evangheliei în descrierea sa, care surprinde ridicarea din mormânt a Mariei. Intenția lui este aceea de a ne indica *nevinovăția* fetei. Însăși chemarea și aducerea ei dintre morți este caracterizată astfel de poet: *„Prin vânt, prin neguri vine /…/ Părea că-n somn* ***un înger*** *ar trece prin infern”*.

Cei doi devin, așadar, *strigoi*. Ei sunt *morți* ziua și *se trezesc* noaptea (*„Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată /…/ Dar noaptea se trezește și ține judecată”*):

„De-atunci în haina morții el și-a-mbrăcat viața,/ Îi plac adânce cânturi, ca glasuri de furtună;/ Ades călare pleacă în mândre nopți cu lună,/ Și când se-ntoarce, ochii lucesc de voie bună,/ Pân’ ce-un fior de moarte îl prinde dimineața”…

Maria pare oarecum *inconștientă* de ceea ce se întâmplă, până când, la un moment dat, face următoarele observații:

„Arald, ce însemnează pe tine negrul port/ Și fața ta cea albă ca ceara, neschimbată?/ Ce ai, de când pe

sânu-ți tu porți o neagră pată,/ De-ți plac făclii de moarte, cântare-ntunecată?/ Arald! De nu mă-nșală privirea, tu ești mort!”.

Până când, într-o zi, obosiți de a mai *trăi* astfel, lasă să îi surprindă *„faptul zilei”* și cei doi se întorc definitiv în morminte: *„În sunete din urmă pătrunde-n fire cânt,/ Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos și sfânt,/ Pe-Arald, copilul rege al codrilor de brad”.*

Fizionomia magului a fost inspirată, în opinia lui M. Moraru, dintr-un pasaj hagiografic, din viața

> „sfântului Macarie Râmleanul din tipăritura lui Dosoftei:
>
> > «[...] Și de multe bătrâniațe nu i să vedia ochii, că-i era slobodzâte sufruncialele [sprâncenele] preste ochi. Iară unghile la mâni și la picioare câte de un cot era. Iară musteața acoperindu-i gura pogorâia de să mesteca cu barba și-mpreună-i agiungia până la picioare...». [...]
>
> Cele mai frapante asemănări apar în descrierea magului din *Strigoii*: «*Pe-un jilț tăiat în stâncă stă țapăn, palid, drept,/ Cu cârja lui în mână, preotul cel păgân;/ De-un veac el șede astfel – de moarte-uitat, bătrân,/ În plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sân/ Barba-n pământ i-ajunge și genele la piept /.../ Bătrânul cu-a lui cârjă sus genele-și ridică*»”[740].

---

[740] Mihai Moraru, *De nuptiis...*, op. cit., p. 203-204.

Portretul Sfântului Macarie Romanul, din volumul întâi din *Viața și petreacerea Svinților* (1682), în redactarea lui Dosoftei, l-a inspirat pe Eminescu mai mult în reprezentarea uneia dintre *metamorfozele* Luceafărului, după cum am arătat mai sus. E valabilă însă și apropierea de fizionomia *magului*, pe care o face Moraru.

Apelul la hagiografia lui Dosoftei este evident – deși Moraru n-a sesizat acest lucru – pentru că apare aici, în poezia *Strigoii*, și un termen arhaic rar, *nimitez* (*„Pe-oglinzi de marmuri negre un negru* ***nimitez****,/ A faclelor lucire răzbind prin pânza fină/ Răsfrâng o dureroasă lumină din lumină”*), care provine aceeași *Viață* a Sfântului Macarie Romanul, unde se află sub forma „nemeteț”, însemnând *văl*: „Căutaiu, vădzuiu un *nemeteț* [văl] de păiorâ [mătase] scump, feme[i]esc dzăcând gios înnainte-mi”[741].

Și recursul la cărțile vechi nu se oprește aici. Alte versuri,

Ei zboar-o vijelie, trec *ape făr' de vad*,
Naintea lor se nalță puternic vechii munți,
Ei trec în răpejune de *râuri fără punți*...

ne aduc aminte de Dosoftei și de *Psaltirea* sa versificată:

O, Dumnezău Svinte, Tu mă scoate

---

[741] A se vedea cartea noastră, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul”*, op. cit., p. 14.

De[n] *puhoi de ape*, toi [tumult] de gloate,
Ce-m[i] vine la suflet, și de gloduri
Cu pâcle adânci, *fără poduri*.

(Ps. 68, 1-4)

Credem că *apele fără vad* (mal/ țărm) și *râurile fără punți* îi puteau fi sugerate, ca imagini poetice, de versurile dosofteiene. Cu atât mai mult cu cât Eminescu utilizează, de mai multe ori în *Strigoii*, termenul *vad*, des întâlnit la Dosoftei, în loc de orice alt corelativ (mal, liman, țărm): *„Visând că toată lumea îmi asculta cuvântul,/ În valurile Volgăi cercam cu spada vad. /…/ Ah! unde-i vremea ceea când eu cercam un vad/ Să ies la lumea largă… /…/ Să se-mplinească visu-mi din codrii cei de brad!”*.

De asemenea, după cum a arătat deja G. I. Tohăneanu, *stolurile* din versul *„Domnind semeț și tânăr pe roinicele stoluri”* înseamnă *cete/ detașamente* ale unei armate, fiind un termen împrumutat din *Letopisețul* lui Miron Costin (deși e atestat și în textele coresiene)[742].

Expresia *un obrăzar de ceară* (din versul: *„Un obrăzar de ceară părea că poartă el”*) a folosit-o Eminescu întocmai și în poemele *Când te-am văzut,*

---

[742] A se vedea G. I. Tohăneanu, *Eminesciene…*, op. cit., p. 84-85, 92-93.

Autorul notează: „Eminescu preferă *derivării propriu-zise* pe cea *semantică*, izbutită prin încadrarea cuvintelor vechi și uzuale în combinații contextuale inedite, dar atât de firești, încât numai analiza atentă poate declanșa sesizarea inovațiilor”, *cf.* Idem, p. 86.

Verena și *Gelozie*, denumind acolo *masca de carne* a feței, într-un context în care *poetiza* învățăturile Sfântului Nicodim Aghioritul, preluate – la rându-i – de la Sfântul Ioan Hrisostom (am vorbit despre acest subiect mai sus, în capitolul întâi al acestei cărți).

De fapt, *Când te-am văzut, Verena* datează din același an, 1876, când a fost publicat poemul *Strigoii*, la care, după cum ne comunică Perpessicius, poetul a lucrat febril în ultimele luni ale anului, iar „frământările iubirii sale pentru Veronica nu vor fi fost absente în cristalizarea acestui poem, de adâncă tensiune pasională, în care s-au filtrat atâtea elemente autobiografice”[743].

Cei doi, Maria și Arald, formează un cuplu demn de *Înger și demon*. Numai că acolo *îngerul* îl atrage pe *demon* (adică pe *revoluționarul/ insurgentul/ rebelul* răzvrătit contra ordinii sociale) la împăcarea cu Dumnezeu, iar aici Arald o atrage pe Maria într-o existență nefericită, în care amândoi par *„umbre străvezie ieșite din infern”*.

Se înțelege că Maria acceptă această existență nefericită *din iubire* pentru Arald. Pentru ca, în final, să rămână *„de moarte logodiți”*.

Eminescu pune mereu în discuție problema *jertfei* unuia pentru celălalt.

Dorim însă a atrage atenția asupra unui aspect important: chiar și în acest poem, care pare să satisfacă dorința de *sincronizare* a lui Lovinescu și a unui întreg

[743] Perpessicius, în M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, ed. cit., p. 306.

curent critic, după cum am putut observa, sunt foarte numeroase apelurile la literatura românească veche: *Evanghelia*, *Molitfelnicul*, *Pravila* lui Matei Basarab, *Viețile Sfinților* și *Psaltirea în versuri* ale lui Dosoftei, *Letopisețul* lui Miron Costin etc.

Mai mult, nu știu dacă mai există un alt poem eminescian care să adune, *la un loc*, referințe (citate și intertextualizări) din atât de multe surse românești vechi.

Chiar dacă tema poeziei[744] și *atmosfera* uneori lugubră a poemului poate părea îndepărtată de tradiția românească (de cea cultă, nu și de cea populară, în care există balade asemănătoare cu cele valorificate, în Apus, de Goethe și de alți romantici), în schimb, s-ar zice că Eminescu *ține să ne dovedească* faptul că tradiția literară românească a jucat un rol esențial în formarea limbajului poetic și în realizarea viziunilor sale poetic-romantice[745].

---

[744] Care e totuși de sorginte medievală. A se vedea Jean Claude Schmitt, *Strigoii. Viii și morții în societatea medievală*, traducere de Andrei Niculescu și Elena-Natalia Ionescu, Ed. Meridiane, București, 1998.

[745] E adevărat că rolul acesta nu iese prea bine în evidență, nici măcar la nivel lingvistic. Dovadă stau și următoarele afirmații ale lui Tohăneanu, cu privire la *Luceafărul* și la alte câteva poeme eminesciene: „Fiind vorba, în *Luceafărul*, de *o lume a basmului*, ne-am aștepta ca un scriitor și cărturar care cunoaște ca nimeni altul (cu excepția, poate, a singurului Sadoveanu), limba veche, să folosească și să valorifice din plin acest atù rarisim, etalându-și cu ostentație erudiția filologică și lingvistică. Așa ceva nu se întâmplă în *Luceafărul*, cum nu se întâmplă nici în *Călin (file din poveste)*, nici în *Scrisoarea III*, nici în poemele dacice (*Sarmis*, *Gemenii*), nici în alte împrejurări la fel de ademenitoare. Ca și Sadoveanu în romanele sale istorice, Eminescu nu uită nicicând că,

Odată cu moartea lui Arald, moare și religia lui Odin și a lui Zamolxe, iar magul...*împietrește*:

Bătrânu-și pleacă geana și iar rămâne orb,
Picioarele lui vechie cu piatra se-mpreună /.../
Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept
Cu cârja lui cea veche preotul cel păgân,
Și veacuri înainte el șede-uitat, bătrân,
În plete-i crește mușchiul și mușchi pe a lui sân,
Barba-n pământ i-ajunge și genele în piept.

Împietrirea magului zamolxian *seamănă* foarte mult cu extincția lui Pan, ulterior, în viziunea lui Blaga:

Pan rupe faguri
în umbra unor nuci.

E trist:
se înmulțesc prin codri mânăstirile,
și-l supără sclipirea unei cruci.

---

reînviind artistic epoci revolute, el nu se adresează oamenilor vechimii, ci propriilor contemporani. De aceea, spre deosebire de atâția alți scriitori [...] poetul înfăptuiește *situarea în epocă* discret, fără nici un fel de *paradă*", *cf.* G. I. Tohăneanu, *Eminesciene...*, op. cit., p. 133.

Lipsa de *ostentație* sau valorificarea „discretă" a resurselor tradiției (*discretă* pentru cine nu mai cunoaște și nu mai poate recepta această tradiție) e semnul geniului. În același timp, analizele noastre, din capitolele anterioare, ne-au relevat o realitate *mult mai profundă* decât cea pe care a semnalat-o Tohăneanu și mulți alți cercetători, care au căutat tradiția veche numai la nivel lingvistic.

Zboară-n jurul lui lăstunii
și *foile de ulm*
răstălmăcesc o toacă.
Subt clopot de vecerne Pan e trist.
Pe-o cărăruie trece umbra
de culoarea lunii
a lui Crist. /.../

Gonit de crucile sădite pe cărări
Pan
s-ascunse într-o peșteră. /.../

Odată zeul își cioplea
un fluier din nuia de soc.
Piticul dobitoc [un păianjen]
i se plimba pe mână.
Și-n scăpărări de putregai
Pan descoperi mirat
că prietenul avea pe spate-o cruce.

Bătrânul zeu încremeni fără de grai
în noaptea cu căderi de stele
și tresări îndurerat,
păianjenul s-a-ncreștinat.

A treia zi și-a-nchis coșciugul ochilor de foc.
Era acoperit cu promoroacă
și-amurgul cobora din sunetul de toacă.
Neisprăvit rămase fluierul de soc.

(*Moartea lui Pan*, vol. *Pașii profetului*[746])

Amurgul lui Pan, al mitologiei antice, dar și al *panteismului*, coboară *„din sunetul de toacă”*.

În *Memento mori*, Eminescu prezintă astfel moartea religiilor germanice:

„Șed la mese lungi de piatră zeii falnicei Valhale;/ Odin stă-n frunte – cu părul de ninsoare încărcat;/ Acolo decid ei moartea Romei și o scriu în rune /…/ Roma-n stele strălucește pe-a ei dâmburi, lângă râu;/ Ei privesc urbea eternă, ce pe dealuri lin străluce,/ Sulița pe loc s-oprește, se preface-n d-aur cruce,/ Odin moare – Tibrul este a credinței lui sicriu”.

Aici, în *Strigoii*, pe plaiurile vechii Dacii, Odin moare odată cu Arald. Iar semnificațiile poemului transcend povestea de dragoste și, cu atât mai mult, motivul tenebros al *strigoiului*.

Mergând mai departe cu cercetarea noastră, un poem care urmărește înde-aproape referatul biblic și hermeneutica ortodoxă, în ceea ce privește cosmogeneza, este *Rugăciunea unui dac*.

Versurile sunt următoarele:

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viaţă dătător,
Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna,

---

[746] *Cf.* Lucian Blaga, *Opera poetică*, Ed. Humanitas, București, 1995.

Căci unul erau toate și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenimei izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-I,
El este moartea morții și învierea vieții!

Și El îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Și inima-mi împlut-au cu *farmecele milei*,
În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers
Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers,
Și tot pe lângă-acestea cerșesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos! /.../

Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc
Că Tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.

Faptul că există aici o certă inspirație din *Rig Veda* nu reprezintă o contradicție a celor afirmate de noi, pentru că Eminescu *prelucra* textele, iar părerea noastră este că versurile presupun o concepție creștină.

Rig Veda X, 121 (Imn zeului necunoscut), care a infuențat o parte din versurile de mai sus, face parte

dintr-o perioadă din evoluția religiei indiene, caracterizată de o mentalitate *monoteistă*[747].

Ne-a rămas în manuscris o traducere a lui Eminescu din acest imn (patru catrene):

Întâiu eși această sămânță a luminii
Ea singură a lumii stăpână nenăscută
Pământu'l, ceriu'l ține cu a ei ființă
Care a zeul cărui noi jertfă îi aducem?

Dă viață și putere, iar binecuvântarea-i
Chiar zeii o imploră și ei* i se închină
Iar moartea, nemurirea sunt muma* umbrei sale
Au cine-i zeul cărui noi arderi îi aducem?

De unde alergară puternicele *ape*
De germeni purtătoare, luminii născătoare
De-acolo au și zeii suflare de viață?
Au cine-i zeul cărui noi arderi îi aducem?

El care *cu putere privit-au preste ape*
Prietenii* puterii* isvoare a mânturirii
Ce singur Zeu stătut-au nainte de a fi Zeii - -
Au cine-i zeul cărui noi arderi îi aducem?[748]

Perpessicius atrage atenția în ceea ce privește *traducerea liberă*: „caracterul liber [...] al tălmăcirii"[749].

---

[747] A se vedea M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 73.
[748] *Cf.* Idem, p. 71.

Forma finală a poemului *Rugăciunea unui dac*, publicată în 1879, e precedată de câteva versiuni manuscrise, dintre care una poartă titlul *Nirvana*, la care a renunțat, iar alta este încorporată în poemul postum *Gemenii*[750].

Confuzia între *daci* și *indieni* i-a fost sugerată lui Eminescu de Miron Costin, după cum am arătat recent, cronicarul susținând faptul că dacii au emigrat pe aceste teritorii din India[751].

Ne întrebăm dacă nu cumva *regii magi indieni*, din poemul *Dumnezeu și om*, care au călătorit pe cămile cu steaua pentru a ajunge la *Adevărul născut în tavernă* (în staulul de la Betleem), sunt, de fapt, *daci*?

În pădurile antice ale *Indiei cea mare*,
Printre care, ca oaze, sunt imperii fără fine,
Regii duc în pace-eternă a popoarelor destine
Închinând înțelepciunei viața lor cea trecătoare.

Dar un mag bătrân ca lumea îi adună și le spune
C-un nou gând se naște-n oameni, mai puternic și mai mare
Decât toate pân-acuma. Și o stea strălucitoare
Arde-n cer arătând calea la a evului minune.

Fi-va oare dezlegarea celora nedezlegate?
Fi-va visul omenirei grămădit într-o ființă?

---

749 Ibidem.

750 A se vedea Idem, p. 75-83.

751 A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 224-225.

Fi-va brațul care șterge-a omenimei neputință
Ori izvorul cel de taină a luminii-adevărate?

Va putea să risipească cea neliniște eternă,
Cea durere ce-i născută din puterea mărginită
Și dorința făr- de margini?...Lăsați vorba-vă pripită,
Mergeți regi spre închinare la născutul în tavernă.

În tavernă?...-n umilință s-a născut dar adevărul?
Și în fașe d-înjosire e-nfășat eternul rege?
Din durerea unui secol, din martiriul lumii-ntrege
Răsări *o stea de pace*, luminând lumea și cerul...

Sarcini de-aur și de smirnă ei încarcă pe cămile
Și pornesc în caravană după steaua plutitoare,
Ce în aerul cel umed, pare-o așchie din soare,
Lunecând pe bolta-albastră la culcușu-eternei mile.

Ș-atunci inima creștină ea vedea pustia-ntinsă
Și pin ea plutind ca umbre ***împărați din răsărit***,
Umbre regii și tăcute ce-urmau astrul fericit...
Strălucea pustia albă de a lunei raze ninsă,

Iar pe muntele cu dafini, cu dumbrave de măslin
Povestind povești bătrâne, au văzut păstorii steaua
Cu zâmbirea ei ferice și cu razele de neauă
Ș-au urmat sfințita-i cale către staulul divin.

Însă Eminescu nu îi putea numi *daci* pe acești regi, dacă vroia să respecte adevărul istoric, pentru că aceștia erau *„împărați din Răsărit”*. Dacă ar fi fost *daci*,

ar fi trebuit să ajungă la Betleem venind *din Apus*. Și de aceea credem că i-a numit *indieni*, în conformitate cu ceea ce a citit la Miron Costin.

Și tot de aceea, în proiectul dramatic *Decebal* sau în poemul postum *Sarmis*, Eminescu introduce elemente de cosmogonie vedică, în versurile sale.

Să revenim însă la *Rugăciunea unui dac*. Ceea ce am spus mai sus lămurește în parte atracția lui Eminescu pentru imnele vedice. Pe de altă parte, referitor la acest imn (*către zeul necunoscut*), putem afirma că poetul a recunoscut în exprimările sale mai multe elemente pe care le știa din alte surse.

Spre exemplu, *„apele de germeni purtătoare"* reprezintă o imagine care poate fi interpretată ca fiind în perfectă concordanță cu viziunea creștină. Despre acești *germeni* (sau *arhei*) vorbesc Sfinții Părinți (Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Augustin, Sfântul Dimitrie al Rostovului, în *Hronograful* său, pe care Eminescu îl cunoștea foarte bine și din care Paul Cernovodeanu afirmă cu îndreptățire că poetul s-a inspirat în ceea ce privește *cosmogeneza* din versurile sale), dar și Heliade în *Anatolida*: *„Și **Spiritul vieții se poartă peste ape*** [*cf.* Fac. 1, 2]*;/ Pătrunsu-s-a abisul* [acvatic] *d-o mistică ardoare/ Și l-a cuprins fiori;/ Tresare și concepe. **Ai haosului germini*** [ai apelor germeni]*/ Spre viață și spre nuntă așteaptă a ta voce* [cuvântul lui Dumnezeu]*"*.

Deși consideră – greșit, în opinia noastră – că titlul denotă o „intenție batjocoritoare", Rosa del Conte

este de acord că poemul lui Eminescu „proclamă existența unui Dumnezeu personal”[752].

Important pentru noi este faptul că cea mai aprigă susținătoare a identificării cugetării eminesciene cu cea indiană, Amita Bhose, nu își recunoaște filosofia în *Rugăciunea unui dac* și consideră că

> „sentimentele de bază ale poeziei au un izvor autohton de inspirație”[753].

Versurile lui Eminescu afirmă următoarele: Dumnezeu este Singurul Care există din veşnicie. Lumea nu există din veşnicie, ci ea este creaţia lui Dumnezeu.

Versul *„El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii”* poate să însemne două lucruri: El Singur a fost Dumnezeul cel Adevărat al oamenilor mai înainte de a apărea eresurile păgâne, mulţimile de zei ale religiilor politeiste. Sau: El este Dumnezeul care i-a creat pe oameni pentru a fi *zei/ dumnezei* după har. Căci mai apoi spune: *„El zeilor dă suflet și lumii fericire”*.

În *Biblie* găsim (folosim tot *Biblia 1688*):

> „Căce [căci] Domnul Dumnezăul vostru, Acesta e *Dumnezăul dumnezăilor* și Domnul domnilor, Dumnezăul cel mare și tare și înfricoșat” (Deut. 10, 17).

---

[752] Rosa del Conte, op. cit., p. 68.

[753] Amita Bhose, *Eminescu și India*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 92.

> „*Dumnezăul dumnezăilor*, Domnul, au grăit și au chemat pământul" (Ps. 49, 1).
>
> „*Dumnezău stătu în adunare de dumnezăi* și în mijloc pre dumnezăi va osebi" (Ps. 81, 1).
>
> „Ivi-Se-va *Dumnezăul dumnezăilor* în Sion" (Ps. 83, 7).
>
> „Mărturisiți-vă *Dumnezăului dumnezăilor*, căci în veac [a] mila Lui" (Ps. 135, 2). Etc.

„Și din noian de ape puteri au dat scânteii": este o parafrază la ceea ce poetul a versificat astfel din imnul vedic: *„De unde alergară puternicile ape/ De germeni purtătoare, luminii născătoare"*...

În viziunea creștină, lumina a apărut *din nimic*, la porunca lui Dumnezeu, nu din ape, așa cum susține imnul vedic:

> „La-nceput feace Dumnedzău ceriul și pământul. Iar pământul era nevădzut și netocmit și-ntunerec dzăcea deasupra prăpăștii [abisului de ape] și Duhul lui Dumnădzău Să purta [pe] deasupra apei. Și dzâsâ Dumnădzău «Fă-te, lumină!» Și să feace lumină" (Fac. 1, 1-4, în traducerea lui Dosoftei[754]).
>
> „Întru început au făcut Dumnezeu ceriul și pământul, și pământul era nevăzut și netocmit și

---

[754] *Cf.* Dosoftei, *Paremiile preste an (Iași 1683)*, ediție critică de Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012, p. 105.

întunearec era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Să purta pre deasupra apei. Și au zis Dumnezeu să se facă lumină, și s-au făcut lumină”[755].

Însă Eminescu, scriind că Dumnezeu *„din noian de ape puteri au dat scânteii”*, se exprimă într-un mod echivoc. Pentru că se poate înțelege și că a dat puteri *scânteii de viață*, ceea ce corespunde *Scripturii*:

> „Și zise Dumnezău. «[Să] scoață apele târâtoare de suflete vii și zburătoare zburând [pe de]asupra pământului spre întăritura [firmamentul] cerului». Și să făcu așa” (Fac. 1, 22, *Biblia 1688*).

Se observă, de asemenea, că Eminescu nu a valorificat prea mult nici versurile *„Întâiu eși această sămânță a luminii/ Ea singură a lumii stăpână nenăscută/ Pământu'l, ceriu'l ține cu a ei ființă”*, concepute după imnul vedic, și care vin în contradicție cu viziunea creștin-ortodoxă asupra Genezei, pentru că *lumina* creată în ziua întâi de Dumnezeu nu este *nenăscută* și nu ține universul *cu a ei ființă*.

Poetul spune doar: *„Pe când nu era /…/ sâmburul luminii de viață dătător”*, expresie care nu mai conține toate elementele din definiția dogmatică vedică, ci pare mai mult o metaforă a *luminii materiale* care

---

[755] *Cf. Triodion*, Râmnic 1731, B. A. R., CRV 204, f. 344r.

susține viața în univers. Dimpotrivă, după cum am văzut mai sus, în *Scrisoarea I* el a schimbat această perspectivă (*„Întâiu eși această sămânță a luminii/ Ea singură a lumii stăpână”*...) cu cea a pământului, *întâi-născut* al universului, care: *„Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,/ E stăpânul fără margini peste marginile lumii”*.

Am comentat la timpul potrivit...

Versurile ***„El este-al omenimei izvor de mântuire:/ Sus inimele voastre! Cântare aduceți-I,/ El este moartea morții şi învierea vieții!”*** fac referire explicită la Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Care a mântuit umanitatea prin Întruparea Sa și Care este *„moartea morții și învierea vieții”*.

„Sus inimele voastre!” este o parafrază a formulei liturgice: *Sus să avem inimile!*, rostite de către preot la Sfânta Liturghie, căreia poporul îi răspunde: *Avem către Domnul*. Iar îndemnul de *a aduce cântare Domnului* este atât vechi cât și nou-testamentar și el este foarte propriu creştinilor.

De fapt, în aceste versuri întâlnim multiple parafraze din imnele Învierii:

> „După obiceiul pentru cei morți, a primit punerea în mormânt Viața tuturor, și a arătat mormântul ***izvor al învierii***, spre ***mântuirea*** noastră”[756].

[756] *Penticostar*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1999, p. 11. La Utrenia Învierii.

„Să mergem dis-de-dimineaţă şi, în loc de mir, ***cântare să aducem*** *Stăpânului*; şi să vedem pe Hristos, Soarele dreptăţii, tuturor *viaţa răsărind*”[757] (Eminescu a început cu acest irmos articolul *Paştele*, din „Timpul”, 16 aprilie 1878, din care vom reproduce fragmente undeva mai la vale).

„Alergați și vestiți lumii că a înviat Domnul ***omorând moartea***, pentru că este Fiul lui Dumnezeu, Cel ce mântuiește neamul omenesc”[758].

„Prăznuim ***omorârea morții***, sfărâmarea iadului și ***începătura altei vieți, veșnice*** [învierea vieții]”[759].

„Veniți toate neamurile, cunoașteți puterea tainei celei înfricoșătoare, că Hristos, Mântuitorul nostru, *Cuvântul cel din început* [In. 1, 1], S-a răstignit pentru noi și de voie S-a îngropat și a înviat din morți, ca să mântuiască toate. ***Aceluia să ne închinăm***”[760].

„Astăzi Hristos, *moartea călcând*, a înviat, precum a zis, și bucurie lumii a dăruit; ca toți, *înălțând cântarea*, așa să zicem: ***Izvorule al vieții***, Lumina cea neapropiată, Atotputernice Mântuitorule, miluiește-ne pe noi!”[761].

---

[757] Idem, p. 16-17.

[758] Idem, p. 17, 27, 29.

[759] Idem, p. 20.

[760] Idem, p. 37. Cântarea aceasta este de la Utrenia din ziua de marți a Săptămânii Luminate.

[761] Idem, p. 43. La Vecernia din vinerea Săptămânii Luminate.

Critica literară a adus mereu în discuție cosmogonia vedică, dar niciodată cărțile liturgice ale Bisericii sau cărțile românești vechi.

Așadar, la întrebarea *„au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?”*, răspunsul e: *„El este-al omenimei izvor de mântuire/.../ El este moartea morții și învierea vieții”* – exprimări pascale, care ne trimit fără niciun dubiu la un singur „Zeu”, Hristos, după cum ne indică împrumutul din cântările Învierii Domnului. Acesta este Cel care, înainte de a fi lumea, *„pe-atunci erai Tu singur”* și Care a făcut să răsară *scânteie* de viață, creând întreg universul. Chiar cuvintele *„Pe-atunci erai* ***Tu singur*** */.../ El* ***singur*** *zeu stătut-au”* ne aduc aminte de Dosoftei (*Psaltirea în versuri*):

> *„**A Ta** este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce le-ai împlut **sângur** dintâi cu cuvântul”* (Ps. 23, 1-2);
>
> *„Că **sângur** au zâs de să făcură,/ **Sângur** le-au dat [fie]căriiaș făptură”* (Ps. 32, 21-22);
>
> *„Ce-au poruncit **sângur** cu cuvântul/ De s-au făcut ceriul și pământul”* (Ps. 133, 13-14).

Sigur că atribuirea unei asemenea rugăciuni unui *dac* poate părea multora o inadvertență. Se poate

---

Din investigația pe care am efectuat-o în edițiile românești ortodoxe ale *Penticostarului*, apărute între 1743 și 1800, am remarcat că sintagmele subliniate de noi se regăsesc *identic* în aceste ediții. Doar prima cântare nu există în aceste ediții, din cele citate mai sus.

aduce în discuție, însă, *henoteismul* dacilor, care să-l fi îndemnat pe poet la apropieri de ordine religios mai greu de prevăzut sau de înțeles. Iar pe de altă parte, se ascundea pe sine însuși sub *masca* dacului.

Cu certitudine, nu este numai imnul vedic inter-textualizat în versurile lui Eminescu, ci și vechea tradiție religioasă și literară românească.

„Și inima-mi împlut-au de farmecele milei": acesta este, de asemenea, un vers pe deplin ortodox, unul de o extraordinară frumuseţe. Dumnezeu este nu numai Cel care a dat viaţă, Care ne-a dat *ochi să vedem lumina zilei*, cum zice poetul, dar El a dat oamenilor și harul prin care să înțeleagă și să iubească toate câte există. El le-a umplut inima de milă dumnezeiască, această milă pe care Eminescu o exprimă genial prin sintagma: *„farmecele milei"*.

Pentru că nu numai răul *farmecă*, amăgește, dar mai mult decât răul, bunătatea și frumusețea și mila au de la Dumnezeu darul să atragă, să *farmece* inima omenească pentru ca să îndrăgească ceea ce este bun și drept.

Inima omului are întru sine, dintru început, de la Dumnezeu, *farmecul milei*, este plină de *fermecare* în faţa a tot ceea ce este nobil şi frumos şi se apleacă plină de condescendenţă către toată creaţia.

> „Poetul simte suflul religios al divinului în fața frumuseții și a grandiozității creației"[762].

---

[762] Rosa del Conte, op. cit., p. 69.

Asemenea, în alt poem (*Nu mă înțelegi*), Eminescu vorbea de *„a mea minte, a farmecului roabă”*.

Putem din nou să face o apropiere de Dosoftei și de *Psaltirea în versuri*:

> „Izvorul creației, *mobilul* gestului dumnezeiesc de a crea lumea, este *mila* Lui (*«De* [din] *mila Ta, Doamne,-i plin pământul»*), adică iubirea Lui și dorința de a exista *creaturi* care să se bucure de plinătatea existenței Sale veșnice. Fără, însă, ca aceste creaturi să se poată confunda vreodată cu El, pentru că ele nu sunt *din veșnicie* și nu s-au creat *singure* pe ele însele. Ci *«sângur»* Dumnezeu le-a creat pe ele.
>
> Cunoscând acestea, Eminescu putea vorbi despre *«farmecele milei»*, despre *mila* aceasta *creatoare* cu care Dumnezeu i-a *fermecat* copilăria, dându-i să contemple și să cunoască frumusețea naturii și a cosmosului”[763].

„În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers/ Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-I viers”: aceste versuri pot să aibă o oarecare amprentă scripturală (mai ales primul), dar ele ni se par mai degrabă o interpretare în sens ortodox a propriei biografii.

---

[763] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română, vol. I, Dosoftei*, op. cit., p. 47-48, http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Credem că putem citi aici o mărturisire a lui Eminescu de *a-L fi cunoscut* pe Dumnezeu din însăși iubirea pentru univers, pe care Acesta a sădit-o în inima sa (*„farmecele milei”*, despre care am vorbit anterior), din frumusețea creației (*„vuietul de vânturi”*) și din dragostea oamenilor, mai ales al mamei (*„glas purtat de cântec”*).

În fine, Dumnezeu este Însuși Părintele umanității, Care i-a dăruit viață, Care dăruiește toate cele de folos și de la Care omul cere toate, în rugăciune. Rugăciunea *dacului* – un avatar al lui Eminescu –, din acest poem, este de *a nu i se acorda* avantaje materiale în viață, ci de a fi considerat între cei *blestemați*, de a fi prigonit de către oameni.

Ceea ce s-a și împlinit. Însă această rugăciune denotă multă *smerenie*, multă *lipsă de vanitate*, despre care am mai vorbit.

Și chiar dacă Eminescu și-ar fi dorit, cu adevărat – sau cel puțin în unele momente, de mare descumpănire – să piară *„în stingerea eternă”*, credem că a intervenit, ca și altădată, Părintele ceresc și i-a reamintit că: *„Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte”* (*Luceafărul*). *Noi*, adică El, Dumnezeu, și *dumnezeii după har* cărora El le *„dă suflet”*.

Vom căuta să descoperim, în continuare, alte parafraze biblice sau patristice, pe care Eminescu le-a inserat în versurile sale.

În poemul *Dumnezeu și om*, din care am reprodus câteva strofe puțin mai devreme, există și aceste

versuri, în care Împărații din Răsărit *„Sarcini de-aur și de smirnă ei încarcă pe cămile/ Și pornesc în caravană după steaua plutitoare”*.

Nu toate aceste amănunte se regăsesc în referatul nou-testamentar ce relatează despre venirea magilor la Betleem (Mt. 2, 1-12), ci numai călătoria cu steaua și darurile de aur și smirnă.

Despre *caravanele de cămile* nu se amintește în Noul Testament, ci într-o profeție a Sfântului Isaia, care este deopotrivă despre Învierea Domnului și despre nașterea Lui și închinarea magilor:

> „Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta, şi slava Domnului peste tine a răsărit! Căci iată întunericul acoperă pământul, şi bezna, popoarele; iar *peste tine răsare Domnul*, şi slava Lui strălucește peste tine. Și ***vor umbla regi*** *întru lumina ta și neamuri întru strălucirea ta*. [...]
>
> Atunci vei vedea, vei străluci şi va bate tare inima ta şi se va lărgi, căci către tine se va îndrepta bogăţia mării şi avuţiile popoarelor către tine vor curge.
>
> ***Caravane de cămile*** te vor acoperi, şi dromadere din Madian şi Efa. Toate sosesc din Şeba, ***încărcate cu aur şi cu tămâie***, cântând laudele Domnului (Is. 60, 1-6, *Biblia 1988*).

În *Biblia 1688* și în *Triodul* vechi[764] nu există „caravane de cămile”, ci: „cirezi de cămile” – opțiune preluată, ulterior, de *Biblia 1914* și *Biblia 2001*. În schimb, *Biblia 1939* (tradusă de Vasile Radu și Gala Galaction) și *Biblia 1988* spun „caravane de cămile”, în vreme ce *Biblia de la Blaj 1795* (greco-catolică) folosește sintagma „turme de cămile”.

Ceea ce înseamnă că Eminescu a utilizat și o ediție mai nouă fie a *Triodului*, fie a *Scripturii* (a celei din urmă, mai degrabă, pentru că limba cărților de cult este *mai conservatoare*) – ar putea fi vorba de *Vechiul Testament* tiparit la Smirna în 1839 sau *Biblia de la Buzău 1854-1856* (sau de o versiune biblică în altă limbă[765]), dar nu am căutat încă aceste ediții.

Însă poetul a cunoscut și edițiile vechi, pentru că în *Memento mori* citim aceste versuri enigmatice:

*„**Caravane** de sori regii, **cârduri** lungi de blonde lune/ Și popoarele de stele, universu-n rugăciune... /.../ Stelele în **cârduri** blonde pe regină o urmează,/ Aerul, în unde-albastre, pe-a lor cale scânteiază/ Și rămân întunecate nalte-a cerurilor bolți; /.../ Iar în **cârduri cuvioase** stelele se mișcă-ncet,/ Intră-n domele de neguri argintii, multicoloane;/ De-a lor rugă plină-i*

---

[764] A se vedea: *Triodion*, Râmnic 1726, B.A.R., CRV 195, f. 130^{v}; *Triodion*, Râmnic 1731, B.A.R., CRV 204, f. 344^{v}; *Triodion*, București 1798, B.A.R., CRV 617, f. 400^{r}.

[765] „Caravanele” reprezintă o opțiune terminologică pentru „turmele/ cirezile” din LXX (ἀγέλαι καμήλων), de la Is. 60, 6. În TEV (ediție engl. din 1992) găsim: „great caravans of camels”. În NVI (ediție spaniolă din 1979): „caravanas de camellos”. În NAB (The New American Bible): „caravans of camels”.

noaptea. A lor dulci și moi icoane/ Împlu văile de lacrimi, de-un sclipit împrăștiet".

Regii sori în *caravane* și *cârdurile* (cirezile) de *lune* și de *stele* – Dosoftei utilizează termenul *cârduri* în Ps. 49 din *Psaltirea în versuri* – își fac neobosita călătorie în cosmos, producând o neîncetată *rugăciune a universului* (*„universu-n rugăciune"*), care *umple* noaptea lumii (*„de-a lor rugă plină-i noaptea"*), o rugăciune cu *lacrimi de lumină* (*„A lor dulci și moi icoane/ Împlu văile de lacrimi, de-un sclipit împrăștiet"*).

Sorii, lunele și *stelele* sunt turme/ cirezi/ caravane cosmice ale aceluiași Păstor Dumnezeu care le paște pe câmpiile nesfârșite ale cerului. Ele sunt *„dulci icoane"* ale turmelor Cerului de sus, ale Sfinților care *„împlu văile de lacrimi"* și *„de-a lor rugă plină-i noaptea"*, întâlnindu-se, în aplecarea lor plină de milă spre pământ, cu *turma* celor pământești, care aspiră spre înălțimi: *„Sara pe deal buciumul sună cu jale,/ **Turmele**-l urc, **stele** le scapără-n cale"* (*Sara pe deal*).

> „Prin crucea Ta, Hristoase, *Îngerii și oamenii s-au făcut* o *turmă* și o Biserică; *cerul și pământul se bucură*; Doamne, slavă Ție"[766].

Despre imaginile eshatologice din *Scrisoarea I* și versetele biblice care le-au inspirat am discutat deja, anterior. În *Scrisoarea II*, Eminescu folosește alte două imagini scripturale, foarte cunoscute, făcând referire la

---

[766] *Penticostar*, op. cit., p. 80.

calea cea strâmtă (Mt. 7, 14; Lc. 13, 24) şi la *glasul celui ce strigă în pustiu* (Mt. 3, 3; Mc. 1, 3; Lc. 3, 4; In. 1, 23):

„Iar ***cărările vieţii fiind strâmte şi înguste****,/ Ei* [tinerii oportuniştişi lipsiţi de idealuri] *încearcă să le treacă prin protecţie de fuste. /.../ Oare glorie să fie* ***a vorbi într-un pustiu****? /.../ Azi abia, vedem ce stearpă și ce* ***aspră cale*** *este/ Cea ce poate să convie unei inime oneste".*

Oda (în metru antic) ne-a produs surpriza să identificăm, între versurile sale, o sintagmă care este regăsibilă în *Sfânta Scriptură*, mai precis, în *Cântarea Cântărilor*.

Eminescu se înfăţişază pe sine ca ars, mistuit de focul interior al iubirii care a devenit una cu el, pe care nu o poate detaşa de sine. Spune poetul: *„Focul meu a-l stinge nu pot cu toate/ Apele mării".*

Ceea ce pare a fi o metaforă sublimă a acestuia, noi credem că este mai degrabă o prelucrare a următorului verset biblic:

> *„Apă multă nu va putea să stingă dragostea* și râurile nu [o] vor potopi pre ea" (Cânt. 8, 7, *Biblia 1688*).

> *„Marea nu poate stinge dragostea*, nici râurile s-o potolească" (Cânt. 8, 7, *Biblia 1988*).

„Apă multă" sau „ape multe" (LXX: ὕδωρ πολὺ, VUL: aquae multae) înseamnă *mare* în greacă și latină,

și în alte contexte. Spre exemplu, în Ps. 106, 23, există expresia „în ape multe": ἐν ὕδασι πολλοῖς (LXX), *in aquis multis* (VUL).

Dosoftei traduce astfel Ps. 106, 23: „[Cei] carii deștind în ***mare*** în corăbii, făcând lucrare într-***ape multe***" (*Psaltirea de-nțăles*). Iar în *Psaltirea pre versuri*: *„Carii îmblă-n corabii pre* ***mare****,/ De-ș[i] fac lucrul preste* ***genuni*** *tare"* (Ps. 106, 55-56).

Mai mult decât atât, întreaga *Odă* pare a fi o sinteză a versetului anterior, în care se spune că „tare ca moartea e dragostea"(Cânt. 8, 6, *Biblia 1688*).

Poemul eminescian pedalează pe această idee, anume că poetul nu-și poate smulge dragostea din suflet decât odată cu moartea: *„Nu credeam să-nvăț a muri vreodată. /.../ Ca să pot muri liniștit, pe mine/ Mie redă-mă!"*.

Interioritatea sa a devenit un rug viu și focul iubirii este de nestins: *„Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări"*.

De la ipostaza de contemplator al *stelei singurătății*, din adolescență, Eminescu a trecut la cea de contopit cu iubirea de care nu se poate dezlipi, pentru a dori în final ca să se reîntoarcă la odihnă, la pacea sufletească, la regăsirea de sine. Căci, după cum afirmă în altă parte, *„moartea vindec-orice rană/ Dând la patime repaos"* (*Foaia veștedă*, prelucrare după Lenau).

Recursul poetului la unele simboluri mitologice păgâne, precum Nessus, Hercule sau pasărea Phoenix, nu reprezintă o anulare a fondului creștin, căci simbolurile respective, care sunt ale arderii și ale mistuirii,

sunt recuperabile în creştinism. Aşa cum a fost, pentru primii apologeţi creştini, cel al păsării Phoenix, de care s-au folosit pentru a propovădui Învierea lui Hristos şi învierea cea de obşte, a întregului neam omenesc, la sfârşitul veacurilor.

În *Memento mori*, poemul în care Eminescu recapitulează istoria omenirii, avem ample secvenţe versificate care transpun referatul biblic:

Am văzut regii Iudeei în Biserica măreaţă,
Unde marmura în arcuri se ridică îndrăzneaţă
Şi columnele înalte către cer pare c-arăt;
Văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată,
Zdrobind arfa-i sunătoare de o marmură curată,
Genunchind să-i ierte Domnul osânditul lui păcat.

Solomon, poetul-rege, tocmind glasul unei lire
Şi făcând-o să răsune o psalmodică gândire,
Moaie-n sunetele sfinte degetele-i de profet;
El cânta pe *Împăratul în hlamidă de lumină* [*cf.* Ps. 103, 2],
Soarele stetea pe ceruri auzind cântarea-i lină,
Lumea asculta uimită glasu-i dulce şi încet.

Dar ieşind din Templul sacru lăsă gândul lui să cadă,
Căci amorul îl aşteaptă cu-a lui umeri de zăpadă,
Raze moi în ochii negri – el dă lirei alt acord:
Căci femeile-l aşteaptă cu şireata lor zâmbire,
Brune unele ca gânduri din poveştile asire,
Alte blonde cu păr de-aur – vise tainice de Nord.

Dar venit-a judecata, și *de sălcii plângătoare*
Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare
[*cf.* Ps. 136, 1-3];
În zădar rugați peirea – muri se năruie și cad!
Cad și scări, ș-aurite arcuri, grinzi de cedru, porți de-
aramă,
Soarele privește galben peste-a morții lungă dramă
Și s-ascunde în nori roșii, de spectacol speriat.

Și popor și regi și preoți îngropați sunt sub ruine.
Pe Sion *Tempulul se sparge* – niciun arc nu se mai ține,
Azi *grămezi mai sunt de piatră din cetatea cea de ieri*
[*cf.* Mt. 24, 2].
Cedri cad din vârf de munte și Livanul pustiește,
Jidovimea risipită printre secoli rătăcește –
În pustiu se-nalță-n soare desfrunziții palmieri...

Am indicat numai câteva locuri din *Sfânta Scriptură* care ne apar drept imagini perifrastice evidente, însă, cu foarte mici excepții, toate aceste versuri au o palpabilă *întemeiere biblică*.

Ne-am gândit să oferim, tot aici, și câteva mostre de gândire eminesciană profund teologică, din același poem: câteva exemple care dovedesc cât de mare era totuși cunoașterea teologică a poetului, la care se adaugă propria sa cugetare și interpretare – pe care le-a versificat – uluitoare pentru noi, pentru gândirea secularizată a zilelor noastre și chiar pentru mulți ortodocși de astăzi care consideră că își cunosc bine credința.

De la început, Eminescu vorbeşte despre un tărâm paradisiac, *„cu dumbrăvi de laur verde și cu lunci de chiparos”* și în care *„Sfinții se preîmblă în lungi haine de lumină”*.

„Hainele de lumină” ale Sfinţilor, pe care aceştia le poartă în Rai, sunt îmbrăcămintea interioară și care radiază în afară, a sufletelor lor, este lumina dumnezeiască care străluceşte din ei înșiși – am exprimat concepția teologică patristică[767].

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte îl aminteşte pe Sfântul Grigorie de Nyssa, care vorbea despre „tunicile sau *stolae*-le de lumină” în care se vor îmbrăca trupurile celor drepţi, îmbrăcăminte prin care vor schimba *tunicile de piele* (trupul acesta pământesc, grosier, netransfigurat)[768], în care au fost îmbrăcaţi Sfinţii Protopărinţi Adam și Eva după cădere (Fac. 3, 21).

Interpretările teologice ale Sfântului Grigorie au fost recapitulate și într-una din predicile lui Antim Ivireanul, iar mai târziu reproduse și în *Anatolida*, de Heliade: *„**Tunice pellicee** le coperiră corpul,/ Și vița, sicomorul le oferiră frunze/ Spre-a-și coperi mijlocul”*. Bolintineanu extrapola poetic această expresie, imaginând cum *„pământul în tunică de trandafiri lucește”* (*Poetul și libertatea*).

---

[767] Un Sfânt mai aproape de noi, Sfântul Lavrentie al Cernigovului (sec. XIX-XX), spunea că acum oamenii au *sufletul îmbrăcat în trup*, dar în viața veșnică vor avea *trupul îmbrăcat în suflet*.

În română: http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul.

[768] A se vedea Rosa del Conte, op. cit., p. 315.

Unul dintre temeiurile scripturale ale acestei credințe este acela de la Mt. 13, 43:

> „Atunci Direpții vor străluci ca soarele în împărăția Părintelui lor” (*Biblia 1688*).

Nu ca soarele acesta de pe cer vor străluci Drepții, ci ca Soarele Însuși, ca Tatăl lor, pentru că au în ei înșiși lumina Lui cea veșnică și necreată, a Soarelui Celui neînserat.

Eminescu studiase toată această prea adâncă și complexă gândire teologică a Sfinților Părinți și, pornind de la ea, așază în formule poetice enigmatice, care pare simple metafore unui ochi neavizat, propriile sale înțelegeri și tâlcuiri.

Așa încât, într-un alt vers, spune că cel ce avea o *„psalmodică gândire”*, Sfântul Solomon, *„cânta pe Împăratul în hlamidă de lumină”*.

În primul rând, Eminescu subliniază unitatea de cuget între Sfinții Proroci David și Solomon, tatăl și fiul său, în virtutea căreia poetul își permite să pună pe seama Sfântului Solomon un cuvânt care aparține Psaltirei Sfântului David. Și, repetăm, Eminescu nu făcea *licențe poetice*.

Apoi, în acest vers, sunt concentrate două învățături ortodoxe. Prima este cea de la Ps. 103, 2, în care Dumnezeu este „Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină” (*Biblia 1988*) – Dosoftei: „învăscându-Te în

lumină, ca-ntr-un veșmânt” (*Psaltirea de-nțăles*); *Biblia 1688*: „îmbrăcându-Te cu lumină, ca o haină”.

A doua este învăţătura despre Dumnezeu ca Împărat al creaţiei şi al făpturii Sale. Văzându-L ca Împărat al lumii, Eminescu zice *„hlamidă de lumină”*, în locul *hainei de lumină* a Psalmistului.

Și fiindcă Dumnezeu are *haină* sau *hlamidă de lumină*, aşa îi va îmbrăca şi pe fiii Săi în Împărăţia Sa, *„în lungi haine de lumină”* ale harului Său.

Însă *hlamida* a preluat-o Eminescu fie din greacă, fie din traduceri scripturale mai noi, cum ar fi *Noul Testament* din 1838 și 1857, unde se spune: „Și desbrăcându-L, L-au îmbrăcat cu ***hlamidă roșie***”[769] (apare apoi în *Biblia 1914* și *1939*). E vorba de *mantia/ porfira/ hlamida* în care a fost îmbrăcat Hristos de către soldații romani. Această opțiune traductorială urmează *Scriptura* grecească, unde există expresia *hlamidă purpurie/ stacojie* (χλαμύδα κοκκίνην, Mt. 27, 28, GNT) – în VUL: „clamydem coccineam”. În sinaxarul din Vinerea Mare, din *Triod*, există un pasaj

---

[769] E vorba de următoarele ediții: *Noul Testament al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, tipărit cu voia şi blogoslovenia Prea Sfinţilor Episcopi ai Prinţipatului Româniii, după cel mai ales model, dat de Prea Sfinţia lor, în zilele prea înălţatului Domn Stăpânitor a toatei Ţări Româneşti Aleksandru Dimitrie Ghika V, Tipografia lui A. Damian şi Tov, Smirna, 1838, p. 56.

Și: *Noul Testament al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, tipărit cu voea și blagoslovenia Prea Sfințiților Episcopĭ aĭ Principatuluĭ Romînieĭ, După cel maĭ ales model dat de Prea Sfințiea lor, în zilele prea înălțatului Domn Stăpânitor a toateĭ Țăriĭ Românescĭ Alecs. Dimitrie Ghika, ediția a 5-a, Tipografia Naţională a lui Iosif Romanov, București, 1857, p. 71.

în care scrie că Hristos a fost dat de Pilat soldaților, care L-au biciuit și L-au îmbrăcat cu *„hlamidă roșie”* sau *„hlamidă de purpură”*[770]. Aceasta însă într-o ediție recentă a *Triodului*. Pentru că în edițiile de secol XVIII avem: „haină mohorâtă”[771] (expresie pe care o va folosi și *Biblia de la Blaj 1795*):

> *„Haina cea mohorâtă* o au purtat [Hristos] pentru *hainele ceale de piale* [ale Protopărinților] și pentru podoaba noastră cea împărătească”[772].

În *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și în *Biblia 1688* găsim: „haină roșie”.

Pentru ziua patimilor Domnului există în *Triod* multe imne care amintesc faptul că Cel răstignit este Cel ce a creat lumea, între care și aceasta:

> „Astăzi s-a spânzurat pe lemn Cel ce a spânzurat pământul pe ape. Cu cunună de spini s-a încununat Împăratul Îngerilor. Cu *porfiră* mincinoasă s-a îmbrăcat Cel ce îmbracă cerul cu nori” etc.[773];

iar puțin mai departe:

---

770 *Triodul*, op. cit, p. 613, 615.
771 Spre exemplu în *Triodion*, Râmnic 1782, B.A.R., CRV 456, f. 361^v^.
772 Idem, f. 363^r^.
773 *Triodul*, op. cit, p. 634.

„Pe Tine, ***Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu un veșmânt*** [Ps. 103, 2] [...] văzându-Te soarele pe Cruce răstignit, cu întuneric s-a îmbrăcat”...[774].

De aceea, scriind că Sfântul Solomon *„cânta pe* ***Împăratul în hlamidă de lumină”***, Eminescu se referea la Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Creatorul lumii.

Un alt exemplu de *intertextualitate* biblică și patristică este cel în care Eminescu este sarcastic la adresa lui Nabucodonosor, despre care spune că mai avea puţin ca să ajungă *Dumnezeu* și...chiar ar fi ajuns, dacă...nu murea: *„Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie?/ Ar fi fost Dumnezeu însuşi, dacă – dacă nu murea”.*

Unii critici și chiar și Rosa del Conte – care s-a apropiat însă foarte mult de restaurarea adevărului, în ceea ce privește interpretarea operei eminesciene în lumina surselor tradiţional-ortodoxe ale gândirii lui – consideră aceste versuri ca o blasfemie la adresa lui Dumnezeu, însă nouă nu ni se pare nici pe departe că ar fi vorba de așa ceva.

Cu totul dimpotrivă. Dacă spui unui prost că seamănă cu Eminescu, nu-ţi baţi joc de Eminescu, ci de prostul pe care îl ai în faţă. Așa și acum: dacă Eminescu râde aici de cineva, cel ironizat amarnic nu este în niciun caz Dumnezeu, ci bietul om pe nume Nabucodonosor, care fiind el așezat împărat de către

[774] Idem, p. 643.
A se vedea și p. 608.

Dumnezeu, a cerut la un moment dat ca oamenii să i se închine lui ca unui *dumnezeu*, așa cum aveau să facă mai târziu și împărații romani.

Mai mult decât atât, ironia aceasta a lui Eminescu este scripturală și este, credem noi, inspirată de un comentariu al Sfântului Ioan Gură de Aur la *Facerea*, în care Sfântul Ioan vorbește despre ironia lui Dumnezeu la adresa primilor oameni, care au vrut să devină *dumnezei* mâncând din pomul oprit și...au căzut din Rai.

După cum interpretează Sfântul Ioan Hrisostom, Dumnezeu ironizează cu durere năzuința lipsită de minte a omului: „Și a zis Domnul Dumnezeu: «Iată *Adam s-a făcut ca unul dintre Noi*, cunoscând binele și răul»" (Fac. 3, 22, *Biblia 1988*).

Iar Adam, departe de a constata că ajunsese *ca Dumnezeu*, era în starea în care își dăduse seama că *e gol* și își confecționase o cingătoare din frunze de smochin, împreună cu femeia lui. După care au fost îmbrăcați de Dumnezeu în haine de piele sau *tunici de piele*, pe care le interpretează Sfântul Grigorie de Nyssa.

Așa încât Eminescu, în versurile la care ne-am referit, nu blasfemiază pe Dumnezeu, ci îl ironizează pe sărmanul Nabucodonosor, pe care demnitatea imperială l-a făcut să-și uite condiția umană muritoare: *„dacă nu murea"*, ar fi avut poate șansa să ajungă... *„Dumnezeu însuși"*.

Împăratului Babilonului, *moartea* i-a adus aminte că nu era el *„Dumnezeu"*.

„Raza ta și geniul morții” (*Scrisoarea I*)...

E absurd să susții, aici, că Eminescu blasfemiază.

Alt exemplu ni-l procură un nou peisaj paradisiac, de această dată din finalul poemului, şi în care, *„-n codrii de aramă cântă-n crengi arfe-atârnate”*.

Imaginea harfelor atârnate în crengi nu poate proveni decât din Biblie, din Psalmul 136, care evocă atât de dureros captivitatea babilonică: „În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre” (Ps. 136, 2, *Biblia 1988*).

Eminescu însuși a parafrazat acest verset în același poem *Memento mori*, în următoarele versuri: *„Dar venit-a judecata, și de sălcii plângătoare/ Cântărețul își anină arfa lui tremurătoare”*. Psalmul este dramatic și cei ce frecventează Biserica știu ce dureros se cântă: *La râul Babilonului*...

Sunt celebre și versurile lui Dosoftei, din *Psaltirea* sa versificată: *„La apa Vavilonului,/ Jelind de țara Domnului,/ Acolo șezum și plânsăm”*...

În fine, se vorbeşte spre sfârşitul poemului de aşteptarea Apocalipsei, într-un limbaj teologic evident: *„În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,/ Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească/ Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort”*.

Catapeteasma lumii este cerul cu podoaba stelelor sale pe care Eminescu o numeşte şi *„pânz-albastră”*, prin analogie cu faptul că, în Vechiul Testament, catapeteasma Cortului Sfânt sau a Templului era de pânză, era un *văl*.

Eminescu concentrează în puţine versuri şi în metafore poetice o foarte grea teologie. El sintetizează aici mai multe învăţături. Una este cea despre catapeteasma Bisericii care are pe ea pe Soarele Hristos şi stelele Sfinţilor. O alta este aceea care contemplă *cerul înstelat* ca pe o *icoană* văzută a Împărăţiei veşnice şi pline de lumină neînserată.

Mai mult decât atât, poetul face o analogie neaşteptată, între sfâșierea catapetesmei Templului, de sus şi până jos, la moartea lui Hristos pe Cruce, ca mărturie a dumnezeirii Mântuitorului, și sfâșierea catapetesmei cortului ceresc, al cerului văzut (căci Dumnezeu a întins „cerul ca un cort", conform aceluiaşi Ps. 103, 3), când lumea aceasta va fi transfigurată.

Căci aşa cum prima sfâșiere, a catapetesmei Templului, a mărturisit despre templul Trupului Domnului, care avea să fie rezidit în trei zile, și a fost pentru ruperea vălului de pe ochii celor de atunci și revelarea lui Hristos, aşa și a doua sfâșiere, ne sugerează Eminescu, când se vor zgudui puterile cerului și se vor întuneca soarele, luna și stelele, va fi spre ruperea vălului de pe ochii tuturor oamenilor și revelarea slavei veşnice a lui Hristos Dumnezeu înaintea tuturor.

E o teologie concentrată și *acoperită* în metafore poetice, care nu se revelează de la sine. Motivul vine de foarte de mult, dintr-o foarte veche credință ce consideră că *adevărul nu poate fi revelat profanilor*, nu poate fi comunicat celor impuri.

Comentând un vers din *Epigonii* (*„Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles”*), Rosa del Conte semnala aceleași aspecte, explicându-le cu ajutorul și a câtorva citate edificatoare din *Stromatele* Sfântului Clement Alexandrinul:

> „Asta e pricina că egiptenii puneau înaintea templelor sfincși, pentru a arăta că învățătura despre Dumnezeu este enigmatică și lipsită de claritate. [...]
>
> De aceea, modul acoperit de exprimare, care este cu adevărat dumnezeiesc și privește domeniul tainic al adevărului, ne este de neapărată trebuință, că în mod acoperit au vorbit egiptenii de Cuvântul cel Sfânt și prin așa-numitele locuri de taină, iar evreii, *prin catapeteasmă* (s. n.)”[775].

Pe Sfântul Clement, Eminescu se poate să îl fi cunoscut. Lectura *Pedagogului*, de același autor, ne-a lămurit sensul unei binecunoscute *metafore* eminesciene: *„somnul, vameș vieții”* (*Se bate miezul nopții*). O sintagmă care, la origini, nu face parte din rândul tropilor, exprimând ilustrarea unei străvechi credințe a elinilor. Acest caracter *misterios/ inaccesibil* al poeziei va deveni o amprentă esențială a liricii românești *moderne*, de la Bacovia, Blaga, Arghezi, Barbu și până la Nichita, vălurit sub aspectul abstract al curentelor

[775] Rosa del Conte, op. cit., p. 316, n. *** și p. 317, n. ****.

moderniste. Convingerea noastră este că toți acești poeți au fost foarte conștienți de promovarea unui *hermetism în esență mistic* și că atașamentul lor față de ideea reprezentării și a asigurării continuității cu o tradiție străveche era unul asumat.

Faptul în sine al nereperabilității adâncului de semnificație al textelor lor, de către *nevrednicii contemporani*, credem că le surâdea.

O altă strofă din acelaşi vast poem, *Memento mori*, vorbeşte despre felul în care oamenii, în lipsa revelaţiei dumnezeieşti (din cauza păcatelor lor), au încercat de-a lungul istoriei să şi-L închipuie pe Dumnezeu, aşezând însă în locul Adevărului numai *chipuri* sau *idoli* făuriţi de imaginaţia şi de patimile lor, *imagini false* ale Dumnezeirii:

Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-ţi semăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit din stânce, acolo-n aşchii de lemn sfânt;
Ş-apoi vrură ca din chipu-Ţi [din mintea lor] să explice toate. Mută
La rugare şi la hulă idola de ei făcută
Rămânea!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

Eminescu expune credinţa ortodoxă conform căreia *idolii* sau obiectele venerate ca *sfinte*, pe temeiul mitologiilor şi al religiilor care fantazează despre Dum-

nezeu, fără să Îl cunoască prin Revelaţie, sunt *imagini trucate* ale Divinităţii.

Idolatrul își confecţionează singur *un chip* oarecare al lui Dumnezeu, după asemănarea căruia dezvoltă apoi și o teologie conformă cu povestea inventată de el: *„Ș-apoi vrură ca din chipu-Ţi să explice toate”*.

Însă *idola* [idolul] rămâne mută *la rugare și la hulă*: versurile lui Eminescu seamănă foarte mult cu un episod biblic vechitestamentar, dar care este totuși binecunoscut creştinilor, pentru că face parte din viaţa Sfântului Proroc Ilie Tesviteanul.

Episodul este evocat în Bisericile ortodoxe în fiecare an la prăznuirea Sfântului. Acesta îl provoacă pe regele Israelului, Ahab, căzut în păcatul idolatriei, să-i adune pe muntele Carmel pe toţi profeţii slujitori ai idolilor, care slujeau lui Baal și Așerei, în număr de 850, pentru ca aceia să se roage zeilor lor ca să pogoare foc din cer pe altarul lor.

Profeţii păgâni se roagă o zi întreagă, timp în care Sfântul Ilie îi ironizează, pe ei și pe zeii lor, cerând să strige mai tare pentru că zeii or fi dormind sau or fi plecaţi la plimbare.

Idola rămâne *mută* atât la *hula* Sfântului Ilie, cât și la *ruga* celor care profeţeau în numele ei și care obosesc după o zi în care fac toate eforturile ca să fie auziţi, mergând până la automutilare.

Sfântul Ilie se roagă, la rândul său, și se pogoară foc din cer care arde jertfa sa. Adevărul dezvăluindu-se

înaintea poporului lui Israel, Sfântul Ilie îi *junghie* pe toţi cei 850 de profeţi păgâni (3 Reg. 18, 19-40).

Convingerea noastră este că Eminescu a pornit, în elaborarea versurilor despre *idola* păgână, de la textul biblic, ca şi în multe alte situaţii, pe parcursul operei sale.

Omul *cu stea* și omul *cu noroc* sunt ființe cu destine diferite, opuse chiar, pentru Mihail Eminescu, după cum se poate vedea şi în *Luceafărul*: *„Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de soarte /…/ Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece,/ Ci eu în lumea mea mă simt/ Nemuritor și rece”.*

Studiile de literatură consacrate au sesizat diferența dintre omul *cu stea* și omul *cu noroc*, din opera eminesciană, dar nu au stabilit prea limpede originea şi semnificaţiile acestor simboluri. Mai ales că exegeza noastră și-a făcut obiceiul să nu se uite mai întâi în curtea tradiției proprii, ci să caute explicaţii, uneori antagonice, în mitologii/ filosofii *de peste nouă mări și nouă țări*. Așa, spre exemplu, simbolul *florii albastre* a fost explicat exclusiv prin Novalis[776] și Leopardi[777], deși în literatura populară există *legenda cicorii* (versificată mai târziu, cu acest titlu, de Coşbuc), în care, într-o regie similară celei din *Fata-n grădina de aur* și *Luceafărul* (fapt ce ne-a atras atenția), este vorba de îndrăgostirea soarelui de o tânără fată, care însă îl respinge și este pedepsită cu transformarea ei într-o *floare albastră*, în cicoare.

[776] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis.
[777] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi.

Revenind la tema noastră, *semiotica stelară* este prezentă ca un *fir roșu* în toată opera lui Eminescu. Ea reprezintă o problematică foarte vastă, despre care am putea scrie – numai despre ea – o amplă lucrare. Și toată această simbolistică vastă și complexă este de inspirație tradițional-românească și bizantină. Însă noi ne referim acum numai la un singur aspect, care l-a obsedat pe Eminescu de-a lungul întregii sale vieți, și anume: destinul omului care este trimis cu o misiune pe pământ, al omului care are *o stea* în cer, spre deosebire de masa amorfă de oameni care viețuiesc *în zodia norocului*.

Ideea este numai în parte romantică.

Eminescu însuși s-a simțit *un ales*, un geniu, un învățător al poporului său, un trimis de Dumnezeu cu un anumit scop pe pământ, un *profet* (în tradiție pașoptistă). Acest scop a căutat toată viața să-l deslușească.

Eminescu credea, prin urmare, că este din specia oamenilor care au *o stea* a lor în cer, care au un rol de îndeplinit în această viață, născut fiind ca să-și ridice poporul din ignoranță și letargie. Precoce, la 16 ani, dorea *„să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume/ Și de steaua mea”* (în poemul *La Bucovina*).

La acest ideal și la această ipostază a tinereții va face referire pe la 30 și ceva de ani, în *Oda* sa, cu nostalgie: *„Nu credeam să-nvăț a muri vreodată;/ Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi,/ Ochii mei nălțam visători la steaua/ Singurătății”*. Iar *steaua singurătății* este cea a unicității, a *singularității* persoanei sale.

Luceafărul este și el un *alter ego* al poetului, o proiecție literară a idealului său. Iar în poemul *În vremi de mult trecute*, fiul de împărat nu are nicio stea, pentru că nu are un destin comun (de aceea T. Vianu a propus titlul: *Feciorul de împărat fără de stea*), iar luna este *„astrul natal”* al magului călător în stele (de unde și titlul dat de G. Călinescu: *Povestea magului călător în stele*).

Spre sfârșitul vieții, poemul *Mai am un singur dor* stă mărturie că încă mai credea în destinul său singular: *„Luceferi, ce răsar/ Din umbră de cetini,/ Fiindu-mi prieteni,/ O să-mi zâmbească iar”*.

Asemenea, iubita sa trebuia să fie *„femeie între stele și stea între femei”* (*Din valurile vremii...*), iar iubirea era, în viziunea sa, o lumină cerească, o stea care dăinuie și nu se poate stinge ușor: *La steaua*.

Pe de altă parte, *norocul* guvernează existența oamenilor care nu pun preț pe sensul adânc al vieții, care trăiesc la voia întâmplării, duși de valurile vieții. Ideea este regăsibilă în numeroase poeme.

Tema *norocului nestatornic* este, în literatura veche, abordată în multe opere, între care amintim doar poemul *Viiața lumii*, al lui Miron Costin, care ne limpezește sensul său în tradiția românească, de unde l-a împrumutat și Eminescu.

Într-un al doilea epilog, teoretico-explicativ, al poemului, Miron Costin ne oferă chiar o definiție a *norocului*:

„Norocul nu iaste alta, numai lucrurile ce ni să prilejuiesc și ni să întâmplă, ori bune, ori rele, zicem acestor întâmplări *norocul*.

De ni se prilejuiesc lucruri bune și pre voe, zicem: *noroc bun*; de ni-s împotrivă au peste voe și cu scădere, zicem: *norocul rău*”[778].

Așadar, a avea noroc, bun sau rău, înseamnă a merge și a trăi după capriciul evenimentelor sau *după cum o fi*, cum zice românul, a nu te zbate pentru a ieși la suprafața valurilor vieții, a nu dori să trăiești și să mori pentru ceea ce crezi.

Acest sens îl regăsim și la Eminescu.

De aceea există două feluri de oameni pe lume, în opinia sa: unii care au o *stea* aparte sau nu au nicio stea, și alții care au doar *noroc* (sau *„stele cu noroc”*): *„Trăind în cercul vostru strâmt/ Norocul vă petrece”*...[779]. Însă *stelele*, în tradiția spirituală românească, sunt Sfinții:

„Sunt și trupuri cerești și trupuri pământești; dar alta este slava celor cerești și alta a celor

---

[778] Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 120.

[779] În altă parte am vorbit despre *tema norocului* în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir și în poemul lui Miron Costin și am făcut apropieri de Eminescu.

A se vedea cartea noastră, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, Teologie pentru azi, București, 2015, vol. 2.1, p. 128-140, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

pământești. Alta este strălucirea soarelui *[Hristos]* și alta strălucirea lunii *[Maica Domnului]* și alta strălucirea stelelor *[Sfinții]*. Căci stea de stea se deosebește în strălucire” (I Cor. 15, 40-41, *Biblia 1988*).

Adică fiecare Sfânt are slava sa, care se deosebește în strălucire de slava altui Sfânt, ca *stea de stea*, în Împărăția lui Dumnezeu.

De aici, într-o concepție tradițională personalizată poetic, a ajuns Eminescu la concluzia, devenită oarecum *populară*, că omul *cu stea* este un om deosebit, cu un destin aparte în lume. Sau că omul *fără stea a norocului* este el însuși o *stea*, un *luceafăr* pe catapeteasma cea veșnică.

În poemul *Basmul ce l-aș spune ei*, avem o prelucrare romantică a concepției ortodoxe și isihaste despre scara virtuților, expusă de Sfântul Ioan Scărarul[780] în *Scara*.

Aceasta se întemeiază pe o vedenie veterotestamentară, a Sfântului Iacov (Fac. 28, 12), în care scara văzută de acesta cu ochii inimii, pe care se suiau și se pogorau Îngerii, este interpretată de Sfinții Părinți ai Bisericii ca reprezentând-o simbolic pe Maica Domnului, cea care este *scara* pe care S-a coborât Fiul lui Dumnezeu la oameni. Iată și versurile lui Eminescu:

---

780 A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul.

Am visat un vis frumos…
Pe un nor luminos
Am văzut la cer o scară
Ridicându-se de jos.

Într-a cerului mărire
Scara de-aur se pierdea,
Iar pe-un tron de nemurire,
Tron de-argint şi strălucire,
Maica Domnului zâmbea;

Iar pe schiţele de scară,
Îngeri stau treptat…, treptat,
Cu chip blând şi luminat
Şi pe lire sunătoare,
Cântau dulce şi curat. /…/

Un alt poem care ne dovedeşte că Eminescu nu era un agnostic, se numeşte *Învierea*:

Prin ziduri înnegrite, prin izul umezelii,
Al morţii rece spirit se strecură-n tăcere;
Un singur glas îngână ***cuvintele de miere***,
Închise în tratajul ***străvechii Evanghelii***.

C-un muc în mâini moşneagul cu barba ca zăpada,
Din cărţi cu file unse norodul îl învaţă,

Că moartea e în luptă cu *vecinica viață* [Hristos],
Că de trei zile-nvinge, cumplit muncindu-și prada[781].

O muzică adâncă și plină de blândețe
Pătrunde tânguioasă puternicile bolți:
„Pieirea, Doamne Sfinte, căzu în orice colț,
Înveninând pe însuși ***Izvorul de viețe***[782].

Nimic înainte-Ți e omul ca un fulg,
Și-acest nimic Îți cere o rază mângâioasă,
În pâlcuri sunătoare de plânsete duioase
A noastre rugi, Părinte, *organelor*[783] se smulg".
Apoi din nou tăcere, cutremur și sfială
Și negrul întuneric se sperie de șoapte...
Douăsprezece pasuri răsună...miez de noapte...
Deodată-n negre ziduri *lumina dă năvală*.

Un clocot lung de glasuri vui de bucurie...
Colo-n altar se uită și preoți și popor,
Cum *din mormânt răsare Christos învingător*,
Iar inimile toate s-unesc în armonie:

---

[781] Se referă la chinurile suferite de Hristos pe Cruce și la pogorârea Sa la iad, pentru a propovădui acolo și a-i învia a treia zi pe oameni și a-i readuce în Rai.

[782] După cum am arătat ceva mai devreme, sintagma se regăsește în imnele liturgice din zilele Paștilor.

[783] Am explicat undeva mai sus că termenul *organe* provine din greacă, din Ps. 136, 2 (fiind tradus astfel și de Dosoftei în *Psaltirea de-nțăles*), desemnând vechile *psaltirioane*, intrumente la care au cântat Sfântul David și vechii evrei (un fel de harfe). Termenul a fost utilizat și de pașoptiști, înaintea lui Eminescu.

„Cântări și laude-nălțăm
Noi, Ție Unuia,
Primindu-L cu psalme [psalmi] și ramuri,
Plecați-vă, neamuri,
Cântând Aleluia!

Christos au înviat din morți,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcând-o,
Lumina ducând-o
Celor din morminte!”.

Poetul parafrazează, la final, cunoscutul imn al Învierii: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând, și celor din morminte viață dăruindu-le”[784]. A se observa că Eminescu vorbește despre *„cuvintele de miere”* ale *„străvechii Evanghelii”* și ne amintim că, în *Epigonii*, elogiase pe acei *„poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere”.*

Acest lucru ne poate determina să considerăm că poeții care au făcut din limba română un *fagure de miere*, au prelucrat un material lingvistic creat anterior în Biserică, în *cuvintele de miere* ale limbii de cult, ale cărților sfinte.

Într-un articol din 1876, Eminescu, participând la comemorarea lui Grigore Ghica[785], în Iași, nota:

---

[784] *Penticostar*, op. cit., p. 14, 21, 24 etc.
[785] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_al_III-lea_Ghica.

„După serviciul funebru la Mitropolie, o mulțime nenumărată de popor cu arhierei în frunte s-au pus în mișcare spre piața Beilicului... [...]

Clericii începură cu citirea ***acelor molcome și tânguioase versete bisericești, scrise în dulcea limbă a trecutului, pline de sfințenie și pace sufletească***, prin care se cere de la Stăpânul lumii ***repaosul de veci***, vecinica amintire și orânduirea sfântului martir în corturile drepților”[786].

Peste câțiva ani va spune:

„Biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice [sfinte] şi de stat” (*Timpul*, 10 oct. 1881)[787].

În poemul de mai sus, Hristos este numit *„Izvorul de viețe”* [de vieți], în felul în care se adresează Luceafărul Părintelui ceresc: *„Căci Tu izvor ești de vieți”*...

Moșneagul din strofa a doua nu se referă la preot, în mod depreciativ, ci îl descrie ca pe *un bătrân înțelept*, demn să învețe norodul, ajuns la vârsta la care experiența și înțelegerile profunde *albesc* sufletul, îl fac curat.

---

[786] M. Eminescu, *Opere*, IX, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 220.

[787] M. Eminescu, *Opere*, XIII, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 363.

Cine cunoaşte opera lui Eminescu, ştie că acesta aşază înţelepciunea sub forme (chipuri şi icoane vechi, volume sau tomuri roase de molii etc.) pe care lumea iubitoare de străluciri vremelnice nu ştie să le recunoască şi să le preţuiască la valoarea lor supremă.

Ultimele două strofe sunt parafraze din cântări ortodoxe şi din imnul pascal. *„Plecaţi-vă, neamuri”* aminteşte de binecunoscuta cântare: „Cu noi este Dumnezeu, înţelegeţi *neamuri* [păgâne] şi *vă plecaţi*...”, preluată de la Is. 8, 9.

Eminescu păstrează chiar şi forme lingvistice vechi, din cărţile de cult: *„au înviat”*, *„pre moarte”* etc.

Alte două poeme sunt închinate Maicii Domnului:

Rugăciune

Crăiasă alegându-te [pe tine Dumnezeu]
Îngenunchem rugându-te,
Înalţă-ne, ne mântuie
Din *valul ce ne bântuie*;
Fii scut de întărire
Şi *zid de mântuire*,
Privirea-ţi adorată
Asupră-ne coboară,
O, Maică Prea Curată,
Şi pururea Fecioară,
Marie!

Noi, ce din mila Sfântului [a lui Dumnezeu]
Umbră facem pământului,
Rugămu-ne-ndurărilor [tale],
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre plângeri,
Regină peste îngeri,
Din neguri te arată,
Lumină dulce, clară,
O, Maică Prea Curată,
Și pururea Fecioară,
Marie!

Valul, *scutul* și *zidul*, din prima strofă, cu trimitere la *întreitele valuri* ale patimilor și la scutul și zidul de apărare care îl reprezintă Maica Domnului pentru creștini, sunt termeni uzuali în cărțile de cult (*Acatistul Maici Domnului*, tradus prima dată de Dosoftei[788], și altele).

La fel, cu reverberații adânc ortodoxe este și apelativul *Luceafăr*, adresat Preacuratei, în timp ce *mările* reprezintă învolburarea vieților omenești, asupra cărora ea veghează, ca oamenii să nu piară în vâltoarea păcatelor.

Negurile din care este implorată să se arate Maica Domnului reprezintă întunecările minților umane, ale sufletelor înnegurate, a căror luminare și alinare se află

[788] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/tag/acatistul-nascatoarei-de-dumnezeu/.

la Maica Prea Curată a lui Dumnezeu, dar și a neamului omenesc, prin înfierea lui.

Răsai asupra mea…

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!

Maica Domnului este numită *lumină lină,* cu o sintagmă preluată din slujba Vecerniei, în care însă *Lumina lină* este Hristos. Dar și Maica Domnului varsă, cu rugăciunile sale, lumina lină a harului dumnezeiesc în sufletele omenești.

Ceea ce poetul numea în poezia anterioară *neguri*, aceeași realitate duhovnicească aici o denumește drept *noaptea gândurilor*, în care este chemată Maica Domnului să se pogoare cu mila sa și să facă lumină. *Noaptea gândurilor* este iarăși o expresie isihastă, care face referire la întunericul minții neluminat de harul dumnezeiesc, pe care numai rugăciunea neîncetată îl poate alunga. Știm rugăciunea Sfântului Grigorie Palama înaintea Maicii Domnului: „luminează întunericul meu!”.

Este interesant că primul vers al ultimei strofe reiterează dorința de liniște exprimată în *Odă (în metru antic)*. Iar verbul *„reapari”* denotă un dor de reîntoarcere la credința și la nevinovăția primară, anterioară tulburărilor *sceptice* provocate de o viață plină de suferințe.

Eminescu folosește o imagine poetică, a *valurilor/ undelor* ca *brazde* ale apei: *„brazde de văpaie”* (*Scrisoarea IV*) etc. Această imagine poetică se regăsește anterior la Bolintineanu (*„vasul fugător/ Pe brazdele perfide alunecă ușor”* – *Conrad*) și Alecsandri (*„Pe coastele Calabrei vaporu-naintează/ În unda luminoasă ce noaptea fosforează;/ El taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin”* – *Pe coastele Calabriei*).

Nu este prima dată când împrumută *sintagme/ imagini* poetice din lirica pașoptistă, pentru a le dezvolta și lărgi substanțial orizontul de semnificație.

Eminescu dezvăluie geometrii fluide, *scrieri pe apă* de cercuri și linii:

Numai lebedele albe, când plutesc încet din trestii,
Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştei acestei,
Cu aripele întinse se mai scutură şi-o taie
Când în cercuri tremurânde, când în *brazde de văpaie*.

În *Dorința*, izvorul este *„prispa cea de brazde”* a codrului…pentru că *prundul* în apa clară îl aseamănă cu o *prispă* adumbrită de *crengi plecate*:

Vino ‘n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde *prispa cea de brazde*
Crengi plecate o ascund.

E puțin neobișnuită, pentru că trebuie să vezi *pădurea* ca pe un spațiu domestic, ca pe o *casă*…dar chiar și așa, cine ar putea concepe *izvoarele* ca pe niște *prispe* ale acestei *case-codru*?

O altă imagine surprinzătoare apare în nuvele, cea a *prundului stradelor* sau al *drumurilor*:

> „[unii] auresc până și *prundul stradelor* cu banii lor, până ce, rămași fără, beau păharul mizeriei până la drojdii, cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere. […] Și-mi târâiam bastonul

pe *prundul mărunt al stradelor* fluierând printre dinţi o arie" (*Geniu pustiu*)[789].

„Şi din lună se scobora la pământ un *drum* împărătesc acoperit cu *prund de argint* şi bătut cu pulbere de raze" (*Făt-Frumos din lacrimă*)[790].

Acestea pentru că Eminescu *contemplase* drumul pietruit de pe *„fundul apei clare"* (parafrazăm *Scrisoarea IV*), la fel ca şi personajele sale:

„Ea veni lângă lac şi văzu *cărare de prund* pe sub apă" (*Cezara*)[791];

„Regele coborî iar la malul lacului...un *podiş de prund*, peste care apa trecuse, ducea la insulă...El mergea pe cărare...apa-i ajungea până la genunchi" (*Avatarii faraonului Tlà*)[792].

În *Făt-Frumos...*, apare şi *mormântul de prund*:

„Cine-o vedea cu părul ei galben şi lung, despletit, – şi împrăştiat ca creţii unei mantii de aur pe sânul ei rece – cine-ar fi văzut faţa ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei, ar fi gândit că-i o înmărmurită zână a undelor, culcată pe un *mormânt de prund*"[793].

---

789 M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. Perpessicius, p. 188, 199.
790 M. Eminescu, *Opere*, VI, ed. Perpessicius, p. 326.
791 M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. Perpessicius, p. 166.
792 Idem, p. 249.
793 M. Eminescu, *Opere*, VI, ed. Perpessicius, p. 328.

Mormânt de ape are și Euthanasius...

Cel mai impresionat (și derutant totodată) fapt este multitudinea și *suprapunerea* de sensuri.

Apele nu sunt contemplate numai *în ele însele*.

Construcția umană se întrepătrunde cu *spațiul natural* în viziunile poetului (*„prispa cea de brazde”*), iar arhitecturii urbane i se întrevede un neașteptat fundament în *ordinea* naturii (*„prundul stradelor”*).

Întorcându-ne la *brazdele apelor*, cu care am deschis discuția...Eminescu *detaliază* imaginea în poemul *Călin (file din poveste)*. Aici, izvoarele, *„Ele sar în **bulgări fluizi** peste prundul din răstoace,/ În cuibar rotind de ape, peste care luna zace”*.

Bulgării fluizi descind, credem, din *brazdele* despre care am vorbit. Sau, dacă nu, cel puțin este interesantă *înrudirea* de semnificație.

De data aceasta ne intrigă *amestecarea* pământului cu apa, această metamorfoză a *țărânii* – aș putea zice – în element *fluid* (am putea specula și o tendință spre *volatil*).

Undeva există o dorință de *fluență*...a materiei. De a anula frica de ceea ce este *grosier, opac, netranslucid* și de a căpăta o mobilitate superioară a simțurilor, a percepțiilor. Pe scurt, un dor de *fluidizare* a ființei...de eliberare de *greutatea* materiei și a trupului.

Dar credem că se poate face o legătură și cu *„tărâmele lichide”* din *Conrad* al lui Bolintineanu, mai mult, cu obsesia pașoptistă a *câmpiilor lichide* (Bolintineanu, Alexandrescu, Heliade, Alecsandri) – despre care am discutat și în primul volum al cărții de față. Se

poate spune că simțeau nevoia să perceapă apa/ marea ca un *pământ stabil*. Există, oare, în literatura română o obsesie a *pământului stabil* (Nichita Stănescu: *„Între ape, numai ea era pământ” (Evocare)*)?

Incitantă la reflecții este *confluența* aceasta de sensuri la primul mare poet în limba română, Dosoftei:

Că Svinția-Ta ești așezare
Pre uscat tuturor și pre mare. /.../
Că părăul Tău, Doamne, varsă,
De sațâu gătind tuturor masă.
Brazdele pământului le-mbată,
Să rodească secere bogată. /.../

Să-nvăscură oile, mieorii,
Și s-or veseli secerătorii
De zăpodii [văi] ce ***vor unda grâne***,
Și toți vor cânta sătui de pâine.

(Ps. 64, 17-18, 29-32, 41-44)

Grânele unduind[794] și *brazdele îmbătate* (pe lângă faptul că, pentru poezia noastră de secol XVII, sunt imagini poetice magnifice) indică o fericire suprapământească[795]. Eminescu n-a trecut cu vederea aceste

---

[794] A se vedea și ce am spus aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/22/urme-ale-traditiei-literare-vechi-in-tiganiada-8/.

[795] Întreg psalmul are, de altfel, semnificații mistice, vorbind *tainic* despre o altfel de *rodire*, cea spirituală, în termenii însă ai unei *debordări* de prosperitate: *„Câmpii de grăsâme să să împle/ Și pustia grasă să să*

versuri, pentru că în *Scrisoarea II* citim acestea: *„Scârțâirea de condeie dădea farmec astei liniști,/ Vedeam* ***valuri verzi de grâne, undoirea unei iniști****”*.

Semnificațiile convergente, așadar, ale *pământului* și *apei*, sugerează elementele definitorii ale unei *bunăstări/ fericiri cerești*, ale unui *belșug spiritual*.

Simbolurile au, în acest caz, calitatea de a (se) *suplini*, nu de a...*descrie* o realitate care depășește orice termen de comparație. *Complinirea* aceasta, a pământului cu apa, duce, în plan poetic și literar, la o anumită *confuzie a însușirilor* celor două elemente.

Nu ar fi, credem, o simplă speculație a considera aceasta un *reflex* psiho-spiritual *conservat* în poezia de mai târziu.

Cărare este, după cum au arătat alții, un cuvânt vechi, moștenit din latină, din *via carraria* = drumul carelor/ drum de care. Eminescu îl folosește foarte des, cu semnificația de *cale* sau *potecă*, cel mai adesea fiind vorba de *cărări* prin codri și păduri.

Însă poate fi întâlnită și semnificația alegorică de *cale a vieții* sau cea de *traiectorie cosmică*.

Mai rar, dar totuși întâlnită este și imaginea *cărării* pe ape/ pe mare:

Luna...luna iese ‘ntreagă, se înalț’ așa bălaie
Și din țărm în țărm durează *o cărare* de văpaie,
Ce pe-o repede ‘nmiire de mici unde o așterne
Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne;

---

tâmple/ În frâmsețe, dealurile nalte/ Bucurie le-a-ncinge să salte” (Ps. 64, 37-39).

(*Scrisoarea IV*)

*

Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce,
Pe mișcătoarele *cărări*
Corăbii negre duce.

(*Luceafărul*)

„Ea veni lângă lac și văzu *cărare* de prund pe sub apă” (*Cezara*).

Expresia *cărările mării* o putea afla însă Eminescu în literatura veche, spre exemplu în Ps. 8, 8-9.

Psaltirea de la 1577 (Coresi)[796]: „Pasărâle ceriului și peștii mărei, ce îmblă *cărările mărei*”.

Psaltirea de-nțăles (Dosoftei): „Parările ceriului și peștii mării, ceale ce străbat *cărările mării*”.

Biblia de la 1688: „Păsările ceriului și peștii mării, cealea ce merg pre *cărările mărilor*”.

Laboratorul limbii poetice eminesciene a inclus multe pagini ale literaturii vechi. Am vorbit despre *unda mării/ lacului*[797], despre *cărările mării*, despre

---

[796] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/17/psaltirea-lui-coresi-1577-editie-hasdeu-ed-academiei-1881/.

[797] A se vedea:

brazdele apei...însă, de unde vine *rotitorul talaz* (*Scrisoarea IV*)? Reamintim versurile:

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;
Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi,
Dând atâta întunerec *rotitorului talaz*.

Izvoarele din *Călin (file din poveste)*, de asemenea,

Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic,
Când coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic,
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,
În *cuibar rotind de ape*, peste care luna zace.

În *Călin Nebunul*, *„Apa vie tot sclipește,* ***se roteşte*** *colo-n baltă”*.

Apropo, *baltă* înseamnă...*lac* în literatura veche (cu valențe poetice uneori – la Dosoftei sau Cantemir), iar nu *apă stătută* sau *baltă formată după ploaie*, așa cum înțelegem noi astăzi sensul cuvântului, care nu ne mai *deconspiră* nimic...*poetic* sau *romantic*.

În *Luceafărul*:

Și *apa* unde-au fost căzut

---

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/22/urme-ale-traditiei-literare-vechi-in-tiganiada-8/.

În cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr crește.

Dar și în alte versuri:

De ce mă întristează,
Că *valurile* mor,
Când altele urmează
Rotind în urma lor?

(*Cu pânzele-atârnate*)

*

Și în umbra cea de veci
Curgu-mi *râurile* reci
Limpegioare, *rotitoare*,
Având glasuri de isvoare.

(*Mușatin și codrul*)

În literatura veche nu am descoperit această imagine poetică, nici în *Țiganiada* ori în poezia prepașoptistă și pașoptistă.

Există însă în iconografia ortodoxă o reprezentare a *mărilor/ apelor* sub forma unor *vârtejuri/ talazuri rotitoare*:


IL BATTESIMO DI GESU


Ὁ Ἅγιος σώζει τοὺς ἐν θαλάσσῃ κινδυνεύοντας

Tiparul acesta iconografic este *vechi-eclesial* și s-a perpetuat o vreme *în Occident* și după schisma de la 1054 – așa cum arată *pictura* de mai jos a lui Lorenzo Veneziano din 1370[798]:



Eminescu îl întâlnise fără îndoială, atât în icoane, cât și, posibil, în desene manuscrise. Dar poetul îl putea vedea și în *pictura murală exterioară* a Mănăstirilor din nordul Moldovei. Spre exemplu, la Moldovița, în scena care se înscrie în binecunoscutul program iconografic denumit *Asediul Constantinopolului*:



[798] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/File:16_Lorenzo_Veneziano,_Christ_Rescuing_Peter_from_Drowning._1370_Staatliche_Museen,_Berlin..jpg.

Despre *vizionarismul* lui Eminescu – în ambele sensuri: al *imagismului* poetic și al *vizionarismului* profetic/ clarvăzător – *s-a spus și s-a scris*, dar încă nu destul…

Eminescu n-a încetat și nu încetează să uimească, din această perspectivă, sau cel puțin *să ia prin surprindere*.

În niște versuri manuscrise din *Călin* am descoperit câteva *imagini diafane*, de o surprinzătoare subtilitate:

Și de gâze neamuri multe l-însoțesc acum pe el
Merg acasă la mireasă, viorică cea smerită
Care stă plecată-n vălul cel subțire învelită
Ea-i icoana unei dulce, unei gingașe smerenii
Iară sufletul ei tânăr e-ncărcat de mirodenii.

„Icoana unei gingașe smerenii” este unul dintre cele mai frumoase portrete feminine pe care l-am *citit* vreodată. Totodată, caracterizează *smerenia* ca fiind *dulce* și *gingașă*, iar nu aspră.

Faptul că sufletul ei este *„încărcat cu mirodenii”* invocă – în alte cuvinte – *mireasma de fericire* a sufletului ei.

Însă ambele sugestii – atât cea vizuală, cât și cea olfactivă/ odorantă – sunt *mistice*. Prima indică deja o transfigurare a miresei, portretul fiind trasat în liniile *caracterologice* ale *icoanei*: *smerenia* și *gingășia*.

Alăturarea termenilor este neobișnuită, iar Eminescu nu putea fi un *ignorant* față de cele duhovnicești, dacă putea concepe o *smerenie dulce* și *gingașă*.

Ceea ce este și mai neobișnuit, este că *transfigurarea* aceasta din ziua nunții izbucnește după alte *scene*, care descriau un amor pasional. Ceea ce înseamnă că *pasiunea/ iubirea ardentă* trebuie splălată în *smerenie* și *spiritualizată*.

În *Călin Nebunul* există câteva versuri care surprind imaginea domestică a unei icoane, dintr-o casă țărănească obișnuită:

„Sub icoana afumată [a] unui sfânt cu comănac[799]*/ Arde-n candelă-o lumină cât un sâmbure de mac,/ Pe-a icoanei policioară busuioc uscat și mintă* [mentă]/ *Împlu casa de-o mireasmă pipărată* [puternică] *și prea sfântă”.*

Imaginea sfântă a icoanei e asociată, în mintea poetului, cu *mirosul sfânt*, aceste două elemente reprezentând, împreună, *iconizarea* Raiului și a locuitorilor lui, în tradiția ortodoxă[800].

---

799 *Comănac* = acoperământ pentru cap, de formă cilindrică fără boruri, asemănător cu potcapul, pe care-l poartă călugării.

800 Tradiția secolelor trecute era următoarea: „O frumusețe și o podoabă nelipsită a casei românului au fost totdeauna *florile*. În casele bogaților ca și-ntr-ale săracilor, florile sunt de obicei următoarele: busuiocul, siminocul, trandafirul, maghiranul, calomfirul, rosmarinul, micșuneaua, verbina și sulfina, vioreaua și laleaua, tămâioasa și zambila, garoafa și avrămeasa, ruja și altele. La mese mai mari sunt, în casele boierilor și-n genere într-ale celor cu dare de mână, sunt „mesele întinse, cu făclii de-aprinse”, „jur-prejur de masă, verdeață stufoasă, trestică măruntă, iederă-nflorită, făclioare aprinse, candele nestinse”. În odăi, icoane îmbrăcate în aur și-argint, adeseori atât de multe, încât făceau

Pentru că *mireasma* nu poate fi *pictată* în icoane, de aceea se aduc și se pun, în permanență, flori la icoane sau, după tradiția țărănească a românilor, busuioc și mentă.

De la această imagine tradițională, din *Călin Nebunul*, poetul *a derivat poetic* semnificațiile și simbolurile în *Călin (file din poveste)* sau, mai bine zis, le-a aprofundat: *„Ea-i icoana unei dulce, unei gingașe smerenii/ Iară sufletul ei tânăr e-ncărcat de mirodenii"*.

Mirodeniile sunt *mireasma harică*, puternică, a sufletului smerit. Busuiocul, menta sau florile aduse la icoane sunt *simbolurile* împarfumării de har ale sufletului curat, zugrăvit în icoană.

Mireasa din *Călin (file din poveste)* l-a așteptat șapte ani pe mirele ei, crescându-și singură copilul și fiind alungată de părinți din palatul împărătesc, în multă sărăcie și durere. De aceea a devenit *„icoana unei dulce, unei gingașe smerenii"*.

Totodată, ea apare ca fiind toată un *trup îmbrăcat în suflet*, o *icoană* îmbrăcată în *bunele miresme* ale iubirii pentru mirele ei.

Intersectarea cu *Cântarea cântărilor* și cu interpretarea ei mistică este foarte probabilă:

> „Mireasma mirurilor tale [este] mai presus de toate aromatele. Mir vărsat [este] numele tău" (1, 3); „voi merge eu însumi către muntele smirnei"

---

iconostas: odaia icoanelor era un paraclis", *cf.* G. I. Ionnescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, ediție îngrijită, prefață, note, glosar și bibliografie de Vistian Goia, Ed. Minerva, București, 1986, p. 177.

(4, 6); „Și mireasma hainelor tale [este] peste toate aromatele” (4, 10)[801] etc, etc.

Mirodeniile care se revarsă din *icoana sufletească* a miresei eminesciene sunt, în aceeași notă scripturală, indiciul iubirii care transfigurează, care sfințește, care înalță umanitatea peste patimi la sfințenia lui Dumnezeu.

Eminescu manifestă, de altfel, această tendință permanentă de a *spiritualiza* imaginile și tablourile, de a sugera o altă realitate, lăuntrică, dincolo de ceea ce se vede și se poate descrie.

„În privazul negru-al vieții-mi/ E-o icoană de lumină” (*Singurătate*): ea, femeia iubită.

Că ea *este* sau *trebuie* să fie o *icoană*, aflăm din mai multe poezii (*Atât de fragedă*, *Aveam o muză* etc.) – iar în *Pe lângă plopii fără soț*: *„Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfânt,/ Și noaptea candelă s-aprinzi/ Iubirii pe pământ”*.

Însă aceste două versuri din *Singurătate* se metamorfozează într-un poem întreg, *Icoană și privaz*, devenind o alegorie și mai vastă, iar simbolurile căpătă amplitudine (singurul poem în care Eminescu își

---

801 *Cf. Cântarea Cântărilor*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 3, 12-13, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/.

În *Biblia 1688*: „Și mirosul mirurilor tale, mai mult decât toate miroasele; mir deșărtat numele tău” (1, 2); „Mearge-m-voi mie cătră măgura zmirnei” (4, 6); „Și mirosul hainelor tale mai mult decât toate mirosurile” (4, 10).

exprimă, oarecum voalat, părerea de rău că nu a fost un *poet medieval*: *„Da! ticălos e omul născut în alte vremi…/ Sincer, îți vine soartea s-o sudui, s-o blestemi:/ Blăstămurile însăși poet te-arată iarăși,/ Al veacului de mijloc blestemul e tovarăș”*).

Ceea ce ne-a determinat să ne oprim, însă, asupra acestor semnificații este un detaliu exterior, pe care l-am *vizualizat* în mod concret, pentru că ni s-a oferit ocazia.

Privaz înseamnă *ramă*, iar ceea ce exprimă Eminescu, tradus în proză, ar suna cam așa: în *rama neagră* a vieții mele, ea este o *icoană de lumină/ luminoasă*.

Faptul că icoanele ortodoxe au un fundal de aur haric, care pot naște sintagma poetică *„icoană de lumină”*, este un lucru bine cunoscut. Însă tablourile și icoanele vechi, din secolul al XIX-lea, aveau o ramă groasă și *neagră*, de lemn – și am avut ocazia să văd o astfel de icoană.

De aici, metafora…

Între exercițiile și variantele pe care le concepea Eminescu pentru *Călin*, se află și aceste versuri:

Idol crud al Afroditei
Și al *poftei cei mirene*
Tipăritu-te-ai în suflet
Ș-ai trecut prin ochi[,] prin gene.

Mântuirea vieţii mele
Chip sfinţit cu mii de lacrămi
Cu un zâmbet feciorelnic
Inima-mi din nou *consacră-mi*[802].

Și *cu idol scoate idol*
Și cu mâna ta curată
Șterge de pe chipu [zugrăvit/ întipărit]-n suflet
A dorinței neagră pată.

Cuiu cu cuiu se scoate-afară
Și simţire prin simţire
Și dorința pătimașă
Prin un zâmbet de iubire.

Sufletu-mi e azi sălbatec —
Spulberarea mea de gânduri
Puind mâna-ţi pe-a mea frunte
Alungași în multe rânduri[803].

Poezia valorifică un *topos* cunoscut din literatura patristică, conform căruia *anumite patimi* împiedică existența și dezvoltarea altora în suflet. Nu coexistă toate patimile la un loc și în același grad în suflet.

Este ceea ce Eminescu exprimă prin *„idol scoate idol”*: chipul femeii și iubirea *curată* pentru ea dezrădăcinează sentimentele febrile și amintirea/ imaginația pătimașă. Cel puțin așa susțin versurile...

[802] *Sfințește-mi* – a se vedea și *Scrisoarea V*.
[803] M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, p. 428.

Există mai multe locuri, mai ales în *Filocalii*, care precizează acest lucru. Spre exemplu, acest comentariu al Sfântului Ioan Scărarul:

> „Este un drac al iubirii de arginți care fățărește de multe ori smerenia [omul se preface că *își ascunde virtutea*, ca să nu dea milostenie]; și este un drac al slavei deșarte și al iubirii de plăceri, care îndeamnă spre milostenie. [...]
>
> Unii au spus că *dracii se împotrivesc dracilor* [în sensul în care, spre exemplu, mizantropia și concupiscența nu *conviețuiesc*, de obicei, în același om], dar eu spun că toți caută pierzarea noastră”[804].

De asemenea, versurile lui Eminescu stau mărturie pentru faptul că proverbul binecunoscut *cui pe cui se scoate* provine din înțelepciunea patristică. Multă vreme, mai ales în perioada comunistă, puteai auzi foarte des că, spre exemplu, „cine sapă groapa altuia, cade singur în ea” este un proverb *inventat* în popor, când acesta are, de fapt, origine biblică.

Paremiologia reproduce adesea nu o înțelepciune *populară*, ci pe cea *scripturală* sau – ca în cazul de față – patristică.

În poemul *Înger și demon* citim următoarele versuri: *„Pe-a altarului icoană în de raze roșii frângeri*

---

[804] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, op. cit., p. 339.

[ale candelei],/ *Palidă și mohorâtă Maica Domnului se vede*”.

În zilele noastre, mulți *observă* că Sfinții pictați în Biserici sunt *triști* și nu *veseli* ca noi...Trecând, însă, peste *comentariul vulgar*...ceea ce surprind versurile eminesciene sunt elemente iconografice tradiționale: *mohorât*, în limba veche românească, însemna *roșu închis*, ceea ce recunoaștem, din orice icoană, că este *culoarea* veșmântului Maicii Domnului.

Cu atât mai mult într-o icoană veche, pe care s-a pus *patina* vremii, sau *afumată* de flacăra candelei, culoarea aceasta este *mohorâtă*.

Dar Maica Domnului este și *„palidă”*. Eminescu așa o vede și pare că ar fi *iconoclast* și *agnostic*...Dar la Eminescu și Luceafărul e *palid* (*„El vine trist și gânditor/ Și palid e la față”*), și înțelepciunea e *palidă*: *„Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune,/ Cu zâmbirea ei regală,/ Ca o stea ce nu apune/ Lumina a vieții voastre drum”*...(*Epigonii*).

Și, în general, *paloarea* este, în versurile sale, un semn al emoției puternice și sincere, al frumuseții, virtuții și al adâncirii în cugetare. Semnificația termenului ar putea fi, pe de altă parte, chiar contrară celei cunoscute. Pentru că, în perioada pașoptistă, *palid* circula și cu semnificația antonimă de *luminos*.

Mai mult decât coincidență adjectivală, *Înțelepciunea* aceasta, *„palidă”* ca o/ *în* icoană, cu *„zâmbirea regală”* și prevestită de *„o stea ce nu apune”*, seamănă foarte mult cu *Înțelepciunea-Hristos* (Pilde, 8, 22-23).

Înțelepciunea-Stea îi călăuzea pe cei vechi și ținea ca o făclie *„candela de aur”* înaintea ochilor lor: a se vedea și poezia *Candela*, a lui Grigore Alexandrescu – evocat în *Epigonii*.

În poemul *Dumnezeu și om* ne întâmpină ipostaza iconică a lui Hristos ca o *„hieroglifă”*, în polemica dintre *ieri* și *azi* (prezentă și în *Epigonii* și *Scrisorile I*, *III* și *IV*), dintre desenul/ gravura veche și *naivă* din punct de vedere al realizării artistice – pentru că vigoarea spirituală suplinea simbolismul *figurativ* –, și pictura modernă care vrea, prin grația trăsăturii, să suplinească sufletul *rece*, dar nu reușește.

Pentru *epigoni*, ne amintim, Dumnezeu e *„umbră”*.

O variantă a poemului *Înger și demon* poartă titlul: *E îngerul tău or e umbra ta?*[805].

Ne-a reținut atenția pentru că vorbește despre Hristos ca *Regele iubirii* și despre Maica Domnului ca despre *Mama plângerilor*:

Noaptea-n doma întristată pin lumini îngălbenite
Faclelor de ceară albă, cari ard lângă altare
Când altaru-n fundul domei stă întunecos și mare
Nepătruns de ochii roșii a luminelor pălite

În biserica pustie lâng-altarul din pårete
Genunchiată stă pe trepte o copilă îngerească
Când nainte-i pe icoană stă în gloria-i cerească
Maica regelui iubirei ce pe lume tristă vede.

---

[805] M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, p. 335-336.

În biserica cernită printre negri muri de jale
Nepătrunși de-a nopţii stele ce asupra ei veghiază
Îngerul-copil stă, plânge și la mama-ngenunchiază
Mama lumei, mama milei, mama plângerilor sale.

Cufundat în întuneric lâng-o cruce mărmurită
Coatele pe braţul crucei le distind și le așez
Și din umbra mea cea deasă ca un demon eu veghez
Ochii mormântaţi în capu-mi, fruntea tristă și-ncreţită.

Și bărbia mea s-apasă pe a crucei umăr rece
Părul meu negru ca noaptea peste-al marmurei braţ alb
Pe când candela cea tristă cu reflectul ei rosalb
Faţa îngerului palid cu lumina-i vrea să-nnece.

Ea un înger ce se roagă, eu un demon ce turbează
Ea: o inimă de aur; eu un suflet apostat
Stau în umbra mea fatală de o cruce rezemat;
La picioarele Madonei tristă, pală, ea veghiază.

Pe un mur înalt și rece de o marmură curată
Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină
Vezi copila cum aruncă umbră tristă ce se-nclină
Umbra ei, ce ca și dânsa stă în rugă-ngenunchiată.

Ce-ţi lipsește oare ţie, copiliţă pală, tristă,
Decât aripile albe ca să fii un înger pal
Ce se pierde în privirea chipului cel ideal
A Madonei ce surâde peste lumea ateistă.

Ce-ţi lipsește?...Aripi albe către ceruri înnălţate!
Dar ce văd?...Pe-a umbrei umeri ce se ‘nnalţă și se
‘ntinde
Două umbre de aripe ce se mișcă tremurânde
Două aripe de umbră către ceruri ridicate!

O! Nu-i umbra ta aceea!...Este îngeru-ţi de pază
Care diafan...un suflet pe muri netezi se resfrânge
Cu aripi aeriane lângă tine el se plânge
Lângă tine îngenunchie, lângă tine el veghiază.

Dar de-i umbra ta aceea, atunci tu un înger ești
Dară aripele-ţi sânte nu le vede *lumea vană*
Numai murii *triști* și *palizi* văd aripa-ţi diafană
Murii sânţi, ce le reflectă pentru ochi-mi pământești.

În legătură cu asocierea unor adjective ce pare că n-ar putea fi juxtapuse unul altuia sau unui context anume, așa cum sunt: *triști*, *palizi* și *sânţi*. Aceste adjective caracterizează zidurile/ murii Bisericii. Astfel de *alăturări* ale epitetelor paradoxale reprezintă o tendință a epocii și a lui Eminescu însuși.

În variantă antumă a poemului *Înger și demon*[806], avem versul: *„Palidă și mohorâtă Maica Domnului se vede”*.

Dar *palid* circula în epoca pașoptistă și cu sensul de *strălucitor/ luminos* – cum spuneam și mai devreme –, iar adjectivul *mohorâtă* desemnează, de fapt,

---

[806] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Enger_%C8%99i_demon.

veșmântul *roșu-închis*/ *vișiniu* al Maicii Domnului din reprezentarea iconografică:



Exprimarea aceasta oximoronică, care poate să denumească murii ca fiind *triști* și *sânți* în același timp, nu este, însă, străină literaturii vechi patristice. Spre exemplu, Sfântul Ioan Scărarul vorbește despre „*trista* și *luminoasa* smerită cugetare”[807].

Adjectivele din sfera semantică a *tristeții* sunt numeroase în acest poem, însă nu pot fi puse în acest caz pe seama *scepticismului*.

Dimpotrivă, *lumina interioară* care țâșnește din lăuntrul a ceea ce par *ruinele* unei credințe vechi și sfinte („*biserica pustie*” din acest poem are filiații semantice evidente cu *„biserica-n ruină…cuvioasă,*

[807] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, op. cit., p. 44.

tristă, pustie și bătrână" și cu *ruinele sufletului* din *Melancolie*[808]) este, într-un mod paradoxal, și mai intensă, radiind din *negrul*, *jalea* și *întunecosul*/ întunericul acestui lăcaș.

În acest poem, motivul pentru care Eminescu se *deghizează* în ipostaza unui *demon* este acela că se consideră nevrednic de iubirea unui *înger* (*copila îngerească*)...

Un *„demon"*, totuși, care *se sprijină pe cruce* (*„de o cruce rezemat"*), căruia *i se revelează* profilul îngeresc al fetei îngenuncheate la rugăciune și ale cărui reflecții nu aparțin deloc unui adevărat repertoriu demonic de gânduri.

---

[808] A se vedea și: http://ro.wikisource.org/wiki/Melancolie_%28Eminescu%29.

Rugăciunea ascultată

Rugăciunea ascultată – cum ne-am intitulat acest capitol – o descoperim în poemul *Rugăciunea unui dac*, greșit interpretat, după părerea noastră, ca un blestem și o blasfemie la adresa lui Dumnezeu.

Dar nu numai după părerea noastră:

> „*Rugăciunea unui dac* (din 1879) [este] considerată de unii, pe nedrept, ca o probă peremtorie de necredință sau de rebeliune împotriva lui Dumnezeu"[809].

Reproducem întreaga poezie, pentru a avea o imagine completă asupra ei, deoarece interpretările sunt controversate:

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viață dătător,
Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

---

[809] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu - Viața*, op. cit., p. 286.

El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenimei izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i,
El este moartea morții și învierea vieții!

Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Și inima împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers
Și-n glas purtat de cântec simții duiosu-i viers,
Și tot pe lâng-aceasta cerșesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă,
S-asculte orice gură, ce-ar vrea ca să mă râdă,
Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să mă ucidă,
Ș-acela dintre oameni devină cel întâi
Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pân’ ce-oi simți că ochiu-mi de lacrime e sec,
Că-n orice om din lume un dușman mi se naște,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște,
Că chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o –
Când ura cea mai cruntă mi s-ar părea amor…
Poate-oi uita durerea-mi și voi putea să mor.

Străin şi făr' de lege de voi muri – atunce
Nevrednicu-mi cadavru în uliţă l-arunce,
Ş-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmuţe câinii, ca inima-mi s-o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă,
Îndură-te, stăpâne, şi dă-i pe veci viaţă!

Astfel numai, Părinte, eu pot să-ţi mulţumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.
Să cer a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec,
Spre ură şi blestemuri aş vrea să te înduplec,
Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă
Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!

Dacul este un alt avatar al lui Eminescu. De ce *dac*? Pentru că, precum Blaga, Haşdeu, Pârvan[810], Iorga[811] şi alţii, Eminescu credea că elementul constitutiv esenţial al neamului românesc este cel *traco-geto-dac*. Aşadar, este *rugăciunea unui dac*.

Rugăciune pentru ce? Vom vedea. Nu înainte însă de a preciza că această poezie a fost caracterizată fie drept „cea mai budistă dintre creaţiile lui Eminescu" (Cezar Papacostea[812]), fie drept o ironie la adresa lui Dumnezeu sau un blestem, pentru că n-ar fi, de fapt, vorba de nicio *rugăciune*.

---

[810] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan.
[811] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga.
[812] *Cf.* M. Eminescu, *Opere,* II, ed. Perpessicius, p. 72.
A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea.

Suspiciunea *budistă* vine din două direcţii: datorită versurilor inspirate dintr-un imn cosmogonic indian, *Rigveda* – şi se reeditează situaţia din *Scrisoarea I* – dar, mai ales, din cauza ultimului vers, în care e vorba de *dispariție* în *stingerea eternă*.

Versurile inițiale denotă o gândire arhaică monoteistă, care precizează că lumea a fost creată de un singur Dumnezeu, Care este din veşnicie (*„Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată/ Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,/ Pe-atunci erai Tu singur”*) şi în Care oamenii au crezut mai înainte de a fi inventaţi zeii religiilor politeiste (*„El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii”*) și că această creaţie a lui Dumnezeu nu este *veşnică*, ci are *un început*.

Aceste versuri, pe care le-a preluat şi prelucrat Eminescu din imnul vedic, nu contravin viziunii creştin-ortodoxe asupra lumii și pot fi considerate o detaliere a acelui *„La început/ În(tru) început”* biblic, al Sfântului Moise: „La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul” (Fac. 1, 1).

Despre *libertatea artistică* a acestui gen de detaliere a unui segment biblic, am precizat că este întemeiată pe însăși versificarea *Psaltirei* de către Dosoftei, procedeu preluat și de Cantemir.

La fel, însuşirea unei idei/ expresii dintr-o altă arie cultural-religioasă decât cea creştină, atâta timp cât nu contravenea moralei și teologiei sale, nu este un fapt ieșit din comun pentru exercițiul literar, teologic și cultural bizantin.

Zoe Dumitrescu Bușulenga precizează că, spre deosebire de *Scrisoarea I,* în care a folosit *Imnul creațiunii* (X, 129) din *Rigveda*, în *Rugăciunea unui dac* s-a inspirat din *Imnul către zeul necunoscut* (X, 121)

> „și în care frapantă e întrebarea de la sfârșitul primei strofe, care revine, ca un refren, în toate celelalte, cu excepția ultimei și care apare, cu același caracter interogativ, în poema eminesciană.
>
> În traducere franceză, versul sună *Quel est le Dieu que nous devons adorer par l'oblation?* [*Hymnes spéculatifs du Véda*, Gallimard, 1956, p. 119] (care este zeul pe care-l adorăm prin jertfă?). El s-a putut transfroma ușor în: *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?*"[813].

Alegerea acestui imn de către Eminescu și implicarea Dumnezeului *necunoscut* nu sunt aleatorii sau hazardate, ca de altfel nicio opțiune a poetului – avertizam și cu alte ocazii că ele trebuie *calculate* foarte bine.

Nu este o banală interogație filosofică din partea poetului, nici exprimarea nesofisticată a unei incertitudini care ar putea fi citită *literal*.

Eminescu nu era un susținător sau un exponent al *elitismului estetic* și, cu toate acestea – îmi pare rău dar trebuie să spun acest lucru –, cei care cred că îl pot

---

[813] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Valori și echivalențe umanistice*, Ed. Eminescu, 1973, p. 211-212.

înțelege doar prin *lectură* se înșală amarnic. Mai au nevoie și de studiul *lecturilor* lui Eminescu, ceea ce deja complică lucrurile extrem de mult.

Întorcându-ne la problema pe care am ridicat-o, referința la *zeul necunoscut* nu este semnul necunoașterii, ci...o indicație. În primul rând, nu doar vechii inzi se întrebau sau ridicau altare *zeului necunoscut*. Același lucru îl făceau și egiptenii, grecii și romanii.

Sfântul Clement Alexandrinul, în *Stromatele*, scria că „egiptenii puneau înaintea templelor *sfincși*, pentru a arăta că învățătura despre Dumnezeu este enigmatică" și că „în mod acoperit au vorbit egiptenii de Cuvântul cel Sfânt prin așa-numitele locuri de taină, iar evreii prin catapeteasmă"[814]. Iar Eminescu, într-un alt vers enigmatic, din *Epigonii*, vorbea despre *„Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles"*.

Egiptenii erau, de altfel, cunoscuți, drept cel mai înțelept popor din Antichitatea păgână. De aceea și Mihail Sadoveanu, în *Creanga de aur*, îl trimite pe Kesarion Breb din Dacia în Egipt, pentru ca să se inițieze.

Nu este un lucru de mirare, din moment ce egiptenii au avut dese interferențe cu vechii evrei, de la Avraam, Moise și până la Hristos, și cel puțin o tentativă a unui faraon (Akhenaton sau Amenhotep IV, 1379-1362 î. H.) de a institui o formă de monoteism. Într-un miscelaneu de prin 1774, alcătuit de ierodia-

---

[814] *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 316-317 și Clement Alexandrinul, *Stromatele*, col. PSB, trad de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1982, p. 322, 329.

conul Anatolie de la Râmnicu-Vâlcea, și care cuprinde și o *Cosmografie*, se spune că „învățăturile care s-au izvodit la Eghipet și în Țara Jidovească, pe urmă au venit la greci și până astăzi trăiesc la noi”[815], în Europa.

Sfântul Pavel, vorbindu-le atenienilor în Areopag, afirma:

> „Căci străbătând cetatea voastră și privind locurile voastre de închinăciune, am aflat și un altar pe care era scris: *Dumnezeului necunoscut*. Deci pe Cel pe Care voi, necunoscându-L, Îl cinstiți, pe Acesta Îl vestesc eu vouă.
>
> Dumnezeu, Care a făcut lumea și toate cele ce sunt în ea [...] [a creat oamenii] ca ei să caute pe Dumnezeu, doar L-ar pipăi și L-ar găsi, deși nu e departe de fiecare dintre noi.
>
> Căci în El trăim și ne mișcăm și suntem, precum au zis și unii dintre poeții voștri: *căci al Lui neam și suntem*” (Fapt. 17, 23-28, *Biblia 1988*).

În lumea modernă, *Deus incognitus* al Antichității a devenit...*incognito* – așa cum va spune mai târziu și Mircea Eliade. Așa încât putem susține că Eminescu caută o înțelegere mai profundă a acestui Dumnezeu care trece *incognito* pe lângă inimile noastre. Pe de altă parte, nu numai lecturile din literatura sanscrită îi puteau induce sentimente de revoltă sau accente *nihiliste*.

---

[815] *Cf.* Cătălina Velculescu, *Între scriere și oralitate*, Ed. Minerva, 1988, p. 105.

Un poet religios, recunoscut drept creștin, ca Lamartine scria următoarele versuri (din care pare că și Eminescu și-ar fi putut însuși anumite sintagme – deși *„negura uitărei”* apăruse mai întâi la Cârlova) – și nu știu să fie bănuit de *budism*:

***O néant! ô seul Dieu que je puisse comprendre*!**
Silencieux ***abîme*** où je vais redescendre,
Pourquoi laissas-tu l’homme échapper de ta main?
De quel sommeil profond je dormais dans ton sein!

Dans ***l’éternel oubli*** j'y dormirais encore;
Mes yeux n’auraient pas vu ce faux jour que j'abhorre,
Et dans ***ta longue nuit***, mon paisible sommeil
N'aurait jamais connu ni songes, ni réveil.

– Mais puisque je naquis, sans doute il fallait naître.
Si l’on m’eût consulté, j’aurais refusé l’être.
Vains regrets ! le destin me condamnait au jour,
Et je vins, ô soleil, te maudire à mon tour.

(*La Foi*)[816]

---

[816] În franceză, poemul intintulat *Credința* (în traducerea noastră – sublinierile ne aparțin):

O, neant! O, singurul Dumnezeu pe care îl pot înțelege!
Abis tăcut unde vreau să recad,
De ce îngădui tu omului să iasă din mâna ta?
Ce somn adânc dormeam la sânul tău!

În *veșnica uitare* aș dormi încă;
Ochii mei n-ar fi văzut această vană zi de care am oroare,

Cu altă ocazie, Lamartine, ceva mai temperat, pune în relație *pieirea* universului și a omului de pierderea credinței – deși nici această teză, a *aneantizării* lumii, nu este creștină. Dar în poem ea are rolul unei *supoziții metaforice*, fiind strigătul sau *blestemul* unui credincios indignat de marea decădere morală și spirituală a umanității – iar emfaza declamatorie e proprie multor omileți romano-catolici (de la Francisc din Assisi[817] până la Bossuet[818] și după – cu atât mai mult poeții puteau apela la o retorică inflamată):

Que n'ai-je vu le monde à son premier soleil?
Que n'ai-je entendu l'homme à son premier réveil?
Tout lui parlait de toi, tu lui parlais toi-même;
L'univers respirait ta majesté suprême;

La nature, sortant des mains du Créateur,
Etalait en tous sens le nom de son auteur;
Ce nom, caché depuis sous la rouille des âges,
En traits plus éclatants brillait sur tes Ouvrages;

Și în *lunga ta noapte*, pașnicul meu somn
N-ar fi cunoscut nici vise, nici trezire.

– Dar pentru că m-am născut, înseamnă că trebuia să mă nasc.
Dacă mi s-ar fi cerut părerea, aș fi refuzat să iau ființă.
În zadar! Destinul m-a condamnat să văd lumina zilei,
Și vin și eu, la rândul meu, să te blestem pe tine, soare!

[817] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi.
[818] Idem:
http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet.

L'homme dans le passé ne remontait qu'à toi;
Il invoquait son père, et tu disais : C'est moi.
Longtemps comme un enfant ta voix daigna l'instruire,
Et par la main longtemps tu voulus le conduire.

Que de fois dans ta gloire à lui tu t'es montré,
Aux vallons de Sennar, aux chênes de Membré,
Dans le buisson d'Horeb, ou sur l'auguste cime
Où Moïse aux Hébreux dictait sa loi sublime!

Ces enfants de Jacob, premiers-nés des humains,
Reçurent quarante ans la manne de tes mains
Tu frappais leur esprit par tes vivants oracles!
Tu parlais à leurs yeux par la voix des miracles!

Et lorsqu'ils t'oubliaient, tes anges descendus
Rappelaient ta mémoire à leurs coeurs éperdus!
Mais enfin, comme un fleuve éloigné de sa source,
Ce souvenir si pur s'altéra dans sa course!

De cet astre vieilli la sombre nuit des temps
Eclipsa par degrés les rayons éclatants;
Tu cessas de parler; l'oubli, la main des âges,
Usèrent ce grand nom empreint dans tes ouvrages;

Les siècles en passant firent pâlir la foi;
L'homme plaça le doute entre le monde et toi.
Oui, ce monde, Seigneur, est vieilli pour ta gloire;
Il a perdu ton nom, ta trace et ta mémoire

Et pour les retrouver il nous faut, dans son cours,
Remonter flots à flots le long fleuve des jours!
Nature! firmament ! l'oeil en vain vous contemple;
Hélas! sans voir le Dieu, l'homme admire le temple,

Il voit, il suit en vain, dans les déserts des cieux,
De leurs mille soleils le cours mystérieux!
Il ne reconnaît plus la main qui les dirige!
Un prodige éternel cesse d'être un prodige!

Comme ils brillaient hier, ils brilleront demain!
Qui sait où commença leur glorieux chemin?
Qui sait si ce flambeau, qui luit et qui féconde,
Une première fois s'est levé sur le monde? /…/

Les siècles ont tant vu de ces grands coups du sort:
Le spectacle est usé, l'homme engourdi s'endort.
Réveille-nous, grand Dieu! parle et change le monde;
Fais entendre au néant ta parole féconde.

Il est temps! lève-toi! sors de ce long repos;
Tire un autre univers de cet autre chaos.
A nos yeux assoupis il faut d'autres spectacles!
A nos esprits flottants il faut d'autres miracles!

Change l'ordre des cieux qui ne nous parle plus!
Lance un nouveau soleil à nos yeux éperdus!
Détruis ce vieux palais, indigne de ta gloire;
Viens! montre-toi toi-même et force-nous de croire!

Mais peut-être, avant l'heure où dans les cieux déserts
Le soleil cessera d'éclairer l'univers,
De ce soleil moral la lumière éclipsée
Cessera par degrés d'éclairer la pensée;
Et le jour qui verra ce grand flambeau détruit
Plongera l'univers dans ***l'éternelle nuit.***
Alors tu briseras ton inutile ouvrage:
Ses débris foudroyés rediront d'âge en âge:
Seul je suis! hors de moi rien ne peut subsister!
L'homme cessa de croire, il cessa d'exister!

(*Dieu*)[819]

---

[819] În franceză, poemul intitulat *Dumnezeu* (traducerea ne aparține):

De ce n-am văzut lumea sub prima lumină a soarelui?
De ce n-am auzit glasul omului când s-a trezit întâi la viață?
Toate îi vorbeau despre Tine, Tu însuți îi vorbeai;
Universul respira slava Ta dumnezeiască;
Natura, ieșind din mâinile Creatorului
Descoperea pretutindeni numele Autorului ei;
Acest nume, acoperit de atunci sub rugina secolelor,
În trăsături mai luminoase strălucea în operele Tale;
Omul, în trecut, nu năzuia decât către Tine;
El își chema Părintele și Tu îi spuneai: Eu sunt!
Multă vreme, ca pe un copil, glasul Tău a găsit de cuviință să-l instruiască,
Și prin mâna Ta, multă vreme, Tu ai binevoit să-l conduci.

De-atâtea ori Tu Te-ai arătat lui în slava Ta
În valea lui Senaar, la stejarul lui Mamvri,
În rugul de pe Horeb, sau pe muntele cel sfânt
Unde Moise a dat evreilor legea Ta cea sfântă!
Acești copii ai lui Iacob, cei întâi-născuți din oameni,

Au primit mana patruzeci de ani din mâinile Tale,
Iar Tu loveai cugetele lor prin prorocii Tăi vii!
Vorbeai sub ochii lor prin glasul minunilor!
Și când ei Te uitau, îngerii Tăi coborau
Și readuceau pomenirea Ta în inimile lor rătăcite.

Dar apoi, ca un râu îndepărtat de izvorul său,
Această curată amintire s-a stricat pe parcurs/ între timp!
Această stea a îmbătrânit și noaptea sumbră a vremurilor
I-a întunecat razele luminoase, din ce în ce mai mult.
Tu n-ai mai vorbit; uitarea și mâna îngerilor [pedepsitoare]
Au făcut să se șteargă numele Tău imprimat în operele Tale.
Trecerea veacurilor a făcut credința să pălească;
Omul a pus îndoiala între Tine și lume.
Da, Doamne, această lume e îmbătrânită pentru slava Ta.
Ea a pierdut numele Tău, urma și pomenirea Ta,
Iar pentru a le regăsi, trebuie să mergem înapoi
Și să reurcăm, spre-nceput, val cu val, lungul fluviu al zilelor!

Natură! Cer! Ochiul în zadar vă contemplă!
O, nefericire, omul admiră templul [universului] fără a-L vedea pe Dumnezeu!
El vede și urmărește în zadar, prin pustiul cerurilor,
Traiectoriile misterioase ale miilor de sori,
Pentru că nu mai cunoaște mâna care le conduce!
O veșnică minune nu mai e [pentru om] minune!
Cum au luminat ieri, vor lumina și mâine!
Cine știe unde începe drumul lor [al sorilor] triumfal?
Cine știe dacă această făclie [stea, soare] care lucește și dă viață
S-a înălțat [acum] prima dată peste pământ? /.../

Spectacolul [lumii, al vieții] s-a perimat, omul amorțit adoarme.
Trezește-ne, Dumnezeule mare! Vorbește lumii și preschimb-o!
Fă ca nimicul să audă [iarăși] cuvântul Tău fecund/ dătător de viață.
Vremea a sosit! Scoală-Te! Ieși din lungul Tău repaos!
Zidește un alt univers dintr-un alt haos!
Ochilor noștri ațipiți le trebuie alte spectacole!
Sufletele noastre rătăcitoare au nevoie de alte miracole!

Versurile pe care le-am subliniat au ceva în comun cu *Scrisoarea I*. Dar și cu credința lui Eminescu că lumea se va stinge atunci când se va stinge Soarele-Dumnezeu din mintea oamenilor.

Traiectoria acestei cugetări provine însă din vremuri vechi și Lamartine nu făcea decât să o actualizeze sub forma unui discurs poetic romantic.

Două afirmații ale poetului francez ne atrag de asemenea atenția în mod deosebit, pentru că le recunoaștem în structura ideatică a unor poeme eminesciene. Și anume: „Trecutul, prezentul, Viitorul sunt unul și același lucru pentru Dumnezeu" și „Omul este Dumnezeu prin gândire"[820] (*microtheos*, cum spuneau Sfinții Părinți). Însă am făcut această paranteză și l-am evocat aici pe Lamartine pentru a sublinia faptul că nu

---

Schimbă mersul cerurilor care nu ne mai vorbesc!
Înalță un alt soare în ochii noștri obosiți!
Dărâmă vechile palate [ale universului] nevrednice de slava Ta!
Vino! Arată-Te Însuți și silește-ne să credem!

Dar poate că, înaintea ceasului în care, pe cerurile pustii,
Soarele va înceta să mai lumineze această lume,
Lumina pierită a soarelui moral
Va înceta să mai lumineze gândirea.
Și în ziua următoare, stingerea marii făclii
Va arunca universul în *noaptea eternă*.
Atunci vei nărui opera aceasta a Ta nefolositoare,
Iar ruinele ei trăznite vor glăsui din veac în veac:
Numai Eu exist! În afară de Mine nimic nu poate subzista!
Omul nu va mai crede, pentru că nu va mai exista.

[820] *Cf. Arte poetice. Romantismul*, vol. coordonat de Angela Ion, studiu introductiv de Romul Munteanu, Ed. Univers, București, 1982, p. 275.

doar în scrierile sanscrite/ budiste putea afla Eminescu astfel de cugetări și imagini, despre *nopatea eternă*, *veșnica uitare* sau întoarcerea lumii la neființă.

Și ne întoarcem la poemul nostru: acesta este unicul în care Eminescu vorbește, la persoana I, despre relația sa cu Dumnezeu și despre cum vrea să moară. Anticipăm, dar este, credem, foarte semnificativ că a murit exact cum a cerut aici.

Şi credem că Dumnezeu i-a împlinit această rugăciune şi că acest lucru este cea mai mare dovadă cu putinţă a faptului că această poezie este o *rugăciune*, o rugăciune fierbinte şi nu o ironie.

Personal, nu mai cunosc sau nu îmi mai vine în minte acum un alt exemplu de scriitor a cărui rugăciune exprimată într-o operă literară să fi fost împlinită cu atâta *fidelitate*.

Poezia *este* o rugăciune și pentru că o *parodie hulitoare* (*gen poetic* care, de altfel, nu-i era propriu) nu s-ar fi deranjat să caute să-L înțeleagă pe Dumnezeu Atotstăpânitorul, în versuri atât de sublime cum sunt cele din primele trei strofe. Când Eminescu a dorit să critice pe cineva (*Scrisoarea III*, *Criticilor mei* etc.), n-a făcut-o voalat, *sub pecete simbolică,* ci în rafale de indignare. Dacă ar fi avut ceva de reproșat Divinităţii, nu cred că ar fi ales această modalitate (care pare *subtil-perversă*, dacă o interpretăm astfel), paravanată de o cugetare complexă și profundă.

Cred că iarăși *suprapunem* mentalitatea noastră (post)modernă peste un text care nu se pretează la o astfel de interpretare.

Dacă acest poem este o *rugăciune* și dacă Eminescu scrie un poem definitoriu pentru sine însuși (așa cum vom încerca să dovedim), atunci definitorie pentru el este relaţia sa cu Dumnezeu, cu Acest Dumnezeu Căruia I se roagă, în faţa Căruia se prosternă (*„Zeul cărui plecăm a noastre inemi”*) și pentru prima și unica dată, în versuri, ne vorbește despre *evoluția* acestei relaţii sinergice, de-a lungul biografiei sale.

Dacă în poemul *Gelozie* descopeream *biografia iubirii*, aici aflăm evoluția credinței sale intime și a cugetării sale.

Cine este Acest Dumnezeu? *„Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?”*.

Întrebarea poetului nu e una *retorică*, nu e filosofică, pentru că dacă ar fi o interogaţie filosofică, nu ar urma răspunsul. Dar aici, răspunsul urmează.

Și aflăm că Dumnezeul lui Eminescu, *Zeul* dacului este Dumnezeu Creatorul a toate, Dumnezeu omenirii *„nainte de-a fi zeii”*, Cel care a dat apelor putere să zămislească viaţă din ele (*„din noian de ape puteri au dat scânteii”*), Dumnezeu Care *„este-al omenimei isvor de mântuire”*, Care *„este moartea morţii și învierea vieţii”*.

Nu credem că poate fi confundat Zeul acesta cu niciun alt *zeu* de pe pământ, pentru simplul motiv că Unul singur dintre toţi zeii popoarelor S-a întrupat, a suferit pentru oameni, a omorât moartea, a înviat El și în ei viaţa veșnică și a devenit astfel *„al omenimei izvor de mântuire”*.

Niciun alt zeu al niciunui popor, niciun zeu al poporului indic care a scris *Vedele* nu a făcut aceste lucruri, nici vreun altul în istoria lumii, după cum susținea și Hermes Trismegistul[821], că niciodată cineva dintre cei de sus, dintre zei, nu se va coborî vreodată pe pământ, la oameni.

Important pentru noi este faptul că *dumnezeul* niciunui popor n-a intenționat vreodată să mântuiască lumea.

În afară de poporul lui Israel și de Dumnezeul treimic, Care din veșnicie a hotărât ca Fiul și Cuvântul Tatălui să Se întrupeze, să sufere și să moară pentru toți oamenii și din El să curgă apa vieții, *„izvor de mântuire"* neîncetat. În fața lui Hristos, *„Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i"*, după cum spune cântarea liturgică și Utrenia pascală.

În strofa a treia avem mărturia poetică extraordinară a felului în care Eminescu L-a cunoscut pe Dumnezeu, în care a început relația de iubire dintre el și Dumnezeu. El, Cel ce a creat lumea, *„îmi dete ochii să văd lumina zilei"* – o exprimare sublimă și care denotă multă smerenie în fața lui Dumnezeu.

Pentru că El este Lumina și Dătătorul luminii, Cel care luminează ochii sufletului și ai trupului și nu în mod aleatoriu începe poetul cu această expresie.

Este aici și influența unei exprimări omiletice frecvente, din cazania ortodoxă, care specifică faptul că Dumnezeu ne-a dat *ochi să vedem*, *urechi să auzim*,

---

[821] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul.

mâni și picioare să ne folosim de ele, *suflet și trup* ca să existăm.

Mai întâi, omul deschide *ochii trupului* și vede lumina zilei.

De aceea, magnific începe Eminescu vorbirea sa despre cum ajungi să-L cunoști pe Dumnezeu.

Și nu ajungi la aceasta la adolescenţă, la maturitate sau la adânci bătrâneți, ci imediat după ce te naşti, imediat ce începi să fii puţin conştient. Ceea ce dovedeşte că poetul era şi foarte familiar cu dogmele Bisericii sale strămoşeşti, dar nu numai la nivel teoretic, ci și experimental.

După ce cu *lumina ochilor* vede *lumina zilei*, harul lui Hristos Dumnezeu *„inima împlut-au cu farmecele milei"*. El e Cuvântul, „Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume" (Ioan 1, 9, *Biblia 1988*). Din simțirea a ceea ce el numește *„farmecele milei"* urmează cunoașterea intimă a lui Dumnezeu.

Iarăși, nu există niciun alt *zeu*, în afară de Hristos, Care să *farmece* nu prin puterea covârșitoare, ci prin *mila* Sa!

Dumnezeul creștin e *fermecător* prin *mila* Sa negrăită, mila aceea care este virtutea supremă în toate basmele românilor (*„luminoasele basme"*, cum zice în *Memento mori*), mila – nu vitejia – care e decisivă pentru biruința finală a eroilor!

Mila Lui se traduce prin tot ce a arătat până aici Eminescu, prin toată frumusețea creației pe care a zidit-o Dumnezeu *la început* și *din nimic* și prin faptul

că i-a zidit pe oameni ca ființe raționale care să deschidă ochii și să vadă lumina zilei.

Căci versul *„Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei”* se referă nu la ochi și la vedere propriu zis, ci la: *a fi creat* (*a face ochi pe lume* înseamnă *a te naște*).

Puțini din cei ce văd în fiecare zi *lumina zilei* se mai întorc să mulțumească Ziditorului pentru aceasta, dar poetul s-a întors.

El și-a amintit de Cel ce i-a dat ochi, lumina ochilor ca să vadă *lumina zilei* și a lumii întregi, pentru că această lume este zidită ca o *lumină* și pentru ca să fie *zi de mântuire* (cum spun rugăciunile și slujbele ortodoxe, cu care era familiar) celor din ea, iar nu noapte de pierzare.

Și știa că Cel ce i-a dăruit *lumina ochilor* e Același care dăruie și *lumina inimii* care este mila: *„Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei,/ Și inima împlut-au cu farmecele milei”*.

Căci dacă lumea și universul se văd cu ochii și nu se îmbrățișează cu toată compasiunea iubirii, atunci nimic din frumusețea lor nu ajunge cu adevărat la inima noastră, ci inima e rece și ochiul ei e mort.

Mila! Această stare de a fi, duhovnicească și esențială pentru ortodocși, aceasta este cea pe care Dumnezeu o predă ca pe cea dintâi și cea mai scumpă învățătură în inima fiecărui om care se naște pe pământ. *Mila care farmecă!*

Nu mai există altceva care să *farmece* omul și să-l facă a toate cunoscător, ca mila! *Mila*, inclusiv după

Eminescu, atrage ştiinţa, cunoştinţa, înţelepciunea, e cel mai bun pedagog și un mare contemplativ.

Pentru budiști era motiv de...*indiferență desăvârșită*, pentru Nietzsche motiv de dispreţ la adresa lui Hristos şi a creştinilor, calificaţi ca oameni slabi, dacă *au milă*.

Dar pentru Eminescu, Dumnezeu *farmecă* inima omului cu *mila* Sa, învăţându-l *alfabetul milostivirii*, pentru ca el să poată privi şi înţelege lumea.

Omul, *iconomul* acestei lumi, trebuie să aibă compasiune ca să poată iubi natura, făpturile, cosmosul. Aceasta credem că este și ușa înțelegerii marii iubiri pe care a avut-o Eminescu pentru natură.

Şi iubind cu *milă* toate acestea, şi Dumnezeu îl iubeşte pe el, pentru că El însuși este Iubire şi Milă negrăită şi îi dă să-L simtă în creaţia Sa: *„În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers”*, mersul lui Dumnezeu, adică, în vuiet de vânturi.

S-ar putea ca Eminescu să fi dorit să ne spună că a simţit puternic şi adânc harul lui Dumnezeu, pentru că expresia sa seamănă foarte mult cu ceea ce ne relatează *Sfânta Scriptură* la Fapt. 2, 2: „Şi din cer, fără de veste, s-a făcut un *vuiet*, ca de *suflare de vânt* ce vine repede, şi a umplut toată casa unde şedeau ei” (*Biblia 1988*), adică Sfinţii Apostoli, în ziua Cincizecimii, când S-a pogorât Duhul Sfânt peste ei.

Nu este prima dată când întâlnim la Eminescu asemenea *coincidențe* semnificative cu referatul biblic.

Un lucru e sigur și anume acela că Eminescu iubea *exprimările extatice*, chiar și în contexte care nu

se refereau la extaze mistice (așa cum poeţi precum Cârlova sau Bolintineanu insistau pe categoria *dulcelui*, pe care Eminescu o sublimează), ceea ce denotă intimitatea sa cu vasta literatură isihastă care a circulat timp de secole în Ţările Române.

Versul următor este încă și mai enigmatic: *„Și-n glas purtat de cântec simţii duiosu-i viers”*. Poetul ne transmite că a simţit, a auzit glasul sau *viersul* duios al lui Dumnezeu *„în glas purtat de cântec”*.

Remarcăm faptul că *duios* este corelativul *milei* din versul anterior. Dumnezeu este *duios* cu oamenii pe care îi umple de *farmecele milei*.

Uneori, în vederile extatice ale Sfinţilor, apar glasuri care cântă. Sau putem înţelege prin *„glas purtat de cântec”*, glasul mamei sau al preotului sau al corului mănăstiresc, în care el să fi *simţit* glasul lui Dumnezeu, iubirea lui Dumnezeu pentru sine și pentru toţi oamenii.

Până aici, poezia s-a ocupat cu naşterea lumii, cu naşterea poetului şi cu felul în care el L-a cunoscut pe Dumnezeu, Creatorul lumii, mai precis, cu *intensitatea* cu care el L-a simţit pe Dumnezeu în inima sa, în creaţie şi în toate cele care-l înconjurau.

De aici înainte, poemul se ocupă cu moartea sa şi este pentru mulţi o piatră de poticnire. Critica literară a fost nedumerită cel mai mult de ultimul vers al poemului, care cere o *dispariţie* în *„stingerea eternă”* şi care nu se potriveşte cu partea întâi a poeziei, în care poetul se închină unui Dumnezeu Atotputernic şi Atoatecreator.

Eminescu însuși a șovăit asupra formei și sensului final al acestor versuri.

Numindu-și poemul *Rugăciunea unui dac*, pentru că *dacul* i s-a părut *alter ego* al său potrivit, s-a gândit la început să Îl numească pe Dumnezeu *Zamolxe*. Încât versul *„Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc”* a fost la început *„Astfel numai, Zamolxe, eu pot să-ți mulțumesc”*[822].

Însă, dacă simpla menţionare a numelui lui Zamolxe ne-ar orienta spre păgânism, ne-am afla pe o pistă falsă.

O dovadă o avem în poemul *Strigoii*, în care magul îi cere, la un moment dat, aceluiași Zamolxe, să o readucă la viaţă pe Maria, regina dacilor și soţia lui Arald. Adresarea către Zamolxe îi atribuie acestuia caracteristicile Dumnezeului creştin, conform cu Sfânta Scriptură: *„Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămânță de lumină,/ Din duhul gurii tale ce arde și îngheață”*.

Versurile acestea fac aluzie la mai multe versete scripturale, după cum am arătat undeva mai sus. Se știe că dacii credeau în nemurirea sufletului și în viaţa veșnică, de aceea și Eminescu suprapune cu ușurință valorile religiei creştine peste religia dacilor.

În caietele sale scria uneori: „Jesus Christus Rex/ Imperator Daco-Romanorum”[823]. Această precizare ne va ajuta și pe mai departe să decelăm adevărul din aceste versuri eminesciene care par să se contrazică.

---

[822] M. Eminescu, *Opere*, II, ed. Perpessicius, p. 78.

[823] M. Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 388-389.
În latină: „Iisus Hristos este Regele/ Împăratul daco-romanilor”.

În volumul al doilea al ediţiei critice de *Poezii* a lui D. Murăraşu[824], acesta recenzează o seamă de opinii şi posibilităţi de interpretare care identifică surse ale acestui poem începând de la literatura populară, Vasile Alecsandri şi Grigore Alexandrescu (a se vedea poemul *Rugăciune* al lui Gr. Alexandrescu cu care *Rugăciunea unui dac* este interesant de comparat), până la Alfred de Vigny[825], E. A Poe[826], Schiller[827], Schopenhauer şi până la Rigveda şi lucrările budiste.

Concluzia sa este că „recurgerea la erudiție" pare incapabilă să soluționeze într-un singur fel problema și că

> „admitem că poetul își putea avea o logică a lui, deosebită de cea a noastră. În mintea lui Eminescu puteau să capete sinteza unificatoare lucruri contradictorii, pe care gândirea obișnuită nu le-ar putea întruni împreună"[828].

Suntem în asentimentul acestui mod de interpretare. Eminescu avea o covârșitoare putere de sinteză și de unificare a sensurilor și (într-un mod profund tradițional, de altfel) el înțelegea *gândirea* umanității ca pe un tot unitar, așa cum privea și istoria

---

824 Mihai Eminescu, *Poezii*, vol. II, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, 1982, p. 402-419.

825 A se vedea: http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny.

826 Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe.

827 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller.

828 Mihai Eminescu, *Poezii*, vol. II, op. cit., p. 417.

lumii ca pe un tot unitar și nu ca pe un șir de secvențialități.

Pentru că el concepea umanitatea ca pe un tot, ca pe *Adamul total* (ca să folosesc expresia Fericitului Sofronie Saharov[829] de la Essex), ca pe un singur *Om*, un singur *Adam* care a trecut prin mai multe vârste de dezvoltare. De aceea putea să ia ceea ce găsea și era bun în alte religii, fără sentimentul paradoxului, și să îl așeze, cu multă detașare, sub amprenta tradiției sale spirituale.

Nu e ceva nefiresc pentru un ortodox, este un fapt recomandat încă din primele secole creștine – am mai vorbit despre asta – de mari personalități ale Bisericii precum Sfântul Iustin Martirul[830] sau de Sfântul Vasile cel Mare[831].

De aici, însă, marile nedumeriri și exclamații la adresa versurilor sale.

Eminescu nu făcea decât să caute adevărul în toate și acolo unde îl găsea, îl înscria în cugetarea sa fără ezitare, chiar dacă îl găsea într-o propoziție din Schopenhauer sau într-o strofă din *Rigveda* sau într-o nuanță a gândirii lui Buddha.

Asta nu înseamnă că se îmbolnăvise irevocabil de *pesimismul schopenhauerian* sau că devenise adeptul fără rest al filosofiei budiste, așa după cum prezența

---

[829] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29.

[830] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful.

[831] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare.

celor 7 filozofi ai Antichităţii sau a Sibilelor prorociţe pe zidurile Mănăstirilor și Bisericilor ortodoxe nu înseamnă că Creştinismul ortodox şi-a însuşit filosofia platoniciană sau stoică.

Și fără îndoială că Eminescu a văzut și aceste picturi la Mănăstirile moldoveneşti pe care le cerceta împreună cu bibliotecile care se aflau în ele și a înțeles libertatea de gândire a religiei sale[832].

---

[832] Părintele Constantin Galeriu era de părere că: „Fiecare personalitate își poartă și revelează, deopotrivă, unicitatea în dialogul cu timpul său și fundamental, în comunicarea, într-un mod propriu, cu *Absolutul*, cu Dumnezeu, cu valorile și temele supreme ale existenței, care dau conştiinţei noastre umane şi vieţii un sens.

Mihai Eminescu a aparţinut şi el vremii în care s-a născut, format şi afirmat ca geniu al spiritualităţii neamului şi a fost totodată, un fiu al sfârşitului de veac XIX. Ca geniu deosebit de sensibil și receptiv la prodigioasa emisie de idei din vremea sa – filosofice, artistice, științifice – a receptat neîndoielnic o anume influenţă a lor, dar nu s-a lăsat, și nici nu o putea face, impregnat de acestea în profunzimea lui, în identitatea care i-a rămas nealterată.

Receptivitatea sa, care ne trimite cu gândul la enciclopedismul Renaşterii şi al perioadelor ce i-au urmat, nu s-a finalizat nici pe departe într-un fel de eclectism sau sincretism. Cu puterea geniului său a asimilat ideile și valorile epocii, ca și cele ale trecutului, a surprins esența, partea de adevăr din fiecare și le-a tezaurizat în vistieria inimii și a cugetului său. Încât, acest *om deplin al culturii românești* [C. Noica] ne pare a întruchipa şi el o imagine din cuvintele Mântuitorului, făcându-se *asemenea omului gospodar care scoate din vistieria sa, noi și vechi* (Mt. 13, 52). Din vistieria pe care a agonisit-o în anii de liceu și studenție și în toţi anii vieţii sale, Mihai Eminescu s-a dăruit cu har și prinos, îndemnând: *Ce ce rău și ce e bine/ Tu te-ntreabă și socoate*, păstrând ce e bun.

Este de la sine înțeles că în formarea lui s-au întrepătruns mai multe influențe care i-au marcat în mod specific întreaga gândire și creaţie. Între acestea şi în consonanţă cu *Zeitgeist*-ul sfârşitului veacului trecut, sunt cele schopenhauriene şi prin ele cele ale filosofiei orientale, hinduismul şi budismul. Dar dincolo de toate influenţele, ceea ce putem

Tradiţia bizantină susţine că harul lui Dumnezeu a infuzat spiritul uman întotdeauna şi că cei 7 Înţelepţi ai Antichităţii, care au înţeles să caute un Principiu (numit Logos, Foc, Esenţă, etc.) al lumii mai presus de lume şi de idolii de lemn sau de piatră, au fost luminaţi de Dumnezeu să creadă aceasta, chiar dacă se prea poate să le fi ajuns la urechi și *filosofia* aparte a lui Moise și a *Pentateuhului*, din care să se fi inspirat, și chiar dacă deschiderea lor către adevăr nu a fost totală.

Eminescu era la cunoştinţă, fără îndoială, cu toate acestea şi primise din Biserica sa şi din cărţile ei, din tradiţia bizantin-ortodoxă, o viziune holistică asupra realităţii, tradiţional *ecumenică* (de la *oikumene*-le bizantin-ortodox). Ceea ce nu înseamnă că nu făcea deosebirea între *erezie* şi *cugetare dreaptă*, ci că, în căutarea adevărului şi a sensului vieţii sale, păstrând viziunea şi credinţa Bisericii sale, pe care a confirmat-o în articole şi de care nu s-a dezis cu niciun gest niciodată, a avut capacitatea colosală să *integreze în* gândirea sa orice punct de vedere care i s-a părut nobil, frumos şi drept.

Mai putem scrie multe pagini pe marginea acestui lucru. Cred totuși că m-am făcut înțeleasă.

Era necesar însă, să facem aceste lămuriri, pentru a putea înțelege ce caută, în același poem, Hristos (pe

---

afla la o cercetare atentă, mai adânc, este moştenirea ancestrală, purtată genetic și transmisă în copilărie și adolescență ca Tradiție sacră și dar al străbunilor. Fondul acestei moşteniri este acela creștin ortodox", *cf. Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

care Îl recunoaştem din versuri), alături de Zamolxe, de versuri din Rigveda (prelucrate însă de Eminescu) şi de *„stingerea eternă”* care pare a fi o sintagmă echivalentă cu Nirvana budistă.

Sursa nedumerilor, după cum am mai afirmat, este și faptul că aici poetul s-a identificat cu *dacul* și că, inițial, a încercat să amalgameze două concepții de viață diferite (având ca punct comun credința în nemurirea sufletului), optând în cele din urmă spre o formulă mai intimistă și mai personalizată.

Interpretarea *budistă* a fost indusă criticii literare și de faptul că o variantă intermediară a poemului *Rugăciunea unui dac* era intitulată *Nirvana*.

Însă ce înţelegea Eminescu prin Nirvana nu e acelaşi lucru cu filosofia budistă, credem, ci exprima dorinţa lui de *odihnire*, de liniştire, de pace, de *veşnicul repaos* (expresie liturgică ortodoxă, întâlnită des în cărțile religioase vechi), adică de veșnica odihnă: *„Și tot pe lâng-aceasta cerşesc înc-un adaos:/ Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!”*.

Pe lângă acesta, Nirvana budistă înseamnă *neant* şi presupune absenţa credinţei în existenţa sufletului şi, implicit, în nemurirea sufletului. Eminescu, în mod sigur, nu era ignorant în această privinţă.

Pe de altă parte, în lirica veacului, la un poet ca Heliade Rădulescu, spre exemplu, *repaos* are, în context creaţionist, sensuri nebănuite pentru noi, post-modernii: *„Se face iar seară, se face dimineaţă;/ În deltele eterne se-nscrie ziua-a șasea,/ Și-ndată*

Creatorul reintră în repaos” (*Anatolida sau Omul și forțele*).

Se confirmă aici sinonimia dintre *repaos* și *odihna* sau *pacea* lui Dumnezeu, la care li se pretinde creștinilor să ajungă prin penitență și asceză. Pe de altă parte, cum spuneam, *repaosul* este de găsit peste tot în cărțile religioase vechi, însemnând: odihna veșnică.

Se poate ca Eminescu să fi ținut la termenul acesta, întrucât era unul dintre cuvintele moștenite din latină, cei *repausați* sau *răposați* fiind cei *adormiți întru Domnul*, cei *odihniți*, care au ajuns la sabatizare.

Până a ajunge însă la ultimul vers, avem mai multe strofe, începând cu strofa a patra, care au determinat exegeza literară să considere acest poem un blestem, aruncat de poet asupra sa însăși.

Rămânem la părerea că este o rugăciune plină de smerenie adresată unui *Părinte*, pentru ca el să ajungă lipsit de orice atracție față de lume, la starea de nepătimire, *apathia* care să îi permită să vadă dușmani în cei care i-au fost mai înainte dragi și care prin dragostea lor l-ar mai putea îndupleca să se întoarcă cu inima spre acest pământ și, în același timp, să-și recunoască și să-și iubească vrăjmașii, ba chiar și ucigașii, ca pe niște prieteni dragi și binefăcători.

Nu există în aceste versuri nicio contradicție cu învățătura ortodoxă și isihast-ascetică, pentru cine cunoaște *Filocalia* și pe Sfinții Părinți.

De multe ori, părinții trupești sunt considerați cei mai mari dușmani ai monahilor care doresc să se îndepărteze de lume, iar virtutea cea mai înaltă a

Creştinismului – aşa cum accentua, mai aproape de noi, Sfântul Siluan Athonitul[833] – nu este decât iubirea vrăjmaşilor, prin care nevoitorul dovedeşte prezenţa harului lui Dumnezeu în sine şi a iubirii Lui, Care S-a rugat pentru vrăjmaşi fiind pe Cruce.

Lecturat din această perspectivă, ni se pare că niciun alt scriitor din literatura noastră nu a arătat o intimizare atât de profundă cu exigenţele Ortodoxiei ascetice şi mistice ca Eminescu!

Tocmai de aceea considerăm că ar trebui reevaluată opinia cu privire la *imobilismul stoic* sau la *ataraxia antică*, înțelese ca atitudini fundamentale însușite de poet, și ar fi cazul să luăm în considerare, mai degrabă, versiunea ortodoxă a *nepătimirii* (*apathia*), care are motivaţii esenţial distincte atât faţă de filosofia antică greacă, cât și față de *indiferența* budistă.

Am văzut, în primul capitol despre Eminescu, că *apathia* aceasta (nu ataraxia stoică) era printre primele învățături însușite de poet, pentru care rejecta cu dârzenie tentațiile erotice, ignorând sau luptându-se cu ardoarea firii adolescentine. Este de-a dreptul

---

[833] Trăitor în sec. XIX-XX, simplu monah la Athos, cu numai două clase primare, insistă pe iubirea și mila lui Dumnezeu față de oameni și de toată creația Sa și are o covârșitoare influență asupra cugetării ortodoxe contemporane, împreună cu ucenicul său, Sofronie Saharov.

Acesta din urmă a elaborat, în termeni teologici și filosofici, o *teologie siluaniană* și, în plus, avea o experiență multiplă de tinerețe, atât ca artist – pictor – în lumea pariziană, cât și ca adept al religiilor orientale impersonale.

A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul.

impresionantă și smeritoare pentru noi, ca cititori, rugăciunea sa atât de fierbinte pentru vrăjmași, rugăciunea ca ei să fie miluiţi de către Dumnezeu și răsplătiţi ca binefăcători, mai ales ucigașul său.

Acestea nu sunt atitudini caracteristice nici antichităţii grecești, nici religiei budiste și nu vedem cum s-au putut naște confuzii atât de mari în interpretare.

Ar mai fi de observat că a murit lovit de piatră și părăsit de toată lumea, așa cum a cerut în acest poem.

Rugăciunea pentru vrăjmași este o dovadă pentru noi că Eminescu nu se gândea aici la *ataraxia stoică* sau *budistă* ori la *indiferenţa* călugărilor brahmani sau budiști, care nu pun niciun preţ nici pe ură, nici pe iubire, nici pe bucuria și nici pe suferinţa aproapelui.

Un credincios budist și-ar fi dorit să piară în *„stingerea eternă”*, într-adevăr, dar fără să adauge rugăciuni de binefacere pentru vrăjmași, care i-ar fi fost cu totul indiferenţi.

Avem, dacă ne referim numai la literatură, exemplul lui Mircea Eliade care povestea cum, părăsind Calcutta, după despărţirea de Maitreyi, și întâlnind călugări indieni, aceștia își manifestau *disprețul cel mai profund* faţă de el, din cauză că îngăduia să i se citească suferinţa pe chip, și îl tratau, din acest motiv, cu toată *indiferenţa* și *desconsiderarea* de care erau în stare.

Rugăciunea lui Eminescu se face către un *Părinte* ascultător, atent la nevoile *copiilor* Săi. Și tocmai datorită credinţei că va fi ascultat, poetul Îl numește

Părinte pe Dumnezeul său, pentru că știe că nu este indiferent. În varianta inițială, în care rugăciunea se făcea către Zamolxe, apărea și versul *„Tu care dai uitării a oamenilor turmă”*, dar se vede că Eminescu s-a răzgândit și a renunțat la acest vers, așa cum l-a înlocuit pe *Zamolxe* cu *Părinte* și așa cum a renunțat și la titlul *Nirvana*.

Iar faptul că poetul *ar fi vrut* să Îl înduplece pe Dumnezeu spre blesteme împotriva lui însuși, nu este nici aceasta mare mirare pentru noi, întrucât monahii ortodocși vorbesc despre ei înșiși ca despre niște *mari blestemați* și *lepădați de la Dumnezeu* și adesea semnează, alăturând numelui lor, sintagme ca „păcătosul”, „blestematul” sau „de trei ori blestematul” – și multe altele asemenea.

Așadar, ajungând la controversatele versuri finale (*„Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă/ Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!”*), nu putem decât să atragem atenția că toată poezia de până aici nu contravine spiritului și viziunii tradiționale asupra lumii, așa încât ar fi imposibil, cel puțin pentru organicitatea poeziei eminesciene, să considerăm că ultimul vers ar ieși din sensul general al poemului și ar face notă discordantă cu acesta.

Mai trebuie să menționăm aici și faptul că se pare că poezia a fost concepută în urma despărțirii de Veronica Micle[834] și a marii dezamăgiri pe care a trăit-o, dar și că, foarte adesea, în scrisorile către apropiații

---

[834] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.

săi, în toată viața sa, el s-a plâns că suferă de sărăcie, adăugând frecvent formule care exprimau dorința lui de a fi murit.

Așa încât dorința lui de *dispariție* nu trebuie citită neapărat *literal*, ca dorință de *desființare* și *aneantizare*, ci mai degrabă ca *dor de moarte* și *de odihnire*, după cum am mai spus.

De altfel, testamentul său literar, poezia *Mai am un singur dor,* a purtat la un moment dat și titlul *Dorul unui dac*, formulare care se aseamănă foarte mult cu *Rugăciunea unui dac*.

Numai că acolo nu e vorba de nicio *aneantizare*, *dispariție* sau *pieire*, ci de *continuitate*, de viață veșnică într-o lume veșnică, paradisiacă, o lume cu codri, izvoare, lună și luceferi, în care să existe numai *„prieteni"*. Același lucru l-a sesizat și Zoe Dumitrescu-Bușulenga:

> „ajuns la capătul muceniciei sale, va reintra în permanență [veșnicie] pentru a-și reîntâlni ocrotitorii, *codrii, apele, stelele...*"[835].

Dar și George Gană:

> „Eminescu e *incapabil* să admită descompunerea omului prin moarte și risipirea lui în natură.

---

[835] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu – cultură și creație*, op. cit., p. 11.

L-am văzut sforţându-se să dovedească filozofic nemurirea sufletului şi a formei individuale. [...]

Mortul eminescian e înzestrat cu vedere, e un contemplativ cu privirile îndreptate către splendorile universului (s. n.)”[836].

Versul *„Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă”*, ni se pare că exprimă cererea ca Cel care dă viaţă, Cel care a dat omului *suflare de viaţă*, să-i îngăduie să moară.

El cere de la Dumnezeu să-i *dăruiască* moartea, ca pe un dar al milostivirii Sale, după cum a primit şi viaţa ca pe un dar al milei Sale. Tot prin *suflarea* lui Dumnezeu, prin care a primit viaţa, poetul doreşte să primească şi moartea.

Aceasta este rugăciunea către un Dumnezeu Creator şi Atotputernic, Care a creat lumea din nimic. Mai înainte de a fi lumea, a fost pacea veşniciei lui Dumnezeu, căci *nimicul* nu este o existenţă. A fost *Pacea eternă* căreia Vespasian i-a clădit la Roma un templu, influenţat fiind de filosofia creştină care îşi sporea mereu numărul adepţilor[837].

„*«O, de ar fi moarte, fără ca eu să mor,/ Eu aş cuprinde-o-n braţe şi aş strânge-o cu dor»*, spune

[836] George Gană, op. cit., p. 55.

[837] *Cf.* Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007, p. 21.

sihastrul din *Povestea magului călător în stele*. E moartea pe care și-a dorit-o de fapt Eminescu"[838].

Versul final poate fi interpretat, așadar, și altfel decât ca o cerere a poetului de anulare a ființei sale (*„Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă / Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!"*), dat fiind faptul că ideea nimicirii ființiale și a întoarcerii în *neființă* nu corespunde cu rugăciunea către un Dumnezeu Iubitor și Atotputernic, care nu își anulează creaţia, nici cu ceea ce versurile ne descoperă cu privire la concepţia lui Eminescu despre moarte.

Cererea, rugăciunea poetului este, în esență, aceea de a se întoarce la pace, liniște și fericire, fără să configureze această pace într-un mod anume. *Liniștea eternă* primordială este un echivalent al adâncimii abisale a *păcii* la care el tânjește să ajungă.

Însă, ne întrebăm: *de unde budism?* Credea Eminescu în Buddha, în extincție, în Nirvana? O poezie postumă ne avertizează răspicat că nu[839].

---

[838] George Gană, op. cit., p. 57.

[839] A se vedea însă și articolele sale: „...duiosul ritm al clopotelor ne vesteşte vechea şi trista legendă [*legendă* = istorie, povestire despre ceva petrecut demult, nu basm fantastic n.n.] că astăzi încă Hristos e în mormânt, că mâine se va înălţa din giulgiul alb ca floarea de crin, ridicându-Și fruntea Sa radioasă la ceruri.

Tristă şi mângâietoare legendă! Iată două mii de ani aproape de când ea au ridicat popoare din întunerec, le-au constituit pe principiul iubirii aproapelui, două mii de ani de când biografia Fiului lui Dumnezeu e cartea după care se creşte omenirea.

Învăţăturile lui Budha, viaţa lui Socrat şi principiile stoicilor, cartea spre virtute a chinezului La-o-tse, deşi asemănătoare cu

învățăturile creștinismului, n-au avut atâta influență, n-au ridicat atât pe om ca Evanghelia, această simplă și populară [*populară* = cunoscută de toată lumea, nu vulgară sau simplistă n.n.] biografie a blândului Nazarinean, a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale și fizice, și nu pentru El, [ci] pentru binele și mântuirea altora.

Și un stoic ar fi suferit durerile lui Hristos, dar le-ar fi suferit cu mândrie și dispreț pentru semenii lui. Și Socrat a băut paharul de venin, dar l-a băut cu nepăsarea caracteristică virtuții civice a Antichității.

Nu nepăsare, nu dispreț: suferința și amărăciunea întreagă a morții au pătruns inima Mielului simțitor și în momentele supreme au încolțit [numai] iubirea în inima Lui și și-au încheiat [viața pământească] cerând de la Tată-Său din ceruri iertarea prigonitorilor.

Astfel, a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenței umane, acel sâmbure de adevăr care dizolvă adânca dizarmonie și asprimea luptei pentru existență ce bântuie natura întreagă. [...]

Omul trebuie să aibă înaintea lui un om ca tip de perfecțiune după care să-și modeleze caracterul și faptele. Precum arta modernă își datorește renașterea modelelor antice, astfel creșterea lumii nouă se datorește prototipului omului moral Iisus Hristos. După El încearcă creștinul a-și modela viața sa proprie, încearcă combătând instinctele și pornirile pământești din sine. [...]

Caracterele crescute sub influența biografiei lui Hristos, și cari s-au încercat a se modela după al Lui [după caracterul Lui], rămân creștine. [...]

Nu în cultura excesivă a minții consistă misiunea școalelor, ci în creșterea caracterului. De acolo rezultă importanța biografiei lui Hristos pentru inimile unei omeniri veșnic renăscânde.

Sâmburul vecinicului adevăr semănat în lume de Nazarineanul răstignit" (Fragmente din articolul intitulat *Învierea*, reprodus în M. Eminescu, *Opere*, XII, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 134-135).

„Să mânecăm dis-de-dimineață și în loc de mir cântare să aducem Stăpânului, și să vedem pe Hristos, Soarele dreptății, viața tuturor răsărind! [irmosul de la cântarea a 5-a din Utrenia Învierii, în *Penticostar*.] Și la sunetele vechei legende suferințele, moartea și învierea blândului nazarinean, inimile a milioane de oameni se bucură, ca și când

ieri proconsulul Pilat din Pont și-ar fi spălat mâinile și-ar fi rostit acea mare, vecinică îndoială a omenirii: *Ce este adevărul?*

Ce este adevărul?...fost-am vreodată creştini? – şi suntem dispuşi a răspunde *nu*. Mai adevărate sunt cuvintele lui Calist Patriarhul de Constantinopol, care, într-o fierbinte rugăciune pentru încetarea secetei, *descria caracterul omenesc*. «Nu numai dragostea Ta am lepădat, ci ca fiarele unul asupra altuia ne purtăm și unul altuia trupurile mâncăm prin feluri de lăcomii și prin nedireaptă voința noastră. Deci, cum sântem vrednici a lua facerile de bine ale tale? Că Tu ești dirept, noi nedrepți; Tu iubești, noi vrăjmășim; Tu ești îndurat, noi neînduraţi; Tu făcător de bine, noi răpitori! Ce împărtășire avem cu Tine, ca să ne și împărtășim bunătăților Tale? Mărturisim direptatea Ta; cunoaștem judecata cea de istov a noastră; propovăduim facerile Tale de bine; a mii de morți sântem vinovați; iată, sub mâna Ta cea lucrătoare și care ține toate petrecem. Lesne este mâniei Tale celei atotputernice ca într-o clipeală să ne piarză pe noi și, [pentru] cât este departe [de Tine] gândul și viața noastră, cu direptul este nouă să ne dăm pierzării, prea direpte Judecătoriule! Dar...îndurării cei nebiruite și bunătății cei negrăite nu este acest lucru cu totul vrednic, prea iubitorule de oameni, Stăpâne!».

Rar ni s-a întâmplat să vedem șiruri scrise cu atâta *cunoştinţă de caracterul omenesc*. [...]

Şi astfel a fost totdeauna [cum spune Sfântul Calist în rugăciunea sa]. În loc de a urma prescripţiunile unei morale *tot atât de veche ca și omenirea* [morala creştină], în loc de a urma pe Dumnezeu, omenirea necorigibilă nu-L urmează deloc; ci, întemeiată [bizuindu-se] pe bunătatea Lui, s-așterne la pământ în nevoi mari și cerșește scăpare. Şi toate formele cerşirei le-a întrebuinţat faţă cu acea putere [dumnezeiască] ***înaintea Căruia*** *individul se simte a fi ca o* ***umbră fără ființă*** *și* ***un vis al înşelăciunii***. [Se vede aici limpede că *viața ca umbră și vis* sunt preluări din *Scriptură* şi din teologia creştin-ortodoxă şi nu din religia brahmanică.] Conştie [e conştient] despre nimicnicia bunurilor lumii...

Ce-i ajută lui Cezar c-a fost un om mare? Astăzi peste cenuşa lui lipeşte un zid vechi împotriva ploii şi a furtunei. [...]

Ba credem c-a înviat [Hristos] în inimile sincere cari s-au jertfit pentru învăţătura Lui, credem c-a înviat pentru cei drepţi şi buni, al căror număr mic este, dar pentru acea neagră mulţime, cu pretexte mari şi scopuri mici, cu cuvânt dulce pe gură şi cu ură în inimă, cu faţa zâmbind şi cu sufletul înrăutăţit, El n-a înviat niciodată, cu toate că şi ei se închină la acelaşi Dumnezeu. [...]

Eminescu admirase la Buddha faptul că acela luptase împotriva *castelor* și a nedreptății sociale.

Însă mai mult decât interes cultural pentru textele sanscrite și decât admirație față de unele virtuți ale întemeietorului religiei budiste, Eminescu nu ne lasă să înțelegem de nicăieri că ar fi avut. Iată însă și poezia la care ne refeream:

Eu nu cred nici în Iehova,
Nici în Buddha-Sakya-Muni,
Nici în viață, nici în moarte,
Nici în stingere ca unii.

Visuri sunt și unul ș-altul,
Și totuna mi-este mie
De-oi trăi în veci pe lume,
De-oi muri în veșnicie.

Toate-aceste *taine sfinte*

Puțini sunt cei aleși și puțini au fost de-a pururi.
Hristos au înviat!" (*Paștele*, reprodus în: M. Eminescu, *Opere*, X, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 77-79).

„De ce este Hristos așa de mare? Pentru că prin *iubire* El a făcut cearta dintre voințe imposibilă [dintre voința divină și voința umană – așadar Eminescu cunoștea foarte bine dogmele ortodoxe, amintind aici dogma hristologică, care spune că Hristos a împăcat în Sine voința dumnezeiască cu voința omenească].

Când iubirea *este* – și ea este numai când e reciprocă – și reciproc *absolută*, va să zică *universală*; când iubirea e, cearta e cu neputință și, de e cu putință, ea nu este decât cauza unei iubiri preînnoite [nedesăvârșite]", *cf.* M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 25, 29.

– Pentru om frânturi de limbă –
În zădar gândești, căci gândul,
Zău, nimic în lume schimbă.

Și fiindcă în nimica
Eu nu cred – o, dați-mi pace!
Fac astfel cum mie-mi pare
Și faceți precum vă place.

Nu mă-ncântați nici cu clasici,
Nici cu stil curat și antic –
Toate-mi sunt de o potrivă,
Eu rămân ce-am fost: romantic.

E un poem publicat postum, iar redatarea din manuscris este pe alocuri ininteligibilă, creând dificultăți de lectură atât lui Chendi, cât și lui Perpessicius. Acesta din urmă notează că poemul aparține

> „acelui capitol al confesiunilor subiective, în care s-au altoit și anume note polemice, atât de bogat la anul acela 1876, când germinează întâile forme ale *Scrisorii a II-a* [...]. Aceasta se poate vedea mai cu seamă în ultima strofă, în respingerea globală a oricărei concesiuni la gustul zilei și la răstălmăcirile operei lui”[840].

[840] Cf. M. Eminescu, *Opere*, V, ed. Perpessicius, p. 251.

Într-adevăr, în *Scrisoarea II* apare aceeași polemică dură cu pretențiile și așteptările publicului contemporan (care e, de fapt, publicul *superficial* din toate timpurile):

De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?
De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?

Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vedea că *am cuvinte pana chiar să o fi rupt*,
Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă
A turna în formă nouă ***limba veche și-nțeleaptă****?*

Acea tainică simțire, care doarme-n a mea harfă,
În cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă,
Când cu sete *cauți forma ce să poată să te-ncapă*,
Să le scriu, cum cere lumea, *vro istorie pe apă*?

Însa tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume
Prin *frumoasă stihuire* să pătrunză al meu nume,
Să-mi atrag luare-aminte a bărbaților din țară,
Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară,

Și dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte. –
Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte;
Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi,
Care-ncearcă prin poeme sa devie cumularzi,

Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane,
Sunt cântați în cafenele și fac zgomot în saloane;
Iar ***cărările vieții fiind grele și înguste***,
Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste,

Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei speră
C-ajungând cândva miniștri le-a[r] deschide carieră. –
[etc.]

Însă tocmai în această *Scrisoare II* se regăsesc insistent acele parafraze biblice despre care am vorbit în capitolul anterior: *„cărările vieții fiind grele și înguste”*; *„Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?/ Azi, când patimilor proprii muritorii toți sunt robi”*...; *„Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este/ Cea ce poate să convie unei inime oneste”*.

Eminescu amintește aluziv despre Prorocul Ioan Botezătorul, care *striga în pustiu*, și despre *calea* virtuții cea *strâmtă și aspră*, despre care a vorbit Mântuitorul.

Întorcându-ne la *Eu nu cred nici în Iehova...*, la prima vedere, pare că poetul declară că el nu crede *nici în Dumnezeu, nici în Buddha*.

Însă, dacă privim cu mai multă atenție versurile, înțelegem că Eminescu afirmă aici ceea ce spunea și în *Memento mori*: omul nu-L poate cunoaște pe Dumnezeu, iar tot ceea ce poate spune omul despre *tainele sfinte* ale Dumnezeirii sunt *„frânturi de limbă”*.

De aceea e zădărnicie și *vis* să concepi ficțional idei despre Dumnezeire, despre care nu știi dacă sunt adevărate sau nu.

Așa încât poetul nu este în stare să-și afișeze o credință neîndoielnică în ceea ce el însuși nu cunoaște, fiindcă nu a primit-o printr-o *revelație personală*.

Să ne amintim versurile din *Memento mori*, în care Îl întreba pe Dumnezeu: *„Cine ești?...Să pot pricepe și icoana ta... pe om. /.../ Oare viața omenirei nu te caută pe Tine? / Eu, un om de Te-aș cunoaște, chiar să mor mi-ar părea bine"*.

Dumnezeu i-a hotărât o soartă veșnică și el nu cunoaște care este aceasta, de aceea primește orice îi stabilește Judecata divină, fie Raiul, fie Iadul: *„De-oi trăi în veci pe lume,/ De-oi muri în veșnicie"*.

Aici nu se afirmă că Dumnezeu nu există, ci versurile pot fi la fel de ușor interpretate ca necunoaștere cu privire la soarta veșnică a omului și la destinul său etern. Personal, vedem în aceste cuvinte mai degrabă *smerenie* decât *resemnare*.

Expresia *„totuna mi-este mie"* nu credem că se traduce prin *nepăsare* sau *indiferență*, pentru că, dacă ar fi fost *indiferență totală*, atunci ar fi fost *budist*, ceea ce el neagă.

„Totuna mi-este mie" poate fi înțeleasă și ortodox, ca echivalentul *părăsirii de sine* și al lăsării în voia lui Dumnezeu.

Un fel de: *nu mai vreau să îmi bat capul, nu mai vreau să mă zbucium gândindu-mă dacă mă mântuiesc sau nu*. Aștepta moartea ca pe *o ispășire*, ca pe o

izbăvire de durerile și relele acestei vieţi, împăcându-se cu hotărârea divină.

Iehova și *Buddha-Sakya-Muni* din această poezie sunt, pentru Eminescu, dintre acele *chipuri* pe care umanitatea le-a asumat ca fiind reprezentări ale Divinităţii, de-a lungul istoriei.

Putem rememora, din nou, versuri din poemul *Memento mori*, care să ne lămurească cu privire la acest subiect:

Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n așchii de lemn sfânt[841];
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate. Mută
La rugare și la hulă idola de ei făcută
Rămânea!...Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

Dacă pe Buddha conștiința creștină îl asociază imediat, fără probleme, cu *idola* mută și păgână, în ce privește numele lui *Iehova*, avem nevoie de o discuţie.

Iehova este numele lui Dumnezeu din *Vechiul Testament*, acel nume pe care evreii nu-l rosteau niciodată.

Se zice că Eminescu ar fi fost iniţiat de un maestru oarecare în cunoașterea *Talmudului* (s-a vorbit chiar despre Gaster), motiv pentru care *jidovul* apare sub chipul unui dascăl sau învăţat în *Sărmanul Dionis* și într-o variantă a *Scrisorii I*.

---

[841] Sunt sigură că Eminescu avea în vedere o realitate concretă, care mie îmi scapă acum.

Părerea noastră este că *Iehova* din acest poem nu este Dumnezeul Prorocilor şi al Drepţilor ci, mai degrabă, *prototipul* unui Dumnezeu *distant*, *necomunicativ* cu oamenii, *aspru* cu păcatele lor, aşa cum apărea în optica evreilor de odinioară, nu a Drepților ci a celor care călcau adesea Legea şi se luptau cu Dumnezeul lor.

Eminescu ar fi putut să scrie *Dumnezeu* în locul lui *Iehova*, cu atât mai mult cu cât nu încălca nici raţiuni de prozodie, dacă ar fi optat pentru această soluţie.

Ar fi putut scrie astfel versurile: *Eu nu cred în Dumnezeu/ Nici în Buddha-Sakya-Muni*.

Dar el nu a scris că *nu crede în Dumnezeu*. Iar Eminescu avea o *acrivie* de savant şi opţiunile sale trebuie cercetate cu mare atenţie, pentru că în niciun caz nu îi stătea în caracter să facă *licențe poetice*, așa cum au învățat generații întregi de elevi și studenți.

Pentru Eminescu, valoarea omului se măsoară în gradul de intimitate pe care îl are cu Dumnezeu. Intimitatea cu Dumnezeu, cu cât este mai mare, cu atât mai mult înseamnă *iubire* şi *înțelepciune mai multă*, cunoaştere mai desăvârşită.

Pentru omul care are îndoieli mari şi neştiinţe grele, Dumnezeu este *Iehova*. Pentru zmeul din poemul *Fata-n grădina de aur*, Dumnezeu este *Adonai*, adică Dumnezeul cu care vorbești. Pentru că *Adonai* este numele lui Dumnezeu care se putea rosti din Vechiul Testament. Iar pentru Luceafăr sau pentru

dacul din *Rugăciunea unui dac*, Dumnezeu este *Părinte*.

Așa încât, opțiunea poetului pentru *Iehova*, în poezia despre care vorbim, trebuie să ne trimită la o decriptare aparte.

Nu forțăm interpretarea versurilor dacă ajungem să considerăm că acest *Iehova* eminescian reprezintă aici *imaginea* protestantă a unui *Dumnezeu retras în transcendență*, aflat departe de lume, pentru că însuși Eminescu, într-un articol, recepta doctrina religioasă întemeiată de Luther și Calvin[842] ca o încercare de *iudaizare* a Bisericii, adică drept o distanțare *teoretică* (în teoria doctrinarilor Reformei) a lui Dumnezeu de lumea Sa, lucru inadmisibil în Ortodoxie:

> „N-a fost ea [Mitropolia Sucevei și Moldovei] aceea care-n persoana lui Varlaam Mitropolitul au făcut ca Duhul Sfânt să vorbească în limba neamului românesc, să redeie în graiul de miere al coborâtorilor armiilor romane Sfânta Scriptură și precepetele blândului Nazarinean?
>
> N-a fost ea care s-a ridicat cu putere [prin Sinodul panortodox de la Iași, din 1642] contra naționalizării, iudaizării Bisericei creștine prin Luther și Calvin?
>
> Patriarhi și mitropoliți au făcut față cu propășirea repede a reformației și dezbinării; mitropolia Moldovei și a Sucevei au ridicat glasul

[842] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin.

contra lui Luther și au arătat totodată că reforma era în sine de prisos.

Nu reformă – reîntoarcere la vechea și toleranta comunitate bisericească [...] era mântuirea omenirei din mrejele materialismului și din sofismele lui Anti-Crist”[843].

Iudaizarea Bisericii creştine prin Luther şi Calvin este în mod cert o sintagmă perplexantă pentru un (post)modern, care nu percepe neapărat *protestantismul* ca pe o formă de întoarcere a Creştinismului la...*umbra Legii*.

Percepţia, cel mai probabil, i-a fost sugerată poetului de *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* al lui Varlaam[844] – sau poate și de alte lucrări.

Însă, ceea vrem să subliniem este faptul că nouă nu ne mai este cunoscut, adesea, contextul gândirii eminesciene și că se pot trage concluzii eronate dintr-o

---

[843] M. Eminescu, *Opere*, IX, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 259.

[844] Proiectul nostru audio:

1. http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3;

2. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3;

3. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3.

judecată pripită asupra unor afirmaţii *fals explicite* şi percepute ca *simpliste*, care pot ascunde sensuri cu totul nebănuite, chiar contrare în raport cu *aparenţa*.

Pe de altă parte, între *Iehova* şi *Buddha* există o incomparabilă diferenţă. *Iehova* este Dumnezeul unui popor, singurul popor monoteist din lume vreme de mai multe veacuri.

În timp ce *Buddha-Sakya-Muni*, ale cărui nume înseamnă *Iluminatul*, *Înţeleptul* sau *Divinul*, este un simplu om, creatorul unei religii, care toată viaţa a predanisit credinţa că *totul este o iluzie* şi că de fapt *nu există nimic* (e drept, unui cerc restrâns de ucenici, în timp ce pentru *neiniţiaţi*, mesajul era mai nuanţat) şi care, în mod paradoxal, după moarte a început să fie adorat ca un zeu.

Prin afirmaţia pe care o face, *„Eu nu cred nici în Iehova,/ Nici în Buddha-Sakya-Muni”*, Eminescu neagă atât credinţa într-un Dumnezeu *transcendentalist*, aşa cum şi-l reprezintă prin forma termenului *Iehova*, cât şi credinţa în *zei instauraţi* de imaginaţia sau filosofiile umane, precum este *Buddha-Sakya-Muni*. Problema *adevărului*, a localizării lui în religiile impersonaliste, în politeism sau în monoteism, nu o ridică numai Eminescu.

Şi Heliade, în *Anatolida*, susţinând adevărul revelat din Scriptură, conchide că *„toată nefiinţa, ca* [şi] *zeii ficţiunii,/ Dispare ca minciuna când adevăru-apare/ În Iehova-Fiinţă”*..., adică în Dumnezeul cel Unul – aici Heliade foloseşte numele *Iehova* cu sens veterotestamentar.

Numai că Eminescu – care era mult mai atent decât Heliade și îi reproșa acestuia (am văzut mai sus) că nu e destul de acurat în ceea ce privește teologia –, după părerea noastră, nuanțează subtil această polemică dogmatică între religii, atunci când îi refuză pe *Iehova* și pe *Buddha*.

Primele două strofe sunt, în planul expresiei, echivalentul a tot ceea ce a compus vreodată Eminescu și a fost interpretat de critica literară ca *viziune filosofică brahmană sau budistă*.

Însă ne lovim de un paradox colosal: acela că, în aceste versuri, care se pretează cel mai bine (la o evaluare sumară totuși) interpretării printr-o credință a poetului în *Nirvana budistă*, tocmai în aceste versuri se afirmă contrariul, fiindcă este negată credința în extincție.

Și atunci ne rămân două soluții: ori îl decretăm pe Eminescu *mai catolic decât papa*, adică *mai budist decât Buddha însuși*, ori acceptăm că sensurile sunt *mai enigmatice* și *mai profunde* decât am putea crede noi mergând pe suprafața lor.

Și, mai ales, că trebuie să ne îndreptăm spre o altă arie de cultură și spiritualitate, ca să aflăm răspunsul. Spre o religie care nu este *deistă*, nu este nici de tip protestant, în care Dumnezeu nu este perceput ca *distant*, și spre o spiritualitate și cultură care e mefientă față de filosofii umane zadarnice.

Și credem că recunoaștem această religie, cultură și spiritualitate chiar în credința în care poetul a fost botezat, a crescut și a murit și care este Creștinismul

ortodox. E greu de împăcat declaraţia de aici a poetului, aceea că nu crede în *extincție*, cu interpretarea, pe care o oferă critica literară, ca *dorință de extincție*, a versurilor din finalul *Rugăciunii unui dac*.

Ori Eminescu se contrazice, ori *„stingerea eternă”* în care *„dispar fără de urmă”* înseamnă altceva. Și cu toată reticenţa unor exegeţi, credem că întreg poemul *Rugăciunea unui dac* ne orientează înspre cu totul alte semnificaţii decât cele ale *întoarcerii în Nirvana* sau în *neființă*.

Mai uşor ar fi să înţelegem că *visul* și *iluzia* din lirica eminesciană sunt concepte ale spiritualităţii românești tradiționale, pe linia *Eccesiastului* și a *Psaltirei*, identificabile ca atare și la Sfântul Ioan Gură de Aur și în toată literatura patristică și pe care Eminescu putea să le regăsească și în *Cazanii*, la Miron Costin sau Dimitrie Cantemir. Mai puternice, mai cutremurătoare decât pot fi ele în religia budistă.

> „Orizontul bizantin [...] dă cadru *bisericii*, care este concepută ca un organism ecumenic, pătruns de un duh unitar.
>
> Biserica este un organism dezmărginit, care inundă spaţiul şi timpul.
>
> În cultura bizantină individualitatea nu e negată ca în India, nici transformată în simplă *iluzie*; individualitatea rămâne o realitate efectivă, care se transfigurează însă lăuntric [...].
>
> Pentru duhul bizantin realitatea materială a lumii poate fi străbătută de ploaia torenţială a

grației divine [a harului dumnezeiesc], spațiul poate fi vas în care coboară transcendența [harul sau lumina dumnezeiască]; de unde urmează că lumea, ca atare, *nu e negată* precum în India, ci *afirmată*, afirmată nu pentru aspectele ei proprii, cât pentru virtutea *transfigurărilor* ei posibile.

Natura nu e iluzie (māyā) ca pentru mentalitatea indică, ci o realitate ce poartă reflexele transcendenței.

Pentru spiritul bizantin, natura e un organism dezmărginit, [...] adică *biserică*, și afirmată în această calitate a ei de *biserică*, și întrucât ea consimte să fie *biserică*"[845].

În religia budistă, omul care este *vis* nu are nimic ce să-și reproșeze, pentru că întregul univers în care trăiește nu are decât valoarea *iluziei*, nu există nicio Ființă Personală Absolută și veșnică în fața Căreia persoana umană să-și măsoare ființa sa și să se valorifice pe sine.

Maya nu conservă decât *idealul indiferenței totale*, prin care se obține eliberarea de Samsara, de ciclul reîncarnărilor, pentru că nimic nu are niciun sens și nicio valoare în veșnicie. *Visul* ortodox este interpretabil în mod contrar celui budist, ca sens al smereniei, pentru că el denumește discrepanța de netrecut dintre făptura creată și Dumnezeul și Creatorul ei veșnic și absolut desăvârșit.

---

[845] Lucian Blaga, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 101-102.

Viața este vis nu pentru că este o halucinație fără noimă a unei *conștiințe impersonale*, ci pentru că reperele mundane ale acestei vieți nu sunt veșnice, ci durata lor este de *o clipă* (*„Și o clipă ține poate”* – *Glossă*) în comparație cu veșnicia.

De aceea, *visul vieții* în sens ortodox este mai zguduitor decât cel budist, pentru că el este doar *o ispită* a lumii care trece, pentru ca să renască apoi transfigurată.

Însă omul care crede în acest *vis* al lumii materiale, se pierde pe sine *pentru* veșnicie.

De aceea Eminescu refuză să creadă în religii și filosofii false, cum sunt *religia înstrăinării lui Dumnezeu de lume* – simbolizată prin acel *Iehova* pe care poporul nu îndrăznea nici să-L numească și prin care înțelegem un *Dumnezeu* străin de lume, necomunicativ cu omul, ca în *deism* sau *protestantism* – dar și în religia budistă.

Trebuie să ținem cont de un lucru deosebit de important, înainte de a face o exegeză pe Eminescu, acela că Eminescu se exprimă uneori într-un mod extrem de *straniu* pentru un lector al zilelor noastre, iar sensul cuvintelor sale nu este acela care sare în ochi la prima vedere.

E nevoie întotdeauna de cercetarea minuțioasă a contextului. Și, adeseori, nici măcar un context restrâns nu e lămuritor, ci este de dorit o privire foarte largă și generoasă asupra universului său de gândire, pentru a ajunge la un adevăr.

Spre exemplu, un scurt fragment din reflecțiile sale începe astfel: „Omul nu are câtuși de puțin voință liberă”[846]. Dacă ne oprim aici, putem trage concluzia că Eminescu *nu credea* că omul este înzestrat cu *liber arbitru*, cu voință proprie.

Citind mai departe însă, aflăm că Eminescu se referea la om ca ființă socială, care este constrânsă de legi și care nu poate să-și exercite o libertate absolută în raport cu societatea și cu semenii săi. Ceea ce este *cu totul și cu totul* altceva.

Nici faptul că Eminescu se desparte, în aceeași poezie pe care o analizăm, de antichitate și de clasicism și se declară *romantic* nu este unul nesemnificativ, dar nici foarte *limpede*.

Ar părea că autodefinirile sale din finalul poemului sunt cumva *superflue*, în comparație cu restul versurilor. Ce legătură are – se poate întreba cineva – *romantismul* cu *Iehova* și cu *Buddha*?

Între *Iehova* și *Buddha*, între Occidentul european deist, jansenist sau protestant (pentru care Dumnezeu e *departe*) și religiile Orientului îndepărtat, promotoare încă ale politeismului (precum hinduismul) sau ale unor doctrine *impersonaliste* (cum sunt brahmanismul și budismul), poetul alege să fie...*romantic*, ceea ce, repet, este de neînțeles și pare chiar lipsit de sens. Doar că ceea ce pentru noi nu are sens, pentru Eminescu avea, cu siguranță, coerență, avea un sens foarte bine precizat. Și lucrurile încep să aibă un

[846] M. Eminescu, *Opere*, XV, ed. întemeiată de Perpessicius, p. 40.

înţeles, dacă ne amintim că *romantismul* reprezintă tocmai întoarcerea şi căutarea înfrigurată a lui Dumnezeu ca Dumnezeu *al inimii*, de către o Europă care se revolta împotriva tocmai a *confiscării* lui Dumnezeu de către deismul clasicist şi raţionalismul iluminist.

Romantic a fost și este sinonim cu *medieval* și cu *creştin* – Creştinismul înţeles ca *religie a inimii* –, într-o destul de însemnată măsură.

Rezistenţa lui Eminescu în faţa lumii, refuzul de a se lăsa *influențat*, ni se pare a fi exprimat faţă de infiltrările insidioase ale unor opinii care urmăreau să-i schimbe parcursul gândirii fără să înțeleagă că motivațiile sale au rădăcini adânci în conştiinţa sa.

Finalul poemului ne demonstrează şi faptul că Eminescu se simțea *romantic* la modul *contemplativ-religios*, şi nu doar *estetic* sau *artistic*.

Poetul nostru *s-a integrat* romantismului, pentru că acesta reprezenta curentul *în care* el se simțea confortabil, se simțea acasă, datorită iubirii sale pentru trecutul *medieval* al țării sale și pentru spiritualitatea tradițională.

Demonism în poezia lui Eminescu?

Poeţii de mare anvergură vizionară ai României, ca Bolintineanu, Heliade, Alexandrescu, Eminescu, Arghezi, Barbu, Blaga sau Nichita Stănescu (într-o enumerare elementară) au rămas întotdeauna nişte oameni credincioşi, neavând neapărat *o viață sfântă*, dar fiind creştini-ortodocşi în conştiinţa şi în viaţa lor, inclusiv în mărturisirea lor poetică, nu întotdeauna limpede, ci mai adesea încifrată.

N-am aflat niciun mare poet român, care să fie într-un război deschis cu Dumnezeu, care *să prolifereze* ateismul sau revolta nihilistă, în mod linear, programatic şi ideologic.

Întorcându-ne la Eminescu, ne-am propus să vorbim în acest subcapitol despre elementele care ne-ar putea conduce la concluzia unui substrat *demonic* al poeziei eminesciene, după cum a fost identificat de unii exegeţi.

Ion Negoițescu neagă dintru început existenţa în lirica eminesciană a unui *pesimism schopenhauerian*, vorbind despre „caducitatea problematicii aproape seculare privind influenţa lui Schopenhauer asupra poetului român" şi evidenţiind faptul că „profunzimea durerii în viziunea eminesciană [...] trebuie considerată mai adâncă, mai originară, decât pesimismul schopenhauerian în opera poetului"[847].

---

[847] Ion Negoițescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 6, 112.

Însă Negoițescu opinează că *sâmburele de demonism* este totuși esențial în poezia lui Eminescu, deși îi contestă originea în filosofia germană, considerând că „el a găsit în metafizica lui Schopenhauer [...] un corespondent intelectual al sensibilității lui fundamentale”[848], adică o *formulare* deja precizată.

Cu alte cuvinte – și mulți se întâlnesc pe acest palier de interpretare – se consideră că Eminescu credea că *răul* formează esența lumii.

Și aici ne lovim *fatalmente* și de religia budistă, pentru care lumea și orice este creat este *rău*, iar *binele* (care nu este un concept pozitiv, după cum suntem noi obișnuiți în Creștinism, ci un fel de *dincolo de bine și de rău*, ca să ne folosim de precizarea expresivă a lui Nietzsche, însușită de filosof, probabil, tot din orizontul religios oriental) este eliberarea din Samsara și întoarcerea în *neantul* Nirvanei, în neființă.

Se susține de asemenea că s-au stabilit de timpuriu contacte între adepții filosofiilor/religiilor orientale și vechii greci și că Platon[849] și vechea filosofie/ teologie greacă ar fi preluat anumite credințe, precum cea în metempsihoză, de la indieni.

Aceste concepte teologice de sorginte oriental-budistă au făcut carieră și în filosofia și în literatura modernă, iar la noi în critica literară, fără ca cititorii neavizați să poată face legătura cu ele.

Ca să descoperim în ce măsură această aserțiune cu privire la *esența rea* a lumii este adevărată sau falsă

---

[848] Ibidem.
[849] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon.

atunci când este aplicată viziunii eminesciene, este nevoie să privim, ca și până acum, versurile poemelor sale nu de la distanță, ci de la apropiere, de la o mare apropiere, în contextul poemelor și al operei în întregime.

După cum se va observa, lucrurile sunt mult mai profunde decât s-ar putea crede și o cercetare amănunțită trebuie să aibă în vedere mai mult decât expunerea câtorva versuri scoase din context.

Vom explora așadar, poezia lui Eminescu, începând cu premisele care au putut fi cauza formulării unei astfel de concepții și căutând să descoperim ulterior un răspuns argumentat și convingător, pe baza analizei așa-zisului *topos demonic* în opera sa.

Premisele se regăsesc indubitabil în acele versuri în care se afirmă *că esența lumii este răul* și vom face și noi prezentarea acestor versuri, excluzând, pentru moment numai, contextul exhaustiv al poemelor respective și al operei eminesciene, pentru a reveni mai târziu la acesta și la alte precizări absolut esențiale:

Convins ca voi [ca proletarii nihiliști] el [Cezarul] este-n nălțimea-i solitară
Lipsită de iubire, cum că *principiul rău*,
Nedreptul și minciuna al lumii duce frâu /.../
Al lumii-ntregul sâmbur, dorința-i și mărirea /.../
...ș-un gând te-ademenește:
Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.

(*Împărat și proletar*)

*

Încât îmi vine-a crede că sâmburele lumii
E *răul*. Cartea lumii d-eternă răutate
E scrisă și-i menită. /.../

...răul l-urmeaz-întregi popoare;
Căci răul este colțul vieții. Vecinic răul
Întâiul rol îl joacă – e colț în orice cuget,
În oricare voință, în orice faptă mare. /.../

Fiți răi și veți străbate
La țintă-oricât de mare, numai prin răutate!
Fiți răi! Și-urmați principiul ce lumea o domină –
Lăsați să creadă alții mai proști ca voi, în bine.
De ce n-aveți voi minte? Deschideți ochii voștri,
Vedeți că *sfânt* și *bine* sunt numai pentru proști? /.../

Spun popii de-o vecie unde oricare vină
Găsește-a ei osândă și binele răsplata –
Și mii timizi de frică și de-o speranță vană
Trec înșelați pe lângă izvoarele vieții.
Iar dacă un linţoliu, piroane de sicriu
Răsplata sunt virtuţii? /.../

În mână de vei prinde a istoriei carte...
Vedea-vei cum sub ochii-ți în plin se desfășoară
Răul și iarăși răul – că vremea se măsoară
După a răutății pășire. *Rău și ură*
Dacă nu sunt, nu este istorie. Sperjură,

Invidios-avară, de sânge însetată
E omenirea-ntreagă – o rasă blestemată,
Făcută numai bine spre-a domina pământul,
Căci răutății numai îi datorește-avântul
Ce l-a luat pe scara ființelor naturii.

(*Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*)

*

Ce plan adânc!...ce minte! Ce ochi e acolo sus!
Cum în sămânța dulce a patimei a pus
Puterea de viață/.../

...Și în ureche-mi bate:
Că sâmburele lumii e-terna răutate!!
Cântați-o dar, popoară! În glasu-adânc al stranei
Voi mesteca legenda cea veche a Satanei.

(*Mureșanu*)

*

Să nu ne înșelăm. Impulsul prim
La orice gând, la orișice voință,
La orice faptă-i *răul*.

(*Demonism*)

*

Un ceas mai am și iată că voi ajunge-n fine
Atât de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine ne spun cărţile vechi,
De mii de ani ne sună legenda în urechi...

Și am văzut virtutea găsind a ei răsplată: /.../
un giulgi și patru scânduri.
Ei! Lumea-i împărţită în proşti şi în şireţi,
Iar patimilor rele viclenii le dau preţ.

(*Gemenii*)

După cum se observă, aceste idei apar doar o singură dată în poemele antume, în *Împărat și proletar*, şi apoi de câteva ori în selecţia postumă realizată ulterior de editorii operei eminesciene.

Dacă privim exclusiv aceste versuri, fără a analiza sensul lor în context, facem din Eminescu *cel mai mare nihilist* pe care l-a născut România.

Ceea ce nu este adevărat, pentru că citim în articolele sale faptul că el însuși *respingea* ideologiile revoluţionare, socialiste și nihiliste. Așa încât nu ne mai rămâne decât să facem o discuţie aplicată asupra textelor, a momentului şi a situaţiei în care sunt *plasate* aceste idei, în poemele amintite de noi.

Se ştie despre legăturile lui Eminescu cu teatrul, despre cunoştinţele sale vaste din dramaturgia universală, despre peregrinările sale prin ţară împreună cu

diferite trupe de teatru (Tardini-Vlădicescu[850], Pascaly[851], trupa lui Iorgu Caragiale[852], etc.) sau despre traducerile sale despre arta dramatică.

Binecunoscute sunt şi poziţia şi criticile sale cu privire la producţia românească de teatru contemporană (Alecsandri, Bolintineanu), căreia îi reproşa prea multa îndatorare faţă de temele dramaturgiei străine şi lipsa de viziune originală prin nefolosirea unor surse de inspiraţie autohtonă – deși credem că s-ar fi putut inspira din concepția *poetico-dramatică* a liricii lui Bolintineanu (o sesizăm însă, mai devreme, și la Iancu Văcărescu).

De aceea nu este nimic mirabil în faptul că Eminescu înțelege poezia în sens *dramatic*, ca polemică, ca *dialog* al personajelor, care sunt adesea *măști* ce îmbracă *voci al gândirii*. Ele reprezintă puncte de vedere aflate în opoziție și în dezbatere, fapt ce l-a determinat dintru început pe Titu Maiorescu să-l catalogheze pe Eminescu drept *iubitor de antiteze*, și încă *antiteze cam exagerate*. Această bătălie de idei se duce şi în poemele pe care le-am citat anterior.

Eminescu încerca să deceleze adevărul printr-un *dialog al rolurilor*, punând în luptă teorii şi viziuni divergente despre lume.

Din controversa acestor *gândiri*, a acestor *minţi*, trebuia să se lămurească *„cuvântul ce exprimă adevă-*

---

[850] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu.

[851] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly.

[852] Idem: http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php.

rul”, pe care el l-a căutat toată viaţa. *Adevărul* îl căuta Eminescu, iar nu *gloria filosofică* sau *desăvârşirea estetică*, aşa cum au făcut alţii.

Nu credem că ne hazardăm afirmând că acesta este un procedeu inspirat din mentalitatea isihastă a luptei cu gândurile, din concepţia ortodox-isihastă a antagonismului *minţilor*, pentru că ne este clar că din Occident, ca şi din Orientul brahman sau budist nu avea cum să se inspire, acolo unde nu există ideea de luptă *minte contra minte* (cum spune Sfântul Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu îl citise, dar şi Dostoievski[853]) sau *cugetare contra cugetare*, ci doar *afirmarea individualismului* sau *a raţiunii proprii* despre care nici nu se pune problema că ar putea să greşească.

Pe de altă parte, această *discuție despre rău*, care apare în multe *monologuri*, în poemele sau proiectele dramatice eminesciene, o putem considera firească pentru *tinerețea* lui Eminescu (un tânăr maturizat înainte de vreme, atât prin suferințe cât și prin darul și setea lui de cunoaștere), după cum putem crede și că urma să aibă și un climax și o epuizare.

Totodată, există cărți chiar în canonul biblic, precum *Psalmii* în care...predomină rugăciunea plină de disperare pentru izbăvirea de un *rău* permanent prezent și amenințător. Sau Ecclesiastul, din care aflăm că toate sunt *deșertăciune*.

Și nu vedem în *Evanghelii* condamnarea și răstignirea mult prea oribile ale Celui care n-a făcut

---

[853] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski.

niciodată niciun rău în viață, ci numai bine, ale Celui fără de păcat și Preanevinovat, ale Dumnezeului întrupat?

Pentru sufletul sensibil și compătimitor al poetului, a vorbi despre *răutatea lumii* care sufocă viețile celor drepți, încât pare de multe ori că nu mai e nicio scăpare, era o problemă importantă.

Se poate spune că un *creștin adevărat* ar fi trebuit să vadă mai mult *lumina* care țâșnește din suferințe și transfigurează ființa. Însă poetul nostru lupta și suferea nu atât pentru sine, cât pentru mulți alții, prin sforțări uneori supraumane ale ființei sale.

A luat pe umeri *multa greutate* a unor dureri (naționale și universale) aproape insuportabile. Poate prea multă...

Aşadar, în poemele pe care le-am citat mai sus, întâlnim evocarea poetică a unor teorii despre lume care susţin că *esenţa lumii este răul*, că *Dumnezeu care a creat lumea este nedrept*, un tiran care se distrează privind suferinţa oamenilor, care este *egoist* şi *nepăsător*. Asemenea filosofii există de multă vreme pe pământ, le putem și astăzi auzi, adesea, din gura multor contemporani.

Este esenţial să observăm faptul că Eminescu este foarte onest şi în această privinţă şi le asociază fără vreun echivoc cu *gândirea demonică* şi cu *inspiraţia satanică*, și nu le prezintă, așa cum fac mulți astăzi, ca pe niște idei *genuine*, născute de minţi umane *liber-cugetătoare*, *neideologizate*.

Deși îndărătul Cezarului din *Împărat și proletar* nu se vede prea bine *Păpușarul* luciferic, poetul îl identifică în alte poeme, dincolo de orice confuzie – și ne referim mai ales la poemele cu titlul *Mureșanu* (un proiect dramatic în versuri cu trei variante, datând din 1869, 1871-1872 și 1876) – în timp ce o poezie ca *Demonism* versifică mitologia persană, mitul despre Urmuzd şi Ahriman.

Dacă viziunea eminesciană asupra lumii ca *deşertăciune a deşertăciunilor* o putem elucida în poemul *Memento mori* (care poate fi socotit *Divanul* lui Eminescu), în mod asemănător, o părere întemeiată despre poziția lui vizavi de *demonism*, ne-o putem forma pornind de la ciclul de trei poeme care poartă titlul *Mureşanu* (primul se numeşte *Mureşanu (Tablou dramatic)*, al doilea *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*, iar al treilea *Mureșanu*), pe lângă care mai putem arunca o privire și asupra poeziei *Întunericul și poetul*, cu care ciclul amintit se înrudeşte ideatic.

Aceste poeme sunt formulate, de la bun început, pe tiparul polemicii de idei sau al *polemicii interioare*, al războiului lăuntric pe care isihasmul îl numește și *lupta cu gândurile*.

În poezia *Întunericul și poetul*, titlul însuși este grăitor, mai înainte de toate. Poemul este format dintr-un dialog cu două replici elaborate. *Întunericul* este o ființă sau o persoană căreia îi aparține inițiativa dialogului.

Acesta îl interpelează pe poet ca pe cel ce *„treci prin lume străin și efemer,/ Cu sufletu-n lumină, cu*

gândurile-n cer”, cu privire la motivele pentru care acesta alege să scrie și îl îndeamnă să sfărâme-*„n stânca rece a ta nebună liră/ Căci lumea este piatră și ea nu te admiră./ Ci tu, nebun și palid, la poalele ei plângi/ Ca valul care cântă trecutul unei stânci,/…/ Când stânca e eternă și valu-i trecător”*.

Răspunsul poetului dat *Întunericului* este acela că are datoria să cânte despre istoria neamului și țara sa:

Și tu, crezi, ***geniu negru***, că fără scop și țintă
A lumei und-amară mă-neacă, mă frământă?
Tu crezi că eu degeaba m-am scoborât din stele
Purtând pe frunte-mi raza, a națiunii mele?

Voi /…/ să văd trecutu-n viață, să văd române dramă,
Cum din mormânt eroii istoriei îi cheamă
Și muzica română chemând din munții-n nouri,
Din stelele căzânde, din văile-n ecouri,
Din brazii ce suspină l-a iernei vijelie,

Din fluierul cel jalnic, din buciumu-n câmpie,
Chemând doina română, a inimelor plângeri,
A sufletului noapte, a dorurilor stângeri.
Românu-n trecut mare e mare-n viitor! [*etc*].

Este o confruntare cu *demonul întunericului* sau o evocare poetică despre acest fapt. Nu este singura. În poemul *În vremi de mult trecute*, magul care vorbește

cu ascetul îi reamintește că s-a retras în sihăstrie *ca să „domini în tine **ispita, geniul rău**!”*.

Edificator pentru dezbaterea noastră este – după cum am anunțat – ceea ce se afirmă în triada de poeme (variante) cu titlul *Mureşanu*. Acestea sunt încercări de a alcătui un poem dramatic, o dramă în versuri.

Eminescu a avut mai multe tentative, rămase în manuscris, de a compune drame care să aibă ca subiecte trecutul istoric al ţării, în prim-planul interesului său aflându-se istoria Daciei sau epocile de glorie și de decădere ale Moldovei.

În poemele spre care ne-am propus să privim, cadrul istoric este cel al revoluţiei de la 1848 şi al evenimentelor *dramatice* petrecute atunci.

În prima dintre cele trei poezii, intitulată *Mureşanu (Tablou dramatic)*, poetul Andrei Mureşanu se confruntă cu *Anul 1848*, care apare ca un personaj demonic – Andrei Mureșanu[854], fruntaș al revoluției din 1848 din Transilvania, având studii de teologie şi filosofie, poet şi autorul versurilor imnului nostru naţional. Din nefericire, Mureşanu a murit după multă suferinţă, părăsit şi în mizerie, fapt ce i-a provocat şi un dezechilibru nervos. Eminescu încearcă să compună o dramă poetizată, pornind de la ideea destinului său nefericit. În prima parte a poemului eminescian, îl vedem pe Andrei Mureşanu îndurerat, cum se roagă Domnului pentru o soartă mai bună a neamului său.

---

[854] A se vedea: Andrei Mureșanu, *Poezii. Articole*, antologie, postfață și bibliografie de Ion Buzași, Ed. Minerva, București, 1988.

Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mureșanu.

El cere de la Dumnezeu să-Şi întoarcă faţa spre români, să nu-i dea uitării, și întreabă de ce în mintea poporului său nu pătrunde:

...a minţii Tale raze,
Lumina Ta de aur, lumina ce-nviază?
O! toată ţara asta ai dat altor popoare
Încât altar să-ţi facă poporul Tău loc n-are.

Arând un câmp de pietre în crudele-i sudori,
El seceră spinişul din lucru-i fără spori,
Privirea lui e cruntă și lacrima venin,
Blestăm e vorba-i seacă, sufletul lui suspin.

Decât o viaţă moartă, un negru vis de jele,
Mai bine stinge, Doamne, viaţa naţiunii mele...

Luminarea minţii de către Dumnezeu este un crez pe care Eminescu nu l-a amintit aici în mod aleatoriu, întrucât acesta a și fost versificat de către Mureșanu într-un poem care se intitulează *Mintea*:

Te măresc Fiinţă fără de-nceput
Pentru tot ce vede ochiul meu sub soare,
Pentru tot ce dreapta-Ţi sântă a făcut,
De la om și fiară, până l-acea floare,
Carea vegetează numai un minut!

Ce mă face însă, ca să Te ador
Este *mintea*, Doamne, care-mi străluceşte,
Ca şi un luceafăr, în al nopţii nuor,
Şi-n vuietul lumii blând mă însoţeşte,
De când văd lumina, şi până când mor!

Ea-mi conduce paşii, să mă pot feri
De leu şi de tigru, care varsă sânge,
De foc şi de apă, ce m-ar nimici;
Ea mă luminează ca să ştiu resfrânge
Cursele duşmane, verunde vor fi.

Ea departă ceaţa de la ochiul meu,
Ca să nu amestec credinţa deşartă
Cu credinţa dreaptă, într-un Dumnezeu
Care o propuse simplu fără ceartă
Ca la fraţi din fire, însuşi Fiul Său.

Seculi se-nchinase genul omenesc
Soarelui şi lunei, stelelor pompoase,
Până când să vie Dascălul ceresc
Ce prin suferirea morţii glorioase
A plântat în lume spirit creştinesc.

În deşert se-ncearcă ai nopţii argaţi
Să revarsă umbră în loc de lumină,
Ură-n loc de pace între fii şi fraţi
Ale lor cuvinte nu prind rădăcină
Căci nu ies din inimi, ci din crieri stricaţi.

Te măresc Ființă fără de finit
Pentru-acea scânteie, ce-i zic conștiință,
Carea greu mă mustră de-am păcătuit,
Și mă desfătează cu bunăvoință,
De-am făcut dreptate celui asuprit!

Eminescu a avut în vedere scrierile lui Andrei Mureșanu, precum și anumite detalii biografice, când a compus triada sa de poeme dramatice cu titlul *Mureșanu*.

Pe filiera celor afirmate până acum, se vede că nu am vorbit în deșert mai devreme despre lupta ascetic-isihastă *minte contra minte*, adică, *minte umană luminată de har* contra *minte demonică*.

Vom vedea în continuare că ceea ce face Eminescu în aceste poeme ale sale este să ilustreze această confruntare duhovnicească, plecând de la amănuntul biografic al slăbirii puterii mentale a lui Mureșanu din cauza bolii, singurătății și sărăciei:

„Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,/ Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet” (*Epigonii*).

Cel ce apare să dispute cu Mureșanu și care interferează în cugetarea și rugăciunea acestuia este *Anul 1848*, care iese din pământ, cu înfățișare *demonică*, și care pretinde că scopul său este acela de a distruge poporul român: *„Ieșit-am eu ca astăzi națiunea ta să sting!”*

Însă atingerea scopului său distructiv este împiedicată de prezența unei minți treze și a unui glas care

cheamă la deșteptarea națiunii, care e tocmai cel al lui Mureșanu.

De aceea, *Anul 1848*, care se identifică singur cu un *demon* și este ulterior denumit *„demon”* de către Mureșanu (putem vorbi despre o apariție demonică sub întruchiparea simbolică a *Anului 1848*), declară:

„Atins-am cu paloarea-i [a morții] *poporul tău român/ Și-acum din umbra-i moartă eu văd un chip senin* [al lui Andrei Mureșanu],/ *O rază ce mă-neacă, un gând ce urăsc eu,/ Cum demonul urăște un gând de Dumnezeu?/ Ci stinge-te odată, o, stea fără de nume!”*...

Este o interogație retorică, în sensul interogației pe care o folosește sultanul Baiazid, în *Scrisoarea III*, când nu crede că puterea sa imperială se poate împiedica de un *ciot* precum Mircea cel Bătrân.

În poemul despre care vorbim, demonul care aduce moartea și nimicirea se simte sfidat de opoziția pe care o întâlnește într-un singur om și pe care o consideră insignifiantă.

Însă Mureșanu are curajul să îl desfidă pe acest demon al morții. El, poetul pașoptist, apare ca un geniu care crede în viitorul țării sale, având dăruit de la Dumnezeu *un suflet divin*, cu puteri deosebite:

Eu stelele le spulber ca frunze-ngălbenite,
Eu îmflu răsuflarea vulcanului măreț,
Înmormântez sisteme în spații nesfârșite,
Eu munții îi cutremur și mările le-ngheț,

Astup cu a pustiei nisipuri mări cumplite

Și-ngrop țări înflorite sub oceanul creț –
Dezmint secol de secol, zdrobesc eră de eră,
Fac din a vieții fapte lucire efemeră.

Puterile acestea par cam mari pentru o ființă umană, însă Eminescu atribuie adesea în operele sale eroilor-genii asemenea capacități (precum călugărului Dan/ Dionis din *Sărmanul Dionis*), care sunt ale firii umane primordiale, nepervertite, spirituale, neîngrădite de materie, după care poetul manifestă o nostalgie evidentă, puteri care, în viziunea eminesciană, ilustrează asemănarea omului cu Dumnezeu.

Acestor pretenții ale lui Mureșanu, demonul le răspunde aruncând asupra lui vraja blestemului său, prin care aduce întunericul nebuniei asupra minții lui, înainte de a muri, ceea ce corespunde datelor biografice. Peste sufletul lui este trimis să se înstăpânească *„un seraf mut și surd"*, un *serafim* al Infernului, evident, adică *o căpetenie demonică*[855]:

N-ainte de-a te plânge al clopotelor cânt,
Nainte de-a-ți așterne în galbenul mormânt,

---

[855] În viața Sfântului Macarie cel Mare, Eminescu putea citi despre minunea pe care acesta a făcut-o în fața unui eretic, despre care spunea: „Acesta are *duh superior* [un demon dintre cei de rang înalt]; aflǎ cǎ nu-mi stǎ în puteri a-l supune. Cu astfel de duhuri nu m-am luptat. Cǎ douǎ sunt ordinele demonilor: unul, care introduce plǎcerile în trup și altul care insuflǎ rǎtǎcirile în suflet. Acesta (din) urmǎ este greu de supus", *cf.* Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri. Omilii duhovnicești*, op. cit., p. 48.

În poemul său, Eminescu sugerează că, din invidie, *demonii* se năpustesc asupra *omului genial*.

Pe drumul care duce din leagăn la sicriu
Moartea să te cuprindă în brațele-i de viu!

În suflet să-ți domnească un seraf mut și surd
Și-o secetă cumplită în capul tău tăcut!
De viața ta mizeră moartea să nu se-atingă
Dar *mintea ta senină s-o-ntunece*, s-o stingă,

Să intre-o noapte vană cu aer amorțit
În inima ta stearpă, în capu-ți pustiit.
Cu raza morții negre eu fruntea ta ating
Și harfa ta o sfarăm și geniul ți-l sting!

Geniul rău urăște *„un gând de Dumnezeu”*, creația Sa, adică, urăște *geniul* poetului, care este *un dar divin*.

Eminescu avea o concepție bine stabilită despre *războiul duhovnicesc* (sintagma Sfântului Nicodim Aghioritul), considerând că *poetul de geniu* ocupă un loc înalt în ierarhia minților umane, din moment ce adversarul său este de rang superior, un *seraf* infernal, care vine să îl zdrobească psihic. Ne întrebăm însă de ce tocmai *„mut și surd”*?

Demonii sunt numiți, în *Scriptură* și în tradiția iudeo-creștină, în funcție de *afecțiunile* pe care le produc. Coborând de pe muntele Taborului, Iisus vindecă un copil posedat de un asemenea duh, care îl arunca în foc și în apă și pe care Ucenicii Lui nu putuseră să-l scoată afară din copil, căruia Hristos îi

spune: *„**Duh mut şi surd**, Eu îți poruncesc ție: Ieși din el și să nu mai intri întru el!”* (Mc. 9, 25)[856].

Mai înainte de a putea vedea urmările intrării lui Mureşanu sub această influenţă demonică, a *serafului infernal mut și surd*, el cade însă într-un somn adânc.

În această primă variantă a poemului (am spus că vorbim de trei poeme cu titlul *Mureșanu*), Eminescu nu a intenţionat să facă evidente aceste urmări.

Dimpotrivă, Mureşanu adoarme și are un vis extatic, în care vorbeşte cu *Lumina*, care este o apariţie dumnezeiască, în faţa căreia Mureşanu este extaziat şi cade în genunchi.

Aceasta vine *„din centrul lumei încoronat cu sori”*, afirmă că este mai presus de timp, pe care îl precede în existenţă, şi că are cunoştinţa viitorului pe care nu-l vede *„nici ochiul unui înger”*. Ceea ce corespunde cu învățătura ortodoxă despre *Dumnezeul creștinătății*.

Lumina face cunoscut viitorul poeţilor de geniu care, precum munţii, *„ai zilei sunt profeţi”* – o expresie eminamente biblică şi ortodoxă, prin *profeţi ai zilei* putând înţelege fie *profeţi ai Luminii*, fie *profeţi ai Zilei celei neînserate*, ai lui Dumnezeu:

Şi capete de geniu când ard, când se inspiră,
Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,
Că ziua e aproape...Şi palizii poeţi
Profeţi-s plini de vise ai albei dimineţi.

---

[856] *Evanghelia după Marcos*, traducere și comentarii de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 63, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/22/evanghelia-dupa-marcos/.

Profete al luminei! În noaptea-ţi te salut
Şi vărs *geniu de aur* în corpul tău de lut /…/
Cu raza zilei albe, eu, geniul ţi-l aprind.

Dumnezeu este Cel ce aprinde geniul poetic, ca astru pe cerul națiunii sau lampadofor în fruntea neamului, căci poeţii sunt profeţii Săi.

Faptul că profeţii sunt *„plini de vise”* ne determină să identificăm în aceste *vise* un alt termen din sfera polisemantică a *viselor*, din care fac parte şi *visele* deşarte ale umanităţii, de fapt un antonim al acestora, pentru că *visele* profeților-poeţi se află în antiteză cu *visele deşarte* şi ele sunt idealurile în care Dumnezeu îi învaţă să creadă şi pe care să le comunice lumii.

Ultima dorință a lui Mureșanu este *„odată încă-n viață să mă-nec în lumină,/ Să caut armonia a sferelor senină/ În inima-mi zdrobită…și-apoi să mor…Să mor”*.

Dorinţa revelaţiei dumnezeiești, a vederii luminii divine este şi aici ultimul şi cel mai mare dor al poetului.

Urmările demonizării se văd abia în celelalte două poeme, intitulate *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)* şi *Mureșanu*.

Mai devreme am văzut afirmată concepţia potrivit căreia răul este esența lumii, că el conduce lumea și se află în ființa fiecărui om.

Însă Eminescu ne lasă să înțelegem din contextul poemelor sale că Mureșanu, eroul poeziilor sale, nu a ajuns la aceste concluzii de unul singur, ci determinat

de intervenţia *demonului* care, lezat de aplombul poetului, a căutat să se răzbune pe el.

În aceste condiţii, e destul de dificil să mai susţinem că Eminescu credea el însuşi în esenţa rea a lumii.

Antagonismul dintre *Lumina dumnezeiască* ce îi apare și îi vorbește lui Mureșanu într-un vis extatic și *demonul întunericului* care aduce moartea cu sine, nefericirea şi nimicirea, este, fără îndoială, de esenţă creştină şi relevă concepţia ortodoxă, pe care o reproducea în versuri Eminescu.

Nu mai putem susţine nici măcar că Mureșanu, „poetul luminii, a devenit acum un suflet dilematic, sfâșiat de îndoială, un spirit care dezvăluie, schopenhauerian, *răul* ca pârghie a existenţei, un revoltat... [...], oscilând între Dumnezeu și Satana, între credinţă și blestem”[857] sau „un demon apostat”[858], din moment ce Mureșanu, atunci când afirmă supremaţia *răului*, nu mai e stăpân pe raţiunea și voinţa sa!

În ce-a de-a doua variantă a poemului, *Andrei Mureșanu (Tablou dramatic într-un act)*, după ce vorbește ca un inspirat de demonul ce l-a luat în stăpânire, spre sfârșit Mureșanu își vine oarecum în fire și se roagă iarăşi către Dumnezeu:

Stinge, puternic Doamne, cuvântul nimicirii
Adânc, demonic-rece, ce-n sufletu-mi trăiește,
Coboară-Te în mine, mă fă să recunosc

---

[857] Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 36.
[858] Idem, p. 37.

C-a Ta făptură slabă-s. Nu mă lăsa să sper
Că liber-mare-mândru prin condamnarea Ta
N-oi coborî în iaduri de demoni salutat,
Ca unul ce menitu-i de a le fi stăpân –
Stăpân geniilor pieirii! Ce gând superb[859]! O,-nceată,
Inima mea întoarsă de-o cugetare beată,
Nu răscoli-n bătaie-ți *ruinile sfărâmate*
A lumii-mi dinăuntru.

Despre *ruinile sfărâmate* ale sufletului mai vorbește Eminescu – cu alte sintagme – și în *Melancolie* (*„Biserica-n ruină”* având drept corespondent biserica sufletului în ruină) și *Scrisoarea IV* (*„Ah! Organele-s*[860] *sfărâmate și maestrul e nebun!”*).

Se observă în aceste versuri cel mai bine războiul gândurilor, înfruntarea dintre ispita mândriei nihiliste, care vrea să-l determine să se creadă un conducător al demonilor, și reculegerea bruscă, trezirea din această reverie luciferică, întoarcerea la rațiunea care înțelege și convorbește cu rațiunea dumnezeiască înscrisă în univers:

Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele,
El îmi arată planul adâncei întocmele
Cu care-și mișcă sorii.

---

[859] Superb = mândru, din lat. *superbus*.
[860] *Organele* = instrumentele cântării.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în studiul său principal dedicat lui Eminescu, a insistat asupra expresiei *„planul adâncei întocmele”*, care vorbește despre *rostul lumii*, însă nu a făcut nicio referire la un posibil *demonism esențial* al viziunii poetului, ceea ce înseamnă că n-a interpretat, precum Negoițescu, versurile lui Eminescu în sensul identificării unui *demonism* fundamental în opera sa.

În fine, în ce-a de-a treia variantă a poemului apare femeia iubită, menită ca să aline suferința poetului. Femeia destinată să împace, cu *dulcile-i lumine*, pe poetul devenit pradă unei influențe nefaste.

Tot ceea ce Eminescu scrie despre Mureșanu stă, într-o anumită măsură, în chip simbolic, și sub semnul propriului său parcurs autobiografic, pe care însuși poetul îl mărturisește cu mai multe ocazii și care cuprinde următoarele etape: o copilărie și o primă adolescență fericită, luminată de credința în Dumnezeu, în care simțea că are o minte senină, apoi o criză interioară determinată de moartea iubitei sau de neîmplinirea iubirii, dar și de intuirea traiectului istoric al lumii, prin care a simțit că intră sub o influență întunecată și nefastă și din care, cu toate zbaterile, n-a putut să iasă cu totul și, în fine, o încercare de a se salva, de a-și găsi liniștea, serenitatea, pacea prin iubire, prin iubirea pentru o femeie care trebuia să fie îngerul său păzitor, îngerul și femeia plină de har cu ajutorul căruia să fie restaurată în sufletul său credința în iubirea și fericirea veșnică.

Cum o asemenea persoană nu a fost de găsit, Eminescu s-a întors la Dumnezeu prin asceza cumplitei sale suferințe, care a făcut-o pe Zoe Dumitrescu-Bușulenga să-l numească *mucenic*, iar pe Arghezi să-l califice drept *răstignitul* culturii române.

Prin urmare, nu putem vorbi de un *sâmbure de demonism* în opera și viziunea eminesciană, așa cum propunea Ion Negoițescu și cum au susținut și alții, atâta timp cât pentru el *neantul* și *moartea* au permanent un *aspect negativ*.

Pieirea și aneantizarea, *dizolvarea* în Nirvana, nu sunt un fapt *bun* în sine, ca în concepția budistă, ci *un pustiu negru* care stă sub semnul nefericirii și al ratării, al erorii fatale.

Atunci când afirmă că își așteaptă moartea și o dorește, ea apare, cu toată amprenta durerii lui, ca o detașare de suferința pământească chinuitoare și o trecere într-o lume care înseamnă *continuitate*, în care este *vegheat* de luceferi și de lună și ascultă glasul izvoarelor și al foșnetului pădurii.

Ori această lume nu seamănă deloc cu *Nirvana*. E *o lume vie* și nu o *neființă*, nu e *un neant*, ci *un Rai*.

Schimbând centrul discuției, trebuie să remarcăm faptul că *scepticismul* lui Eminescu nu este, totuși, doar un sentiment al veacului său și că Eminescu însuși nu expune, în poezia românească, *gândiri sceptice* în premieră.

Oricât ar suna de paradoxal, neîncrederea în viață și în lume e un sentiment tradițional și ortodox – iar afirmația noastră este cât se poate de obiectivă.

Lăsăm la o parte faptul că mulţi au văzut chir în Miron Costin un *sceptic* și au făcut din el primul nostru mare *modern*, *umanist*, când, de fapt, *plângerile lui pe ruinele lumii vechi*[861] sunt o verigă coerentă între plângerile profetice biblice, *eremitice*, și jalea melancolică *preromantică* a pașoptiștilor.

De la ruinele Ierusalimului din *Psaltire* și din cartea lui Ieremia, până la ruinele Târgoviștei, ale Sucevei şi ale Mănăstirilor din lirica paşoptistă şi de aici la *ruina* bisericii sufletului, a templului interior, semnalată de Eminescu în poemul *Melancolie*, distanţa nu o formează curentele literare moderne și nici, în mod strict, secularismul zilelor noastre. Adâncul acestui sentiment rămâne identic indiferent de contextul secular. *Scepticismul* nu este un sentiment determinat istoric sau filosofic la o anumită perioadă.

---

[861] Ionnescu-Gion sesizase de mai multă vreme unele aspecte esențiale, în această privință: „Neculcea și toți cronicarii din timpul său blestemă cu foc [decăderea țării din cauza fanarioților], căci ei văd și simt veninul pătrunzând în vinele țărei și constată ceea ce constatau istoricii cari au povestit agonia Imperiului Roman. [...] Bătrânul Ureche și cronicarul cu fire antică, moldoveanul «Vir bonus, scribendi peritus [Bărbat bun, care a pierit scriind]», Miron Costin...caută totdeauna să fugă de timpurile prezinte...de timpurile lor [...]. Miron Costin se înfunda, se pierdea c-un fel de nesăturată plăcere în veacurile trecute ale istoriei române...Pe acestea, și el, ca și Ureche, le povestește și le laudă...și le ezaltă fără sațiu. [...] De aceea, pentru a scăpa de *valurile* timpului său și a dobândi acel gând slobod și senin, marele logofăt al Țărei Moldovenești [Miron Costin] se ridică cu mintea spre vremurile cele vechi ale istoriei...iar dacă vorbea de cele noi...dacă înregistra cu amărăciune prostirile timpului său...Miron zicea: «alte vremuri socotește, cetitoriule, țărilor acestora»...”, *cf.* G. I. Ionnescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, op. cit., p. 250-251.

Poeţii noştri l-au moştenit ca atitudine existenţială din literatura română veche, adăugându-i trăsături din penel *moderne* (în acord cu epoca lor), dar receptându-l fundamental și profund, în coordonatele lui tradiţionale.

El a constituit o rampă de *sincronizare* cu literatura romantică, mult înainte ca Lovinescu să teoretizeze fenomenul, fără să-i fi cercetat fondul cognitiv.

Din păcate, astfel de versuri au fost lecturate nu pornind *logic* şi *cronologic*, de la *trecut* spre *prezent*, ci de la *ideologia* și *filosofia modernă* spre *trecut*, o lectură care obturează o perspectivă corectă asupra adevăratului relief interior, provocatorul cutremurelor lingvistice şi a vizionarismului cosmic din poezia românească.

Versurile din *Mureșanu* și din celelalte poezii, pe care le-am citat la începutul acestui subcapitol, nu sunt – cum spuneam – o *premieră* în poezia românească.

Nu Eminescu este primul poet care scrie și cugetă astfel în literatura noastră *modernă*, ci Bolintineanu. *Conrad* al lui Bolintineanu, un avatar poetic, ca și Mureşanu pentru Eminescu, peregrinează în acelaşi peisaj ideatic, sălbatic şi liber ca şi cadrele de natură.

Libertatea în plan *interior*, exprimată creativ într-o mare putere de *expansiune* cosmică și ideatică, era susţinută – am arătat anterior – de o mulţime de texte ortodoxe care au fost trambulinele imaginarului poetic românesc.

De altfel, apropierile dintre Bolintineanu și Eminescu nu sunt nici *puține* și nici *nesemnificative*.

Un amănunt biografic, expus de Bolintineanu în versuri, îi era comun și lui Eminescu și acesta îl păstrează în conștiința sa ca esențial. Este vorba de moartea tinerei fecioare, iubită de poet, și care îl face pe Eminescu să-i contureze astfel trăsăturile portretului liric al lui Bolintineanu: *„Pe-un pat alb ca un linţoliu zace lebăda murindă,/ Zace palida vergină cu lungi gene, voce blândă –/ Viaţa-i fu o primăvară, moartea o părere de rău;/ Iar poetul ei cel tânăr o privea cu îmbătare,/ Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare/ Și astfel* Bolintineanu *începu cântecul său"* (*Epigonii*).

La Bolintineanu, în *Conrad*, aflăm și motivul poetului genial și sceptic, cuprins de norii dezamăgirii, și pe cel al femeii angelice/ sfinte, în stare să-i aplaneze durerea și să-i aprindă credința într-un sens mântuitor al existenței.

Pe larg, despre legătura între iubire și moarte, am vorbit în capitolul despre Bolintineanu, în primul volum al acestei cărți. Am văzut acolo ecourile literaturii medievale, cu al său psalmodic *vanitas vanitatum*, care au străbătut prin vălul erotic al liricii neoanacreontice.

Într-un astfel de context *romantic melancolic* își desfășoară și Conrad *„cugetile sceptici"* (*„avea momente când sufletul coprins/ De cugetile sceptici părea zdrobit și stins"*), gândind la soarta țării sale și a omenirii – ca

mai târziu Cezarul, Mureşanu (am văzut însă în ce condiţii) şi Sarmis:

Acesta-i rezultatul atâtor lupte crude,
Atâtor intrigi, crime, dureri, amare trude,
Tot, un mormânt? Acolo se sting şi pasiuni,
Şi viaţă, şi durere, mărire, slăbiciuni;

Virtuţile din toate las încă-a lor lumină
P-a secolilor umbră ce pe trecut declină.
Profită muritorul d-aceste lecţiuni
Ce-i dă amar mormântul atâtor naţiuni?

Acum ca altădată tot vechea rătăcire
Conduce p-astă cale sărmana omenire!
Nimic decât în formă, vai! răul n-a schimbat!
Religiuni, doctrine, schimbând neîncetat; /.../

Resbelul între populi urmează ca-n trecut;
A fi un Cain încă tot omul e născut /.../
Voi, umbre, ce vă pasă de este nemurire,
De este viaţă-n cer!

Şi ce îţi pasă ţie, sărmană, *tristă humă*,
Să ştii ce te aşteaptă când lumea vei lăsa?
Vezi tu pe faţa mării trecând un *val de spumă*?
El e figura ta. /.../

Vezi dreptul cu-arbitrarul luptând necontenit
Şi totdeauna dreptul se vede biruit!

Ai crede că destinul cu răul s-aliază,
Cu cel nedrept conspiră, cu crima triumfează! /.../

Poetul jos în lume va fi ca un strein;
Dar cerul îl răzbună când nu mai este-n viaţă.
Acei ce-l persecută se duc, dispar în ceaţă,
El singur mai trăieşte căci viaţa-i pe pământ
Începe din momentul când intră în mormânt. /.../

Când ochiul nostru vede perind acest focar
Al artelor, ştiinţii, noi suferim amar.
Dar să nu cure lacrimi! Atâta rătăcire
Domnește sub această amară suferire,
Încât al nostru suflet nu poate-a mai avea
Decât un râs ironic în desperarea sa. /.../

O, Doamne! viaţa-i lungă şi-amară suferinţă;
Iar *omul este-o iarbă ce vântul a pălit*[862];
Vânt, vino de răpeşte plăpânda mea fiinţă!
Destul am vieţuit. /.../

Orice popor prin sine se perde, se omoară:
Prin fiii săi cei vitregi, *prin viţiu ce-l coboară,*
Prin materialismul cel orb şi grosolan,
Prin lipsa de virtute, printr-un mişel tiran.
Streinul vine-n urmă când viaţa încetează,
Când sânul astui popol d-amor nu mai vibrează. /.../

---

[862] *Cf.* Ps. 102, 15: „*Omul ca iarba,* zilele lui ca floarea câmpului; aşa va înflori. Că *vânt a trecut peste el* şi nu va mai fi şi nu se va mai cunoaşte încă locul său” (*Biblia 1988*).

O navă-n depărtare, mergând la ţinta sa,
Cu pânzele ei strânse, la valuri se lăsa,
Imagine fidelă aicea jos în lume
A omului ce luptă cu valul său de spume,

Amara suferinţă, s-ajungă către-un ţel.
Şi care este ţelul la care merge el?
Mormântul unde trece, mormântul ce-l aşteaptă,
Din care nicio voce mai mult nu-l mai deşteaptă [*etc.*].

După cum lesne se observă, *scepticismul* acesta nu este *ateu*, ci, dimpotrivă, este provocat de ateismul/ necredința și lipsa de morală și virtute a majorității.

Femeia este fiinţa capabilă să-l împace pe poet şi să nască în inima lui credința:

Această cugetare se pare inspirată
D-un geniu de mânie şi nemărinimos!
Ucide tot ce-i viaţă, speranţe, vis frumos.
E impie şi zice eterna salutare,
La tot ce este viaţă, speranţă, resignare. /.../

Culpabil este cerul căci omul rătăceşte?
El are libertatea, ast dar venit de sus;
De ce dar muritorii de dânsa fac abus?
Această libertate e cel mai mare bine,
Uzează ei de dânsa așa cum se cuvine?
Și Dumnezeu e doară obstacolul fatal
Ce-mpiedică progresul, în ordinul moral?

Obstacolul acela e însuși muritorul.
El singur își creează nefericirea, dorul.
Să nu plângeţi ursita, fragilă, trecătoare
A omului, plăpândă și fugitivă floare!
Să tremurăm de moarte noi, oameni ce perim?
Dar suntem noi în lume ca să o moștenim? /.../

Și cine spune vouă că spiritul pe pământ
Cu mizera ţărână, se curmă în mormânt? /.../
E dară altă viaţă, o viaţă viitoare;
Ne-o spune chiar a lumii durere strigătoare.
Om, ce iubești virtutea, de ce dărâmi tu jos
Speranțele promise la omul cel virtos?

Om, ce iubești dreptatea, de ce calci în picioare
Dreptăţile promise de ceruri la popoare?
De ce hrănești tu viţiuri și crude nedreptăţi,
Spuind că-aceste rele nu au impunităţi?

Să proclamăm cu toţii peirea după moarte!
Figura nemuririi strălucitoare foarte
De adevăr, lumină, mai mult va răsări
Din haosul acesta! Atunci am trebui
Ca să negăm aceea ce ochiul ne răpește,
Această armonie ce-n univers domnește,
Ce-anunță-un autore, ast ordin minunat
Ce nimenea nu schimbă, efect nestrămutat,
Ce vine și dezminte fatală întâmplare.

Ah! dac-această lume era a sa lucrare [a fatalităţii],
De ce a zee oarbă nimic n-a mai creat,
În ordinea naturei aceeaşi nencetat? /.../
Destul e pentru mine să crez în Dumnezeu,
Ce-l simţ că mi s-anunţă şi nu poci să-l văz eu. /.../

Ce este-acea femeie ce cu zâmbirea sa
Goneşte trista umbră plutind pe fruntea mea,
Cu-atâta înlesnire? zicea Conrad în sine.
Ea ne îngână dulce credinţele în bine!

Tot ce [ea] îmi zise mie au zis-o mai demult
Atâtea cărţi pe care n-am vrut nici să ascult.
Dar ea le spune mie cu-atâta gust şi minte,
Că simţul meu cu sete bea dulcile-i cuvinte!

Recunoaştem aici, anticipativ, pe femeia care ar trebui să împace prin credinţă şi iubire pe *demonul* răzvrătit, pe poetul care e un Adam căzut aşteptând de la cea pe care o iubeşte să fie o *„icoană de lumină”* (Eminescu, *Singurătate*) şi de sfinţenie pentru reechilibrarea şi rearmonizarea lui interioară.

Poeţii aceştia, în absenţa unei asceze riguroase, aşteaptă izbăvirea de la *Eva*, pe care, precum Eminescu, o doresc a fi o *Marie* (*Cezara* înseamnă acelaşi lucru ca şi *Maria*: împărăteasă, doamnă), o femeie sfântă.

E o cale de mântuire precizată de *Scripturi* şi de Biserică: „căci bărbatul necredincios se sfinţeşte prin

femeia credincioasă și femeia necredincioasă se sfințește prin bărbatul credincios" (I Cor. 7, 14).

Remarcăm însă că și Bolintineanu, anterior lui Eminescu, formulează aceste cugetări tot ca o dispută, ca o polemică între *gândiri* și că, deși cugetările sceptice sunt puse pe seama poetului de geniu, a *personajului* Conrad (se observă același gust pentru calitatea *dramatică* și *retorică* a poeziei), totuși, gândirile luminoase par a fi cele care vor să fie scoase în evidență și să triumfe în final, iar nu cugetarea nihilistă.

Poetul sugerează că este turmentat de cugetări sceptic-nihiliste, dar, în același timp, dorința de a se elibera de ele, de a reveni la o credință fermă și stabilă, este la fel de evidentă.

Mortua est!

Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în orele sfinte,
Un vis ce își moaie aripa-n amar,
Astfel ai trecut de al lumii otar.

Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
Cu râuri de lapte și flori de lumină,
Când norii cei negri par sombre palate
De luna regină pe rând vizitate.

Te văd ca o umbră de-argint strălucită,
Cu-aripi ridicate la ceruri pornită,
Suind, palid suflet, a norilor schele,
Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.

O rază te-nalță, un cântec te duce
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Când torsul s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer.

Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece;
Privesc apoi lutul rămas...alb și rece,
Cu haina lui lungă culcat în sicriu,
Privesc la surâsu-ți rămas încă viu —

Și-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială,
De ce-ai murit înger cu fața cea pală?

Au nu ai fost jună, n-ai fost tu frumoasă?
Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?

Dar poate acolo să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu râuri de foc și cu poduri de-argint,
Cu țărmuri de smirnă, cu flori care cânt;

Să treci tu prin ele, o sfântă regină,
Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină,
În haină albastră stropită cu aur,
Pe fruntea ta palā cunună de laur.

O, moartea e-un chaos, o mare de stele,
Când vieața-i o baltă de vise rebele;
O, moartea-i un secol cu sori înflorit,
Când vieața-i un basmu pustiu și urât . —

Dar poate...o! capu-mi pustiu cu furtune,
Gândirile-mi rele sugrum cele bune...
Când sorii se sting și când stelele pică,
Îmi vine a crede că *toate-s nimică.*

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văd cerul negru că lumile-și cerne
Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne*...

Ș-atunci de-a fi astfel...atunci în vecie
Suflarea ta caldă ea n-o să învie,

Atunci graiu-ți dulce în veci este mut…
Atunci acest înger n-a fost decât lut.

Și totuși, țărână frumoasă și moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă
Și moartea ta n-o plâng, ci *mai* fericesc
O rază fugită din chaos lumesc.

Ș-apoi…cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi…dar știe oricine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri
Și *multe* dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală;
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Pân' dau în morminte ce-așteaptă deschise,
Și nu știu gândirea-mi în ce să o stâng:
Să râd ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plâng?

La ce?…Oare *totul* nu e nebunie?
Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?
Au e *sens* în lume? Tu chip zâmbitor,
Trăit-ai anume ca astfel să mori?
De e sens într-asta, e-ntors și ateu,
Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

Eminescu e cu siguranță autorul care are nevoie de multe *re-citiri*. Dacă *mesajul* poate părea simplu de priceput într-o primă instanță, reevaluările pot conduce la concluzii din ce în ce mai *neașteptate*.

Poate tocmai de aceea, Eminescu a avut nevoie de aproape un secol și jumătate ca să *ne inițiem* în opera lui...Și nu sunt sigură că am terminat de *inițiat*, chiar dacă unii sunt siguri că *s-au plictisit* de mult...

În fine...poeziile zise *de tinerețe* ale lui Eminescu conțin *nucleele* unor *desfășurări* lirice și reflexive mai ample, ulterioare.

Mortua est! seamănă, la o primă impresie, cu un *manifest sceptic* deconcertant de vehement – mai ales sfârșitul pare a nu lăsa loc *de echivocuri*.

În paranteză fie spus, *lipsa de echivoc* e numai aparentă, pentru că – după cum Steinhardt putea să interpreteze *O scrisoare pierdută* în termeni creștini – Părintele Constantin Galeriu, spre exemplu, găsea că nu e nimic *nihilist* în aserțiunea poetului *„Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu”*, întrucât *moartea* nu poartă *semnătura* lui Dumnezeu (nu e *creația* Lui) și ea, moartea, este cu adevărat...*atee*.

Așa încât interpretările pot varia, între aceasta pe care am menționat-o mai sus și cele obișnuite care *subliniază* deprimarea și scepticismul poetului.

O cercetare mai îndelungată a operei poetice face însă să iasă la iveală alte aspecte: poemul este *o sumă* de *idei esențiale*, ba chiar *o sinteză* a unor reflecții *mult și adânc* măcinate ale poetului.

Tocmai acest lucru e cel care *dezarmează*: Eminescu avea la tinerețe o *profunzime* filosofică și poetică pe care *alți autori* n-o ating sau de-abia o ating la bătrânețe.

Așa încât, cei ce-au observat, de la bun început (Ibrăileanu și Călinescu), *prăpastia* între el și pașoptiști (atât ca rafinament poetico-stilistic, cât și ca înmagazinare de știință și filosofie), aveau și *de ce*...

Prin urmare, revenind la *Mortua est!*, nici nu știi cum să formulezi: sunt niște *idei* și *viziuni* aflate *in nuce*, ale operei eminesciene, sau sunt *opinii* și *concepții* pe care o judecată *uluitor de matură* pentru vârsta poetului le-a *rostuit* atât de mult în interiorul conștiinței sale, încât ele erau deja *cimentate* în optica sa?

Ar fi fost deci îndreptățit să spună: *„Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit" (Departe sunt de tine...)*.

Poemul *Mortua est!* stilizează însă un regret care îl va obseda întreaga viață: moartea *tinerei fete* care a fost *prima sa iubir*e (pe care o numește *Elena*, într-o variantă).

Departe însă de a evoca *doar* acest sentiment, poemul înglobează, cum am spus, gânduri și reflecții a căror *stratificare* denotă parcurgerea unor *epoci de cugetare* în puțini ani.

Tocmai acest *fenomen* stă la baza unei *armonii* prozodice și *profunzimi* poetice de prin ordin în lirica românească *romantică*.

Mulți *se-mpiedică* în ceea ce li se pare *pedanteria* unor termeni sau atitudini romantice – *prea cunoscute*

și prin urmare *dezagreabile* pentru ei, cei care, pentru epoca și *pretențiile* lor...*avansate*, nu fac nici pe departe *cât* a făcut Eminescu – și pierd din vedere faptul că o analiză serioasă riscă *să-ți consume existența* sau că, discutată *în contextul* poeziei și al societății românești de atunci, apariția lui Eminescu...*nu se explică*.

Voi trece în revistă, deci, câteva *paliere* de reflecție care pot fi observate în poemul evocat.

Titlul e un strigăt, *Mortua est!* (*E moartă!*), dar versurile nu expun o *lamentație* dezlânată, nici nu constituie o...*erupție* emoțională.

De la un cap la altul, poemul e un...*ghem* de simboluri. Te simți ca în „lavirinthul Critului", vorba lui Cantemir (pe care o utilizează atât în *Divan*, cât și în *Istoria ieroglifică*, ca metaforă a nedumeririi).

Enigmele încep de la primul vers, care e probabil de neînțeles pentru un *cititor* contemporan *mai necitit*, care nu știe că *„făclie de veghe"* e o metaforă inspirată (preluată intenționat) din Gr. Alexandrescu, care denumește *luna*, iar *„umezi morminte"* poate sugera roua dimineții, când e timpul priveghiului și al comemorării morților, din Israelul antic până în România de azi, și deopotrivă, în mod *alegoric*, plânsul după cei plecați dintre noi – la fel *„Stelele nasc umezi pe bolta senină"*, în *Sara pe deal*, pentru că *stelele* sunt icoanele Sfinților care se roagă *cu lacrimi* pentru umanitate.

Să indice acest *amănunt* – prezența mormintelor, a cimitirului – necesitatea includerii poemului eminescian în *genul romantic* al *contemplării* la morminte

(Bolintineanu: *O noapte la morminte*[863], Alexandrescu: *Mormintele. La Drăgășani*[864], *Cimitirul*[865]), ceea ce nu exclude *(stră)vechimea atitudinii*, a acestui fel de *reflexivitate*, în a cărei istorie intră vizita lui Alexandru cel Mare la mormântul lui Ahile, dar și a Sfântului Sisoe (ucenic al Sfântului Antonie cel Mare) la mormântul lui Alexandru, *vizite* de pe urma cărora a străbătut veacurile refrenul „ubi sunt qui ante nos”? Că viața aceasta e *„vis ce își moaie aripa-n amar”*[866], se poate afla din mai multe creații poetice eminesciene. Strofa a doua expune

---

[863] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/O_noapte_la_morminte.

[864] Idem: http://ro.wikisource.org/wiki/Mormintele._La_Dr%C4%83g%C4%83%C8%99ani

[865] Idem: http://ro.wikisource.org/wiki/Cimitirul.

[866] Gestul e reprodus în *Andrei Mureșanu* și *Mureșanu*, spre exemplu:

Când somnul frate-al morţii, pe lume falnic zace
Cu genele-i închise, cu visele-i de pace,
Când palida gândire prin ţara morţii trece,
Și moaie-n visuri de-aur aripa ei cea rece...

(*Andrei Mureșanu*)

*

Și somnul, frate-al morţii, cu ochii plini d-eres,
Prin regia gândirii ne-nfiinţate trece
Și moaie-n lac de visuri aripa lui cea rece;
Cu gând făr' de ființă a lumii frunte-atinge -
În minte fericirea, mizeria i-o stinge.

(*Mureșanu*)

viziuni pe care Eminescu le dezvoltă și cu alte ocazii, în *Călin Nebunul* și *Memento mori*:

Și cu neguri îmbrăcate-s lan, dumbravă și pădure,
Stele galben tremurânde mișcă-n negurile sure,
Intră-n domele de nouri argintii multicoloane,
De-a lor rugă-i plină noaptea, a lor dulci și moi icoane
Împle văile de lacrimi de-un sclipit împrăștiet
Când în cârduri cuvioase sus pe cer se mișcă-ncet.

(Călin Nebunul)

*

Luna înspre ea îndreaptă pasuri luminoase-ncete,
Diadem de topiți aștri arde-n blondele ei plete,
Încălzind aerul serei, strălucindu-i fruntea ei;
Ale domei scări negrite se-nsenin — ca neaua sara —;
Intră-n domă. Ard columne sub lumina ei cea clară
Și-și aruncă unu-ntr-altul umbra neagră dintre ei.

Stelele în cârduri blonde pe regină o urmează,
Aerul, în unde-albastre, pe-***a lor cale scânteiază***
Și rămân întunecate nalte-a cerurilor bolți;
Doma strălucește-n noapte ca din marmură zidită,
Prin o mreajă argintoasă ca prin vis o vezi ivită,
A ei scări ajung din ceriuri a stâncimei negri colți.

(*Memento mori*)

Nu am citat în zadar *viziunile* mai detaliate din aceste poeme. Ele ne pot lămuri un *tipar* reflexiv și vizionar.

E vorba de un *peisaj celest*, în care elementul primordial este *doma*, prin care se înțelege *un templu/ o biserică*, descifrare susținută de solicitarea constantă a altor termeni și imagini din aceeași sferă: *„icoane”* ale stelelor, de a căror rugă e plină noaptea, *„cârduri cuvioase”* de stele, (secvențe reluate și în alte versuri din *Memento mori*: *„Caravane de sori regii, cârduri lungi de blonde lune/ Și popoarele de stele,* ***universu-n rugăciune****”...*).

De asemenea, comună e imaginea *căilor lactee* (cred că putem spune așa): în *Mortua est!* sunt numite *„râuri de lapte”*, iar în *Memento mori* avem imaginea *„căii scânteietoare”* pe care o lasă în urmă, ca o *trenă*, traiectoria cosmică a stelelor.

Lumina stelelor își împrăștie *sclipetul* peste *văile de lacrimi* ale pământului (care, am spus-o de nenumărate ori, conform *Psaltirii*, este o *vale a plângerii*): e o rugăciune *compătimitoare*.

E o *imagine fundamentală* în didahiile lui Antim Ivireanul – pe care am remarcat-o și comentat-o în teza noastră doctorală[867] – în care stelele cu „tâmple de argint” (*tâmplă* poate desemna *mintea/ cugetarea*, dar înseamnă și *catapeteasmă* și indică prin aceasta tot o *arhitectură cosmic-eclesială*, ca mai târziu la Eminescu:

---

[867] A se vedea: http://archive.org/details/AntimIvireanulAvangardaLiteraraAParadisului.ViataSiOpera2010.

să fie o simplă coincidență?) și cu *ochi închiși de osteneală* simbolizează *Biserica eternă* în rugăciune neoprită pentru lume.

Ceea ce vrem să punem în lumină este faptul că, începând cu strofa a doua din *Mortua est!*, poezia discută două posibile *căi* de urmat ale sufletului celei *adormite*. Și că prima dintre ele reprezintă o situație în care *existența spirituală* are continuitate *post-mortem*, în care se deschid porțile unei *biserici cosmice* (așa cum și-o reprezintă *imaginația romantică* a lui Eminescu, căreia îi bănuim însă fundamente în opera lui Antim):

„Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,/ Cu râuri de lapte și flori de lumină,/ Când norii cei negri par sombre palate,/ De luna regină pe rând vizitate”.

Ca o *confuzie de planuri* care va reveni obsesiv în creațiile eminesciene, peisajele celeste de acest fel păstrează întotdeauna o anumită amprentă a *îndolierii* și elemente de ceremonial funerar, fie că e vorba de *„regina nopții moartă”* și de toată *scenografia* din poemul *Melancolie*, fie de *luna* care *„zugrăvește umbre negre peste giulgiuri de zăpadă”* (*Călin Nebunul*) sau *„pe lințolii de zăpadă”* (*Luna iese dintre codri*).

Cred că au avut dreptate unii (de la V. Streinu la G. Gană) care au intuit că Eminescu *se comentează* destul de mult *prin sine însuși*...

Am putea comenta amănunțit fiecare vers, dar, pentru a nu lungi la infinit discuția, vrem să scoatem în evidență, mai departe, doar câteva aspecte care ni se par foarte relevante.

O privire atentă va remarca, în *tabloul* (de multe strofe) al *ascensiunii* către cer a sufletului celei plecate de pe pământ, ocurența binomului cromatic *alb-galben* sau *aur-argint*:

Cu râuri de lapte *[căi lactee]* și flori de lumină *[stele]*
/.../
Prin ploaie de raze, ninsoare de stele
/.../
Argint e pe ape și aur în aer
/.../
Dar poate acolo să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu râuri de foc și cu poduri de-argint...

O repetiție atât de *insistentă* nu poate fi nesemnificativă.

Această prezență, copleșitoare și *iradiantă*, a aurului și argintului, este menită să pună *în ramă* tezaurul de frumusețe și puritate interioară al fetei, așa cum *o văzuse* Eminescu.

Epitetul *pală*, din versul *„De ce-ai murit, înger cu fața cea pală?”*, nu indică, cum s-ar putea crede, *paloarea mortuară*, ci, dimpotrivă, *strălucirea de înger* a feței sale, pentru că *pal*/ *palid* circulase în epoca pașoptistă și cu sensul contrar celui cunoscut azi.

Eminescu pune probleme extrem de dificile începând de la vocabular...

Pe de altă parte, *a doua cale* pusă în balanță este cea a *neantului*, pe care o are în vedere *„al meu suflet rănit de-ndoială”* și îndurerat că iubita ar putea să nu mai fie decât *„țărână frumoasă și moartă”*.

„Gândirile-mi rele sugrum' cele bune”...

În aceste circumstanțe închipuie poetul, în strofele a zecea și a unsprezecea, primul *tablou eshatologic* din poezia sa (cel puțin în ce privește opera publicată).

E importantă această *corelație*...

Încât putem spune că alte versuri, mult discutate, precum *„Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi”* (*Împărat și proletar*) sau *„Căci e vis al neființei universul cel himeric”* (*Scrisoarea I*) își au cumva *începutul* aici, în acest impact dureros, care vrea *să stingă* lumea, dacă sufletul drag s-a stins:

„Când sorii se stâng și când stelele pică,/ Îmi vine a crede că ***toate-s nimică****. // Se poate ca bolta de sus să se spargă,/ Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,/ Să văd cerul negru că lumile-și cerne* [*lumile* însemnând *luminile*/ luminătorii/ aștrii cerești[868]]/ *Ca prăzi* ***trecătoare*** *a morții* ***eterne****”*... .

E un început de *revoltă*, dar, ca și revolta lui Arghezi de mai târziu, n-a fost dusă până la capăt.

Însăși poezia, cu *strigătul* ei de groază, descrie o *oscilare*, chiar dacă sfârșitul tinde să încline balanța spre *nemulțumire*. Aceeași situație se repetă și cu Mureșanu, în poemul omonim.

---

[868] În conformitate cu vechea sinonimie dintre *lume* și *lumină*. Pentru că *lume*, în limba române, provine din lat. *lumen, luminis*, care înseamnă *lumină*.

Și acolo e vorba tot de *durere, suferință* aproape insuportabilă, *revoltă*...

Iar reflecția din *Împărat și proletar* are cam aceleași *fundamente*.

În *Scrisoarea I* e puțin altă perspectivă, dar nu o vom comenta acum. Am făcut-o deja mai sus.

Însă ce ne-a pus (în mod *suplimentar*) pe gânduri e strofa a noua (sublinierile de mai jos ne aparțin):

O, *moartea* e-un *chaos*, o *mare de stele*,
Când vieața-i o baltă de vise rebele;
O, *moartea*-i un *secol cu sori înflorit*,
Când vieața-i un basmu pustiu și urât. –

Faptul că *moartea* e echivalată cu *chaosul/ haosul* nu ar mira pe nimeni, deși conceptul de *haos*, chiar la el acasă, în filosofia antică, nu înseamnă *nimic*, ci *amestecul* elementelor primordiale, *neindividualizarea* lor.

Tocmai de aceea, unele cronografe îl *asociază* cu acea *stare* expusă în *Biblie*, când „pământul era nevăzut și netocmit", fiind acoperit de ape (Fac. 1, 2-3, *Biblia 1688*) sau chiar cu *apele primordiale*. Cantemir precizează undeva că *moldovenii* numesc *haos* apele primordiale...*abisul*.

A considera *haosul* drept o *„mare de stele"* și *„un secol cu sori înflorit"* – în versurile citate – ne ridică însă serioase semne de întrebare, pentru că, atunci, *„Din chaos, Doamne-am apărut/ Și m-aș întoarce-n chaos"* (*Luceafărul*) poate căpăta *nuanțe* semnificative.

Întoarcerea la *haos* și *repaos* n-ar mai presupune revenirea la o stare de *neființă* și de *inconștiență*, ci la o *odihnă* printre *stele*, într-un *„secol cu sori înflorit”*.

Și dacă ultima metaforă pare de nedescifrat, am putea să facem o analogie cu *veacul etern* al predaniei creștine, în care „Drepții vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor” (Mt. 13, 43)[869].

În orice caz, e un univers și un *timp etern* în care *înfloresc sorii*, în care întuneric nu este, ci doar *lumină neînserată*, așa cum glăsuiesc slujbele ortodoxe.

Și moartea tinerei fete din *Mortua est!* se petrece când pe cerul ca o *„câmpie senină”* răsar *florile de lumină* ale aștrilor.

În mod contrar, în același poem, *„chaos lumesc”* (*„Și moartea ta n-o plâng, ci* ***mai*** *fericesc/ O rază fugită din chaos lumesc”*) denumește cu adevărat o *dizarmonie* și o *dezordine*. Cea a lumii contemporane, a *prezentului*.

De fapt, *ea* susține că *„acest înger n-a fost decât lut”*. *„****De e sens într-asta****, e-ntors și ateu –/ Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu”*. Corect. Nici pe fruntea lumii *nu-i scris Dumnezeu*, a lumii în care *„e apus de Zeitate ș-asfințire de idei”* (*Memento mori*).

Dar Eminescu scrie totuși pentru un public. „Admirăm însă rapiditatea cu care poetul a înțeles nivelul cultural al publicului românesc”[870]. Și noi. Doar că *e de gândit* pentru descoperirea sensurilor...

---

[869] *Cf. Evanghelia după Matei*, traducere de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, op. cit., p. 47.

[870] Mihai Zamfir, *Scurtă istorie: panorama alternativă a literaturii române*, 2011, p. 256.

Dintre sute de catarge…

Dintre sute de catarge
        Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
        Vânturile, valurile?

Dintre pasări călătoare,
        Ce străbat pământurile,
Câte-o să le-nece oare
        Valurile, vânturile?

De-i goni fie norocul
        Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
        Vânturile, valurile.

Ne-nţeles rămâne gândul
        Ce-ţi străbate cânturile,
Zboară vecinic, îngânându-l
        Valurile, vânturile.

Cum oare l-am putea considera: un poem despre *condiția umană* sau o…*artă poetică*? Sau ambele deopotrivă?

„Sute de catarge” este o metonimie, atât în ceea ce privește numeralul *sute* (care ar putea sugera *mii* sau *milioane* de destine), cât și *catarge*, indicând *sugestia* unei ambarcațiuni.

Sinonimia alegorică între *vas/ barcă/ corabie* și *existența umană* învăluită de valuri s-a făcut cu mult, foarte mult timp în urmă, și este un *loc comun* al literaturii române vechi, mai ales al scrierilor religioase.

Am analizat, în teza noastră doctorală[871], prezența acestui *topos* la Antim Ivireanul și la o serie de scriitori ai literaturii vechi, Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, de la care motivul s-a transmis literaturii prepașoptiste și pașoptiste.

Prin *catarg* Eminescu denumește o corabie, *sugerând* o altă imagine, a desfășurării *pânzelor* în vânt, care nu este însă *numită*, specificată în mod concret.

Suggérer, voilà le rêve. Numai că avea să o spună Mallarmé[872] și, evident, nu este un ideal romantic.

Eminescu este un caz (*atipic*? – sunt cam multe în literatura română) de simbioză între *arhaism și anticipație*. Vladimir Streinu[873] îl considera *sinteza* întregului romantism european și elementul de legătură cu simbolismul. Căutând însă mărturiile, în caietele lui, ale interesului pentru poezia/ literatura și filosofia *moderne*, s-a constatat că ele...*nu prea există*.

---

[871] Aceasta se poate downloada din locația: http://www.archive.org/details/AntimIvireanulAvangardaLiteraraAParadisului.ViataSiOpera2010.

[872] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/St%C3%A9phane_Mallarm%C3%A9.

[873] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Streinu.

Așa încât a început un fel de *turnir*, o întrecere în a descoperi *fundamentele modernității* gândirii eminesciene.

Însă *modernitatea* lui Eminescu nu este același lucru cu *identificarea surselor* sau cu *specificul* lor.

E un *viciu de logică* pe care mulți critici nu l-au sesizat...

Altfel spus, nu trebuie să *descoperi* niște *surse moderne*, filosofice sau literare, pentru a susține caracterul *modern* al poeziei și prozei sale.

El făcea *literatură modernă* și *genială* din *surse vechi* și din *producții romantice obscure* (ultimele remarcate de G. Călinescu și, recent, de Mihai Zamfir).

Aceasta pentru că descoperea în ele, dincolo de *estetica* lor, mai mult sau mai puțin *apreciabilă* pentru un ochi critic modern sau postmodern, un *fond* de o mare intensitate a gândirii și a viziunii.

Eminescu știa foarte bine în ce lume trăiește și scria *pentru* lumea lui. A și afirmat-o.

Poemul de față este una din dovezile că nu era *ignorant* față de tendințele poeziei *contemporane*, chiar dacă nu se arăta *sedus* de ea.

Revenind la poezie...spuneam că Eminescu nu face referire la *pânze* (deși în context – vom arăta de ce – ar fi părut mai logic), ci la *catarg*: este cel mai probabil o sugestie *axiologică*.

Aceeași imagine o folosește și în *Luceafărul*: *„Ți-aș da pământul în bucăți/ Să-l faci împărăție. // Îți dau catarg lângă catarg”...*

În iconografia creștinismului primar, *catargul* simboliza *crucea*[874]. *„Dintre sute de catarge”* ar putea însemna *dintre sute/ mii/ milioane* de oameni care-și poartă crucea în această lume. Ar putea fi *o decriptare*.

Sau: corăbiile pleacă din port/ de la țărm cu catargul *drept*. Câte își vor *frânge/ sparge* ambițiile sau aspirațiile? Câte vor rămâne *fidele* crezurilor primare?

„Vânturile, valurile” (cu varianta inversată *„valurile, vânturile”*) este evident o aliterație...care sugerează *vâjâitul* vântului și *spargerea* valurilor.

Și nu este un detaliu minor și lipsit de semnificații, pentru că Eminescu *acordă* (putem spune și: *acordează*) un fond sonor perfect *coerent* cu realitatea picturală.

Atât *tabloul*, cât și *melodia* versurilor care îl însoțește sunt *dinamice*.

Motricitatea *neobosită* și *ritmică* a valurilor și a vântului *intensifică* această senzație. Mai mult decât atât, însăși *dispoziția* versurilor (în așteptarea *picto-*

---

[874] A se vedea Jean Daniélou, *Simbolurile creștine primitive*, traducere în limba română de Anca Oprić și Eugenia Arjoca Ieremia, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998, p. 63: „În *Prima apologie*, Iustin [Sfântul Iustin Martirul și Filosoful] enumeră un anumit număr de simboluri ale crucii. Printre ele: șarpele de bronz, stindardul militar, plugul și, în sfârșit, catargul pe corabie. [...] Și, mai ales în ceea ce privește pasajul din Iustin, arheologia palestiniană ne aduce o confirmare remarcabilă. Printre simbolurile descoperite în osuarele iudeo-creștine arhaice se află plugul, se află stindardul. Se află, de asemenea, și corabia. Și această corabie este, întocmai cum ne așteptam, cu antena care taie catargul și-i dă forma unei cruci. Corabia cu catarge apare, deci, ca un simbol al crucii salvatoare. Aceasta pare a fi forma cea mai străveche a simbolismului salvator al corăbiei. Ea va persista în continuare. Dar când corabia va fi identificată cu Biserica, catargul va rămâne simbolul Crucii”.

poeziei lui Apollinaire[875]) sugerează această *cadență* a valurilor, dar nu numai...

De la imaginea ambarcațiunilor cu vele *sugerată* de profilarea catargelor, Eminescu ajunge la cea a *păsărilor călătoare*, care nu sunt altele decât...*corăbiile* din prima strofă, aflate însă într-un punct mai îndepărtat...*din zarea pământului*.

Motivul *evaziunii*, ca și tehnica introducerii *vagului* în receptarea senzațiilor, *estomparea* imaginii, reprezintă deopotrivă *elemente simboliste anticipative* în poemul eminescian.

Tabloul însuși, al acestui poem, este o *pânză simbolistă*, ca tehnică picturală, deși la noi nu se născuse încă simbolismul, dar, când se va naște, va fi pe urmele... *melancoliilor*, ale *sensibilității* și *subtilității* vizual-simfonice eminesciene.

Asistăm, pe *parcursul* acestui poem, la metamorfoza *catargelor* înaripate cu pânze în *păsări* și a acestora în...*gândul* care, singurul, *zboară vecinic*.

Trupul corăbiei se *topește* încet, se estompează – de la început *corporalitatea* lui este ascetizată/ deconcretizată, este *subțiată* până la *catarg* (scheletul *axiologic*, coloana vertebrală a vasului).

Pentru ca într-un final să *dispară* pentru a nu mai rămâne decât...*gândul* ei.

Un alt poem, *Ca o făclie*, începe astfel: *„Prin tomuri prăfuite ce mesele-i încarcă/ Edgar trece cu gândul prin veacuri ca-ntr-o barcă”*.

---

[875] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Guillaume_Apollinaire.

După exigențele realului, *Dintre sute de catarge* este un poem care *măsoară* destrămarea.

Există însă întotdeauna o dimensiune pe care *declinul firesc* al lucrurilor în această lume n-o poate antrena în *avalanșa* desfigurării și a descompunerii sale.

„De-i goni fie norocul/ Fie idealurile”: sensul *aparent* al versului este unul eronat, fiindcă Eminescu folosește verbul *a goni* cu semnificația lui din literatura veche: *a alerga după*.

Așa, spre exemplu, Varlaam spune într-o cazanie că omul cel bogat și avar

> „inima sa o lipi către avuție putredă și trecătoare. [...] *Goni* umbra [a alergat după *umbră*]”[876].

Iar Ureche scrie despre cei care l-au fugărit pe Petru Rareș până la Ciceu:

> „Iară aceia ce-l *goniia* dindărătu, văzându că au hălăduit Petru vodă denaintea lor, s-au întorsu înapoi”[877].

Părerea lui Eminescu despre *noroc* o cunoaștem de asemenea din *Luceafărul*: îl vânează cei trăitori în *cercul strâmt* al egoismului, pe care el îi *petrece* (adică îi

---

[876] Varlaam, *Cazania*, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 307.

[877] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, repere istorico-literare alcătuite de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1987, p. 98.

conduce la moarte, fiindcă *a petrece* înseamnă *a muri* în limba veche).

Idealurile sunt ale celor care au un alt țel decât *fericirea imediată*.

Am spus că putem numi acest poem și o *artă poetică* pentru că este și o reflecție asupra a ceea ce este *nemuritor*, a *spiritului* și a creației sale.

Vânturile și valurile *concurează* gândul *vecinic*, îl îngână, dar nu-l sufocă și nu-l scufundă.

Persistența spiritului flagelează, la rândul ei, *moartea* care, după Eminescu, e singura realitate a acestei lumi.

Dincolo însă de realitatea acestei lumi trecătoare, există o *construcție de gând*, o *creație întru spirit*, pe care n-o ruinează *vânturile și valurile*, deși ar vrea.

Iar

> „cel ce a ajuns la liniște, a cunoscut adânc (abis) de taine. Dar n-a ajuns la aceasta dacă n-a văzut și n-a auzit mai înainte *zgomotele valurilor și ale vânturilor* (s. n.) și n-a fost poate stropit de ele”[878].

Putem spune că, într-o anume măsură, este și cazul poetului nostru.

Cânturile sunt o muzică a spiritului, a vieții sufletului, pe care muzica de *sirenă* a lumii nu le poate opri în loc.

---

[878] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara*, op. cit., p. 383. Reamintim că a fost tradusă prima dată de Varlaam.

Iar *gândul* ascuns în ele e *vecinic*, chiar dacă lumea nu-l înțelege…*vecinic*.

Dubla *ereditate* eminesciană

În literatura română vorbim despre *moştenirea Eminescu* ca despre o realitate incontestabilă. Spiritul lui Eminescu a fost covârşitor şi a obsedat generaţiile care i-au urmat într-atât de mult, încât despre Eminescu s-a vorbit cel mai adesea în termeni de *sinteză*, de *întrupare* a întregului spirit românesc.

Iorga l-a numit „expresia integrală a sufletului românesc", Noica, „omul deplin al culturii române", Blaga, „ideea platonică de român", iar Zoe Dumitrescu-Buşulenga, „exponentul întregii istorii româneşti".

În mod evident, Eminescu a bulversat: şi-a bulversat contemporanii, dar cu mult mai mult îşi bulversează neîncetat posteritatea.

Cărţile de istorie şi critică literară vorbesc însă, în registru cultural, de un singur fenomen *ereditar* eminescian şi acesta dezvoltat în gamă minoră. Este vorba de celebrii şi ignoraţii epigoni: *celebri* ca fenomen postum, *ignoraţi* ca persoane.

Însă credem că acesta este doar un prim aspect, un prim nivel al eredităţii sale literare, un aspect mai degrabă superficial.

Credem că, în cazul lui Eminescu, acest fenomen cuprinde şi un alt nivel şi aspecte cu mult mai profunde (deşi mai puţin cercetate).

Se mai vorbeşte, e adevărat, şi de influenţele pe care Eminescu le-a avut asupra poeţilor şi curentelor tradiţionaliste şi despre faptul că teoreticienii *Gândirii*

și-au extras substanța literar-teoretică din articolele lui Eminescu. Fenomen pe care Lovinescu îl consideră nefericit și îl catalogheză drept *vampirism* ideologic.

Motivațiile existenței unui curent de profunzime sunt două: personalitatea spirituală copleșitoare a poetului dar și – cu precădere – faptul că el a lăsat să vorbească *prin sine* personalitatea duhovnicească și datul genetic al poporului său.

Acest lucru a făcut ca viitorii oameni mari ai culturii și ai spiritului românesc să se recunoască în el și să se raporteze neîncetat la el, fără să simtă că-l pot depăși.

În consecință, ne propunem să discutăm aici despre partea nevăzută a icebergului, anume despre complexitatea acestui fenomen ereditar eminescian în literatura română modernă și *modernistă*[879].

Vom cerceta, fără să ne asumăm acum un studiu exhaustiv, influența spiritual-literară a lui Eminescu asupra a două mari personalități ale literaturii noastre: George Bacovia și Mircea Eliade.

Vorbim aici de *lecturi personale* ale lui Eminescu, din partea unor personalități scriitoricești de marcă, lecturi care sunt rodul intuirii și al improprierii unor realități esențiale din ființa și opera sa și care s-au concretizat, topindu-se, într-o viziune personală asupra lumii.

---

[879] A se vedea și: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

I

„Tăcerea e atât de mare, încât pare
că aude gândirea, mirosul”...

Sărmanul Dionis[880]

Bacovia este poetul și personalitatea literară *interbelică* (deși activitatea lui poetică începe de la finele secolului al XIX-lea) ce a resimţit și a absorbit în mod plenar unda de şoc a *seismului* poetic eminescian.

Durerea isterică a lui Bacovia nu este decât suferinţa și melancolia eminesciene, acutizate prin transmutarea lor în secolul al XX-lea.

Dacă privim în adâncime lirica lui Bacovia, cadrul poetic bacovian nu este decât un peisaj eminescian simplificat, *elementarizat* și transplantat în domeniul terifiantului, al obsesiei.

Ceea ce Eminescu i-a transmis lui Bacovia a fost o stare, *starea poeziei* (cum ar zice Nichita) și a suferinţei sale, care l-a marcat profund și care s-a transferat propriei sale ființe.

De aici a ieșit la lumină sub forma unei disperări exprimate *mai strident* decât cea eminesciană, a unei suferințe părut *obsesive* și *agasante*. Pentru cei ce cunosc numai dintr-un singur punct de vedere lirica

---

[880] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 48.

eminesciană, care sunt infuzaţi de optica asupra idealismului iubirii sau a naturii prodigioase, s-ar putea părea că mă hazardez. Însă îi invităm la o privire în profunzime, la contemplarea sentimentelor profunde şi dureroase ale poetului.

Poezia lui Eminescu este născută din suferinţă şi din durerea singurătăţii, a faptului că era prea puţin înţeles şi iubit. Chinurile, de multe feluri ale sufletului său, şi le exhiba în scris.

În poemul *Melancolie* îşi explică astfel *scepticismul* şi *ataraxia* (termenii curenţi ai exegezei noastre):

„Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici –/ Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici,/ Dar de-ale vieţii valuri, de al furtunii pas/ Abia conture triste şi umbre-au mai rămas. /…/ Şi când gândesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură,/ Ca şi când n-ar fi viaţa-mi, ca şi când n-aş fi fost”.

Eminescu îşi descrie aici *ruina bisericii sufletului…*

Oboseala existenţială, generată de o întristare adâncă (ce nu e *un sentiment filosofic*), este o stare evocată adesea de poet. Motivul ei este *răutatea lumii* şi *micimea de suflet* a oamenilor.

Într-un alt poem, *Singurătate*, Eminescu admite că *„melancolia-mi…se face vers”*, în absenţa iubitei, când poetul rămâne doar în compania greierilor şi a şoarecilor.

De altfel, sunt multe pasajele din opera lui în care el reclamă rămânerea numai alături de pisici, şoareci, pureci sau ploşniţe, chinuit de sărăcie, de frig şi de

foame, de singurătate, de lipsa prietenilor și de neîmpărtășirea iubirii.

Însă, cu *încuviințare* de la Maiorescu, care a dat vina pe poet, adesea se trece peste aceste aspecte în receptarea critică, considerate fiind ca prea *patetice*, pentru a-l privi pe Eminescu numai în peisajul mirific al naturii romantice, în mijlocul *imaginației poetice*.

Dacă cineva scapă însă din plasa *romantizării* abuzive a lui Eminescu, descoperă în el o suferință profundă, aproape insuportabilă, un chin provocat atât de nefericirile proprie-i vieți, cât și de nefericirea unei lumi întregi, care strânge la piept *sâmburele egoismului*. Căci, după Sfinții Părinți, *iubirea de sine* este chintesența răului și a păcatului.

În poezia lui Bacovia[881], decriptăm aceeași neliniște existențială profundă, aceleași motivații duhovnicești adânci, care transcend formele exterioare ale expresivității, pentru cine vrea *să vadă* și să recunoască.

În asemenea momente de suferință interioară covârșitoare, peisajul eminescian nu mai este feeric, ci o iarnă grea se abate peste lume. Acum *„stă lumea-n promoroacă”* (*Melancolie*), nădejdea iubirii s-a stins pentru el și nu mai vrea să alunece *„pe poleiul de pe ulițele ninse”* urmărind-o pe *ea*, care e insensibilă la

---

[881] A se vedea și articolele noastre:

Bacovia sau despre o frumusețe isterică, cf.

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/07/bacovia-sau-despre-o-frumusete-isterica-actualizat/, și

Completări la comentariul poeziei lui Bacovia, cf.

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/14/completari-la-comentariul-poeziei-lui-bacovia/.

drama lui (*Scrisoarea IV*). În *Scrisoarea IV* se poate vedea cel mai bine prăpastia dintre un închipuit trecut fericit, pe la 1400 (în acel ev mediu românesc, care este *timp al plenitudinei* pentru el, după cum observă Zoe Dumitrescu-Buşulenga), în care împlinirea iubirii era posibilă, în mijlocul unei lumi paradisiace și a unei natură văratice (*„e atâta vară-n aer”*) și un prezent îngheţat sentimental, secătuit de iarna perfidiei și a absurdului omenesc.

În poemul *Departe sunt de tine...*, poetul simte că *„sunt bătrân ca iarna”*, iar în *De câte ori, iubito...*, avem aceeași ipostază nefericită: *„Oceanul cel de gheață mi-apare înainte /.../ Din ce în ce mai singur mă-ntunec și îngheț”*. La fel după cum, în *Ce te legeni*, *„iarna-i ici, vara-i departe”*.

De aici și până la spasmele hibernale bacoviene nu mai e decât un pas, dar similitudinile nu se opresc nici acum. Căci la Eminescu, iarna nu e prezentă numai ca *vifor al suferinței* și ca *pustiire interioară*, ca instaurare a apatiei glaciale în inimă și în minte, ci și ca sugestie tanatică în clipele de maximă fericire.

Momentele de supremă dragoste și fericire sunt întotdeauna îngemănate cu dorul de moarte, întrucât poetul doreşte înveşnicirea lor, transgresarea lor din lumea aceasta.

Astfel de momente conţin, în mod paradoxal, în mijlocul unei fabuloase și mirifice naturi văratice, sugestii hibernale. Ele sunt provocate, în nenumărate poeme, fie de lungi troiene de flori de tei, fie de ninsoarea luminii de lună sau de stele.

Teii sunt *„cu flori până-n pământ”* (*Scrisoarea IV*, *Sarmis*), ca un văl de mireasă, sau fac cu florile lor *troiene* peste cei doi îndrăgostiţi (*„Adormi-vom, troieni-va/ Teiul floarea-i peste noi” – Povestea codrului*).

Scuturarea florilor de tei sau de salcâmi (mai rar de liliac) peste îndrăgostiţi, *„rânduri-rânduri”*, e un simbol al trecerii dincolo de *umbra vremii* (*„Adormind de armonia/ Codrului bătut de gînduri,/ Flori de tei deasupra noastră/ Or să cadă rânduri-rânduri” – Dorința*).

Înmormântaţi sub mormanul de flori, îndrăgostiţii vor să păşească în veşnicie îmbrăţişaţi, trecând prin moarte ca printr-un *somn lin* și ca printr-o *nuntă* (sugestii profund ortodoxe). Luna-mireasă și stelele de aur îi acoperă cu *„linţoliul”* (*Luna iese dintre codri*) luminii lor albe și curate.

Deși nu este vorba, în astfel de poeme, de *mormânt* sau de *moarte*, sugestia *adormirii* și a *îngropării* sub troiene de flori de tei sau sub ninsoarea de lumină cerească este lesne sesizabilă.

La Bacovia, obsesia zăpezii care *îngroapă* îndrăgostiţii și orașul întreg, este o radicalizare a *dorului de moarte* tipic eminescian, a nostalgiei și melancoliei sale. Numai că dorul de înveşnicire, de reîntoarcere în Raiul pierdut, este *bacovianizat*, este altfel exprimat pentru o societate, care, din ce în ce mai mult, nu mai credea în nimic și lua tot ce e sfânt și curat în derâdere.

În poemul bacovian *Decembrie*, se spune: *„Ce cald e aicea la tine,/ Și toate din casă mi-s sfinte”*, pentru ca

poetul să-i ceară iubitei: *„Citește-mi ceva de la poluri, / Și ningă...zăpada ne-ngroape”*.

Invocarea atmosferei și a zăpezii polare este *o rugăciune pentru moarte*, pentru *o moarte frumoasă*, iar nu pentru disiparea căldurii iubirii, ci dimpotrivă, pentru conservarea ei în interiorul unui *mormânt alb*, pur și purificator, ca și la Eminescu.

Căci moartea are caracter curățitor, purificator, după cum s-a crezut întotdeauna în religia oamenilor de pe aceste meleaguri.

Încă din primul volum al lui Bacovia, influențele eminesciene sunt mai mult decât evidente. Melancolia, asociată cu ritmul muzical al versurilor, este capabilă de a transmite o stare molipsitoare și obsedantă, în aceeași măsură ca și la Eminescu.

Sugestia instrumentalizării naturii, a perceperii rezonante a sentimentelor, prezența buciumului autumnal, a tălăngilor plângătoare, a pianului sau a clavirului (*clavirul* supraviețuiește, fiind de pe vremea lui Bolintineanu) nu reprezintă nicio inovație față de opera eminesciană, numai că jalea aceluia se *citadinizează* și se transformă într-o nevroză cronică.

La fel, nici cafenelele, crâșmele mizere sau mahalalele nu constituie la Bacovia un peisaj *novator* în raport cu înaintașul său romantic. Căci poezia bacoviană se resimte însă nu numai de influența liricii eminesciene, ci și de cea a prozei, a nuvelelor lui Eminescu.

Se pare că pe Bacovia l-a marcat profund nuvela *Geniu pustiu*, din care reținem câteva amănunte

extrem de interesante şi care nu credem că pot să fie simple coincidenţe.

Eminescu descrie, la începutul nuvelei, un bordel dintr-o mahala bucureşteană, întru care, contemplând decăderea umană, scrie: „***amurgul gândurilor*** se prefăcea într-o ***miazănoapte de plumb***, când gândeam că și acela se numește om, și aceea femeie”[882].

Era vorba de o prostituată care se afișa ostentativ în fereastră, „femeia spoită ce sta în sticlă”[883], şi de un tânăr alcoolic care se îndrepta spre bordel şi spre această femeie. Însă noi reţinem sugestia *amurgului* şi a *plumbului*, din acest peisaj profund interiorizat.

Un alt enunţ din aceeaşi nuvelă ne comunică elementele simplificate ale unui alt peisaj, care va deveni un taboul obsesiv bacovian: „Am zărit întunericul lumei sub un ***troian de ninsoare***...”[884].

La Bacovia, asocierea *ninsorii* sau a *zăpezii* cu *întunericul* şi cu *obsesia extincţiei* devine un topos banal. Reamintim doar două versuri din poemul *Gri*: *„Și pe lume* ***plumb de iarnă*** *s-a lăsat; /.../ Ca și zarea, gândul meu se înnegri”...*

Plumbul tristeţii fără margini din suflet găsește corespondenţe în afară, în *iarna grea*, la amândoi poeţii, în iarna în care urlă viscolul precum vântul din capul *maestrului nebun* (*Scrisoarea IV*).

Eminescu şi Bacovia nu mai privesc iarna şi viscolul (şi lupii) precum Alecsandri, ca pe un *„tablou*

---

[882] M. Eminescu, *Opere*, VII, ed. Perpessicius, p. 177.
[883] Ibidem.
[884] Idem, p. 186.

măreț, fantastic” (*Mezul iernei*), ci află în manifestările ei o proiecție a propriilor răscoliri și uragane lăuntrice. Din această perspectivă, peisajele lui Bacovia sunt la antipodul pastelurilor alecsandriene.

În fine, cine nu cunoaște celebrul poem bacovian, în care, pe o vreme viforoasă, în care *„ninge prăpădind”*, iubita sucombă în timp ce cântă la clavir: *„Ea plânge și-a căzut pe clape,/ Și geme greu ca în delir /…/ În dezacord clavirul moare,/ Și ninge ca-ntr-un cimitir”* (*Nevroză*).

Însă scena aceasta nu este decât o repetiție, o *traducere* bacoviană a două pasaje asemănătoare din nuvela eminesciană, în care se petrec asemenea întâmplări nefericite pe o vitregă vreme de iarnă.

Aici, în *Geniu pustiu*, cele două surori, Sofia și Poesis mor în același fel, în acordul notelor de clavir. O perpectivă prin care Eminescu vroia să sugereze *transcenderea* acestei lumi și *elevația* împreună cu Îngerii a sufletelor lor, acolo unde e armonie și cântec de slavă veșnică.

Pe când Sofia cântă, deodată *„cântecul se stinse*, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna. *Lumina asfinți”*[885]. Amurgul…iarna…iubita cântând sau murind în timp ce cântă. Pe toate acestea Bacovia le va transforma în *obsesii lirice*. Din nou, în literatura noastră, avem o proză…reconvertită ulterior în poezie. Sau nici măcar *proza* lui Eminescu nu era resimțită ca proză!

---

[885] Idem, p. 190.

Tonalitățile eminesciene sunt însă multe și uneori foarte ușor recognoscibile în poemele bacoviene.

Oferim numai puține exemple, însă relevante: *„Veșnic, veșnic, veșnic,/ Rătăciri de-acuma/ N-or să mă mai cheme –/ Peste vise bruma,/ Veșnic, veșnic, veșnic”*... (*Rar*). Sau poemul *De-aș fi artist*: *„De-aș fi artist/ Eu ți-aș descri/ A tale mândre gesturi, –/ Din al meu dor/ Ar mai pieri/ Când te-aș ceti/ În versuri”*... etc., etc.

Bacovia *eminescianizează* la fel cum luna *poetizează* lumea în poemul *Serenadă*, sau la fel cum, în altă poezie, muzica *„sonorizează orice atom”*.

Sentimentul este de *infuzie* de eminescianism, de impropriere a unei stări poetice care se datorează înrudirii caracterologice dar și a recunoașterii unei *esențe* spirituale cu mult mai adânci, a unui fior profund care transcende curentele literare și veșmântul poetic.

II

În cazul lui Mircea Eliade, vorbim iarăși de o lectură personală a poemelor lui Eminescu, într-o oarecare măsură inedită. Și vom face demonstrația de rigoare referindu-ne la două romane *fantastice* eliadești, *Domnișoara Christina* și *Șarpele*[886].

[886] *Cf.* Mircea Eliade, *Proză fantastică*, 3 vol., ediție și postfață de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iași, 1994.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

Primul dintre ele poate fi citit ca un *Luceafăr cu rolurile inversate* (mai mult chiar decât *Riga Crypto*...), fiind o operă construită după aceeaşi paradigmă a *Luceafărului*, dar cu o simbolistică inversată.

Fantoma domnişoarei Christina ar fi aici în rolul Luceafărului, iar Egor Paşchievici în rolul Cătălinei, care simte atracţie dar şi oroare faţă de Christina, respingând firea ei *rece* şi *străină* ontologic, *fără de viaţă*.

Doamna Moscu, Sanda şi Simina nu sunt decât avatarurile sau *întrupările* acestui Luceafăr eliadesc, destinate să intermedieze apropierea lui Egor de fiinţa ei imaterială. Dar, mai ales, Sanda şi Simina sunt două ipostaze similare celor două *întrupări* ale Luceafărului, una angelică şi alta demonică (semnficația *literală* a textului).

În acest roman, Eliade pune semnul egal între Luceafăr și Zburător, strigoi, vampir, fantomă și demon (diavol) – domnişoara Christina este toate acestea la un loc. Adică interpretează în conformitate cu paradigma populară/ folclorică, dar și cu perspectiva ortodoxă asupra acestor lucruri.

Se ştie că Zburătorul este o fabulaţie folclorică (menționată și de Cantemir în *Descrierea Moldovei*[887]) pe tema primelor semne de erotism care apar la pubertate și îi tulbură pe tineri. Pe scurt: e un personaj fantastic a cărui prezență în lume e legată strict de

---

[887] A se vedea Dimitrie Cantemir, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae/ Descrierea Moldovei*, Editura Academiei RSR, București, 1973, p. 343.

manifestările erotice ale tinerilor. În literatură, primul care poetizează mitul Zburătorului e Ion Heliade-Rădulescu.

Însă Mircea Eliade pune problema în termenii unei viziuni românești *populare* asupra subiectului, prin sinonimiile pe care le face și pe care le-am menționat adineaori.

Deși poemul lui Eminescu este o *alegorie*, iar înțelesurile sunt cu mult mai profunde decât par, așa cum am arătat în comentariul nostru dedicat *Luceafărului*, Eliade înfățișează, în mare, răspunsul ortodox dat tuturor acestor *apariții* care conjugă manifestări spiritualiste, fantomatice, erotico-vampiriste și luciferice, anume că în spatele lor se ascund demonii.

Eminescu nu avusese însă în vedere astfel de fenomene la modul *realist*, atunci când a conceput poemul său, dar o anumită stare de *vrajă*, negativă din punct de vedere spiritual, este sugerată și în versurile sale – am discutat acest aspect la timpul lui.

Lectura eminesciană care se face prin acest roman este deconspirată de autorul însuși, pentru că invocarea fantomei domnișoarei Christina are loc cu ajutorul refrenului din *Luceafărul* (*„Cobori în jos, luceafăr blând”*...etc.), dar și al altor versuri eminesciene. În cazul romanului eliadesc, tânărul îndrăgostit este Egor, care se logodește și vrea să se căsătorească cu Sanda.

Intervine fantoma domnișoarei Christina, care se îndrăgostește de el și dorește să îl atragă în lumea ei. Personajul este prins în capcana unei serii nesfârșite de

întâmplări tenebroase și foarte aproape de a fi *vrăjit* de Luceafărul-Christina.

Cuvântul „vrajă” este unul dintre cuvintele de ordine în roman, alături de cuvintele din sfera semantică a fricii („teroare”, „groază”, „oroare”, „panică” etc.) și din cea a demonicului („drăcesc”, „drăcească”, „diavolesc”, etc.), termeni cu o foarte mare pondere în narațiunea lui Eliade.

Există, de asemenea, în roman, nenumărate sugestii hipnotice și letargic-maladive, care pot fi și ele interpretate ca o *relectură* a melancoliei și hipnotismului eminescian, în general, al sentimentului maladiv romantic.

Luăm aminte că Eliade restaurează adevărul în privința *inițiativelor* și că dorința de apropiere între cele două lumi nu pleacă de la om, ca la Eminescu, în care Cătălina e cea care se îndrăgostește de o ființă dintr-o altă sferă ontologică și invocă pogorârea Luceafărului, ci de la domnișoara Christina.

Ea este făptura *fantomatică* de pe lumea cealaltă, care nu și-a împlinit, nu și-a trăit iubirea pe acest pământ (alt motiv folcloric), deși, cât a trăit, a dat dovadă de o incredibilă insațietate sexuală (la fel ca Oana din *Pe strada Mântuleasa*), combinată cu o cruzime la fel de mare, ambele intrate în legendă.

În termeni ortodocși, avem de-a face cu o femeie care a prezentat *caracteristicile demonizării* pe când era încă în viață (caracteristici pe care le au, în mod evident, și sora ei, doamna Moscu, și nepoata ei, Simi-

na, de numai 9 ani) și a cărei imagine o împrumută demonii pentru a-i speria sau a-i influența pe oameni.

Eliade ne poartă pașii spre o interpretare proprie spiritului creştin, întrucât nenumărate sunt în roman descrierile atmosferei terifiante pe care o resimt oamenii (Egor și Nazarie, un pictor și un arheolog universitar) la apropierea acestei *fantome*.

Aceste descrieri corespund întru totul relatărilor ortodoxe despre prezența demonilor și despre sentimentele de spaimă și de tulburare incomensurabilă pe care ei le produc în suflet, alături de răceală, oboseală, întunecare a gândurilor, desfrânare, toate puse în evidență și de Eliade.

Mai mult decât atât, la un moment dat, domnișoara Christina îi spune lui Egor – pe care vrea să îl ia în stăpânire cu forța, fără a-i cere acordul – că acolo de unde vine ea sunt *mult mai mulți* la fel ca și ea și chiar cu *mult mai cumpliți*. Și îi face și o demonstrație, afirmând că: „treptele spaimei sunt mult mai adânci”.

Christina vrea să îl facă să o accepte nu convingându-l de frumusețea sa, ci arătându-i o făptură a cărei apropiere era încă și mai oribilă decât a ei și din cauza căreia „dezgustul...îi răvășise întraga ființă”. Ea îi spune: „ți-am adus aici teroarea *celuilalt*, mai rău și mai drăcesc decât mine”. Cu toate acestea, sugerează că ea ar fi în fruntea unei ierarhii demonice: „Și ca el sunt sute și mii și toți ascultă de porunca mea, Egor, iubitule...”.

În consecință, este clar că, pentru Eliade, nu este de dorit apropierea de *entitatea* de pe cealaltă lume,

din lumea spirituală. Cu totul altfel decât suntem educaţi prin emisiunile tv şi filmele hollywoodiene, în care personajele leagă adesea prietenii, fără nicio panică sau uluire, cu *fantomele* sau cu *extratereştrii*. Această apropiere provoacă însă, în realitate, oroare şi repulsie, sugerează Eliade, datorită demonilor care se ascund în spatele acestor *halucinaţii*.

Chiar şi Cătălina rostea formula incantatorie şi dorea intimitatea Luceafărului numai când el era la depărtare, privindu-l cum luminează, însă când acesta se apropia de ea, avea aceleaşi sentimente de respingere datorate incongruenţei ontologice: *„căci eu sunt vie, tu ești mort”*. Privind la el, *„dorinţa-i gata”*, însă văzându-l de aproape, el *„arde”* şi *„îngheaţă”*.

Acestea toate, desigur, privind lucrurile *din perspectiva* din care le vede Eliade, care amplifică simbolurile mitului popular și ia poemul lui Eminescu numai ca *paravan literar* pentru o intertextualizare complexă a unor semnificații *reunite*, din literatură, folclor și din cărțile religioase.

Eminescu a fost mai angajat în orizontul simbolic, pe care a vrut să-l imprime *Luceafărului*, ca ipostază metaforică a geniului.

Putem spune că Eliade *reinterpretează* elementele pe care le preia din opera eminesciană, cărora le conferă semnificații oarecum înrudite și totuși destul de diferite.

Numele de Christina este un sinonim onomastic al Luceafărului, deoarece *Luceafărul* presupune o ființă luminoasă. Și *Christina* la fel, pentru că își are rădăcina

semantică în „Hristos”. Însă ambele ființe sunt *căzute*, rămânând ca doar numele lor să fie rudimente fotianice.

Luceafărul lui Eminescu va fi însă *restaurat* în demnitatea lui inițială de către Părintele ceresc, întrucât căderea lui a fost *temporară*, din iubire pentru o ființă care nu s-a ridicat la înălțimea lui. Cu totul alta este situația Christinei. Așa încât există elemente care apropie cele două personaje, dar și multe altele care le deosebesc.

Ceea ce nu înseamnă neapărat că Eliade *a greșit*, pentru că intenția lui nu a fost una *exegetică*. În acord cu propriile apetențe și specializări, povestea lui Eliade investighează mai degrabă mitul popular în lumina credințelor religioase, a credinței ortodoxe, în speță, în acest caz. Iar Eminescu e convocat aici mai mult pentru sonoritatea incantatorie a refrenelor și pentru anumite sugestii a căror interpretare i-a plăcut lui Eliade să o speculeze.

Celălalt roman, *Șarpele*, este un roman al inițierii nupțiale, al nunții.

Onomastica este și aici simbolică: Andronic (Andros = bărbat) şi Dorina (de la „dor” sau „dorință”), cele două nume având şi o similitudine eufonică ce sugerează *atracția* dintre cei doi, unirea.

Andronic reiterează oarecum mitul Zburătorului, la început, iar șarpele apare și el ca un simbol erotic.

Recursul la Eminescu constă în felul în care este prezentat cadrul împlinirii acestei comuniuni, al

acestei uniri, anume în mijlocul unor *păduri virginale* din jurul Mănăstirii Căldărușani, al unei *naturi feerice* din care nu lipsesc *lacul* şi *luna* ce vrăjeşte cu lumina ei întreg peisajul paradisiac.

Prezenţa elementului acvatic, a lacului din mijlocul pădurii, poartă în sine simbolistica procreării, deşi atât lacul, cât și luna și pădurea misterioasă sunt elemente împrumutate din recuzita poetică eminesciană. Ele sunt puse în scenă de Eliade pentru a crea cadrul propice al întâlnirii erotice şi al nunţii, dar şi pentru că autorul nostru consideră că există *taine adânci*, fără de perceperea cărora trăim fără sens.

Iubirea nu se poate împlini fără a înţelege *rostul adânc* al existenţei. Ceea ce oamenii, care nu caută sensurile profunde ale firii şi ale vieţii, numesc *iubire*, nu este decât un act sexual şi o împlinire superficială a abisalei nevoi de celălalt din fiinţa noastră.

Aceste lucruri le traduce și le explică Andronic. El este, la un moment dat, o închipuire a *omului primordial*, care înţelege limba pădurii şi ştie să intre în dialog cu păsările şi cu toate vietăţile din pădure, având o cale de comunicare intimă cu universul (să ne amintim și de *O, rămâi*... a lui Eminescu și de pretenţia sa de a înțelege *glasul pădurii* în regretata vârstă a copilăriei).

Dorina, care vine din Bucureşti şi care nu ştie să iubească natura, trebuie să treacă printr-o serie de „jocuri”, care să o rupă de gândirea raţionalist-secularizată a omului contemporan, care caută dovezi și nu acceptă prezenţa unei realităţi transcendente.

La sfârşitul romanului se produce transfigurarea prin iubire, ca la Eminescu, datorită căreia insula – care trimite în mod explicit la insula lui Euthanasius din nuvela *Cezara* – devine şi în ochii Dorinei un paradis.

Cei doi, Andronic şi Dorina, adorm pe această insulă, reiterând *cuplul primordial* într-un peisaj edenic.

Recursul la Eminescu este unul recuperator, pentru că Eliade simte că poate să spună ceva esenţial numai în măsura în care explorează fondul spiritual latent, dar extrem de bogat, cuprins în temele şi motivele eminesciene şi care descifrează, in extenso, o viziune asupra lumii care ne aparţine nouă, românilor. El se simte solidar cu această viziune şi caută să o amplifice.

Dacă Blaga vorbea de „inconştientul lui Eminescu”, în care „întrezărim prezenţa tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular”[888], Mircea Eliade face în aceste două romane o recenzie profundă a temelor şi motivelor eminesciene, care apar ca *româneşti* şi *arhetipale*, iar nu *romantice*.

În ambele romane se fac referiri la *vraja pădurii* şi acest lucru ne-a atras atenţia.

În *Domnişoara Christina*, locurile în care se petrec întâmplările sunt vrăjite, pentru că pe ele au existat vastele păduri teleormănene, codrii de

[888] Lucian Blaga, *Trilogia culturii. II. Spaţiul mioritic*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 202.

odinioară ai Teleormanului (Deliormanului, din turcescul *Deli-Orman*, pădure nebună/ sălbatică) şi ai Giurgiului. Iar în *Şarpele* e vorba de pădurile din jurul Mănăstirii Căldăruşani.

Credem că este un amănunt deosebit de semnificativ și care ne relevă sentimentele personale ale autorului față de *farmecul edenic* al pădurilor, sentiment pe care, ca român, l-a regăsit la Eminescu, în deosebi, și l-a purtat cu sine în India, unde s-a declarat cucerit de *vraja* junglei bengaleze. Semnalăm mărturiile în acest sens din romanul *Maitreyi* și din nuvela *Nopţi la Serampore*.

Ca şi Bacovia, Eliade face apel la Eminescu prin prisma *propriei* sale intuiţii şi simţiri. Dragostea pentru codri şi păduri, este, spre exemplu, o caracteristică *profund românească*, un loc comun al datului nostru genetic, fapt dovedit cu prisosinţă de lirica noastră populară.

Astfel încât, cele ce păreau a fi elemente romantice în poezia eminesciană, ne apar, prin această lectură, ca făcând parte din „matricea stilistică" a poporului român.

De fapt, Zoe Dumitrescu-Buşulenga a avertizat cu justeţe că multe dintre temele şi motivele care par romantice în opera eminesciană, sunt de fapt, *reflexii* şi *amprente* ale unei gândiri tradiţionale, străbune, fals *romantice*.

Iar dragostea românilor pentru *codrii cei adânci* nu este decât o expresie a nostalgiei şi a dorului pentru Raiul pierdut.

Interpretarea *eminescianismului* pe care o întâlnim în cele două romane eliadești vine să ne dovedească faptul că Eliade nu îl citește pe Eminescu numai ca pe *un mare creator individualist*, ci și ca pe cineva care a codificat în persoana sa *datul spiritual românesc* și l-a retransmis prin opera sa.

Eliade străpunge astfel, în mod autentic, dincolo de pânza imaginii publice și exegetice a lui Eminescu, pentru a-l citi în codul așa-zis *naiv* al tradiţiei românești, în a cărui matcă îl identifică. Iar Eliade nu poate fi acuzat de *protocronism*.

Lectura eliadescă, deși nu neapărat *fidelă* asupra lui Eminescu este una care, în opoziţie cu cea călinesciană, nu strivește *corola de minuni* a universului său intim, ci îi sporește *vraja nepătrunsului ascuns*.

Concluzia noastră este însă aceea că adevărata *posteritate* a lui Eminescu, în cultura și literatura română, este una cu mult mai profundă și mai complexă decât se crede, dar nu a fost prea serios luată în considerare și cercetată.

Ultimul romantic al Europei

Ne propunem[889] să analizăm aici atitudinea a doi exegeți occidentali față de opera lui Mihai Eminescu. Chiar dacă exegezele sunt din anii 60 ai secolului trecut, este foarte interesant de urmărit perspectiva din care critica literară străină a comentat poezia lui Eminescu.

Atitudinea lor poate să ne surprindă. Cele două exegeze sunt importante și este bine să ne amintim de ele, pentru că, după apariția lor, eminescologia a căpătat *un nou avânt* în România, prin Ion Negoțescu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Ioana Em. Petrescu etc.

Critica literară românească a manifestat uneori tendința de a face apropieri, mai mult sau mai puțin justificate, între scriitorii români și nume mari ale literaturii și ale filosofiei occidentale.

Apropieri se pot face, în principiu, și nu au fost întotdeauna deplasate sau exagerate, însă au existat și există tendințe de a atribui, operelor importante ale literaturii române, semnificative influențe exterioare, pentru nimic altceva decât numai pentru a sublinia caracterul european și/ sau occidental (*sincronizat*) al acestor opere. Ceea ce, în mod paradoxal, occidenta-

---

[889] Aceasta este o variantă a articolului nostru, *Identité culturelle et littéraire dans la modernité: l'originalité du dernier romantique de l'Europe*, publicat în limba franceză aici: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 267-290, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

lilor li s-a părut *mai adesea* de la sine înțeles și fără a avea nevoie de alte demonstrații, suplimentare, ori de descoperirea *forțată* a unor surse sau filiații.

Discuția pe care o propunem îl ia ca exemplu pe Eminescu. Dacă critica literară românească a fost mai adesea tentată, în cercetarea operei eminesciene, să caute și să descopere influențe străine/ externe, exegeții străini demonstrează o apetență contrară, aceea de a susține *originalitatea* creațiilor sale în contextul romantismului european.

În anii 60 ai secolului al XX-lea, apar, într-o uluitoare consecuție (1962, 1963 și 1964), trei lucrări despre Eminescu aparținând unor cercetători străini, care se remarcă prin intuiție profundă a intențiilor poetice eminesciene, semnate de Rosa del Conte, Alain Guillermou și Ladislau Gáldi.

Ne oprim pentru moment numai asupra primelor două exegeze, întrucât studiul lui Gáldi[890] se concentrează asupra unei discuții de ordin lingvistico-stilistic asupra textelor eminesciene, în virtutea specializării autorului, fără să înainteze spre a propune o interpretare omogenă a întregului complex poetic și ideatic eminescian.

Rosa del Conte și Alain Guillermou – ambii utilizând primele cinci volume ale *Operelor* eminesciene în ediția Perpessicius, care apăruseră până la acel moment –, se silesc să deschidă *alte drumuri* în interpretarea creațiilor poetului român, pe care critica

---

[890] L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964.

românească nu le avusese deloc în vedere sau nu le-a dezvoltat în mod particular.

Este foarte interesant pentru noi a urmări percepția unor exegeți străini asupra aceluia care, adesea, este considerat *singurul* poet român care se poate integra *romantismului major* (High Romanticism), cu atât mai mult cu cât amândoi declară că încearcă să *ignore* – pe cât posibil – parcursul hermeneutic românesc, care îi nemulțumește prin căutarea permanentă de a-l subordona pe Eminescu unor influențe literare și filosofice din afară.

Ne *intrigă*, desigur, această atitudine (se poate altfel?), și ne determină să le reconsiderăm și să le recenzăm eforturile cu atenție, dintr-o nouă perspectivă, favorizată de distanțarea temporală.

Mai ales că exegeza literară românească a continuat, și după apariția acestor lucrări, *să bătătorească* parcursul ei anterior, multiplicându-și chiar efortul *contrar* de a face comparații și a stabli relații cu literatura și filosofia europeană (occidentală, în virtutea principiul *sincronizator* care guvernează în critica românească), nuanțându-și însă – aș zice *semnificativ* – discursul și concluziile.

Propunem, în consecință, o revedere a *pozițiilor* critice pe care s-au situat exegeții menționați, reevaluând aprecierea lor asupra operelor lui Eminescu, cel care a stârnit și stârnește încă nenumărate dezbateri și controverse.

Rosa del Conte vorbește, în prefața admirabilei sale cercetări, despre Eminescu care îmbogățește

„patrimoniul nostru spiritual [european] și acela al omenirii” [891].

Atitudinea ei este cu atât mai surprinzătoare cu cât ea însăși recunoaște că spre trecutul României nu privește prea des cineva din „lumea occidentală, închisă în orgoliul tradiției sale clasice (predominant latine)”[892].

Exegeta italiană susținea, că „îi lipsește României o sinteză a evoluției sale culturale care să îmbrățișeze fără întrerupere vechiul și modernul și să precizeze influențele și relațiile”[893], pentru care face apel, în urma lui Demostene Russo, la desfășurarea unor studii academice de bizantinologie, și nu doar de slavistică, „pentru că slavona este aproape întotdeauna veșmântul exterior sub care a vorbit Bizanțul”[894].

Ea deplânge, de asemenea, „surzenia și mediocritatea” culturală a mediului în care s-a dezvoltat geniul poetului, precum și „lentoarea unei examinări metodice”[895] a operei sale: „îi lipsește României [...] *acel comentariu amănunțit la text*, pe care noi îl considerăm *indispensabil* chiar și pentru cititorul român și care, fără să se suprapună peste cuvântul poetului, să fie o călăuză și o luminare a înțelegerii lui”[896].

---

[891] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre absolut*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 26.

[892] Idem, p. 281.

[893] Idem, p. 444.

[894] Ibidem.

[895] Idem, p. 27.

[896] Idem, p. 28.

Ea susține că, în afara unei exegeze care să ia în discuție tradiția literară veche, bizantină și românească, adevărata profunzime a poeticii eminesciene nu se reverberează, rămâne necunoscută. Este prima care merge spre o interpretare simbolică adâncă, spre o hermeneutică abisală, depășind *literalitatea predominantă* a lecturii și a interpretării lui Eminescu de până atunci.

Cercetarea ei, beneficiind și de *descoperirea* lui Al. Elian și de ediția Perpessicius, a condus-o la „revendicarea arhaicității”[897] substratului vizionar al lui Mihail Eminescu. Del Conte interoghează „întreaga producție poetică de care dispunem”[898] – un demers exegetic asemănător propunea V. Streinu, de a comenta versurile eminesciene prin alte versuri ale aceluiași și la care se va afilia și G. Gană mai târziu.

Va susține categoric:

> „Eminescu, care întâlnește pe băncile universitare, la Viena și la Berlin, gândirea occidentală [...] nu este o pagină albă. Acea cultură europeană, acea *modernitate* [...] se altoiește pe o sedimentare culturală autohtonă. [...]
>
> Nici Kant, nici Schopenhauer, nici Vedele, nici Plotin și nici chiar marii poeți, pe care îi iubește și îi studiază și din care traduce sau învață pe dinafară fragmente, de la Byron la Shakespeare, de la Shiller la Hugo, nu vor înăbuși

[897] *Cf.* Idem, p. 28.
[898] Idem, p. 27.

vreodată în el interesul avid și chiar gelos, pentru tot ceea ce inteligența, fantezia, afectivitatea poporului său putuse să creeze sau să asimileze și să transmită prin veacurile întunecate și dificile ale istoriei lui”[899].

Intelectualismul poetului se poate documenta sau nutri și altfel decât numai prin filosofia europeană modernă:

> „pentru a traduce acele ritmuri cerești, acele vârtejuri, pentru a exprima plictisul vieții care este numai repetare, ardoarea intelectualistă a unei întrebări ce izvorăște mereu din adâncul nostru sau calmul unei păci contemplative în fața frumuseților lumii, existau Maxim și Grigorie, Adamantios și Hrisostomul, Calist și Atanasie, Efrem Sirul și Vasile. Existau, se înțelege, Dosoftei și Varlaam, Chesarie și Filaret de Râmnic, existau frații Greceanu, existau cronicarii, începând cu bătrânul Moxa, și hrisoavele și pravilele în care se fixaseră preceptele juridice, obiceiul pământului, tradiția”[900].

Rosa del Conte atrage atenția că vorbim de mai multe nivele de influență ale scrisului vechi asupra lui Eminescu: un prim nivel *lingvistic* (vizibil în reprodu-

---

[899] Idem, p. 282-283.
[900] Idem, p. 285-286.

cerea unor forme arhaice gramaticale sau a unor termeni arhaici), un nivel *filologic* secund (preferința unor cuvinte sau sintagme cu o coloratură metaforic-expresivă aparte, din vocabularul vechi), un al treilea *literar* (angajarea într-o tradiție literară care valorifică cronicile sau alte cărți vechi, urmărind date, informații, fir narativ, portrete) și, în sfârșit, un ultim nivel *poetic-vizionar*, cel mai profund și mai abscons, care justifică însuși elanul *cosmic* și metafizic eminescian și posibilitatea unei hermeneutici abisale – ultimul ignorat de toată tradiția critică românească.

În aprecierea Rosei del Conte, textele vechi sunt parte din „trecutul atât de bogat și de interesant", cultural, al României, căruia „epoca modernă i-a întors spatele" și pe care Eminescu îl redefinește valoric pentru o perspectivă modernă, *indicând drumul* pentru

> „o evaluare pe planul cultural-istoric concret al influenței exercitate de vechea tradiție lingvistică și literară, în special asupra constituirii limbajului metaforic al poeziei și asupra definirii geniului expresiv al scriitorilor moderni [...] [evaluare care] rămâne în întregime de făcut"[901].

Pentru Del Conte este necesar

> „a-l insera pe Eminescu în tradiție, acea tradiție care, pentru el, care nu era un *semidoct*,

[901] Idem, p. 281.

nu se măsura înlăuntrul spațiului scurt al câtorva generații ce-o precedau pe-a sa. [...]

El intuia limpede că toate achizițiile culturale alogene trebuiau să se insereze în această tradiție pentru *a rodi*. [...]

A afirma ideea că existase și există o autentică originalitate spirituală românească, aceasta era adevărata *revoluție*, întrucât ea trebuia să dezrădăcineze prejudecăți îndârjite și complexe de inferioritate din *inima și din conștiința românilor* înșiși”[902].

În cuvintele lui Marian Papahagi, exegeta italiană nu doar că susținea

„prezența unui fond autohton în creația eminesciană [...], mai mult, din punctul său de vedere, și în termeni blagieni, autoarea denunță în *tradiția românească* și *spiritualitatea autohtonă* (sunt termenii săi) elementul *catalitic* care a dus chiar la asimilarea filosofiei kantiene și schopenhaueriene”[903].

Mircea Eliade, elogiind studiul Rosei del Conte, afirma:

„Criticii români au subliniat influența tradiției autohtone asupra concepțiilor politice și

---

[902] Idem, p. 276.
[903] Idem, p. 13-14.

literare ale lui Eminescu – *dar nu și-au închipuit că temeiul imaginației și al speculațiilor teoretice l-ar fi putut împrumuta din universul spiritualității arhaice românești* (s. n.)”[904].

Del Conte este primul exeget care subliniază influența *spiritualului* cât și al *imaginarului* literar vechi la formarea poeziei române moderne și pledează pentru *o istorie literară românească fără hiat*, în care Eminescu a jucat rolul de *placă turnantă* – o perspectivă critică unică, nefructificată până în prezent.

Alain Guillermou afirmă că cercetarea sa urmărește să determine „prin ce Eminescu însuși aduce o nouă bogăție originală la fondul comun al literaturii europene”[905].

El se declară „contra sintezelor premature”[906], într-o manieră care ni se pare asemănătoare celei în care Del Conte amenda absența unui *comentariu amănunțit la text, indispensabil*.

Exegetul francez este aproape indignat că „Eminescu a devenit un Lenau român, un Heine, un Leopardi, un Schopenhauer, un Lamartine și chiar un Horațiu sau un Properțiu, dacă nu cumva și un Gottfried Keller sau un Gaetano Cerri român...”[907].

---

[904] Idem, p. 466.

[905] Alain Guillermou, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, traducere de Gh. Bulgăr și Gabriel Pârvan, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 28.

[906] Idem, p. 32.

[907] Idem, p. 22.

Susține deci că se delimitează, în privința concluziilor critice, de ce s-a scris anterior („există într-adevăr multe lucrări despre viața și opera lui. Ele aparțin însă uneia din aceste două categorii: ba e vorba de o critică *estetică*, în care se afirmă simple preferințe, ba ni se oferă o cercetare a *surselor* exterioare”[908]) și că se dedică exclusiv studiului pe texte, urmărind ediția Perpessicius.

Interesant este că, deși Rosa del Conte are în vedere cu precădere *surse interioare* și nu *exterioare*, Guillermou nu pare interesat de ele: probabil că nici nu le cunoștea și poate că i-a rămas străină pasiunea lui Eminescu pentru cercetarea și valorificarea lor în *literatura nouă* românească ce se născuse odată cu pașoptismul.

Metoda sa critică constă în a porni *de la* opera antumă și *de la* manuscrisele eminesciene *către* posibile surse, acolo unde este cazul. Este fascinat de *caietele* eminesciene (chiar dacă multe variante textuale sunt nefinisate), care îi revelau, fără îndoială, un poet cu *amploarea* ideatică și vizionară a unui Valéry.

Ediția Perpessicius îi oferă însă și primul tablou complet asupra succesiunii variantelor și a contextului biografic al genezei și dezvoltării operelor, iar Guillermou consideră că interpretarea trebuie să pornească de la aceste aspecte fundamentale, pe care critica românească le-a ignorat – în mare parte din *simplul* motiv că n-a beneficiat de ele (inclusiv Căli-

[908] Idem, p. 31.

nescu, după cum apreciază exegetul francez) –, așa încât ajunge să fie foarte drastic la adresa înaintașilor săi și să mărturisească

> „un fel de sentiment de jenă citind judecățile formulate de critici asupra unora din poeziile lui Eminescu. Ai impresia că autorii lor sunt neinformați, că le lipsesc date esențiale și, fără voia lor, concluziile sunt eronate”[909].

Văzând vehemența acestei afirmații, am căpătat convingerea aproape totală că autorul va purcede la o *lectură ingenuă* a textelor eminesciene, făcând *tabula rasa* din tot ceea ce citise anterior din critica literară.

Însă Guillermou nu a recurs decât într-o *anumită măsură* la acest tip de interpretare, care ar fi fost cu adevărat foarte interesantă pentru noi, pentru că, în *locurile* cele mai dificile ale poeziei eminesciene, în *punctele cheie* ale ei, dezvoltă doar, din păcate, germenii unor exegeze anterioare sau chiar le preia și nuanțează eventual tezele, pornind cel mai adesea de la cele menționate chiar de Perpessicius în ediția sa, care devine „toată bibliografia noastră”[910].

Guillermou a făcut, după cum mărturisește, din ediția Perpessicius, „un act de credință”[911], însă am fi dorit ca acest *act de credință* să vizeze numai textele

---

[909] Idem, p. 24.
[910] Idem, p. 31.
[911] Idem, p. 30.

eminesciene în sine, nu și interpretările pe care le-a încercat sau le-a evocat Perpessicius, pentru că în felul acesta declară degeaba că *a ignorat* critica literară românească.

Astfel, deși recunoaște că „filozofia lui Eminescu este anterioară la el câștigurilor din afară”, consideră totuși că aceasta *l-a orientat* „într-o direcție privilegiată: aceea a pesimismului schopenhauerian sau indian”[912].

El se arată dispus să accepte și să aplice textelor poetice, începând chiar de la *Mortua est!* (unde influența e doar sugerată), *Înger și demon* și *Împărat și proletar*, teoria – care fusese destul de mult vehiculată –, a indianismului *funciar* al viziunii existențiale eminesciene.

Opinează că „imnele ei vedice [ale Indiei] și zeii se vor impune imaginației poetului când va profesa, pe urmele lui Schopenhauer, religia neantului”[913] (o afirmație care devansează parcursul său critic ulterior, în contextul analizei poemului *Egipetul*).

Sugerează la un moment dat că ar exista două etape în evoluția spirituală a lui Eminescu, una *egipteană* și alta *indiană* (deși despre etapa numită *egipteană* nu prea vorbește și o privileagiază pe a doua):

> „Egiptul apare ca un cadru mistic al unei credințe încă vii în mântuirea posibilă a omului

[912] Idem, p. 96.
[913] Idem, p. 108.

amenințat de clipă. În acest sens, *Egipetul* [putem spune *Memento mori*, poem vast, pe care Guillermou însă nu-l comentează – n. n.] marchează o anumită etapă, precum vedismul din *Rugăciunea unui dac* va marca, la rândul său, o alta"[914].

În privința *Rugăciunii unui dac*, i se pare însă inoportună o apropiere semnificativă de filosofia lui Schopenhauer, pentru că „însăși logica imprecației dacului necesită o afirmație teistă"[915] și susține că „un studiu al izvoarelor *Rugăciunii unui dac* vădește originalitatea lui Eminescu și inițiativa pe care știe s-o păstreze chiar și atunci când pare tributar împrumuturilor"[916].

Dar,

„în mod firesc, suntem nevoiți să considerăm partea a doua ca o interpretare [din partea poetului] a gândirii budiste: Eminescu face din dacul său un fel de yoghist în drum spre *celălalt mal*. Căci nu a dat el uneia din încercările sale titlul *Nirvana*? În realitate, *nirvana* dacului nu are nimic comun cu cea a înțelepților hinduși. [...] Nirvana pe care o dorește el este Neantul pur și simplu. Se pare că Eminescu s-a mulțumit cu ideile curente în timpul său despre gândirea hindusă și nu a văzut în Nirvana decât un fel de

[914] Idem, p. 108-109.
[915] Idem, p. 243.
[916] Idem, p. 242.

loc gol, un spațiu întunecat, unde nu mai există nimic”[917].

Ni se pare chiar că Guillermou, față de Călinescu, schimbă *accentul*, de pe Schopenhauer pe filosofia pe care o numim generic *indiană*. Comentând *Luceafărul*, spune:

> „E sigur că indianismul se află în centrul meditației lui Eminescu asupra eternei și disperatei metamorfoze a individului – *un indianism foarte aparte* (s. n.), care nu e preocupat de ortodoxism, amestecând brahmanismul și budismul”[918].

Tezele acestea, prelucrate însă și nuanțate semnificativ, au devenit *mult mai cunoscute* prin eseurile lui Ion Negoițescu și Ioana Em. Petrescu, care au înlăturat *molozul doctrinar* și au făcut să pară *genuine* ideile lor exegetice. Guillermou remarcă însă, nu fără surpriză, că, în unele variante ale *Glossei*, spre exemplu, intervine „un concept care contrastează cu scepticismul pesimist al redactărilor precedente, conceptul unui adevăr imuabil, transcendent lumii”[919]. Și conchide:

> „Eminescu întrevedea, la capătul numeroaselor redactări ale poemului *Glossă*, eventuali-

---

[917] Idem, p. 244.
[918] Idem, p. 376.
[919] Idem, p. 441.

tatea unei anume mânturi: lumea nu este cu totul condamnată, dacă poate fi auzită muzica sferelor și nu este pentru totdeauna interzisă orice speranță”[920].

Dincolo însă de aceste interogații, dezbateri și reflecții, Alain Guillermou încearcă o receptare cât mai apropiată de semnificațiile *evidente* (pe cât de mult această *evidență* este posibilă) și mai puțin speculativă a versurilor și a biografiei poetului.

Chiar și atunci când influențele semnalate par aproape indubitabile, nu li se acordă o importanță prea mare. Spre exemplu, versul *„Sunt însetat de somnul pământului s-adorm”* (*Apari să dai lumină*) pare a fi aproape o traducere din Vigny: *„Laissez-moi m’endormir du sommeil de la terre”*[921].

La fel, *„Și dacă norii deși se duc /.../ E ca aminte să-mi aduc”* (*Și dacă*) ne rememorează alte versuri, ale lui Lamartine: *„Si j’entends le vent soupirer/ Je crois t’entendre murmurer”*[922].

Guillermou nu este însă dispus să acorde acestor apropieri vreo importanță substanțială. Ba chiar, în cazul celui de-al doilea exemplu, consideră că Eminescu „nu a avut nevoie” de versurile lamartiniene „ca punct de plecare”[923]. Diferența de *metodă* între cei doi critici literari, Del Conte și Guillermou, este aceea

---

[920] Idem, p. 442.
[921] Cf. Idem, p. 241, n. 3.
[922] Cf. Idem, p. 419, n. 1.
[923] Ibidem.

că Del Conte a considerat, neignorând fidelitatea abordării textuale, a fi prioritar să purceadă la *demonstrația exegetică* capabilă să susțină o aprehensiune abisală a semnificațiilor din poezia eminesciană (care, credem noi, a dat semnalul pentru alte incursiuni urmărind să atingă partea *invilibilă* și aproape *insondabilă* a semnificațiilor din opera sa, ale lui Ion Negoițescu, Ioana Em. Petrescu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga), în timp ce Guillermou s-a situat pe o poziție care a susținut necesitatea de a nu se depăși încă *literalitatea*, comentariul semnificațiilor *imediate* ale textului, depășire pe care o considera încă prematură, atâta timp cât de abia ieșea la iveală *subsolul manuscriptic* al viziunilor eminesciene.

Însă, ori *literalitatea* își dovedește ineficacitatea și epuizarea, ori Guillermou n-a rămas fidel intențiilor sale până la capăt. Destul de multe pasaje poetice nu se oferă însă docil interpretării *imediate*, oricât de atente și de intenționat *fidele*, iar discernerea surselor rămâne o problemă esențială și foarte dificilă.

Nu ne interesează, în cercetarea de față, să avansăm *mai mult* în discriminarea interpretărilor critice referitoare la aspecte din opera eminesciană ce au născut atât de multe polemici, neîncheiate nici astăzi.

Observăm însă că, între *bizantinism* și *indianism*, considerate, pe rând, ca *purtătoare* ale fundamentelor de gândire eminesciene, există o distanță și o diferență categorică. Ambele teze par să ne îndepărteze însă

puțin de Europa, sau de Europa occidentală, cu tradiția ei *predominant latină*, cum subliniază Rosa del Conte.

Dar putem considera *indianismul* intermediat de romantismul german, prin Schopenhauer, Herder și Goethe și prin traducerile în germană ale imnelor vedice, care au ajuns și la cunoștința lui Eminescu. În același timp însă, nu trebuie să uităm că întoarcerea la Evul Mediu (și *inevitabil* către tradiția (post)bizantină a patriei lui Eminescu) semnifică bifarea unui punct fundamental din programul romantic.

Așa încât ambii savanți *europeni*, pe care nu avem motive să-i acuzăm de lipsă de obiectivitate, consideră că *literatura europeană* iese câștigată de această experiență poetică a unui romantic *oriental*, poate *ultimul* mare romantic, datorită sintezelor culturale și spirituale majore pe care acesta a fost capabil să le opereze.

Relevant cu adevărat pentru noi, așadar, poate *mai presus de toate*, este faptul că *doi exegeți occidentali* au refuzat, cu vehemență și cu argumente pertinente, *afilierea programatică* a lui Eminescu la una sau alta dintre doctrinele filosofice care au circulat în epoca romantică (*importul de idei*, chiar și atunci când este acceptat, este integrat unei vaste sinteze culturale operate de poet), cât și apropierea lui semnificativă de vreunul dintre marii reprezentați ai literaturii romantice (ultima aserțiune este susținută și de toate exegezele românești importante).

Cu toate acestea, ei nu au încercat să minimalizeze în vreun fel *aparteneța* lui Eminescu la o *literatură europeană*, dimpotrivă, au căutat în perma-

nență să sublinieze faptul că *originalitatea* lui Eminescu își aduce un aport semnificativ la *îmbogățirea* patrimoniului cultural și literar european.

Marii romantici sunt maeștrii osmozelor culturale și literare, iar literatura europeană se deschide poate mai mult ca niciodată *orizonturilor necunoscute* în epoca romantică, evaziunilor în toate direcțiile, atât în plan temporal cât și spațial/ geografic.

Eminescu nu face decât să se integreze acestei atitudini, armonizînd-o cu setea sa de cunoaștere și cu proiectul de concepere a unei *poezii/ literaturi naționale*.

Credem că este timpul ca și dezbaterea critică și publică românească să se debaraseze de *prejudecățile* ei asupra operei eminesciene, să nu se declare *plictisită* și să considere toate aceste discuții ca firești și nu sterile, chiar dacă par *interminabile*, despre un poet care nu se lasă cunoscut și înțeles decât cu mult efort și cu mare dificultate.

Parcursul critic ezitant al eminescologiei și care se bifurcă aproape neîncetat, generând noi și noi ramuri, nu face în definitiv decât să pună în lumină faptul că Eminescu este un poet care se situează deasupra unei receptări și interpretări *facile*.

Dincolo de analiza scufundărilor pasionate în adâncurile semnificațiilor, dincolo de judecarea pertinenței fiecărui argument în parte sau de evaluarea forței ideilor critice, dincolo de dezbaterile sau polemicile aprinse în care s-au integrat cei doi exegeți și care pot fi în continuare subiect de dispută, ni se pare

esențial să subliniem *asumarea*, în conștiința europeană, indiferent de segregarea surselor, a *modernității* și *europenității* poeziei eminesciene.

Arhaismul fundamentelor cognitive, pentru un poet pentru care *„toate-s vechi și nouă toate”*, nu reprezintă un argument contra *modernității* operei și a caracterului său *european*, ci chiar dimpotrivă, cu tot paradoxul.

De altfel, nu este Eminescu primul sau singurul reprezentant al culturii noastre care face o asemenea *sinteză* între Orient și Occident, între vechi și nou: de la Dimitrie Cantemir până la Ion Barbu, Mateiu Caragiale sau Mircea Eliade, cred că exemplele sunt nu doar numeroase, dar și foarte semnificative. Însă acesta este subiectul unei discuții separate.

BIBLIOGRAFIE

Eminescu

Mihail Eminescu, *Poesii*, Editura Librăriei Socecu & Comp., București, 1884.

M. Eminescu, *Opere*, vol. I, *Poezii tipărite în timpul vieții*, Introducere, Note și variante, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București, 1939.

M. Eminescu, *Opere*, vol. II, *Poezii tipărite în timpul vieții. Note și variante. De la Povestea Codrului la Luceafărul*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București, 1943.

M. Eminescu, *Opere*, vol. III, *Poezii tipărite în timpul vieții. Note și variante. De la Doina la Kamadeva*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Mihai I", București, 1944.

M. Eminescu, *Opere*, vol. IV, *Poezii postume. Anexe. Introducere. Tabloul edițiilor*, ediție critică îngriji-

tă de Perpesiccius, Editura Academiei Române R.P.R., București, 1952.

M. Eminescu, *Opere*, vol. V, *Poezii postume. Anexe. Note și variante. Exerciții și moloz – Addenda și corrigenda. Apocrife. Mărturii. Indice*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, R.P.R., București, 1958.

M. Eminescu, *Opere,* vol. VI, *Literatura populară, Introducere. Poeme originale de inspirație folclorică. Lirica populară, balade. Dramatice. Basme în proză, Irmoase. Paremiologie. Note și variante. Anexe. Exerciții și moloz. Caietul anonim. Bibliografie. Indici,* ediție critică îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, R.P.R., București, 1963.

M. Eminescu, *Opere*, vol. VII, *Proză literară.* Sărmanul Dionis. La Aniversară. Cezara. Geniul pustiu. *Celelalte proze postume. Texte inedite,* studiu introductiv de Perpessicius, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1977.

M. Eminescu, *Opere,* vol. VIII*, Teatrul original și tradus. Traducerile de proză literară, Dicționarul de rime*, studiu introductiv de Petru Creția, ediție

critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei Române, București, 1988.

M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, *Publicistică 1870- 1877. Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași*, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii române, București, 1988.

M. Eminescu, *Opere*, vol. X, *Publicistică, 1 noiembrie 1887- 15 februarie 1890. Timpul,* ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1989.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XI, *Publicistică, 17 februarie – 31 decembrie 1880, Timpul*, ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1984.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XII, *Publicistică, 1 ianuarie-31 decembrie 1881. Timpul*, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii române, București, 1985.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XIII, *Publicistică, 1882-1883, 1888-1889. Timpul, România liberă, Fântâna Blanduziei*, ediție critică întemeiată de Perpe-

ssicius, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1985.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XIV, *Traduceri filozofice, istorice și științifice. Hurmuzaki. Rotscher. Kant. Leskien. Bopp. Articole și excerpte*, ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonator Dimitrie Vatamaniuc, studiu introductiv de Al. Oprea, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1983.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, *Fragmentarium, Addenda ediției*, ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonatori D.Vatamaniuc și Petru Creția, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1993.

M. Eminescu, *Opere*, vol. XVI, *Corespondență. Documentar*, ediție critică întemeiată de Perspessicius, coordonatori D.Vatamaniuc și Petru Creția, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, București, 1989.

M. Eminescu, *Opere alese,* I și II, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, EPL, București, 1964.

M. Eminescu, *Poezii. I-III*, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, București, 1982.

Mihail Eminescu, *Lumină de lună. Poezii*, ediţie îngrijită după manuscrise de Ion Scurtu, Bucureşti, "Minerva", Institut de Arte Grafice şi Editură, 1910 (BAR I 20.244).

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. I și II, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993.

Eminescu, *Proză literară*, postfaţă de Eugen Simion, EPL, Bucureşti, 1964.

Mihai Eminescu, *Publicistică*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990.

Literatură română veche

Antim Ivireanul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972.

Idem, *Sfături creştine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891).

Bianu, Ioan, Hodoș, Nerva și Simionescu, Dan, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830), editată de Academia Română, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, București, 1912-1936.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură, București, 1688, reeditare la Ed. IBMBOR, București, 1988, *cf.* http://archive.org/details/Biblia1688.

Biblia de la Blaj, 1795, *cf.* http://bitflow.dyndns.org/romanian/Biblia/Romanian-Biblia_Blaj_1795.pdf.

Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990.

Idem, *Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997.

Idem, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae/ Descrierea Moldovei*, Editura Academiei RSR, București, 1973.

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, București, 1976.

Idem, *Evanghelie cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, București, 1914.

Costin, Miron, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958.

Idem, *Opere*, vol. I-II, ediţie critică de P. P. Panaitescu, EPL, Bucureşti, 1965.

Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, Ed. Minerva, București, 1998.

Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

Idem, *Psaltirea de-nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

Idem, *Viața și petreacerea Svinților*, B. A. R., CRV 73.

Idem, *Paremiile preste an (Iași 1683)*, ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012.

Evanghelie învățătoare (Govora, 1642), ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Ioan Damaschin, Sfântul, *Logica,* tălmăcită în limba patriei de Preasfinţitul Grigorie (Râmniceanu), Episcop al Argeşului, ediţia a doua, revăzută şi îmbunătăţită [transliterare a ediţiei întâi, din 1826], ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Dr. Adrian Michiduţă, transliterare de Aurelia Florescu, Ed. Aius, Craiova, 2012.

Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă. Ed. Minerva, Bucureşti, 1971.

Noul Testament de la Bălgrad (1648), tipărit de Simion Ştefan, Mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea Înalt Prea Sfinţitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1998.

Moxa, Mihail, *Cronica universală*, ediţie critică de G. Mihăilă, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989.

Palia istorică [bizantină], ediţie de Alexandra Moraru şi Mihai Moraru, Ed. Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2001.

Penticostarion, Râmnic, 1743, B.A.R., CRV 233.

Penticostarion, Iași, 1753, B.A.R., CRV 289.

Penticostarion, București, 1782, B.A.R., CRV 454.

Penticostarion, Râmnic, 1785, CRV 494.

Penticostarion, București, 1800, B.A.R., CRV 627.

Triodion, Râmnic, 1726, B.A.R., CRV 195.

Triodion, Râmnic, 1731, B. A. R., CRV 204.

Triodion, București, 1769, B.A.R., CRV 367.

Triodion, Râmnic, 1782, B.A.R., CRV 456.

Triodion, București, 1798, B.A.R., CRV 617.

Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, repere istorico-literare alcătuite de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1987.

Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966.

Varlaam, Sfântul Ierarh, Mitropolitul Moldovei, *Carte românească de învățătură*, vol. II, textul, ediție îngrijită și glosar de Stela Toma, prefață și studiu

de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011.

Idem, *Opere*, alcătuire, transcriere a textelor, note și comentarii, glosar și bibliografie de Manole Neagu, Ed. Hyperion, Chișinău, 1991.

Velculescu, Cătălina, *Nebuni pentru Hristos*, Ed. Paideia, București, 2007.

Sfinți Părinți

Ambrozie al Mediolanului, Sfântul, *Comentariu la Hexaemeron în 6 cărţi*, în PL 14.

Clement Alexandrinul, Sfântul, *Stromatele*, col. PSB, trad de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1982.

Dionisie Areopagitul, Sfântul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996.

Filocalia, vol. I, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946.

Filocalia, vol. II, *Sfântul Maxim Mărturisitorul*, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1947.

Filocalia, vol. III, ediția a 2-a, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Harisma, București, 1994.

Filocalia, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948.

Filocalia, vol. X, traducere, introducere şi note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981.

Ieronim, Sfântul, *Comentarii la Isaia Prorocul* (Eusebii Hieronymi, Stridonensis Presbyteri, *Commentariorum in Isaiam Prophetam*. *Libri duodeviginti*), în PL. 24.

Ioan Damaschin, Sfântul, *Dogmatica*, ediția a III-a, traducere de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. Scripta, București, 1993.

Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Omilii la Facere I*, col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici şi note de Pr. D.[umitru] Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1987.

Idem, *Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni,* traducere din limba elină de Arhiereu Theodoie A. Ploeșteanu, ediţia de Oxonia, 1845, Ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, București, 1910.

Idem, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină de Arhiereu Theodosie A. Ploeşteanu, ediţia de Oxonia, 1861, Ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, Bucureşti, 1911.

Ioan Scărarul, Sfântul, *Scara*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 1992.

Macarie Egipteanul, Sfântul, *Scrieri. Omilii duhovnicești*, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de Pr. Prof. Dr. N. Chițescu, în col. PSB, vol. 34, Ed. IBMBOR, București, 1992.

Marcu Evghenicul, Sfântul, *Opere II*, Ed. Gândul Aprins, București, 2014.

Maxim Mărturisitorul, Sfântul, *Mystagogia (Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii)*, introducere, traducere, note și două studii de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, București, 2000.

Scrierile Părinților apostolici, traducere, note și indici de Pr. D.[umitru] Fecioru, în col. PSB, vol. I, Ed. IBMBOR, București, 1979.

Traduceri patristice, vol 4, traduceri și comentarii de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș și Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/.

Vasile cel Mare, Sfântul, *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, în col. PSB, vol. 17, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1986.

Bibliografie generală

Alexandrescu, Gr., *Poezii. Proză*, text stabilit și note de I. Fischer, antologie și repere istorico-literare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1985.

Alecsandri, Vasile, *Poezii*, antologie, prefață și repere critice de Nicolae Manolescu, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993.

Anania, Valeriu, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

Anghelescu, Mircea, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, București, 1996.

Idem, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971.

Arghezi, Tudor, *Versuri*, vol. I şi II, prefaţă de Ion Caraion, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1980.

Idem, *Versuri*, repere istorico-literare de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1980.

Arte poetice. Romantismul, coordonarea volumului de Angela Ion, studiu introductiv de Romul Munteanu, Ed. Univers, București, 1982.

Asachi, Gheorghe, *Opere*, ed. critică şi prefaţă de N. A. Ursu, vol. I (versuri şi teatru), Ed. Minerva, Bucureşti, 1973.

Bacovia, George, *Opere* X, Ed. Minerva, București, 1978.

Barbu, Ion, *Poezii. Proză. Publicistică*, ediţie îngrijită de Dinu Pillat, Ed. Minerva, Bucureşti, 1987.

Bhose, Amita, *Eminescu și India*, Ed. Junimea, Iași, 1978.

Biblia adică dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, tipărită în zilele Majestății sale, Carol I, Regele României, ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914.

Biblia adică dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, tradusă după textele originale ebraice și grecești de Preoții Profesori Vasile Radu și Gala Galaction, Fundația pentru Literatură și Artă *Regele Carol II*, București, 1939.

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Ed. Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 1988.

Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Ed. IBMBOR, București, 2001.

Blaga, Lucian, *Opera poetică*, cuvânt înainte de Eugen Simion, prefață de George Gană, ediție îngrijită de

George Gană și Dorli Blaga, Ed. Humanitas, București, 1995.

Idem, *Trilogia culturii II. Spaţiul mioritic*, Ed. Humanitas, București, 1994.

Idem, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei și sensul culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994.

Bolliac, Cezar, *Scrieri I. Meditații poetice*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1983.

Bolintineanu, Dimitrie, *Opere. I-III. Poezii*, ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1981-1982.

Idem, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007.

Botta, Emil, *Poezii*, cuvânt înainte de Valeriu Râpeanu, text îngrijit, note și variante de Aurelia Batali, Ed. Eminescu, București, 1979.

Caracostea, D., *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Ed. Librăriei Socec & Co., București, 1926.

Idem, *Poezia tradițională română. Balada populară și doina*, vol. I, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bârlea, EPL, București, 1969.

Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I-II, Ed. Hyperion, Chișinău, 1993.

Idem, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediție nouă revăzută de autor, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993.

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității (modernism, avangardă, decadență, kitsch, post-modernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, posfață de Mircea Martin, Ed. Univers, București, 1995.

Cântarea Cântărilor, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, http://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/.

Ceaslov, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1993.

Cele mai frumoase rugăciuni ale Ortodoxiei, cu introducere, note și comentarii de Virgil Cândea, Ed. Anastasia, București, 1996.

Cernovodeanu, Paul, *Eminescu și cronografele românești*, în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. II, 1974.

Chendi, Ilarie, *Eminescu și vremea sa*, Ed. Viitorul Românesc, București, 1999.

Codreanu, Theodor, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediție online, revăzută și adăugită, *cf.* http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf.

Coșbuc, George, *Poezii*, vol. I și II, Ed. Cartea Românească, București, 1982.

Crainic, Nichifor, *Puncte cardinale în haos*, ediție îngrijită și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Ed. Timpul, Iași, 1996.

Daniélou, Jean, *Simbolurile creștine primitive*, traducere în limba română de Anca Oprić și Eugenia Arjoca Ieremia, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998.

Del Conte, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, ediția a II-a, îngrijire, traducere și prefață de Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, postfață de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediția românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

Doinaş, Ştefan Augustin, *Măştile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1992.

Dragnea, Radu, *Supunerea la tradiție*, ediție, fișă bio-bliografică, note, bibliografie analitică și indice de nume de Emil Pintea, prefață de Mircea Popa, Ed. Echinocțiu, Cluj-Napoca, 1998.

Dragomir, Mioara, *Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Ed. Trinitas, Iași.

Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle, ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000.

Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu – cultură și creație*, Ed. Eminescu, București, 1976.

Idem, *Valori și echivalențe umanistice*, Ed. Eminescu, București, 1973.

Idem, *Eminescu – Viaţa*, ediţie îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte de Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009.

Dumitrescu, Geo, *Poezii*, ediție completă și definitivă, Ed. Curtea Veche, București, 2000.

Eliade, Mircea, *Proză fantastică,* 3 vol., ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iaşi, 1994.

Elian, Alexandru, *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită de Pr. Prof. Dr. Vasile V. Muntean, Ed. Trinitas, Iași, 2003.

Eminescu – Înfășurat în manta-mi. Memorialistică. Mărturiile contemporanilor, ediție, antologie, aparat critic de Cristina Crăciun și Victor Crăciun, Ed. Litera * David, Chișinău și București, 1999.

Enache, George, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

Evanghelia după Matei, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2011, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/.

Evanghelia după Marcos, traducere și comentarii de Pr. Dr. Dorin Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/22/evanghelia-dupa-marcos/.

Filimon, Nicolae, *Escursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984.

Fundoianu, Benjamin, *Versuri*, Ed. Cartier, Chișinău, 1999.

Gáldi, L.[adislau], *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964.

Galeriu, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1.

Gană, George, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002.

Gaster, M., *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983.

Georgescu, Nicolae, *Eminescu și editorii săi*, vol. I-II, Ed. Floare Albastră, București, 2000.

Goga, Octavian, *Poezii*, ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și crestomație critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timișoara, 1984.

Guillermou, Alain, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, traducere de Gh. Bulgăr și Gabriel Pârvan, Ed. Junimea, Iași, 1977.

Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995.

Heliade Rădulescu, I., *Poezii. Proză*, antologie și repere istorico-literare de Marin Mincu, Ed. Minerva, București, 1977.

Hölderlin, Friedrich, *Poezii*, în româneşte de Ştefan Augustin Doinaş, I. Negoiţescu şi V. Nemoianu, Ed. Univers, București, 1971.

Ică jr., Diacon Ioan I., *Canonul Ortodoxiei*, vol. I, Ed. Deisis/ Stavropoleos, Sibiu, 2008.

Ionnescu-Gion, G. I., *Portrete și evocări istorice*, ediție îngrijită, prefață, note, glosar și bibliografie de Vistian Goia, Ed. Minerva, București, 1986.

Iorga, Nicolae, *Eminescu. El, generația lui și generația noastră*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1929.

Idem, *Eminescu*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Ed. Junimea, Iași, 1981.

Iosif, Ștefan Octavian, *Poezii. Originale și tălmăciri*, Ed. Minerva, București, 1983.

Lamartine, Alphonse de, *Oeuvres completès*, vol. I, II, III, Ed. Ch. Gosselin, Paris, 1834, 1847, *cf.* http://www.archive.org/details/uvrescompltesdeo4lamagoog, http://www.archive.org/details/uvrescompltesdeo5lamagoog, http://www.archive.org/details/uvrescompltesdeo3lamagoog.

Liturghier, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

Lucian Blaga – cunoaștere și creație. Culegere de studii, Ed. Cartea Românească, București, 1987.

Macedonski, Al., *Excelsior. Poezii*, ediţie îngrijită de Adrian Marino, prefaţă de Marin Mincu, EPL, 1968.

Maniu, Adrian, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești.

Mazilu, Dan Horia, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universităţii București, 1994.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității București, 1998.

Idem, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, Ed. Minerva, București, 1981.

Meyendorff, John, *O introducere în studiul vieții și operei Sfântului Grigorie Palama*, traducere din limba franceză de Măriuca și Adrian Alexandrescu, studiu introductiv și traducere din limba greacă de Marius Portaru, Ed. Nemira, București, 2014.

Minulescu, Ion, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefațată de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

Molitfelnic, Ed. IBMBOR, București, 2002.

Moraru, Mihai, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.

Murărașu, D., *Naționalismul lui Eminescu*, ediție de Stancu Ilin, Ed. Atos, București, 1999.

Mureșanu, Andrei, *Poezii. Articole*, antologie, postfață și bibliografie de Ion Buzași, Ed. Minerva, București, 1988.

Negoițescu, Ion, *Poezia lui Eminescu*, ediția a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, București, 1994.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, București, 1996.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, București, 1997.

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 2008.

Nicodim Aghioritul, Cuviosul, *Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mănăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999.

Noul Testament al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, tipărit cu voia şi blogoslovenia Prea Sfinţilor Episcopi ai Prinţipatului Româniii, după cel mai ales model, dat de Prea Sfinţia lor, în zilele prea înălţatului Domn Stăpânitor a toatei Ţări Româneşti Aleksandru Dimitrie Ghika V, Tipografia lui A. Damian şi Tov, Smirna, 1838.

Noul Testament al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, tipărit cu voea şi blagoslovenia Prea Sfinţiţilor Episcopĭ aĭ Principatuluĭ Romînieĭ, după cel maĭ ales model dat de Prea Sfinţiea lor, în zilele prea înălţatului Domn Stăpânitor a toateĭ Ţăriĭ Româneşcĭ Alecs. Dimitrie Ghika, ediția a 5-a, Tipografia Naţională a lui Iosif Romanov, București, 1857.

Ortiz, Ramiro, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, Bucureşti, 1927.

Paleologu-Matta, S., *Eminescu și abisul ontologic*, cuvânt înainte de N. Steinhardt, Ed. Științifică, București, 1994.

Papadima, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999.

Pătimirile Sfinților Martiri, cuvânt înainte, note și comentarii de F. C. Conybeare, traducere din limba engleză de Monica Medeleanu, Ed. Herald, București, 2008.

Penticostar, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1999.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, ediție îngrijită și prefațată de Irina Petraș, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005.

Picioruș, Gianina Maria-Cristina, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Idem, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013.

Idem, *Epilog la lumea veche I. 1*, ediția a doua, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

Idem, *Epilog la lumea veche I. 2*, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/.

Idem, *Epilog la lumea veche I. 4*, Teologie pentru azi, București, 2012, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/22/epilog-la-lumea-veche-i-4/.

Idem, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Idem, *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

Idem, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

Idem, *Studiu despre „Viața Sfântului Macarie Romanul"*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

Idem, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. 2. 1, *Dimitrie Cantemir*, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

Pillat, Ion, *Poezii*, Ed. Minerva, București, 1989.

Poezia românească în epoca romantică, volum îngrijit și prezentat de Mircea Anghelescu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

Pușcariu, Sextil, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987.

Rădulescu, Mihai, *Antim Ivireanul. Învăţător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte” de P. S. Irineu Slătineanu, editat de Fundaţia „Antim Ivireanul” – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, Bucureşti, 1997.

Regman, Ștefăniță, *N. Steinhardt către I. Negoiţescu: Trei scrisori inedite*, în rev. *Apostrof*, anul XXIV, 2013, nr. 3 (274), *cf.* http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2016.

Retorică românească. Antologie, în seria *Restitutio*, ediție, prefață și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980.

Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române. Vol. I. De la origini până la Epoca Luminilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Porto-Franco, Galați, 1994.

Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982.

Idem, *Istoria poeziei românești*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1984.

Schmitt, Jean Claude, *Strigoii. Viii și morții în societatea medievală*, traducere de Andrei Niculescu și Elena-Natalia Ionescu, Ed. Meridiane, București, 1998.

Sofronie [Saharov], Arhimandritul, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, București, 2005.

Stănescu, Nichita, *Ordinea cuvintelor. Versuri*, vol. I și II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefață, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu, Ed. Cartea Românească, București, 1985.

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, ediţia a II-a, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1997.

Steinhardt, N., *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.

Triodiu, tipărit în zilele prea înălţatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediţia a doua, Tipo-Litografia „Cărţilor Bisericescă", Bucureşti, 1897.

Triodul, Ed. IBMBOR, București, 2000.

Tohăneanu, G. I., *Eminesciene. Eminescu și limba română*, Ed. Facla, Timișoara, 1989.

Tudor Vianu despre Eminescu, ediție alcătuită și prefață de Vasile Lungu, Ed. Minerva, București, 2009.

Turdeanu, Emil, Turdeanu-Cartojan, Laetitia, *Studii și articole literare*, postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1995.

Velculescu, Cătălina, *Între scriere și oralitate*, Ed. Minerva, București, 1988.

Vinea, Ion, *Ora fântânilor*, Ed. Minerva, București, 1982.

Voronca, Ilarie, *Versuri*, Ed. Cartier, Chișinău, 1999.

Voiculescu, Vasile, *Poezii*, prefață de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981.

Idem, *Poezii*, ediţie îngrijită, prefaţă, cronologie, repere critice şi bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galaţi, 1995.

Zamfir, Mihai, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971.

Idem, *Scurtă istorie: panorama alternativă a literaturii române*, Ed. Cartea Românească/ Polirom, București/ Iași, 2011.

Zarifopol, Paul, *Pentru arta literară*, ediție îngrijită, note, bibliografie și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Ed. Minerva, București, 1971.

Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentariii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996.

Alte resurse online:

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010.

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*, lectură și comentariu de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.* https://archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010.

Sfântul Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor*, traducere de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, vol. I și II, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/ și

http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/.

Facerea, traducere după LXX a Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/18/facerea-cap-1/ și

http://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/19/facerea-cap-2/.

Articole de Gianina Maria-Cristina Picioruș:

http://www.teologiepentruazi.ro/category/literatura-romana-din-perspectiva-ortodoxa/eminescu-si-ortodoxia/

http://www.teologiepentruazi.ro/tag/luceafarul/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/18/luceafarul-comentariu-literar/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/11/30/luceafarul-7/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/02/luceafarul-8/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/04/luceafarul-9/

http://www.teologiepentruazi.ro/2008/03/22/eminescu-si-ortodoxia-influente-crestine-in-luceafarul-ix/

http://www.teologiepentruazi.ro/2009/01/10/luceafarul-in-varianta-sfantului-antim-ivireanul/

http://www.teologiepentruazi.ro/2008/10/07/eminescu-si-ortodoxia-cosmogeneza-xxi/

http://www.teologiepentruazi.ro/2007/12/07/eminescu-si-ortodoxia-i/

http://www.teologiepentruazi.ro/2008/01/19/eminescu-si-ortodoxia-perspectiva-eshatologica-v/

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/10/17/din-nou-despre-scrisoarea-i/

http://www.teologiepentruazi.ro/2007/03/15/doar-un-vers-din-eminescu/

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/23/cararile-marii/

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/29/nu-cere-semne-si-minuni/

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/03/13/dintre-sute-de-catarge/

http://www.teologiepentruazi.ro/2007/11/28/omul-cu-stea-si-omul-cu-noroc/

http://www.teologiepentruazi.ro/2011/05/16/ce-este-omul/

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/11/08/conotatiile-umplerii-ca-gest-duhovnicesc/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/13/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-dimitrie-cantemir-18/

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/03/versuri-populare-inspirate-din-triod/

http://www.teologiepentruazi.ro/tag/acatistul-nascatoarei-de-dumnezeu/

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/22/urme-ale-traditiei-literare-vechi-in-tiganiada-8/

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/07/bacovia-sau-despre-o-frumusete-isterica-actualizat/

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/14/completari-la-comentariul-poeziei-lui-bacovia/

Proiectul nostru audio:

1. http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3;

2. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3;

3. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3.

Biblioteca digitală a Bucureștilor, http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R/4UDA3NV7MCGCK2N1268TTHMEYID2GJ4Y657RF2JUAXGMUTHTHM-02527.

http://dexonline.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte

http://www.trilulilu.ro/bastrix/df368382ed75a4

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83

Vianu a rămas pentru mine un model intelectual și moral, interviu acordat de George Gană lui Daniel Cristea Enache, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 692/ 18 nov. 2003, *cf.*
http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-ramas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html.

Totul sau aproape totul începe în secolul al XIX-lea, și pînă nu vom înțelege acest lucru, nu vom putea să ne analizăm bine, interviu acordat de Mircea Anghelescu lui Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 733, sept. 2004, *cf.*
http://atelier.liternet.ro/articol/1800/Daniel-Cristea-Enache-Mircea-Anghelescu/Mircea-Anghelescu-Totul-sau-aproape-totul-incepe-in-secolul-al-XIX-lea-si-pina-nu-vom-intelege-acest-lucru-nu-vom-putea-sa-ne-analizam-bine.html.

http://www.mircea-anghelescu.com/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian

http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer

http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Stăniloae

http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie

http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi

http://sfintiromani.mmb.ro/?sf=14

http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm

http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html

http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky

http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html

http://tismana.afcn.ro/index.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu

http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierk
egaard

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamun
o

Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, *cf.*
http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprin
s.htm.

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gură_de_Aur

http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Văcărescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintinea
nu

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/01/sfan
tul-ioan-gura-de-aur-margaritare/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin

http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_(mythology)

http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Brâncoveanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale

http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83

http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann

http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron

http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodita

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-Rădulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Concepția_Imaculată

http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle

http://usriasi.ro/codreanu.html

http://theodorcodreanu.wordpress.com/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif

http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_cel_Bun

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_cel_B%C4%83tr%C3%A2n

http://www.stefancelmare.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab

http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine

http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis

http://ro.wikisource.org/wiki/Fata-n_grădina_de_aur

http://cetateaneamtului.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Neam%C8%9B

http://picturabizantina.blogspot.ro/p/icoane-maica-domnului-cu-pruncul.html

https://www.youtube.com/watch?v=FBR1tSY_3AQ

http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(poem)

http://www.poetryfoundation.org/poem/173738

http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperion_(Hölderlin_novel)

http://ro.wikisource.org/wiki/Pajul_Cupidon...

http://ro.wikisource.org/wiki/Învierea_(Eminescu)

http://ro.wikisource.org/wiki/Numai_poetul

http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf

http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului

http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod

https://nastase.wordpress.com/2015/03/17/tezaurul-de-la-biserica-sf-nicolae-din-brasov/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa
%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu

http://www.sfantulantonie.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir

http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipon
a

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac

http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae

http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/alphonse_de_lamartine/l_immortalite.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4%83rescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria

http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzino

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Noica

http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisitorul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi

http://www.youtube.com/watch?v=yoEAL3vXZrM

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic

http://www.literaturasidetentie.ro/biografie.php

http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH

http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I

http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_Rovine

http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahuță

http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Andrei_Rubliov

http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Angelsatmamre-trinity-rublev-1410.jpg

http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Călinescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Manolescu

http://ro.orthodoxwiki.org/Macarie_cel_Mare

http://ro.orthodoxwiki.org/Chiril_al_Alexandriei

http://ro.orthodoxwiki.org/Efrem_Sirul

http://www.calendar-ortodox.ro/luna/ianuarie/ianuarie28.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Origene

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Steinhardt

http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Trakl

http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Brassens

http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/alphonse_de_lamartine/dieu.html

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8En_Nirvana

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu

http://chirb.it/yMK2cv

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski

http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98tefan_Octavian_Iosif

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:%C8%98tefan_Octavian_Iosif

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu

http://fondane.wordpress.com/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Co%C5%9Fbuc

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ștefan_Augustin_Doinaș

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasdeu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Liviu_Papadima

http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette

http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz

http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi

http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis

http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2nul

http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh

http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide

http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=G5MOt32Tzj&sig=WOOx-nsltoFKdgfnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNOLvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Proper%C5%A3iu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero

http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz

http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin

http://www.crispedia.ro/George_Baronzi

http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652

http://en.wikipedia.org/wiki/Lenore_(ballad)

http://ro.wikisource.org/wiki/Lenore_(Iosif)

http://ro.wikisource.org/wiki/Blăstăm_de_mamă

http://www.enciclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm

http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis

http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_al_III-lea_Ghica

http://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/17/psaltirea-lui-coresi-1577-editie-hasdeu-ed-academiei-1881/

http://en.wikipedia.org/wiki/File:16_Lorenzo_Veneziano,_Christ_Rescuing_Peter_from_Drowning._1370_Staatliche_Museen,_Berlin..jpg

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Enger_%C8%99i_demon

http://ro.wikisource.org/wiki/Melancolie_%28Eminescu%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi

http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul

http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny

http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller

http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful

http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle

http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin

http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly

http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php

http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski

http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mureșanu

http://ro.wikisource.org/wiki/O_noapte_la_morminte

http://ro.wikisource.org/wiki/Mormintele._La_Dr%C4%83g%C4%83%C8%99ani

http://ro.wikisource.org/wiki/Cimitirul

http://en.wikipedia.org/wiki/St%C3%A9phane_Mallarm%C3%A9

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Streinu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Guillaume_Apollinaire

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

http://roncea.ro/wp-content/uploads/2013/06/Eminescu-Revista-Familia-1889-via-Civic-Media-Ro-si-Ziaristi-Online.jpg

Resurse electronice

BibleWorks 07

Cuprins

Imaginea de pe coperta I: Mihail Eminescu, portret publicat în revista *Familia*, XXV, nr. 26/ 1889. Sursa de unde am preluat-o e aceasta[924].

[924] A se vedea: http://roncea.ro/wp-content/uploads/2013/06/Eminescu-Revista-Familia-1889-via-Civic-Media-Ro-si-Ziaristi-Online.jpg.

Mulțumesc soțului meu, Părintele Dorin Octavian Picioruș, pentru iubirea, încurajarea și toată susținerea pe care mi le acordă întotdeauna și fără de care nu aș fi făcut nimic, căruia îi dedic această carte.



Dr. Gianina Maria-Cristina Piciorus (n. 1977) este licențiată (2001) a *Faculății de Litere*, Universitatea București.

A urmat, în 2002, cursurile de Master, la specializarea *Literatură contemporană* pe care le-a absolvit cu o teză despre *Nichita Stanescu și fenomenul poezesc*.

Între 2002 și 2009 a elaborat teza de doctorat, publicată online cu titlul: *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*.

A publicat, tot la nivel online, alte 10 volume de critică literară (a se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/cv-dr-gianina-maria-cristina-piciorus/) și multe alte articole. În 2013 a apărut, la Editura Universității din București, lucrarea sa *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*.

Studiul de față s-a născut din cercetarea comparativă a literaturii românești vechi și moderne.

Volumul I se ocupă exclusiv de evoluția poeziei, care merită o atenție sporită, atâta timp cât conceptul de *poezie* în literatura bizantină și în aria de cultură răsăriteană este unul vast și, în bună măsură, diferit de cel occidental. El poate cuprinde, în întregime sau pe spații largi, specii literare diverse: imne, cronografe, omilii, pareneze etc. Acest fapt reprezintă o perspectivă cu urmări importante și în literatura noastră nouă.